

A KÖVETKEZŐ SZÁMOK TARTALMÁBÓL:

A METAADAT-KULTÚRA ÉLETRE KELTÉSE:
AZ IRODALOMTÖRTÉNETI KÖZLEMÉNYEK
EPA TARTALOMJEGYZÉKE

RÉGI ETO – ÚJ ETO

A KISEBBSÉGI KULTURÁLIS JOGOK ÉRVÉNYESÜLÉSE

KÖZKÖNYVTÁRAK MÉRÉSE, RANGSOROLÁSA,
PARAMÉTEREIK ÖSSZEVETHETŐSÉGE.
KÍSÉRLETEK ÉS EREDMÉNYEK
AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBAN ÉS EURÓPÁBAN

A KÖNYVTÁR SZIMBOLIKÁJA

MŰVELŐDÉS, OLVASÁS ÉS KÖNYVTÁR
A MAGYAR SZEMLE (1924–1944) CÍMŰ FOLYÓIRATBAN

ÁTTEKINTÉS A SVÉD KÖNYVTÁRÜGYRŐL

ÚJ GENERÁCIÓK, ÚJ MÉDIA, ÚJ ÍRÁSTUDÁSOK

A REFERÁLÁS ÚJRAFELFEDEZÉSE?

HIRDESSZEN A KÖNYVTÁRI FIGYELŐBEN!

KÖZLÉS MEGÁLLAPODÁS SZERINT.
ÉRDEKLŐDNI LEHET A SZERKESZTŐSÉG
CÍMÉN ÉS TELEFONJÁN.

2011/1

KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

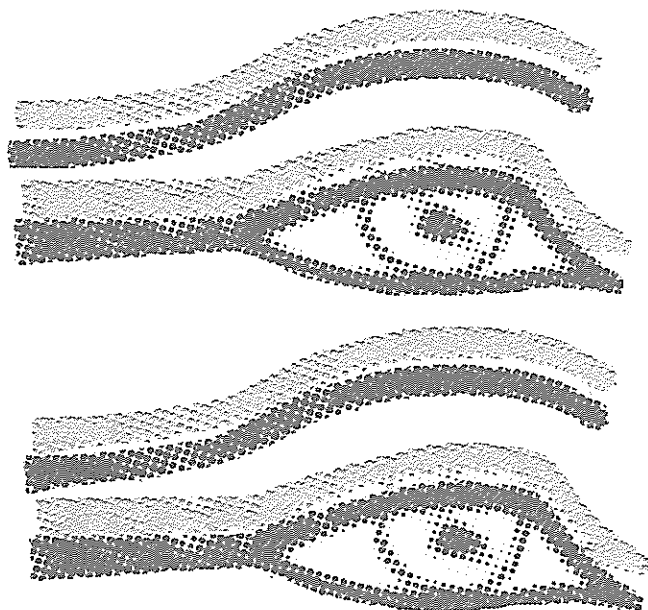
KÖNYVTÁRI FIGYELŐ

2011/1

A TARTALOMBÓL:

⌚ KIS MAGYAR DIKTATÚRATÖRTÉNET – INDEXEK BEN ÉS
KÖNYVTÁRI SELEJTEZÉSEK BEN ELBESZÉLVE ⌚ AZ INFORMÁ-
CIÓS MŰVELTSÉGRŐL ALKOTOTT NÉZETEK ⌚ A KÖNYVTÁRI
BLOGOK MINT VIRTUÁLIS KÖZÖSSÉGI TEREK ⌚ PISA 2009:
EREDMÉNYEK, ÖSSZEFÜGGÉSEK ⌚ ELŐDEINK (SZABÓ KÁROLY;
NÉMETH JÁNOS) ⌚ GYAKORLATI BIBLIOMETRIA: A TUDOMÁ-
NYOS TEVÉKENYSÉG ÉRTÉKELÉSE KÖNYVTÁRI ESZKÖZÖKKEL
⌚ FIATALOK EGYENLŐ ESÉLYEL: MIT TEHET A KÖNYVTÁR?
⌚ TERRORIZMUS A KÖNYVTÁRBAN: A PATRIOT ACT ⌚ NEM-
ZETI KÖNYVTÁRAK MARKETING IRÁNYULTSÁGA ⌚

Könyvtári
Intézet

21. (57.) ÉVFOLYAM, 2011. 1. SZÁM

FŐSZERKESZTŐ: dr. Dippold Péter

FŐSZERKESZTŐ-HELYETTES: Kovács Katalin

SZERKESZTŐK: Kovács Katalin (Tanulmányok, Kitekintés, Könyvszemle),
Feimer Ágnes (Külföldi folyóirat-figyelő)

✂ Szerkesztőbizottság: dr. Bényei Miklós, dr. Hangodi Ágnes, Haraszi Pálné, Hegyközi Ilona, dr. Jacsó Péter, Káldos János, dr. Mader Béla, dr. Murányi Lajos, dr. Murányi Péter, Pallósiné dr. Toldi Márta, Rác Ágnes. ✂ Borítóterv: Gerő Éva, grafikus ✂ Műszaki szerkesztő: Nagy László ✂ Szerkesztőség: Könyvtári Intézet, 1827 Budapest, Budavári Palota F épület, Telefon: 224-3795, 224-3796, Fax: 224-3875, 3759-984, E-mail: kovacs@oszk.hu, feimer@oszk.hu ✂ Megjelenik: negyedévenként. Egy szám ára: 1500.-Ft + 5% áfa + postaköltség. Éves előfizetés: 6000.-Ft + 5% áfa + postaköltség. Külföldi előfizetési ára: 100 euró. ✂ Terjeszti: Könyvtári Intézet, Könyvtártudományi Szakkönyvtár. Előfizethető: a szerkesztőség címén. ✂ Kiadja: az Országos Széchényi Könyvtár. Felelős kiadó: dr. Sajó Andrea ✂ Nyomda: Nalors Grafika Kft., Vác Felelős vezető: Szabó Gábor ✂ HU ISSN 0023-3773 Index 26408 (Nyomtatott) HU ISSN 1586-5193 (Online)

Lapunkat az alábbi referáló lapok és adatbázisok dokumentálják:

HLISA (Hungarian Library and Information Science Abstracts)
Library Literature and Information Science Abstracts (The Wilson Co.)
LISA (Library and Information Science Abstracts)
LISTA (Library, Information Science & Technology Abstracts, EBSCO)
HUMANUS (Humántudományi Tanulmányok és Cikk Adatbázisa)

*A folyóirat megjelenését a Nemzeti Erőforrás Minisztérium és
a Nemzeti Kulturális Alap támogatja.*

NEMZETI ERŐFORRÁS
MINISZTERIUM

www.nefmi.gov.hu

Nemzeti Kulturális Alap

www.nka.hu

A KÖNYVTÁRI FIGYELŐ online változata a
<http://www.ki.oszk.hu/kf/index.html> címen érhető el.

A folyóiratban olvasható írások a szerzők véleményét tükrözik, nem mindig azonosak a szerkesztőség álláspontjával.
A szerkesztőség nem őrzi meg és nem küldi vissza a kéziratokat.

E számunk szerzői, közreműködői:

BOGNÁR Noémi Erika (Pécsi Tudományegyetem, FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), CANDON, Paul, COX, James (Rutgers University, New Brunswick, USA), DANCS Szabolcs (OSZK, Bp.), DÖMSÖDY Andrea (Országos Pedagógiai Könyvtár és Múzeum Könyvtára, Bp.), ELEK Judit (MTA Jogtudományi Intézet Könyvtára, Bp.), FAZOKAS Eszter (Könyvtári Intézet Bp.), FEIMER Ágnes (Könyvtári Intézet, Bp.), FRISONE, Nicole, HAJNAL WARD Judit (Rutgers University, New Brunswick, USA), HEGYKŐZI Ilona (OSZK, Bp.), KATSÁNYI Sándor (a FSZEK ny. főosztályvezetője, Bp.), KOZMA Zsófia (Pécsi Tudományegyetem, FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), KRÁNITZ Lászlóné (a Néprajzi Múzeum Könyvtárának ny. munkatársa, Bp.), MÁNDY Gábor (a FSZEK ny. főmunkatársa, Bp.), MOHOR Jenő (az ELTE BTK Központi Könyvtárának ny. igazgató-helyettese, Bp.), MURÁNYI Lajos (az MTA Könyvtárának ny. osztályvezetője, Bp.), NAGY Attila (a Könyvtári Intézet, ny. tud. főmunkatársa, Bp.), PAJOR Enikő (Juhász Gyula Tanárképző Főiskola, Könyvtártudományi Tanszék, Szeged), POGÁNY György (Kármán József Városi Könyvtár, Pilis), POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella (Nyugat-Magyarországi Egyetem Savaria Egyetemi Központ, Könyvtár- és Információtudományi Tanszék, Szombathely), PRÓKAI Margit (II. Rákóczi Ferenc Megyei Könyvtár, Miskolc), SIPOS Magda (Pécsi Tudományegyetem, FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), STEWART, Molly (Rutgers University, New Brunswick, USA), SZABÓ Sándor (az ELTE BTK Főiskolai Kar Könyvtártudományi Tanszékének ny. vezetője, Bp.), TORMÁSI Gabriella (PÉCSI Tudományegyetem, FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs), TÓTH Máté (PTE FEEK, Könyvtártudományi Intézet, Pécs és Könyvtári Intézet, Bp.), VISZOCSEKNÉ PÉTERI Éva (a BME-OMIKK ny. osztályvezetője, Bp.), VÖRÖS Klára (Kaposvári Egyetem, Főiskolai Kar, Könyvtártudományi Tanszék, Kaposvár).

Abstracts	5
-----------------	---

TANULMÁNYOK

SIPOS Magda: Kis magyar diktatúratörténet – indexekben és könyvtári selejtezésekben elbeszélve	11
---	----

DÖMSÖDI Andrea: Az információs műveltségről alkotott nézetek	40
---	----

BOGNÁR Noémi Erika – KOZMA Zsófia – TORMÁSI Gabriella – TÓTH Máté: A könyvtári blogok mint virtuális közösségi terek	59
---	----

NAGY Attila: Lehetünk-e ismét emelkedő nemzet? PISA 2009: eredmények, összefüggések	75
--	----

ELŐDEINK

SZABÓ Sándor: Ki is volt Szabó Károly?	81
---	----

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella: Németh János magyarországi nyomdászattörténete, a Memoria typographiarum (1818)	90
--	----

KITEKINTÉS

HAJNAL WARD Judit [et. al.]: Gyakorlati bibliometria: a tudományos tevékenység értékelése könyvtári eszközökkel ...	107
--	-----

FEIMER Ágnes: Fiatalok egyenlő eséllyel: mit tehet a könyvtár? <i>Projektek és példák néhány európai országból</i>	133
--	-----

ELEK Judit: Terrorizmus a könyvtárban, terroristák a könyvtárban, avagy a PATRIOT Act (kettős) hatása az Amerikai Egyesült Államokban	145
--	-----

SCHWAMM, Hartmud – STEPHANS, Derek – CLEEVE, Marigold: A nemzeti könyvtárak marketing-irányultsága (Ism.: Viszocsekné Péteri Éva)	155
---	-----

KÖNYVSZEMLE

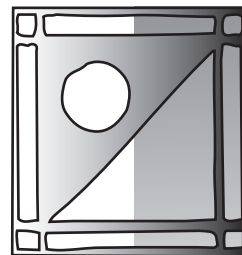
A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944. (Szerk. Ferenczyné W. Lidia) (Ism.: Pogány György)	163
Hálóba fogott hajók. Online hajózási információk. (KISZL Péter: Hálózati révkalauz : magyarországi hajózási információforrások az interneten) (Ism.: Vörös Klára)	170
A reáltudományok magyarországi könyvészete. (GAZDA István: Bevezetés a reáltudományok magyarországi könyvészetébe) (Ism.: Szabó Sándor)	173

KÜLFÖLDI FOLYÓIRAT-FIGYELŐ

(REFERÁTUMOK)	175
Könyvtár- és tájékoztatásügy	182
Könyvtárak és tájékoztatási intézmények	194
Munkafolyamatok és szolgáltatások	206
Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek	231
Vezetés, irányítás	233
Felhasználók és használat	247
Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés	261
Könyvtárgépesítés, könyvtárépület	266
Kapcsolódó területek	276

A számot szerkesztette: Kovács Katalin, Feimer Ágnes, Murányi Lajos

STUDIES

Short history of Hungarian dictatorship: indexes and library weeding

SIPOS Anna Magdolna

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.) 2011. no. 1. p. 11-39.

The author published the history of politically motivated book withdrawals in the period 1945 through 1950 and a content analysis of indexes in the earlier issues of this journal (3 and 4, 2007). This time she presents the lists published in 1952-1953 as well as the lists of library weeding in the period 1962-1966. She outlines in short the social and political processes in the background, as well as the distorted relations in literature and the arts. Then follows an analysis of works included in the lists from the points of contents and subjects, and a comparison with lists issued earlier.

The three lists published in 1952-1953 included 14 487 works. It was the aim of withdrawals to discard works serving the tastes of „philistines”, and to keep in libraries the works which reflected the principles of Socialist realism. From the collections maintained from public money many works of fiction and youth literature have been evaluated as valueless, although popular with readers, thus disregarding the pluralism of tastes.

In the period 1962-1966 five central lists appeared about the withdrawal of a total of 2 700 works. The lists were actually not about withdrawal but about weeding, and were prepared in co-operation with the newly established Library qualification committee. The lists included vulgar works of political agitation from the fifties, as well as scientific and non-fiction works outdated from a professional point. The relevant lists are analysed in detail.

Views about information literacy

DÖMSÖDY Andrea

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.)
2011. no. 1. p. 40-58.

International literature deals a lot with the interpretation of information literacy and its development – first of all as regards academic students. The author presents the model of C. Bruce, C. Maybee and L. Limberg which focuses on information use, relying on the objectives and presumptions of library users while collecting information. Library use has been the subject of some earlier surveys in Hungary (Katsányi, Gereben, Horváth). The author compares the relevant models. The practice of information seeking depends on the situation, the problem to be solved and the personality of the student/user. It can be carried out mechanically, objectively, looking for the right answer, and at the highest standard, trying to comprehend the problem in a complex manner.

Library image was characterised in the past 50 years by a humanist-educatory, liberal-service providing and socially obliged approaches. In our days we meet traditional (paper-based), modern (document-based) and postmodern (information-oriented) library images. Constructivist pedagogy focuses on cognitive structures and their development processes. Its achievements may assist in improving the philosophy behind user education and constructivist library pedagogy.

Library blogs as virtual community spaces

BOGNÁR Noémi Erika – KOZMA Zsófia –
TORMÁSI Gabriella – TÓTH Máté

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.)
2011. no. 1. p. 59-74.

A library blog is an „official” blog managed by a library. The authors, three students and their tutor undertook to analyse a few blogs of public libraries in Hungary, they looked for answers to two questions: if the blogs help in creating virtual communities around library web pages (i.e. if they act as community spaces), and what is the role of a librarian blogger in operating virtual communities (i.e. whether the blog form or the operating person determines the success of a service).

During the survey, in the period January to April 2010, 17 public library blogs in Hungary and in the Hungarian communities of neighbouring countries were analysed. The entries and comments were counted by months, and their content was disregarded. As a control, a book-related blog of a well-known news portal (with book reviews and related reflections) was used, around which attracted an active community.

The survey found that most of the Hungarian public library blogs do not function as community spaces, users can be involved in generating content only infrequently, and the average library user does not take part in exchange at all. A well-operating library blog requires much effort from librarians, without their continuous and intensive presence no lively community space can evolve.

PISA 2009: results and correlations

NAGY Attila

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.)
2011. no. 1. p. 75-80.

The Hungarian Office of Education published the summary data of the PISA (Programme for International Student Assessment) 2009 survey; the present article provides its quick analysis. PISA assessments focus on 15-year-old students and on three areas of knowledge: text comprehension (reading),

mathematics and science. During the survey a minimum of 4600 tests are collected from given OECD countries.

The performance of Hungarian students has been constant during previous surveys (2000-2006); they reached the OECD average, however, in one area only, in science. The indices have improved by 2009, and Hungarians succeeded in reaching the average of OECD countries in all fields. From among the states of its narrower region Hungary's achievements have proved to be outstanding. We got from the earlier „weak” category to the „average” group in the field of text comprehension; we remained at the „medium” level in science with an identical performance, and with the same scores we got into the „medium” group (the averages of countries have namely deteriorated). The reviewer summarises at the end the factors contributing to improving text comprehension.

MESSAGES FROM THE PAST

Who was Károly Szabó?

SZABÓ Sándor

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.) 2011. no. 1. p. 81-89.

Károly Szabó (1824–1890) is considered to have been a bibliographer of old Hungarian prints by the library profession. His personality and activities are less known, although he was an acknowledged researcher, philologist, historian of his time. His librarian career started at Nagykőrös where he was responsible for the library of the secondary grammar school, in addition to his work as a teacher and researcher. His career continued in Kolozsvár (Cluj, Romania today) where he was librarian of the Erdélyi Múzeum Egylet (Transylvanian Museum Association). He selected the pre-1711 books from the collection, and compiled the library's catalogue which became the foundation of his three-volume bibliographic work to be published later. An item of lasting value in his oeuvre is his *Régi magyar könyvtár* (Old Hungarian library) which became an indispensable work of Hungarian retrospective bibliography. Its first

volume includes Hungarian prints published in the period 1531-1711 (1879). The second volume registers prints from Hungary, not in Hungarian, from the period 1473-1711; it was published in 1885. Commissioned by the Hungarian Academy of Sciences he began to compile the third volume, about the works published abroad before 1711 in languages other than Hungarian, but he died before he could finish this venture. The collected materials have been edited by Árpád Hellebrandt into two volumes (1896-1898).

The essay also presents Károly Szabó's activities as a historian, local studies researcher and translator.

The Memoria typographiarum (1818) of János Németh

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.) 2011. no. 1. p. 90-106.

János Németh (1778–1848) teacher, priest and teacher of religion was the author of a long forgotten work about the history of Hungarian printing in Latin, the *Memoria typographiarum*, which was a unique accomplishment in its age related to the earlier published, modest works. When registering the books printed in Hungary it was Németh's aim to take stock of the Hungarian cultural heritage. His sources included the works published, existing bibliographies and printed library catalogues. The opinion of successors was not favourable, his work was not considered as a work on printing history, just as a bibliography which listed the prints alphabetically by towns, and included imprecise data.

The essay presents the history of how his work had been compiled and the work's assessment in professional literature. In the author's view Németh's work deserves respect and is an essential part of the literature on printing history.

FROM ABROAD

Bibliometrics in practice: assessing scholarly activities with library tools

HAJNAL WARD Judit et al.

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.)
2011. no. 1. p. 107-131.

The essay analyses the references of research articles published on a special field of science (addictive diseases) in three databases (Google Scholar, SCOPUS and Web of Science). The authors investigated the special features of these databases from the point of authors having written the articles, the journals having published them and the research findings. It turned out that it is not sufficient to use a single database for bibliometric analyses. The validity of citation indices and the usability of performance indicators in general are questioned by the differences between databases regarding access to authors and articles, and imprecise references. Using a single database it is not certain that a real research performance is reflected, while the database may serve as orientation for comparison with other research ventures.

Young people with equal chances: what can libraries do? Projects and best practice examples from European countries

FEIMER Ágnes

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.)
2011. no. 1. p. 133-144.

Libraries provide services to support the social inclusion of disadvantaged people. They pay special attention to young people and to those threatened by social exclusion. The Metropolitan Szabó Ervin Library, Budapest started a mentoring service for young people in an endangered life situation. At a related conference the author described some useful European projects and examples for participants, focusing first of all on successful project such as the *Partners for Change* (Great-Britain) and on the pro-

grammes of *The Reading Agency*. She presented some non-traditional helping services (Idea Stores, Studio 12, Kirjasto 10) as well. In the Scandinavian countries there are special library services for ethnic minorities and immigrants with the aim to keep their mother tongue alive, to teach the receiving country's language, and to bridge the digital divide. In the four countries participating in the project *Libraries for All* local advisory boards have been set up at some of the pilot libraries, and the members were also actively involved in implementing related activities (i.e. in providing multicultural services). From the Czech Republic examples from two city libraries are quoted, where programmes are in progress on the inclusion of Roma youth.

Terrorism and terrorists in the library, or the PATRIOT Act's (double) impact in the USA. Conflicts between state security and freedom of speech

ELEK Judit

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.)
2011. no. 1. p. 145-153.

The essay investigates how far citizens' rights are asserted in libraries and how far they can be restricted. Libraries face namely severe conflicts; the principle of free access to information may be damaged if the collection, storage and preservation of information become tools in preventing terrorism.

SCHWAMM, Hartmund, STEPHANS, Derek – CLEEVE, Marigold: Marketing orientation of national libraries.

(Abstract by Éva Vízocsek-Péteri)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.)
2011. no. 1. p. 155-162.

This study investigates how far European national libraries have adopted marketing principles and developed a marketing orientation to face new challenges. The degree of a marketing orientation was analysed in the websites of 14 national libraries, the national library buildings of Austria, Belgium, Britain, Germany, the Netherlands and Portugal were ob-

served and rated, and managers of these organisations interviewed. Analysis showed varying attitudes to marketing, with the British Library having the most advanced approach in developing a marketing orientation. Other national libraries had adopted certain aspects of a marketing orientation, but lacked a coherent approach. Recommendations made in the area of website design included the better use of digital re-sources and introduction of Web 2.0 features. In regard to national library buildings it was recommended to have one central point of access from where the visitor is guided through the building. Developing a marketing orientation was a major but beneficial step in the evolution of a national library. It required a shift of perspective from inward to outward looking and the willingness to learn from other markets. A marketing orientation was a way of addressing the future challenges successfully.

(Original abstract)

BOOK REVIEWS

National bibliography of newspapers and journals published in Hungary, 1921-1944

A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944. (Ed. Ferenczyné W. Lídia)

(Reviewed by György Pogány)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.)
2011. no. 1. pp. 163-169.

Online information on shipping

KISZL Péter: Hálózati révkalauz: a magyarországi hajózási információforrások az interneten

(Reviewed by Klára Vörös)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.)
2011. no. 1. p. 170-172.

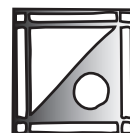
Introduction into the bibliography of Hungarian books on science

GAZDA István: Bevezetés a reáltudományok magyarországi könyvészetébe

(Reviewed by Sándor Szabó)

Könyvtári Figyelő (Library Review) vol. 21. (57.)
2011. no. 1. p. 173-174.

FROM FOREIGN LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE JOURNALS (ABSTRACTS)

Kis magyar diktatúratörténet – indexekben és könyvtári selejtezésekben elbeszélve

SIPOS Anna Magdolna

„A nemzeteket úgy likvidálják, hogy legelőször elveszik az emlékezésüket. Megsemmisítik könyveiket, műveltségüket, történelmüket. És valaki másféle könyvet ír, más műveltséget nyújt, és más történelmet gondol ki nekik. A nemzet lassan nem érti jelenét és elfelejti a múltját.”

(Milan Kundera: A nevetés és a felejtés könyve)

A politikai indíttatású könyvkivonások 1945 és 1950 közötti esemény- és politikatörténeti számbavételét, valamint az indexek részletes tartalmi elemzését a Könyvtári Figyelő korábbi számaiban¹ közzeltük. Most az 1952-ben és 1953-ban kiadott jegyzékek, valamint az 1962 és 1966 közötti könyvtári selejtezési listák bemutatására vállalkozunk. A korábbiakhoz hasonlóan itt is fontosnak tartjuk a listák eseménytörténetének és a hát-

térben meghúzódó társadalmi, politikai folyamatoknak rövid bemutatását, de a leglényegesebb a jegyzékeken szereplő művek számszerű összegzése, tartalmi és tematikai megoszlásának ismertetése.

Amikor az 1952 és 1966 közötti könyvkivonásokról beszélünk, feltétlenül szót kell ejtenünk néhány kutatás-módszertani kérdésről is. Az 1945 utáni indexekről, az ideológiai, politikai célú könyvkivonásokról eddig megjelent írárok rövid, mindössze egy-két éves ciklust fogtak át, ám a most bemutatásra kerülő időszak ennél jóval nagyobb időintervallumot, tizennégy évet ölel fel. A feldolgozott időszak alatt jelentős gazdasági és társadalmi, politikai és ideológiai változások zajlottak hazánkban. A most tárgyalásra kerülő ciklus magában foglalja a személyi kultusz legkeményebb éveit, az 1953-as enyhülést, az 1956-os forradalomhoz vezető éveket, az 1956 utáni restaurációt és konszolidációt, hogy majd a kulturális élet területén az 1960-as évek első felében bekövetkezett látszólagos normalizálódással fejeződjenek be. A könyvtári gyűjtemények, a könyvkiadás és a könyvkereskedelem politikai célú tisztogatásának következő ciklusát ezek a társadalmi, politikai események határozták meg, és – amint majd látni fogjuk – a politikai hatalom ezen a területen is az adott ciklusra jellemző érvekkel, módszerekkel és fogásokkal élt. A korábbi évekhez viszonyítva az is lényeges változás, hogy az 1950-es könyvkivonások körüli nemzetközi botrány és nem utolsósorban a hatalom fokozatosan finomodó módszereinek eredményeként egyre inkább szakmai szempontú indoklások fogalmazódtak meg. A módszerek finomodásának egyik fontos eleme volt, hogy a továbbiakban már nem csupán a Magyar Dolgozók Pártja – később a Magyar Szocialista Munkáspárt – és az állami vezetés vett részt a listák összeállításában, hanem a szakmai szervezetek, intézmények – többek között a nemzeti könyvtár képviselőit is – bevonták a döntések előkészítésébe. A másik lényeges változás az volt, hogy egyre inkább kerülték a „selejt”, „selejtlista”, „zúzdába küldés”, „megsemmisítés” kifejezéseket, helyettük a szakmailag szalonké-

pesebb „tartalmilag silány, elavult”, „irodalmilag értéktelen” kifejezések, a 1960-as években pedig az állománygondozás fontos részét képező „tervszerű állományapasztás” szófordulata került az indoklásba.

Az 1952. és 1953. évi könyvkivonások művelődés- és politikatörténeti háttere

Az 1948. évi baloldali hatalomváltást követő, 1949-ben és 1950-ben az iskolai ifjúsági könyvtárak gyűjteményére vonatkozó szelekciót, valamint az 1950-ben a népkönyvtárak gyűjteményének rendezésére vonatkozó jegyzékek közzétételét követően a politikai hatalom ezen a területen is további gyors intézkedést ígért, de csak egy év múlva, 1951. szeptember 13-án ült össze a Népművelési Minisztérium kezdeményezésére a további selejtezések ügyével foglalkozó értekezlet. Úgy tűnt, hogy a hatalom – figyelembe véve a korábbi évek selejtezései körüli kapkodást, rendezetlenséget, szakszerűtlenséget és túlkapasokat, valamint az 1950 augusztusában megjelent jegyzék körüli nemzetközi botrányt – konszolidáltabb és szakmailag indokolhatóbb körülményeket teremt a könyvtárak gyűjteményének ismételt megrostálásához. Ezért az újabb selejtezési listák összeállítása érdekében háromtagú bizottságot neveztek ki, pontosan meghatározták a listák összeállításának szempontjait és a kivonás indokait. A tervek szerint hat hónap múlva kellett volna megjelennie az új jegyzéknek, ám az csak újabb egy éves késéssel, 1952 júniusában hagyta el a nyomdát.

Az 1952. és 1953. évi könyvkivonásokat szolgáló jegyzékek kiadására sajátos társadalmi körülmények között került sor, ami elválaszt-hatatlan az ötvenes évek elejére jellemző politikai, történelmi, kultúrtörténeti folyamatoktól. E tanulmány keretében nem lehet célunk ezek részletes bemutatása, csupán bizonyos elemeit tudjuk kiemelni.

A politikatörténeti folyamatok közül minden-

képpen utalnunk kell azokra, amelyeknek eredményeként a kommunista pártnak a már 1946-ban megkezdett hegemon törekvései tovább erősödtek: az 1948. évben megindult baloldali politikai fordulatra, amelynek során a kommunista párt fokozatosan, de igen gyorsan felszámolta a korábbi többpártrendszert, és ezzel az MDP egyeduralkodóvá, állampárttá vált. Gazdasági téren pedig az 1947-ben megindult, majd 1948-ban felerősödött, felgyorsult államosítások határozták meg az eseményeket. A kommunista párt hatalomra kerülésével szovjet mintára megkezdődött a személyi kultusz kiépülése, amelynek meghatározó jelenségei voltak a bizalmatlanság növekedése, az ellenség keresése és a mesterséges ellenségkreálás, koncepciós perek indítása és lefolytatása, kivégzések, internálások, kitelepítések és a társadalom egésze ellen folytatott kommunista terror, a rendőrállam működtetése. A totális személyi kultusz kiépítése 1952 augusztusában fejeződött be: ekkortól Rákosi Mátyás egy személyben töltötte be a párt főtitkári posztját, a miniszterelnöki széket és ezzel együtt a Honvédelmi Bizottság elnöki funkcióját, s az Államvédelmi Hatóság legfőbb irányítója is ő lett. A hatalom ilyen nagymértékű centralizációja és kisajátítása Rákosi Mátyás és szűkebb körének totális, ellenőrizetlen és ellenőrizhetetlen uralmát jelentette, amely lehetővé tette a párt, illetve szűkebb vezetésének teljes politikai monopóliumát. A totális politikai hatalom megteremtése együtt járt a kulturális monopólium megkaparintásával és a kultúra irányításával, de nem valamiféle filantróp szemléletből eredően, hanem abból a sajátos szemszögből, hogy a kulturális élet kisajátítása a kommunisták politikai és ideológiai hatalmát szolgálja majd. Éppen ezért az uralomra jutott proletárdiktatúra tényleges súlyánál nagyobb szerepet szánt a kultúrpolitikának, s benne különösen az irodalmi életnek.

1949 és 1953 között a kulturális és irodalmi élet meghatározó személyisége Révai József volt, aki már korábban, a hatalom megszerzésében is meghatározó szerepet játszott, és aki Rákosi szűkebb köréhez tartozva 1949-1953-ig

kultuszminiszterként, 1950-től pedig az MDP főtitkárhelyetteseként is az ideológiai és a kulturális élet közvetlen irányítója volt, és aki nem csupán a gyakorlatban, hanem elméleti cikkeiben, vitáiraiban, szónoklataiban is a párt szűkebb vezetőinek érdekeit képviselte. A kulturális átalakítást – a Szovjetunióban zajló hasonló folyamatok és jelenségek nyomán – kultúrforradalomként kívánta megvalósítani. Felfogása szerint a kulturális forradalomnak a kultúra és a művészetek, továbbá a társadalmat alkotó osztályok valamennyi részére ki kell terjednie. A kultúrforradalom teljes programját több hatásos szónoklatban is ismertette, de a Magyar Dolgozók Pártja II., 1951. évi kongresszusán elmondott beszéde tükrözi legmarkánsabban annak valamennyi elemét. Szólt a köz- és felsőoktatás, valamint a tudományos élet új szellemiségre történő átalakításának szükségességéről, a művészeti és irodalmi kérdések megítéléséről, fejlesztésének feladatairól, a kulturális tömegmozgalmak, benne a könyvtárak fejlődési eredményeiről, az új ideológiai szemléletű hazafiság kérdéseiről, továbbá az osztályharc újonnan nyitott frontjáról, a kultúrfrontról². Művészet- és irodalmpolitikai fejtegetéseiben kiemelte, hogy míg a film- és dráma művészetben, továbbá a színházakban már megjelentek az új szellemiségű alkotások³, addig a képzőművészetben és a zenében csak mérsékelt eredményeket értek el. Az utóbbiakat – véleménye szerint – még ma is polgári formalizmus tartja befolyása alatt, és még sem tartalmilag, sem pedig módszertanilag nem találták meg az utat a néphez, mert szellemiségükben – így Révai – továbbra is a nyugati dekadens művészeti irányzatokhoz tartoznak⁴. Beszédének témánk szempontjából is fontos része volt a párt irodalmpolitikai eredményeinek, iránymutatásainak felvázolása: „*Külön alá kell húznom szépirodalmunk költészetünk jelentős eredményeit. Itt a legtömegesebb új tehetségek jelentkezése és itt a legszembevetőbb legjobb régi nemzedékbeli íróink áttanulása.*”⁵ Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra is, a pártosság lenini elvének helytelen alkalmazása odavezetett, hogy az életet és annak problémáit sematikusan

azonosították a párt életével, a pártfunkcionárius problémáival, ezt pedig helytelenítette: „Az irodalmi pártosság nem abban áll, hogy a nép életét a pártélet pusztá anyagaként, függelékeként ábrázoljuk, hanem megfordítva, hogy a párt életét, vezető szerepét, funkcionáriusait úgy ábrázoljuk, mint szerves részét népünk életének, mint népünk legjobb embereit, nem külön, hanem együtt a népelettel.”⁶

A Lukács-vitát⁷ követően Révai irodalompolitikai meghatározó szerepe tovább erősödött, intézményesült. Ennek jegyében vaskézzel irányította a magyar szellemi életet, legfőképpen az irodalmat. Az irányítás eszközeként egyaránt felhasznált hatalmi, adminisztratív eszközöket, de élt az ezekben az években burjánzó irodalmi viták és a kritika módszereivel is. Irodalompolitikai koncepciójának meghatározó alapja az élesedő osztályharc, a feszült nemzetközi helyzet, a gazdasági építőmunka, a politikai hatalom megtartásának feladatai, és ennek rendelte alá a szocialista kulturális forradalmat is. A személyi kultusz kiteljesedését szolgálta és reprezentálta, hogy irodalomelméleti tételeit egyre inkább áthatották a Szovjetunióban tomboló személyi kultusz meghatározó kultúrpolitikusanak, ideológusának, Zsdánovnak nézetei. Ezt nem csupán az írásaiban és beszédeiben megjelenő, Zsdánovra történő hivatkozások bizonyítják, hanem az irodalom kérdéseiről írott tanulmányai és publicisztikája is. A szovjet és a magyar személyi kultusz két meghatározó ideológusa és kultúrpolitikusa gondolati azonosságának igazolása érdekében néhány idézetet választottunk Zsdánov és Révai⁸ írásaiból.

„Az irodalmi művek fő hősei a mi országunkban az új élet aktív építői: munkások, munkásnők, kolhozparasztok, pártemberek, gazdasági szakemberek, mérnökök, komszomolisták, úttörők. Ezek a szovjet irodalom fő típusai és fő hősei. A mi irodalmunk telítve van lelkesedéssel és hősiességgel. A szovjet irodalom optimista, de ezt az optimizmust nem valamely zoológiai belső érzés váltja ki. A szovjet irodalom lényegénél fogva optimista, mert a feltörő osztály, a proletariátus, az egyetlen haladó és élenjáró osztály

irodalma. Szovjet irodalmunk azért erős, mert új ügyet – a szocialista építés ügyét szolgálja. ... A művészi alkotások hűségének és történelmi konkrét voltának párosulnia kell a dolgozó emberek szocialista szellemű eszmei átalakításának és nevelésének feladataival. A szépirodalomnak és az irodalmi kritikának ezt a módszerét nevezzük mi szocialista realizmusnak.⁹ A mi szovjet irodalmunk nem fél a tendenciózusság vádjától. Igen, a szovjet irodalom tendenciózus, mert az osztályharcok korszakában nincs és nem is lehetséges olyan irodalom, amely nem osztályirodalom, amely nem tendenciózus, amely apolitikus. ... Az emberi lélek mérnökének lenni azt jelenti, hogy mindkét lábunkkal szilárdan a reális élet talaján kell állanunk. Ez pedig szakítás a régi típusú romanticizmussal, azzal a romanticizmussal, amely a nem létező életet és nem létező hősokeket ábrázolta, elvezette az olvasót az élet ellentétei és gondjai közül az ábrándok és utópiák világába. A mi irodalmunk számára, amely mindkét lábával a materializmus szilárd talaján áll, nem lehet idegen a romantika, de az új típusú romantika, a forradalmi romantika. Mi azt mondjuk, hogy a szocialista realizmus a szovjet szépirodalom és irodalmi kritika alapvető módszere, ez pedig feltételezi, hogy a forradalmi romantika mint alkotórész bevonul az irodalmi alkotásokba, mivel pártunk egész élete, a munkásosztály egész élete és harca nem más, mint a legkeményebb, a legjózanabb gyakorlati munkának és a legnagyobb hősiességnek, a legnagyobb szerűbb távlatoknak a párosulása.”¹⁰

„A Szovjetunió irodalmi kritikájában állandóan ismétlődő követelmény az irodalommal szemben a magas eszmeiség. A szovjet írótól azt követelik, hogy alkotását hassa át az emberi haladásért, az új társadalomért, a szocializmusért folytatott harcnak a szelleme. A burzsoá l'art pour l'art elleni harcnak szerves része a harc ezért az eszmeiségért, azért, hogy az író ne az új életért folyó harcon kívül álljon, ne semleges szemlélője legyen, hanem katonája. ... Nem kötjük meg íróink kezét a téma és a hő megválasztásánál, de semmi esetre sem orientáljuk őket olyan alkotásokra, amelyeknek központi hőse az ellenség, vagy

holmi proletár-Hamlet. Pozitív hősökre orientáljuk őket és olyan témákra, amelyeknek anyaga lehetővé teszi e pozitív hősök teljes emberi kibontakozását, nehézségeken, hibákon, konfliktusokon át. Az új magyar szocialista-realista irodalom pozitív hőse az ötéves tervet megvalósító dolgozó ember legyen, közéleti munkájának, érzelmi világának teljes gazdagságában. Csak ilyen irodalom teljesíti nagy feladatát: népünk, ifjúságunk nevelését munkára, önzetlenségre, hősiességre, hazaszeretetre.”¹¹

Az irodalom- és művészetpolitika irányításában meghatározó jellegű normativizmus a művészeti élet minden területén menthetetlenül a sematizmus eluralkodásához vezetett. Ennek felismerése eredményezte, hogy az 1951-es írókongresszus kiemelten foglalkozott az irodalmi sematizmus felszámolásának szükségességével, ahol a jelenség ellen nem csupán az írók egy része lépett fel, hanem maga a fő ideológus, Révai József és az írószövetség akkori elnöke, Darvas József is. Az 1951-es írókongresszushoz kapcsolódva több tekintélyes író csatlakozott a sematizmusról és a háttérben meghúzódó társadalmi jelenségekről szóló vitához. A sematizmus azonban az irodalompolitika és az irodalmi alkotások hibáinak csak egyik eleme volt, amelyek felszámolása önmagában nem oldhatta meg a politikai berendezkedésből fakadó problémákat; ráadásul az irodalmi közélet szereplőinek egy része, főként elvi okok miatt, nem támogatta a megújulási szándékot.

„A sematizmus kérdésének felvetése, a sematizmus bírálata helyes és időszerű volt. Nemcsak az irodalom szempontjából: az általános politika hibáit is segíthetett volna tudatosítani a kérdésfelvetés. De elhibázott volt szerintem ennek a problémának főkérdéssé, központi kérdéssé tétele. A főkérdésnek az I. Írószövetségi kongresszuson is a pártosság, az eszmeiség, a szocialista realizmus kérdésének kellett volna lennie, s az ideológiai tisztaságért folytatott harc keretén belül kellett volna felvetni a sematizmus kérdését. Nemcsak s elsősorban nem a szocialista-realista bázis ekkori viszonylagos gyengesége szól emellett, hanem elsősorban az, hogy a pártosságért

vívott harc eredményei, vívmányai az akkori irodalmi köztudatba még nem mentek mélyen át. S külön hozzájárult ehhez, amit akkor még ugyan nem lehetett látni, hogy a pártos irodalom gyengeségei nem utolsósorban az általános politika hibáival függtek össze s az irodalmi bajokat csak az irodalmon belül orvosolni nem igen lehetett. A sematizmus felvetése lényeges eredményhez így nem is vezethetett, illetve a későbbi gyakorlat azt mutatta, hogy a kérdés központivá tétele épp az ellenkező hatást érte el, mint amit a párt szándékolt vele: irodalmunk szocialista-realista bázisát nem erősítette. Ellenkezőleg: gyengítette, dezorganizálta.”¹²

Az 1948-as baloldali fordulat nyomán létrejövő s az irodalmi életben uralkodó dogmatikus viszonyok azoknak az íróknak, költőknek, irodalmároknak egy részét is a hatalom óvatos kritikája felé fordította, akik szimpatizáltak a kommunista rezsimmel, vagy akiknek az irodalmi életben való érvényesülési lehetőségét a politikai változás teremtette meg. Mindemellett az 1948 és 1953 között az irodalmi életből kiszorított, a korábbi irodalmi élet vezető személyiségei – akik közül sokan emigráltak – továbbra sem jelenhettek meg, más részük pedig bujkálásra kényszerült, vidéken. A korábban a politikai hatalom által egységesnek kikiáltott magyar irodalomban egyre több, egyre mélyebb repedés jelent meg, melyet tovább tágított az ún. Déryvita¹³. Ennek legfontosabb eleme az volt, hogy a Révai-írás indította vitát felhasználva a párt-egység platformján ugyan, de egyre izgatottabb és hevesebb polémia bontakozott ki az irodalmi életben a személyi kultusz és a művészeti élet deformálódása miatti feszültségekről, a valóság zavaros jelenségeiről, az általánosan jelentkező félelemről. Az írássok egy része azonban ekkor már csak kisebb részben szólt az irodalomról, nagyobb részben a politikáról. Az irodalom sajátos egységét megteremtő irodalompolitikai lépések fokozatosan kiszorították az irodalmi közéletből és a publikálási lehetőségekből az úgynevezett útítárs-írókat is. „Az irodalompolitika az ún. útítárs-írók körét túl kicsire, lényegében az ún. szövetséges írókra szűkítette le.

El nem hanyagolható egyéniségeket és irányzatokat eleve kívül rekesztett a versenyen. ... Pedig olyan írókról volt szó, mint pl. Szabó Lőrinc, Kassák Lajos, Tamási Áron, Fodor József, Németh László, Jankovich Ferenc, Kodolányi János, Sinka István, Pilinszky János stb. ... Az ún. útitárs-írókhoz való viszony elemzésébe is becsúsztak olyan mozzanatok, amelyek később szükségszerűen forrásaivá lettek bizonyos mérvű elvi türelmetlenségnek."¹⁴

A politika azokkal a hatásokkal sem számolt, melyet a hallgató vagy elhallgattatott írók irodalmi közéletből való kirekesztése váltott ki; az irodalmi élet irányításáért felelős Révai cinikus, fellengzős beszéde a példa arra, milyen felsőbbrendűen és gögösen nyilatkozott az új politika a kommunista párt vezetőivel sorsközösséget nem vállaló értelmiségről:

„Még mindig vannak, akik a pártirodalomtól, a Párt vezető és irányító szerepétől az irodalom területén is a magyar irodalom fejlődését, az írók alkotói munkájának szabadságát féltik és a magyar irodalom folytonosságának megszakadásától tartanak. De ha van a magyar irodalom folytonosságában bizonyos törés, akkor azért nem mi vagyunk a felelősek, hanem maga az élet. ...Az épülő (és a felépült) szocializmus társadalmában a nép már nemcsak kész irodalmi műveket akar vásárolni, bocsánat a kifejezésért: „konfekcionált” irodalmat, hanem az alkotás munkájába magába avatkozik bele, megmondja, mit és milyent akar, az írókat arra igyekszik rávenni, hogy műveiket „mérték után” készítsék, a nép „testére szabják”. A Párt vezetése: végső soron a nép „rendeléseinek”, szükségleteinek, bírálatának továbbítását jelenti az írókhoz, az irodalom beillesztését újból a dolgozó nép életének egészébe, amelyből a százados folyamat alatt kiszakadt, az irodalomnak a szocialista építés, a társadalmi nevelés szolgálatába állítását. ... De hiszen egyes írók elhallgattak – hangzik az ellenvetés. De azt hiszi valaki, hogy elhallgatásuk oka elsősorban az, hogy nem engedik őket írni, nem pedig sokkal inkább az, hogy nem tudnak írni, mert nincs kiről és nincs kinek? Nagy forradalmi változások idején elkerülhe-

tetlen, hogy a régi írók egész sora körül elfogy a levegő, kicsúszik lábuk alól a talaj, mert az új étellel és az új közönséggel nem tudnak mit kezdeni. Ez az igazi oka annak, hogy elhallgattak, nem az, hogy nem engedik őket írni. Az irodalmi „folytonosság” e megszakadásáért kárpótol bennünket, hogy új írók tűnnek fel a népből” új idők új dalaival”. Aki az idő rostáján kihull, az vessen magára. Bennünket nem vádolhat senki azzal, hogy évek hosszú során át nem vontuk kellő szélesre azoknak a körét, akiket rábeszélünk, akiknek sokszor egyenesen udvaroltunk azért, hogy forduljanak szembe saját múltjukkal és csatlakozzanak a népi demokráciához. Nem rajtunk múlt, hogy az a legtöbbnél nem történt meg."¹⁵

Mindennek az lett a következménye, hogy az irodalom szervezeti keretei, valamint az irodalmi élet résztvevőinek köre egyre inkább azokra a fórumokra és írókra, publicistákra szűkült, amelyeket és akiket közvetlenül a párt dogmái irányítottak, és akik 1945 után lelkesen a kommunista párt tagjai lettek, s ezentúl a párt, illetve a vezetőség mindenkor feltétlen hívei, követői voltak. E fórumok közül 1950 augusztusától egyedül a *Csillag* című irodalmi folyóirat jelenhetett meg, és csak 1950 novemberében az *Irodalmi Újság*, jóllehet mindkettő a kommunista és baloldali meggyőződésű irodalmárok fóruma volt. Ám a sematizmusról folytatott és a Déryvita tanulságai mégis arra az elhatározásra jutatta a politikai hatalmat, hogy a korábbi nagyon erősen diktatórikus módszereken lazítson, s ennek eredményeként kisebb személyi és szervezeti változásokat vezessen be. A politikai és klikk-harcokba túlságosan belekeveredett személyeket visszahívták az irodalmi életben betöltött funkciójukból, 1952-ben pedig engedélyezték, hogy a *Csillag* mellett megjelenhessen az *Új Hang* is. A Benjámin László, majd később Fekete Sándor szerkesztésében megjelenő irodalmi folyóirat elsősorban a fiatal magyar irodalom fóruma volt, ahol Zelk Zoltán és Illyés Gyula mellett olyan fiatalok léptek színre, akiknek akkoriban indult a pályája: többek között Csoóri Sándor, Fekete Gyula, Szécsi Margit.

Az 1952. és 1953. évi selejtezési jegyzékek

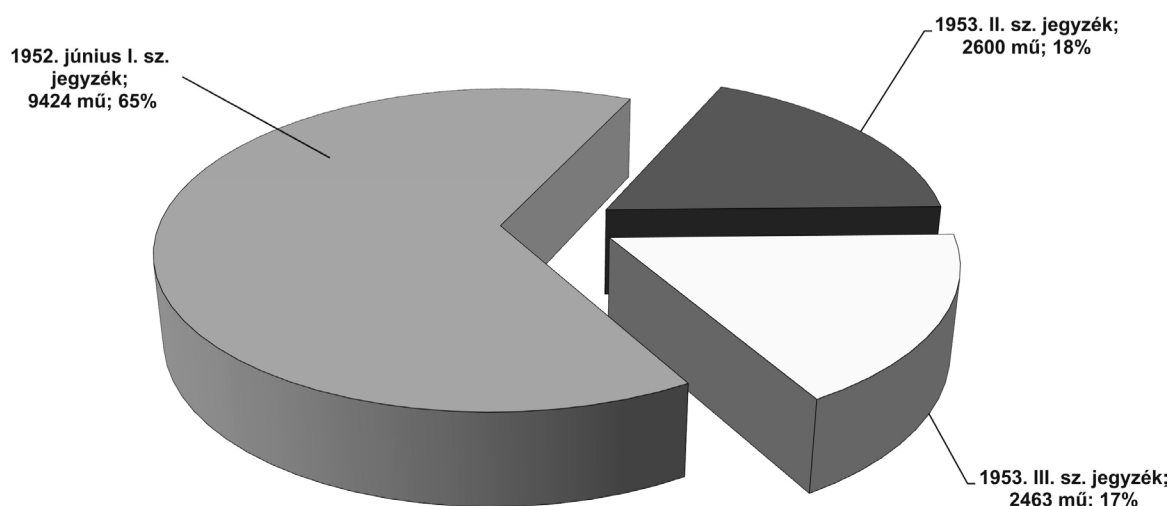
Nem áll módunkban az irodalmi és művészeti élet ekkori torz viszonyainak teljes körű bemutatása, a fentiekkel csupán érzékeltetni akartuk azt a politikai és kulturális miliőt, amelynek végeredményeként a könyvtári gyűjtemények újabb selejtezése is az ábrázolt totális irodalompolitikai célok érvényesülésének meghatározó eleme lett. A korábbiakban értelmezett és túlhajszolt szocialista realizmus monopóliumának megvalósítása érdekében került sor 1952-ben és 1953-ban az ebbe a kategóriába nem sorolható, sőt annak érvényesülését „veszélyeztető” és az ún. „kispolgári ízlést” kielégítő munkáknak a könyvtárakból történő kivonására. A Révai vezette Népművelési Minisztérium által közreadott és a Vörös Csillag Nyomdában készült három jegyzék összesen 14 487 művet tartalmaz a következő megoszlásban¹⁶:

A LISTA KÖZZÉTÉTELÉNEK DÁTUMA ÉS SZÁMA	A JEGYZÉKEN SZEREPLŐ MŰVEK MENNYISÉGE
1952. I. sz. jegyzék	9.424 mű
1953. II. sz. jegyzék	2.600 mű
1953. III. sz. jegyzék	2.463 mű
ÖSSZESEN	14.487 mű

Annak érdekében, hogy pontosabban láthassuk az ízlésdiktatúra érvényesítési szándékát, érdemes részletesebben, tartalmi összetevőjében is megvizsgálni az egyes jegyzékeket.

Az I. számú jegyzék első nyomtatott oldalán olvasható Tájékoztató szerint „*Ez a jegyzék azoknak az irodalmilag értéktelen, tartalmilag silány, elavult, nagyrészt szépirodalmi könyveknek a felsorolását tartalmazza, amelyek nem érdemeshetők arra, hogy a kulturális felemelkedés útján járó dolgozó népünk olvasmányai legyenek. A most közreadott jegyzék nem teljes, ezért azt a közeljövőben kiegészíteni szándékozunk.*”¹⁷

AZ 1952-BEN ÉS 1953-BAN SELEJTEZETT KIADVÁNYOK ADATAI

A Tájékoztatóban megfogalmazott szöveg szerint a felsorolt munkák érdemtelenek arra, hogy a kulturális forradalom által is átalakítani szándékozott magyar emberek azokhoz hozzájussanak, azokat elolvassák. Ez egyenlő volt annak kimondásával, hogy a kurzus kultúrpolitikája számára nem kívánatos a ponyvairodalom, a romantikus giccs, a szentimentális leányregény, a krimi, a légiós és cowboy történetek, hiszen a listákon szereplő művek többsége ezekből állt. Az értékelés során menthetetlenül beleütköztünk a könyvkiadás, az ízlés, az olvasás és a könyvtárak egy nagyon régi dilemmájába: nevezetesen abba, hogy a giccs, a lektúr, a ponyva és a hasonló műfajok olvasása mennyiben értékes, illetve mennyiben értéktelen, továbbá mennyire van joga, lehetősége a mindenkori kultúrpolitikának ezekbe a kérdésekbe bármilyen, de főként diktatórikus módszerekkel beleszólni. A közkönyvtárak számára örök vívódást jelent, hogy a közpénzekből fenntartott gyűjteményekben milyen arányban kell (lehet) érvényesíteni a közízlés kiszolgálásának igényéből eredő népszerű, de irodalmilag kevésbé jó, vagy az értékes, ám kevésbé népszerű művek gyűjtésének szempontjait.

Úgy véljük, hogy ezek a kérdések valójában nem alternatívái egymásnak, hanem a kétféle gyűjtési szempont arányának megtalálása a kulcsfontosságú kérdés.¹⁸ Azzal azonban semmiképpen sem érthetünk egyet, hogy a könyvpiacról és a könyvtárakból el kell távolítani azokat a kiadványokat, amelyek nem az aktuális politikai kurzus ízlésdiktatúráját vagy kultúrpolitikai célkitűzéseit jelenítik meg. Az irodalmi, művészeti élet pluralizmusa mellett el kell fogadnunk az alkotások befogadásának szubjektivitását, az ízlésbeli pluralizmust is. Visszatérve a listák értékeléséhez, először is azt kell megállapítanunk, hogy ezek a jegyzékek jóval kisebb mennyiségben tartalmaznak olyan kiadványokat, amelyek a direkt politizálásnak lettek volna eszközei. Meghatározóan és döntően valóban az irodalmi szempontból értéktelen, többnyire az irodalmi élet által már régen elfelejtett vagy soha számon nem tartott szerzők művei szerepelnek a kötetek-

ben. Ám azt sem lehet állítani, hogy a jegyzékek teljes egészében politikamentesek lettek volna. Egyrészt az ízlésdiktatúra már eleve feltételezi a politikai célú beavatkozást, másrészt pedig – bár a korábbinál jóval kisebb mértékben, de – ezeken is szerepelnek olyan kiadványok, amelyek a korábbi évtizedek ideológiai, politikai értékrendjét sugározták, sőt olyanok is, amelyeket már valamelyik korábbi tiltó listán is megtalálhattunk. Az azonosságok teljes körű bemutatását ma még nem tudjuk felvonultatni, hiszen ahhoz az 1945 és 1953 között megjelent jegyzékeken szereplő mintegy 30 000 kötet tételes és több szempontú összehasonlítására lenne szükség, néhány mű és szerző esetén azonban jelezzük az egybeeséseket. Például az 1952-ben közreadott I. számú jegyzéken szerepel Csincsura Győző Köszöntsük Erdélyt a sorsközösség szent érzésével című műve megtalálható volt már az 1946-ban közreadott *Fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus sajtótermékek* IV. számú jegyzékén is. Az is előfordul, hogy a szerző egy-egy műve már szerepelt az 1945-ben és 1946-ban indexre tett munkák között, de az 1952-ben és 1953-ban közzétett lajstromon pedig más művei kerültek rosta alá. (Ilyen volt például Vályi Nagy Géza, a közismert katonaköltő, vagy Somogyváry Gyula, Gyula-diák.) Az egybeesések azt a tendenciát mutatják, hogy az 1952-ben és 1953-ban selejtezett politikai tartalmú munkák és szerzők többnyire a korábbi fasiszta, szovjetellenes és antidemokratikus indexeken találhatók meg; a szépirodalmi jellegű művek egy része pedig az 1949-ben és 1950-ben közreadott iskolai ifjúsági könyvtári tiltó jegyzékeken, illetve a népkönyvtárak gyűjteménye „rendezéséhez” kiadott útmutató listáin is szerepel. Az utóbbiak közül is megemlítünk néhányat; például Altay Margit, akinek az 1950-es iskolai ifjúsági könyvtári jegyzéken 10, az 1952-ben megjelent I. számú jegyzéken 25, az 1953-as II. számú jegyzéken 5 műve szerepel, amelyek közül több cím és kiadás szerint is megegyezik. Ugyancsak ilyen egybeeséssel találkozunk Almásy Lászlónál, Kertész Erzsébetnél, Tábori Piroskánál, Wass Albertnél, Gyökössy Endrénél, Szász Károlynál.

(További összevetésekkel még gazdagíthatnánk a példák sorát.)

A különböző években közreadott jegyzékek további összehasonlítása újabb anomáliákat mutat be a selejtezések körül, jóllehet – amint azt az elején már leírtuk – a politikai hatalom 1950-et követően sokkal inkább igyekezett a szakmaiság látszatát kelteni. Az ésszerűtlenségre további példával szolgálnak az alábbi esetek. Az 1952-ben és 1953-ban közzétett három jegyzéken szerepelnek a következő szerzők több vagy kevesebb művel és több vagy kevesebb helyen: Blaskó Mária az I. számú jegyzéken 59, a II. számú jegyzéken 10 művel, miközben a népkönyvtárakra vonatkozó I. számú jegyzéken már teljes életművével feltűnt ez a szerző. Íme egy másik példa: az elavult könyvek jegyzékén megtaláljuk Zsigray Juliannát 16 művel, miközben ugyanazon a jegyzéken, amelyen Blaskó Mária teljes életművel szerepel, fellelhető Zsigray Julianna is, szintén teljes életművel. Hasonló tartalmú azonosság fedezhető fel Hedwig Courths-Mahler, Agatha Christie, Alexandra Rachmanova, Louis Bromfield, Kosáryné Réz Lola, Mécs László, Nyíró József, Daphne Du Maurier, Edgar Wallace, hogy csak a legismertebbeket említsük.

Az összevetés során felfedezett párhuzamosságokat kétféleképpen lehet magyarázni. Az egyik, aminek kisebb a valószínűsége, az, hogy az 1952-es és 1953-as jegyzékek összeállításánál nem vették figyelembe az előzményeket. A másik, amit inkább el lehet fogadni, az, hogy az 1950-es selejtezések komoly nemzetközi kulturális és politikai botrányt keltettek, különösen a második jegyzék, ahol számos idegen szerző, különösen a francia irodalom kiemelkedő, 20. századi képviselőjének munkája is megjelent, és ez ellen indult meg először a francia, majd a nemzetközi szintű tiltakozás. Ennek az lett a következménye, hogy – a jegyzékeket jóllehet nem vonták vissza –, de nem is szorgalmazta a tárca az azokban foglaltak végrehajtását. Így a szerzőknek egy jelentős része, akik korábban teljes életművel be voltak tiltva, most az új jegyzékeken konszolidáltabb formában ugyan, hiszen

itt már nem teljes életművük szerepel, de mégis megjelentek. Így egyes, nemkívánatos munkáik még ott is kikerültek a könyvtárakból, ahol az előző kivonások során azok esetleg mégis megmaradtak a gyűjteményekben.

Ha tovább vizsgáljuk a három jegyzéket, több olyan elemet is megfigyelhetünk, amelyek a korábbi listákra nem, vagy kevésbé voltak jellemzőek. Az egyik, hogy a listákon szereplő művek zöme szépirodalom, illetve ifjúsági irodalom. A korábban közreadott jegyzékeken is bőségesen megtalálhatók ezek a műfajok, ám arányaikban itt elsöprő többségűek. A másik fontos elem, hogy e selejtezéssel az irodalom nem sokat veszített, hiszen nagy mennyiségben szerepelnek az értéktelen, silány munkák. Az már más kérdés, hogy mennyit veszített az ízlés pluralitása. A jegyzék tömegével tartalmazza például az 1945 előtti évtizedek divatos, irodalmilag sekélyes és értéktelen sorozatait, mint például a Színes regénytárat, a Pesti Hírlap könyveket, a Milliók könyvét, a Világvárosi regényeket, a Tarka regénytárat, a Tolnai regénytárat, a Pengős regényeket, a Félpengős regényeket és a Nova kalandos regényeinek közismert és népszerű szériáit. Az is közös a három jegyzékben, hogy tömegével találhatók bennük olyan szerzők, akik ma már jószerivel azonosíthatatlanok. Egyrésztől azért, mert – csakúgy mint napjainkban – a harmincas-negyvenes években nagy divat volt, hogy a magyar szerzők angolosan, franciásan vagy németesen hangzó álneveken publikáltak, vagy eredeti és idegen néven is. Például a munkaszolgálatosként meghalt Nagy Károly a listában saját néven és Charles Lorre, valamint Charley Long álnéven is szerepel. Egyes esetekben megkísérelték ugyan az összeállítók az eredeti név felkutatását és megadását (J. H. Busher = Juhász Lajos, L. Cuxley = Szántó László, Garry Daniels = Kovács Zoltán, Michel Gardener = Kertész Mihály, Thomas B. Lorrymer = Zajzon Barna, André Martieux = Gál György), de sokszor nem sikerült a szerzőt azonosítani. (Ilyen volt G. Lawrence, Gibson Lavery, Pat O'Caraban, Hugh Clevely, Harry Bruce, Daphne Bull, Clarence Fuller, L. Grawe,

E. B. Hardy stb.) Erre csupán abból lehet következtetni, hogy a külföldi szerzők munkái esetében feltüntették a fordító nevét, de ha a magyar szerzők idegen néven írtak, (természetesen) nem szerepelt a fordító. Másfelől pedig azért, mert tömegével találhatók olyan szerzők a lajstromokon, akiket sem akkor, sem később nem jegyzett az irodalomtörténet; hírhedt vagy klasszikus ponyva- és giccsírókként maradtak meg az irodalmi emlékezetben. (Ilyen volt például Georg Owen Baxter, Charly Brandt, Louis Bromfield, Courths-Mahler, D. Du Maurier, Ebenstein Erich, Farkas György, Forster G., Gosztonyi Ádám, Görög László, Gyenes Rózsa, Hamvas József, Hamvas Sándor, Juhász Lajos, Stein Lola, Werner E., hogy csak néhányat említsünk.)

Az 1952-es és 1953-as jegyzékeken szereplő művek egy részét már az 1960-as években újra megtaláljuk a könyvpiacra: ilyenek voltak például Rejtő Jenő munkái (1957-) és Agatha Christie, majd E. S. Gardner krimije (1958-) is. A jegyzéken szereplő más szerzők magyarországi kiadására, többek között Courths-Mahler, Zsigray Julianna, Louis Bromfield, Nyíró József azonban egészen a könyvpiac liberalizálásig kellett várni.

Az ízlésdiktatúrától a látszólagos konszolidációig

Az 1953-as jegyzék közreadását követően, egészen 1962-ig nem jelentek meg újabbak, jóllehet az ország mind a politikai, mind a társadalmi életben, valamint a kultúra, művészet és irodalom terén sorsdöntő éveket élt át. A dogmatikus irodalmi életben, a könyvkiadásban és a könyvtárak életében is lényeges változást hozott az 1953. év.

A politikai diktatúra enyhülése, a dogmatikus kommunista irányzat képviselőinek háttérbe szorítása szabadabb szellemiséget hozott az irodalomban és az olvasásban, mindemellett erőteljesen hatott a kulturális és a művészeti

életre is. Visszaszoríthatatlan erővel tört fel a szellemi, művészeti élet minden területén a valódi értékrend helyreállításának, a gondolkodás és véleménynyilvánítás szabadságának, az ízlésppluralizmus visszaszerzésének igénye. Bővültek a publikációs lehetőségek, új könyvkiadók és lapok indultak, lassan visszatérhettek az irodalomba a volt nyugatosok, a népi írók és az Újhold költői, írói is. Az ünnepi könyvhét az irodalom régen nem látott választékát hozta a könyvsátrakba, többek között Szabó Lőrinc, Erdélyi József, Füst Milán, Pilinszky János, Nemes Nagy Ágnes, Tamási Áron, Ottlik Géza, Mészöly Miklós köteteit. A könyv- és folyóirat-kiadás szabadabbá válásával a könyvtárakban is megváltozott a légkör, aminek legmeghatározóbb jegye volt, hogy a könyvtárakban a politika direkt kiszolgálása, illetve a direkt politizálás helyett ismét a szakmai kérdések, az olvasók nevelése helyett pedig az olvasói igények kielégítése került előtérbe.

„A könyvtár az állomány gyarapításánál vegye jobban figyelembe a tömegek igényeit. Központi szerveink eddig meglehetősen egyoldalúsággal a könyvtárak nevelő funkcióját emelték ki. Hátterbe szorult a könyvtárak szerepe az általános műveltség terjesztése területén. A könyvtár pl. nemcsak akkor neveli a bányászokat, ha számukra csak bányásztémájú szakirodalmat vagy bányász szakkönyveket ad, hanem akkor is, ha kezükbe adja a világirodalom nagy alkotásait vagy más értékes, szórakoztató szépirodalmat. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy az olvasók a legtöbbször szórakozni is akarnak, amikor egy-egy könyvet kivesznek a könyvtárból. Az olvasótábor további kiszélesítésének egyik feltétele az effajta irodalom nagyobb mérvű beszerzése. Jól tudják ezt könyvtárosaink. A sor most a könyvkiadáson van, mert könyvtárosaink panasza éppen az, hogy a magyar klasszikusok és a világirodalom klasszikusainak jó része egyáltalán nem kapható.”¹⁹

Másutt pedig:

„A vezetésben, a minisztérium könyvtárosztályának tevékenységében is mutatkoztak hibák:

elhanyagolta a könyvtári feldolgozó munka szorgalmazását és túlzottan propaganda feladatot adott a könyvtáraknak. Ez odavezetett, hogy a megyei könyvtárak többségében nincs katalógus, sokhelyt még mindig átteltározással foglalkoznak. ... A kormányprogram megjelenése óta nemcsak az olvasók és a kölcsönzések száma növekedett, hanem általában változatosabb, színvonalasabb könyveket igényelnek az olvasók, sok helyen megnövekedett az érdeklődés a mezőgazdasági irodalom iránt is.”²⁰

Politikai szempontból a kultúrpolitika változásának lehetőségét Sztálin halála, majd a Szovjetunió Kommunista Pártjának XX. kongresszusa hozta meg. A magyar irodalmi élet óvatos korrekciója az 1953. évi júniusi párthatározat nyomán indult, ám a változások kibontakozását megakadályozta az újabb politikai megszorítás, a kultúrpolitika kiegyensúlyozatlan, tétova és zavaros működése. Az 1955-ben bekövetkezett újabb dogmatikus visszarendeződés megzavarta a kulturális, művészeti életben 1952-ben és 1953-ban megindult pozitív folyamatokat is. A könyvkiadásban gyorsan megjelenő sokszínűség helyett ismét a pártos, a szocialista realista alkotások preferálását kérte számon a hatalom, mindemellett pedig kemény kritikával illette a közelmúlt sokszínű könyvkiadását, amelyben a pártvezetés a jobboldali elhajlás veszélyét látta:

„Miben áll ez a jobboldali veszély? Általában abban, hogy lebecsülik a régi hatalmába visszakíváncozó osztályellenség erejét és restaurációs törekvéseit. Lebecsülik a jobboldali nézetek hirdetői a párt és a munkásosztály élenjáró és vezető szerepét. Lebecsülik – a kultúra területéről szólva – a tőlünk idegen kultúra káros, romboló, visszahúzó hatását és figyelmen kívül hagyják, hogy a szocializmus felépítése, a szocialista kultúra elterjesztése csak a proletariátus pártjának, a proletárdiktatúra államának – és intézményeinek – vezetésével és aktív közreműködésével valósulhat meg. ... A központi vezetőség 1953. évi júniusi határozata, a dolgozó tömegek igényeinek jobb, teljesebb kielégítése felé fordította az állami és pártszervek figyelmét. Az olvasók

igénye hamarosan felszínre tört és eljutott a könyvkiadást irányító szervekhez. ... Az olvasók azonban sok helytelen igényt is támasztottak... Ezeket a helytelen igényeket a könyvtárosok igen sok esetben szó nélkül hagyták, nem léptek fel magyarázó, nevelő szóval ellenük, sőt az is előfordult, hogy a könyvtárosok magukévá tették ezeket a helytelen javaslatokat és továbbították őket. Mi más volt ez, mint az elmaradott rétegek uszályába kerülés?

Az elmaradt olvasók uszályába kerülés megmutatkozott abban, hogy a könyvtárosok nem kis része az utóbbi időben elhanyagolta a politikai és népszerű tudományos könyvek beszerzését és szinte kizárólag szépirodalmat vásárolt. ... a vidéki könyvtárak a mezőgazdasági szakirodalomból majdnem kizárólag az egyéni gazdaság és a háztáji parcella termelékenységét emelő és a jól jövedelmező mezőgazdasági ágakra vonatkozó könyveket szerezték be. Természetesen a hiba nem az volt, hogy a méhészetre, a házi nyúltenyésztésre, a gyümölcstermesztésre stb. vonatkozó könyveket megvásárolták, ... hanem az, hogy teljesen elhanyagolták a szocialista mezőgazdasági nagyüzem termelékenységének emelését elősegítő szakkönyvek beszerzését és propagandáját. ... Elhanyagolták a könyvtárosok az élő magyar írók és a szovjet írók szocialista-realista műveinek propagálását. ... A szocialista könyvtáros olvasóinak nem egyszerű kiszolgálója, hanem tanítója és nevelője. ... Mindez természetesen nemcsak a közművelődési, de a tudományos könyvtárak dolgozóira is vonatkozik”²¹

A dogmatikus visszarendeződés a művészeti és irodalmi életben is újabb bizonytalanságokat eredményezett. Az írószövetségben és az ahhoz kapcsolódó sajtóorgánumban éles, gyakran személyeskedésektől sem mentes viták alakultak ki, amelyeknek elsődleges okát a politikai megosztottságban kell keresni. Az MDP Központi Vezetősége 1955. március 2-4.-ei ülésének határozata a párt politikája végrehajtásának legfőbb akadályaként a jobboldali veszélyt, illetve annak fő képviselőjeként Nagy Imrét jelölte meg. Az értelmiség, közte az írók jelentős része azonban ezeket a vádakat nem fogadta el, sőt kifejezetten

rágalomnak és Rákosiék hatalmi restaurációs törekvéseinek fogta fel. Ugyan a hatalom és az írók közötti feszültség csak korlátozottan jelent meg a nyilvánosság előtt, de időnként a felszínre tört, sőt az Irodalmi Újság 1955. szeptember 17.-ei számának betiltása és elkobzása²² miatt láthatóvá vált.

*„Az Irodalmi Újság elkobzása egy csapásra egyesítette a pártvezetés ellen a különböző felfogású, még egymással azelőtt harcban álló írókat is. Az írók, akiknek ellenzékiisége eddig főképpen mégis csak irodalmi és művészeti jellegű volt, s csak másodsorban politikai, most kifejezetten politikai egységbe tömörülnek, frontot alkotnak a pártvezetéssel szemben. ... Ez a fajta ellenzékiiség egyre tudatosabban vallja vezérének Nagy Imrét, és fordítva, Nagy Imre is mindjobban őket, az írókat tekinti szövetségeseinek, akikben bízhat, akikre támaszkodhat.”*²³

Az írók és a Nagy Imre neve által fémjelzett demokratikus átalakítási kísérlet szoros kapcsolata, elvi szövetsége egészen 1956-ig megmaradt. A restaurálódó szélsőbaloldali hatalom ezt a közeledést nem nézte jó szemmel, sőt, 1955 decemberétől a Rákosi-féle klikk politikai összeesküvésként kezelte és szigorú retorziókat helyezett kilátásba. Ennek ellenére az írók által képviselt szembenállás egyre határozottabban megjelent a sajtóban, valamint a Petőfi-kör gyűlésein, és ennek következtében a művészeti élet többi területén alkotók, valamint az újságírók és az egyetemi, főiskolai diákok is fokozatosan felzárkóztak az írók mögé. A felső pártvezetés azonban ekkor már nem volt eléggé erős ahhoz, hogy agresszívebben lépjen fel az értelmiségi lázadás ellen. Többek között ezek a momentumok vezettek ahhoz, hogy az 1956-os forradalom előkészítésében és a forradalom kitörésében, eseményeiben a magyar írók és a körjük szerveződő értelmiségi csoportok meghatározó szerepet játszottak. Mint ahogy ezek a jelenségek vezettek oda, hogy 1956. november 4. után kemény megtorlást alkalmaztak a magyar írókkal szemben is. (Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy 1956 forradalmi eseményeinek folyamán – eddigi kutatásunk

szerint – nem volt törekvés sem cenzúrára, sem pedig könyvek betiltására.)

Az 1956-os forradalmat követően az irodalmi életet a hallgatás jellemezte. Ennek okát egyrészt a hatalom adminisztratív intézkedéseiben, másrészt a forradalom előkészítésében és eseményeiben részt vállaló írókkal szemben alkalmazott büntetésekben és az ezekkel szorosan összefüggő tömeges emigrációban kell keresnünk, harmadrészt pedig az írók szándékos hallgatásában. Az irodalmi csendről, illetve annak okairól szemléletesen szól Major Ottónak az 1957. évi júliusi íróaktíván elmondott beszéde:

*„Irodalmi életünk ma mindenképpen egészségtelen. Bénultság uralkodik mindenütt és ennek az sem mond ellent, ha kiadóink egyre másra jelentetnek meg évekkal ezelőtt írott műveket. Az egyetlen irodalmi lap, az Élet és Irodalom, vitézül küzd ama bojkott ellen, amely nem elhatározás, hanem ízlés és idegenkedés spontán eredménye. Hasábjain állandóan ugyanazokat a neveket olvassuk, néhány kivétellel azokét, akik szektás intranzigenciájukról közismertek. ... És itt szólni kell még egy problémáról, amelynek megoldatlansága mérgezi irodalmi életünk levegőjét. Nem szolgálna pártunk érdekét, ha ezt a nyilvánvaló problémát elhallgatnók. A le tartóztatott írók sorsára gondolok. ... Mindenképpen nyugtalanító azonban – és formailag is támadható – hogy az írók nagy része, több mint fél esztendeje, tárgyalás és vádindítvány nélkül van börtönben.”*²⁴

A szocialista Magyarország kultúrpolitikai intézkedéseit jól ismerő és azt feldolgozó Agárdi Péter egyik, a korszak művelődéspolitikáját tárgyaló tanulmányában²⁵ az 1956 novembere és 1958 nyara közötti éveket a szovjet fegyverek árnyékában végrehajtott politikai rendcsinálás, valamint a megtorlás időszakának nevezi. Ennek az alig két évnek az volt a meghatározó jellemzője, hogy a hatalmi politika egyértelműen uralta a művelődéspolitikát. Az 1956-os forradalom megtorlásaiból nem maradhettek ki a magyar tudományos, kulturális, művészeti és irodalmi élet prominens személyiségei sem. 1957-ben felosz-

latták az írószövetséget, a magyar irodalom fontos személyiségeinek egy részét letartóztatták és súlyos börtönbüntetésre ítélték (Déry Tibor, Háy Gyula, Zelk Zoltán, Varga Domokos, Eörsi István), másik részét internálták, állásaikból elbocsátották vagy hallgatásra ítélték (Örkény István, Kuczka Péter, Lukácsy Sándor). Jelentős íróink, költőink menekültek a megtorlás elől Nyugatra, ahol a magyar irodalom és irodalomkritika gondozása érdekében létrehozták a nyugati magyar irodalom kiadóit és lapjait: Irodalmi Újság, Új Látóhatár, Magyar Műhely stb.

Részben a fenti okok, részben pedig az írók önkéntes szolidaritás-hallgatása miatt ezzel egyidőben a magyarországi irodalmi élet elcsendesült. Mindemellett a művészeti élet jelentős politikai, kultúrpolitikai támogatást kapott ahhoz, hogy az érdeklődés az államilag, politikailag támogatott magyar irodalom és művészet felé forduljon. Ezzel a céllal szervezték meg műhelyeiket: 1959 szeptemberében Darvas József elnökletével újjáalakult az írószövetség, majd később sorra újból alakultak az egyéb művészeti szövetségek is. Az ötvenes évek végén, politikai és állami támogatással ismét megindították az Élet és Irodalom című hetilapot, majd utcára kerül a Kortárs, és a forradalom után megjelent a Nagyvilág második száma is. Újjászerveződtek, illetve létrejöttek a vidéki irodalmi, művészeti és társadalmi lapok is: Debrecenben az Alföld, Szegeden a Tiszatáj, Pécsen a Jelenkor. Ha szerényen is, de az ötvenes évek végén már megjelenhettek az addig szilenciumra ítélt polgári és népi írók, valamint az úgynevezett „újholdasok” is. Az adminisztratív intézkedések közül talán az írószövetség 1957. évi feloszlata volt a legmeghatározóbb. A szövetség helyett a párttag, valamint a párthoz hű írókból, költőkből 1957 első felében létrehozták az Irodalmi Tanácsot, amely a művelődésügyi miniszter véleményező és tanácsadó szerveként működött; tagjait a miniszter bízta meg. A Tanácsnak meghatározó véleményformálási joga volt a kiadáspolitikai alakításában. Például 1957-ben a Kiadói Főigazgatóság részletes tájékoztatást nyújtott a Tanács számára az 1957. évi könyvkiadási tervekről.

Érdekes a terv felett egy kicsit elidőzni, annak érdekében, hogy lássuk – az 1956 augusztusi kiadói konferencia határozatai alapján, amelynek döntése nyomán a kiadók nagyobb önállóságot kaptak, és az ideológiai szempontok mellett az anyagi érdekeket is szem előtt tarthatták –, hogyan kívánta a hatalom a könyvkiadás sajátos konszolidációját elindítani, ám mellette a politikai szándékokat is érvényesíteni. Fontosnak tartották az érdekes, kalandos és a külföldi magyar szépirodalom, valamint a század eleji magyar irodalom nagyobb arányú megjelentetését. Ugyanakkor szót emeltek a régi ponyvák új kiadása, valamint a századelő magyar polgári irodalmának (nyugatosok, Molnár Ferenc, Herczeg Ferenc) túlzott arányú megjelentetése ellen. A kifogások között megjelent a politikai irodalom, a szovjet irodalom és a kortárs magyar irodalom háttérbe szorulása is. A könyvkiadás elhúzódó jellege miatt a rendszer nem tudott mit kezdeni azoknak a szerzőknek a műveivel, akik ekkor forradalmi szereplésük miatt már börtönben voltak, ám műveik még a forradalom előtt kerültek ki a nyomdákba.²⁶

1957 augusztusában a Politikai Bizottság külön napirendként tárgyalta a magyar irodalom helyzetét. Ennek keretében áttekintették az egyes írócsoportoknak – kommunista írók, volt párttag írók, a népi-nemzeti írók és a kisebb írócsoportok – a hatalomhoz való viszonyát, illetve belső egységét, az Irodalmi Tanács tagjainak névsorát, valamint az irodalmi lapok szerkesztőségeinek átalakítására vonatkozó javaslatot. Az irodalmi élet helyzetéről szóló vitában a konszolidációval kapcsolatosan eltérő vélemények fogalmazódtak meg. Apró Antal például hiányolta az íróknak az „ellenforradalomban” játszott szerepük miatti őszinte önkritikáit: *„Én még várnék, lassabb léptekkel haladnék az írókkal szemben. Kicsit főjenek még saját levükben. Mi megleszünk nélkülük és a magyar társadalom sem fog hiányt szenvedni. Úgy látom, most hamarabb adunk elvi engedményeket, mint ahogy ők beismernék hibáikat.”*²⁷

Ezzel szemben Kállai Gyula nagyon fontosnak és időszerűnek tartotta az írók, az irodalom

ügyével való foglalkozást, mivel az írók az egész kulturális élet meghatározó személyiségei és befolyásuk az egész értelmiségre hatással van. Ezen kívül az aktuális ENSZ közgyűlésen meghatározó lehet az ország megítélésében a letartóztatott és többnyire bírói ítélet nélkül fogva tartott írók helyzetének rendezése. Kádár János inkább az írókkal való egyéni foglalkozást, és egyéni megítélésüket látta célravezetőnek. Ugyanakkor kifejezetten károsnak tartotta az irodalom politikai életben betöltött szerepének túldimenzionálását.

A magyar politikai élet és főként a művelődéspolitikai fordulását jelentették az MSZMP 1958. július 25-én közreadott művelődéspolitikai irányelvei. Az irányelvek lezárták az 1956-ot követő és nem csupán a társadalmi, hanem a kulturális életben domináns „háborús állapotokat”, és megnyitották a politikai hatalom és az irodalmi, művészeti élet konszolidációs csatornáit. A már korábban is hivatkozott Agárdi-féle tanulmány az 1958-ban kezdődő konszolidációs szakasz végét 1962-ben jelölte meg.²⁸ Az irányelvek kellő részletességgel, elvi alapokon és a gyakorlati következményeket is feltárva mutatták be a művelődésügy és a kulturális forradalom szerepét, jelentőségét a szocializmus építésében. A kulturális forradalmat a szocialista forradalom lényegi elemének tartották, és meghatározták annak összetevőit is. A korábbi évektől merőben eltérő kulturális tartalmat definiáltak, amennyiben az új kultúrát tartalmilag szocialistának, formájában pedig nemzeti kultúrának határozták meg, amelynek fontos összetevője, hogy megőrzi, és magába foglalja a nemzeti kultúra és más nemzetek kultúrájának haladó értékeit, eredményeit, és azokat a szocialista eszmeiségtől áthatott népiség, nemzeti jelleg és szocialista humanizmus jegyében szintetizálja. A korábbi évektől eltérő tartalmat és módszereket hordoztak az irányelvekben a művészetekről és a művészeti életéről megfogalmazottak is: elvetették a művészeti kifejezőmód vulgáris értelmezését, de ugyanakkor elhatárolódtak a művészeti dekadenciától, az öncélú formabontástól, a formalista ábrázolásmódtól, amelyekkel

szemben a szocialista realizmus módszerét tartották célravezetőnek. A párt deklarálta a művészeti alkotás szabadságát és, hogy sem hatalmi, sem adminisztratív, sem jogi eszközökkel nem kíván az alkotás folyamatába beleavatkozni, de helyette elvárta a rendszer iránti lojalitást. Mindemellett minden eszközzel támogatta a realista szándékú és szemléletű alkotómunkát, mert – a párt véleménye szerint – az szükségszerűen elvezet a szocialista realizmushoz. Az irányelvek fontos tartalmi elemét képezte, hogy – jöllehet a párt és az állam továbbra is irányítani kívánta a kulturális életet, és elvetette annak ösztönös fejlődését, ám – a továbbiakban a párt már nem közvetlen úton kívánt részt venni az irodalmi és művészeti élet irányításában, hanem csupán az eszmei, elvi befolyásolás módszerével akart élni. Ez a gyakorlatban többnyire azt jelentette, hogy a művészeti alkotásokat előállító intézmények vezetői voltak azért felelősek, hogy a párt művészetpolitikai céljai érvényesüljenek:

„Változatos eszközökkel gondoskodjanak arról, hogy a magyar és a nemzetközi kultúra igaz értékei, s mindenekelőtt a szocialista kultúra alkotásai minél szélesebb rétegekhez eljussanak. Küzdenek a kispolgári ízlés, a giccs, a különböző dekadens burzsoá irányzatok ellen, és a közönség ízlésének jótékony befolyásolásával segítsenek megszüntetni az elmaradottabb tömegek kívánságai és a szocialista kultúra magasabb rendű igényei közötti ellentmondást.”²⁹

A művelődéspolitikai irányelvek közreadására való készülődés, a művészeti és a kulturális élet normalizálása kísérletének fontos eleme volt, hogy az Magyar Szocialista Munkáspárt több meghatározó és döntéshozó fóruma foglalkozott (többek között) a magyar írók, az irodalom és az irodalmi élet helyzetével. Az 1956-os forradalomtól időben távolodva, egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy az írók részéről sem tartható sokáig a hallgatás kényszere, a hatalom részéről pedig megszüntetendő az írók börtönben tartása, szilenciumra, deportálásra ítéltése, valamint az irodalmi élet direkt politikai irányítása.

1957 végére mindkét fél részéről megindult az óvatos konszolidációs közeledés. A két fél ki-

egyezési kísérleteinek számos módszere alakult ki: egyéni beszélgetések, megélhetési állások ajánlása az írók vagy családtagjaik számára³⁰, új vidéki irodalmi lapok indításának, vidéki irodalmi műhelyek újjászervezésének engedélyezése stb. A konszolidáció másik meghatározó fordulója volt az írószövetség újjászervezése, amely már 1958 végén téma volt a különböző hivatalos politikai fórumokon, sőt a Politikai Bizottság 1958 novemberében úgy határozott, hogy (az Irodalmi Tanács közreműködésével) kezdődjék meg az írószövetség újjászervezésének előkészítése. A hatalom azonban egy számára kedvező szellemiségű és politikai elkötelezettségű, lojális írószövetséget kívánt létrehozni; ezt tükrözik az előkészítés során keletkezett dokumentumok:

„Az Írószövetségnek egyelőre viszonylag kis létszámú, politikailag szilárd és szakmailag tekintélyes szervezetnek kell lennie, amelynek fő feladata az írói alkotómunka eszmei és művészeti kérdéseinek, különösen a szocialista realizmus problémáinak tanulmányozása, megvitatása és a vitákon, valamint az egész szövetségi munkán keresztül a magyar irodalom szocialista vonásainak állandó erősítése ... Az Írószövetség tevékenységének alapjául a KB művelődéspolitikai irányelvei szolgálnak. ... Az Írószövetségnek magvát a kommunista írók képezzék. Ugyanakkor az Írószövetségnek egyesítenie kell magában azokat a művészileg kiemelkedő írókat is, akiknek ma még kisebb-nagyobb fenntartásaik vannak a párt politikájával kapcsolatban, de a szocialista építés alapvető célkitűzéseit elfogadják. Azok az írók, akik múltbeli politikai tevékenységükért bírói eljárás alatt álltak, egyelőre ne legyenek tagjai a Szövetségnek.”³¹

A lojalitás biztosítása érdekében az alakuló ülésre meghívható írók körét is az MSZMP Központi Bizottsága Tudományos és Kulturális Osztálya hagyta jóvá, és külön kitért a politikai szempontból kifogásolható írókra: a népi írók közül Erdélyi József, Féja Géza, Kodolányi János, Sinka István, a volt párttag írók közül Benjámin László, Cseres Tibor, Jobbágy Károly, Kónya Lajos, Tamási Lajos; a nyugati modernista irányzatokat képviselők közül: Csathó Kálmán,

Kolozsvári Grandpierre Emil, Ottlik Géza, Rónai György, Vidor Miklós neve merült fel.³² Az írószövetség újjászervezésével a párt más fórumai is foglalkoztak, az iratokból az előbbi állításunk megerősítését olvashatjuk ki: a hatalom minden téren meghatározta a szövetség működését. Jóváhagyásuk kellett a választmány tagjainak jelöléséhez, a napirend meghatározásához, az újjáalakulás sajtóviasszhangjának tartalmához és mértékéhez és még sok más kérdéshez. Ilyen előkészületek után, 1959. szeptember 25-én alakult meg újra az írószövetség, amely az irodalmi és művészeti élet, s azon keresztül a politikai helyzet látszólagos konszolidációjának fontos kirakat-eleme volt.

A hatalom azonban továbbra is súlyos terheket cipelt az irodalmi, művészeti és a tudományos élet területén. A látszólagos konszolidáció felszíne alatt a politika és a művészeti, valamint a tudományos élet hatalomhoz nem lojális, hanem helyette a művészi alkotás szabadságát képviselő csoportjai és hirdetői között továbbra is éles ellentétek feszültek, nem is beszélve a még mindig börtönben ülő írókról. Az azonban kétségtelen hogy – legalábbis a felszínen, később pedig valójában is – egyre szalonképesebb lett a Kádár-rendszer kulturális képe. Sorra jelentek meg mind a fővárosban, mind pedig vidéken az irodalmi, művészeti, kulturális lapok, egyre több alkotóműhely tűnt fel, nagyon óvatosan és nagyon ritkán, de a nyugati határok is meg-megnyíltak a magyar kultúra képviselői előtt. A kultúrpolitika enyhülése, a problémás írókkal, Háy Gyulával, Déry Tiborral, Zelk Zoltánnal folytatott hivatalos beszélgetések, a nemzetközi szervezetek, főként a PEN Club magyar írók érdekében történő fellépésének eredményeként, s nem utolsósorban megélhetési nehézségeik³³ enyhítése érdekében egyre többen kötöttek kompromisszumot a rendszerrel. A megegyezésnek fontos motivációja az volt, hogy a magyar irodalom nagytekintélyű személyiségeinek megélhetését különböző módszerekkel ugyan biztosította a rendszer, ám a teljes rehabilitáció eléréséhez a hatalom elvárta, hogy a forradalomban szerepet vállaló írók hitet tegyenek a kádári hatalom mellett:

„Álláspontunk az volt, hogy egzisztenciális lehetőségeiket biztosítjuk, fordítási megbízásokkal és más módon, eredeti írásaikat azonban csak akkor adjuk ki, ha tisztázzák álláspontjukat 1956-tal, illetve az azóta végbement fejlődéssel kapcsolatosan. Nem gondoltunk nyilatkozatokra, hanem azt javasoltuk, hogy szépirodalmi munkáikban fejtsek ki nézeteiket. Az elmúlt másfél esztendőben ezek az írók kísérleteket tettek, hogy megfeleljenek ennek a kíváncsiságnak, de ezek a próbálkozások felemásak voltak s úgy ítéltük meg őket, hogy nem teljesítik azt a követelményt, amely lehetővé tenné számukra az irodalmi életbe való visszatérését.”³⁴

A feljegyzésben részletes leírást találunk azoknak az íróknak és költőknek a helyzetéről, akik szerepet vállaltak 1956-ban, Déry Tiborról, Háy Gyuláról, Zelk Zoltánról, Tamási Lajosról, Örkény Istvánról, Benjámin Lászlóról, Kuczka Péterről és Lukács Györgyről. Egyértelmű, hogy meghatározó személyiségekről van szó, ezért számukra a hatalom különböző (elsősorban a megélhetés lehetőségét biztosító) kedvezményeket tett: fordítási alkalmakat biztosított, SZTK-ellátást, alkotói elhelyezést, régebbi munkák megjelentetését és még több mindent.

A hatvanas évek elején meginduló konszolidáció fontos állomása volt az MSZMP Politikai Bizottsága által, az írószövetség 1962 májusi közgyűlési referátum téziseivel kapcsolatosan megfogalmazott állásfoglalás. A tézisekről maga Kádár János is kifejtette véleményét. A szó szerinti jegyzőkönyv szerint Kádár hozzászólása több olyan elemet is tartalmazott, amelyből – a társadalmi, politikai stabilitás eredményeként és a további konszolidáció reményében – a hatalom további engedményei kiolvashatóak:

„Én az érdemi vita mellett volnék. A helyzet kedvező; akkor miért ne legyen érdemi tárgyalás és érdemi vita? ... volt korábban olyan helyzet, amikor azt mondtuk: maguk ne foglalkozzanak társadalmi kérdésekkel, hanem az irodalom szakkérdéseivel foglalkozzanak. Véleményem szerint a helyzet gyökeresen megváltozott az országban, a társadalomban, az írók között és most már nem kell ezt az embargót fenntartani.”³⁵

Kádár hozzászólása érintette az 1956-os forradalomban résztvevő, a bebörtönzött, valamint az 1944 és 1958 között emigrációba kényszerült, majd onnan a hatvanas évek első felében hazatérő írók helyzetét is. A kádári politika enyhülését jelentették a velük kapcsolatos kijelentések. Egyrészt állást foglalt abban, hogy aki író él és ír, vagy írni akar Magyarországon, annak az írószövetség tagjának kell lennie, még abban az esetben is, ha börtönben volt, emigrációban élt. A megnyilvánulásnak egyértelműen politikai célja volt: a hivatalos magyar irodalmi élet erősítése, a politikai emigráció megosztása, valamint a politikai tolerancia demonstrálása mind a külföld, mind pedig a belföld felé. Kádár Horváth Béla³⁶ példáján keresztül mutatta be a hatalom új viszonyát az irodalmi és művészeti élet szereplőjéhez.

„Nem akarok vitát kezdeni, de ijesztgetésül felvetném: Horváth Mihály [sic!]³⁷ legyen-e tagja az Írószövetségnek ... Tudják, hogy mi általában nem udvarolunk az íróknak. A helyzet azonban változott és az életnek megvannak a maga törvényei. A mi népünk szerencsétlenségére majdnem ugyanannyi vérszerinti rokonunk él a nagyvilágban, mint itthon. Ezeknek a soraiban időnként változásnak kell történnie, mint ahogy a felszabadulás után hazajött sok ember, akik nem tudtak Horthy alatt itt élni; és 1956 után is jöttek haza olyanok, akik kifutottak akkor. ... És felmerülhet majd a krisztusi példa, hogy egy elveszett bárány miért kedvesebb, mint az a 99, aki el se veszett. A mi államunk beleegyezett, hogy ez a Horváth hazajöjjön. ... És nemcsak az ő sorsa, hogy vele mi történik itthon, hanem ez kicsit a mi népünk sorsát is érinti. Nekünk nem mindegy, hogy 100 vagy 200 tollat forgató ember meggyőződés nélkül szolgál kint, írja a Magyar Népköztársaság ellen a cikkeket, vagy inkább itthon ennél a sós, fekete kenyeret és vizet inná rá szívesebben.”³⁸

Mint látjuk, a beszéd keletkezésének évében a hatalom már nem kívánta direkt módon irányítani a szövetség munkáját, lazított a korábbi évek kézi vezérléses módszerein: jöllehet a politikai ellenőrzésről és befolyásról továbbra sem mon-

dott le, de abba – amint azt megtette 1959-ben a szövetség újjászervezésekor – a továbbiakban már nem kívánt beleszólni, hogy kik legyenek, illetve kik lehetnek a szervezet tagjai. Ugyanakkor az előadói beszéd meghatározó tartalmát képezte az is, hogy a párt nem mond le arról: az íróknak, az irodalomnak és általában a művészeknek a szocialista rendszert kell szolgálni, ám az ábrázolás módjában a szocialista realizmus a továbbiakban már nem az egyedül elfogadható stílusirányzat – dominanciájának azonban továbbra is érvényesülnie kell.

„Az íróknak tehát a szocialista rendszer világméretű győzelmét, az itthon befejeződő szocialista építést, a kultúrforradalmat, a szocialista ember nevelését kell szolgálni. Csak ez után jön a stílus. Nem szívesen leplezem le magam, de úgy vagyok ezzel: nekem mindegy, hogy zongorán vagy cimbalmon, csak az én nótámat játsszák. Nekem elsősorban az a lényeg, hogy a különböző stílusokkal a szocializmus ügyét akarják-e szolgálni. Hogy ezt hatszögletű emberfejjel fejezi-e ki, vagy harmóniával, az teljesen mindegy, az az elsőrendű, hogy a szocialista forradalom ügyét akarja-e szolgálni és kifejezésre juttatni. Csak ez után jön a stílus, mert első a belső eszmei tartalom, a cél, amihez közel akar jutni az ügy, amiért harcol. Ez pedig legyen szocialista, legyen antiimperialista, legyen a gyarmati népek felszabadítása és a béke mellett. ... Első az eszmei tartalom, második: kíváncsi, hogy olyan kifejező eszközökkel dolgozzon, ami annak a célnak megfelel, és ami hatásosan tudja az eszmét szolgálni. Ezért vagyunk mi hívei a szocialista realizmusnak. És ugyanakkor ott van a Központi Bizottság és kormány határozata, hogy rendelettel stílusvitát eldönteni nem fogunk, de hirdetünk és támogatunk megfelelő dolgokat, mert az a stílus ad legtöbbet, ami a legközérthetőbb. Ez a legnagyobb tömeghatású.”³⁹

Az 1962-es írószövetségi közgyűlést követően további – óvatosan végrehajtott – engedmények is születtek, és a történészek értékelése szerint a változás a hatvanas évek közepén már kifejezetten érzékelhető volt:

„A választóvonal a hatvanas évek közepén húz-

ható meg. Az addigi hatalmi modell egyértelműen totalitárius, ettől kezdve pedig fokozatosan gyengülő autoritativ jellegű. Ennek megfelelően változott a hatalom és társadalom, a hatalom és a kultúra viszonya is, s ezek a változások nem hagyták érintetlenül a társadalom és a kultúra kapcsolatát sem.”⁴⁰

A hatalom és a művészetek kiegyezésének azonban komoly következményei voltak: a viszonylagos alkotói és közlési szabadság ellenében bizonyos tabukat tiszteletben kellett tartani. Nem lehetett beszélni és írni a fennálló hatalom legitimitásáról, az 1956-os forradalmat ellenforradalomnak, vagy októberi eseményeknek kellett nevezni, nem lehetett említeni Nagy Imre nevét, a többpártrendszert, az emigrációt, a szovjet csapatok Magyarországon történő tartózkodásának kérdését, és egyáltalán nem jelenhetett meg semmi, amelyben a Szovjetuniót, vagy a testvéri szocialista országokat kritizálták volna. De tilos volt beszélni Trianonról és a kisebbségi magyarságnak a környező szocialista országokbeli helyzetéről is.

Az 1950-es évek könyvtárpolitikája

A társadalmi és politikai folyamatok, fordulatok azonban nem csupán a tudományos és a művészeti életben hoztak meghatározó változásokat. Érintették a kulturális élet egyéb területeit, így a könyvtárakat is. A könyvtárak gyűjteményalakítási lehetőségeit egyébként is alapvetően minden korban meghatározta a magyar szellemi, irodalmi élet és az azzal szorosan összefüggő könyv- és folyóirat-kiadás helyzete. Az 1948-as fordulat után a magyar könyvtárak politikai irányítása és nem utolsósorban a könyvtárakkal szemben támasztott politikai elvárások is megváltoztak. A Révai József vezetése alatt álló Népművelési Minisztérium meghatározó szerepet játszott a tömegkönyvtárak szervezésében és működésének irányításában, amely munka segítésére – az 1945-ben létrehozott Országos Könyvtári Központ Népkönyvtári Alosztálya he-

lyett – 1949 novemberében létrehozták az önálló Népkönyvtári Központot⁴¹. A Népművelési Minisztérium közvetlen irányítása alá tartozó szervezet legfontosabb feladata volt a tömegek olvasási igényeit kielégítő nép- és közművelődési könyvtárak szervezése, felügyelete és elvi irányítása, valamint operatív segítségnyújtás – katalóguscédulákkal való ellátás, a könyvtárosok képzése, módszertani segítése – a könyvtári gyűjtemények és szolgáltatások kialakításában. A mindössze öt évig működő Népkönyvtári Központ nagy lendülettel kezdte meg a falusi és városi könyvtárak szervezését, működésének legnagyobb érdeme, hogy 1953-ra szinte az ország valamennyi települését ellátta könyvtárral⁴², a továbbiakban már a gyűjtemények választékának és a könyvtárak működésének színvonal-emelése volt a fő cél. A települési szolgáltatást biztosító könyvtárak gyűjteményeinek összeállítását három forrás táplálta: egyrészt a korábbi helyi népkönyvtárak, egyesületi, egyleti gyűjtemények még megmaradt állománya, másrészt az igen korlátozott új beszerzések, harmadrészt pedig az államosított egyházi és magángyűjtemények szétosztása. A korábban a társadalmi szervezetek és magánszemélyek tulajdonában lévő muzeális, könyvtári és levéltári anyagok megóvása érdekében 1950-ben rendeletet adtak ki. Ennek értelmében állami tulajdonba vették a háborús események során gazdátlaná vált gyűjteményeket, a népbírósi eljárás során vagyonelkobzásra ítélt személyek kulturális értékeit, a korábban a szerzetesrendek és a feloszlott egyesületek tulajdonában vagy őrzésében lévő dokumentumokat, műkincseket, a disszidáltak vagyonát, majd hamarosan a kitelepítettek értékeit is. Ezen az úton 1949 és 1952 között az Országos Könyvtári Központ raktáraiba közel négymillió kötet került, amelynek összegyűjtése és újraelosztása máig is a magyar könyvtárügy legvitatottabb kérdései közé tartozik. A szakirodalmi ellátás és dokumentáció érdekében 1949 júniusában létrehozták, majd alig több mint egy éves működés után, 1950 októberében megszüntették az Országos Dokumentációs Központot és az öt szakterületi dokumentációs

centrumot. A továbbiakban az Országos Dokumentációs Központ szerepkörét, 1952-ben törtenő megszüntetéséig, az Országos Könyvtári Központ töltötte be. A szakmai dokumentáció technikai, módszertani irányítási feladatait is a Központra bízta, ám a szakmai irányítás az ágazati minisztériumok hatáskörébe került. A kettős irányítás kialakulása – más tényezőkkel együtt – csökkentette a szakirodalmi dokumentációs tevékenység eredményességét és hatáskörét. Az egész könyvtárügyet érintő, első és az azt teljes egészében átfogó jogi szabályozás, a 2.042-13/1952. (V. 14) M.T. határozat a könyvtárügy fejlesztésének legfontosabb elveit fogalmazta meg. Fő célkitűzése volt az állami könyvtárak egységes irányítási, felügyeleti rendszerének megteremtése. A határozat alapjaiban változtatta meg a korábbi igazgatási és szakmai szervezeteiket és új, sajátos értelmezést adott a szakkönyvtári tevékenységnek is. Megszüntette az Országos Könyvtári Központot, feladatait részben az Országos Széchényi Könyvtárra, részben pedig a Népkönyvtári Központra ruházta át. Az országos nagy gyűjtemények – nemzeti könyvtár, Központi Műszaki Könyvtár és a Műszaki Dokumentációs Központ, Országgyűlési Könyvtár – felügyeletét is a Népművelési Minisztérium hatáskörébe utalta a jogszabály, és mindemellett a három könyvtár, valamint az egyetemi könyvtárak legfőbb feladataként a tömegkönyvtárak munkájának segítségét jelölte meg. A tömegek könyvvel való ellátási színvonalának emelése, a kisebb könyvtárak munkájának patronálása érdekében létrehozták a megyei és járási könyvtárak hálózatát. Ugyancsak 1952-ben jött létre a magyar könyvtárügy fejlesztéséért szakmailag felelős testület, az Országos Könyvtárügyi Tanács mint a népművelési miniszter tanácsadó és véleményező szerve, amely egészen 1989-ig a könyvtárügy legmeghatározóbb szakmai és irányító testületeként működött. 1952. január 1-től pedig új tudományos célú köteles példányszolgáltatási rendelet lépett hatályba.

A könyvtárak 1945 utáni fejlődésében meghatározó állomás volt az 1956-ban kibocsátott tör-

vényerejű rendelet, amely – jóllehet nem ezzel a szándékkal készült, de – felfogható a könyvtárak politikai és szakmai konszolidációjaként is. Egyszerűen arról van szó, hogy a könyvtárak mennyiségi fejlesztése 1956-ra lényegében befejeződött, és a továbbiakban már a szakmai színvonal emelése volt a legfontosabb. Az 1945-től eltelt évtized során egy teljesen új könyvtári rendszer és könyvtárpolitika, könyvtári szervezet és a politika által rendkívül erősen determinált magyar könyvtárosi tevékenység váltotta fel a korábbi. Ennek az új könyvtári rendszernek a célkitűzései, keretei 1956-ra kialakultak, és elvileg tisztázódtak a könyvtárügy tárgyi, szervezeti, módszertani és személyi feltételeinek legfőbb követelményei is; létrejöttek a tömegkönyvtári hálózatok, a vállalati, intézeti könyvtárak, körvonalazódtak az iskolai könyvtárak keretei, és formálódtak a tudományos és szakkönyvtári hálózatok. Az 1956-os törvényerejű rendelet előkészítése érdekében megjelent tanulmányok legfőbb eredményként a könyvtárak mennyiségének rohamos növekedését és az olvasás lehetőségének tömeges elterjesztését és elterjedését emelték ki, aminek révén a könyv, az olvasás a dolgozók mindennapjainak részévé vált. Ám 1956-ban már más szempontok is érvényesültek a könyvtárügy rendezésében: a túlságosan szétagrózott és decentralizált, esetenként provinciális érdekeket szolgáló könyvtári rendszer az egységes fejlődés hátráltatója lett. Az új könyvtári törvény legfontosabb feladata ezért, hogy az egyes könyvtárakat egységes, az országos könyvtári szakmai koncepció megvalósítását szolgáló rendszerbe fogja össze. Az 1956-os törvényerejű rendelet – a kultúra más területeihez hasonlóan – a könyvtárak vonatkozásában is elindította a rendszer tartós időszakra történő berendezkedését, a gyűjtemények államosítása, a könyvtárügy monolitikus állami irányítása, a kultúrpolitika számára megfelelő szakmai koncepciót képviselő, újonnan létrehozott szakmai szervezetek révén biztosítotttnak látszott, hogy a könyvtárak fejlődési iránya megfelel majd a politikai elvárásoknak.

Ugyanakkor a politikai hatalom továbbra is élesen figyelte a magyar irodalmi életet, a könyvés folyóirat-kiadást, sőt – jóllehet hivatalosan mindvégig nem létezett cenzúra – a valóságban, az állami tulajdonban lévő könyvkiadás és könyvkereskedelem, a Tájékoztatási Hivatal, valamint az 1953-ban létrehozott Kiadói Tanács, az 1954-ben, a Népművelési Minisztérium által felállított Kiadói Főigazgatóság, a három T-elve, a párt Politikai Bizottsága, Agitációs és Propaganda Osztálya és még számos más intézmény, szervezet gondosan őrködött a helyesnek tartott kiadási arányok felett. Az irodalmi élet és az irodalmat gyűjtő, megőrző könyvtárak konszolidációjával párhuzamosan kiemelt figyelmet szentelt a politika a zárt anyagok kezelésével kapcsolatos kérdéseknek, és rendszeresen ellenőrizte a könyvtárakba beérkező külföldi nyomdaterméseket is. 1959-ben például Aczél György számára külön feljegyzést készített a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya⁴³, amelyben értelmezték a zárt anyag fogalmát, megnevezték azokat az országos szak- és egyetemi könyvtárakat, ahol zárt gyűjtemények voltak. A feljegyzés fontos eleme, hogy jelzi: a zárt anyag gyűjtése, feldolgozása, raktározása és felhasználása nincs megnyugtatóan rendezve. Az irat utalt arra, hogy a zárt anyagok kezelésével kapcsolatos, új szabályzat elkészítése folyamatban van. Még ebben az évben, október 16-án meg is jelent a tárca rendelete a zárt különgyűjtemények kezeléséről⁴⁴. A rendelet értelmében zárt különgyűjteményekben kellett elhelyezni a fasiszta könyvek jegyzékén szereplő sajtótermékeket, a nép- és szovjetellenes, az „ellenforradalmat” dicsőítő és propagáló, a pornográf kiadványokat, valamint azokat a műveket, amelyeket felsőbb szervek utasítására a forgalomból kivontak, illetve kivonnak. A rendelet gondoskodott arról, hogy ezek a kiadványok ne zavarhassák meg a szocialista nevelés folyamatát, és közbiztonsági okokkal is indokolták a gyűjtemények sajátos kezelését. Egyedi kezelést írtak elő az ellenséges propaganda céljait szolgáló, az „ellenforradalmat” dicsőítő, propagáló hazai vagy külföldi (emigráns, disszidens) eredetű irodalom gyűjtésében

és gondozásában. Ilyen tartalmú munkákat kizárólag a Nemzeti Könyvtár, a Munkásmozgalmi Intézet Könyvtára és az Országgyűlési Könyvtár őrizhetett, ezért más könyvtáraknak haladéktalanul be kellett szolgáltatniuk az ilyen köteteket. A zárt minősítésű anyagok közül semmit sem őrizhettek a közművelődési könyvtárak, csupán egyetlen esetben tehettek kivételt: külön minisztériumi engedéllyel a helyismereti tartalmú kiadványokat megtarthatták, de azokat szigorúan zárt anyagként kellett őrizni. A rendelet részletesen előírja a továbbiakban a zárt anyagok feldolgozásának, raktározásának és használatának szabályait. A jogszabály nyomán készült el a Nemzeti Könyvtár Zárt Anyagok Tárának ügyrendje⁴⁵ is, amely lényegében a leírtaknak megfelelően szabályozta a tár gyűjtési körét, az osztály feladatát, valamint szervezeti működését.

A hatalom számára mindvégig nehezen kezelhető problémát jelentett a Magyarországra, könyvtári megrendelésre külföldről, főleg Nyugatról beérkező monografikus vagy periodikus kiadványok megléte:

„Mielőtt a sajtótermékek a ZKT-ba jutottak, igen szigorú ellenőrzésen estek át. A periodikus kiadványok hetente egyszer, egyetlen csomagban összegyűjtve közvetlenül a gyűjteménybe érkeztek a budapesti 72. sz. postahivatalból. A nyugatról érkező kiadványok sorsáról a Tájékoztatási Hivatal osztályvezetője, Kádár Jánosné⁴⁶ személyesen döntött. A hivatalban nyilvántartást vezettek a küldemények címzettjeiről, intézményekről és magánszemélyekről egyaránt. Tiltó lista nem volt, de átvizsgáltak minden csomagot, és ha úgy látták helyesnek, differenciálás, indoklás és értesítés nélkül elkobozták az újságokat, folyóiratokat.”⁴⁷

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban rendszerek voltak azok vizsgálatok, amelyek a nyugati sajtótermékek olvasására, kezelésére vonatkoztak. Például 1960-ban a Tájékoztatási Hivatal akkor vezetőjének, Naményi Gézának a kezdeményezésére⁴⁸ belügyminisztériumi vizsgálatot tartottak a könyvtárban a nyugati lapok kezelésével kapcsolatosan. A feljelentés után a

könyvtárban a Belügyminisztérium, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya két alkalommal is vizsgálódott (az első alkalommal csupán egy belső tájékoztatót tettek, a második alkalommal azonban már nyílt vizsgálatot folytattak). A jegyzőkönyvek tanúsága szerint a könyvtár nem járt el kellő körültekintéssel a nyugati sajtótermékek kezelését illetően:

„... Kondorné elvtárs kiküldött két munkatársat ellenőrizni a Szabó Ervin könyvtárba azzal a céllal – állapítsák meg, hogyan kezelik a nyugati ellenséges sajtótermékeket. Megállapították, hogy a nyugati ellenséges sajtótermékeket látható helyen tárolják és azokat a könyvtárostól minden nehézség nélkül bárki megkaphatja betekintésre. Mivel a Belügyminisztérium Kócsag József r. főhadnagy, TÜK revizort, a Művelődésügyi Minisztérium Kondor Istvánné osztályvezető elvtársat jelölte ki a vizsgálatot lefolytatandó bizottság tagjaiként, szükséges lenne, hogy a Tájékoztatási Hivatal Vezetője egy elvtársat megbízna a vizsgálattal, így a háromtagú bizottság létrejöhetne. Amennyiben a háromtagú bizottság létrejönne, úgy a nyílt vizsgálatot megejthetné, amelynek célja az lenne, hogy azokat a nyugati sajtótermékeket, melyek ellenséges, illetve időközönként ellenséges cikkeket tartalmaznak, zárt anyagként kezeljék és arra csak illetékesek kapjanak engedélyt betekintésre”⁴⁹

A második vizsgálat jegyzőkönyvében elmarasztalták a könyvtár igazgatóját, mivel a zárt anyagként kezelt folyóiratok listáját hiányosnak tartotta a bizottság:

„A Szabó Ervin Könyvtár igazgatójával, Révész Ferenc elvtárral folytatott megbeszélésen megnéztük az általuk zárt anyagként kezelt folyóiratok listáját; azt nem tartottuk kielégítőnek. Javaslatot tettünk annak kiegészítésére, és kértük több folyóirat szemlészését. (New York Herald Tribune, Paris Match, Les Temps Modernes stb.) Kértük, hogy amennyiben ezek a folyóiratok ellenséges cikket tartalmaznak, kezeljék azokat zárt anyagként, és csak az engedéllyel rendelkezők számára adják ki olvasásra. Révész elvtárs a javaslatot elfogadta.”⁵⁰

Az eljárás lefolytatásának volt még egy fontos hozadéka: a Művelődésügyi Minisztériumot kötelezték arra, hogy a tárca gondoskodjon a zárt anyagot őrző könyvtárak hasonló témájú és rendszeres vizsgálatáról.

A Kádár-rendszer konszolidációjának előrehaladásával az irodalom, a sajtótermékek, a könyvkiadás, a bel- és külföldi könyvkereskedelem, továbbá a könyvtárak politikai szempontú ellenőrzése enyhült ugyan, de mindvégig megmaradt⁵¹. Írásunk nem vállalkozhatott arra, hogy az 1952-1953 és az 1960-as évek közepéig tartó magyar kulturális élet teljességét bemutassa, csupán azt kívántuk felvázolni, hogy az újabb könyvselejtezési jegyzékek megjelenéséig eltelt egy évtized alatt a politikai hatalom, a magyar kulturális életnek a könyvtárak tevékenységét leginkább meghatározó eleme, az irodalmi élet és a könyvtárügy milyen fontosabb állomásokat élt át. Azt is szeretnénk volna érzékeltetni, hogy az újabb jegyzékek megjelentetését – amelyek bemutatása és értékelése a következő fejezetben történik majd – milyen politikai kompromisszumok és a társadalmi, művészeti, kulturális élet milyen konszolidációs kísérletei előzték meg. A folyamat előzményeként nem hagyható figyelmen kívül az sem, hogy az 1960-as években a szovjet típusú hatalmi berendezkedés lassan és fokozatosan, legalábbis a többség számára és a korábbi évekhez képest, elviselhető életkörülményeket teremtett, egyre távolabb került a Rákosi-féle személyi kultusz szellemiségétől, az annak keretében kibontakozó szocialista kulturális forradalom dogmatikus irányzatától. A diktatúra egyes elemei, jegyei fokozatosan enyhültek, és ehhez csupán a korábban már meghatározott tabukat kellett tiszteletben tartani. A nemzetközi kapcsolatokat a feléledés jellemezte, a kulturális, a művészeti és az irodalmi élet pedig egyre színesebbé vált. A korábban az élet minden szegmensét átható túlideologizáltságot és túlpolitizáltságot felváltotta a magánéletet az emberek számára meghagyó állami gondoskodás. A művészeti és a tudományos életben megnyílt a nyugati kultúrára való kitekintés lehetősége, ám, hogy a nyugati kultúra mely részére tekint-

hettünk ki, azt továbbra is a pártállami hatalom határozta meg.

Selejtezési jegyzékek az 1960-as évekből

Az 1950-es és 60-as évek fordulójának politikai törekvései, melyekben fontos szerepet játszott az ország bel- és külföldi elfogadtatásának szándéka, a könyvtári gyűjtemények újbóli rostálásához vezettek, de ezekben már a rendszer tartós berendezkedését, az ötvenes évek ideológiai, szellemi irányzataitól való elhatárolódást érvényesítő politikai szempontok tükröződtek. A személyi kultuszt, a dogmatikus irányzatot, a túlzott szovjet dominanciát képviselő politikusok írásait, a róluk, valamint a Szovjetunióról, a szocializmus világméretű győzelméről, a kommunista mozgalom világmegváltó missziójáról szóló szélsőséges műveket és a többi, hasonló tartalmú kiadványt vonták ki a könyvtárak gyűjteményeiből.

Az 1952. és 1953. évi elavulás címen történt selejtezéseket követően egy évtized múlva, 1962 és 1966 között került sor *öt újabb központi jegyzék* megjelentetésére.

A listákon szereplő művek jelentős része tudományos szempontból elavult volt, ám a listák politikai érdekességgel is szolgálnak: tükrözik az 1956 utáni évek társadalmi és kulturális életének normalizálási törekvéseit, az irodalmi élet konszolidációjának kísérleteit és eredményeit is. Mind az öt jegyzéket az Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központja jegyezte, és Barabási Rezső szerepel felelős kiadóként. Kettő 1962-ben, egy 1963-ban, egy 1964-ben, az ötödik pedig 1966-ban jelent meg.

Az 1962 áprilisában közzétett első füzet bevezetőjében, a Könyvtári Minősítő Bizottság Titkárságának közleményeként rövid áttekintést olvashatunk a jegyzékek közzétételének indoklásáról. Az indoklás kizárólag szakmai alapon történt: 1960-ban közzétették az elavult és fölöslegessé

vált művek közkönyvtárakból történő kivonásáról rendelkező Művelődési Minisztériumi utasítást és annak végrehajtási útmutatóját.⁵² A bevezetőben azt is hangsúlyozták, hogy a közművelődési könyvtáraknak nem feladatuk az archiválás, sőt kifejezetten kívánatos, ha ezek a könyvtárak nemcsak az állománygyarapítást, hanem az állománykivonást is tervszerűen végzik.

A rendelet nyomán az elavult művek közművelődési könyvtárakból történő kivonásához szükséges szakmai keretek is létrejöttek: megkezdte munkáját a Könyvtári Minősítő Bizottság; az elavult művek listáját rendszeresen (a tervek szerint negyedévenként) tervezte közzétenni. A listán szereplő valamennyi művet ki kellett selejtezni; ez alól csupán a megyei, továbbá – indokolt esetben – a járási könyvtárak voltak kivételek, amelyek igény szerint megtarthatnak egy-két példányt különgyűjteményeik, helytörténeti gyűjteményük számára. Az 52 oldalnyi terjedelmű és közel kilencszáz tételt felsoroló kiadvány bőséges tárháza a korábbi évek (1948–1956) személyi kultusza és a dogmatikus pártirányítás által meghatározott, kizárólag ideológiai, politikai célokat szolgáló könyvkiadás egyes művei szalonképtelenségének. A betűrendes jegyzék társadalomtudományi tételeinek többségét a kommunista párt kiadója, a Szikra jelentette meg. Mindebből eredően az elavultnak minősített munkák meghatározó mennyiségét az ideológiai átnevelés és agitáció szolgálatába állított kiadványok, továbbá a szovjet szerzők műveinek magyar fordításai tették ki. Nyilvánvaló, hogy lehetetlen és szükségtelen is valamennyi művet itt felsorolni, ezért csupán ízelítőül és minden kommentár nélkül sorolunk fel itt néhányat: *K. Abroszenko* A parasztság szocialista nevelése (1949); *A. Agranovszkij* Egykor és ma (A szovjet mezőgazdaság fejlődésének útja, 1950); *Alekszajev, A.*: A jelenkori kapitalizmus élősdiségének és rothadásának fokozódása (1953); Amerikai kémek pere Kínában (1952); *Boriszov*: A francia nép harca a Marsall terv ellen (1950); Család és iskola a Szovjetunióban (1948); *Fedoszejev*: A marxizmus-leninizmus a háborúk eredetéről és jellegéről (1948); Ifjúság-

nak a szovjet hadseregről (1953). (A lista még hosszan folytatható.)

A jegyzék másik meghatározó összetevője az aktuálpolitikai eseményekhez készített politikai brosúrák műfaját idézi, mint például *Erdei Ferenc*nek A termelőszövetkezeti mozgalom helyzete és perspektívái (1951) címmel közreadott műve. A kádári hatalom társadalmi konszolidációs törekvéseinek jegyei, továbbá a dogmatikus irányzattal történő leszámolás demonstrálása olvasható ki a személyi kultusz prominens politikusai műveinek listára kerüléséből. *Farkas Mihály*: A béke arcvonala (1949); *Gerő Ernő*nek három 1949-ben és egy 1956-ban publikált írása; *Hegedűs András*nak két műve; a *Rákosi Mátyás* írásait magában foglaló öt kötet; Sztálin és a szovjet tudomány (1950), továbbá Sztálinról szóló és az ötvenes évek elején megjelentetett négy kiadvány, valamint a Pravda ünnepi száma, amelyet 1950-ben, Sztálin 70. születésnapja alkalmából nyomtattak. A politikai, társadalmi konszolidáció szempontjából fontos volt az is, hogy a tömegek számára szolgáltatást nyújtó közművelődési könyvtárakból eltűnjenek a koncepciós perek – korábban ellenkező szándékkal közreadott – propaganda kiadványai is. Ebből a megfontolásból kerülhettek fel a listára a következő kötetek: Vádirat Rajk László és társai elleni bűnügyben (1949); A Magyar Belügyminisztérium közlése a MAORT szabotázs ügyéről (1948). A politikai jellegű kiadványokon kívül szerepelnek még a jegyzéken olyan műszaki, orvosi, egészségügyi, kiadványok is, amelyek valóban szakmai tartalmuk miatt váltak elavulttá, de ezek között is igen jelentős mennyiséget tesz ki a szovjet szerzők tollából megjelent ismeretterjesztő és tudományos kiadvány. A selejtlista külön fejezetben közölte az Országos Műszaki Könyvtár számára, archiválási céllal felajánlandó művek jegyzékét.

Az első jegyzéket követően viszonylag gyorsan, még ugyanez év végén, 1962. december 10-én került ki a nyomdából a II. sz. jegyzék. Ez jóval kisebb terjedelmű volt, mint az előző, mindössze 30 oldalon, közel ötszáz kiadványt tartalmazott. A lajstrom szinte kizárólag olyan szakmunkák-

ből állt, amelyekben egyeduralkodó a személyi kultusz politikai ideológiáját és a Szovjetunió nagyságát, követendő mintáját népszerűsítő tartalom. A tudományos és ismeretterjesztő kiadványok meghatározóan a Szovjetunió tudósainak tollából kikerülő, műszaki, orvostudományi és természettudományi eredményeket reprezentáló kötetek fordításai voltak. Ám ezeken túl, itt is megtalálhatók az 1956 előtti társadalmi és politikai hibákért felelős személyekhez kötődő kiadványok. Ilyenek voltak például *Gerő Ernő*: *A vas, az acél, a gépek országáért* (1952); *Rákosi Mátyás*nak újabb négy kötete; Sztálin két könyve és a róla szóló kiadványok; *Nagy Imre* két műve; továbbá egy bibliográfiai remek: a Sztahanovista mozgalom irodalma. A jegyzékre került *Trócsányi Zoltán*nak az Észak nomádjai (1936) című kötete is, amelyben a szerző az Északi Jeges-tenger szovjet-orosz partvidékén élő népek (tunguzok, szamojédek, osztjákok, vogulok, kamesadálók, korjácok, kukcsok, lamutok) felfedezésének és tudományos kutatásának történetét foglalta össze. A jegyzék utolsó részében olvasható azoknak a műveknek a listája, amelyeket az országos szakkönyvtárra minősített műszaki és orvostudományi könyvtárakba kellett beküldeni.

A második jegyzék után – a Könyvtári Minősítő Bizottság tervei szerint – negyedévvél, 1963. április 30-án adták közre a III. számú selejtezési listát, amely az előzőhöz hasonló terjedelmű volt: 29 oldalon több mint ötszáz kötetet sorolt fel. Ám nem csupán terjedelmében, hanem tartalmában is nagyon hasonlított a korábbiakhoz: a politikai agitáció legvulgárisabb művein kívül a mezőgazdaság szakirodalmát tartalmazta. Bőségesen akadnak tényleges szakmunkák is, többségük a szovjet szakirodalomból, de a mezőgazdasági szakirodalmi termés meghatározó részét a kolhozok magyarországi meghonosítását, a termelőszövetkezeti agitációt képviselő kiadványok tették ki. A szakmai kiadványok mellett bőségesen találunk a jegyzéken politikai megfontolások miatt selejtezendő kiadványokat is. A politikai megfontolások azonban többféle selejtezési szempontot mutatnak. Nyilvánvaló,

hogy más okok miatt kellett kikerülni a közművelődési könyvtárak gyűjteményéből *Cholnoky Jenő* Japán (1942) című művének, *Hóman Bálint* Szent Istvánról készült monográfiájának (1938), mint *Gerő Ernő* újabb két könyvének, vagy *Gimes Miklós* kötetének, *Rákosi* újabb két kötetének, továbbá *Sztálin* tizenöt más könyvének és a róla szóló bőséges könyvészet öt darabjának. Szintén más motivációk játszhattak közre akkor, amikor a Gyapottermelés szakirodalmát számba vevő bibliográfia kivonása mellett döntöttek, vagy *Nagy Imre*nek a Szovjetunió nagyüzemi mezőgazdaságáról közzétett szakmunkáját (1949) választották, és megint más szempontok akkor, amikor *Losonczy Géza* *A Vatikán és az amerikai imperializmus szövetsége* (1950), vagy *Mályusz Elemér*nek *A türelmi rendelet* (1939) című munkája került a listára.

Az első három selejtezési lista összesített jegyzékeként került a könyvtárakhoz 1964. február 4-én a IV. számú jegyzék. Ezt a kiadványt előszava szerint az 1962. április 1. és 1963. december 31. között kibocsátott I., II. és III. számú jegyzék összegzéseként adták közre. Szintén az előszóban olvashatjuk azt is, hogy a kumulált jegyzék lényegében lezárja az elavult művek kivonásának retrospektív szakaszát. A következőkben a Könyvtári Minősítő Bizottság már csak azoknak a műveknek a selejtlistáját kívánta közzétenni, amelyek kurrens megjelenésűek voltak. A közel száz oldalas jegyzék így, kumulálva az I., a II. és a III. számú, eredeti kiadványok tartalmát, megközelítően 1900 tételt tartalmazott.

A kurrens irodalmat magában foglaló első jegyzéket két évvel később, 1966. március 15-én tették közzé, és az 1964. január 1. és 1965. november 1. között selejtnek minősített kiadványokat tartalmazta. A kivonás indoklása – hasonlóan az előzőkhöz, most is – az elavulás volt. Az ötvenkét oldalnyi terjedelmű kiadvány több mint nyolcszáz bibliográfiai tételt tartalmazott. A selejtezésre kijelölt munkák tartalmi szempontból különböző diszciplínákat képviseltek, és hasonló vegyes tartalmat mutatott az ismeretterjesztő szakirodalom is. Mindezek mellett azonban itt sem maradtak el a politikai szempontból kiik-

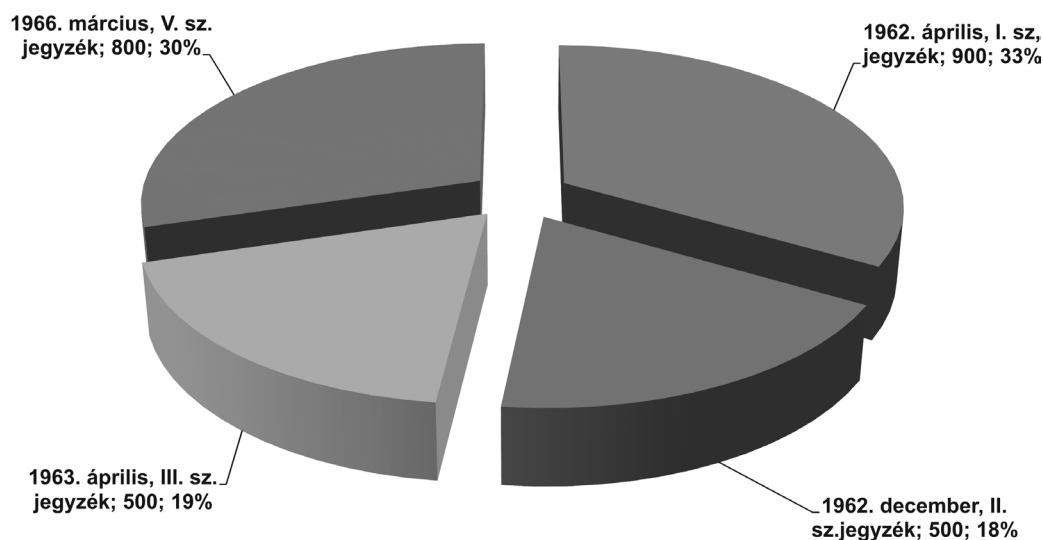
tatandó kiadványok. A lajstrom tartalmazza – többek között – *Andics Erzsébet* két könyvét, Ilja Ehrenburg három művét, *Beke Manónak* két technikátörténeti munkáját csakúgy mint *Rákosi Mátyásnak* három újabb írását, továbbá a *Dalok Sztálinról* (1951) című gyűjteményt, az orosz művészek Sztálint ábrázoló festményeinek reprodukcióit összegyűjtő albumot, valamint egy 1953-ban kiadott Sztálin-biográfiát. Az 1945 előtt megjelent kiadványok közül is jutott még e jegyzékbe is: *Milleker Rezső*: A politikai földrajz alapvonalai (1917); *Teleki Pál*: A gazdasági élet földrajzi alapjai (1936).

A SELEJTLISTA KÖZZÉTÉTELÉNEK DÁTUMA ÉS SZÁMA	A JEGYZÉKEN SZEREPLŐ MŰVEK MENYNYISÉGE (becsült érték)
1962. április I. sz. jegyzék	900 db
1962. december II. sz. jegyzék	500 db

A SELEJTLISTA KÖZZÉTÉTELÉNEK DÁTUMA ÉS SZÁMA	A JEGYZÉKEN SZEREPLŐ MŰVEK MENYNYISÉGE (becsült érték)
1963. április III. sz. jegyzék	500 db
1966. március V. sz. jegyzék	800 db
ÖSSZESEN:	2700 db

Ezzel a jegyzékkel lényegében lezárult az 1960-as évek első felében közzétett selejtlisták kiadása. Az ezt követő években már nem jelentek meg kumulált jegyzékek, a selejtezési folyamat ajánlását és közzétételét lényegében a Könyvtárellátó által rendszeresen megjelentetett Új könyvek, annotált könyvtári állománygyarapítási tanácsadó vette át. A Kádár-korszak Magyarországon megjelent kiadványok – jóllehet hivatalosan nem működött a cenzúra – mindvégig szigorú párt és állami ellenőrzés, irányítás mellett kerülhettek a publikum elé. A lényegében a XX. század má-

AZ 1962 ÉS 1966 KÖZÖTT ELAVULÁS CÍMEN KIVONT KIADVÁNYOK ADATAI ÉS ARÁNYAI

sodik felét magában foglaló korszakban voltak ugyan enyhébb és voltak szigorúbb periódusok, de rendre felbukkant – még az ily módon ellenőrzött és a hatalom kezében összpontosított könyv- és folyóiratkiadás ellenére is – a már megjelent könyvek, vagy a folyóiratok egyes számainak betiltása. Például – a korábban már említettek mellett – a vajdasági humoristák évkönyvei, vagy *Borsányi György*nek a Kun Béla életét feldolgozó biográfiája, amelyet a szovjet követség tiltakozására a szovjet koncepciók eljárások ismertetése miatt tiltottak be, és még számos egyéb munka is, aminek történetét szintén fel kell majd dolgozni.

A könyvek múlt századi betiltásának, adatainak ismertetése ezzel befejeződik, jóllehet a témát még közel sem merítettük ki. A makro-folyamatok bemutatását a mikro-szinten lezajló események ismertetésének kell követnie, azok feltárásához azonban helyi szinteken zajló kutatásokra lesz szükség.

Jegyzetek

1. SIPOS Anna Magdolna: Index librorum prohibitorum a demokratikus Magyarországon : Könyvindexek 1945-1946. = Könyvtári Figyelő, 2007. 3. sz. 413–435. p. és Könyvek kivonásával és megsemmisítésével a politika szolgálatában : könyvindexek 1949-1950. = Könyvtári Figyelő, 2007. 4. sz. 684–712. p.
2. Révai József az MDP II. Kongresszusán elmondott beszéde. A beszédet teljes terjedelemben közli T. Kiss Tamás: A magyarországi kulturális minisztériumokról (1867-1993) című kötete. – Bp.: Eötvös Alapítvány, Villányi úti Konferencia-központ és Szabadegyetem Alapítvány, 1993. 330–355. p.
3. Révai beszédében ezek közé sorolta a Talpalatnyi föld, a Különös házasság, továbbá a Kis Katalin házassága címmel bemutatott filmeket; a drámák közül pedig Mándi Éva, Fehér Klára és Földes Mihály új szellemiségű színpadi alkotásait emelte ki. (Uo. 340-341. p.)
4. A miniszter hangsúlyozta azt is, hogy – jóllehet még nem teljes az áttörés, de – már ezekben a művészeti ágakban is megszülettek az első eredmények. Ezek közül az 1950. évi Képzőművészeti Kiállításon látható alkotásokat emelte ki, továbbá az új, a szocialista magyar operett megszületését

az Aranycsillag (1950) és a Csínom Palkó (1950) bemutatásával.

5. Uo. 341. p.
6. Uo. 343. p.
7. A Lukács-vita (1949. július-1950 első fele) a magyarországi szocialista kulturális forradalom egyik legjellemzőbb eseménysorozata volt, amely kulturális-ideológiai téren hasonló feladatot töltött be, mint politikai területen a közismert Rajk-per. A Lukács-vita kiváló lehetőséget nyújtott arra, hogy a hatalom megbélyegezze és leszámoljon a Lukács György által képviselt népfrontos, pluralista, szövetségi politikát folytató irodalom- és művészetpolitikával. Az osztályharc és a nemzetközi helyzet élesedésével, a politikai és ideológiai éberség fokozásának szükségességével, az elméleti szilárdság iránti fokozott követelményekkel, az ellenség búvóhelyeinek kultúrfronton is szükséges felkutatásával érvelő Révai az elméleti ideológiai kérdések felülvizsgálatát indította el, és mindezt a népi demokrácia proletárdiktatúrává alakításának jegyében. Ennek a folyamatnak a legmeghatározóbb eseménye az volt, amikor Lukács Györgyöt, a korszak legmeghatározóbb és nemzetközileg is jól ismert gondolkodóját, legtekintélyesebb marxista-kommunista teoretikusát állította félre a hatalom. Ám a Lukács-vita csupán a felszín volt, és ürügyül használták ahhoz, hogy az irodalmi és művészeti életben megtörténhessék a régi, meghatározó irodalmi stílusok és irányzatok leváltása, megtörténhessék az irodalmi és művészeti élet szereplőinek lecserélése. A korábbi évtizedeket meghatározó vitákkal, irányzatokkal (polgári, népi, avantgárd) véglegesen leszámolt az új hatalom, helyette egységes irodalmat, művészetet hirdetett, amelynek elvi, esztétikai alapját a szocialista realizmus jelentette. A szocialista realizmus követelményeit a kommunista kultúrpolitika direktívákban érvényesítette: mai, munkás, paraszt, bányász, kulák, értelmiségi tematika; a hibák feltárása; pozitív hős; a konfliktusmentesség, az osztályharcban az ellenség leleplezése; forradalmi romantika; tipikusság; a szocializmus hazai és világméretű győzelmének optimista végkicsengése.
8. Zsdanov gondolatait a következő kiadványból idézzük: Zsdanov, A. A.: Beszéd a Szovjet Írók Szövetségének első kongresszusán (1934.) In: Uő.: A művészet és filozófia kérdéseiről. – 2. kiad. – Bp.: Szikra, 1952. 73–82. p. Révai József írásainak idézési helye a következő kiadvány: Révai József: Megjegyzések irodalmunk néhány kérdéséhez. In: Uő.: Irodalmi tanulmányok. – Bp.: Szikra, 1950. 283–318. p.
9. Az 1948-tól uralkodó, úgynevezett szocialista realizmus értelmezéséről, helyesebben szólva értelmezési kísérleteiről érdemes felidézni a Kádár-korszakban megjelent nagy irodalmi

szintéziseket és a korszak irodalmi-művészeti életéről szóló kiadványok ide vonatkozó részleteit. Elsőként a konszolidáció éveit követően a Benedek Marcell főszerkesztésében és Bölöni György, Király István, Pándi Pál, Sötér István, Tolnai Gábor szerkesztésében közreadott Magyar irodalmi lexikon Szerdahelyi István által jegyzett szócikkének egy részletét: „szocialista realizmus: a marxizmus-leninizmus világnézete alapján álló művészeti alkotó módszer, a →realizmus fejlődésének a naív és a kritikai realizmust meghaladó harmadik szakasza. Általános jellemzői azonosak a megelőző korszak realizmusának jellemvonásaival: a maga korában a művészi visszatükrözés legmagasabb színvonalú módszere, mely a társadalmi-emberi valóság lényegének minél hívebb ábrázolására törekszik, s ezt a lehető legkorszerűbben: az adott kor társadalmi tudatának legfejlettebb lehetőségeivel, ezen belül pedig a művészet legkorszerűbb formái vívmányainak felhasználásával valósítja meg. Alapvető megkülönböztető jegye azonban a ~nak, hogy míg a realizmus fejlődésének korábbi szakaszaiban a művészek a kor ábrázolására többnyire ösztönös indítékokból, s gyakran téves idealista, metafizikus világnézeti korlátokkal küzdve törekedtek, a ~korát tudatosan, következetesen materialista és dialektikus szemlélettel, tehát történelmileg konkrétan, összefüggéseiben, belső ellentmondásaiban és fejlődésében ábrázolja.” (3. köt., 1965. 261. p.). A másik dokumentum, amit erre a célra kiválasztottunk, mintegy húsz évvel később, a közfelfogásban a „legvidámabb barakk” korszakában a „spenót” látens folytatásaként közreadott és az MTA Irodalomtudományi Intézete által jegyzett monográfia, a „sóska”: A magyar irodalom története 1945-1975. Szerk. Béládi Miklós. 1. köt. : Irodalmi élet és irodalomkritika. – Bp. : Akadémiai K., 1981. A kötet releváns fejezete a Szabolcsi Miklós írásaként megjelenő, A fordulat éveitől 1975-ig című fejezetben olvashatjuk a fogalom értelmezését: „Az 1950-es évekre már több évtizedes múltat tekintett vissza és világirodalmilag is jelentős áramlattá vált a szocialista realista irodalom. A magyar olvasók és írók megismerkedtek azokkal a nagy művekkel, amelyek az irányzat legmagasabb rendű megtestesítői: Gorkij alkotásaival, Majakovszkij lírájával, Solohov prózájával, s mellettük pl. Gladkov, Szerafimovics, Fegyin és Leonov, A. Fagyajev, K. Pausztovszkij, I. Ehrenburg műveivel. Az ötvenes években váltak ismertté a nyugat-európai országok vagy a szomszéd népek szocialista realista irodalmának akkor vagy korábban keletkezett művei. Aragon regényei, Éluard kései lírája, Martin Andersen Nexø prózai epikája vagy Anna Seghers, Ludwig Renn regényei... A regények, versek, drámai művek a legmagasabb szinten képviselték a szocialista realista művészet legjobb eredményeit pártosságát, népközelségét, korszerű kifejezőeszközökkel gazdagított realizmusát, szemléleti totalitását, és egyúttal példát mutattak a nemzetek és alkotók szerinti variánsokra is.” (143. p.) „A

politikai koncepcióból következett, hogy a kulturális politika is közeli, megvalósítható célnak látta az egységes szocialista realista magyar irodalom létrejöttét, sőt 1951-ben már megvalósítottak deklarálta. Az egységes szocialista realista magyar irodalom elképzelése „modellje” szerint a marxizmus áthatotta íróinkat, alkotóinkat, a szocialista irodalom monopolhelyzetben van, tehát a magyar irodalomban nincsenek s nem is lehetnek eszméi, felfogásbeli, ideológiai különbségek. ... A szocialista realizmus történelmileg kialakult, helyes, egy egész irodalmi korszakot átfogó ismérveit a kulturális politika megmerevítette, kánonná, előírásá emelte, s a napi kritika, a könyvkiadás gyakorlata pedig még türelmetlenebbül, merevebben követelte meg, kérte számon ezt az eszményt az íróktól. Így a kulturális politika elméletében és gyakorlatában helyes, történelmileg igazolt és helytelen, szubjektívista, voluntarista elemek keveredtek, s ez annál nagyobb kárt okozott, mert a helytelen elvek merev megkövetelése kompromittálta a helyeseket is. A szocialista realizmusnak az a történelmileg kialakult sajátossága, hogy a művek a történelmet a maga valódi mozgásában, forradalmi fejlődésében, marxista tudatossággal ábrázolják, annak követelésévé vált, hogy az irodalom az aktuális politikához igazodjék, s a napi politikai gyakorlat igazolja. Ezért válhattak az alkotások gyakran a párttárgozatok illusztrációjává.”; (149. p.) A harmadik értékelést, amely a szocialista realizmus témakörét is érinti, az 1990-ben a Magvető Könyvkiadó Gyorsuló idő sorozatában közreadott Rainer M. János Az író helye : Viták a magyar irodalmi sajtóban 1953-1956 című kötetének bevezetőjéből idézzük: „Az előírások alapkövét a szocialista realizmus, mint a valóság ábrázolásának legmagasabb rendű módja jelentette. Valójában – bár csaknem egy évtizedig a leggyakoribb szava maradt az irodalom körüli polémiaáknak – kielégítően nem sikerült definiálni senkinek a szocialista realizmus fogalmát. ... A szocialista realizmus normatív jellege az irodalmi művek tartalmi és formai vonatkozásaira egyaránt kiterjedt. A formát illetően egyfajta naturalisztikus-pedagógikus közérthetőség vált követelménnyé, a tartalomnak pedig a hivatalos szervek által kijelölt aktuális témákat kellett agitatív színezettel és bizonyos extenzitással tükröznie.” (12–13. p.)

10. ZSDANOV, i. m. 78–80. p.

11. RÉVAI József: Megjegyzések... 296–297.; 318. p.

12. TÖRÖK Endre – KIRÁLY István: Irodalmunk 1945–1954 között : Feljegyzés. (Budapest, 1957. november 20.). – MOL-I-4-aaa 49. d., géppel írt tisztázat. Közl: Cseh – Kalmár – Pör (szerk.): Zárt, bizalmas, számozott : Tájékoztatáspolitikai és cenzúra 1956-1963. Bp.: Osiris, 1999. 67–74. p. Az idézet a 73. oldalon található.

13. A Lukács-vita mellett a Déry-vita a személyi kultusz időszakának meghatározó irodalmi eseménye volt. A vita elindí-

- tása Révai József nevéhez fűződik, aki *Megjegyzések egy regényhez* című írásában bírálta Déry Tibor *Felelet* című regényét. A bírálat tárgyát a kommunista párt illegális éveinek regénybeli kritikai ábrázolása képezte. Révai szerint a szerző nem a valóságnak megfelelően ábrázolta a kommunista párt akkori szerepét, tevékenységét, hatásában és vonzásában gyengének mutatta be. Ezért nem lehetett vonzó a regény főhősének, Köpe Bálintnak a pártba való belépése. A másik kritika is a főhőssel kapcsolatos, ám az inkább a személy jellemfejlődésével kapcsolatos negatívumokat emelte ki: túlságosan individualistának és moralizálónak minősítette azt Révai írása. Ez az a momentum, amelynek tükrében pontosan megérthető, hogy a *Felelet*-vita tulajdonképpen milyen politikai célt szolgált. „*Miért léptünk fel sok elvtárs számára érthetetlen keménységgel és eréllyel a Déry-regényében jelentkező polgári moralizálás ellen? Azért, mert ez a moralizálás, ennek a politikai gyökere – és mindent le kell tudni fordítani a politika nyelvére – lényegében az ellenség megsajnálására alkalmas. Vannak a mi táborunkon belül is ilyen moralizálók, akik ingadoznak, kételkednek, engednek a burzsoázia morális köntösbe öltöztetett ideológia nyomásának. Ez ma az opportunizmus egyik jelentkezési formája az ideológiai fronton, különösen az értelmiség soraiban. És a moralizáló társadalomszemléletet, a párt múltjának moralizáló ábrázolását a Feleletben azért bíráljuk élesen, mert ez a párt mai politikájával szemben kételkedő, ingadozó elemek alá ideológiai bázist ad.*” – írta Révai (Irodalmunk egyes kérdéseiről. In: Révai József: *Vita irodalmunk helyzetéről*. Bp.: Szikra, 1952. 115. p.).
14. TÖRÖK Endre – KIRÁLY István i.m. 71. p.
 15. RÉVAI József: *Megjegyzések...* 303–304. p.
 16. Elavult könyvek jegyzéke I. Bp.: Népművelési Minisztérium, 1952.; Elavult könyvek jegyzéke II. Bp.: Népművelési Minisztérium, 1953.; Elavult könyvek jegyzéke III. Bp.: Népművelési Minisztérium, 1953. – A jegyzékek utóéletének talán kevésbé fontos, de nagyon jellemző adalékát is érdemesnek tartjuk itt közölni. Az anyaggyűjtés során szükség volt az eredeti jegyzékek kézbevitelére, mivel a közlést azokra alapoztuk. Ehhez a nemzeti könyvtár gyűjteményét használtuk, s a következő jelenséggel találkoztunk: a három jegyzék valaha „zárt anyag” volt, s csak a Kortörténeti külön-gyűjteményben sikerült megtalálni (a KKT OSZK 25.712/1-3 jelzet alatt.) A korszak belső világát és ellentmondásosságát jellemzi, hogy a selejtezési jegyzékeket is zárt anyagként kellett kezelni.
 17. Népművelési Minisztérium: *Elavult könyvek jegyzéke I.* 1952. 3. p.
 18. A magyar könyv-, folyóirat- és hírlapkiadás utóbbi húsz évben történt liberalizálása azt mutatja, hogy – hasonlóan az 1948 előtti és a piacra orientált kiadói tevékenységhez – a kiadványok mennyiségi piacát ma sem a magas irodalmi értéket képviselő munkák határozzák meg, hanem a nagy példányszámban megjelenő giccs, ponyva, lektűr, a bulvár témákat felvonultató könyvek és hírlapok. Tehát a fogyasztói igények által szabályozott könyvpiac tanúsága szerint napjainkban is az ún. könnyű műfaj tud piacképes maradni, amelyben – ha nem is teljes analógiával, de mégis – a közízlés igényei érhetők tetten.
 19. SALLAI István: *Könyvtáraink és az új kormányprogram.* = *Könyvtáros*, 1953. 10. sz. 9. p.
 20. Z.V.: *Beszámoló a Könyvtárosok Országos Értekezletéről.* = *A könyvtáros*, 4. 1954. 4. sz. 2. p.
 21. BARABÁSI Rezső: *Előre új eredmények kivívására.* = *A könyv*, 1955. 4. sz. 147–148. p. (Barabási ezekben az években a Népművelési Minisztérium Könyvtári Főosztályának vezetője.)
 22. Alapnak ezt a számát Benjámin László és Kónya Lajos versei miatt kobozták el. A Lapkiadó egyik vezetője, Vincze István ennek ellenére 1500 darab cenzúrázatlan példányt eljuttatott az újságárusokhoz.
 23. Szerző nélkül: *Tézisek: Irodalompolitikánk 1953. június és 1956. november között.* – MOL XIX-I-4-aaa 49 d., géppel írt tisztaát. Közli Cseh – Kalmár – Pór i.m. 77. p.
 24. Major Ottó felszólalása az 1957. évi júliusi íróaktíván. – MOL XIX-1-4-aaa 54. d., géppel írt tisztaát. Közli Cseh – Kalmár – Pór i.m. 46–47. p.
 25. AGÁRDI Péter: *Közelítések a Kádár-korszak művelődéspolitikájának történetéhez.* In: *Művelődéstörténeti szöveggyűjtemény 1945–1990. Válogatás a magyar művelődés 1945 és 1990 közötti történetének dokumentumaiból.* (Szerk. Agárdi Péter). Pécs: PTE, 2008. 711–747. p.
 26. Erről lásd részletesebben: A Kiadói Főigazgatóság tájékoztatója a könyvkiadás 1957. évi terveiről. – MOL XIX-1-4-aaa 49. d., 54. dosszié, géppel írt tisztaát. Közli Cseh – Kalmár – Pór i.m. 28–32. p.
 27. A Politikai Bizottság 1957. augusztus 6-ai ülésének előterjesztése, szó szerinti és határozati jegyzőkönyve az irodalmi helyzetről – MOL 288. f. 5/38. ő. e., géppel írt másodpéldány. – Közli Cseh – Kalmár – Pór i.m. 60. p.
 28. AGÁRDI Péter i.m.
 29. *Pártdokumentumok az ideológiai és kulturális munkáról.* Bp.: Kossuth, 1962. 41. p.
 30. Itt egyszerűen arról volt szó, hogy azoknak az íróknak és családtagjaiknak, akik korábban írásaikból és különböző

szerkesztőségekben betöltött állásaikból jutottak rendszeres jövedelemhez, ám a forradalomban játszott szerepük miatt vagy még azt megelőzően elbocsátottak állásukból, illetve írásaik nem jelenhettek meg, sőt sokan közülük börtönben voltak, nem volt miből megélniük. A hatalom – félve a szolidaritási mozgalomtól – megélhetési állásokat ajánlott számukra vagy feleségeik, családtagjaik számára. A felajánlott állások többnyire adminisztratív jellegűek voltak. A megélhetési lehetőségek közé sorolták – többek között – a könyvtárakban történő elhelyezésüket is, aminek az lett a következménye, hogy a könyvtárakban nagy számban dolgoztak írók, költők, irodalmárok és tudósok is. A szellemi erők importja a könyvtárakban pozitív folyamatokat indított el, több írónk, irodalmárunk és tudósunk vett részt a magyar könyvtárügy megújulási folyamatában, sőt, a könyvtárakba száműzött irodalmárok, tudósok közül többen meg is ragadtak a könyvtáros szakmánál, annak meghatározó elméleti és gyakorlati szakemberei lettek. Az írók, költők, tudósok könyvtárakba történő „deportálása” nem csupán az ötvenes években és azok végén jelentkező irodalmi és művészeti élet konszolidációjának kísérlete alatt, hanem később a bebörtönzött vagy internált, deportált írók, tudósok 1960-as évekbeli rehabilitációja során is bevett gyakorlat volt. Hogy csak néhányat említsünk közülük: Benjámin László, Keresztury Dezső, Kónya Lajos, Varga Domokos, Szentmihályi János, Kosáry Domokos, Bibó István, Bóday Pál, Berlász Jenő, Polzovics Iván.

31. ORBÁN László: Javaslat a Politikai Bizottság részére az írószövetség újjászervezéséről. Budapest, 1959. március 27. – MOL 288.f.33/59/9. ö.e., géppel írt másodpéldány. Közli: Cseh – Kalmár – Pór (szerk.) i.m. 123–124. p.
32. A KB Tudományos és Kulturális Osztályának feljegyzése az írószövetség alakuló tagságáról. – MOL XIX-J-4-aaa 1. d., géppel írt másodpéldány. Közli Cseh – Kalmár – Pór (szerk.) i.m. 122–123. p.
33. Ezekről a problémákról olvashatunk Köpeczi Béla feljegyzésében a Déry Tiborral és Háry Gyulával folytatott beszélgetésről a Kiadói Főigazgatósághoz eljuttatott dokumentumban: Köpeczi Béla feljegyzése a Déry Tiborral és Háry Gyulával folytatott beszélgetéseiről. Budapest, 1961. január 24. – MOL XIX-I-4-aaa 63. d., géppel írt tisztázott, Köpeczi Béla saját kezű aláírásával. Közli: Cseh – Kalmár – Pór i.m. 168–169. p.
34. Köpeczi Béla feljegyzése az 1956-ban „kompromittált” írókról. – Budapest, 1962. január 22. – MOL XIX-J4-rrr 1. d., géppel írt tisztázott. Közli: Cseh – Kalmár – Pór i.m. – p.: 169–171. Az idézet a 169. oldalon található.
35. KÁDÁR János: Kádár János felszólalása a Politikai Bizottság 1962. április 27-ei ülésén az 1962. májusi közgyűlési refe-

rátum téziseiről. – MOL 288 f. 5/1962/264. ö. e., géppel írt másodpéldány. Közli: Cseh – Kalmár – Pór i.m. 171–177. p. Az idézet a 171-172. oldalról származik.

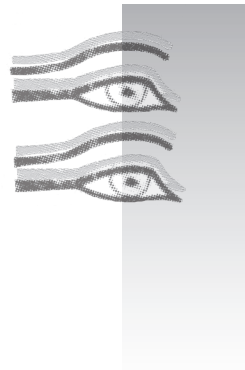
36. Horváth Béla (1908-1975): költő, műfordító, szerkesztő. 1952–1962 között az NSZK-ban, legtovább Münchenben élt, rövid ideig a Szabad Európa Rádió munkatársaként dolgozott. 1953 és 1961 között egyik szerkesztője volt a magyar emigráció folyóiratának, a müncheni Látóhatárnak. 1962 februárjában hazatért Budapestre, és itt a budapesti Látóhatár szerkesztője, majd a szerkesztőbizottság tagja volt 1962-től 1971-ig.
37. Kádár téved, hiszen nem Horváth Mihályról, hanem Horváth Béláról volt szó.
38. Kádár János felszólalása a Politikai Bizottság 1962. április 27-ei ülésén ... Uo. 173. p.
39. Uo. 175. p.
40. VALUCH Tibor: Értelmiség, politika, kultúra a Kádár-korszakban. In: Társadalom és kultúra Magyarországon a 19-20. században. (Szerk. Vonyó József). Pécs : Pro Pannonia Kiadói Alapítvány ; Magyar Történelmi Társulat, 2003. 151–159. p. (Az idézet a 155. oldalon található.)
41. A Népkönyvtári Központ szellemiségét, politikai meghatározottságát tükrözi az általa gondozott (máig nem derült ki az összeállító neve) és 1950-ben kiadott közel 8 600 tételes három jegyzék, amelyek mint az üzemi, falusi és városi könyvtárak „rendezési útmutatója” jelent meg, de valójában az 1948-as politikai fordulat után hatalomra kerülő kommunista vezetés számára elfogadhatatlan műveket tartalmazta. (Erről bővebben lásd Sipos Anna Magdolna: Könyvek kivonásával és megsemmisítésével ... c. tanulmányát.)
42. Az 1944-ben és 1945-ben a könyvtárak gyűjteményében keletkezett jelentős háborús károk miatt a legfontosabb feladat az olvasási lehetőségek széles körben történő megteremtése volt. A gazdasági nehézségek, a háborút követő viszonyok miatt azonban ez igen lassan indult el. 1949 végén még mindössze 434 falusi könyvtárról van tudomásunk, de ezt követően a könyvtárak számának dinamikus emelkedéséről számolnak be a statisztikai adatok. Az 1952. augusztus 31-i helyzetet rögzítő országos könyvtári adatfelvétel, amely az állami, a szakszervezeti, valamint más tömegszervezeti könyvtárak, a gépállomások, az állami gazdaságok, a termelő- és egyéb szövetkezetek, a kórházak, az üdülők és az azokhoz tartozó könyvtárakra terjedt ki, összesen már 8.536 könyvtár adatait gyűjtötte össze, amelyben meghatározó nagyságrendet mutatott a közel két és félezer (2452) községi és 146 városi, valamint a több, mint négyezer (4028) szakszervezeti könyvtár. A könyvtárak gyűjteményének nagy-

ságrendjét a 150 kötetnél kevesebb (31 %) és az ezer darab alatti kötettség jellemezte. Ebbe a gyűjteményi intervallumba tartozott a könyvtárak 92 százaléka, és csupán a könyvtárak 8 százaléka rendelkezett ennél nagyobb gyűjteménnyel. A következő évben, 1953-ban került sor a tudományos és szakkönyvtári adatfelvételre. Az adatszolgáltatás kiterjedt az országos tudományos könyvtárakra, a tudományos és kutató intézetek könyvtáira, az egyetemek és a főiskolák, valamint a szakiskolák, egészségügyi intézmények, egyházak, múzeumok, levéltárak, a párt intézeteinek és a vállalati, üzemi szakkönyvtárak gyűjteményeinek felmérésére. Nem szerepeltek az adatközlők között a fegyveres erők, testületek, a külügyi szervek és néhány jelentős, a párthoz kötődő szervezet. Az adatfelvétel eredményei szerint összesen 1052 tudományos és szakkönyvtár működött az országban, ám azoknak jelentős részét csak 1945 után hozták létre, és ez meghatározta a gyűjtemények jelentőségét is. A már jóval korábban alapított országos szakkönyvtárak és egyetemi, főiskolai könyvtárak őrizték a szakkönyvtári összes állomány közel 80 százalékát (79,4 %), és a fennmaradó húsz százalékon osztoztak az egyéb szakkönyvtárak. Ugyanakkor beszédes az egyes szakkönyvtárak gyűjteményének nagyságát bemutató arány; eszerint 250 és 5000 kötet közötti nagyságú kollekcióval rendelkezett a könyvtárak közel 80 százaléka (77%), és mindössze a könyvtárak 2,3 százalékában, 24 könyvtárban volt több mint százezer kötet. (Az adatok forrása Szabó-András Endre: Könyvtári adatok 1884-1962. Bp.: Népművelési Propaganda Iroda, 1966.)

43. KONDOR Istvánné: Feljegyzés Aczél György számára a könyvtári „zárt” anyagok kezelésével kapcsolatban (1959. január 15.). – MOL XIX-I-4-d. 10. d. 0041/1959. géppel írt tisztaírat, Kondor Istvánné, a Művelődésügyi Minisztérium Könyvtári Osztálya vezetője saját kezű aláírásával. Közli Cseh – Kalmár – Pór i.m. 440–441. p.
44. A Művelődésügyi Miniszter 0041/1959. sz. rendelete a „zárt” különgyűjtemények fenntartása és létesítése tárgyában (1959. október 16.). – MOL XIX-I-4-d 10. d. 0041/1959. géppel írt másodpéldány; aláírja: Benke Valéria miniszter. Közli Cseh – Kalmár – Pór i.m. 442–444. p.
45. Az Országos Széchényi Könyvtár Zárolt anyagok tárának ügyrendje. – MOL XIX-I-4-d 10. d. 0041/1959. géppel írt másodpéldány. Közli: Cseh – Kalmár – Pór (szerk.) i.m. – p.: 445–447.
A Nemzeti Könyvtár Zárolt Kiadványok Tára történetének feldolgozását Somogyi Mária végezte el a Tiltott könyvek, könyvtári zárttság című tanulmányában, amely a kollekció

történetének feldolgozásán keresztül és az eredeti dokumentum-mellékek segítségével idézi fel az 1946-ban létrehozott és csak 1988-ban megszüntetett tár működtetése mögött meglévő politikai szándékokat és változásokat. A tanulmányt lásd A könyvtárak és a hatalom. (Szerk. Monok István). – Bp.: Országos Széchényi Könyvtár ; Gondolat K., 2003. 89–159. p.

46. Kádár Jánosné a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának Sajtóigazgatási Főosztályát vezette.
47. SOMOGYI Mária i.m. 103–104. p.
48. A vizsgálatot megelőzte Naményi Gézanak Biszku Béla belügyminiszternek küldött levele, amelyben hivatkozott a Szabad Európa Rádió és több nyugati sajtótermék (Amerikai Magyar Népszava, Nemzetőr) által közölt hírré: „*a budapestiek nagy előszeretettel látogatják a Szabó Ervin Könyvtár olvasótermét, ahol a nyugati lapok és folyóiratok rendelkezésükre állnak. A hír szerint a legnagyobb keresettségnek a Life című amerikai folyóirat örvend.*” Naményi Géza levele Biszku Béla részére a nyugati sajtótermékek könyvtári kezelésével kapcsolatban (1960. november 23.) – MOL XIX-A-24-b III/544/60. géppel írt tisztaírat Naményi Géza sajátkezű aláírásával. Közli Cseh – Kalmár – Pór i.m. 486–487. p.
49. Belügyminisztériumi vizsgálat a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárba a nyugati lapok kezelésével kapcsolatban (1961. január 6.). – MOL XIX-A-24-b III/544/60. géppel írt tisztaírat, Borgos Gyula r. ezredes a BM Titkárság vezetőjének aláírásával; az irat minősítése: szigorúan titkos; a lap tetején kézírásos feljegyzéssel a következő szöveg olvasható: L. Kádár etnő. Közli Cseh – Kalmár – Pór i.m. 487– 488. p.
50. Feljegyzés a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban tartott vizsgálatról (1961. III. 18.). – MOL XIX-A-24-b III/5454/60. géppel írt tisztaírat Ember Pálné saját kezű aláírásával. Közli: Cseh – Kalmár – Pór (szerk.) i.m. 488– 489. p.
51. Még a hetvenes és a nyolcvanas években is, jöllehet nem túl gyakran, de évente néhányszor előfordult, hogy egy-egy könyvet, megjelenése után indexre tettek, vagy folyóiratok (Valóság, Mozgó Világ, Kritika stb.) bizonyos számait visszavonták, és azokat a könyvtárak kötelesek voltak (lettek volna) beküldeni, ám ezekben az években az ilyen jellegű intézkedéseket alig vették komolyan a könyvtárosok. Igaz, a mulasztásnak ekkor már nem voltak következményei sem.
52. 175/1960. (M.K.21.) M. M. sz. utasítás a közkönyvtárak elavult és fölőspéldányai állományának rendezéséről.

Az információs műveltségről alkotott nézetek

DÖMSÖDY Andrea

1. A nézetek fogalma, szerepe

A konstruktivista pedagógia megközelítése szerint tudásunk saját konstrukció eredménye. Hogy az új ismeretek milyen mértékben, milyen minőségben, milyen összefüggésben épülnek be a tanulók tudásába, attól függ, milyen előzetes nézetekkel, ismeretekkel rendelkeznek az adott témakörben, milyen szerkezetű és tartalmú az a struktúra, amelyben a tanulók megpróbálják elhelyezni az új elemeket. A beleillőket stabilan beépítik, a bele nem illőket eltorzítják, átértelmezik, elfogadhatóvá teszik, vagy teljesen kizárják. Így a korábbi pedagógiai paradigmákhoz képest újdonság, hogy a pedagógiai érdeklődés középpontjába a gondolkodási struktúrák, nézetrendszerek kerülnek.¹

Az előzetes tudás tartalmával, struktúrájával kapcsolatos ismereteink tehát a tanulás folyamatainak megismerése szempontjából kiemelten fontosakká válnak. Ennek következtében a kutatás a nézetek és változásainak megismerése felé fordult. A kutatások fontos szempontja a megismerésen túl a megértés, vagyis nem a tökéletes nézetrendszer, világkép megtalálása

a cél. A tudásrendszert birtokló tanuló számára nem az a kérdés, hogy az mások szerint mennyire hű képe, modellje az „objektív valóságnak”, hanem az, hogy milyen mértékben tud vele boldogulni, mennyire biztosítja cselekvései sikerességét, tehát mennyire adekvát, mennyire adaptív. Mindemellett egy jól felépített struktúrában kulcsfontosságú a meghatározó elemek, tartópillérek tartalma, minősége, szilárdsága. Ezek fogják meghatározni az új elemek helyét, és ezek segítségével konstruálhatók meg egy problémahelyzetben az újabb, szükséges tudáselemek. Ha úgy tetszik, a tanuló ember ezek segítségével próbálkozik, találgat, feltételez ...

Mindezekből látható, hogy a konstruktivista pedagógia érdeklődésének középpontjában a kognitív struktúrák és azok fejlesztésének folyamatai állnak. A nézetek gyermekekben meglévő még erőteljesen változó rendszerét gyakran nevezik gyermektudománynak, de ezek a tudásrendszer meghatározó részeként tekintett nézetrendszerek egész életünkben meghatározzák gondolkodásunkat, tanulásunkat, tevékenységünket.

A nézet fogalmának meghatározását többen megtették már a hazai szakirodalomban is. *Nahalka István* a gyermekekre vonatkoztatva elsősorban

a funkció szempontjából közelítve „*a világra vonatkozó, a világ jelenségeinek magyarázatára, előrejelzésére szolgáló, nagy elvontságú tételeknek, »elméleteknek« a gyermekek tudatában kialakult összességét, pontosabban rendszerét*” érti alatta.² Szivák Judit megközelítése további jellemzőket emel ki, amikor tudásunk a nézeteket nem tudatosan működő, annak mélyén, alapjaiban lévő részeként definiálja, melyeket többnyire direkt, szándékos módon nem verbalizálunk, de melyek nyelvhasználatunkban (is) tetten érhetők.³

Falus Iván szerint a nézet pszichikus képződmény, pszichikailag alátámasztott feltételezés, amelyet igaznak vélünk. Egyetért Rokeach és Fischer azon megállapításával, mely szerint abban különbözik az attitűdtől, hogy elsősorban *kognitív tartalmú* és kevésbé érzelmi töltésű. A deklaratív tudástól pedig az a már említett tulajdonsága különbözteti meg, hogy pszichikailag és nem logikailag alátámasztott, már meglévő ismereteinkből tudatosan nem vezethető le, tények nélkül is igaznak gondoljuk. Vagyis *olyan állításként határozhatjuk meg, melyet igaznak vélünk, aminek elköteleződünk*.⁴ Ez a szubjektivitás a nézeteket érzelmi jellegű összetevőkkel is felruhazza. Így mondhatjuk azt is, hogy nézetrendszerünk alapját képező nézeteink énünk-ké válnak.

A nézet fogalmának nemcsak a meghatározása, de a szakkifejezései sem egységesek a hazai és a nemzetközi szakirodalomban. Gyakran használatos az elképzelés, előítélet, feltételezés, elköteleződés, meggyőződés, alternatív keret, elméleti keret, gyermeki elmélet, gyermektudomány, hit, belépő nézet, saját hang stb. Ezek mind valamely más szempontot hangsúlyoznak a fogalomra nézve, de használatban vannak olyan kifejezések is, melyek értékítéletük miatt véleményünk szerint ellentétesek a konstruktivista pedagógia felfogásával. Ilyenek például a tévképzet és a naiv elképzelés. A terminológia sokféleségének jó összefoglalását adja Korom Erzsébet.⁵

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy a nézetek rendszerét a tudásrendszer egy sajátos, meglehetősen stabil, a gondolkodást alapvetően tartalmá-

ban és struktúrájában nem elsősorban tudatosan meghatározó rendszerének tekintjük, melyet teljességében világgépként is nevezünk.

A nézeteknek az a *funkciója*, hogy a bonyolult jelenségeket, információkat strukturálni tudjuk, és ennek segítségével fel tudjuk azokat dolgozni; irányítják a külvilág, a külső ingerek és a tudás interakcióját. A nézetek összességének a tudás fölérendelt, irányító részrendszereként való meghatározása azt hangsúlyozza, hogy a nézetek a tudás konstruálása során rendszerszervező elvekként működnek, és ebből következően kiemelt szerepük van a tudás többi eleméhez képest.

2. A nézetek szerepe a tanításban, tanulásban és a könyvtárhasználat oktatásában

Eddig elsősorban a változtatásnak, a tanításnak a tanulóra vonatkozó jellemzőit, feltételeit tárgyaltuk, miközben ebben a folyamatban, az iskolai, oktatási szituációban hangsúlyos szerepe van a *tanítónak* (a tanítást végzőnek) is. Hogy kit, mire, hogyan tanítunk, nem elsősorban a tanulótól, hanem tőlünk, saját tudásunktól és azon belül is nézeteinktől függ. Itt is kiemelt szerepe van a tanítással-tanulással és a gyermek (tanuló) elméjére, tudására vonatkozó nézeteinknek. Ahogy Bruner megfogalmazta, „a tanuló elméjére vonatkozó feltételezéseink alapozzák meg a tanítási próbálkozásokat. Ha nem tételezünk fel tudatlanságot, nem próbálunk tanítani.”⁶ Így a változások eléréséhez először a pedagógusokat kell „ellátni” az adott témákra vonatkozó lehetséges elméletekkel, és segíteni kell őket abban is, hogy általában a gyermekkel és az adott témával kapcsolatban is meg tudják ismerni, elemezni, fejleszteni tudják saját nézeteiket.

Amint korábban már említettük, a nézetrendszer fejlesztésének kulcs tényezője azok megismerése. A fejlődést azokból kiindulva lehet hatékonyan elérni. Vagyis a sokszor tévképzetnek, a mostani vagy jövőbeni feladatok ellátásához

nem adekvátnak tartott nézetek nem szükségszerűen akadályai a tanításnak. Ezekre tekinthetünk úgy is, mint lehetőségekre, kiindulópontokra. Az ezekre alapuló feladatmegoldás eredményességének elemezése igényt támaszthat a változásra, és akár közvetlenül is meghozhatja a tudás, sőt a nézetek újrakonstruálását.⁷

Nézetei – mint láthattuk – mindenkinek vannak szinte mindenről, így az információs műveltségről és a könyvtárról is; azoknak is, akik soha nem tanultak ilyesmiről, és azoknak is, akik soha nem jártak könyvtárban. Tehát a tanulók, emberek tudata nem *tiszta lap* akkor sem, amikor a könyvtárhasználatot tanulják, vagy életükben először lépnek be egy könyvtárba, vesznek kezükbe könyvet. Ezt bizonyítják az 1970-es és 1980-as évek könyvtárszociológiai vizsgálatai is, melyeknek egy kérdése témánkhoz is kapcsolódik. A kutatás során a megkérdezettek kb. 50%-a soha nem volt könyvtári tag, mégis csak 8–12%-a nem tudott véleményt mondani a könyvtárakról.⁸ Tehát a kérdés az, hogy ezek a nézetek milyenek, és milyen mértékben, milyen irányba befolyásolják a további ismeretszerzést, a tudás alakítását és a könyvtárak használatát, az információkeresést.

Könyvtári olvasószolgálati és tájékoztatási munkám során azt tapasztalom, hogy a felsőoktatásba bekerülők és a közoktatásban tanítók közül sem rendelkezik mindenki az önálló információszerezéshez szükséges tudással, gondolkodásmóddal. Tehát nincsen egy könyvtári szituációban adaptívan használható információs műveltségük, és azon belül is könyvtárképük, információképük. Így megkérdőjelezhető az önálló tanulásra való képességük is. Felvetődik az a kérdés is, hogyan tudják ilyen nézetekkel tanulóik ide vonatkozó nézeteit fejleszteni.

A könyvtárakra vonatkozó nézeteket, nézetrendszereket a következők miatt fontos megértenünk:

☉ pedagógiai szempontok:

- az egész életen át tartó tanulásra való felkészítés, a tanulás tanulása
- az információs műveltség fejlesztése

☉ könyvtári szempontok:

- a könyvtárhasználat tanítása
- a könyvtári szolgáltatások alakítása
- kiszolgálás minősége, a kérések/kérdések megértése
- a kommunikáció, népszerűsítés hatékonysága
- a nézetekre ható tényezők felismerése, alakítása, szakmai önkritika

3. Az információs műveltségről alkotott nézetek modelljei

Az információs műveltséggel és részterületeivel kapcsolatban kevés gondolkodáskutatás folyt, a szociológiai és szokásvizsgálatok gyakoribbak. Továbbá az eddig folytatott információs műveltségről való gondolkodást célzó kutatásokat nem a konstruktivista paradigma keretében tervezték, értelmezték és elsősorban a felsőoktatásban tanulóakra vonatkoznak.

A kifejezetten az információs műveltséggel kapcsolatos nézetek kutatása Magyarországon eddig nem volt jelen. Az angolszász szakirodalom pedig a felnőttekre, elsősorban az oktatás szereplőire, a hallgatókra és az oktatókra koncentrál, hiszen mozgatórugója a felsőoktatási könyvtárhasználó-képzés, az információs műveltség fejlesztésének, a képzés hatékonyságának fokozása.

Az ausztrál *Christine Bruce* fenomenográfiai kutatása abból indul ki, hogy ugyanúgy, ahogyan a tanulást, tanítást, az információs műveltséget is sokféleképpen lehet megtapasztalni, megélni, ezeknek a szemléleteknek pedig befolyásolniuk kell a témának a tantervben, a tanításban való megjelenítését. Kutatása egyik eredményeként az egyetemi oktatók és dolgozók információs műveltségről alkotott képei közt hét típust azonosított, melyeket később hallgatóknál is megtalált. Ezt a hét lehetséges szemléletet, mintázatot, vagy ahogyan ő nevezi, az „információs műveltség hét arcát” relációs modellekkel szemlélteti. Ezek a modellek egyfajta képek, térképek a különböző tapasztalati módokról, fogalmakról,

melyek segítik a különbségek meghatározó elemeinek a megértését és ezáltal a fejlesztést. Nem az információs műveltség részterületeit, készségkészletét adják meg, mint a legtöbb definíció, hanem szemléletmódot és gondolkodási fókuszokat. A hét modell hét különböző módot ír le arra nézve, hogyan lehet az információval interakcióba lépni, de értelmezésében a hét „arc” együtt adja az információs műveltség „jelen-ségét”. Ebből az is következik, hogy az egyén több ilyen fogalommal, modellel is rendelkezhet. Sőt, a képzés elérendő célja véleménye szerint az információs műveltség ama magasabb szintje, melyben mind a hetet birtokolják, az egyes szituációkban pedig a legmegfelelőbbet alkalmazzák.

Az egyes lehetséges fogalmakat Bruce el is nevezi és külön információs műveltség (IM) definíciókat is megfogalmaz hozzájuk Az 1. ábrán látható a hét modell megnevezése és definíciója.

csoportosításával. Az első sor (1–2.) erőteljes kötődik az eszközökhöz, a „kézzelfogható információkhoz”. A második sorban (3–4.) közös, hogy az információhoz köthető tevékenységeket emeli ki. A harmadik sor pedig ránézésre, színeit tekintve egyforma is. Mindháromban közös megkülönböztető elem a tudás szempontjának a megjelenése, és hogy az információ használata, hasznosulása — mondhatnánk célja — van a középpontban. A különbség köztük a használat jellegében rejlik. Az utolsó sor markánsan eltér az első kettőtől az információhasználat gondolkodásban betöltött szerepe miatt. Míg az első négy modellben ez az egész tevékenység céljának tekinthető téma a legkevésbé hangsúlyos, addig az utolsó sorban található modellekben központivá válik. (lásd 2. ábra)

Bruce kutatásainak érdekes eredménye, hogy az egyes modelleket hozzá tudta kapcsolni a felsőoktatási intézmény munkájának egyes fázis-

	A modell/fogalom megnevezése	Definíció
1.	Információkereső, IT	IM = IT használata az információ megszerzéséért
2.	információforrás fogalom	IM = információt találni a megfelelő forrásokból
3.	információs folyamat fogalom	IM = végigvinni egy információs folyamatot
4.	információvezérlés fogalom	IM = információvezérlés
5.	tudáskonstrukció fogalom	IM = felépíteni a tudást érdeklődési alapon
6.	tudásbővítés fogalom	IM = tudással való munka és egyéni szemlélet alkalmazása újszerű módon
7.	bölcsesség fogalom	IM = bölcs információhasználat mások javára

1. ábra

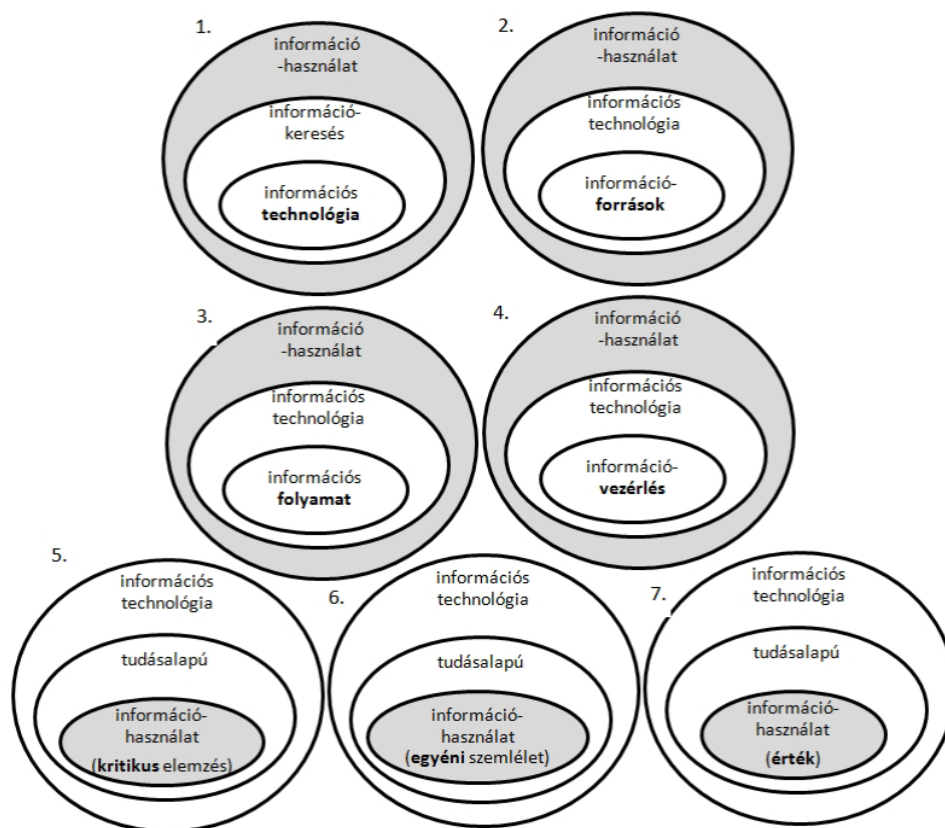
Az információs műveltség (IM) modelljei és lehetséges definíciói⁹

Grafikusan is ábrázolt modelljeiben (2. ábra) a középső/központi kör adja meg a gondolkodás központi elemét, a külsőbbek pedig a határterületeit. A modelleken láthatjuk, hogy az információhasználat (szürke) és az informatika mind-egyiknek része, de központi gondolatukban, a részterületek erőteljességében különböznek, és néhányban egyedi elemek is láthatók.

A hét modell viszont akár tovább is egyszerűsíthető a modellek ábrán látható soronkénti

saihoz. Eszerint az egyének információs műveltség fogalmát az határozza meg, hogy munkájuk során milyen módon kerülnek kapcsolatba az információval. Más-más modellt képviselnek a könyvtárosok, az informatikusok, a tanácsadók, a fejlesztők és az oktatók.¹¹

Bruce kutatását alapul véve az amerikai *Clarence Maybee* a hallgatók interpretációit vizsgálta, szintén fenomenográfiai alapokon szerkesztett és feldolgozott hallgatói interjúkon keresztül.

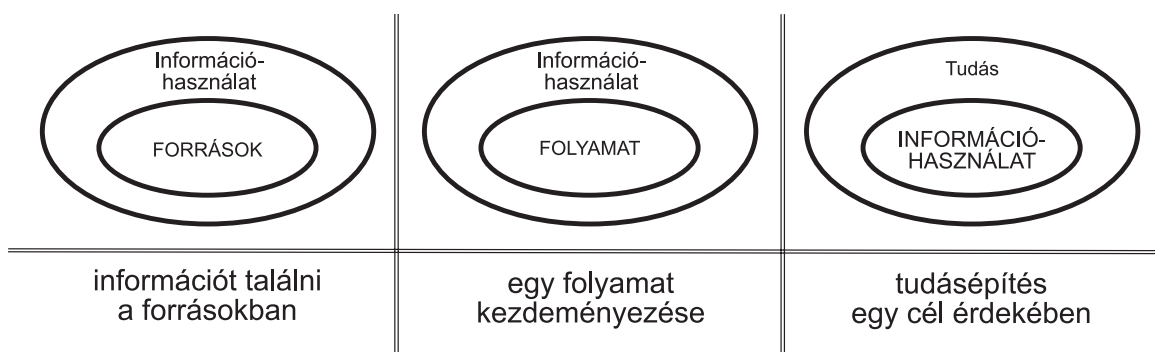

2. ábra

Az „információs műveltség hét arca” Bruce relációs modelljeiben¹⁰

Az információs műveltségnek a 3. ábrán látható három különböző fogalmát találta meg, melyek nem mondanak ellent Bruce mintázatainak, inkább azok leegyszerűsített változatai. Az első középpontjában az információforrások állnak. Az ezt a fogalmat használó hallgatók elsősorban a forrásokban való keresésben, azok hitelességében gondolkodnak, az információ megtalálására koncentrálnak; szerintük az információ objektív és a használatától független, az információhasználat pedig másodlagos az információ megtalálásához képest. (Leegyszerűsítve: információhasználat = információt találni a forrásokban.) Egy másik, csupán egy hallgató által képviselt fogalom az, melynek a középpontjában az információs problémamegoldás folyamata áll. Ebben az esetben a gondolkodás nemcsak egy tevé-

kenységhez vagy célhoz kapcsolódik, hanem a folyamat legtöbb lépéséről (igény, keresés, válogatás, felhasználás) tudatosan gondolkodik, másrészt a folyamatszabályozás, a visszatérés is megjelenik. Az információhasználat ebben a felfogásban is független a használatától. (Leegyszerűsítve: információhasználat = egy folyamat kezdeményezése.) A harmadik gondolkodásmódban már az információhasználat módja, célja áll a középpontban. Ez a cél sokféle lehet: döntéshozás, problémamegoldás, új tudás létrehozása, tudás megosztása. Az információ hi-telessége helyett a közlő szándékainak és az információ megértése válik fontossá, mert ezeken keresztül fejleszthető a tudás. (Leegyszerűsítve: információhasználat = személyes tudás építése valamilyen cél érdekében.)¹²

3. ábra

Maybe három információs műveltség fogalma¹³

Louis Limberg Svédországban kutatta az információkeresés és a tanulási eredményesség kölcsönhatását. Fenomenográfiai kutatásában a problémát abból a szempontból veti fel, hogy a könyvtártudomány elsősorban a szokásokra, a kognitív struktúrákra összpontosít, és nem fordít elég figyelmet a tartalomra, a megértésre. *Khultau*val egyetértve az információkeresés szerinte az értelem, a jelentés keresésének folyamata. Kritizálja, hogy a használókra vonatkozó kutatások az információt a használón kívülre helyezik. Fenomenográfiai megközelítésében a tudás megszerzését nem azonosítja a tanulás-

sal. Saját kutatásában négy hónapon át követte, vizsgálta egy 25 fős, elsőéves hallgatókból álló szeminárium munkáját egy információkeresésen alapuló csoportos feladat megoldása során. A munka egyes fázisaiban interjúkat készített, elemezte az elkészült dolgozatokat és az oktatói értékelést is. Az információkeresésről való lehetséges gondolkodást egy öt szempontú kategóriarendszer segítségével elemezte az interjúkban. Ezek alapján háromféle (A-C) gondolkodásmódot különített el. A 4. ábra táblázatában láthatók az öt szempont szerint jellemzett kategóriák.

Szempontok/ Kategóriák	A) Adatkereső	B) Mérlegelő	C) Elemző
Releváns inf.	könnyen hozzáférhető kurrens, aktuális források közvetlen válaszokat adó	közvetlen kapcsolódjon a témához szakértői források indirekten válaszadó is	segít strukturálni többféle megközelítés kontextus adó
Inf.többlet kezelése	inf. számának mechanikus csökkentése limitálni a forrásokat	strukturáló, elemző szelektálás	-
Elegendő inf.	ha nincs több idő, energia ameddig átlátja	ha van válasz a kérdésre ha a résztémákat lefedte	ha elegendő az átfogó és mély elemzéshez
Források tekintélye	a forrás határozza meg az értéket	az információ tartalma fontos	-
Elfogult inf. értékelése	elfogult = hibás zavaró használatatlan	keresi az igazságot és/vagy középutat → nehezen használható	fontos, segíti a megértést elemzi az érvelését

4. ábra

Limberg kategóriarendszere táblázatban ábrázolva

Ezek szerint az A-típus az *Adatkereső*, aki kevés, könnyen hozzáférhető forrásból egyesével válaszolja meg a kutatás kérdéseit. A B-típus a *Mérlegelő*, aki egyéni álláspontja kialakításához tartja szükségesnek az információt, igyekszik a kérdéseket megválaszolni, de a téma lefedése is fontos számára. A C-típus az *Elemző*, aki valóban kutató, célja a széles kontextusban való megértés; ennek érdekében sokféle forrást elemez kritikusan, törekszik a mögöttes értékek feltárására.

A tanulási folyamat és eredmény vonatkozásában Limberg azt állapítja meg, hogy az Adatkereső (A) típushoz tartozó hallgatói csoportok a kérdéseket felosztották egymás közt, kevésbé változott a témával kapcsolatos szemléletük, a feladat fő kérdésére (belépés az EU-ba) nem tudnak választ adni. A Mérlegelő (B) csoportok saját álláspontot alakítottak ki, tudtak következtetéseket levonni, megértették témájukat, de tanulási eredménye erősen függött előzetes tudásuktól. Az Elemző (C) hallgatók az egész témát, nemcsak saját feladatuk szempontjából értették meg, munkájuk közben tudásuk jelentősen változott. Mindezek mellett azt a következtetést is

levonta, hogy a hallgatók gondolkodását mind a csoport, mind a konkrét téma (a hallgatók által megfogalmazott kérdések), vagyis információkeresési koncepciójuk befolyásolta, így tevékenységük sem tartalom- és szituáció-független. Az A-típust tévképzetnek, tévútnak, a C-t pedig ideálisnak szokás minősíteni, de Limberg az azonosításon túl fontosabbnak tartja annak a megválaszolását, miért vagy miért nem követ valaki egy koncepciót. A típusok és tanulási összefüggéseik alapvető oktatás-módszertani kérdéseket vetnek fel, hiszen elemzése szerint a tartalom megértése kölcsönösen összefügg az információhasználat módjával.¹⁴

3.1. Az általános modellek összevetése

A bemutatott három modellből kettő könnyen megfeleltethető egymásnak, hiszen Maybe Bruce kutatási eredményeiből indult ki. Limberg kategóriái viszont más szempontúak, mégis megfeleltethetőnek látjuk az előző kettővel, bár több és más szempontot ad azok megértéséhez. A modelleket az 5. ábra táblázatában állítottuk párhuzamba:

Bruce	Maybee	Limberg	Összevetve
1. IT, Információkereső	Információhasználat = információt találni a forrásokban	A) Adatkereső	I.) A feladat mechanikus megoldására/válaszra törekvő
2. Információforrás			
3. Információs folyamat	= egy folyamat kezdeményezése	B) Mérlegelő	II.) Objektív , jó válaszra törekvő
4. Információvezérlés			
5. Tudáskonstrukció	= személyes tudásépítés egy cél érdekében	C) Elemző	III.) Megértésre , fejlődésre törekvő
6. Tudásbővítés			
7. Bölcsesség			

5. ábra

Az információs műveltségképekről alkotott modellek összefoglalása

Az I. kategóriáról azt mondhatjuk, hogy nem igazán a problémát, a felmerült kérdést tartja szem előtt, hanem a feladatot. Azon belül az információkeresés egy részfeladat, ami ugyan

része a feladatnak, de a gondolkodásban nem alkot szerves egészet a kiinduló problémával, az elérendő céllal. Az információs műveltség, az információt igénylő problémamegoldás kap-

csán a technikával, az adatok mennyiségével, a források milyenségével foglalkozik. Ők azok, akik feltehetően közvetlenül keresik a választ kérdéseikre. *Vagyis a választ keresik, és nem a válaszhoz szükséges információkat.*

A II. kategóriába sorolható gondolkodást már szélesebb látókör jellemzi. A probléma megoldását egy jól vezérelt folyamat végén látja. Ennek a folyamatnak részeként szerinte meg kell vizsgálni a témához közvetlenül kapcsolódó információkat pro és kontra is. Majd a rendszerezés, az elemzések, a mérlegelés után szerinte meg lehet adni a tökéletes, az objektív választ. A folyamat során törekszik a megértésre is, hiszen az a rendszerezéshez, elemzéshez elengedhetetlen. *Vagyis módszeresen keresi az információkat a minél tökéletesebb válaszhoz.*

A III. kategória szerinti nézet szerint az információs problémamegoldás középpontjában a probléma komplex megértése áll. Mindebben pedig nem csupán a konkrét feladat megoldása a cél, hanem a tanulás az egyéni fejlődés, sőt Bruce hét. fogalom-felfogási kategóriája szerint mások haszna, a társadalom fejlődése is. Mindehhez nem az információk mennyisége, sőt nem is azok minősége az elsődleges, hanem azok megközelítésmódja, újszerűsége. Az információkeresésnek abban kell támogatnia az egyént, hogy minél többféle nézőpontot megismerjen, minél komplexebb megvilágításba helyezhesse a problémát, minél átfogóbb tudást szerezhessen a témáról. *Vagyis az információk segítségével megismerni és megérteni akarja a témát, hogy választ tudjon adni.*

Az egyén nem általánosan sorolható be egy kategóriába. Bruce szerint az a cél, hogy mindenki mindegyik megközelítési módot ismerje, hogy teljesebb képe legyen a jelenségről. Limberg pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy ez szituáció- és témafüggő.

3.2. Tanulási megközelítésben

Ha megvizsgáljuk, hogy a tanulásról, nevelésről alkotott elképzelésekben az eddigi vizsgálatok szerint milyen arányban és milyen formában

jelenik meg az információs műveltség, akkor nem sok közvetlenül felhasználható eredményt találhatunk.

A kutatások során felállított kategóriarendszerek, melyeket az elemzett szövegek alapján állítottak fel, ritkán tartalmaznak a témánkhoz tartozó szempontokat és/vagy elemeket. Az ELTE BTK Neveléstudományi Intézetében végzett kutatásokban néhány említésre bukkanhatunk: A tanulók nézeteiben a tanuláshoz kötődő tevékenységek elemzése során a helyszínek tekintetében az iskola és az otthon jelenik meg, más intézmények nem. A tanár-szakos hallgatókkal készült interjúkban a tanulás fogalmában alig jelennek meg osztálytermen kívüli tényezők.¹⁵ Egy másik, szintén az ELTE-hez köthető kutatásban pedig az álmiskola jellemzőre vonatkozó kérdések között szerepelt a tantermen kívüli tanulás szükségessége, melyek között a múzeum, az erdei iskola és a kirándulás mellett a könyvtár is szerepelt a kérdésfeltevésben. A megkérdezett 67 pedagógusból 27-en (40%) gondolják azt, hogy több ilyen lehetőségnek kellene lennie. A 310 7–8. osztályos tanulónak viszont csak 10%-a, a 231, erre a kérdésre is válaszoló szülők 62%-a gondolja, hogy az iskolában több osztálytermen kívüli tanulásra van szükség. A tanulók 21,3%-a szerint a tantermen kívül kifejezetten kevesebbet lehet tanulni, 48,1%-uk szerint viszont legalább ugyanannyit, vagy még többet. 10%-uk differenciáltabban gondolkodik erről, és más körülményektől is függővé teszi az eredményességet. A kutatásban résztvevő fiúk kevésbé gondolják, hogy az osztálytermen kívül is lehet tanulni, mint a lányok.¹⁶

Bruner¹⁷ a népi pedagógiák tárgyalásánál bemutatja a tudás birtokosáról való gondolkodás fejlődési útját, mely szerint a gyerekek kezdetben a tanárt tekintik a tudás birtokosának (forrásának), majd megfelelő tanítási környezet esetén ez fejlődik, és megtanulják, hogy tudással társaik (a csoport) is rendelkeznek. Majd amikor ezt sem tartják már elegendőnek, felismerik, hogy a kultúra, a felhalmozott tudás raktáraihoz kell fordulniuk. (Itt ugyan a könyvtárakat, információs intézményeket nem nevesíti, de több információ-

hordozót igen.) Ezzel a fejlődési sorral értelmezéstől függően vitatkozhatunk is, meg nem is. Első ránézésre mondhatjuk, hogy a sorrend nem ez, hiszen a tanulók iskoláinkban pedagógiai hagyományaikon alapulva hamarabb tapasztalják meg (gondolják), hogy a tudás a könyvekben, könyvtárakban is megtalálható. Ezzel kapcsolatos meghatározó és gyakran nem pozitív élményük a tankönyv. Egy más megközelítésben viszont azt mondhatjuk, hogy a tanulók ritkán fordulnak a módszeres információgyűjtéshez. A helyzet értelmezését viszont bonyolítja az internet elterjedése. Egyre gyakrabban találkozhatunk olyan szituációkkal is, melyben a gyerekek, fiatalok tudáshiány esetén rögtön az internethez fordulnak. Itt viszont nem biztos, hogy a kultúra hagyományos értelemben vett (rendszerezett, ellenőrzött) táaira bukkannak, hanem inkább (ismeretlen) társaik tudásának valamilyen valós vagy nem valós idejű kommunikációban való megnyilvánulásaira.

4. Könyvtárképekről alkotott modellek

Mindezidáig hazánkban nem jellemzően foglalkoztak ezzel a problémával. Ennek egyik oka, hogy a tanulás ilyenformán való, konstruktivista megközelítése, mely a 20. század második felének, végének terméke, hazánkban csak az elmúlt 10–15 évben kap teret a pedagógia elméletében. Mégis találunk a könyvtári szakirodalomban egy figyelemre méltó kezdeményezést, ami ugyan nem konstruktivista indíttatású, de eredményeit, módszerét jól használhatjuk ennek a paradigmának a keretein belül is. Ez az 1978-as, *Gereben Ferenc* vezette a 20 éven felüli felnőtt lakosságra irányuló országos, reprezentatív felmérés egyik kérdése, mely arra kereste a választ, mit gondolnak az emberek a könyvtárakról, mi jut eszükbe e kifejezésről. Azóta is könyvtárképnek nevezi a szakirodalom a könyvtárakkal kapcsolatos nézeteket, mely tárgyszó alatt találhatunk még ugyanezen kérdéssel dolgozó kutatásokat

későbből is, de a megjelent publikációk többsége inkább a könyvtáros szakma saját énképével, és presztízsével foglalkozik.

Felismerték, egyre többet tudunk ugyan a könyvtárhasználók szociológiai természetéről, a használói igényekről, de ezen túl is fennáll a kérdés, „vajon milyen összetételű az a kép, az az imago, amely a magyar társadalom tudatában a könyvtárakról él, s amely beállítódásként ez intézménnyel szembeni viselkedését szabályozza? Jó lenne közvetlenül is tanulmányozni ezt a képet, nemcsak a könyvtárral kapcsolatos magatartásformák (használati vagy éppen a nem használói szokások) lenyomataként!”¹⁸ Ezért a kutatás keretében arra kérték a megkérdezetteket, hogy fejezzék be a következő mondatot: „*A könyvtár olyan hely, ahol...*”. Ennek a kutatásnak az eredménye segít hipotéziseket megfogalmazni az információs műveltség egy szeletére vonatkozó nézetekkel kapcsolatban, és reprezentativitásánál fogva egy korszakra nézve azok elterjedtségét is mutatja.

Egy korábbi publikációnkban már összefoglaltuk a hazánkban ennek a kutatásnak a módszerével végzett öt vizsgálat eredményeinek összevont adatait.¹⁹ Gereben Ferenc 1970-es, 1980-as években végzett kutatásairól azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a válaszadók túlnyomó többsége a könyvtárról pozitívan nyilatkozik, hasznos intézményként jellemzi. A pozitív válaszok egy része egyfajta „testetlen tiszteletet” mutat, míg a negatív említések aránya 2,1% és 1,3%: saját 2005-ös adatainkban – még akkor is, ha nem reprezentatívak – viszont figyelemre méltó a negatív említések 4–5%-os aránya. (Különösen, ha azt is hozzátesszük, hogy a korábbi kutatások során a negatívumok zömmel konkrét kifogásolnivalók voltak, a 2005-ösek pedig inkább általánosítások, nem feltétlenül saját könyvtárhasználati tapasztalatok voltak; pl. unalmas, idegesítő, elavult.) Úgy is fogalmazhatjuk, hogy míg az 1970–80-as években említett negatívumok inkább meghatározó rossz tapasztalatokból, élményekből, addig a 2005-ben megkérdezett tanulók negatív megnyilvánulásai ősztintén megnyilvánuló nézeteikből fakadnak.

A Gereben-kutatások reprezentatív könyvtár-szociológiai vizsgálati kerete a háttérváltozók szerepéről is képet ad. A népesség egynegyede számára a könyvtár idegen hely; ezt a nézetet főleg az alacsony iskolázottsággal rendelkezők képviselik. Elgondolkodtató szembeállítást is találunk a háttérváltozók szerepének elemzése során: a csendet mint a könyvtárakra jellemző motívumot elsősorban a magasabban kvalifikált, sokat olvasó megkérdezettek említették, míg a szórakozást kiemelők alacsonyabb iskolai végzettségűek és kevesebbet olvasók voltak. Eredményeinek felhasználásánál viszont figyelembe kell vennünk a végbement társadalmi, politikai, technikai változásokat, melyek jelentősen átala-

kították könyvtárainkat, kultúránkat és gondolkodásunkat is. Azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy egyre több iskolában, egyre több diák részesül könyvtárhasználati képzésben.²⁰ A motívumok elemzésével Gereben kilencféle könyvtárképet különített el, melyek a 8. ábra táblázatában láthatók.

Katsányi Sándor nem empirikus vizsgálat alapján, hanem a magyar közkönyvtárak történetére visszatekintve különíti el a szakma három jellemző „ideáját”. Ezek a 6. ábra táblázatában bemutatott könyvtárképek elsősorban a könyvtárosok, a kultúrpolitika eddig realizálódott könyvtárképei, de általános könyvtárképek szervező elvei is lehetnek.²¹

KÖNYVTÁR	Humanista – nevelő	Liberális – szolgáltató	Szociális elkötelezettségű
<i>Célja</i>	a humánus értékek őrzése, közvetítése	szabad információ-közvetítés	hátrányos helyzetűek kulturális szintjének emelése, az állampolgári jogon járó szolgáltatások eljuttatása mindenkihez
<i>Állományát, szolgáltatásait meghatározza</i>	esztétikai értékek	használó igénye	olvasásszociológiai eredmények
<i>Értékkrendje</i>	értékkonzervativista	demokrácia, liberalizmus	szociális elkötelezettség
<i>Könyvtáros funkciója</i>	titkos nevelő	szolgáltató	segítőképz embertárs, szociális munkás
<i>Jellemző tevékenységei</i>	klasszikus irodalom propagálása	gazdag választék, a szabad választás biztosítása	rászorulókat ellátásának megszervezése, hátrányos helyzetű fiatalokkal való foglalkozás, olvasótábor, társadalomkritika
<i>Gyökerei</i>	népkönyvtári eszme, szembefordulás a politikai szempontú könyvtári munkával	a kompromittálódott nevelő eszmével szemben	közművelődési könyvtárakat létrehozó eszme, szociológia erősödése

6. ábra

A magyar könyvtárügy elmúlt 50 évének könyvtárképei

Mindezek nem feltétlenül tisztán voltak és vannak jelen könyvtári szolgáltatásainkban. Sőt, a látszólag egymásnak ellentmondó humanista-nevelő és liberális-szolgáltató könyvtárkép a

rendszerváltás előtt nagyon hasonló gyökereken erősödött, és egymás mellett élt ugyanazon eszmékkel szemben. Másrészt Katsányi ezeket kifejezetten a közművelődési könyvtárakkal

kapcsolatban fogalmazta meg. Iskolai könyvtárainkban a mai napig erőteljesebben van jelen a humanista-nevelő könyvtárkép és a nyitottabb, az olvasót önállóbbnak tekintő könyvtárkép megjelenése lassabban szűrődik munkájukba. Különösen jellemzőnek gondoljuk ezt az állományfejlesztés területén, ahol a minőségorientált gyűjtemény elsősorban az esztétikailag és tudományosan általános elfogadott művek beszerzését jelenti.

Az eddig bemutatott könyvtárképekre vonatkozó elméletek, kutatások során megtalált gondol-

kodásmódokat foglaltak össze. Ezeket érdemes teoretikusan kiegészíteni, részben mert azóta eltelt húsz évben kiugróan sokat fejlődtek az információval foglalkozó tudományok, szakmák, részben mert nem tekintenek előre, továbbá mert így nem alkotnak teljes modellt. Ha abból indulunk ki, hogy az emberi gondolkodásban megjelennek (megjelenhetnek) a tudomány fejlődésének egyes szakaszai, paradigmái, akkor azt mondhatjuk, hogy léteznek (létezhetnek) a 7. ábrán bemutatott nézetek:

Hagyományos, papíralapú	H1. tudós könyvek tára kiváltságosoknak, tudósoknak
	H2. könyvek tára minden olvasni szeretőnek, könyvkölcsönzőhely
Modern, dokumentum-alapú	M1. mindenféle dokumentumok (nemcsak könyvek) tára
	M2. dokumentumok és hozzájuk kapcsolódó szolgáltatások , nemcsak kölcsönzés
Posztmodern, információköz-pontú	P1. információs központ , nem a dokumentumról szól, hanem az információról és annak szolgáltatásáról
	P2. információs központ, a szolgáltatás nem kötődik épülethez, online szolgáltatások, nemcsak az könyvtárhasználó, aki bemegy az épületbe
	(P3. használó = közvetítő) K2.0

7. ábra

Lehetséges könyvtárképek az egyes könyvtárfejlődési paradigmák szerint²²

A könyvtárak, a könyvtártudomány egy fejlődési jellemzője, hogy bővül fogalma, jelentés-tartalma, vagyis míg a kezdetekben elsősorban dokumentumok kezelésével foglalkozott, majd ezekhez kapcsolódóan – elsősorban a tudományt szolgálандó – egyre többféle szolgáltatást indítottak el (pl. tartalomjegyzék-szolgáltatást), majd a tudományok szakembereinek gyors információigényére reagálva már nem a dokumentumokra, hanem a bennük lévő információkra összpontosítottak (referáló lap). Így váltak a könyvtárnak dokumentumgazdálkodóiból tudásgazdálkodóivá.²³ A táblázat hagyományos, modern és posztmodern kategóriái ezeket a szakaszokat fedik le. Azzal a különbséggel, hogy míg a kezdeti könyvtárak – mivel a könyvek megjelenése előtt alakultak ki – nem könyvek

tárai voltak, hanem többféle információhordozóé. Ez a fajta sokféleség később sem tűnt el a könyvtárakból, de mivel a 21. századtól a széles körök számára elérhető nyilvános könyvtárak már elsősorban könyveket szolgáltattak, és a magyar elnevezés is ezt sugallja, a *hagyományos* kategóriába a kizárólag (vagy legalábbis elsősorban) könyvekben gondolkodókat soroljuk. Ezen a kategórián belül két csoportot különíthetünk el, az egyik (H1) a „középkori”, a tudományokhoz, tudós emberekhez kötött könyvtárkép, a másik (H2) az olvasáshoz, a könyvmolyokhoz, a könyvkölcsönzéshez kötött gondolkodás. A *modern*(ebb) könyvtárak, könyvtárképek az újabb dokumentumtípusok elterjedésével már egyre többféle egyéb információforrást is tartalmaznak (M1). Ezzel a fejlődéssel párhuzamosan

jelenik meg a korábban már említett szolgáltatásbővülés is (M2). Ez nemcsak a tudományos világot érinti. A lakosság ellátását szolgáló nyilvános könyvtárak egyre több(féle) kulturális programot és főként szociális szolgáltatást (pl. házhozszállítás, klub) vállalnak. Vagyis erősödik a Katsányi által kifejtett nevelő könyvtár, és megjelenik a szociális elkötelezettségű könyvtárkép is.

Az itt *posztmodernnek* nevezett könyvtárképek már a dokumentummal, a hordozóval szemben az információt előtérbe helyező nézeteket tartalmaznak. A tudomány és a szolgáltatások ilyen irányú fejlődését továbbsegítették az egyre fejlődő technikai, informatikai lehetőségek, így már nemcsak az információ választható le eredeti hordozójáról is, hanem a könyvtári szolgáltatások is a könyvtár épületéről (P2). A szintén ebbe a kategóriába sorolt (P3) következő tudományfejlődési szakaszban melyet már nemcsak a technikai, hanem jelentős szemléletbeli változások idéztek elő, a könyvtáros és a könyvtárhasználó funkciói közötti határok is elmosódnak. A K2.0-val jelzett paradigmában az olvasó, a használó interaktívan vesz részt a könyvtár munkájában (pl. olvasmányajánlás, állománygyarapítás).

4.1. A modellek összevetése

A 8. ábrában megkíséreltük a szakirodalomban fellelt könyvtárképekre vonatkozó leírások összehasonlítását saját modellünk alapján. A táblázat üres celláiból látszik, hogy az eddigi modellek egyike sem feleltethető meg teljes egészében új modellünknek. Ennek két oka van. Az egyik esetben, elsősorban a Gereben által

meghatározott könyvtárképek esetén, a hiányok abból adódnak, hogy a mintában talált nézeteket azonosították, és azokat is harminc évvel ezelőtt, a hiányzó (lehetséges) területek kidolgozására nem került sor. Ez utóbbi Katsányi leírásáról is részben elmondható, bár ebben az esetben a különbséget a másik ok is okozza, hiszen célja nem általános könyvtárképek felvázolása volt, hanem az elmúlt 50 év magyar könyvtárpolitikai szemléleteinek bemutatása. Ez a másik ok, vagyis hogy az elemzett modell igazából nem általános, átfogó könyvtárképeket igyekszik feltárni, hanem azt egy kiemelt szempontból vizsgálja (Katsányi, Nahalka). A más szempontú vizsgálatnak egy másik típusa, amikor a modellben részben fölérendelt fogalommal kapcsolatos nézetekről van szó, mint Bruce esetében, akinek a modellje az információs műveltségre vonatkozik. Mivel azonban az információs műveltség fogalma, szemlélete egy új megközelítés, ebből adódóan a nagyon régi, hagyományos könyvtárképekhez nem is illeszthető, hiszen túlmutat az intézményeken, forrástípusokon – úgy, ahogyan a könyvtárképek harmadik nagyobb kategóriája, a posztmodern.

Nahalka – a következő fejezetben részletesebben bemutatott – modellje pedig azért esik részben más megítélés alá, mert azonosítható minden fő kategóriához, hiszen hasonló, a tudomány fejlődését követő elméletalkotó nézőpontból indul ki. Másrészt itt nem elsősorban könyvtárképekről van szó, hanem annak elemzéséről, hogyan gondolkodnak (gondolkodhatnak) az egyes pedagógiai gondolkodási paradigmák a könyvtár oktatásban betöltött szerepéről.

		Gereben	Katsányi	Nahalka	Bruce
Hagyományos	H1. tudós könyvek tára kiváltságosoknak, tudósoknak	1. Valami távoli, idegen világ 4. Szentély, ahova csak lábujjhegyen lehet belépni, vagy még úgy sem	Humanista – nevelő	ismeretátadás	1. Információkeresés

A táblázat folytatódik ...

A táblázat folytatása ...

		Gereben	Katsányi	Nahalka	Bruce
Hagyományos	H2. könyvek tára minden olvasni szeretőnek, könyv-kölcsönzőhely	2. Könyvkölcsönzőhely 6. Ingyenes könyvesbolt, a házi könyvtár meghosszabbítása 5. Szellemi ínségkonyha	Humanista – nevelő	ismeretátadás	
Modern	M1. mindenféle dokumentumok (nemcsak könyvek) tára	3. Információtárral felszerelt dolgozószoba, tanulószoba		szemléltetés	1. Információkeresés
	M2. dokumentumok és hozzájuk kapcsolódó szolgáltatások , nemcsak kölcsönzés		Humanista – nevelő; Szociális elkötelezettségű	cselekvés	
Poszt-modern	P1. információs központ , nem a dokumentumról szól, hanem az információról és annak szolgáltatásáról	7. A demokrácia gyakorlótere, ahol az értékek széles köréből önállóan választhatunk	Liberális – szolgáltató	(konstruktivista)	2. Információforrás fogalom 3. Információs folyamat fogalom 4. Információvezérlés fogalom 5. Tudáskonstrukció fogalom 6. Tudásbővítés fogalom
	P2. információs központ, a szolgáltatás nem kötődik épülethez, online szolgáltatások, nemcsak az könyvtárhasználó, aki bemegy az épületbe			konstruktivista	7. Bölcsességfogalom
	(P3. használó = közvetítő)				
		8. Társalgóterem, klub 9. Menedékhely, melegedő, lelki támasz	Szociális elkötelezettségű		

8. ábra

A könyvtárképekre és információs műveltségre vonatkozó különböző modellek összehasonlító táblázata

4.2. Tanítási megközelítésben a könyvtárképekről

Nahalka István egyik publikált előadásában a *pedagógiai paradigmák* alapján gondolta végig a könyvtárak tanításban betöltött szerepének változásait: abból a szempontból, hogy mit gondol a tanító a könyvtárnak a tanulásban betöltött szerepéről (9. ábra és 8). Eszerint az *ismeretátadás* pedagógiájában a könyvtár az alapvető ismeretforrásokat, a kész tudást szolgáltatja a tanulónak, és ezzel segíti a már felhalmozott, rendszerezett tudás átadását. A *szemléltetés* pedagógiája ugyan szándékai szerint a közvetlen tapasztalatokra épít, de fizikai korlátaink miatt sok mindent nem tudunk közvetlenül meg tapasztalni, így a könyvtárra, mint a környezetet bemutató információforrásokra szüksége van a tanításnak. Így ezen a paradigmán belül különösen fontosak a képeket, ábrákat, hangot, mozgóképeket tartalmazó források, hiszen ezek szolgálják a rögzített ismeretforrásokból való

tapasztalatszerzést. A *cselekvés* pedagógiájának keretében a könyvtár kilép a passzív használat köréből, már nem a tananyagot helyettesítő, kiegészítő szerepet tölti be, hanem a tanulói aktivitás színterévé válik. Ebben a paradigmában a tanuló olyan feladatokat kap, amelyeket önállóan kell a könyvtárban megoldania, vagyis nem pusztán az ismereteit kell bővítenie, hanem a tapasztalatait is. A *konstruktivista* pedagógiában a tanulási környezetek szerepe megnő. A könyvtár is egy ilyen tanulási környezet, ahol találkozhat alternatív, kihívást jelentő elméletekkel, értelmezésekkel, érvrendszerekkel. Egy jól felépített könyvtári ismeretszerzési folyamat segít ezek ütköztetésében, és ezen keresztül minél komplexebb tudás konstruálásában. Vagyis itt már nem a környezet egy lenyomata, nem a környezet megismerésének terepe a könyvtár, hanem a gondolatoké. Továbbá ebben a paradigmában a tanulók alkotásai, megfogalmazott elméletei a könyvtárban hozzáférhetők és mások számára is használhatók.²⁴

Pedagógiai paradigma	A könyvtár funkciója
ismeretátadás	kész, rendszerezett tudás átadása
szemléltetés	a nem elérhető környezet bemutatása
cselekvés	aktivitás, feladatmegoldás színtere
konstruktivista	alternatívák, értelmezések forrása

9. ábra

A könyvtár tanulásban betöltött funkciója az egyes pedagógiai paradigmák keretében Nahalka leírása alapján

Grassian és Kaplowitz röviden összefoglalják három pszichológiai iskola tanításban való alkalmazásának jellemzőit, mely során több ponton kitérnek azok információs műveltségi (könyvtárpedagógia) vonatkozásaira. Ezt tovább konkretizálva a következő fejlesztési megközelítések különíthetők el: A *behaviorista* könyvtáros-tanár kis egységekre bontja a tananyagot, melyeket irányított feladatok segítségével gyakoroltat és ellenőriz, és mindehhez jó példát mutat. Moti-

válásként, dicséretként egy-egy feladat végeztével teret, időt ad arra, hogy az információforrások közt a tanulók saját érdeklődésük szerint böngésszenek (pl.: szabad olvasgatás, szabad netezés). A *kognitivist*a könyvtáros-tanár nagyobb teret enged az információkeresésben, az önállóságnak, a felfedezésnek, a kipróbálásnak, és az annak alapján való kérdések megfogalmazásának, megoldásának. A könyvtárról és a témáról való tudás korábbi tudásával, társai tudá-

sával, szakirodalommal való összehasonlítására ösztönöz. Az információt nem tekintély alapján értékelteti, a tanulásban facilitáló szerepet tölt be azáltal, hogy olyan feladatokat ad, melyekre az információforrások nem „egy az egyben” adnak választ, a feladat és a forrás információstruktúrája nem egyezik meg. Így a tanulónak valóban kutatást kell végeznie, magának kell értelmeznie, strukturálnia az információt, és ezáltal aktívan konstruálnia tudását. A *humanista* könyvtáros-tanár viszont az előzőekhez képest máshogy helyezi előtérbe a tanuló egyént. Kifejezetten törekszik a nyugodt, kellemes, biztonságos tanulási környezet megteremtésére, melyben lehetősége van a könyvtári szorongások csökkentésére, a könyvtárakkal kapcsolatos minél pozitívabb attitűdök formálására. Nagy teret enged a tanulóknak az egyéni tanulási tartalom és tempó kiválasztásában. Saját élményeit, tapasztalatait is bemutatja, annak érdekében, hogy bemutassa, hogy a könyvtáros is tanulta mindazt, aminek most szakértője, és mindez számára sem volt zökkenőmentes. A fejlesztés során nagy hangsúlyt helyez arra, hogy a tanulók megtalálják, hogy számukra miért és miben fontosak, milyen személyes jelentéssel bírnak az információk, in-

formációforrások és könyvtárak.²⁵

Ez a két felosztás is azt mutatja, hogy az információforrásoknak, a könyvtáraknak a legtöbb pedagógiai megközelítésben van helyük, csupán funkciójuk, a kapcsolódó módszerek különböznek.

Mint korábban kifejtettük a fogalmi keretek, nézetek megismerése, tudatosítása, fejlesztése fontos, hiszen ezek határozzák meg, hogy a tanulók egy tanítási szituációban mit tanulnak, a tapasztalataik alapján mit és hova rögzítenek tudásukban. Azok alapján próbálhatjuk megítélni, hogy milyen kontextusok lehetnek alkalmasak a tudás továbbfejlesztéséhez. Ebből kiindulva *Kobelski* és *Reichel* felsőoktatási könyvtárhasználati képzésekben hétféle fogalmi keretet azonosított. Vagyis hétféle megközelítésű, logikájú könyvtárhasználati képzést különítenek el. Ezek sok esetben összekapcsolódnak és több is jelen van egy több alkalmas kurzus során. (A képzések ebben az időben elsősorban az irodalomkeresésre és nem a teljes információs problémamegoldási folyamatra koncentráltak.) Elemzésük alapján egy képzést a 10. ábrán bemutatott kiemelt szervező logikákra, fogalmi keretekre lehet felfűzni.²⁶

Fogalmi keret, szervező elv	A hallgatót segíti ...
1. Tájékoztató eszközök típusai	... a források felhasználási célok szerinti megismerésében, így azok információs igénye szerinti kiválasztásában <i>Szemléleti alapja:</i> rendszerezés
2. Az irodalomkutatás folyamata	... egy munka lépésről lépésre való elvégzésében, és közben sokféle alternatív lehetőséggel lehet megismertetni, amik segítségével kialakíthatja saját stílusát <i>Szemléleti alapja:</i> van egy logikus keresési lépéssor
3. Dokumentumtípusok	... a dokumentumtípusok (folyóirat, adatbázis) felépítési és könyvtári kezelési logikájának megértésében, és ezen keresztül a visszakeresésük, használatuk megtanulásában <i>Szemléleti alapja:</i> a kezelési, visszakeresési különbségek a dokumentumtípusok természetéből fakadnak

A táblázat folytatódik ...

A táblázat folytatódik ...

Fogalmi keret, szervező elv	A hallgatót segíti ...
4. A források eredetiség szerinti megkülönböztetése	... az elsődleges (eredeti) források fontosságának megértésében, a források kritikus elemzésében <i>Szemléleti alapja:</i> az eredeti források, ötletek az igazán fontosak és ezek bizonyos típusú forrásokban jelennek meg
5. A publikálási helyek rangsora	... a legfontosabb folyóiratok, kiadók megismerésében, és ezeken keresztül az igazán fontos információk beszerzésében <i>Szemléleti alapja:</i> A tudományos információ áramlásának van egy ismerhető folyása
6. A hivatkozások mentén való összekapcsolódása	... a legfontosabb művek rejtett bibliográfián keresztüli feltárásában, a tudományos munka logikájának megértésében <i>Szemléleti alapja:</i> A tudományos kutatások a korábbi publikációkra épülnek
7. Az indexek, bibliográfiák logikája	... a sokféle bibliográfia, katalógus, mutató megismerésében, ezen keresztül az irodalomkeresésben <i>Szemléleti alapja:</i> Egy mű címe, tárgyszavai, tárgymutatója reprezentálja a mű tartalmát

10. ábra

A könyvtárhasználati képzés lehetséges fogalmi keretei Kobelski és Reichel leírása alapján

Bruce, Edwards és Lupton viszont az információs műveltség fejlesztésének gondolkodási háttereit hatféle keretbe csoportosították. Ennek a huszonöt évvel később összeállított fogalmi keretnek a különbségei erőteljesen mutatják a könyvtárhasználó-képzésben bekövetkezett változásokat. Az új modellekben már szó sincs könyvtárakról, de még forrástípusokról sem. Már az információ és nem annak hordozói, szol-

gáltatói állnak a középpontban. Másrészt ez az újabb modell szélesebb pedagógiai kontextusban helyezi el a képzést. A *11. ábra* táblázatában kiemeltünk néhány jellemzőt melyek mentén a szerzők összehasonlítják az egyes megközelítéseket. Kutatásunk szempontjából különösen fontosak az információról és az információs műveltségről (IM) képviselt nézetek az egyes kereteken belül:²⁷

	1. Tartalmi	2. Kompetencia	3. Tanulás tanulása	4. Személyes érdekelttség	5. Társadalmi hatás	6. Vonatkozási
Információs nézőpont	Az inf. független a használatól; az inf. átvihető	Az inf. segít kibontakoztatni a lényeges képességeket	Az inf. szubjektív – a tanuló internalizálja, konstruálja azt	Az az értékes inf., ami hasznos a tanulóknak	Az információt társadalmi kontextusban vizsgálják	Az inf-t lehet objektíven, szubjektíven és átalakítóan átélni

A táblázat folytatódik ...

A táblázat folytatódik ...

	1. Tartalmi	2. Kompetencia	3. Tanulás tanulása	4. Személyes érdekelttség	5. Társadalmi hatás	6. Vonatkozási
IM nézőpont	Az IM egy tudás a világ információról	Az IM kompetenciák és készségek készlete	Az IM egy tanulási mód	Az IM az összefüggésben való tanulás, ami a különböző embereknek mást jelent.	IM probléma fontos a társadalomnak	IM az információval való interakció különböző módjainak együttese
Tanítási nézőpont	A tanár szakértő, aki átadja a tudást	A tanár a feladatokat a tudáshoz és a képességekhez válogatja	Figyeli, hogy mi segíti az együttműködő tanulás fejlesztését	A tanítás központi kérdése: segíteni a tanulót a motiváció megtalálásában	A tanár szerepe, hogy vitassa a jelenlegi állapotot	A tanár feladata a tapasztalások szervezése, reflektálására ösztönzés
Tantervi fókusz	Mit kell tudni a témáról és az IM-ről?	Mire kell képesnek lennie a tanulóknak? Milyen szinten?	Mit jelent információsan művelt szakemberként gondolkodni egy-egy szakterületen?	Mire jó nekem az IM?	Hogyan hat az IM a társadalomra?	Hogyan lehet az IM-et kritikailag szemlélni?
Orientáció	tudományorientált	viselkedéses vagy teljesítményorientált	konstruktivistá orientáció	tapasztalati, gyakorlati orientáció	társadalmi reform orientáció	Összefüggésorientált

11. ábra

Az információs műveltség oktatásának hat gondolkodási kerete²⁸

A négy modell, megközelítés olyannyira különböző, hogy a modellek egyes nézetei nehezen vagy egyáltalán nem megfeleltethetők egymásnak. De vannak visszatérő elemek. A konstruktivista megközelítést a Kobelski és Reichel féle felosztást leszámítva a másik három tartalmazza. Sok szempontból hasonló a humanista pszichológia megközelítése és a Bruce – Edwards – Lupton-féle személyes érdekelttség keret.

5. Összefoglalás

A nemzetközi szakirodalomban nagy teret kap az információs műveltség, annak fejlesztése és ezekhez kapcsolódóan az információs műveltség jelenségének értelmezése, a lehetséges nézetek feltárása elsősorban felsőoktatási hallgatók körében. Magyarországon – talán mert sem a közoktatásban, sem a felsőoktatásban nem történt jelentős szemléletváltás a könyvtárhasználók felkészítésében – ilyen jellegű elemzések, kutatások eddig nem folytak. A Bruce és Maybee által képviselt koncepció, valamint a Limberg

által felállított kategóriák az információhasználatra koncentrálva adnak támpontot arra nézve, hogy a könyvtárhasználók, az információhasználók milyen célokkal, előfeltevésekkel kezhetnek bele egy információt igénylő probléma megoldásába.

Konkrétan a könyvtárakra, könyvtárhasználatra vonatkoztatva ilyen támpontokat, eredményeket a nemzetközi szakirodalomban nem találtunk (leszámítva a könyvtári szorongásokra, attitűdökre vonatkozó vizsgálatokat, melyekre itt nem térünk ki), ellenben a hazai szakirodalom (Gereben Ferenc, Katsányi Sándor és Horváth Tibor munkái) jó alapot adnak a könyvtárakra vonatkozó nézetek kutatásához. Az általuk leírt, egymásnak részben megfeleltethető könyvtárképek átfogóbb modellbe rendezése, abban való értelmezése szándékaink szerint segíteni fog a magyarországi tanulók körében legelterjedtebb nézetek feltárásában.

A bemutatott információs műveltségre és könyvtárakra vonatkozó lehetséges, megtalált nézeteket összefoglaló leírások, modellek nem mindegyike a konstruktivista paradigmán belül született meg. Eredményeik viszont újabb szempontokat adnak egy konstruktivista pedagógiai alapokon tervezett további kutatásnak. Mindemellett pedig támpontokat nyújtanak könyvtárhasználó-képzésünk elemzéséhez, átgondolásához, egy konstruktivista könyvtár-pedagógia megalapozásához.

Jegyzetek

1. CSAPÓ Benő: A tudáskonceptió változása: nemzetközi tendenciák és a hazai helyzet. = Új Pedagógiai Szemle, 2002. 2. 38-45. p., NAHALKA István: Hogyan alakul ki a tudás a gyerekekben? Konstruktivizmus és pedagógia. Bp.: Nemzeti Tankönyvkiadó, 2002. 143 p., BRUNER, Jerome: Az oktatás kultúrája. Bp.: Gondolat, 2004. 191 p.
2. NAHALKA i.m. 91. p.
3. SZIVÁK Judit: Hallgatók neveléssel kapcsolatos nézetei. = Iskolakultúra, 2003. 5. 88-89. p.
4. FALUS Iván: A tanári tevékenység és a pedagógusképzés új útjai, Bp.: Gondolat, 2006. 25. p.
5. KOROM Erzsébet: Fogalmi fejlődés és fogalmi váltás, Bp.: Műszaki Kiadó, 2005. 30-31. p.
6. BRUNER i.m. 55. p.
7. GRASSIAN, Esther S. – KAPLOWITZ, Joan R.: Information literacy instruction. Theory and practice. New York: Neal-Schuman Publishers, 2001. 94-95. p.
8. GEREKEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség, A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében. Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 165-167. p.
9. BRUCE, Christine Susan: Workplace experiences of information literacy. = International Journal of Information Management, 1999. 1. 33-47. p. alapján összeállított táblázat
10. Az ábra Christine BRUCE (Queensland University of Technology, Australia) egyik 2003-as konferencia-előadása (Seven faces of information literacy. Towards inviting students into new experiences) alapján készült (<http://crm.hct.ac.ae/events/archive/2003/speakers/bruce.pdf> – 2008.VIII. 15.)
11. BRUCE, Christine Susan: Workplace experiences of information literacy. = International Journal of Information Management, 1999. 1. 33-47. p.
12. MAYBEE, Clarence: Undergraduate perceptions of information use, The basis for creating user-centered student information literacy instruction. = Journal of Academic Librarianship, 2006. 1. 79-85. p.
13. MAYBEE i.m. 82-83. p.
14. LIMBERG, Louise: Experiencing information seeking and learning: a study of the interaction between two phenomena = Information Research, 1999. 1. sz. (<http://informationr.net/ir/5-1/paper68.html> – 2008.IX.11.
15. LÉNÁRD Sándor: Naiv nevelési nézetek. = Iskolakultúra, 2003. 5. 78. p.; SZIVÁK i.m. 93. p.)
16. NÁDASI Mária, M. – SERFŐZŐ Mónika – HUNYADY Györgyné: Az „álomiskola” a pedagógusok, a gyerekek és a szülők szemével. In: Bollókné Panyik Ilona (szerk.): Gyermeknevelés – pedagógusképzés 2002, Bp. Trezor, 2002. 125-173. p.
17. BRUNER i.m. 58. p.
18. GEREKEN Ferenc A felnőtt népesség könyvtárképe. In: Kamarás István (szerk.): Könyvtárhasználat, könyvtárkép, Tanulmánygyűjtemény. Bp.: NPI, 1982. 93. p.
19. DÖMSÖDY Andrea: Miért kellene ismernünk a gyerekek könyvtárképét? = Fordulópont, 2005. 28. 24-26. p.

20. GEREKEN Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség, A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében, Bp.: Országos Széchényi Könyvtár, 1998. 167–169. p.
21. KATSÁNYI Sándor: Séta ideáink bölcsőhelye körül. = Könyvtáros, 1991. 1. 5–8. p.
22. DÖMSÖDY Andrea: Foglalkozások, módszerek a tanulók könyvtárképének fejlesztéséhez. = Talentum, 2008. 5. (ksz.) 66. p.
23. HORVÁTH Tibor: A könyvtár- és információtudomány tartalmi értelmezhetőségének problémái. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1999. 11. 10-15. p. (<http://epa.oszk.hu/01300/01367/00119/pdf/02konyvtar.pdf> – 2009.VII.25)
24. NAHALKA István: Könyvtár és pedagógia. = Módszertani Lapok, Könyvtárhasználat, 1999. 4. 6–13. p.
25. GRASSIAN – KAPLOWITZ i.m. 39–55. p.
26. KOBELSKI, Pamela – REICHEL, Mary: Conceptual frameworks for bibliographic instruction. = The Journal of Academic Librarianship, 1981. 2. 73–77. p.
27. BRUCE, C. – EDWARDS, S. – LUPTON, M.: Six frames for information literacy education. A conceptual framework for interpreting the relationships between theory and practice. = Italics. Innovations in Teaching And Learning in Information and Computer Sciences, 2006. 1.
(http://www.ics.heacademy.ac.uk/italics/vol5-1/pdf/sixframes_final%20_1_.pdf – 2009.VII.20.)
28. BRUCE – EDWARDS – LUPTON i.m. 18. p.

Mercurius 2010

Megjelent az OSZK *Mercurius 2010* című kiadványa, mely a következő

témákkal foglalkozik e számban:

„Látjátok feleim...” – Magyar nyelvemlékek a kezdetektől a 16. század elejéig;

Nyílt nap a Magyar Kultúra Napja alkalmából; Nyelvemlékek az interneten;

A Pécsi Misszálé faksimile kiadása; A megújult Apoc-kódex hazatérése,

Magyar papír- és vízjeltörténeti kiállítás stb.

A kiadvány megvásárolható az OSZK olvasói bejáratánál található könyvesboltban.

(OSZK levelezési lista, 2011. febr. 25. Szilárdi Edina híréből)

Az Országos Széchényi Könyvtár és a Gondolat Kiadó közös gondozásában új sorozat

indult *Bibliotheca Scientiae et Artis* címmel, melynek első, Érték és értelmezés

(szerk. Boka László és Sirató Ildikó) c. kötete már hozzáférhető.

Az új sorozat az OSZK által évente rendezett Tudományos ülésszak 2009-es és

2010-es előadásainak válogatott, szerkesztett anyagát adja közre.

(IFLA-Hun, 2011. febr. 6. Haraszi Katalin híre)

A könyvtári blogok mint virtuális közösségi terek

BOGNÁR Noémi Erika, KOZMA Zsófia,
TORMÁSI Gabriella, TÓTH Máté

A tanulmány a Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar informatikus könyvtáros mesterképzés keretében megtartott „Kutatósze­minárium” hallgatói projektjeinek kutatási eredményei alapján készült.*

A *Tim O'Reilly* első – San Franciscóban 2004. október 5–7. között megtartott – web 2.0 konferenciáját követően az új generációs világháló „tanai” futótűzként terjedtek a nagyvilágban. A könyvtárosok az elsők között adaptálták a fogalmat, és a nyomában járó szolgáltatási portfóliót a könyvtár világára, megalkotva a könyvtár 2.0 kifejezést és szolgáltatási környezetet (Miller, 2005). *Jack M. Maness* (2006) nyomán alakultak ki az elméleti keretek és kerültek egyúttal a gyakorlat talajára azzal, hogy felvázolta a legfontosabb szolgáltatások könyvtári megvalósíthatóságát. (Az olvasó talán emlékszik a *KIT hírlevél Takács Dániel és Mikulás Gábor* által jegyzett híresokrára – és a nyomában kialakuló

élénk eszmecserére –, amely szintén *Maness* cikke alapján készült. Takács – Mikulás, 2006)

Maness (2006) szerint a könyvtár 2.0 elmélete négy fő tényező alapján jellemezhető:

- felhasználó-központú;
- multimédia tapasztalatot nyújt;
- közösségi értelemben gazdag;
- közösségi értelemben innovatív.

A blogokat tipikus web 2.0-ás szolgáltatásoknak tekinthetjük. Ahogyan a könyvtár 2.0 egyik fő üzenete a felhasználó-központú virtuális közösségek alakítása, az is világos, hogy a blogok könyvtári célú felhasználásából sokat profitálhatnak a magukat a város dolgozószo­bájaként,

* **Köszönetnyilvánítás.** A szerzők köszönetet mondanak dr. Koltai Dénes dékán úrnak a hallgatók által végzett tudományos munka támogatásáért, valamint dr. Agárdi Péter intézetvezető úrnak, dr. Sipos Anna Magdolna és dr. Varga Katalin docens asszonyoknak a hallgatói projektek kapcsán megfogalmazott kritikai megjegyzéseikért.

vagy újabban alacsony-intenzitású találkozóhelyekként újradefiniáló közkönyvtárak. A web 2.0 paradigma megjelenése óta a könyvtári blogok száma folyamatosan nő, ami azt jelzi, hogy egyre több könyvtáros érzi úgy, hogy az új média ezen formája megfelelő eszköz lehet mind az üzenetek felhasználók számára való eljuttatására, mind pedig a virtuális közösségi terek kialakítására.

A könyvtár- és információtudományi szakirodalomban tartja magát az a nézet, hogy a könyvtári blogok újabb felhasználói csoportokat vonzanak a könyvtárakba, illetve annak oldalaira. Olyan potenciális hatásokat tulajdonítanak a könyvtári webnaplóknak, mint a virtuális közösségek kialakulásának segítése; hogy a használó még inkább a saját igényeihez szabottnak érzi a könyvtár virtuális tereit; vagy hogy a blog vonzó megjelenést biztosít az intézménynek. Mindezek miatt érdemes egy-egy könyvtárnak átgondolni, hogy indítson-e blogot.

A blogok ideális eszközei az információk szét-sugárzásának, a vélemények kicserélésének, a szembenálló nézetek ütköztetésének. Gyakran alkalmazzák az egyes könyvtárak a helyi információinak (nyitvatartási idő, különleges beszerzések, olvasmányajánlás) stb. továbbítására is. Az itt megjelenő tartalmak tehát a könyvtár szolgáltatásaiként foghatók fel. Az oldalak vizsgálata során számos esetben talákoztunk könyvajánló bejegyzésekkel, írók életének és legújabb műveiknek bemutatásával is. Emellett az egyes intézmények minden olyan könyvtárral, könyvvél, olvasással, irodalommal és kultúrával kapcsolatos információt megosztanak a blogokon, amelyeket fontosnak vagy nagyon aktuálisnak ítélnék. A könyvtárak saját programjaik, rendezvényeik reklámozására is használják az oldalakat, amellyel az olvasókat próbálják rábírni a részvételre. Nemcsak az eseményeiket, hanem egyéb szolgáltatásaikat (pl.: adatbázisok-használata, tanfolyamok, új dokumentumok stb.) is tudják népszerűsíteni ezen a felületen.

De vajon mögé néztünk-e már ezeknek az állításoknak, amelyek ezeket a potenciális hatásokat tulajdonítja a blogoknak? Valóban virtuális

közösségi terekként működnek ezek az oldalak, ahol a használók kicserélik gondolataikat? A kutatásban ennek próbáltunk utánajárni.

A kutatás elméleti keretei

A kutatás elméleti hátterét *Ragnar Audunson* (2005) a magas vs. alacsony intenzitású találkozóhelyekről, azon belül a könyvtárról mint alacsony intenzitású találkozóhelyről kidolgozott elmélete jelenti. A magas intenzitású találkozóhelyek azok, ahol valami kifejezett cél érdekében, azonos érdeklődésű emberek találkoznak. A demokratikus folyamatok és a kulturális tőke erősítése szempontjából ezeknek a jelentősége kisebb, szemben az alacsony intenzitású találkozóhelyekkel, ahol a társadalom különböző szegmenseinek képviselői érintkeznek egymással. Ez utóbbiak esetében lehetőség nyílik a legkülönbözőbb társadalmi háttérű csoportokkal, személyekkel való találkozásra, interakcióra, egymás megismerésére és megértésére. Az alacsony intenzitású találkozóhelyeknek a multikulturális társadalmakban különösen fontos szerep jut az előítéletek lebontásának szükségessége miatt. A könyvtár tipikus alacsony intenzitású találkozóhelynek tekinthető.

Szakirodalmi áttekintés

A fizikai könyvtárépület mellett egyre nagyobb hangsúlyt kapnak a virtuális közösségi terek. Magyarországon a *Konyvtar.hu* (Kardos 2009; Kardos, Füzesi, Ládi 2009), Finnországban a *Kirjasampo.fi* (Hypén, Impivaara 2011), Dániában a *Litteratursiden.dk* (Balling, Christensen 2010), Norvégiában pedig a Norvég Digitális Könyvtár projektjei (Tóth 2008) jelzik a virtuális könyvtári közösségi terek fejlesztésének irányát. A blogok könyvtári használatáról szóló értekezések szintén kiemelik, hogy ezek esetén lehetőség nyílik a használóknak arra, hogy interakcióba lépjenek egymással és a könyvtárosokkal.

A blogok hirtelen terjedését követően először Maxymuk (2005) elemezte ezek jelentőségét könyvtári szempontból. A könyvtárosok szakmai blogjainak tartalmi szempontú elemzése nyomán arra a megállapításra jutott, hogy a webnaplók szabad teret engednek a vélemények cseréjének mind általános, mind pedig szűkebben vett könyvtári témákat illetően. A hagyományos médiával és a folyóiratokkal szemben jelentősen csökkentik az átfutási időt.

Miguel Ramos és Paul S. Piper (2006) a blogok és a wikik könyvtári és oktatási területen való hasznosíthatóságát vizsgálták. Arra a következtetésre jutottak, hogy ezek a közösség által kezelt eszközök igen gazdag lehetőségekkel bírnak a kommunikáció, az információ-megosztás és mindenféle közösségi erőfeszítések szempontjából. A szerzők kiemelik, hogy a blogok a kommunikációhoz interaktív csatornákat, tartalmi gazdagságot kínálnak, amelyeket kritikusán szemlélve olyan információkhoz juthatunk, amelyek sehol máshol nem lelhetők fel. Ezek az eszközök ráadásul elkötelezetté és motiváltakká teszik a használókat.

Maness (2006) szerint a blogok és a wikik segítségével lehet a könyvtári gyűjteményeket és szolgáltatásokat a legkönnyebben elvinni a web 2.0 irányába. *„A könyvtár 2.0 a gyűjteményeket és szolgáltatásokat interaktívvá és felhasználóközpontúvá teszi, az információfogyasztók számára nem csak elérhetővé teszi az információ előállítóit, de egyenesen közreműködőkké teszi őket a tartalmak előállításában. A könyvtár 2.0 elmosza a könyvtáros és a könyvtárhasználó, az előállító és fogyasztó közötti határokat...”* A szerző a blogok és wikik kapcsán ugyanakkor felhívja a figyelmet a kritikai gondolkodás fontosságára is.

Bell (2006) a növekvő számú egyetemi könyvtári blogokat vizsgálta, külön figyelmet szentelve a használatot korlátozó tényezőkre. A használat legfőbb korlátja az unalmas tartalom volt. A használók reakcióit is vizsgálták és megállapították, hogy az egyetemi hallgatók 75%-a elégedett volt a könyvtár blogjával és érdemesnek tartotta a folytatásra.

Lee és Bates (2007) az író könyvtári és információs szakma blogjainak használatát és fogadtatását kutatták tartalomelemzéssel, hogy kiderítsék, hogy a terület szakemberei hogyan viszonyulnak a webnaplókhoz és a közösségi kommunikációs technológiákhoz. Könyvtáros bloggerekkel is készítették interjúkat. Kiderült, hogy nagyon sok író könyvtáros olvas blogokat, de nagyon kevesen használják ezeket információforrásként, vagy kommunikációs csatornáként. A szakmai indíttatású bloghasználat két tényezővel – a használat egyszerűségével, illetve a technológiához és a könyvtárhasználókhoz való proaktív attitűddel – van összefüggésben. A használatot akadályozza az időhiány, a helytelen használatból való félelem, a blogok lineáris természetéből fakadó korlátok és a technológia újszerűsége. A blogok iránti érdeklődés nő, jóllehet a további terjedés elsősorban a könyvtárosok érdeklődésétől és a használók aktuális, felismert igényeitől függ.

Chawner (2008) egy online felmérés keretében vizsgált egy sor web 2.0 technológiát. Megállapította, hogy a könyvtárosok és információmenedzserek többsége már kísérletezett a webkettő adta lehetőségekkel, főleg a blogokkal és az RSS-sel, mégsem mondható általánosnak a szakma képviselői körében, hogy aktívak lennének a tartalmak létrehozásában. Személyes, technikai és szervezeti problémák egyaránt gátolják őket abban, hogy képesek legyenek élni a web 2.0 eszközeivel.

McIntyre and Nicolle (2008) a Canterbury Egyetemről bemutatott két esettanulmányban demonstrálta a blogolásban, mint külső és belső kommunikációs eszközben rejlő lehetőségeket. A belső blogot a könyvtárosok közti kommunikációra és az információ menedzselésére, a külsőt pedig tartalmak és szolgáltatásokra vonatkozó információk célközönséghez való eljuttatására használták. Mindezt egy egyetemi dolgozók körében végzett felméréssel egészítették ki, amelyben képet kaptak az információtechnológiához való viszonyokról. Arra a megállapításra jutottak, hogy a blogolás kiválóan használható a belső információk könyvtári személyzet körében

való terjesztésére, alkalmasak a napi kommunikáció elősegítésére, támogatják a legjobb gyakorlatok terjedését és az intézményi tudás archiválására is alkalmasak. A külső blogokról lényegében ugyanez mondható el, hasznos eszköznek bizonyultak egy meghatározott célközönségnek szánt üzenetek eljuttatásában. Bár a vizsgált egyetemi környezetben a dolgozók zöme gyakori internethasználó volt, ez nem általánosítható a blogok használatára, így a könyvtárosoknak vezető szerepet kell játszaniuk a technológia terjesztésében és népszerűsítésében.

Torres-Salinas, Cabezas-Clavijo és Delgado-Lopez-Cozar (2008) egy 46 blogból álló mintán elemezte a spanyol könyvtár- és információtudományi témájú személyes és szervezeti blogokat. Az eredményeik azt mutatták, hogy a 12 legaktívabb blog bonyolította a forgalom 70%-át. A másik érdekes megállapításuk, hogy a kommenteknek több mint 50%-a származott az egyes posztok szerzőitől. Hasonló eredményeket hozott egy magyar könyvtári blogoszférát vizsgáló kutatás, amelyben 10 közkönyvtári blogot vettünk górcső alá. E szerint az összes blogbejegyzésre érkezett összes komment 96%-a két könyvtári bloghoz volt köthető. (Tóth 2010) Ez utóbbi két vizsgálat a jelen kutatás közvetlen előzményének tekinthető.

Hazai könyvtári blogokkal kapcsolatos kutatások

Az első magyar könyvtári blog (a Könyvtároskisasszony) megindulása óta egyre nagyobb figyelem övezi a kommunikáció ezen formáját a hazai szakirodalomban is. 2006-ban indult el a *klog.hu*, azzal a céllal, hogy otthont adjon a magyar könyvtári blogoknak. (Takács 2007). A magyar könyvtári blogokról az első teljességre törekvő áttekintést Hubay Miklós (2009a, 2009b) készítette. Hubay megkísérelte azonosítani és csoportosítani a hazai könyvtári webnaplókat. A szerző folyamatosan frissített blogjegyzéke jelenleg 125 tételt tartalmaz (<http://konyvtariblog.atw.hu/>). Ezen a kutatáson kívül kifejezetten

blogokról szóló írás azóta sem látott napvilágot, azonban a web 2.0 (Ládi 2008), a virtuális közösségi terek (Szalóki 2006) és konnektivista szemlélet közkönyvtári vonatkozásai (Vincze 2010) kapcsán többen is tettek említést a használókkal és a szakmai közösségekkel való kommunikáció ezen lehetséges eszközéről. Kukor Ferenc (2008) a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár web 2.0 fejlesztéseivel kapcsolatosan ismerteti a FSZEK Európai Unió gyűjtemény blogját. Egy virtuális közösségi terek létrehozására irányuló norvég digitális könyvtári fejlesztésekkel foglalkozó írás az északi ország legfontosabb könyvtári blogjait mutatja be. (Tóth 2008)

A kutatási kérdés

Az eddigi kutatások és a blogokkal kapcsolatos sztereotípiák fényében mi két kutatási kérdést foglalmaztunk meg.

1. Képesek-e a könyvtári blogok arra, hogy elősegítsék a könyvtári weboldalak körül a virtuális közösségek kialakulását?
2. Milyen szerepet játszik a könyvtáros blogger a virtuális közösségek működésében?

Az első kérdés háttérében az a tapasztalatunk volt, hogy a hazai könyvtári blogok többsége nem funkcionál közösségi térként. Ezt a sejtésünket szeretnénk volna mérhetővé tenni és alaposan megvizsgálni. A második kérdés mögött az a feltételezésünk húzódik, hogy nem a blog forma maga, hanem sokkal inkább a konkrét oldalt működtető személy, a blogger könyvtáros személye a legfontosabb tényező a szolgáltatás sikerében. A fenti szakirodalmi áttekintésből világos, hogy ezekkel a kérdésekkel Torres-Salinas (2008) és Tóth (2010) kutatásait leszámítva sem a hazai, sem pedig a nemzetközi szakirodalom nem foglalkozott még érdemben.

Módszer

Ahhoz, hogy képesek legyünk a könyvtári blogokat megítélni, mindeneelőtt szükségünk

volt egy könyvtárak világától független referenciapontra, amely virtuális közösségi térnek tekinthető. A fentebb megfogalmazott kutatási kérdések operacionalizálása is csak egy ilyen függetlennek tekintett referenciapont fényében lehetséges. Ezzel azonban lényegében a könyvtári blogok és a könyves blogok összehasonlítását végeztük el. A könyvtári blog olyan „hivatalos” blog, amelyet egy könyvtár tart fenn. Könyves blognak azokat az oldalakat nevezzük, amelyek fő profilja a könyvismertetés és a könyvkritika. (Hubay, 2009a, 2009b)

Az első kutatási kérdés megválaszolásához azt kell megvizsgálunk, hogy a könyvtári blogok esetében kialakulnak-e ugyanúgy társalgások, eszmecserék, mint a működő virtuális közösségi térnek tekintett könyves blogokon? Ehhez több szempont szerinti vizsgálatra volt szükség. Egy adott időszakban megfigyeltük és elemeztük, hogy milyen bejegyzéseket írnak a blogokra (tartalmilag); milyen gyakran frissülnek a bejegyzések, illetve hogy milyen gyakorisággal és kik kommentálják az egyes bejegyzéseket.

A magyar könyvtári blogok jegyzéke alapján gyűjtöttük ki a vizsgálandó közkönyvtári blogokat. Az oldalak között található magyarországi és határon túli könyvtárak blogjai is. A könyvtárak funkciórendszerét figyelembe véve döntöttünk úgy, hogy a kutatást leszűkítjük a közkönyvtárakra, hiszen elsősorban ezen intézményi körnek a feladata a virtuális közösségek kialakulásának támogatása. A következő blogokat vizsgáltuk:

- ☉ *Ásotthalmi Községi Könyvtár*
- ☉ *Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár EU Gyűjteményének blogja*
- ☉ *FSZEK Zenei Gyűjtemény*
- ☉ *Könyvtárosháza*
- ☉ *Tótkomlós, Városi Könyvtár*
- ☉ *Tiszaföldvár, Városi Könyvtár*
- ☉ *Könyvtári Napló (Lengyel Menyhért Városi Könyvtár, Balmazújváros)*
- ☉ *Jókai Mór Városi Könyvtár blogja, Pápa*
- ☉ *FSZEK Börzsöny utcai könyvtár tizenéves olvasóinak közös blogja*

- ☉ *Hangtárnok: Az egri Bródy Sándor Könyvtár zenei részlegének blogja*
- ☉ *Krúdy Gyula Városi Könyvtár blogja*
- ☉ *A Madách Imre Városi Könyvtár blogja*
- ☉ *A nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Médiatárának klogja*
- ☉ *Báró Wesselényi Miklós Városi Könyvtár (Kézdivásárhely, Románia)*
- ☉ *Bod Péter Megyei Könyvtár (Sepsiszentgyörgy, Románia)*
- ☉ *Kozma Lajos Könyvtár (Bácsfeketehegy, Szerbia)*
- ☉ *Székelyudvarhely, Városi Könyvtár (Románia)*

Ezen oldalak bejegyzéseit és az azokra született hozzászólásokat 2010 januárjától 2010 áprilisáig elemeztük. Összeszámoltuk valamennyi blog esetében az összes bejegyzést és hozzászólást. Mindezt havi bontásban vettük górcső alá.

A könyves blogok közül az *Index könyves blogját* választottuk, mert korábbi tapasztalataink alapján tudtuk, hogy ezen az oldalon igen intenzív csevegés zajlik. Hamar világossá vált, hogy ezen oldal látogatottsága nagyságrendekkel megelőzi a könyvtári blogokét, így elegendő volt egyetlen hónapot megnézni ahhoz, hogy mérhető legyen, hogy milyen gyakran frissülnek a bejegyzések és milyen gyakran kommentálják azokat. Jelen esetben 2010 áprilisát elemeztük napi bontásban.

A második kutatási kérdésünk esetében lényegében mind a könyves, mind pedig a könyvtári blogok világából szükségünk volt egy-egy virtuális közösségi térként funkcionáló webnaplóra, amelyeket össze tudtuk hasonlítani. Az összehasonlítás alapja a kommentek által kirajzoló mintázat volt, amely megmutatta, hogy a könyvtáros milyen szerepet játszik a virtuális közösségek működésében.

Ehhez szükség volt egy olyan vizuális ábrázolási módra is, amely megmutatja a blogon belüli kommunikációs irányokat, amellyel egyszerűen feltérképezhetőek a kommentelők kapcsolatai. Ebben az esetben a blogger a vizsgálat alanya, a további résztvevők pedig a hozzászóló olvasók. Ahhoz, hogy a mintázatot megfelelően ki

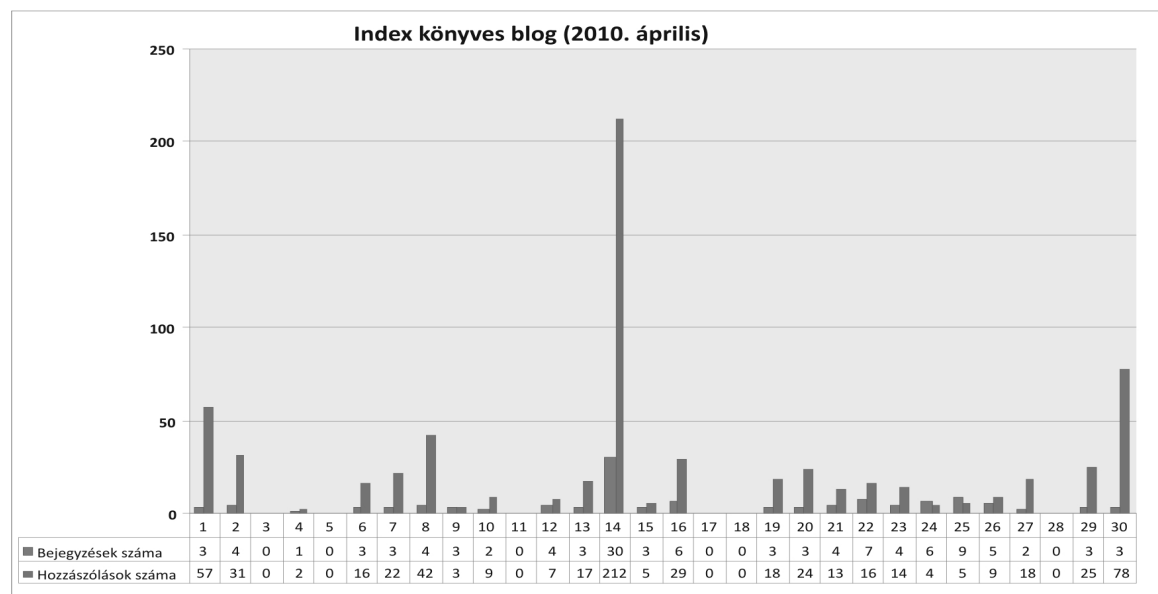
tudja alakítani, meg kellett vizsgálni egy előre kiválasztott időszak összes olyan bejegyzését, amelyben született komment, valamint azt, hogy annak hány százalékát írta a blogger és mennyire alakult ki a közreműködésével kommunikáció és eszmecsere az olvasók között.

A bejegyzések és a kommentek száma alapján virtuális közösségi térként funkcionáló könyvtári blognak volt tekinthető a *Könyvtárosháza* blog. Ezt hasonlítottuk össze az Index könyves blogjával. Mindkét esetben megnéztük, hogy összesen hány bejegyzés született, ezekre hány kommentet írtak, kik írták azokat, és ezek hány százaléka származik a blog szerzőjétől a Könyvtárosházán, illetve, hogy az Index könyves blogon. Ezután azonosítottuk az interakciókat, amelyekben egy-egy komment egy-egy korábbira adott válasznak tekinthető. Egy ábrát készítettünk, amelyen a felhasználók nevének vastagsága azt jelöli, hogy az illető hány kommentet írt összesen. (Minél vastagabb, annál többször szólt hozzá a bejegyzésekhez.) A különböző felhasználókat összekötő vonalak vastagsága a közöttük fellépő interakciók számát jelöli. Itt a nyílak abba az irányba mutatnak, aki felé irányult a megnyilvánulás. A bejegyzések

és hozzászólások számában itt is nagyságrendi különbség volt a Könyvtárosháza és az Index könyves blog között. Az előbbi esetében a választott időegység, a 2010. január és június között született bejegyzések voltak, az utóbbinál megelégedtünk egyetlen héten (2010 áprilisának utolsó hetében) született bejegyzésekre adott kommentek vizsgálatával.

Eredmények

Az Index könyves blog a hírportál (www.index.hu) oldaláról érhető el a kultúra menüpont alatt. Az oldalon legnagyobb számban könyvajánlók, könyvkritikák szerepelnek, amelyekhez a látogatók hozzáfűzhetik véleményüket, kérdéseiket, élményeiket. Ezen túl található bejegyzések írók bemutatásáról, hírekről, információkról a könyves világból, valamint szövegrészetek egyes művekből. A blogoló közösség fényképes adatlapok formájában szerepel az oldalon. Jelenlegi létszámuk 157 fő, de számuk napról napra növekszik. Regisztrációt követően bárki bekapcsolódhat a közösségbe.

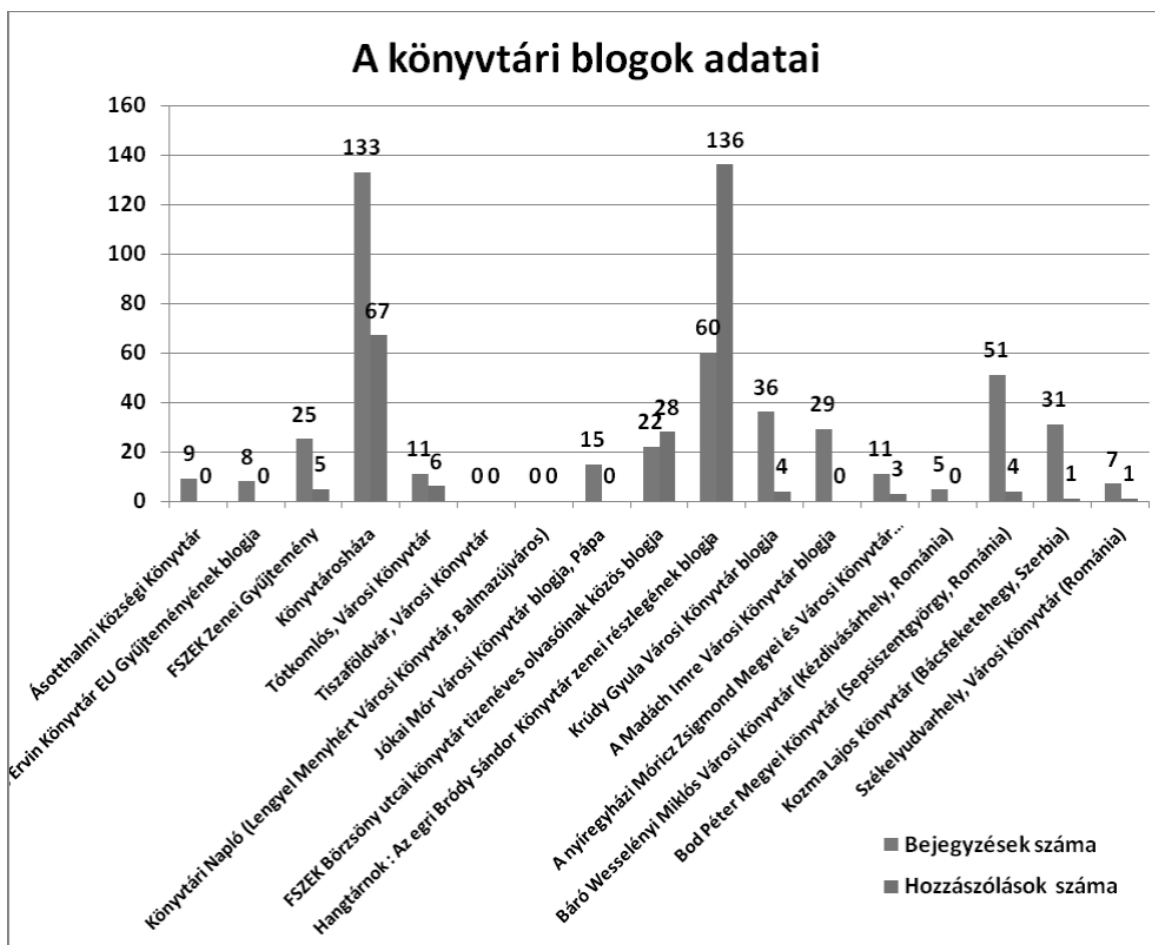

1. ábra.

Az Index könyves blogon született bejegyzések és hozzászólások száma 2010. április hónapban, napi bontásban

Az 1. ábrán látható, hogy a blog gyakran, majdnem napi szinten frissül. Előfordul, hogy egy nap több írás is megjelenik az oldalon más-más témakörben, de természetesen a könyv és az olvasás világához kapcsolódóan. Ritka, hogy egy bejegyzés egyáltalán ne kapjon hozzászólást. A kialakult közösség aktívan részt vesz a blog életében. Az egyes napok eredményeit követve kitűnik, hogy a napjainkban divatos témákra (pl.: Alkonyat, Avatar, Stephen King) sokkal nagyobb az érdeklődés, mint más bejegyzésekre. Az áprilisi hónapban a legnagyobb érdeklődést Esterházy Péter 60. születésnapja váltotta ki. Erről az eseményről bejegyzés is született, amelyre 147 hozzászólás érkezett (2010. április 14.).

Mivel az *Index könyves blogja* rendszeresen frissül, gyakoriak a bejegyzések és a hozzászólások, ezért itt érezhető egy aktív blogoló közösség jelenléte. A regisztrált tagok számának növekedése is ezt mutatja. Észrevehető, hogy a blogolók körében népszerűbbek az aktuális divatos témákról szóló bejegyzések, hiszen ezekre íródik a legtöbb hozzászólás. Az oldal népszerűségét pozitív irányban befolyásolja az is, hogy egy ismert hírportál felületén található, így könnyebben kialakul egy-egy téma körül az a kritikus tömeg, amely már képes nagy mennyiségű tartalmat generálni, és ezzel komoly vonzerőt gyakorolni.

2. ábra

A könyvtári blogok bejegyzéseinek és hozzászólásainak száma 2010. januártól júniusig

Az *Index* könyves blogjának vizsgálata után, az általunk kiválasztott és az előzőekben már felsorolt könyvtári blogok eredményeit mutatjuk be. A 2. ábrán összesítve szerepelnek a könyvtári blogok vizsgálata során kapott adatok. A diagram megmutatja a bejegyzések és a kommentek számát a vizsgált hat hónapos időszakban. A hazai közkönyvtári blogokon összesen 453 bejegyzés és ezekre 255 hozzászólás született fél év alatt. A kommentekből minden esetben kivontuk a technikai jellegű hozzászólásokat, vagyis a trackbackeket („A trackback arra való, hogy valakivel tudassuk, hogy a saját bejegyzésünkben rá hivatkozunk. A trackbackhez mindig egy speciális linket kell használni, amit a weblap a rendelkezésre bocsájt vagy sima szöveges formában vagy linkként.” (Forrás: <http://webmania.cc/trackback-pingback-megatobbi/trackback>)

Szinte az összes blog esetében több bejegyzés született, mint hozzászólás, ami azonban nem feltétlenül jelenti, hogy kevesen is olvassák az adott oldalakat. Ugyanakkor a virtuális közösségek, illetve ezeken keresztül az eszmecsere

kialakulásának objektív mérőszámát jelentik. A Könyvtárosháza és a Hangtárnok kiemelkedő eredményekkel büszkélkedhet a többi könyvtári bloghoz képest. Az összes bejegyzésnek 43, az összes hozzászólásnak pedig a 80%-a ezekhez a blogokhoz kötődik.

A többi könyvtári blognak összesen nincs annyi bejegyzése illetve hozzászólása, mint ennek a két oldalnak külön-külön. Ugyanakkor az is észrevehető, hogy a Hangtárakon az összes többi bloggal ellentétben több hozzászólás íródott, mint bejegyzés. Ez arra utal, hogy intenzív közösségi élet zajlik ezen a felületen.

A hozzászólások és a bejegyzések egymáshoz viszonyított száma jelzi, hogy egy-egy bejegyzés milyen visszhangra talál az olvasók körében. Az 3. ábrán láthatóak az arányszámok, amik minden egyes blog esetében a hozzászólások és a bejegyzések számának arányát jelentik. Az arányszámokat úgy kaptuk meg, hogy a blogra íródott hozzászólások számát (januártól áprilisig) elosztottuk a bejegyzések számával. Ahol az érték 0 lett, ott nem született hozzászólás.

Blog	A hozzászólások és a bejegyzések arányszáma
Ásotthalmi Községi Könyvtár	0,00
Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár EU Gyűjteményének blogja	0,00
FSZEK Zenei Gyűjtemény	0,20
Könyvtárosháza	0,50
Tótkomlós, Városi Könyvtár	0,55
Tiszaöldvár, Városi Könyvtár	0,00
Könyvtári Napló (Lengyel Menyhért Városi Könyvtár, Balmazújváros)	0,00
Jókai Mór Városi Könyvtár blogja, Pápa	0,00
FSZEK Börzsöny utcai könyvtár tizenéves olvasóinak közös blogja	1,27
Hangtárnok : Az egri Bródy Sándor Könyvtár zenei részlegének blogja	2,27
Krúdy Gyula Városi Könyvtár blogja	0,11
A Madách Imre Városi Könyvtár blogja	0,00
A nyíregyházi Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár Médiatárának klogja	0,27

A táblázat folytatódik ...

A táblázat folytatása

Blog	A hozzászólások és a bejegyzések arányszáma
<i>Báró Wesselényi Miklós Városi Könyvtár (Kézdivásárhely, Románia)</i>	0,00
<i>Bod Péter Megyei Könyvtár (Sepsiszentgyörgy, Románia)</i>	0,08
<i>Kozma Lajos Könyvtár (Bácsfeketehegy, Szerbia)</i>	0,03
<i>Székelyudvarhely, Városi Könyvtár (Románia)</i>	0,14
Átlag	0,32
<i>Index Könyves blog</i>	5,73

3. ábra

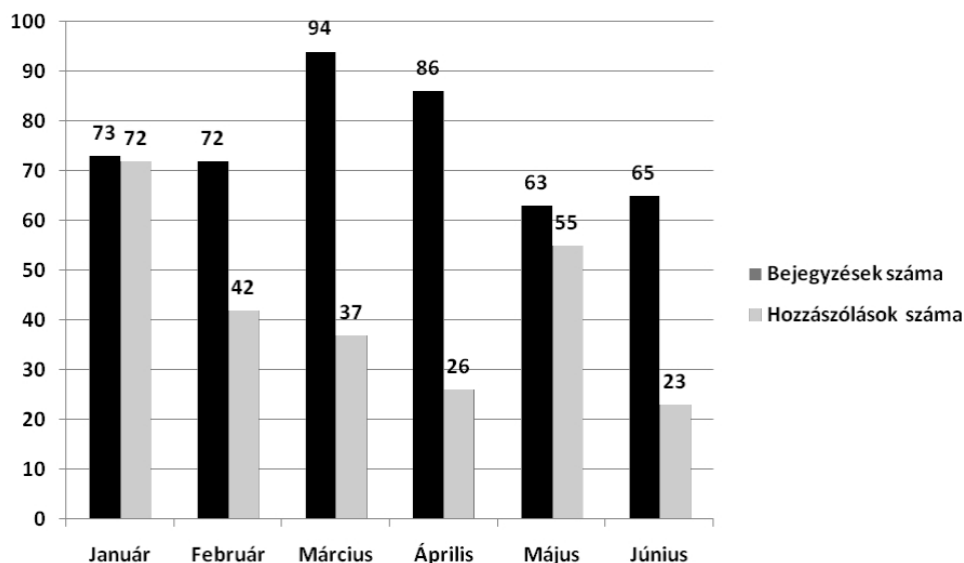
A bejegyzések és hozzászólások aránya a Könyvtári blogok és az Index könyves blog esetében

A könyvtári blogok összesített arányszáma 0,32, tehát átlagosan minden harmadik bejegyzésre születik egy darab komment.

A könyvtári blogok viszonylatában a legjobb arányszám a *Hangtárnoké* (2,27), ami azt takarja, hogy átlagosan több mint két megjegyzést fűznek az olvasók egy bejegyzéshez. Kiemelkedik még a *FSZEK Börzsöny utcai könyvtár tizenéves olvasóinak közös blogja*, hiszen ott is minimum egy hozzászólás érkezik egy bejegyzésre, valamint a *Könyvtárosháza és a tótkomlói*

Városi Könyvtár blogja, ahol átlagosan minden második bejegyzésre reagálnak az olvasók. A 0 és a 0-hoz közeli értékek nagyon kevés hozzászólást jelentenek. Ezen blogok esetében a tartalmat kizárólag a könyvtáros blogger generálja, így éppen az hiányzik, ami ezen szolgáltatások lényegét adhatná: az interakció, az olvasói vélemények, igények, a használói tudás megragadása. Az *Index Könyves blogján* az arányszám szerint (5,73) átlagosan minden bejegyzésre majdnem hat megjegyzés íródik.

A bejegyzések és hozzászólások havi eloszlása

4. ábra

A vizsgált könyvtári blogok bejegyzéseinek és a hozzászólásainak száma havi bontásban.

Megvizsgáltuk azt is, hogy az általunk választott hónapok között van-e aktivitásbeli különbség. A 4. ábrán összesítve (az összes vizsgált könyvtári blog bejegyzéseit és hozzászólásait összeszámolva) havi bontásban ábrázolt adatok láthatóak. Ami elsőként megállapítható, hogy a bejegyzések tekintetében a márciusi és az áprilisi eredmények a legmagasabbak. Ezt követik a január-február hónapok, a legkisebb aktivitást pedig a május-június hozta. A nyár közeledtével csökkent a bejegyzések száma. A hozzászólások szempontjából nézve más eredményt kaptunk. Az olvasók januárban voltak a legaktívabbak.

A könyvtári blogok mint közösségi terek

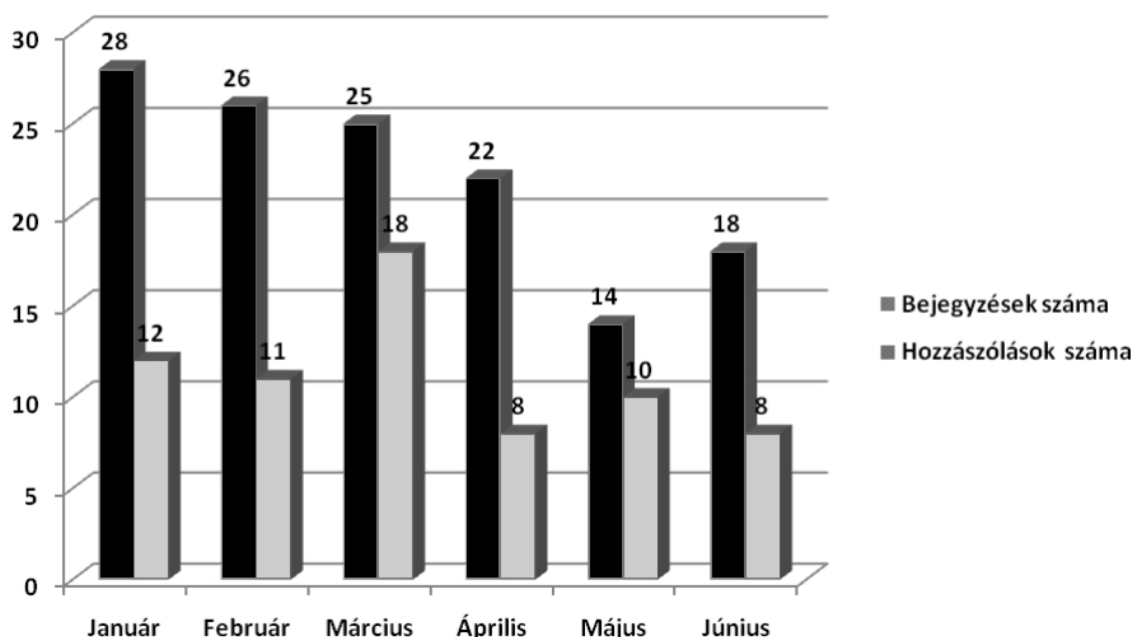
Az Index könyves bloggal való összehasonlítás végett ki kellett választanunk a hazai könyvtári blogoszférából egy olyat, amely virtuális közös-

ségi térnek tekinthető, és annak az adatait külön is görcső alá venni. A legélénkebb közösségi élet a *Hangtárnok* és a *Könyvtárosháza* (<http://blog.justhvk.hu>) oldalakon alakult ki. Ezek közül az utóbbira esett a választásunk, mert általánosabb profilú, és így közelebb áll az alacsony intenzitású találkozóhely kritériumaihoz.

Az 5. ábrán a bejegyzések és a rájuk érkezett kommentek száma látható. A diagramból is látszik, hogy minden hónapban rendszeres a bejegyzések közzététele az oldalon. Látható, hogy összesen 133 bejegyzés született e rövid idő alatt és a május-június hónap is aktívnak bizonyult az átlaghoz képest. Hozzászólások tekintetében elmondható, hogy rendszeresen érkeznek, és arányosan oszlanak el a hónapokat tekintve. Ez azt mutatja, hogy kialakult egy aktív blogoló közösség, amely rendszeres olvasója és hozzászólója az oldalnak.

A blog felépítése egyszerű, áttekinthető és könnyen kezelhető. Három hasábos elrendezésű, melynek köszönhetően jól elkülönülnek a kü-

Könyvtárosháza (2010. Január-Június)

5. ábra

A bejegyzések és hozzászólások száma havi bontásban a Könyvtárosháza blogon

lönböző menük a bal oldali részen elhelyezkedő tartalmi résztől, a bejegyzésektől. A bejegyzések témakörei nagyon változatosak, jóllehet kiemelkedik közülük a jól ismert „*Vészíts el egy könyvet*” program köré épülő posztok. Emellett a legnagyobb számban a könyvtárral kapcsolatos információkkal találkozhatunk a „*Rólunk írták*” bejegyzések alatt, illetve számtalan játékkal próbálják aktivizálni az olvasókat. A népszerűsítés érdekében olyan web 2.0-ás szolgáltatásokat is alkalmaznak az oldalon, mint például a *Twitter* vagy a *Facebook*. Ezek az oldalak az üzenőfal segítségével szélesebb közösség, a személyes üzenetben megcélzott csoport tagjainak figyelmét tudják felhívni a különböző bejegyzésekre. Összességében megállapítható, hogy a Könyvtárosháza egy nagyon jól szervezett és rendszeresen frissített, állandó olvasótáborral rendelkező könyvtári blog.

A hozzászólások számának vizsgálatát követően megpróbáltuk kideríteni, hogy kik vannak jelen ezen az oldalon, kik használják ezt az oldalt virtuális közösségi térként, és kik között alakul ki interakció.

A Könyvtárosháza 67, olvasók által írt szöveges kommentje közül 18-at írt a blogger, ami az összes komment 27%-át jelenti. Ez az arány jóval alacsonyabb, mint amit Torres-Salinas, Cabezas-Clavijo és Delgado-Lopez-Cozar (2008), illetve Tóth (2010) mért korábbi vizsgálatokban. Az ezen kommentekre érkezett hozzászólások tizenkettő ember között oszlottak meg. Ebből arra lehet következtetni, hogy bár vannak páran, de kevés az állandóan visszatérő olvasó, inkább mindig újak vannak, akik adott bejegyzéshez szólnak hozzá, de többször nem, és velük kommunikál a bejegyzések szerzője.

A blog körül kialakult virtuális közösség kapcsán számos további kérdés is fölmerül: Mennyire használnak névváltozatokat az olvasók, vagy mindig ugyanazon név alatt írnak-e? Rendelkeznek-e maguk is bloggal, akik kommentelnek? Lehet-e tudni, hogy vannak-e könyvtárosok is a kommentelő olvasók között? Visszatérnek-e kommentelni azok, akik egyszer már megtették? Egyáltalán, mennyire lehet megállapítani, hogy

vannak-e visszatérő olvasók? Milyen összefüggés lehet azon személyek és a blogger között, akiknek gyakrabban válaszol? Végül pedig a legfontosabb, hogy milyen szerepet játszik a könyvtáros a blog mint virtuális közösségi tér életében.

A vizsgált blog szerzője, *Buzai Csaba* minden alkalommal a teljes nevét használja. Ez nem egy énblog, hanem hivatalos könyvtári blog, és bármelyik olvasót vagy éppen netezőt szívesen látják az orosházi Justh Zsigmond Városi Könyvtár honlapján, akkor a félreértések elkerülése végett célszerűbb a teljes nevét használnia, mint egy monogramot, vagy bármilyen más becenevet. A felhasználók többféle magatartást tanúsítanak, van, aki a teljes nevét adja meg a hozzászólás írásakor, van, aki monogramot, van, aki csak keresztnévet vagy vezetéknevet, a többség azonban becenevet vagy fantázianevet kreál magának. Példák az alábbiakra:

Teljes név: *Szalma Andrea, Vargáné Balogh Katalin, Törköly József, Hotoránné Fekete Gabriella, Kada Éva, Szokolay Zoltán, Nagy Bence*
Monogram: *csbk, dtp, Zs.P.*

Keresztnév, vezetéknev: *Bella, Julis, Janó*
Becenév, fantázianeév: *Trinity, Bronstein, Vokálpatrióta, Szaracén, méh, csend zenésze, ficka, NatashaK, Bridge, Heloise, PuPilla, zakkant, Amadea, peti bácsi, Kröszt, Nona, VadVag, Schmetterling, kezisrac, hermione, ambrusa.*

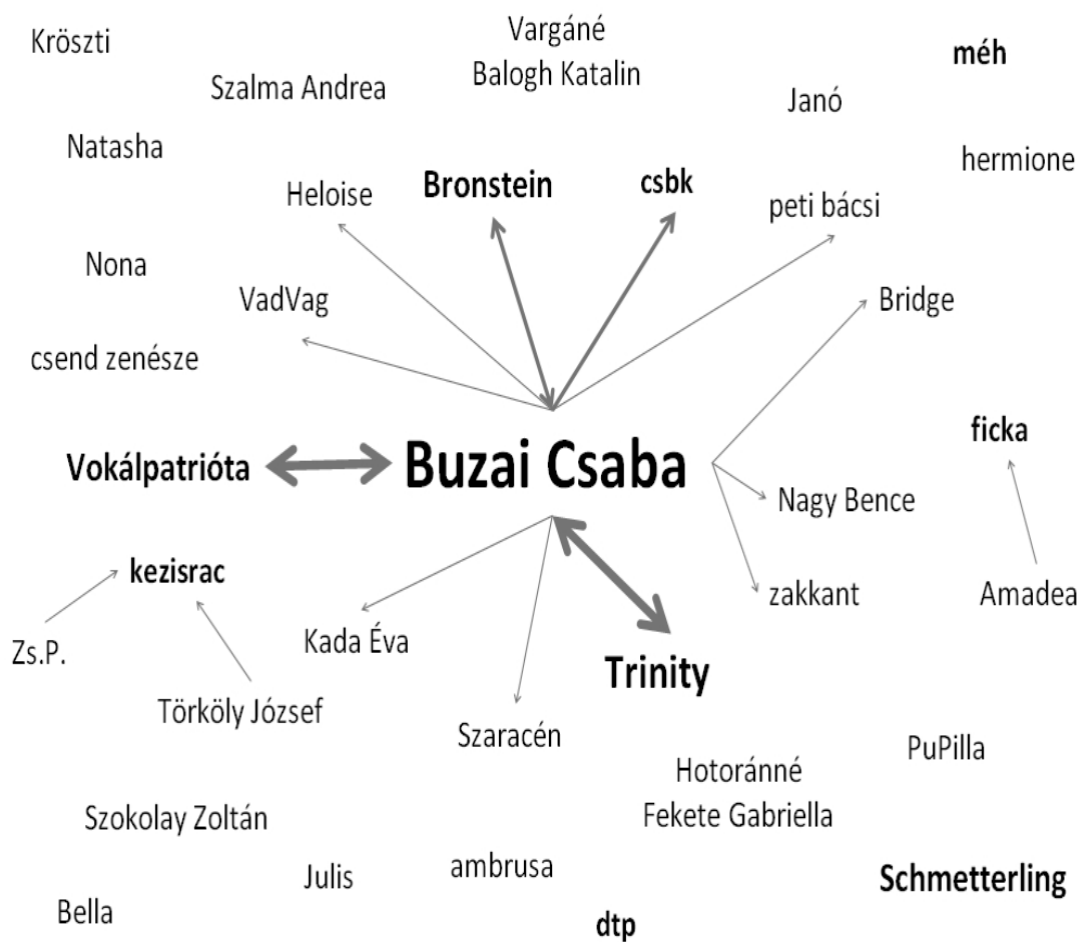
Közülük kivált egy mag, akik a Könyvtárosháza törzsolvasói, és akik a vizsgált fél évben stabilan jelen voltak a blog életében, több bejegyzéshez is hozzászóltak; ők a következők: *Trinity, dtp, Bronstein* és *Vokálpatrióta*. Velük kommunikál leggyakrabban a blog szerzője.

A hozzászólás írásakor a név és e-mail-cím mellett lehetőség van saját blog vagy weblap elérhetőségének megadására is, ha valaki szeretné. Ebben az esetben a hozzászólások olvasásakor a felhasználó neve linkként fog funkcionálni, a rákattintással a blogra vagy a weboldalra ugrik a böngésző. Mivel az olvasók és a hozzászólók nagyobbik része időszaki látogató, a többség jellemzően nem rendelkezik saját bloggal vagy weboldallal.

Az önkéntesen megadott adatok alapján fel lehet fedni a hozzászólók intézményi, szervezeti kötődéseit. Van köztük könyvtáros: *Trinity* (<http://hangtarnok.klog.hu>), *ambrusa* (<http://www.lib.pte.hu>); valamint az egyik magyarországi könyves közösségi oldal, a <http://www.moly.hu> tulajdonosa. Még nagyobb csoportot alkotnak a könyvesbloggerek, akik a tavasz folyamán előszeretettel látogatták az oldalt, mert a könyvtár egy nyereményjátékot indított, amiben a bloggerek által felajánlott könyveket lehetett megnyerni a helyes válasz esetén. Ők az alábbiak: *Amadea* ([\[blog.hu/\]\(http://blog.hu/\)\), *Bridge* \(<http://bridgeolvas.freeblog.hu/>\), *Heloise* \(<http://konyvekkelsuttogo.blogspot.com/>\), *NatashaK* \(<http://biblioteka.freeblog.hu/>\), *PuPilla* \(<http://pupillaolvas.freeblog.hu/>\), *zakkant* \(<http://zakkantolvas.blogspot.com/>\). További könyves bloggerek is kommenteltek a Könyvtárosházán, mint *ficka* \(<http://papirrepulo.blogspot.com/>\), *peti bácsi* \(<http://petikekonyvtara.blog.hu/>\) vagy *csend zenésze* \(<http://csokismazsola.freeblog.hu/>\).](http://amadea.free-</p>
</div>
<div data-bbox=)

A fenti hozzászólók Könyvtárosházán 2010. január és július között tett kommentjeit a következő rajzon jelenítettük meg.

2010. január-június

6. ábra

A Könyvtárosháza 2010. január-júniusi hozzászólásainak „mintázata”.

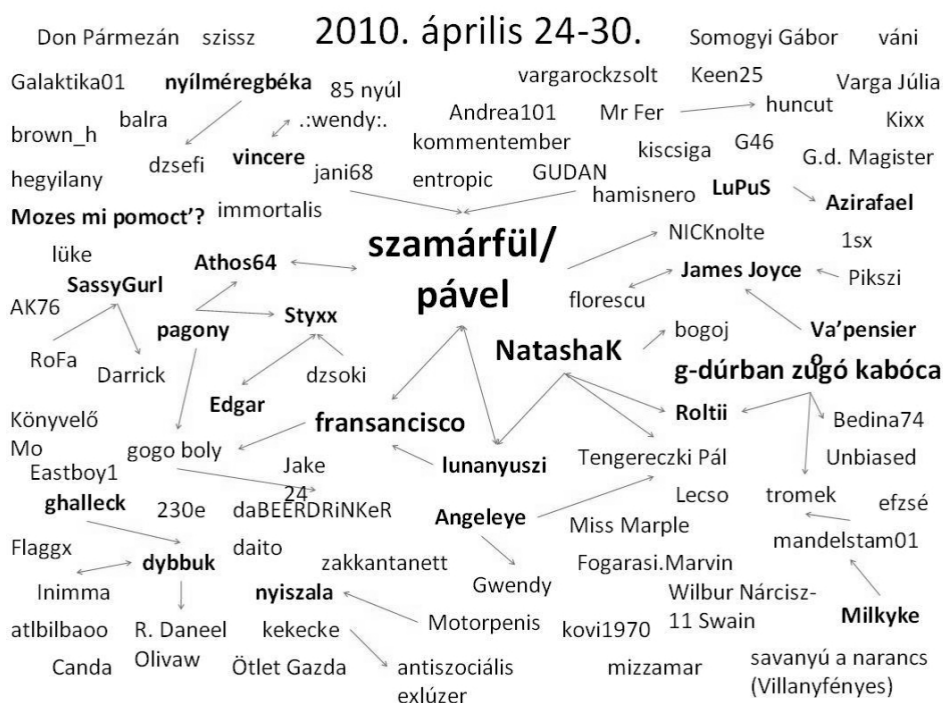
A kialakult mintázat alapján az mondható el, hogy a felhasználók ritkán lépnek interakcióba egymással, bár volt erre is példa, inkább csak az olvasott bejegyzéshez szólnak hozzá. Ezekre reagál a blog vezetője, aki a felhasználók közötti kommunikációt irányítja, ő az, aki a legtöbb embernek válaszol, ha feltesznek neki egy kérdést, vagy csak véleményt nyilvánítanak. A könyvtáros áll tehát a virtuális közösségi tér életének középpontjában.

Az összehasonlíthatóság érdekében megrajzoltuk egy másik virtuális közösségi tér, az Index könyves blog (<http://konyves.blog.hu>) hozzászólásai közötti kapcsolatokat is. Hogy átlátható legyen az ábra, ezúttal meg kellett elégednünk egyetlen hét (2010. április 24–30.) hozzászólásaival. Az ebben az időszakban született 28 bejegyzésre 140 komment érkezett, ami nem tartalmazza a trackbackek számát.

wolferl, barraban, .:wendy:., valuska, florescu, NatashaK, WostryF és egy általános admin: *könyvesblog*) jelentek meg posztok. Közülük nem mindenki vett részt a közzététel után kialakult kommunikációban, illetve többen egyáltalán nem kommentáltak, kivételt csak *florescu, .:wendy:.* és *NatashaK* jelent.

A bejegyzések mintázata még több szempont szerint elemezhető, a nemeket és a kort leszámítva, mivel az ennyi adatból nem nyerhető ki. A következő kérdések merülnek fel. Kik írják a kommenteket? Mennyire használnak névváltozatokat az olvasók, vagy mindig ugyanazon név alatt írnak-e? Rendelkeznek-e maguk is bloggal, akik kommentelnek? Lehet-e tudni, hogy vannak-e könyvtárosok is a kommentelő olvasók között? Vannak-e visszatérő olvasók, hozzászólók?

A bejegyzések írói szinte minden esetben álne-

7. ábra

Az Index Könyves blog 2010. április 24-30 között született hozzászólásainak „mintázata”.

A 28 bejegyzés különböző szerzőktől származik, mivel az Indexen egy csapat dolgozik folyamatosan a bejegyzéseken. Ebben az időszakban kilenc különböző személytől (*Burden,*

vet használnak, így nem deríthető ki róluk az, hogy valójában kik. A felhasználók már többféle magatartást tanúsítanak, van egy-két olvasó, aki a teljes nevét adja meg a hozzászólás írásakor,

de a Könyves blogon mivel a hozzászólás írása regisztrációhoz kötött, a döntő többség becenév, vagy fantázianév alatt kommunikál. Például: *Darrick, nyílméregbéka, hegyilany, lunanyuszi, immortalis, Ötlet Gazda, nyiszala, Milkykee, hamisnero, Piksi, Athos64, Jake24, g-dúrban zúgó kabóca, Bedina74, Unbiased, fransancisco, Don Pármezán, dzsoki, Styxx, pagony, kiscsiga, 230e, Miss Marple, Roltii, jani68*. Köztük is kialakult egyfajta mag, akik törzsolvasónak tekinthetők, mivel az egy hét alatt többször is kommenteltek, természetesen több különböző bejegyzéshez. Az ábra közepén elhelyezkedő *NatashaK* és *Pável* külön figyelmet érdemelnek. Előbbi a bejegyzések egyik szerzője, utóbbi pedig kétféle néven szokott kommenteket hagyni, *számárfül/pável*, ill. *Pável* néven. Előbbi öt kommentet írt két különböző bejegyzéshez, *Pável* pedig hat bejegyzésben szólt hozzá a cikkhez vagy az elhangzottakhoz, összesen tíz hozzászólást hagyva. Itt is megjelennek a könyves (*NatashaK*: <http://biblioteka.freeblog.hu/>, *Pável*: <http://pavelolvas.blog.hu/>, *entropic*: <http://e-konyv.blog.hu/>), a tematikus (*Ötlet Gazda*: <http://novel.blog.neon.hu/>, *G.d.Magister*: <http://laudator.blog.hu/>) és az énblogot (*Bedina74*: <http://anyaapagyerek.blog.hu/>, *keckeke*: <http://szepkiselet.blog.hu/>) vezetők.

A Könyves blog napi látogatottsága kiemelkedő, sokan olvassák a bejegyzéseket és rendszeresen kommentálják is ezeket, igaz, jöllehet itt is vannak olyan bejegyzések, amelyekhez senki sem szól hozzá. Az, hogy mekkora érdeklődést vált ki egy-egy poszt, az függ elsősorban a tartalmától, hiszen egy felkapott íróval vagy könyvvel kapcsolatban sokkal több ember osztja meg a véleményét a többiekkel. Az ábra mintázatából jól látható, hogy viszonylag gyakori az egymás közti kommunikáció.

Alapvető különbség a Könyvtárosháza kapcsán kirajzolódó képhez képest, hogy több olyan személy is található, aki közben tartja az eszmecserét, és ezek nem feltétlenül esnek egybe a bejegyzések szerzőivel. Az összehasonlításból világosan kitűnik, hogy egy-egy könyvtári blog – akármilyen lelkesedéssel és szakszerűséggel

vezetik is – nem képes olyan nagy tömegeket megszólítani, amelyben spontán megjelennek a hangadók, akik képesek irányt adni a vitáknak, illetve folyamatosan fenntartani az eszmecserék érdekességét.

Összegzés, tanulságok

A hazai közkönyvtári blogok bejegyzéseinek és hozzászólásainak vizsgálata nyomán arra a következtetésre juthatunk, hogy a könyvtári blogok csak nagyon ritkán képesek bevonni a használatát a tartalmak generálásába. A vizsgált mintában összesen két könyvtári blogot találtunk, ami virtuális közösségi térnek tekinthető, ahol kialakult egy stabil felhasználói kör és ahol rendszeres eszmecsere zajlik. Kérdés azonban ezek esetében is, hogy mennyiben tekinthetők alacsony intenzitású virtuális találkozóhelyeknek, hiszen az alapvetően olvasóknak szóló blogok bejegyzéseihez rendszerint más bloggerek és könyvtárosok (és persze leggyakrabban a könyvtáros bloggerek) szólnak hozzá. Mindez azt sugallja, hogy az átlag könyvtárhatalmáló gyakorlatilag nem vesz részt ezekben az eszmecserékben.

Nem várható egyetlen könyvtári blogtól sem, hogy a megszólítottak nagyságrendjében felvegye a versenyt olyan nagy olvasottsággal rendelkező szolgáltatókkal mint az Index Könyves blog. A bejegyzések és hozzászólások mintázatának elemzése azt mutatta, hogy nem csak a mozgósított tömegek nagyságában regisztrálhatók komoly különbségek. A virtuális közösségi térként funkcionáló Könyvtárosháza oldal hozzászólásai is döntően egyetlen csomópont köré csoportosultak. Mindez azt jelenti, hogy nem jelentek meg a blogon azok a hangadók, akik a blogger személyétől függetlenül is képesek fenntartani a kialakuló viták érdekességét, ami természetesen összefüggésben van a mozgósított tömegek nagyságrendjével is.

Általános tanulság lehet, hogy a jól működő könyvtári blogon a könyvtáros intenzív jelenléte elengedhetetlen. Szülessen legalább heti

rendszerességgel bejegyzés, látogassák az olvasók az oldalt, lehetőség szerint szóljanak is hozzá a bejegyzésekhez, illetve ezekre reagáljon a könyvtáros.

A kutatás kizárólag a bejegyzéseket és a hozzászólásokat vizsgálta. Nem végeztünk tartalom-elemzést, illetve csak érintőlegesen foglalkoztunk a hozzászólások szerzőivel. Nem térhettünk ki a könyvtári blogok olvasottságára, hiszen ezek további vizsgálati módszerek bevonását tették volna szükségessé. Szintén további vizsgálat tárgya lehetne más országokban, más könyvtár-típusokban született blogokkal való összehasonlítás. Úgy gondoljuk, hogy ezen témák további vizsgálatot érdemelnének, akár egy-egy szakdolgozat formájában.

Irodalom

- AUDUNSON, Ragnar: The public library as a meeting-place in a multicultural and digital context: the necessity of low-intensive meeting-places = *Journal of Documentation*, 61. vol. 2005. 3. no. 429–441. p.
- BALLING, Gitte – CHRISTENSEN, Nanna Kann: What we talk about, when we talk about digital literature promotion. = *Bridging the digital divide: libraries providing access for all. Proceedings of the BOBCATSSS 2010 Symposium Parma, Italy.* http://dspace-unipr.cilea.it/bitstream/1889/1243/1/Balling_Kann_Christensen.pdf [letöltve: 2011. január 30.]
- BELL, Steven: The library blog: innovative idea or wasted words = *Library Issues: Briefings for Faculty and Administrators*. 26. vol. 2006. 3. no. 1–4. p.
- CHAWNER, Brenda: Spectators, not players: information managers' use of Web 2.0 in New Zealand = *The Electronic Library*, 26. vol. 2008. 5. no. 630–649. p.
- HUBAY Miklós: (2009a): A blogok alkalmazása a könyvtári munkában és a tájékoztatásban, Szakdolgozat, Eszterházy Károly Főiskola, Eger http://lanot.fw.hu/kvtblog_szakdolgozat.pdf [letöltve: 2011. január 30.]
- HUBAY M (2009b): Könyvtári blogok Magyarországon = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 56. évf.)11–12. sz. 503–514. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5240&issue_id=510 [letöltve: 2011. január 30.]
- HYPÉN, Kaisa – Impivaara, Antti: Read, describe and share! Building an interactive literary web service: an article about Kirjasampo = *Collection Building*, 30. vol. 2011. 1. no. 61–67. p.
- KARDOS András (2009): *konyvtar.hu* = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 18. évf. 5. sz. 18–21. p.
- KARDOS András – FÜZESSI Károly – LÁDI László (2009): Könyvtár.hu, olvasók és könyvtárosok közösségi tere. Elhangzott a NETWORKSHOP 2009. konferencián. Szeged, április 17. http://videotorium.hu/hu/recordings/details/1550,KONYVTAR.HU olvasok_es_konyvtarosok_kozossegi_tere [letöltve: 2011. január 30.]
- KUKOR Ferenc: Könyvtár 2.0 a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 55. évf. 2008. 9. sz. 403–414. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4983&issue_id=497 [letöltve: 2011. január 30.]
- LÁDI László: 2.0 – a weben és a könyvtárakban = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 55. évf. 2008. 9. sz. 415–423. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4981&issue_id=497 [letöltve: 2011. január 30.]
- MAMESS, Jack M.: Library 2.0 Theory: Web 2.0 and Its Implications for Libraries = *Webology* (3. köt.) 2006. 2. no. <http://www.webology.ir/2006/v3n2/a25.html> [letöltve: 2011. január 30.]
- MAXYMUK, John: Blogs = *The Bottom Line Managing Library Finances*, 18. vol. 2005. 1. no. 43–45. p.
- MCINTYRE, Alison – NICOLLE, Janette: Biblioblogging: Blogs for Library Communication = *The Electronic Library*, 26. vol. 2008. 5. no. 683–694. p.
- MILLER, Paul: Web 2.0: Building the New Library = *Ariadne*, 2005. 54. no. <http://www.ariadne.ac.uk/issue45/miller/> [letöltve: 2011. január 30.]
- RAMOS, M. – PIPER P. S.: Letting the grass grow: grassroots information on blogs and wikis = *Reference Services Review*, 34. vol. 2006. 4. no. 570–574. p.
- SZALÓKI Gabriella: Virtuális együttlét, valós siker: az online közösségek = *Tudományos és Műszaki Tájékoztatás*, 53. évf. 2006. 9. sz. 409–421. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4503&issue_id=475 [letöltve: 2011. január 30.]
- TAKÁCS Dániel (2007): The Hungarian biblioblogosphere = *LibWorld*, 23, April <http://infobib.de/blog/2007/04/23/libworld-hungary-2/> [letöltve: 2011. január 30.]
- TAKÁCS Dániel – MIKULÁS Gábor: Könyvtár 2.0 KIT hírcsokor = *KIT Hírlevél*, 2006. 32–39. sz. <http://www.gmconsulting.hu/inf/kir/hircsokor/konyvtar20.htm> [letöltve: 2011. január 30.]
- TORRES-SALINAS, D. – CABEZAS-CLAVIJO, A. – DELGADO-

LOPEZ-COZAR, E.: Analisis metrico de los blogs espanoles de biblioteconomia y documentacion (2006–2007) = Profesional de la Informacion, 17. vol. 2008. 1. no. 38–48. p.

TÓTH Máté: Online közösségi terek a használókna és a könyvtárosokna Könyvtár 2.0 alkalmazások Norvégiában = Könyvtári Figyelő, 54. évf. 2008. 2. sz. 265–280. p.
<http://epa.oszk.hu/00100/00143/00067/120.htm> [letöltve: 2011. január 30.]

TÓTH Máté: Are users interested in library blogs? = Bridging the

digital divide: libraries proving access for all? BOBCATSSS 2010, Parma, Italy January 25–27, 2010.

<http://dSPACE-unipr.cilea.it/bitstream/1889/1231/1/Toth.pdf>
[letöltve: 2011. január 30.]

VINCZE Andrea: Közművelődési könyvtárak lehetőségei konnektivista szemmel. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 57. évf. 2010. 10. sz. 407–417. p. http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?sid=e62248cc751434ddd9973b30308599fa&issue_id=520&id=5383 [letöltve: 2011. január 30.]

F. Csanak Dóra

(Debrecen, 1930. márc.7. – Budapest, 2010. nov. 23.)

Irodalomtörténész, sajtó- és művelődéstörténész, műfordító, az irodalomtudományok kandidátusa, több szakmai és irodalmi díj kitüntetettje. 1952-től volt az MTA Könyvtára Kézirattárának munkatársa, majd osztályvezetője (1975–1997). Tevékenységének középpontjában a kéziratok új, tudományos igényű feldolgozása állt.

Megértő, de határozott vezetői gyakorlata, szakmai tevékenysége nemcsak a Kézirattár, hanem az egész Akadémiai Könyvtár számára évtizedeken keresztül meghatározó, példaértékű volt. Huszadik századi irodalmunk számos nagy alakja kéziratok hagyatékát – egyebek között Szabó Lőrincét, Pilinszky Jánosét, Fülep Lajosét – az ő irodalmi felkészültségének, szakmai korrektségének köszönheti a Kézirattár.

Munkásságában a kéziratok források gyakorlati és tudományos feldolgozásának módszere, elemzése, következtetések megalapozottsága mintaértékű. Itt most csak Fülep Lajos kéziratok hagyatékának feldolgozására, levelezésének kiadására, és Teleki József koronaórról írt monográfiájára utalhatunk.

Tartózkodó személyisége, tapintatos magatartása kerülte a nyilvános szerepléseket. Emelkedett lélekkel viselte férje, Fülep Géza elvesztését, és saját súlyos betegségét is.

Az egész könyvtáros társadalom számára a hivatásos könyvtáros megszemélyesítője volt. Közvetlen munkatársai nemcsak szakmai, hanem emberi tartásának örökségét is tovább viszik, emlékét őrzik.

Körmendy Kinga

Lehetünk ismét emelkedő nemzet?

PISA 2009-es eredmények, összefüggések

NAGY Attila

PISA 2009 : összefoglaló jelentés : szövegértés tíz év távlatában / Balázs Ildikó, Ostorics László, Szalay Balázs, Szepesi Ildikó. – Budapest : Oktatási Hivatal, 2010. 78 p.
ISBN 978-963-87744-5-3

A tanulók tudását mérő nemzetközi programba (PISA – Programme for International Student Assessment), pontosabban annak előkészítésé-

be hazánk már 1998-ban bekapcsolódott. Ennek köszönhetően most valójában egy évtizedes kutatás-sorozat (2000–2003–2006–2009) eredményeire tekinthetünk vissza. Természetesen ennek a vizsgáladásnak is több évtizedes előzményei (pl. IEA)¹ vannak, melyet rendszerint elfelednek megemlíteni a mai kutatási beszámolókat készítő, holott ezzel a jelenben dolgozók érdeme semmit nem csökkenne. „*A múlt nem mögöttünk van, hanem azon állunk.*”^{*}

Nevezetesen a PISA folytatás és radikális megújítás együtt. A változás leginkább két pontban ragadható meg. Ezt a monitorozó jellegű felmérés-sorozatot a legfejlettebb államokat tömörítő Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (OECD) hozta létre és tartja életben. Egy-szerűbben szólva az IEA mögött főként az akadémiai körök álltak, itt pedig már a kormányzati, pénzügyi érdekcsoportoktól érkező megrendelések dominálnak. Ebből pedig szervesen következik a nézőpont változása. Az 1970-es évektől

* Mikó Imre (1805–1876) erdélyi magyar államférfi szavai

Országok	Átlag-ered-mény	S.H.	Helyezési tartomány			
			OECD-országok		Minden részt vevő	
			Leg-jobb helyezés	Leg-rosszabb helyezés	Leg-jobb helyezés	Leg-rosszabb helyezés
Sanghaj-Kína	556	(2,4)	▲		1	1
Korea	539	(3,5)	▲	1	2	4
Finnország	536	(2,3)	▲	1	2	4
Hongkong-Kína	533	(2,1)	▲		3	4
Szingapúr	526	(1,1)	▲		5	6
Kanada	524	(1,5)	▲	3	4	7
Új-Zéland	521	(2,4)	▲	3	5	9
Japán	520	(3,5)	▲	3	6	9
Ausztrália	515	(2,3)	▲	5	7	10
Hollandia	508	(5,1)	▲	5	13	16
Belgium	506	(2,3)	▲	7	10	14
Norvégia	503	(2,6)	▲	7	14	18
○ Észtország	501	(2,6)	▲	8	17	21
○ Svájc	501	(2,4)	▲	8	17	21
○ Lengyelország	500	(2,6)	▲	8	17	22
○ Izland	500	(1,4)	▲	9	16	12
○ Egyesült Államok	500	(3,7)	●	8	20	11
○ Liechtenstein	499	(2,8)	▲		11	23
○ Svédország	497	(2,9)	●	10	21	13
○ Németország	497	(2,7)	●	11	21	14
○ Írország	496	(3,0)	●	12	22	15
○ Franciaország	496	(3,4)	●	11	22	14
○ Tajvan	495	(2,6)	●		17	27
○ Dánia	495	(2,1)	●	15	22	18
○ Egyesült Királyság	494	(2,3)	●	15	22	19
Magyarország	494	(3,2)	●	13	22	16
○ Portugália	489	(3,1)	●	18	24	23
Makaó-Kína	487	(0,9)	▼		27	30
Olaszország	486	(1,6)	▼	22	24	27
Lettország	484	(3,0)	▼		27	34
Szlovénia	483	(1,0)	▼	23	26	30
Görögország	483	(4,3)	▼	22	29	27
Spanyolország	481	(2,0)	▼	24	28	30
Csehország	478	(2,9)	▼	24	29	31
Szlovákia	477	(2,5)	▼	25	29	32
Horvátország	476	(2,9)	▼		33	39
Izrael	474	(3,6)	▼	26	31	33
Luxemburg	472	(1,3)	▼	29	31	36
Ausztria	470	(2,9)	▼	29	32	36
Litvánia	468	(2,4)	▼		38	41

1. táblázat

Az országok helyezési tartománya a szövegértés-eredmények alapján 98,42%!

kezdődő IEA kutatások főként az iskolában tanultak megértését, megjegyzését ellenőrizték, a PISA viszont bevallottan a munkaerő piaca felől közelítve az eszközjellegű, a mindennapi életben működőképes, hasznosítható tudásra, a tanultak alkalmazási készségeire összpontosít.

Ez a kutatás következetesen a 15 éveseket választotta célcsoportjának, mert a legtöbb OECD

országban ezen a szinten a beiskolázási arány még jól megközelíti a 100%-ot. Minden egyes alkalommal három tudásterületre figyelnek: szövegértés, matematika és természettudomány. (Ugyanakkor előre tervezetten a vizsgálódás közép-pontja változó, 2000-ben és 2009-ben egyaránt a szövegértés kapott kiemelt figyelmet.)

Az OECD Párizsban működő illetékes titkárságát nemzetközi hírű tudósok csapata irányítja, melyben hazánkat *Csapó Benő* egyetemi tanár, a PISA Igazgató Tanácsának alelnöke képviseli.

A kutatás mintája

Minden országból legalább 150 iskolát, és minden iskolából 35 tanulót választanak ki. Így országonként 5250 tanuló „megszólítását” tervezik a szervezők. De végeredményként megelégszenek azzal, ha egy-egy országból begyűjthetik legalább 4600 tanuló kitöltött kérdőívét, tesztjét. Hazánkban 2009. február, március, április hónapjaiban az 1993. január 1. és december 31. között születettek közül azok kerülhettek a megkérdezettek csapatába, akik a) valamely oktatási intézményben tanultak, b) legalább hetedik évfolyamosok. Magyarországon a válaszolók iskolatípusok szerinti megoszlása a következőképpen alakult: 70 általános iskola, 61 gimnázium, 60 szakközépiskola és 33 szakiskola. A válaszadási hajlandóság kiemelkedően jónak mondható: 98,42%!

Az eredmények ismertetése előtt kötelességünk betűhíven felidézni a kutatás folyamán használt szövegértés fogalmának meghatározását. „A szövegértés írott szövegek megértése, felhasználása és az ezekre való reflektálás, illetve a velük való elkötelezett foglalkozás képessége annak érdekében, hogy az egyén elérje céljait, fejlessze tudását és képességeit, és hatékonyan részt vegyen a mindennapi életben.”

Az eredmények

Amint a Könyvtári Figyelő 2008. 2. számában ezt részletesen bemutattuk, a 2000 és 2006 közötti időszakban a magyar fiatalok teljesítménye állandónak bizonyult.² Nevezetesen, egyedül a természettudományos ismeretekben tudtuk az OECD országok átlagát elérni, de a szövegértésben és a matematikában csak alulról közelítettük, ám nem értük el ezt a szintet.

A jelmagyarázat részletezése előtt emeljük ki a számunkra legfontosabb eredményt. A 2000-es 480 pontot (2006: 482) 9 év elteltével 14 pontnyi növekedéssel 494-re emelték 2009-ben 15 éves tanulóink, ezzel elértük az OECD országok átlagát (493). Az első oszlop az országos átlagot, a második a szórás átlagát, míg a harmadikban látható jelek az OECD átlaghoz viszonyított irányt tartalmazza. (A felfelé mutató nyíl az átlag feletti, a lefelé mutató ennek ellenkezőjét, míg a telített pöttyök az átlaggal egyező eredményeket mutatják. Az országnevek előtt szereplő karikák egy sajátosan, a hazai eredményekkel történő matematikai összevetés szignifikancia szintjeit jelzik.) (*Ld. 1. táblázat*)

Hozzánk hasonló mértékű, szignifikáns javulást összesen három ország tudott elérni: Tajvan, Franciaország és Portugália. A miénknél lényegesen jobb eredményt az Európai Unió országai közül összesen hárman (Finnország: 536, Hollandia: 508 és Belgium: 506) értek el.

Más régió, de legyünk méltányosak és említsük meg a japánok figyelemreméltó 22 pontos javulását, mellyel az átlagosan teljesítők mezőnyéből az élcsoporthoz, az OECD országok 3-6. helyére kerültek fel.

Az utóbb elvégzett számítások szerint az EU-hoz 2004-ben csatlakozó országok között az észt (501), a lengyel (500) és a magyar 15 évesek pontszámai (494), szignifikánsan nem térnek el egymástól, de minden velünk együtt csatlakozó országénál magasabbak.

A szűkebb régió államai közül Magyarország eredményei kiemelkedően jók, egyedül mi érjük el az OECD országok átlagát, s ez az eredmény több tényező egyidejű változásaként állt elő. El-

sőként ismételt a saját teljesítmény lényeges javításával, de éppen a tárgyszerűség megtartása, az önhittség elkerülése érdekében nyomatékossítsuk, hogy a 2006-ban egyértelműen előttünk végzett Ausztria és Szlovénia három évvel később sokat, Csehország kevesebbet, de mégis rontottak korábbi eredményükön, míg Horvátország és Szlovákia megmaradtak a három év előtti, átlag alatti kategóriájukban. Vagyis a lényeges javulástól a szignifikáns romlason át, a „helybenjárásig” mindenféle mozgásforma tetten érhető közép-európai térségünkben.

Az. 1. táblázat – melyet a legkevésbé sem véletlenül vágunk el Ausztria (470) és Litvánia (468), után – hely hiányában nem teljes, az alsó harmadot elhagytuk, ahol Törökországtól (464) Kirgizisztánig (314), többek között Szerbia (442), Bulgária (429), Románia (424), Montenegró (408) és Albánia (385) is megtalálhatók. A rangsorban elfoglalt helyünk átfogó értékeléséhez fel kell idézni a 2006-os helyzetkép 2009-es „elmozdulásának” mindhárom elemét. Kategóriát váltó mértékű javulás, a gyengéből az átlagosak csoportjába kerülés a szövegértésben, azonos teljesítménnyel a közepesek között maradás a természettudományban, végül változatlan pontszámmal a gyengébbek csapatát elhagyva ugyancsak közepes osztályzatot kaptunk matematikából. T. i. romlott az átlag, tehát a változatlan teljesítmény elismerést érdemelt. Egyszerűbben szólva helyzetünk egészen jól érzékelhetően javult, hiszen a 2006-os két elégségest, valamint egy középezt 2009-re három darab közepesre, átlagosra váltottuk. Bekerültünk a világ legfejlettebb országainak derékhadába, legalábbis oktatási rendszerünket illetően! De valóban önmagunkhoz viszonyítva egyedül a szövegértésben léptünk magasabbra.

S ez az a pillanat, amikor fel kell tennünk a kérdést: a jobb olvasási készség miatt nem húzta magával felfelé a másik két vizsgált terület pontszámait? Illetve változatlan szövegértéssel mennyit romlottunk volna? Hogyan kell folytatnunk?

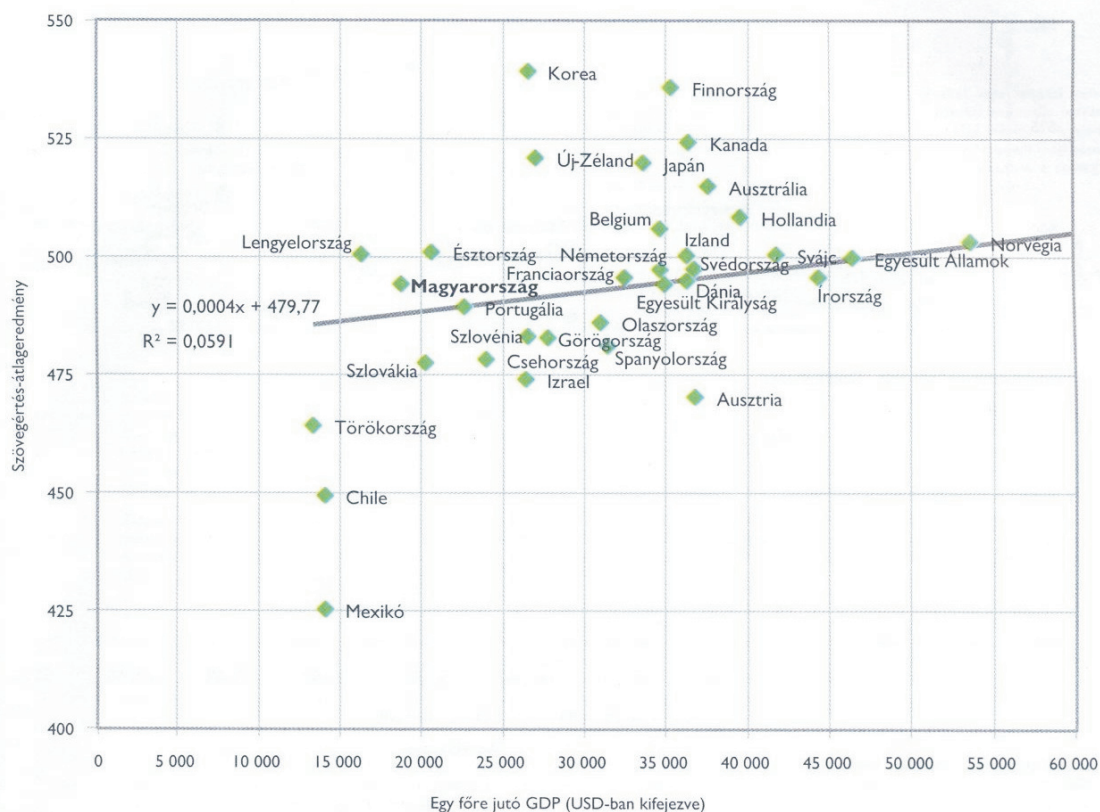
A kérdőjelek és a következtetések csokorba gyűjtése előtt nem hagyhatjuk figyelmen kívül

az élcsoportban kialakult „tolongást” sem. Most a három évvel korábbi meglepő koreai előretörést Sanghaj másolta le. Őket követi – némi romlással – Korea és Finnország, majd körvonalazódik egy távol-keleti és angolszász Hongkong, Szingapúr, Kanada, Új-Zéland, Japán, Ausztrália összetételű csoportosulás. A finnek után Európa legjobbjaiként, az OECD országok 5–14. helyeit elfoglalva a holland (508), belga (506), norvég (503) hármas tűnik fel. Ez utóbbiaktól bennünket 2 éve összesen 9–14 pont választott el.

A minket közvetlenül megelőző, követő országok, oktatási rendszerek társasága miatt bizonyára senki előtt nem kell szégyenkezünk. Amint a jelentés 9. oldalán olvasható „Az eredmények immár matematikai alapossággal bizonyítják, hogy az oktatás fejlesztése a legjobban megtérülő beruházás.”

Következő két ábránk az egy főre jutó nemzeti

jövedelem, illetve az oktatási költségek és a szövegértési teljesítmények összefüggéseit szemléltetik. Amint az jól látható, bár nem azonos mértékben, de mindkét tényező alapvetően egy-egy egyenes mentén teszi ábrázolhatóvá a résztvevő országok oktatási rendszerének hatékonyságát. (Az egy főre jutó oktatási költségek valamivel erősebb rendezőnek bizonyulnak a GDP-nél.) Az általános összefüggés belátása mellett talán még fontosabb a rendhagyó pontok értékelése, értelmezése. A vonal felett teljesítők – közöttük hazánk – munkája, a vonaltól való távolság mértékétől függően magyarázatra szorulnak. Korea, Finnország, Új-Zéland, Kanada, Japán, Ausztrália, Lengyelország, Hollandia, Belgium, Észtország! Hol vannak tartalékaik? Általános társadalmi légkör, sajátos értékrend, a tudás, az előrejutás, a szellemi kapacitás megbecsülése, a pedagógustársadalom elkötelezettsége, a nem-

2. ábra

Az egy főre jutó GDP (USD-ben kifejezve) és a szövegértés-eredmények összefüggése

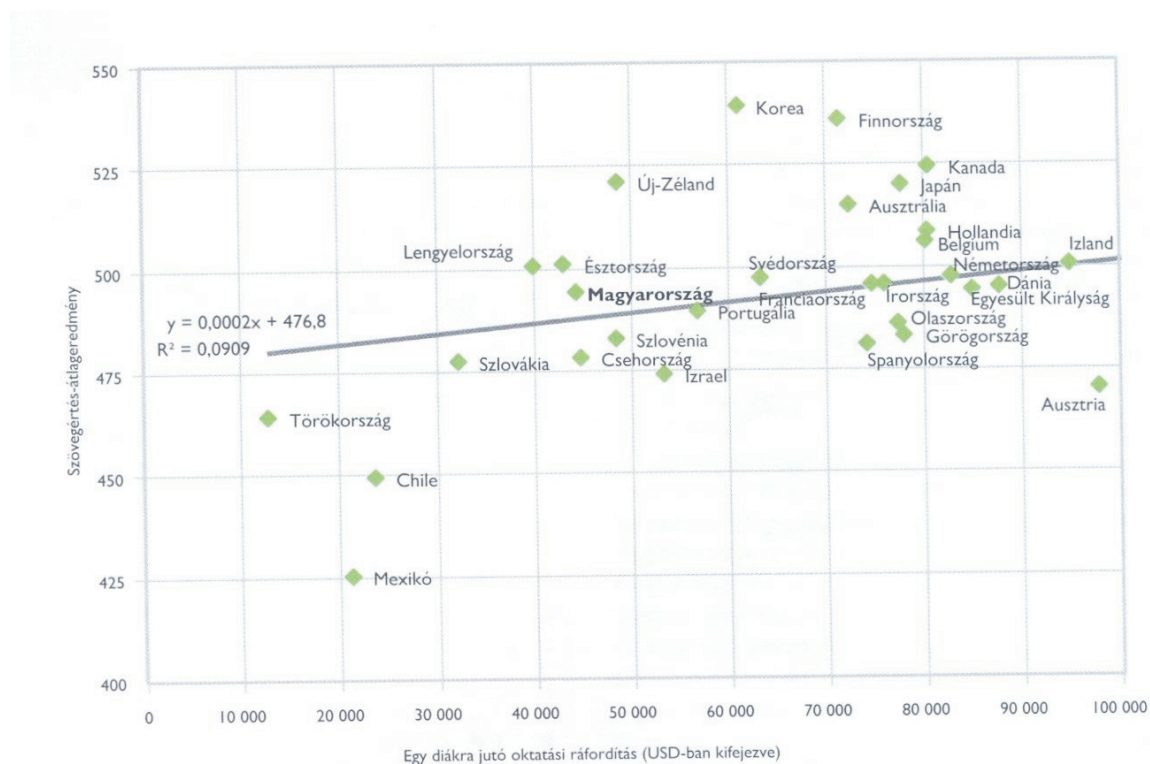
zeti célok megfogalmazása, az utódok érdekében természetesen meghozott szülői áldozatok sokfélesége?

Vagy mindezek töredékessége, részleges hiánya Törökország, Ausztria, Szlovákia, Csehország, Spanyolország és mások esetében? Vessünk csak egyetlen pillantást az Új-Zéland, Magyarország, Csehország, Spanyolország véletlenszerűen kiragadott csoport teljesítményeinek jelentős mértékű szóródására!

A sok kérdőjel mellett azonban egy tényező kristálytisztán megfogalmazható. Az OECD államok csoportján belül mindössze néhány ország (például Lengyelország, Szlovákia, Chile és Törökország) fordít fajlagosan nálunk is kevesebbet az oktatásra.

zetenesen jobb eredményeket produkáló PIRLS korosztály (9 évesek) képviselői. A lányok előnye némileg csökkent a fiúkkal szemben, de máig tetemes. 38 pont! Hosszú ideje, évente teljes körű, kötelező kompetencia-mérések zajlanak a 6., 8. és a 10. évfolyamokon. Erre pedig mind a pedagógusok, mind a tanulók társadalmának fel kell készülniük, hiszen a fogyatkozó gyermeklétszám miatt kiélezett verseny folyik az iskolák életben tartásáért. Egyszerűbben szólva, évközben jól érzékelhetően fokozódó mértékben vannak jelen oktatási intézményeinkben a folyamatos tréninget megteremtő feladatlapok.

Az iskolák és a családi háttér hatása kiugróan magas. Az otthonról hozott kulturális tőke jelentősége nem csökkent, ezeket iskoláink kép-

3. ábra

Az egy diákra jutó oktatási évesek ráfordítás (USD-ban) és a szövegértés –eredmények

Az eredmények és a tennivalók összegzése kiemelhetetlen feladatunk. A lényeges javulás hátterében álló tényezők egyike bizonyára az idő. Pontosabban, felsőbb iskolai osztályba kerültek, 15–16 évesek lettek a hosszú évek óta követke-

telenek kiegyenlíteni, s ezért a szülők mindent megtesznek annak érdekében, hogy gyermekeik számára az általuk jónak látott iskolát válasszák. Ehhez a kérdéskörhöz kapcsolódva kifejezetten kritikai megjegyzésként ajánljuk a szerzők

figyelmébe az *Educatio* 2005. 3. tematikus számát, melyben különösen két tanulmányának (*Neuwirth Gábor*, valamint a *Jaap Dronkers* és *Róbert Péter* szerzőpáros) következtetései egyértelműen bizonyítják a felekezeti iskolák fokozott hatékonyságát³. Nyomatékosítsuk! 2000-ben még jóval kevesebb 15 éves volt jelen a hazai közoktatásban, mint 2009-ben, akikről tudhattuk, tudhatjuk, hogy az első osztálytól kezdődően már egyházi iskolába jártak. Vagyis, amikor a szülők gyermekeik számára a legjobb iskolákat keresik, egyre inkább felfedezik a felekezeti iskolákat. Gyakran talán nem vallásos indítékkal, csupán a hatékonyabb tanulási környezet biztosítása érdekében.

Kik is olvasnak jól az adatok szerint? Akik élvezettel, önként, rendszeresen napi 20–30 percet szánnak a betűk világára, a könyvek mellett a folyóiratokat sem vetik meg, de a digitális írás, olvasás ugyancsak része lett mindennapjaik szokásrendszerének. Hol is lehet mindezeket egyetlen helyen, akár naponta, 30–40–50 percig egymás után, – mellett művelni? Ezen a ponton komoly hiányérzete támad a recenszensnek. Nevezetesen a könyvtár⁴ szó nem szerepel a jelzett füzet szövegében, holott a bevezetőben emlegetett IEA kutatási jelentések egyik legfontosabb független változójaként 2 évtizede még a kutatók a szülők és a gyerekek könyvtárhasználati szokásait emelték ki.

„Hazánkban nem a térség legolcsóbb, hanem leghatékonyabb oktatási rendszerét kell létrehozni a következő 10–20 évben.” – írtuk a *Szárny és teher* című kötet⁵ egyik, ebben a jelentésben is idézett kulcsmondatában. S az erre vezető út – micsoda véletlen – jelzőkarói gondos munkával szinte kivétel nélkül a Könyvtári Figyelő hasábjain is visszakereshetők. Például a korai, óvodáskor előtti fejlesztés konkrét módszereiről *Adie Batt* írása⁶, majd a folyóirat 2010. 3. számában a szülők megnyerésével történő (family literacy), főként a könyvtárakban zajló kurzusokról *Greg Brooks* cikke⁷. Ráadásul ezekben a hetekben, hónapokban zajlik az új Nemzeti Alaptanterv (NAT), kidolgozása. Ki tartaná éppen most értelmetlennek, korszerűtlennek a Magyar Olva-

sástársaság által kezdeményezett konferencia (2011. május 13–14. Szombathely) témáját „Az olvasás osztantárgyi feladat”?

Az írásra készülődve, a jegyzetelés fázisában, majd a mondatok, bekezdések formálása közben a recenszens fejében, lelkében makacsul *Németh László: Emelkedő nemzet* című, 1956. november 2-án megjelent írásának visszafoghatatlan reménye merül fel. Hátha mégis? De fegyverek nélkül, nem csupán 12 napra! Kizárólag szellemi, erkölcsi, gazdasági síkon emelkedő nemzet?

Irodalom

1. ELLEY, Warwick B: How in the world do students read? The Hague, The International Association for the Evaluation of Educational Achievement, 1992.
2. NAGY Attila: Észak-Európa vagy Balkán? Tájékoztatói irányok olvasáskultúránk számára a PISA 2006 ürügyén. = Könyvtári Figyelő, 2008. 2. sz. 222–233. p.
<http://ki.oszk.hu/kf/2010/10/eszak-europa-vagy-balkan-tajekozodasi-iranyok-olasaskulturank-szamara-a-pisa-2006-urugyen/>
3. NEUWIRTH Gábor: Egyházi iskolák eredményességi és „hozzáadott érték” mutatói. = *Educatio*, 2005. 3. sz. 512–518. p.; DRONKERS, Jaap – RÓBERT Péter: A különböző fenntartású iskolák hatékonysága. = *Educatio*, 2005. 3. sz. 519–532. p.
4. LUNDBERG, Ingvar – LINNAKYLA, Pirjo: Teaching reading around the world. 1993. The Hague, International Association for the Evaluation of Educational Achievement
5. Szárny és teher. Ajánlás a nevelés-oktatás rendszerének új-jáépítésére és korrupció megfékezésére. Budapest, Bölcsök Tanácsa Alapítvány. (Ism.: Nagy Attila). = Könyvtári Figyelő 2010. 1. sz. 155–158. p.
<http://ki.oszk.hu/kf/category/56evfolyam/2010-1-szam/>
6. BATT, Adie: A könyvtár integráló szerepe: a croydoni megoldások. (Ford. Murányi Lajos). = Könyvtári Figyelő, 2004. 3. sz. 599–605. p.
<http://www.ki.oszk.hu/kf/kfarchiv/2004/3/batt.html>
7. BROOKS, Greg: A családi írás- és olvasásfejlesztés szerepe Európában és Európán kívül. (Ford.: Hegyközi Ilona.) = Könyvtári Figyelő, 2010. 3. sz. 567–473. p.
<http://ki.oszk.hu/kf/category/56evfolyam/2010-3-szam/>

Elődeink

Ki is volt Szabó Károly?

SZABÓ Sándor

Bevezetés

Hazánkban a 19. század utolsó évtizedeiben nemzeti múltunk feltárása és megismerése a közérdeklődés középpontjába került. Ennek az elvárásnak elsődlegesen a nemzet szellemi értékeinek, az addig megjelent magyar nyomtatványtermésnek a bibliográfiai számbavételével lehetett megfelelni. Ezen túlmenően a kor uralkodó szellemi áramlata, a pozitivizmus is igényelte az egyes tudományok területén a széles körű adatgyűjtő, tényfeltáró munkák készítését.

Ebben az időben az élénk és gazdag irodalmi élet mellett a tudományok is gyors fejlődésnek indultak, s ezzel összhangban jelentős könyvkiadói és könyvkereskedői tevékenység bontakozott ki. Mindezek együttes hatására az 1800-as évek utolsó évtizedeiben egymás után készültek és jelentek meg a ma is nélkülözhetetlen, alapvető

retrospektív nemzeti könyvészetek.

Ezek a munkák elsősorban a nagy „triász” tagjai, *Szabó Károly* (1824–1890), *Petrik Géza* (1845–1925) és *Szinnyei József* (1830–1913) fáradhatatlan tevékenységének köszönhetőek. Közülük Szabó Károly volt az, aki elsőként készítette el a legkorábbi korszakra vonatkozó retrospektív nemzeti bibliográfiánkat, a *Régi Magyar Könyvtár*at. A szélesebb közvéleménynek csupán e fő művéről van ismerete, pedig rendkívül szerteágazó és sokoldalú munkásságot fejtett ki, korának elismert tudósa volt. Rendes tagja volt a Magyar Tudományos Akadémiának, a Magyar Történelmi Társulat választmányának, s nyilvános rendes professzora a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetemnek. Rendkívül gazdag történészeti életművet hagyott az utó-

korra, több történeti munkája ma is forrásként szolgál a korszak kutatói számára. Mindezeken túl többek között Szophoklész, Euripidész drámákat fordított, gyűjtötte és kutatta a magyar népköltészet emlékeit, s ő volt az első magyar helynévgyűjtő.

Pályaszakaszok: jogász, tengerész, hellenista, történész, tanár, könyvtáros

Szabó Károly 1824. december 14-én született a Békés megyei Köröstarcsán, ahol apja református lelkész volt. Itt töltötte gyermekéveit, s itt végezte elemi iskoláit. Középiskolai tanulmányait a híres debreceni református kollégiumban folytatta, itt hallgatta „felsőbb tanulmányait”, a jogot és bölceletet 1839 és 1842 között. Itteni tanárai közül különösen *Pécze József*, a történelem és görög nyelv tanára volt rá nagy hatással, ő keltette fel benne a történelem és a hellén irodalom iránti érdeklődést.

Debrecenből Késmárcra utazott jogot és német nyelvet tanulni, ahol *Hunfalvy Pál* volt a tanára. 1843-ban-ban jogi vizsgát tett, s rövid ideig joggyakornokként is dolgozott. Hamar ráébredt azonban, hogy a jogi pálya nem neki való: egy szegény asszony holmiját kellett volna elárverezni, de ő megsajnálta, s mindenét visszaadta: „*En az ügyvédi diplomát akkor a láda fenekére csaptam, nem is vettem soha többé elő*” – írta visszaemlékezéseiben.¹

Más pálya után kellett néznie. Ekkor hangzott el Kossuth híres felhívása: „*Tengerre magyar!*” Ezen felbuzdulva 1846-ben Fiuméba utazott az a szándékkal, hogy tengerész lesz. Naplójában ezt írta: „*Itt állok a magyar tengerparton, felvirágzandó hazánk e szűk, de roppant fontosságú fekhelyében, a magyar korona gyöngvének neveztetni szokott Fiumében.*”²

Az első évfolyam sikeres elvégzése után súlyosan megbetegedett, szervezete nem bírta a tenger-közel klímát, s kénytelen volt tanulmányait is abbahagyni, s visszatért a szülői házhoz.

Néhány hónapos pihenés után 1847-ben került először kapcsolatba a magyar tudományossággal. Komolyan érdeklődött a görög irodalom iránt, s már 1847-ben és 48-ban e témában kritikái jelentek meg. Lefordította Euripidész *Elektráját*, valamint az *Iphigenia Aulisban* és az *Iphigenia Taurisban* című drámákat. Ez utóbbi művek *Toldy Ferenc* előszavával 1849-ben meg is jelentek.

Szabó Károly már 1847-ben Pestre ment és görög fordításait megmutatta Toldy Ferencnek, az Akadémia akkor főtítkáranak, aki felfigyelt tehetségére és meghívta, hogy vegyen részt nagyszabású könyvészeti munkájának, a *Magyar Tudósok Tára* című életrajzi bibliográfia szerkesztésének munkálataiban. Szabó másfél évig, 1848 végéig Toldynál lakott, s ez idő alatt 8 kötetel készültek el, s a munkálatokban a H betűig jutottak, de a szerkesztés itt félbeszakadt.

Szilágyi Sándor szerint már ekkor kezdte gyűjteni a régi könyvekre vonatkozó, az általa tréfásan „*bankó-czédulák*”-nak nevezett negyedívnyi lapokra írt adatokat. Hosszú éveken át „*serczegő ludpenná*”-val írt, csak a legutolsó éveiben használt acéltollat.

1848. május 30-án Békés városa tiszti ügyészévé választotta, de ő ezt nem fogadta el, hanem a szabadságharc kitörésekor beállt az önkéntes nemzetőrök közé a békési szabadsapat zászlóaljába. Különösen a Délvidéken számos csatában vett részt, ahol nem csupán hősiességével, hanem könyvszeretetével is kitűnt: társai „*kis Thukydides*”-nek hívták, mert a görög történetíró munkáját állandóan oldalzsákjában hordta. A szabadságharc leverése után szülőföldjén húzódott meg, s mindig büszke volt rá, hogy részt vett a magyar nép hősi küzdelmeiben. A főhadnagyi rangig vitte, egyenruháját pedig végig megőrizte, s egyik utolsó kívánsága volt, hogy majd abban temessék el.

Történeti munkák, fordítások, forráskutatások

1850-ben fővárosi könyvtárosi állások után érdeklődött. Tekintettel kitűnő nyelvismeretére – a magyaron kívül a latin, görög, német, olasz és a francia nyelvekben volt jártas – fizetés nélküli gyakornoknak alkalmazták volna a pesti egyetemi könyvtárban. Az állást azonban nem fogadta el, mert időközben Toldy Ferenc közbenjárására gr. Teleki József, az Akadémia elnöke vette maga mellé *A Hunyadiak kora* című 9 kötetes hatalmas munka szerkesztéséhez. Ő fordította a görög nyelvű források vonatkozó részeit. Teleki 1855-ben bekövetkezett haláláig öt kötet jelent meg Szabó Károly közreműködésével, s majd ezt követően a további négy kötetet is ő rendezte sajtó alá.

A sziráki kastélyban töltött öt esztendő meghatározó volt Szabó Károly életében. az itt végzett munka fordította figyelmét a klasszikus szerzőktől a magyar történelem felé, itt vált a magyar történelem kutatójává. Teleki Józsefet rendkívüli módon tisztelte, mesterének vallotta: „*bizalmát bírni valódi büszkeségemnek tartottam, kinek példájából, szíves közlékenységéből az oldala mellett örömmel átéltem 5 év alatt oly igen sokat tanultam, s kinek mint mesteremnek emléke iránt a tanítványi hála adójával tartozni soha meg nem szűnöm*”.³

A szabadságharc bukása után, midőn a nemzeti jellegű intézmények, mint a Magyar Tudományos Akadémia, a Kisfaludy Társaság működése korlátozva volt, Toldy Ferenc lakásán hetente egyszer egy szűk értelmiségi kör jött össze, ahol felolvasásokat tartottak, s ennek a körnek az ülésein vett részt a 25 éves Szabó Károly is. E kör kezdeményezésére indult az *Új Magyar Múzeum*, s itt jelentek meg Szabó Károly első történeti tárgyú dolgozatai, s e munkák avatták őt történetíróvá.⁴

Szabó Károlyra nagy hatással volt a 19. század közepének pozitívista történet szemlélete. E korszak neves francia folyóiratának, a *Revue des Deux Mondes*nek rendszeres olvasója volt, me-

lyet Toldy Ferenc, az Egyetemi Könyvtár igazgatója rendszeresen juttatott el hozzá Szirákra. Nemzedéktársaival, Szilágyi Sándorral, Nagy Ivánnal, Rómer Flóriszal intenzív levéltári kutatásokba kezdett. Célul tűzte ki a magyar történelem, a magyar múlt megismerését, s ennek érdekében hozzáfogott a rendelkezésére álló források feltáráshoz. Nagy filológiai felkészültségének birtokában tanulmányozta többek között a görög és bizánci forrásokat, Anonymus írásait, nyugati forráskiadványokat. E forráskritikai elemzései során jutott arra a meggyőződésre, hogy a korábbi, Horvát István vezette romantikus, elfogult történeti iskola, mely figyelmen kívül hagyta a forrásokat, hamis úton járt.

Szabó Károly szemében csak a tényekkel bizonyított állításnak volt hitele: a „*tisztán okoskodás a történeti tények valóságára nézve mit sem nyom*”⁵. Márki Sándor írta róla az *Erdélyi Múzeum Emlékkönyvében*: „*Szabó Károlynál őszintébben senki sem akarta az igazság felderítését*”⁶.

Gyűjtőmunka

A 19. század első felében Európában, így hazánkban is, széles körben elterjedt a népi hagyományok gyűjtése és feldolgozása. Érthető tehát, hogy Szabó Károly történeti kutatásai során az írott források mellett a hagyományokra, népdalokra, mesékre is kiterjesztette vizsgálódásait, melyeket ő elsősorban történeti forrásoknak, hiteles dokumentumoknak tekintett. Különösen az 1850-es évek első felében foglalkozott intenzíven népdalgyűjtéssel. Egy 1851-ben, Szirákon kelt levelében olvasható: „*Legkedvesebb multságom a népdalok gyűjtésével foglalkozni*”⁷. Másutt a következőket írta: „*várok ... becses népregéket, kivált őstörténetieket, Szathmárból Nagy Danitól egy pár kötetnyi népdalt*”⁸. 1850 őszén palóc népdalokat gyűjt: „*élő szó után, betűről betűre a szójárás szerint leírva ... azt tartom, hogy csak így érnek valamit*”⁹. Ő maga is több gyűjtő utat tesz, s vizsgálja a régi kéziratok gyűjteményeket is, hogy minél több hite-

les adalékot találjon a magyar történelem valós megismeréséhez.

A régi földrajzi nevek, helynevek nem csupán a nyelvtörténeti kutatások, hanem a művelődéstörténet szempontjából is fontosak. A magyarországi helynevek gyűjtésének kezdetei, több európai országhoz hasonlóan az 1850-es évek elejére tehető. Szabó Károly korán felismerte a helynevek forrásértékét, azok gyűjtésének fontosságát, ezért összegyűjtötte szülőfaluja, a Békés megyei Kőröstarcsa helyneveit. Gyűjtését és az azt kísérő tanulmányát az *Új Magyar Múzeumban* tette közzé.¹⁰

A helynévközléshez készített dolgozatában kifejti, hogy: „... a magyar helynevek gyűjteménye nemcsak történeti, hanem kivált nyelvészeti szempontból megbecsülhetetlen kincset fog tartalmazni”¹¹. Szabó Károly 1850. november 23-án Szirákról Toldy Ferencnek írott levelében az alábbiakat közli: „A magyar helynevek tanulása azon meggyőződésre vezetett, hogy azok nagyobb része Árpád előtti s a Jászok, Palócok, Kunok, Avarok, Khazarok hagyományai. E helynevek egész bánya a magyar őstörténetre is.”¹² Szabó Károly helynévgyűjtése teljességre törekvő és feljegyzése a tudományos kutatás igénye-

it kielégíti, s ennek alapján Szabó Károly tekinthető az első igazi magyar helynévgyűjtőnek.¹³

Tanári munkája

Szabó Károly neve egyre ismertebb lett, s a református intézetek szinte versengtek érte. 1853-ban Kecskemétre és Hódmezővásárhelyre is hívták a latin és görög nyelv és irodalom tanárának, de a megtisztelő meghívásokat nem fogadta el, mert Teleki Józseftől nem kívánt megválni, s csak annak 1855-ben bekövetkezett halála után volt hajlandó változtatni, s fogadta el a nagykőrösi református főgimnázium meghívását. Az 1855. szeptember 17-én kelt meghívólevél a görög nyelv és irodalom tanári állásra szólt, mellyel 600 pengő forint fizetés, s az egyháztanács által meghatározandó drágasági pótlék és tandíjosztalék járt.¹⁴

Szabó Károly nagykőrösi ki nevezésének Arany János is,

TARTALOM.	
Irodalom és nyelv.	
Endlicher István emlékezete. Wenzel Gusztár	194
Tájékoztató a magyar akadémia körül. Toldy Ferenc	237
A nemzeti irodalom ismeretének viszonyáról a nemzeti élethez, és buzgó esdeklés a Nemzeti Könyvtár ügyében. Toldy Ferenc	329
Kerecsen és kerecsét. Csáczor Gergely	357
Tudomány, magyar tudós. Szontagh Gusztár	377
Ismét. Tudomány, magyar tudós. Toldy Ferenc	369
Észrevételek Toldy F. és Wenzel G. társaimmal. Szontagh Gusztár	663
Észrevételek népdalok, népzenei, tájnévek stb. körüli gyűjtésekre. Szontagh Gusztár	168
Irodalmi foglalatosságok s némi könyvészeti észrev. 173. 356. 324. 304	
Classica literatura. Keleti, német irodalom.	
Az Iliász első éneke. Szabó István	49
Virágok a görög anthológiából. Székács József	120. 284. 390
Mutavány Thuküdidészről. Szabó Károly	204
Demosthenes, és beszéde a rhodosziak szabadsága mellett Lonkay Antal	500
Ali mondataiból egy fogás [arabból]. Repický János	566
Cidli és Szemfida szerelme, Klopstock Messiásából. Tárkányi	637
Bölcsészeti, társadalmi tudományok.	
Igaz arany bulla. Hunfalegy Pál	1. 95
Smetana s a philosophia közel kimenetele. Szontagh Gusztár	147
Platóni köztársaság. Hunfalegy Pál	177. 268
Észrevételek az Igaz arany bulla bírálatára. Hunfalegy Pál	216
Heidegger János levele philosophiai rendszeréről	337
Történet s rokoni.	
A magyarok műveltségi állapotjai a kereszténység felvétele előtt. Toldy Ferenc	36
A magyarok eredete. Tájékoztató. Szontagh Gusztár	368
Historiai séta a Margit szigeten. I. Erdy János	129
A dzungár nép nem magyar faj. Jerney János	139
Visszapillantás Reguly utazásaira. Toldy Ferenc	229
Észrevételek a magyarok eredetéről. Wenzel Gusztár	305. 451. 486
Özvegy Hanyadiné és Szilágyi Mihály eddig ismeretlen frigyköte- sök Garai László nádorral. Birk Ernő	344
A magyar helynevekről. Szabó Károly	370
Magyar helynevek. I. Rész. Imre	510

1. ábra

Az *Új Magyar Múzeum* 1850-51. évfolyamának
tartalomjegyzékéből

terkétebbek, az eredeti nyelvalkotás egyszerű utjától sokkal jobban eltávolítottak, mint a magyar: igen sok szavaik összekuszáltak, elkorcsosultak, s inkább önkényes hangtorlaszok, mint eredeti tiszta elemekből álló rendszerezett kifejezések. Ez állításom kivált a német és cseh-tótól illeti, a görögöt pedig igerendszerének tekintetéből. A latinban legtöbb rend és egyszerűség uralkodik, legközelebb is áll a magyarhoz. Míg az indoeurópai nyelvek buvárai kénytelenek a szanszkrithez folyamodni; a magyar, ha gondosan hozzáfogunk, képes lesz önmagából kifejezni első keletkezését s haladási stádiumait, s amazokra is, erősen hiszem, világot fog deríteni.

A MAGYAR HELYNEVEKRŐL

SZABÓ KÁROLY.

En követel!

Hogy a magyar helynevek gyűjteménye, melylyel, mint az Új Magyar Múzeum III. fuzetében olvasható, Révész Imre Debrecenben már is szép sikerrel foglalkodik, nem csak történeti, hanem kivált nyelvészeti szempontból megbecsülhetlen nemzeti kincset fog tartalmazni; hogy e gyűjtemény a régi oklevelekben és íróknál előforduló a gyakran igen eltérőleg leírt hely- és személynévek meghatározására nézve a legalkalmasb s hazánk alapos ismeretének egyik legjelesebb segédeszköze leendő: arról az, ki tudja, hogy a magyar nép mennyire megőrizte az őt mélyebben érdekelt történeti események emlékeztetét s a már talán századok előtt elpusztult helységek neveit, ki tudja, mennyi régi szót ért még a nép, mely az irodalmi nyelvből kivészve az úgy nevezett értelmesbék által már alig, vagy éppen nem értetik, ki még hiányos s a magyar szójárásnak : előlegesen sem kétély.

A munka és fáradság, mely csak a tisztán magyar, vagy halakott, de maig is magyar neve is akarna a gyűjtő kiterjeszkedő jodolmával arányban állandó fo-

A MAGYAR HELYNEVEKRŐL

371

hogya a siker a fáradságnak kellően megfelelőhessen, egyedül a gyűjtésben követendő eljárástól függ.

Egyes ember, ki a magyar haza vidékeit, az egyes helyek természetfokveit, a nép szójárásait, történeti regéit, sőt gondolkozásmóltját is ismeri, e mellett a néppel folytonos összeköttetésben van, e tekintetben sokat tehet ugyan, de eleget még sem. Arra ugyan is, hogy a magyar helynevek gyűjteménye teljes és alaposan megfejtett lehessen, műhatlan, hogy minden helység és pusztá helyneveit olyak írják össze s magyarázzák meg, mennyiben lehet maga a nép elhadása után, mely a neveket adá s így legjobban értheti, kik azon helynek úgy szólván, minden talpalt földet ismerik, s annak lakosai-val a legszorosabb viszonyban állanak. Előkezű esetben a gyűjteménynek hiányosnak, egyes helynevek leírásában pontatlannak s azok megmagyarázásában, mi az egész munkában a legfőbb, gyakran csatlakozónak kell lenni.

Ezekből indulva ki részemről sokkal jobban szeretném egyes magyar vidékek, mint például a Palócság, Jászság, Nyírség, vagy egyes megyék, sőt egyes nagy terjedelmű magyar városaink, mint Debrecen, Szeged, Kecskemét, Hódmező-Vásárhely stb helyneveit teljesen kimerítve és megfejtve bírni, mint az egész haza hiányos és kellően meg nem fejtett helyneveinek gyűjteményét, mely éppen réppant halmaza miatt kevesebb lenne pontos és használható.

Addig is, míg a magyar-tudós társaság ezen eléggé fontosnak nem nevezhető úgy érdekében közzé leendő felszólítása az illetőknek teljes irányadónál szolgálhatna *), alkalmat veszek magamnak az általam összeszedni megkezdett békésmegyei helynevek közül azon helység helyneveit közleni, melyben születtem, gyermek éveim s ifjúságom egy részét töltöttem, s melyet ennél fogva legalaposabban ismerhetek.

KÖRÖS-TARTSA-HELYNEVEI.

Körös-Tartsa régi magyar falu. 1469. több békésmegyei helységekkel együtt a Gerlai család birtoka volt, mely magát a Békésbe eső egykor falu, ma pusztá Gerláról nevezte. A XVII. században a Wér család bírta, melynek egyik ága innen Körös-Tartsai előnevet is vett fel. A török és belháborúk folytán Békés megye számos helységeivel, melyek nagy része ma csak mint pusztá ismeretes,

*) Ez egyben az akadémia egy isben (1837.) már jutalomtétel által is kívánt hatni. Az eredmény tökéletesen volt. Lenkey Zsigmond pályáirata megnyerte a díjt, de ajánlása nem érdemlített.

A szerk.

2. ábra

Részlet Szabó Károly helynevekről írt közleményéből (Új Magyar Múzeum, 1850-51. 370-372. p.)

aki ekkor az iskola tanára volt, nagyon megörült. Sógorának, *Ercsey Sándornak* 1855. október 19-én kelt levelében írta: „*tantestületünk ismét pár új taggal egészült ki, egyik Szabó Károly, a hellenista*”, majd Tompa Mihályt november 4-én küldött levelében a következőképpen tájékoztatja: „*Collegatusunk ... egy jó fiúval egészedett ki: ez Szabó Károly, békés megyei patriótám, ugyan az, ki mint hellenista ismeretes az irodalomban, Teleki volt titkárja s a Hunyadiak korának folytatója vagy összeállítója. Excellens gyerek, igénytelen, de talpig becsületes, a mellett mulatságos fiú, kivel öröm lenni*”.¹⁵

A nagykőrösi gimnáziumnak nagyon jó híre volt. Ezekben az években Arany János mellett még itt tanított többek között *Szász Károly*, aki korábban magyar nyelvet és irodalmat, majd Arany megérkezése után matematikát oktatott, *Salamon Ferenc* kritikus és történész, *Mentovich Ferenc* a neves filozófus és természettudós, valamint *Szilágyi Sándor*, a későbbi jeles történetíró, a modern levéltári kutatómunka egyik megteremtője, sok hazai forráskiadvány gondozója, a budapesti Egyetemi Könyvtár majdani igazgatója, a 10 kötetes *A magyar nemzet története* c. mű szerzője. Így érhető tehát, hogy a Magyar Tudományos Akadémia 1858. évi nagygyűlésén a nagykőrösi gimnázium tanárai közül hat személyt köztük Szabó Károlyt is – levelező tagjává választott! Nem véletlenül nevezték sokan a nagykőrösi gimnáziumot „kis Akadémiának”.

A kőrösi református gimnáziumban a színvonalas oktatás mellett nagy hangsúlyt fektettek a fiatalság nemzeti szellemében való nevelésére. Szabó Károly későbbi visszaemlékezéseiben leírja, hogyan próbálták kijátszani az „Entwurf”-ot, az 1850-ben elfogadott magyarellenes osztrák oktatási rendeletet: mivel a jegyzőkönyveket magyarul nem írhatták, németül pedig nem akarták, így inkább latinul szerkesztették. Néhány tantárgyat pedig németül kellett volna tanítaniok, ezért írásban rögzítették, hogy „*a tapasztalás szerint a kőrösi, kecskeméti s alföldi magyar fiú gyomra a német szót nem veszi be*”.¹⁶

Szabó Károly történet szemlélete nagykőrösi évei alatt továbbfejlődött, gazdagodott, a tanítás

mellett intenzív kutatómunkát végzett. Alaposan tanulmányozta a magyar őstörténetre vonatkozó kútfőket. Lefordítja és megjelenteti többek között Anonymus krónikáját, Rogerius mester siralmas énekét, Kézai Simon krónikáját, Kálti Márk Bécsi képes krónikáját.

Széles körű irodalmi tevékenységet is folytatott ezekben az években. Számos irodalmi lapnak dolgozott, rendszeresen publikált a *Vasárnapi Újságban*, az *Új Magyar Múzeumban*, a *Buda-pesti Hírlapban*, az *Erdélyi Múzeumban*. Lefordította és 1857-ben közreadta Szophoklész *Oidipus királyát*.

Könyvtárosi pályája

Szabó Károly könyvtárosi pályája is Nagykőrösön kezdődött: tanári és kutató munkája mellett gondozta a gimnázium gazdag gyűjteményét. Ezekben az években a könyvtár egy jelentős és értékes magángyűjteménnyel gyarapodott: *Szilassy György* a gimnáziumnak adományozta apjának, a jeles bibliofil Szilassy Ferencnek könyv- és kéziratgyűjteményét. E gyűjtemény feldolgozása alkalmat adott Szabó Károlynak, hogy az egész könyvtárat átrendezze. Felismerte, hogy a 16. és 17. századi kiadványok nemcsak tartalmuk, hanem megjelenési formájuk, ritkaságuk miatt is kitüntetett figyelmet érdemelnek. Tudomása volt arról, hogy a nyugat-európai könyvtárak a 15. század második felében keletkezett műveket, az ősnymtatványokat az állomány egészéről leválasztva tárolják. Ennek analógiájára és a sajátos magyar történelmi körülményeket figyelembe véve döntött úgy, hogy az 1711 előtt megjelent magyar kiadványokat, mint „magyar ősnymtatványokat” különgyűjteményként fogja kezelni. Ezt a szempontot érvényesítette később a *Régi Magyar Könyvtár* című bibliográfiájának elkészítésekor.¹⁷

Szabó Károly könyvtárosi tevékenysége igazából pályájának következő állomáshelyén, Kolozsvárott teljesedett ki.

Szabó Károly történeti kutatásainak köszönhe-

tően idővel országos hírnévre tett szert. Mivel számos tanulmányában a székelység történetét is kutatta, különösen Erdélyben volt népszerű, s így érhető, hogy legfőképp gróf *Mikó Imre* szorgalmazta, hogy tegye át működését Erdélybe. Mikó már 1858-ban felajánlott számára tanári állást a nagyenyedi főiskolán; február 13-án az alábbi levelet intézte hozzá: „*Igen tisztelt tanár úr! ... sietek benső örömmel adni tudomására, hogy nagy-enyedi rendes Tanárrá választása mai napon tartott egyházi főtanácsai teljes gyűlésünkben közakarattal és egyhangúlag ki lőn mondva ... Kérem is Önt, legyen jövője iránt bizalommal. Más kör nyújthat ön talentumának fényesebb tért, de több s őszintébb rokonszenvet tanusítani bizonynyal nem fog.*”¹⁸ Ő azonban a bizonytalan politikai viszonyok miatt nem merte vállalni, hogy népes családjával átköltözzön Erdélybe.

1859-ben – legfőképp gr. Mikó Imre sürgetésére – Kolozsvárott a nemzeti kultúra és tudomány ápolása céljából megalakult az *Erdélyi Múzeum Egylet*. Az 1859. november 25-én tartott alakuló közgyűlésen Szabó Károlyt választották meg a múzeum könyvtárnokává, ezer forint fizetéssel, s a múzeum telkén ingyen szállással.¹⁹ Szabó Károly a megválasztást örömmel fogadta.

Nagykörös nehéz szívvel engedte őt el, az „elbocsátásért” írt kérvényére az egyháztanács 1860. január 22-én jegyzőkönyvben kimondta, hogy „*Szabó Károly úrnak tanári állásáról való lemondása az egyháztanácsra nézve a legszomorúbb eset, de ha másfelől figyelembe vétetik az, hogy ezen lemondással a testvérhon alakuló első nemzeti tudományos közintézetének érdeke mozdíttatik elő ... bár nehéz szívvel, de érdemei hálás elismerése mellett elereszteti.*”²⁰

Szabó Károly új munkahelyét 1860-ban foglalta el. Könyvtárosi teendőinek örömmel és nagy lelkesedéssel fogott hozzá, úgy vélte, a könyvtár „*óhajtásaimnak és vágyaimnak leginkább megfelelő pályatér.*”²¹

Könyvtárosi munkája mellett kezdettől fogva tanított is, előbb a református kollégiumnak volt görög nyelv- és irodalom tanára, majd az 1872-ben alapított kolozsvári tudományegyetem magyar történeti tanszékének professzorává

nevezték ki. A bölcsészettudományi karnak két alkalommal dékánja, 1882–1883 között pedig az egyetemnek rektora is volt.

Szabó Károly a Múzeum Egylet könyvtárát néhány év szorgos munkájával jól működő és jól használható könyvtárrá fejlesztette. Nagy gondot fordított az állomány fejlesztésére. Két ízben is összeállította *Az erdélyi múzeum könyvtár többszörös példányainak jegyzékét*, ennek alapján cserére ajánlotta fel duplumait a cserekapcsolatban résztvevő könyvtáraknak, könyvkereskedőknek, antikváriusoknak. Ezzel elérte, hogy az anyagi nehézségek ellenére a könyvtár fontos és értékes kiadványokkal gyarapodjon. Gondos állományfejlesztő munkájának köszönhetően a gyűjtemény néhány év alatt 20 ezerről 40 ezer kötetre növekedett. A könyvtár rendezése során az 1711 előtt megjelent kiadványokat – a Nagykörösön alkalmazottakhoz hasonlóan – leválasztotta az állomány egészéről, s külön helyzete el.

A könyvtár katalógusait ő maga készítette, az egyes művek könyvészeti adatait nagyon pontosan és részletesen írta le. Lényegében ez a katalógus képezte aztán élete fő művének, a 3 kötetes *Régi Magyar Könyvtár* (RMK) című bibliográfia alapját. E kézikönyv előszavában írta: „*... ezen munka közben szerzett tapasztalatok ébresztették föl bennem a gondolatot, hogy magyar könyvészeti irodalmunk hiányait pótolni, tévedéseit kijavítani igyekezzem, s e végre minden általam megkapható magyar könyvről teljes betűhív czímmást vegyek, kimerítő könyvészeti leírást szerkeszszek, és azt a szükséges tudományos jegyzetekkel kísérem.*”²² Céduláit egy bőröndbe zárva mindenhová magával vitte, hogy a felkeresett könyvtárak anyagából könyvjegyzékét kiegészíthesse. Elsőként feldolgozta a korábbi magyar bibliográfiákat, így többek között Bod Péter *Magyar Athenását*, Sándor István *Magyar Könyvesházát*, majd sorra járta az erdélyi közkönyvtárakat, iskolai, kolostori, valamint egyházi gyűjteményeket.

Szabó Károly, mint az 1867-ben alakult Magyar Történelmi Társulat választmányának tagja, részt vett a társulatnak az ország különböző

tájaira szervezett tanulmányútjain, s ezeket az alkalmakat is felhasználta cédula-anyagának bővítésére. Így kutatott 1870-ben Nyugat-Magyarországon: Szombathelyen, Csornán és Pannonhalmán, 1871-ben Felső-Magyarországon, többek között Miskolcon és Kassán, 1872-ben pedig Késmárkon, Lőcsén és Szepesváralján. Kutatásainak eredményeit kezdetben rövidebb résztanulmányokban ismertette, elsősorban az Erdélyi Múzeum Egylet évkönyvének V. és VI. kötetében, 1868-ban és 1871-ben. „*Scsak 17 évi fáradozás után, midőn már ... hazánk néhány száz könyvtárában nem a czímtárakat, hanem magokat a könyveket gondosan átforgattam, mi nélkül több eddig ismeretlen példány tovább is homályban lappangva maradt volna, – határoztam el magamat, hogy az illetékes köröktől annyszor megújított sürgetésnek eleget tegyek, s munkámat a magyar tudom. Akadémiának följajánljam*” – írta az RMK előszavában.²³

Régi Magyar Könyvtár, Székely Oklevéltár

Ilyen előzmények után, sok esztendő szorgalmas és kitartó munkájának köszönhetően 1879-ben a Magyar Tudományos Akadémia gondozásában megjelent a *Régi Magyar Könyvtár* 1. kötete, alcíme szerint *Az 1531–1711 közt megjelent magyar nyomtatványok könyvészeti kézikönyve*. A kötet 1793 mű leírását tartalmazza, többségét jegyzetekkel és lelőhely megjelöléssel ellátva. A bibliográfia megjelenésének tudományos körökben nagy visszhangja volt. Egyértelműen bizonyította, hogy a magyar irodalom és tudomány a 150 évig tartó török hódoltság idején is jelentős alkotásokkal gazdagodott, s a magyar kultúra, szellemiség nem maradt el az európai szellemi élet mögött, annak szerves része maradt. A bibliográfiai kézikönyv folytatását Szabó Károly nem tervezte, pedig erre sokan bíztatták. „*Majd én újra nyakamba veszem az országot, tegye más*” – válaszolta az öt sürgetőknek.²⁴ 1882 tavaszán az Iparművészeti Múzeumban

országos könyvkiállítást rendeztek, melyen Magyarországon megjelent nem magyar nyelvű nyomtatványokat is bemutattak. A kiállítás gazdag anyagát látva Szabó Károly mégis elvállalta, hogy elkészíti az RMK második kötetét. A kiállított művekről készült jegyzéket kiegészítette, majd kinyomtatta és azt elküldte a nagyobb könyvtáraknak további kiegészítés céljából. Így állt össze az 1885-ben megjelent *Régi Magyar Könyvtár* második kötete, mely *Az 1473-tól 1711-ig megjelent nem magyar nyelvű hazai nyomtatványok jegyzéke* alcímmel került kiadásra. E kötet az előzőnél gazdagabb, 2453 mű leírását tartalmazza.

Még a második kötet megjelenésének évében, 1885-ben megbízta a Magyar Tudományos Akadémia a harmadik kötet, azaz a magyarországi születésű szerzőktől külföldön 1711 előtt megjelent nem magyar nyelvű munkák bibliográfiájának összeállításával. Szabó Károly nagy lelkesedéssel fogott a munkához, több mint 2000 mű leírását készítette el, de a munka folytatásában, illetve befejezésében az 1890-ben bekövetkezett halála megakadályozta. A kötet munkálatait *Hellebrant Árpád* folytatta, ő rendezte sajtó alá a két kötetben, 1898-ban megjelent művet, amely 5000 kiadvány leírását foglalja magában.

Szabó Károly maradandó és kiemelkedő könyvtárosi és bibliográfusi tevékenysége mellett Kolozsvárott is folytatta történeti kutatásait. Ezekben az években a hun-magyar rokonság vizsgálata mellett elsősorban a székelység története foglalkoztatta. A Magyar Történeti Társaság kolozsvári bizottsága felkérte a *Székely Oklevéltár* szerkesztésére, melyből két kötet már 1872-ben és 1876-ban meg is jelent. Elvállalta a székely nemzet történetének a megírását is, melyhez gazdag forrásanyagot gyűjtött, s kutatásainak eredményeit több résztanulmányban, többségét jegyzetekkel tette közzé. A székelység történetéről szóló munkáját – az RMK III. kötetéhez hasonlóan – azonban már nem tudta befejezni. Rövid betegség után 1890. augusztus 31-én, 66 éves korában elhunyt. Végakarátának megfelelően honvéd egyenruhájában a lánya mellé temették el a Házsongárdi temetőben.

Jelentősége

Szabó Károly életművének legmaradandóbb alkotása a *Régi Magyar Könyvtár*, melynek értékét, jelentőségét már a korabeli tudományos közvélemény is felismerte. *Heinrich Gusztáv*, a neves irodalomtörténész írta 1879-ben: „*A régi magyar irodalom története csak ezentul, csak Szabó Károlynak bámulatos szorgalommal, szakismerettel és megbízhatósággal dolgozott e munkája alapján fog életteljesebb alakot nyerhetni.*”²⁵

Az RMK azóta is könyvészeti irodalmunk nélkülözhetetlen alpműve.

Szabó Károly nem csupán kiváló filológus, széles érdeklődésű, szigorú tudós volt, hanem természetkedvelő ember, jó kolléga, barát és családszerető apa is. Ő maga írta, hogy „*az egyoldalúságot, a német tudósok ezen jellemző privilegiumát soha életemben nem szerettem. Ki nem állhattam azt, a ki csak tudós, csak bölcs, csak nagy hazafi, csak víg czimbora stb. akart és tudott lenni: ahhoz vonzódtam, a kiben az emberi természet sokoldalúságát minél szebb harmóniában láttam megtestesülve*”.²⁶

Jegyzetek

1. SZÁDECZKY Lajos: Szabó Károly emlékezete. Századok. 1894. 198. p.
2. SZÁDECZKY: i.m. 198-199. p.
3. A Hunyadiak kora c. mű előszavából idéz Szádeczky: i.m. 202. p.
4. SZÁDECZKY: i.m. 202.
5. R. VÁRKONYI Ágnes: A pozitívista történet szemlélet a magyar történetírásban. Bp. 1973. Akadémiai K. I-II. 343. p.

6. MÁRKI Sándor: Szabó Károly: Emlékkönyv az Erdélyi Múzeum Egylet félszázados ünnepére 1859–1906. Kolozsvár, 1942. idézi: R. Várkonyi Ágnes: i.m. 405. p.
7. R. VÁRKONYI Ágnes: i.m. 352. p.
8. R. VÁRKONYI Ágnes: i.m. 352. p.
9. R. VÁRKONYI Ágnes: i.m. 352. p.
10. Új Magyar Múzeum (ÚMM) 1850–51. 370–377. p.
11. Új Magyar Múzeum (ÚMM) 1850–51. 370. p.
12. VÉGH Ferenc: Az első magyar helynévgyűjtő: Szabó Károly. In: Névtudomány és művelődéstörténet. A IV. magyar névtudományi konferencia előadásai. Pais Dezső születésnek 100. évfordulóján. Zalaegerszeg, 1986. okt. 8–10. Bp. 1989. Magyar Nyelvtud. Társaság. 189. p.
13. VÉGH Ferenc: i.m. 197. p.
14. SZÁDECZKY: i.m. 206. p.
15. NOVÁK László: Szabó Károly nagykőrösi levelezéseiből. In: Irodalomtörténeti tanulmányok. Szentendre, 1989. 331. p.
16. SZÁDECZKY: i.m. 207. p.
17. V.ö. FÜLÖP Géza: Szabó Károly pályaképe. Nagykőrös, 1990. 28. p., 19–20. p. (Pedagógiai Füzetek, Nagykőrös 22.)
18. ÚJVÁRI Mária: Szabó Károly, az EME kiemelkedő könyvtárosa. In: Az Erdélyi Magyar Tudomány történetéből. Kolozsvár, Erdélyi Múzeum Egyesület, 2006. 44–45. p.
19. SZÁDECZKY: i.m. 214. p.
20. SZÁDECZKY: i.m. 214. p.
21. BORSA Gedeon: Magyar könyvtárosok: Szabó Károly (1824–1890). Könyvtáros. 1956. 103–105.; 104. p.
22. Régi Magyar Könyvtár I. 13. 1879. akad. 26. p.
23. Régi Magyar Könyvtár I. 13. 1879. akad. 28. p.
24. FÜLÖP Géza: i.m. 24. p.
25. HEINRICH Gusztáv: Régi magyar könyvtár. = Egyetemi Philológiai Közlöny, 1879. 3. sz. 53–59. p.
26. SZÁDECZKY: i.m. 218. p.

Németh János magyarországi nyomdászattörténete, a Memoria typographiarum (1818)

POGÁNYNÉ RÓZSA Gabriella

A külföldi és a hazai nyomdászattörténet-írás kezdetei

A külföldi szakirodalomban a nyomdászattörténeti írások tulajdonképpen a 16–17. század fordulójától jelentek meg, de a téma tudományos feldolgozásának igénye a nyomdászat feltalálásának 200. évfordulója kapcsán vetődött fel komolyabban. Ekkorra már elegendő idő telt el ahhoz, hogy a legkorábbi nyomtatványokat és az azokat előállító tipográfiákat kellő történelmi távlatból lehessen szemlélni nem utolsósorban azért is, mert a 17. század derekának kiadványai már nagyon sok tekintetben eltérőek voltak az ősnymtatványoktól. 1640-ben a lipcei nyomdásztársaság hívta fel a jelentős német városokban dolgozó kollégák figyelmét a közelgő jeles jubileumra – 1540-ben még csak a wittenbergi

officinákban emlékeztek meg Gutenberg neve napján a nagy eseményről – és az ünnepi rendezvények megszervezése mellett alkalom kínálkozott vonatkozó tudományos könyvek közzétételére is. Strassburgban még ebben az esztendőben napvilágot látott feltételezhetően *Johann Adam Schragius* tollából egy tipográfia-történeti munka, a *Historia typographiae*. Szintén 1640-ben határozottatott el, hogy össze kellene állítani az első nyomtatványok jegyzékét. Ettől kezdve a külhoni szakirodalom folyamatosan gyarapodott történeti munkákkal, illetve különféle elrendezésű és rendeltetésű könyvjegyzékekkel.

A mohácsi vész után három részre szakadt Magyarország azonban a 17. század derekán nem csupán a nyomdászat volt még fejletlenebb, mint Európa szerencsésebb, nyugati felében, de a pezsgő tudományos élet feltételei sem voltak adottak.

Az első teljes magyar nyomdászattörténetünket Pápai Páriz Ferenc adta közre 1702-ben Kolozsvárott *Életnek könyve, mellybe béíratott példás emlékezetre méltó neve a nemzetes, tiszteletes, tudós M. Tótfalusi Kis Miklós uramnak* címen. Az opusz több szempontból is kuriózum. Érdekességét egyrészt az adja, hogy verses formában íródott: 78 strófa foglalja össze a nyomdászat egyetemes történetét néhol meglehetősen vázlatosan, illetve tárgyi tévedésekkel tarkítottan. Mindazonáltal a poéma nagy része a nem sokkal korábban meghalt tragikus sorsú tudós Biblia-kiadónak és a 17. században egyedüli jelentős magyar betűmetszőnek, Tótfalusi Kis Miklósnak állít emléket. A mű utóéletével kapcsolatban az is figyelemre méltó, hogy mára már sem a kézirat nincs meg, sem pedig az 1702-es első edícióból nem áll rendelkezésre példány. Az *Életnek* könyvét Bod Péter tette közzé jegyzetekkel kiegészítve 1767-ben Nagyszebenben – aki úgy a kéziratot, mind pedig a nyomtatott változatot látta –: *Erdélyi Féniks. Tótfalusi Kis Miklós avagy Profes. Pápai P. Ferentznek a könyvnyomtatás mesterségének találásáról, és folytatásáról, a Tótfalusi Kis Miklós emlékeztére írott versei. Mellyeket mint az magyar-orosz és erdélyi könyvnyomtató műhelyjekre, és könyvnyomtatókra; mind nevezetesen a Tótfalusi Kis Miklós életére s jó emlékeztére tartozó szükséges és emlékezetes dolgokkal bővítvén világ eleibe ujabban ki-botsátani kívánt F. Tsernátoni Bod Péter.*¹

A magyarországi tudományos igényű nyomdászattörténetírás sokszor a tipográfia történetét nem önálló kutatás tárgyának tekintette, hanem a hazai művelődéstörténet szerves egységéként kezelte, ennek megfelelően több olyan mű született e témában, amelyeket sokkal inkább a historia litteraria tárgykörébe lehetne sorolni. A korai, 18. századi források közül azonban több csak kéziratban maradt fenn, sőt olyanok szintén születtek, amelyek időközben elvesztek és csupán irodalmi, bibliográfiai utalások bizonyítják egykori létüket.²

A 18. század utolsó évtizedeiben azonban a hazai szakirodalom számára a kéziratos forrásokon és

a nem túl nagy számú nyomtatott köteten túl új publikációs lehetőség teremtdött meg: megjelentek az általános tudományos folyóiratok. Így a nyomdászattörténet területén szintén számos tanulmány, nyomdajegyzék látott napvilágot például az *Allergnädigst-Privilegierte Anzeigenben*, a *Zeitschrift von und für Ungern*, az *Ungarisches Magazin* vagy a *Siebenbürgische Quartalschrift* című periodikumokban. A 19. században a német kiadványok mellett hamarosan magyar nyelvű lapok is indultak, jelen szempontból legfontosabbként *Trattner János Tamás* folyóiratát, a *Tudományos Gyűjteményt* (1817–1841) kell külön kiemelni, amelyben már rögtön az indulás évében több vonatkozó cikk látott napvilágot: Boldogréti Vig László álneven *Horvát István* egyetemi tanár³ tette közzé *Néhány Magyar és Erdély országi születésű külföldi könyvnyomtatóról a XV-dik században*⁴ című írását. Szintén az ő tollából származik a *Magyar országi könyvárosok. A XV-dik század végéből és a XVI-dik század kezdetéből*⁵ elnevezésű opusz. Maga a lap kiadója is jegyzett egy dolgozatot a hazai nyomdákkal kapcsolatosan, igaz nem történeti vonatkozásút, de a teljesség kedvéért illendő mégis megemlíteni: *Trattner János Tamás: Magyar országi könyvnyomtató műhelyek 1817-dikbeli állapotjuk*⁶. Szintén a *Tudományos Gyűjteményben* jelentek meg 1817-ben Németh János (1778–1848) első nyomdászattörténeti publikációi: *Az első könyvnyomtató-műhelyről Magyarországon a Mohácsi-veszedelem után*⁷, később pedig *A Magyarországi és Erdélyi könyvnyomtatóknak neveik és a helyek ahol, és az idő, emeddig nyomtattak*⁸. Mindkét közlemény előzménye, illetve részlete Németh főművének, az egyik első, nyomtatásban önálló monográfiaként megjelent teljes magyarországi nyomdászattörténetnek, a *Memoria typographiarum*nak.⁹ A szerző és műve ismertetése előtt azonban célszerű a *Memoria typographiarum* szellemi makro- és mikrokozmoszát is bemutatni, vagyis a nem sokkal korábban alapított Szombathelyi Egyházmegye nyújtotta kulturális hátteret.

A Szombathelyi Egyházmegye kulturális intézményeinek kiépülése

A Szombathelyi Egyházmegye *Mária Terézia* királynő ösztönzésére szerveződött meg 1777. február 17-ei dátummal; VI. Pius pápa július 16-án kelt bullájában járult hozzá az alapításhoz¹⁰. Az újonnan kinevezett püspök, *Szily János* (1735–1799) nevéhez fűződik a püspöki székhely – a történelem során többször fenyegetett és időlegesen meg is szüntetett, ennek ellenére azonban máig meglévő – kulturális intézményrendszerének kiépítése. *Rétfalvi Gábor* *Az Egyházmegyei Könyvtár létrejöttének hatása Szombathely művelődési viszonyaira 1791–1799** című cikkében részletesebben foglalkozik Szombathely 18. századi művelődéstörténetével és Szily János művelődésszervező tevékenységével. A település ekkoriban vált igazi várossá, kulturális infrastruktúrája úgyszintén a század második felében kezdett bővülni. 1777 előtt már volt alapfokú iskolája és 1771-től gimnáziuma – de korábban teológiai tanulmányokra vagy tanítói hivatásra felkészítő alma materbe legközelebb csak Kőszegre járhatott Szombathely ifjúsága¹¹.

Könyvtár szintén több volt már korábban a városban. A ferencesek 1360-ban érkeztek Szombathelyre, a rendházukban lévő téka az 1785-ig a kolostorban működő bölcséleti főiskola információs bázisaként funkcionált, a domonkosok 1638-ban telepedtek le a helységben és a rend – a ferencrendi barátokhoz hasonlóan – működéséhez, tudományos és lelkipásztori feladatai ellátásához a szerzetesek itt sem nélkülözhatték a könyveket. Éppígy a középkorra nyúlik vissza a vasvári társaskáptalan gyűjteményének története és az 1578-as országgyűlés döntött arról, hogy az iskolát fenntartó és hiteleshelyi tevékenységet is folytató papi közösség Szombathelyre költözzék. Az 1592-ből, illetve 1598-ból származó leltárak bizonyítják, hogy a török harcok idején az odamenekülő győri püspökök magukkal vitték magántékaikat.¹² Ám ezen gyűjtemények

nem voltak nyilvánosak, vagyis a civil (férfi-) lakosság számára is használhatók, de a többi már meglévő kulturális létesítménnyel mindenképpen alapot szolgáltatottak a megfelelő püspökségi intézményegyetes megteremtéséhez.

Az újonnan megszervezett püspökségnek természetesen szüksége volt a püspöki székhelyi ranghoz méltó székesegyházra és főpapi rezidenciára. Mindkettő építését Szily János indította el, a püspöki palota 1781-ben készült el. Nem a templom építése volt a legsürgősebb tennivaló, hiszen a város vártemploma átmenetileg alkalmas volt a székesegyházi funkció betöltésére, illetve volt olyan elképzelés is, miszerint csupán bővítéssel, felújítással kellően reprezentatívva lehetne tenni. A mai székesegyház alapkövetéle 1791. augusztus 29-én volt¹³, az építkezés 1814-ben fejeződött be.

Az egyházmegye a régió három (a zágrábi, a veszprémi és a győri) püspökségéből jött létre¹⁴, meg kellett tehát teremteni az egységes papképzés intézményét. Mint ismeretes, ennek elsődleges intézményei a püspöki székhelyeken működő szemináriumok voltak, a hazai felsőfokú teológiai oktatás egyedüli színhelyeként pedig a nagyszombati, később Budára, illetve Pestre költöztetett egyetem funkcionált¹⁵. A szombathelyi egyházmegyei szeminárium építése 1780-ban fejeződött be, de az oktatás csak 10 év múlva kezdődhetett meg¹⁶. (II. József uralkodásának ideje köztudottan nem kedvezett a katolikus egyház intézményrendszerének; a szekularizáció, illetve az egyházi érdekek sérelme ellen a magyar felsőpapság köréből – maga az uralkodó szintű tudatában volt ennek – a leghatározottabban Szily János, valamint *Esterházy Károly* lépett fel.)

Mindazonáltal ebben az időszakban mégis fejlődött a püspökség intézményrendszere. 1787-ben érkezett a városba Szily hívására és a vármegye pártfogását szintén élvezve *Siess János József* soproni nyomdász, akinek műhelye a szeminárium épületében kapott elhelyezést. A valójában a következő évben beinduló vállalkozást 1789-től

* Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2003. 8. sz. p. 43–48.

az elhunyt nyomdász fia, *Siess József Antal* vezette haláláig, 1806-ig¹⁷. Ekkor a Siess nyomda megszűnt, utána pedig a család soproni műhelyéből *Perger Ferenc* működött tipográfusként a városban. A nyomda mintegy 150 kiadványának¹⁸ legnagyobb része vallásos tárgyú, illetve a püspökökkel, a püspökség vagy annak intézményei életével, működésével kapcsolatosak, de néhány esetben a tipográfia külső megrendelőnek is dolgozott. A műhely leghíresebb nyomtatványa a szombathelyi tudós tanár *Kultsár István* által közzétett tomos, amely *Mikes Kelemen* törökországi leveleit tartalmazza¹⁹.

1790-ben *II. Lipót* császár teljesítve a magyar felsőpapság kérését a központi papneveldek helyett engedélyezte az egyházmegyei szemináriumok újjászervezését. Az oktatás támogatására Szily 1791. december 21-én ajándékozta a püspökségnek saját könyvgyűjteményét. Rétfalvi Gábor idézett írása hívta fel a könyvtáros szakma figyelmét arra, hogy a 18. század utolsó évtizedében nyilvánossá tett főpapi-egyházmegyei tékák között a szakirodalom nem tartja számon a szombathelyit, pedig az a második volt *Klimó György* pécsi püspök könyvtáralapítása (1774) után²⁰.

A 18. század utolsó harmadában – részben a felvilágosodás eszméinek terjedésével összefüggésben – tehát a régebbi hagyományokra visszatekintő főpapi udvarok tékái szintén megnyitották kapuikat, illetve az újonnan szervezett püspöki székhelyek kialakuló intézményei közül sem hiányozhatott a (nyilvános) bibliotéka. Ahogyan *Pataki László* *A Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár története* című dolgozatában frappánsan megfogalmazza: ha „a könyvtárat – a klasszikus megfogalmazás szerint – mint a könyvnek, olvasónak és könyvtárosnak hármasságát szemléljük, akkor látjuk: olvasók adták és igényelték is a könyveket, – könyvtárossal könnyen tudott gondoskodni az alapító püspök, – hiányoztak azonban még a könyvek”²¹. Ezt (az első) tékát Szily ifjúkorától kezdve építette, de céltudatosabban – 1786 és 1791 közötti levelezésük tanúsága szerint²² – *Schönwisner István* (1738–1818) pesti egyetemi könyvtáros

és tanár segítségével gyarapította. (A szombathelyi püspök megbízásából ő írta meg a város történetét *Antiquitatum et historiae Sabariensis ab origine usque ad praesens tempus libri novem* címen²³, ennek egyik indítékát pedig éppen az építkezések során előkerült és később a püspöki palotában elhelyezett római kori régészeti leletek szolgáltatták.)

Az alapítólevélben foglaltak alapján²⁴ a téka elsődlegesen intézményi könyvtárként funkcionált, mivel „főként a kiterjedtebb tudományokat a fontos könyvek segítségével nélkül nem lehet megszerezni, illetve [...] a szombathelyi egyházmegyében nincs olyan könyvtár, amelyhez papjaink fordulhatnak [...] elhatároztuk, hogy könyvtárunkat, amelyet ifjúkorunktól fogva nem kis kényelmetlenségek árán gyűjtöttünk össze, teljes egészében szombathelyi székesegyházunknak adományozzuk [...], hogy ott mind a papnövendékek tanítói, mind maguk a tanulók könnyen hozzáférhessenek”. De további célkitűzésként az éppúgy szerepelt, „hogy e könyvtárból minél nagyobb haszon jusson a köznek is, azt akarjuk, és úgy rendelkezünk, hogy nemcsak papi és egyházi emberek, hanem meghatározott nyitvatartási időben a világi személyek számára is hozzáférhető legyen”.

A püspök azonban 1791 után tovább hódolt bibliofil szenvedélyének, többek között *Anton Kurcz* bécsi könyvügynök – akit *Pray György* ajánlott a figyelmébe – vásárolt számos értékes tomust a részére. Második kollekcióját 1795-ben adományozta a székesegyháznak és integrálta korábbi donációjával.

A szombathelyi iskolarendszer teljessé tételét jelentette 1793-ban a líceum életre hívása, ahová a szentgotthárdi ciszterci apát, *Marian Reutter* (1734–1805)²⁵ küldött tanárokat és adott rendszeres támogatást, de az iskola az egyházmegyei világi papok irányítása alatt állott. (Nem véletlen ezután, hogy Németh János a nyomdászattörténetet Reutter utódjának, *Nikolaus Kasché*nek (1754–1824)²⁶, az akkori szentgotthárdi és heiligenkreuzi ciszterci apátnak ajánlja.) Az iskola számára külön könyvtárat szerettek volna szervezni, még akkor is, ha „vagnak ugyan

itten a püspöki Residentiában s a papnevelő házban nagy könyvtárak, mellyek használása a Philos. Intézetbeli tanítóknak is megengedettik”²⁷. A város eddigi oktatási intézményei mellé Szily püspök tervei között jogakadémia alapítása úgyszintén szerepelt, ezt azonban már nem sikerült megvalósítania.²⁸

A második szombathelyi püspök Herzan Ferenc (1735–1804) volt, aki 1800 és 1804 között állt az egyházmegye élén és betegsége miatt rövid regnálása alatt viszonylag kevés időt töltött a városban. Így életében az intézményrendszer nem fejlődött jelentős mértékben; értékes könyvtára azonban – az oldalági örökösökkel folytatott többévi vita után – az egyházmegyére szállt²⁹. Jelen dolgozat szempontjából ez azért bír kifejezett jelentőséggel, mert a líceumban oktató Németh János műve megírásakor bizonyonnyal használta a Herzan-könyvtár állományát is.

A viszonylagos teljesség érdekében meg kell említeni a korai időszak harmadik püspökét is: Somogy Lipót (1748–1821) 1806. június 14-én foglalta el a püspöki széket, hivatalos beiktatása november 11-én volt³⁰. Tizenöt éves főpapi tevékenysége során a korábban már életre hívott intézmények működésében jelen szempontból igazán jelentős változások nem történtek.

Németh János élete

A Memoria typographiarum inclyti Regni Hungariae et magni Principatus Transsilvaniae szerzőjének életéről viszonylag kevés konkrét adattal rendelkezik az utókor.

A Szinnyei József-féle Magyar írók élete és munkái életrajzi adatai közül csak annyit közöl, hogy a vas-megyei Gyarmaton volt plébános 1848-ban bekövetkezett haláláig, illetve Petrik Magyar Könyvészetére és a Magyar Sion című egyháztörténelmi folyóiratra hivatkozva megadja fent említett nyomdásztörténetén kívül a Tudományos Gyűjteményben közzétett két vonatkozó cikkét, valamint ugyanott publikált további két írását³¹. (Egyike Haiman György kutatásai alapján nem tőle, hanem egyik névro-

konától származik.³²) Gulyás Pál azonos című biobibliográfiájában már több információval szolgál úgy Németh János életéről, mind műveiről³³, forrásául Géfin Gyula már hivatkozott monumentális opuszát, A Szombathelyi Egyházmegye története köteteit adja meg. Szócikk található még róla kései névrokonának, Németh János szombathelyi plébánosnak adattárában: *Calendarium sacerdotum mortuorum dioeceseas Sabariensis ab anno 1777 usque ad novissimum tempus*³⁴, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeum Magyar életrajzi indexében³⁵.

Mindezekből a kútfőkből Németh János meglehetősen vázlatos életrajza a következőképp tárul elénk: 1778. december 7-én született a Vas megyei Hegyfalun Németh József és Nagy Mariann gyermekeként, 1802-ben szentelték pappá és ekkor Vámoscsanádra került káplánnak. A következő esztendőben lett a szombathelyi liceum tanára és az 1791. október 11-én kelt 24136-os számú helytartótanácsi engedély értelmében – a tanárok „a tudományok Királyi Universitásánál magokat megvizsgáltatni s a philosophia doctorságát felvenni köteleztessenek”³⁶ – bölcsészdoktori címet szerzett. Eleinte történelmet oktatott, 1808-tól hittant is és emellett ifjúsági hitszónokként szolgált 1817-ig; innen került a rábagyarmati plébániára, később az őrési kerület esperese. 1834-ben címzetes, 1841-ben székesegyházi kanonok, 1847-ben pedig örkanonok. Közben volt még 1836-tól Vas vármegye táblabírája, 1842-ben pápóci perjellé, 1843-ban ráckevei címzetes apáttá nevezték ki. A káptalan országgyűlési követe volt az 1847/1848-as, utolsó rendi diétán és még ebben az évben április 12-én halt meg Szombathelyen.

Németh János nyomdásztörténetének célja

A Memoria typographiarumot Németh János – ahogyan már szó esett róla – Nikolaus Kasche szentgotthárdi és heiligenkreuzi ciszterci apátnak ajánlotta. Az ajánlásból (is) kiviláglik, hogy

Németh munkáját a historia litteraria tárgykörébe sorolja: céljaként azt nevezi meg, hogy „*fényesebb világra hozzam számomra mindent jelentő hazám irodalmának történetét*”³⁷. A művet hasonlóképpen értékeli az utókor is: *Holl Béla* a hazai historia litteraria történetét bemutató tanulmányában a Tudományos Gyűjtemény, „*a történeti, az irodalomtörténeti kutatásoknak is nagy teret adó első szakfolyóirat*” méltatásában annak szerzői, „*a [XIX.] század első felének legkiválóbb tudósai*” között említi Németh Jánost.³⁸

A nyomdászattörténetnek az Olvasóhoz címzett előszavában Németh János részletesebben fejti ki indítékát: a szombathelyi liceum történelemtanáráként az oktatásra való felkészülés közben azt kellett tapasztalnia, „*hogy Magyarország történetének legfőként azon részében találunk mind a mai napig súlyos hiányokat, amit irodalomtörténetnek nevezünk, és ezt nem lehet más-ként kiküszöbölni, csak sok ember munkájával és együttműködésével*”³⁹.

Meglátásai teljes egészében egybevágnak kortársai, a híres történészek, *Kovachich Márton* György és fia, *Kovachich József Miklós* által kidolgozott tervezet alapelgondolásával: *A Planum egy tökéletes magyar bibliografia és szókönyv iránt*⁴⁰ a teljes írásos magyar kulturális örökség bibliográfiai számbavételét és a feldolgozott szövegekincs alapján teljes magyar szótár összeállítását javasolta. A magyar (nemzeti) bibliográfia „*a tipográfiának feltalálásától fogva kinyomtatott minden magyar könyvek titulusát (címjét) egész a 18-dik századig, betűrend szerint rakva*”⁴¹ tartalmazná. A terv megvalósítására, a munkálatok koordinálására létrehozott és kinevezett szervezethez kellett volna eljuttatni, illetve egymás között ’köröztetni’ minden intézményi és magánkönyvtár teljes állományának a Planumban foglaltak szerint elkészített, a szerzőre, a könyvre vonatkozó annotációkat is tartalmazó jegyzékét, „*abból kapnánk a litteraria históriára tökéletes bévezetést, megismerve az írókat és könyveiket*”⁴².

Németh János a hazai historia litteraria hatalmas feladatának csak azt a részét vállalta/vállalhatta fel, „*amely eddig a legelhanyagoltabb volt, mely*

nélkül azonban hazánk bibliográfiája mindig is hiányos maradt volna”⁴³, hiszen a rendszeres és átfogó nyomdászattörténet, vagyis a hazai tipográfiai ismerete az alapja a kiadványok számbavételének, illetve ez az előfeltétele a nyomtatványokban közzétett és átörökölt ismeretekhez való hozzáférésnek.

A Memoria typographiarum forrásai

A mű forrásait Haiman György publikációja alapján a következőképpen tipizálhatjuk.⁴⁴ Az elsődleges forrástípust maguk a kiadványok jelentették, valamint „*a könyvekből elleshető nyomdászattörténeti adatok, melyek a címlapon vagy a tipográfusi előszavakban, az ajánlásokban, a hibaigazítókban, általában a könyv periferiáin megbújnak*”. Ezen felül a kutatás kütfői voltak a már meglévő bibliográfiák, illetve nyomtatott könyvtári katalógusok, de Németh János sokat merített és több kérdésre választ talált, illetve a korábbi írásokban lévő pontatlanságokat tisztázott különféle történeti forrásokból, forráskiadványokból, továbbá a szakirodalomból.

A feldolgozott kötetek előszavain, ajánlásain kívül 33 irodalmi forrás említése olvasható a kötet oldalain. (Haiman György cikke a szövegben nem jelölt forrásokat is említ, amelyeket Németh bizonyára felhasznált, jelen dolgozat csak a jelölt hivatkozásokkal foglalkozik. Az Egyházmegyei Könyvtár korabeli katalógusainak tanúsága szerint a mű elkészültéhez a szerzőnek természetesen további történeti, egyháztörténeti, könyvészeti szakkönyvek szintén rendelkezésére álltak, bizonyosan merített is belőlük.) A hivatkozott művek címe sokszor csak rövidített formában, az impresszum általában ahogy sem szerepel, így bizonyos utalások csak nehezen vagy egy-két esetben egyáltalán nem azonosíthatók⁴⁵.

A püspökség intézményrendszerének ismertetése kapcsán már szó esett az egyházmegyei könyvtárról és az abba integrált Herzan-gyűjteményről – Szily János püspök adományozó levele és a korabeli források szintúgy bizonyítják, hogy a téka Németh János számára is nyitva állt. Így joggal

feltételezhető, hogy a líceum tanára használta a gyűjteményt kutatásaihoz, könyve megírásához. A nyomdászat történetben regisztrált egyes kiadványok azonosítása és a bibliotéka korabeli katalógusaiban való visszakeresése, illetve ebből különféle következtetések levonása már szétfeszítené jelen tanulmány kereteit, azonban a Memoria typographiarum jegyzeteinek, hivatkozásainak vizsgálata már magában igazolja e hipotézist, de további megválaszolandó kérdéseket szintén állít a kutató és az olvasó elé.

A Németh János által jelölten felhasznált kútfők három csoportba sorolhatók.

I. Az első forráskörbe a felhasznált irodalom egyharmada, 11 tomus tartozik, amely a téka állományáról készült jegyzékek tanúsága szerint már 1817–1818 előtt megvolt az Egyházmegyei Könyvtárban. A gyűjteményről a 19. század elejéről több katalógus is fennmaradt. A legkorábbi, feltehetően a könyvtár megalapításától vezetett a *Catalogus librorum bibliothecae Cathedralis Sabariensis in Seminaris I. Cleri esistenti* című datálatlan kéziratos szakrendes, illetve a hozzá tartozó betűrendes jegyzék (a táblázatban rövidítése: *Catalogus...*). A szerző szerinti elrendezésű rész kézírása elég sokáig nagyjából egy könyvtárostól származik, ebből a korszakból a legfiatalabb kötetek megjelenési éve az 1790-es évtized derekáig terjed. Utólagos, más írással készült bejegyzések is olvashatók a lajstromban, ezek közül a legutolsó feldolgozott könyv 1804-es impresszumú. Pataki László könyvtártörténeti írása szerint ennek a tomusnak a tulajdonbejegyzése 1808-as keltezésű.⁴⁶ A katalógust tehát a XIX. század első évtizedében készíthették és használták az 1822-ben összeállított második állományjegyzék elkészültéig. A *Különbféle theologia* [!] *tudományos művek címe és szerzői 1822-ik évről*⁴⁷ című kollekcióban (a táblázatban: *Különbféle...*) fellelhető forrásoknál nem bizonyítható egyértelműen, hogy a Németh János által használt kötetek valóban már 1818 előtt is az egyházmegyei könyvtár birtokában voltak, de feltételezhető, hogy a Memoria typographiarum szerzője éppen az ottani példányt használta. Az akkori gyűjteményről tudó-

sító harmadik fontos katalógus a Herzan Ferenc püspök tékájáról készült kötetkatalógus. Ennek természetesen éppúgy volt szakrendi része, az általam használt későbbi betűrendes gépiratos tomus az 1945. januári keltezésű összeállítás Fodor Antal munkája: *Bibliotheca cardinalis Herzan = A Herzan könyvtár betűsoros címjegyzéke* (a továbbiakban: *Herzan*).

II. A második forráscsoportot csupán egyetlen írás alkotja: Németh János hivatkozik saját, a Tudományos Gyűjteményben megjelentetett cikkére. Annak nyomát nem találtam az egyházmegyei könyvtár jegyzékeiben, hogy a folyóirat járt volna a tékába, mindazonáltal saját cikkéből bizonyítással rendelkezett kéziratos változattal, valamint feltehetően már nyomtatásban is közzétett tiszteletpéldánnyal.

III: A 33 hivatkozott mű kétharmada, 22 az említett katalógusok szerint nem volt meg a püspökségnek. Ezen példányok felkutatása a további kutatás tárgya. Lehetőségként felvetődnek a környező egyházmegyék (veszprémi, győri, zágrábi) tékái, illetve a régió jelentősebb kolostori bibliotékái. Ám Németh János arra feltehetően utalt volna a nyomdászat történet előszavában, ha éppen a líceum megszervezését segítő szentgotthárdi és heiligenkreuzi ciszterci apátságok kötetait használta volna kutatásaihoz. Nem kizárható azonban az sem, hogy az egyetemi könyvtárigazgató Schönwisner István szintén bocsátott rendelkezésére könyveket. (Ahogyan már szó volt róla ő írta meg Szombathely történetét és volt segítségére Szily püspöknek tékája gyarapításában, így elképzelhető, hogy továbbra is kapcsolatban maradt a püspökséggel.) További esetleges könyvtári bázisként számításba jöhetnek a Németh János ismeretségi körébe tartozó magánszemélyek gyűjteményei, példaként legkézenfekvőbbként akár a líceumbeli tanártársait, Kresznerics Ferencet (1766–1832) vagy Kultsár Istvánt (1760–1828) is lehetne említeni. Kresznerics Ferencet Szily püspök 1793. október 9-én hívta meg a szombathelyi líceum tanárának, aki több tanulmányút után végül 1806 és 1812 között Némethtel egy időben volt az iskola oktatója⁴⁸. Nyelvészeti kutatásainak elismeré-

seként az Akadémia 1831-ban tiszteleti tagjául választotta, 1834-ben pedig pénz-, térkép- és könyvgyűjteményét – köztük 88 ősnymtatványt – az Akadémiai Könyvtár vásárolta meg⁴⁹. Kulcsár István bencés szerzetes volt, aki a rend 1786-os feloszlata után kilépett a klérusból, később megnősült. Némethnél korábban, 1789 és 1796 között tanított Szombathelyen – talán éppen Németh János is tanítványai egyike lehetett –, de irodalomszervezőként és szerkesztő-

ként fontos szerepet játszott a korabeli kulturális életben⁵⁰, több ezer kötetes könyvtárát 1827-ben adományozta Komárom megyének⁵¹. Az imént felvetett lehetőségek természetesen csak hipotézisek, további Németh János rendelkezésére álló bibliotékák megtalálása, illetve a feltevések igazolása újabb kutatások feladata.

Az alábbi táblázat a három forráscsoportba tartozó kötetek adatait mutatja.

Az említett forrás adatai (a biztosan azonosítható kútfőknél a teljes leírást közlöm, azoknál, amelyeket nem sikerült minden kétséget kizáróan azonosítani, Németh János hivatkozását adom meg)	A hivatkozás helye a Memoria typographiarumban	A forrás fellelhetősége a könyvtár katalógusaiban
I. Németh időszakában Szombathelyen bizonyíthatóan meglévő források		
Bél Mátyás: Compendium Hungariae geographicum.... [Ed. 4.] Posonii ; Cassoviae : Landerer, 1779.	171.	Catalogus... B. 24.
Benkő József: Transilvania. 2. Vindobonae : Kurtzböck, 1778.	37., 58., 102.	Catalogus... B. 35.
Bonfini, Antonio: Rerum Hungaricarum decades : cum recensione Andrea Belii. Lipsiae : Kraus, 1771.	167.	Catalogus... B. 90.
Catalogus bibliothecae hungaricae Francisci com. Széchényi. Tomus I. Scriptores hungaros et rerum hungaricarum typis editos complexus. 1-2. Sopronii : Typis Siessianis, 1799. Catalogus manuscriptorum bibliothecae nationalis hungaricae Széchényiano-regnicolaris. 1-3. Sopronii : Typ. haered. Siessianorum, 1814–1815.	6., 115.	Az alapkötet: Herzan, 1227 A kéziratkatalógus: Különbféle... p. 83.
Horányi Elek: Memoria Hungarorum. Viennae ; Posonii : imp. Loewii, 1775-1777.	94., 121., 147., 164., 167	Különbféle.... p. 86.
Horányi Elek: Nova memoria Hungarorum. Pest : Trattner, 1792.	106.	Különbféle.... p. 86.
Istvánffy Miklós: Regni hungarici historia... Coloniae Agrippinae : Rommerskirchen, 1724. vagy Historia regni Hungariae... Viennae ; Praegae ; Tergesti : Trattner, 1758. vagy Historiairum de rebus ungaricis. Vienna : [s. n.], 1768.	168.	Catalogus... I. 26.; más kiadásban: Különbféle... p. 68.; Herzan, 1624, 2024
Katona István: Historia metropolitanae Colocensis ecclesiae. Colocae : Typ. Scholarum Piarum, 1800.	67.	Különbféle... p. 86.

A táblázat folytatódik ...

... a táblázat folytatása

Az említett forrás adatai (a biztosan azonosítható kútfőknél a teljes leírást közlöm, azoknál, amelyeket nem sikerült minden kétséget kizáróan azonosítani, Németh János hivatkozását adom meg)	A hivatkozás helye a Memoria typographiarumban	A forrás fellelhetősége a könyvtár katalógusaiban
Lampe, Friedrich Adolph: Historia Ecclesiae reformatae in Hungaria et Transsylvania ... hoc ordine concinnata Frid. Adolpho Lampe. Trajecti ad Rhenum : Poolsum, 1728. Ez a mű tulajdonképpen Debreceni Ember Pál munkája. ⁵²	59., 74., 81., 102., 106., 114., 147. Ember Pál nevével hivatkozva: 127.	A mű katalógusban Lampe neve alatt szerepel: Catalogus... L. 7.
Philippi Melanchtonis epistolarum. Libri 4. Londonii : [s. n.], 1642.	133.	Különbféle... p. 62.
Pray Epistol. Procer. T. 2. pag. 21. – így hivatkozott Németh János a történész egyik munkájára, amely az Epistolae procerum regni Hungariae. Pars 1. Viennae : Degen, 1805., illetve a mű egésze: Pars 1-3. Posonii : Belnay, 1806. Az Egyházmegyei Könyvtár katalógusában szereplő tételt (Pray György. Epistolae procerum Regni Hungariae. Pestini, 1790.) más forrásban nem találtam meg.	132.	Különbféle... p. 86.
II. Feltehetően Németh János saját példánya		
Németh János: A Magyarországi és Erdélyi könyvnyomtatóknak neveik és a helyek ahol és az idő ameddig nyomtattak. In: Tudományos Gyűjtemény, 1817. 11. p. 76-85.	138.	
III. Más könyvtárból származó források		
Album ecclesiae Wittebergensis ad annum 1544.*	134.	
Bod Péter: Erdélyi Féniks. [Nagyenyed] : [s.n.], 1767.	102.	
Catalogus personarum et officium Societatis Jesu Provinciae Austriacae. 1749. [S.l.] : [s. n.], 1749 [?]	171.	
Corneli János: Res gestae in Ungaria annis 1667 & quinque sequentibus.... Cassoviae : typ. Academ. Soc. Jesu, 1740.	121.	
Cornides Dániel: Bibliotheca hungarica... Pestini : [s. n.], 1792.	46.	
Denis, Michael: Wiens Buchdruckergeschichte. Wien : Wappler, 1782.	74.	
[Horvát István] Boldogréti Víg László: Néhány Magyar és Erdély országi születésű külföldi könyvnyomtatókról a XV-dik században. In: Tudományos Gyűjtemény, 1817. 1. p. 71-77.	27.	

A táblázat folytatódik ...

* Ezt a művet a rendelkezésemre álló, illetve számomra elérhető források alapján nem tudtam azonosítani.

... a táblázat folytatása

Az említett forrás adatai (a biztosan azonosítható kútfőknél a teljes leírást közlöm, azoknál, amelyeket nem sikerült minden kétséget kizáróan azonosítani, Németh János hivatkozását adom meg)	A hivatkozás helye a Memoria typographiarumban	A forrás fellelhetősége a könyvtár katalógusaiban
Katona István: Historia critica ... Az összesen 42 kötetben különböző című folyamatokban 1779 és 1818 között megjelentetett monumentális forráskiadványnak Németh János csak bizonyos kötetekre hivatkozott: Historia regum stirpis Austriacae. Tom. I. Ord. XX. 2 partes. Ab anno Christi 1526. ad annum usque 1540. Claudiopoli : Typ. Episcopalis, 1794. [20. kötet] Historia regum stirpis Austriacae. Tom. IV. Ord. XXIII. Ab anno Christi 1558. ad annum usque 1564. Budae : Typ. Reg. Universitatis, 1799. [23. kötet]	(69., 114., 168.) 69. 114.,168.	
Kovachich Márton György: Scriptores rerum hungaricarum minores. Tom. 1. Budae : Typ. Reg. Universitatis, 1798.	115.	
Matriculae academiae [Wittenberg] ad annum 1534.*	133.	
Miller Jakab Ferdinánd: Fragmenta veteris typographiae Magno-Varadinensis. Pestini : Eggenberger, 1803.	101.	
Miller Jakab Ferdinánd: Über die erste Buchdruckerey in Ungarn. In: Zeitschrift von und für Ungern, 1803. 3. Heft. p. 305-315.	43.	
Pázmány Péter: Isteni igazságra vezérlő kalauz. 1. kiadása: Posonban : [typ. archiepiscopalis], 1613., illetve 2. edícióban: Posomban : [typ. Societatis Jesu], 1623.	81.	
Pray György: Historia regum Hungariae, cum notitiis previis ad cognoscendum veterem regni statum pertindibus. Budae : Regiae Univ. Pestanae typogr., 1801.	154.	
Sándor István: Magyar könyvesház. Győrött : Streibig, 1803.	32., 108., 115., 116., 121., 151., 164.	
Schwartner Márton: Statistik des Königreichs Ungarn. Pest : Trattner, 1798. Németh a 2. kiadásra hivatkozott (Ofen : gedr. mit k. Universitäts-Schriften, 1809-1811), az azonban nem volt meg Szombathelyen	86.	(1. kiadásban: Herzan, 1044)
Seivert, Johann: Nachrichten von siebenbürgischen Gelehrten und ihren Schriften. Pressburg : Weber, 1785.	51., 70. , 149.	

A táblázat folytatódik ...

* Ezt a művet a rendelkezésemre álló, illetve számomra elérhető források alapján nem tudtam azonosítani.

... a táblázat folytatása

Az említett forrás adatai (a biztosan azonosítható kútfőknél a teljes leírást közlöm, azoknál, amelyeket nem sikerült minden kétséget kizáróan azonosítani, Németh János hivatkozását adom meg)	A hivatkozás helye a Memoria typographiarumban	A forrás fellelhetősége a könyvtár katalógusaiban
Sylvester János: Grammatica Hungaro-latina. Neanesi [Sárvár] : [typ. Sylvester], 1539., illetve első szövegkiadása: Kazinczy Ferenc: Magyar régiségek és ritkaságok. 1. kötet. Pesten : Trattner, 1803.	131., 133	
Wallaszky Pál: Conspectus Reipublicae litterariae in Hungaria.... Posonii ; Lipsiae : Loewe, 1785. Németh a második kiadásra hivatkozik (Budae : Typ. Reg. universitatis, 1808), az azonban nem volt meg Szombathelyen	107., 109., 121.	(1. kiadásban: Catalogus... V. 7.)
Weszprémi István: Succincta medicorum Hungariae et Transilvaniae biographia. 1-4. Lipsiae : Sommer, 1774-1787.	59.	
Windisch Károly Gottlieb: Fragment einer kleinen Reise. In: Ungarisches Magazin. 1783. p. 267-276.	146.	

A Memoria typographiarum utóélete

Ahogy Németh János életére vonatkozó adatokban sem bővelkedünk, úgy a Memoria typographiarum sem épült be igazán szervesen a hazai nyomdászattörténeti, vagy tágabban értelmezve a művelődéstörténeti szakirodalomba. „Hamar elfeledték és alig-alig használták: az utókor úgyszólván nem tud róla, s ami még rosszabb, meg nem érdemelt vádak is érték” – olvasható Haiman György tanulmányában⁵³. Fitz József szerint a munka „Voltaképpen csupán a városok betűrendjébe rendezett bibliográfia a nyomdák termékeiről. A 19. század végéig kiadott magyar nyomdászattörténeteknek s ezek fogyatékoságának Németh a forrása.”⁵⁴ Fitz József, valamint munkássága iránt érzett minden tisztelet ellenére azon sommás ítéletét, miszerint a Memoria typographiarum csupán bibliográfia lenne, vitathatónak érzem. A nyomdászat eredetéről, hazai nyomdászokról, könyveskedőkről szóló rövid bevezető rész és a hozzájuk csatlakozó kimutatások a magyarországi és erdélyi nyomdáknak, nyomdászoknak századonkénti jegyzékei, ezek tulajdonképpen mutató, utaló szerepet töltenek be, elvezetik az olvasót azon

városok betűrendi helyére, ahol a nyomdász működött. Igaz ez még akkor is, ha a lajstromok a nyomda fennállásának a rendelkezésre álló források alapján megállapított idejét is közlik. A kötet végén található „A magyarországi és erdélyi nyomdák mutatója” elnevezésű rész a könyv főrészenek, az egyes városokról szóló fejezetnek a tartalomjegyzéke, amiben nyomdászok, illetve idő (évszázad) szerint nem lehet keresni. Valóban akadnak az egyes települések kiadványait regisztráló szócikkek között olyanok, amelyek az ott megjelent nyomtatványok – sokszor nem is összességének – felsorolásánál több információval nem szolgálnak, azonban ahogyan már a nyomdászattörténet forrásai kapcsán szó volt róla, Németh számos kútfőből merített munkája során, így sok esetben a tipográfiák támogatóival, tulajdonviszonyaival, a cenzúrával kapcsolatos adalékok is olvashatók, valamint idézetek a műhelyhez kötődő személyek műveiből, levelezésekből, a kötetek ajánlásaiból. Ezekből a közlésekből nem csupán a nyomda léte nyer bizonyítást a nyomtatványok adatainak lejegyzése által, hanem a téma iránt érdeklődő sokszor arról úgyszintén képet kaphat, hogy milyen történelmi, vallási, művelődési viszonyok között tevékenykedett a tipográfus. Mindazo-

nálta még ha csupán bibliográfiának tekintjük Németh munkáját, akkor is a nyomdászattörténeti kutatás egyik alapvető forrásának nevezhetjük – *Szelestei N. László* cikkében olvasható forrástipológia⁵⁵ külön kiemeli a nyomdászattörténeti adalékokat tartalmazó biográfiai összeállításokat, katalógusokat és bibliográfiákat. A benne olvasható tévedések a kor tudományos felkészültségéből, az akkori tudományos paradigmából fakadnak, tisztázásuk pedig a későbbi szakirodalom feladata.

Haiman György a Némethet ért méltatlan elfeledtetés miatt akart emléket állítani neki és rehabilitálta munkásságát a *Magyar Könyvszemle*-ben közölt tanulmányában⁵⁶, valamint az opusz magyar nyelvű kiadásával, illetve az abban közölt előszavában⁵⁷. A dolgozatban a Memoria typographiarum több olyan adatközlése is szerepel, ahol Németh korábbi tévedéseket cáfolt vagy félreértéseket tisztázott és megad olyan leírásokat is, amelyeket 1977-ig, publikációja keletkezéséig nem sikerült a különféle azóta elkészült bibliográfiákban fellelni, pontosan azonosítani. De éppúgy utal arra, hogy a műben természetesen maradtak olyan pontatlanságok, amelyeket a későbbi nyomdászattörténeti kutatások során kell még tisztázni és – az akkor még hiányzó – teljes magyar nyomdászattörténeti szintézisben közzétenni. (A viszonylagos teljesség igénye miatt érdemes megjegyezni, hogy az 1977-es publikáció(k) után számos részlettanulmány, illetve különféle szempontú nagylélegzetű összegzés született, ezekről egy naprakész retrospektív nyomdászattörténeti, esetleg könyv- és könyvtártudomány-történeti bibliográfia tudhatna számot adni; és 1999 óta modern magyar nyomdászattörténettel is rendelkezünk *V. Ecsedy Judit*nak köszönhetően⁵⁸.)

A hazai összefoglaló nyomdászattörténetek átvizsgálása talán rávilágít arra, hogy hogyan és mikor „esett ki” Németh János munkássága a szakmai köztudatból, illetve melyek azok a művek, amelyek elismerőn vagy akár bírálólág, de mégis felhasználták vagy legalább megemlékeztek róla.

A 19. és 20. század első felének magyar nyomdászattörténeti monográfiái számára a történeti irodalom, a már megszületett bibliográfiai feldolgozások és az egyre nagyobb számban megjelenő cikkeirodalom mellett bizonyosan meghatározó forrás lehetett a Memoria typographiarum még akkor is, ha ezt a kijelentést csak aprólékos filológiai kutatásokkal lehetne bizonyítani, mivel ezen összefoglalások nem mindegyike tartalmaz hivatkozásokat és nem közli azoknak a műveknek jegyzékét sem, amelyekből szerzőjük merített.

1860-ban az Athenaeum alapítójának, Petőfi egykori kiadójának 17 éves fia, ifj. *Emich Gusztáv* atya könyvelőjének, *Szabó József*nek segítségével állította össze művét, amelyet a család kinyomtatott és ügyfeleiknek ajándékként adott. *A könyvnyomdászat története Magyarországon* című rövid kötet értékét nem tudományos alapossága adja, sokkal inkább az ifjú szerző és társa érdeklődése és elkötelezettsége. Ezt egyrészt az bizonyítja, hogy a tobusból teljességgel hiányzik a filológiai apparátus, másrészt pedig az írók ítélete szintén ezt sugallja saját munkájukról: „E rövid történeti vázlatot csak mint kezdeményt kérjük tekinteni, talán találkozik egykor egy avatottabb kéz, mely ezt terjedelmesebben és czélszerűbben feldolgozván az által maradandó becsüvé teendő”⁵⁹. Mindazonáltal a fiatal szerző művéről joggal feltételezhetné az olvasó, hogy nem lehetett igazán tudományos igényű feldolgozás, Fitz József megítélése szerint azonban *Toldy Ferenc* irodalomtörténész, könyvtáros 1873-ban a *Budai krónika* megjelenésének 400. évfordulójá alkalmából tartott akadémiai felolvasásában sem tud lényegében többet, mint az ifjabb Emich⁶⁰.

A következő összefoglaló szintén egy ifjútól származik: *Ballagi Aladár* történetíró 24 évesen 1878-ban jelentette meg *A magyar nyomdászat történeti fejlődése : 1472–1877* címet viselő tobusát⁶¹. „Egy porszem művelődéstörténetünk nagy épületéhez akarna tehát lenni e munkánk” – írja a bevezetőben⁶², így magától adódik a téma kidolgozásának vezérszempontja: a nyomdászok a gondolatok terjesztői, vizsgálatának fókuszá-

ban a sajtószabadság és a cenzúra kérdése áll. Jegyzeteket ő sem ad részint terjedelmi okok miatt, részint pedig a sok lábjegyzet „a nyomdászat történelméhez méltó szép kiállítás harmóniáját tarkázta volna egész az ízléstelenségig”⁶³, kutatásai forrásairól így csak sommásan nyilatkozik: „kútfő-tanulmányon alapult jelen értekezésünk feladata: művelődés- és irodalomtörténetünk egyik rég érzett hiányának kipótlása. Ideje, hogy végre megismerjük nyomdászatunk történetét; mert mindaz, ami eddigelé e tárgyban íratott, e műiparunknak vagy csak rövid időszakra menő múltját vette fel, vagy éppen csak egy nyomdát”⁶⁴. Ebből a mondatból nem lehet biztosan megállapítani, hogy Ballagi felhasználta-e Németh János könyvét. Az idézett félmondat inkább arra utal, hogy nem, mindazonáltal nehéz feltételezni, hogy képzett és elismert történész létére és 1878-ig már számos tanulmány szerzőjeként⁶⁵ búvárlatai során ne kutatta volna fel a létező kevés összefoglaló monográfiák között a Memoria typographiarumot.

Aigner Károly budapesti könyvkereskedő 1883-as munkája *A könyvnyomdászat történetének vázlatja*, amely először a Corvinában jelent meg folytatásokban 1882-ben és 1883-ban, majd önálló kiadványként is napvilágot látott. Az első kötete tartalmazza nyomdászat egyetemes és hazai történetét a 18. század végéig⁶⁶. A kötet *Adatok jegyzéke*⁶⁷ című részében tájékozódhat az olvasó a felhasznált kútfőkről: a szerző külön részben veszi lajstromba az összefoglaló műveket, összesen 39-et, illetve az egyes nyomdászokról, nyomdákról szóló 20 közleményt. Az általános nyomdásztörténetek között Németh Jánosnak mindhárom vonatkozó munkája megtalálható, nyomdásztörténeti összefoglalója mellett a Tudományos Gyűjteményben lehozott két tanulmánya is. (Aigner vállalkozása unicus maradt, a Corvina 1889-es évfolyamában a 19. századot is feldolgozta, ez a második rész azonban kötetként nem jelent meg.)

Már a 20. század elején íródott és került 1915-ben az érdeklődők kezébe *Steinhofer Károly* munkája, *A könyv története*, melynek első kötete *A magyar könyvnyomtatás és könyvkereske-*

*delem rövid története a legrégibb időktől napjainkig*⁶⁸ címet kapta. Külön irodalomjegyzéket Steinhofer sem ad, helyenként a szövegben hivatkozik konkrét művekre, de ezek pontos adatai sem szerepelnek minden esetben. Forrásbázisáról csak annyi felvilágosítást nyújt a bevezető végén, hogy saját közel nyolcszázkötetes szakkönyvtára volt kutatási bázisa⁶⁹.

*A könyv sorsa Magyarországon a legrégebbi időktől napjainkig*⁷⁰ címen tette közzé dolgozatát három részben a Magyar Könyvszemle hasábjain 1923–1924-ben Gulyás Pál. Az első rész irodalomjegyzékébe Németh Jánostól a Tudományos Gyűjtemény 1817-es kötetében megjelent már említett, A magyarországi és erdélyi könyvnyomtatóknak nevei és a helyek, ahol és az idő, ameddig nyomtattak című cikkét vette fel⁷¹, amely tulajdonképpen a latin nyelvű nyomdásztörténete előtanulmányának tekinthető. Az 1961-ben közzétett bővített változat⁷² irodalomjegyzéket nem ad, a szövegben elhelyezett hivatkozások között Németh János Memoria typographorum csak egy helyen⁷³ szerepel, igazából itt sem Gulyás hivatkozik rá, hanem egy általa használt műből idézi Németh véleményét. Szintén Gulyástól származik *A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században*⁷⁴ című összegzés, ebben sem hivatkozik Németh nyomdásztörténeti könyvére. Ezen tényekből inkább tendenciaszerű viszonyulásra, értéktételre lehet következtetni. A könyv sorsa Magyarországon keletkezésének idejére Németh János kötete már több mint száz éves volt, ekkorra a hazai nyomdászat történetének különféle részterületeiről számos monográfia látott napvilágot, nem is beszélve a folyóiratokban közölt hatalmas mennyiségű cikkirodalomról, legfőként az 1876 óta megjelenő Magyar Könyvszemlében, illetve a vele nagyjából egykorú történelmi és irodalomtörténeti szakfolyóiratokban. Ez az irodalomtermés – és a Gulyás által felhasznált, hivatkozott külföldi kútfők szorították ki a volt szombathelyi líceum tanárának monográfiáját; nem feltételezhető Gulyás Pálról, hogy ne ismer-te volna alaposan Németh János munkásságát. A két világháború közötti következő nyomdát-

szattörténetünket, helyesebben a nyomdatechnika fejlődéstörténetét *Novák László* írta és jelentette meg 1927 és 1929 között⁷⁵. *A nyomdászat története* első kötetében, ahol a munkája során felhasznált szakirodalmat, valamint az elődök munkáit lajstromba veszi, „a tulajdonképpeni magyar nyomdásztörténet első jelentékenyebb munkása”-ként⁷⁶ aposztrofálja Németh Jánost. 1941-ben került az olvasók kezébe *Kertész Árpád* nyomdásztörténete, *A nyomtatott betű története és útja Magyarországon*⁷⁷. A Magyar Nyomdászok Társasága által közzétett kötet öt-
vözi az írástörténeti áttekintést, a nyomdászat történetét, illetve a nyomtatás eszközeinek, technikáinak ismertetését, a nyomdaipari eljárások leírásával. A munka csupán egy nagyon rövidke – mindösszesen 12 nem igazán akkurátusan elkészített könyvészeti leírást tartalmazó – irodalomjegyzéket közöl, ebben Németh János összeállítása nem szerepel.

A második világháború utáni időszak összefoglaló monográfiái között sokáig klasszikusnak számított a *Tevan Andor* tollából származó *A könyv évezredek útja*⁷⁸, mivel azonban a munka a könyvkultúra egyetemes történetét dolgozza fel, nem is várható el tőle, hogy a magyar vonatkozásokat igazán mélyen, esetleg tudománytörténetileg is értékelje. Az 1950-es évek másik jelentős kézikönyve, *Fitz József* már hivatkozott monumentális, de sajnálatosan torzónak maradt munkája⁷⁹, *A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedeleme története*. Németh Jánosról alkotott véleményét szintén már korábban idéztem. Mindazonáltal *Fitz József* felhasználta a *Memoria typographiarum*ot és Németh János egyik tanulmányát is⁸⁰.

A legfrissebb, a nyomdásztörténeti kutatások mai állását, eredményeit összegző, rendszerező magyar nyelvű összefoglaló a *V. Ecsedy Judit és Pavercsik Ilona* társszerzőségében íródott *A könyvnyomtatás Magyarországon a kéziszató korában. 1473–1800* címen⁸¹. Természetes, hogy a sok részlettanulmány, monográfia és a nemzeti kiadványtermést regisztráló új bibliográfia, az *RMNY* időszakában Németh János és nyomdásztörténete már nem tekinthető igazán helytálló forrásnak.

A *Memoria typographiarum* keletkezéstörténetével, valamint későbbi nyomdásztörténeti szakirodalom Némethhez való viszonyulásának bemutatásából jól nyomon követhető, hogy a vonatkozó kutatások fejlődésével, a források feldolgozásával, a kérdéskör önálló diszciplinává alakulásával, valamint a publikációs lehetőségek bővülésével a *Memoria typographiarum* fokozatosan veszítette el aktuális szakirodalom jellegét, kopott ki a köztudatból és vált a tudománytörténet szunnyadó alanyává. Mindazonáltal Németh János a rendszeres hazai nyomdásztörténetírás egyik első jelentős személyisége, munkássága mindenképpen tiszteletet érdemel úgy a már jóval nagyobb hagyományokra visszatekintő könyves kutatástól, mind a könyvkultúra és története iránt érdeklődő, ismereteit jóval több forrásra és feldolgozásra alapozó könyves szakmától. A *Memoria typographiarum* a nyomdásztörténetírás tudománytörténetének megkerülhetetlen és méltó állomása, a vonatkozó kutatásoknak pedig örök feladata az adott szakterület korábbi művelői munkásságának, hatásuknak, recepciójuknak feltérképezése, méltó emlék állítása a tudományos téglarakás folyamatában sokáig alapot képező korai/korábbi publikációknak.

Jegyzetek

1. Hasonmás kiadásban: Budapest : A Magyar Nyelv és Kultúra Nemzetközi Társasága, 2002.; szövegközlését ld. még: PÁPAI PÁRIZ Ferenc : Életnek könyve... In: Erdélyi Féniks : Misztófalusi Kis Miklós öröksége / bev. tanulmánnyal és magyarázó jegyzetekkel ell. Jakó Zsigmond. Bukarest : Kriterion, 1974. p. 409–416.
2. Részletesebben vö. SZELESTEI N. László: A magyarországi nyomdásztörténetírás kezdetei. = Magyar Könyvszemle, 1982. p. 19–39.
3. Vö. HAIMAN György: Németh János nyomdásztörténete (1818). = Magyar Könyvszemle, 1977. p. 250.
4. Tudományos Gyűjtemény, 1817. 1. p. 71–77.
5. Tudományos Gyűjtemény, 1817. 6. p. 67–83.
6. Tudományos Gyűjtemény, 1817. 12. p. 78–86.

7. Tudományos Gyűjtemény, 1817. 8. p. 53–73.
8. Tudományos Gyűjtemény, 1817. 11. p. 76–85.
9. Pest : Trattner, 1818. Németh János nyomdászattörténeti műve 1977-ben megjelent magyar fordításban minikönyvként is: Németh János: Magyarország nyomdáinak emlékezete. 1–2. köt. Bp. : Zrínyi Nyomda, 1977. A munka magyar fordítása mellett a kötetben Haiman György bevezető tanulmánya olvasható, amely nagyrészt megegyezik a Magyar Könyvszemlében közölt dolgozattal. (Jelen közlemény elkészítéséhez mindkét változatot felhasználtam. PRG)
10. SZÁNTÓ Konrád: A Katolikus Egyház története. 2. kötet. Budapest : Ecclesia, 1985. p. 297–298.
11. BODA János: A római katolikus iskolaügy fejlődése 1777 óta. In: A Szombathelyi Egyházmegye története. 2. kötet / szerk. Géfin Gyula. Szombathely : Géfin Gyula, 1929. p. 476–477.
12. Vö. RÉTFALVI Gábor: Az Egyházmegyei Könyvtár létrejöttének hatása Szombathely művelődési viszonyaira 1791–1799. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2003, 8. sz. p. 43–48., illetve SILL Ferenc: Szily János Püspök könyvtáralapítása. = Vasi Szemle, 1993. p. 91–101.
13. SZÉKELY László: A szombathelyi szeminárium története. = A Szombathelyi Egyházmegye története. 2. kötet / szerk. Géfin Gyula. Szombathely : Géfin Gyula, 1929. p. 189.
14. Vö. BODA János: A római katolikus iskolaügy fejlődése 1777 óta. In: A Szombathelyi Egyházmegye története. 2. kötet / szerk. Géfin Gyula. Szombathely : Géfin Gyula, 1929. p. 475.
15. Vö. SZÁNTÓ Konrád: A Katolikus Egyház története. 2. kötet. Budapest : Ecclesia, 1985. p. 298–300.
16. Vö. részletesebben: GÉFIN Gyula: Felsőszopori Szily János (1777-1799). – In: A Szombathelyi Egyházmegye története. 1. kötet / Géfin Gyula. Szombathely : Géfin Gyula, 1929. p. 35–43.
17. Vö. ECSÉDY Judit, V.: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában : 1473–1800. Budapest : Balassi, cop. 1999. p. 209–210.
18. Vö. Magyar könyvészet [CD-ROM] : 1712-1920. Budapest : OSZK : Arcanum, [2001].
19. MIKES Kelemen. Török országi levelek, melyekben a II-dik Rákóczi Ferentz fejedelemmel bújdosó magyarok történetei más egyéb emlékezetes dolgokkal együtt barátságosan eládatnak. Most pedig az eredetképpen való magyar kézírásokból kiadta Kulcsár István. Szombathelyen : Ny. Siess Antal József, 1794. A kiadvánnyal kapcsolatban vö.: Kuntár Lajos: Szombathely leghíresebb könyve : Mikes Kelemen: Törökországi levelek. = Magyar Könyvszemle, 1995. p. 190–195.
20. RÉTFALVI Gábor: Az Egyházmegyei Könyvtár létrejöttének hatása Szombathely művelődési viszonyaira 1791–1799. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2003, 8. sz. p. 43.
21. PATAKI László: A Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár története. In: A 200 éves Szombathelyi Egyházmegye emlékkönyve. Szombathely : Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság, 1977. p. 435.
22. PATAKI László: A Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár története. In: A 200 éves Szombathelyi Egyházmegye emlékkönyve. Szombathely : Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság, 1977. p. 435.
23. Pest : Trattner, 1791.
24. Idézi: SILL Ferenc: Szily János Püspök könyvtáralapítása. = Vasi Szemle, 1993. p. 98–99.
25. GÉFIN Gyula a líceum alapításáról írva Ruttner Mariánként szerepelteti az akkori apátot [vö. Géfin Gyula: Felsőszopori Szily János (1777-1799). – In: A Szombathelyi Egyházmegye története. 1. kötet / Géfin Gyula. Szombathely : Géfin Gyula, 1929. p. 95–96.], akinek neve helyesen Marian Reutter és 1805-ig volt heiligenkreuzi apát. Vö. Biographia Cisterciensis. Version 21. 03. 2010. http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Reutter,_Marian. [letöltve: 2010. június 22.]
26. Kasche Reutter halála után, 1805-ben lett az 59. heiligenkreuzi, illetve a 4. szentgotthárdi apát. Vö. Biographia Cisterciensis. Version 21. 03. 2010. http://www.zisterzienserlexikon.de/wiki/Kasche,_Nikolaus. [letöltve: 2010. június 22.]
27. B. S. P.: A Szombathelyi Királyi Lyceum esmértetése. In: Tudományos Gyűjtemény, 1819. 12. sz. p. 19.
28. Géfin Gyula: Felsőszopori Szily János (1777-1799). – In: A Szombathelyi Egyházmegye története. 1. kötet / Géfin Gyula. Szombathely : Géfin Gyula, 1929. p. 143.
29. A könyvtár történetével kapcsolatban vö. TOKAJI NAGY Erzsébet: A szombathelyi Herzan-könyvtár. = Vasi Szemle, 1987. p. 239–248., illetve KOLTAI Jenő: A Herzan-könyvtár. = Vasi Szemle, 1993. p. 110–113., valamint nemrégiben jelent meg az immáron látogatható és kutatható gyűjtemény rövid ismertetője: HORVÁTHNÉ SIMON Katalin: A Herzan-könyvtár. Szombathely : Martinus, 2009.
30. GÉFIN Gyula: Perlaki Somogy Lipót Márton. In: A Szombathelyi Egyházmegye története. 1. kötet / Géfin Gyula. Szombathely : Géfin Gyula, 1929. p. 252.
31. SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. 9. kötet. Budapest : Hornyánszky, 1903. col. 920–921.

32. HAIMAN György: Németh János nyomdászattörténete (1818). = Magyar Könyvszemle, 1977. p. 243.
33. GULYÁS Pál: Magyar írók élete és munkái. 19. kötet. Budapest : Argumentum, 2002. col. 439–440.
34. Bővített és átdolgozott kiadásban: Körmend : Gyürki László, 2002. oldalszámozás nélkül, április 12-e, halálának napja alatt. [a mű első kiadása 1968-ban jelent meg. PRG]
35. <http://regi.pim.hu/Online/adattar/mei.php>
36. B. S. P.: A Szombathelyi Királyi Lyceum esmértetése. = Tudományos Gyűjtemény, 1819. 12. sz. p. 16–17.
37. NÉMETH János: Magyarország nyomdáinak emlékezete. 1. kötet. Bp. : Zrínyi Nyomda, 1977. p. 151.
38. HOLL Béla: A Historia Litteraria magyarországi története. In: Holl Béla: Laus librorum : válogatott tanulmányok. Budapest : Magyar Egyháztörténeti Enciklopédia Munkaközösség, 2000. p. 113.
39. NÉMETH János: Magyarország nyomdáinak emlékezete. 1. kötet. Budapest : Zrínyi Nyomda, 1977. p. 155.
40. Pest : Trattner, 1814.
41. KOVACHICH Márton György – KOVACHICH József Miklós: Planum egy tökéletes magyar bibliografia és szókönyv iránt. In: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Szerk. Kovács Máté, 1. kötet. Budapest : Gondolat, 1963. p. 497.
42. KOVACHICH Márton György – KOVACHICH József Miklós: Planum egy tökéletes magyar bibliografia és szókönyv iránt. In: A könyv és könyvtár a magyar társadalom életében. Szerk. Kovács Máté 1. kötet. Budapest : Gondolat, 1963. p. 497.
43. NÉMETH János: Magyarország nyomdáinak emlékezete. 1. kötet. Budapest : Zrínyi Nyomda, 1977. p. 156.
44. Vö. HAIMAN György: Németh János nyomdászattörténete (1818). In: Magyar Könyvszemle, 1977. p. 252.
45. A források azonosításához a Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár korabeli állományjegyzékeit, az OSZK katalógusait, Szinnyei Józseftől a Magyar írók élete és munkáit, a Petrik CD-t, illetve számos hazai és külföldi nagykönyvtár katalógusait, bibliográfiai adatbázisait használtam fel.
46. Vö. PATAKI László: A Szombathelyi Egyházmegyei Könyvtár története. In: A 200 éves Szombathelyi Egyházmegye emlékkönyve : 1777 – 1977. Szombathely : Szombathelyi Egyházmegyei Hatóság, 1977. p. 441.
47. Kézirat. Szombathely, 1822. június 19.
48. Új magyar életrajzi lexikon. 3. kötet. Budapest : Magyar Könyvklub, 2002. p. 1217–1218. SZINNYEI József Magyar írók élete és munkái 7. kötetében (Budapest : Hornyánszky, 1900. col. 276–277.) az akadémiai tagság éve sajtóhibával szerepel 1913-ként, hiszen a Tudós Társaság akkor még nem is létezett.
49. CSAPODI Csaba: A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának ősnymtatvány-gyűjteménye. Budapest : Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1967. p. 5.; CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest : Gondolat, 1987. p. 183.
50. Vö. SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. 7. kötet. Budapest : Hornyánszky, 1900. col. 425–434.
51. CSAPODI Csaba – TÓTH András – VÉRTESY Miklós: Magyar könyvtártörténet. Budapest : Gondolat, 1987. p. 195.
52. Debreceni Ember Pál (1667–1710) református lelkész magyar egyháztörténeti művének kéziratát tulajdonképpen már 1708-ban nyomtatásra készen állt, de a manuscriptum csak jóval később jutott el az utrechti professzorhoz, aki végül az anyagot sajtó alá rendezte és saját neve alatt jelentette meg – az előszóban megemlékezett az igazi szerzőről, de azt is kifejtette, hogy maga milyen változtatásokat hajtott végre a szerkesztés-rendezés során. Részletesen vö: RITOÓK Zsigmondné: Debreceni Ember Pál egyháztörténetének kéziratái. 1–2. rész. = Magyar Könyvszemle, 1973. p. 175–185.; 364–376.
53. HAIMAN György: Németh János nyomdászattörténete (1818). = Magyar Könyvszemle, 1977. p. 43.
54. FITZ József: A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. 1. kötet. Budapest : Akadémiai K., 1959. p. 37.
55. SZELESTEI N. László: A magyarországi nyomdászat-történetírás kezdetei. = Magyar Könyvszemle, 1982. p. 20.
56. HAIMAN György: Németh János nyomdászattörténete (1818). = Magyar Könyvszemle, 1977. p. 243–255.
57. NÉMETH János: Magyarország nyomdáinak emlékezete. 1–2. kötet. Budapest : Zrínyi Nyomda, 1977.
58. ECSÉDY Judit, V.: A könyvnyomtatás Magyarországon a kézisajtó korában : 1473–1800. Budapest : Balassi, cop. 1999.
59. EMICH Gusztáv, ifj. – SZABÓ József: A könyvnyomdászat története Magyarországon. Pest : Emich, 1860.
60. FITZ József: A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. 1. kötet. Budapest : Akadémiai K., 1959. p. 37.
61. Budapest : Franklin-Társulat, 1878.

62. BALLAGI Aladár: A magyar nyomdászat történeti fejlődése : 1472–1877. Budapest : Franklin, 1878. p. 6.
63. BALLAGI Aladár: A magyar nyomdászat történeti fejlődése : 1472–1877. Budapest : Franklin, 1878. p. 8.
64. BALLAGI Aladár: A magyar nyomdászat történeti fejlődése : 1472–1877. Budapest : Franklin, 1878. p. 7.
65. Vö. SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. 1. kötet. Budapest : Hornyánszky, 1891. col. 431–423.
66. AIGNER Károly: A könyvnyomdászat történetének vázlata. 1. rész, Adatok jegyzéke ; A nyomdászat általános és magyar nyomdászat története a 18. század végéig. Budapest : Wilckens és Waidl könyvnyomdája, 1883.
67. AIGNER Károly: A könyvnyomdászat történetének vázlata. 1. rész, Adatok jegyzéke ; A nyomdászat általános és magyar nyomdászat története a 18. század végéig. Budapest : Wilckens és Waidl könyvnyomdája, 1883. p. V–X.
68. STEINHOFER Károly: A könyv története. 1. rész, A magyar könyvnyomtatás és könyvkereskedelem rövid története a legrégibb időktől napjainkig. Budapest : Lampel, 1915. A mű második része 1916-ban jelent meg, ennek címe: A könyv történeti fejlődése
69. STEINHOFER Károly: A könyv története. 1. rész, A magyar könyvnyomtatás és könyvkereskedelem rövid története a legrégibb időktől napjainkig. Budapest : Lampel, 1915. p. 4.
70. GULYÁS Pál: A könyv sorsa Magyarországon a legrégibb időktől napjainkig. 1–3. közlemény. In: Magyar Könyvszemle, 1923. p. 25–94.; 176–199.; 1924. p. 13–71.
71. GULYÁS Pál: A könyv sorsa Magyarországon a legrégibb időktől napjainkig. 1. közlemény. In: Magyar Könyvszemle, 1923. p. 93.
72. GULYÁS Pál: A könyv sorsa Magyarországon. 1–3. rész. Budapest : OSZK KMK, 1961.
73. GULYÁS Pál: A könyv sorsa Magyarországon. 2. rész. Budapest : OSZK KMK, 1961. p. 228.
74. GULYÁS Pál: A könyvnyomtatás Magyarországon a XV. és XVI. században. 1-2. kötet. Budapest : OSZK, 1931.
75. NOVÁK László: A nyomdászat története. 1-7. kötet. Budapest : Világosság, 1927-1929.
76. NOVÁK László: Kútfontok. In: A nyomdászat története / Novák László. 1. kötet. Budapest : Világosság Ny., 1927. p. 128.
77. Budapest : Magyar Nyomdászok Társasága, 1941.
78. Budapest : Művelt Nép, 1956., későbbi kiadásai szintén Budapesten 1973-ban és 1984-ben készültek
79. FITZ József: Magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története. 1. A mohácsi vész előtt. 2. A reformáció korában. Budapest : Akadémiai K., 1959–1967.
80. Vö. A magyar nyomdászat történeti irodalma. In: A magyar nyomdászat, könyvkiadás és könyvkereskedelem története / Fitz József. 1. kötet. Budapest : Akadémiai K., 1959. p. 37–52.
81. Budapest : Balassi, 1999.

Kitüntetések

2011. március 15-e alkalmából Magyarország köztársági elnöke a miniszterelnök előterjesztésére Széchenyi-díjat adományozott *dr. Monok Istvánnak*, az OSZK korábbi főigazgatójának, az Eszterházy Károly Főiskola egyetemi docensének a 15–17. századi könyv- és olvasmánytörténet, a 16–17. századi magyar művelődéstörténet és a régi magyar irodalom történetének kutatásában elért eredményeiért, továbbá oktatói, szerkesztői és szakmai közéleti tevékenységéért.

Dr. Rozsondai Marianne kandidátusnak, az MTA Kézirattár Régi Könyvek Gyűjteménye ny. osztályvezetőjének, a könyvkötés-történet és könyvkötésművészet szakértőjének a Magyar Köztársasági Érdemrend Lovagkeresztjét adományozta.

A magas kitüntetésekhez szívből gratulálunk.

Gyakorlati bibliometria: a tudományos tevékenység értékelése könyvtári eszközökkel

Hajnal Ward Judit, Paul Candon, James Cox, Molly Stewart, Nicole Frisone

Könyvtárosként a mindennapi gyakorlatban figyelemmel kísérhetjük, milyen változásokat idéz elő az internet terjedése és az elektronikus környezet térhódítása a tudomány világában. Az előfizetési könyvtári források, adatbázisok, a nyílt hozzáférésű folyóiratok és archivált anyagok révén lényegesen könnyebben juthatunk hozzá a publikált tudományos eredményekhez akár formális vagy informális közlemény, szakkikk, tanulmány, szakkönyv más és más szerző által írt fejezetei, konferencia-előadások, jelentések vagy ismeretterjesztő cikkek formájában. Ennek megfelelően változnak a könyvtárhasználók információkeresési szokásai a tudományos kutatás terén, beleértve a tudományos teljesítmény színvonalának felmérését. A tudományos kommunikáció és az egyes szakterületek publikálási szokásainak módosulása eredményeként a hagyományos tudományometriai eszközök és mutatók nem minden tudományterületen képesek lépést tartani a tudományos munka (közlemények és kiadványok) értékelésével. Az

új igények kielégítésére, a kutatói teljesítmény összetettebb értékelésére új módszerekre mutatkozik igény.

Az utóbbi néhány évben minden eddiginél gazdagabb eszköztár áll rendelkezésre azok számára, akik a tudomány egyes területeit objektív módon kívánják feltárni. Az egyes tudományágak irányának és növekedési ütemének változása könnyebben nyomon követhetővé vált a tudományometriai alkalmazások elterjedésével. A tudománymetria és bibliometria önálló tudományágként létjogosultságot nyerően használatossá vált a mindennapi gyakorlatban, mind a tudományos kutatóintézetekben, mind pedig a tudományfinanszírozók között. A tudományometriai mutatókat az egyes kutatók, intézmények, szaktudományágak vagy akár egy ország tudományos tevékenységének értékelésére szokás alkalmazni, mintegy számszerűsítve a kutató és kutatása jelentőségét. A publikációk mennyiségi viszonyaival foglalkozó tudományág, a bibliometria egyre bővülő eszköztárral áll rendelkezésre a leíró és értékelő elemzésekhez. A jelenleg *Thomson Reuters Scientific* (korábban Institute for Scientific Information, ISI) által kínált előfizetéses adatbázisainak új versenytársai, például az Elsevier szintén térítéses *Scopus* és az ingyenes *Google Scholar* szolgáltatásaikkal jelentősen hozzájárultak a változásokhoz. Az elmúlt években újabb és újabb mérőszámok, úgynevezett teljesítménymutatók (performance indicators) jelentek meg a kínálatban, mint például a bevált impakt faktor mellett a folyóiratok presztízsének megítélésére szolgáló *Eigenfactor* (eigenfactor.org), az egyes folyóiratokban megjelenő közlemények letöltési száma (*COUNTER: Counting Online Usage of Networked Electronic Resources* – az elektronikus hálózati források online használatának mérése, projectcounter.org), vagy az egyéni kutatói teljesítmény vonatkozásában az egyszerű statisztikai adatoknál pontosabb értékelést nyújtó *h-index* (Hirsch, 2005) és *g-index* (Egghe, 2006). Az állaspályázatoknál és előléptetéseknél szerte a világon ugyanolyan gyakori ezen mutatók használata, mint az intézeti teljesítmény

mérésében vagy a kutatásfinanszírozásban. A témáról magyar nyelven is olvashatunk, sokkal szórakoztatóbb stílusban Siegfried Bär könyvében (Bär, 2003).

A kutatók, kutatásszervezők, egyetemi és finanszírozási döntéshozók információs igényeinek kielégítése mellett magunk is használjuk nap mint nap ezeket az eszközöket könyvtári célokra, például állományelemzésben és -fejlesztésben (előfizetés és lemondás, folyóiratcsomagok összeállítás, az olvasói használat értékelése stb), de a könyvtárhasználók is újabb kérdésekkel, kérésekkel és igényekkel keresik a könyvtáros segítségét. Tanulmányunk célja a könyvtárnak és a könyvtárosoknak a tudományos tevékenység értékelésében játszott lehetséges szerepének a bemutatása. A változások folyamatos követése révén, az új tudományometriai és bibliometriai források megismertetésével és értő alkalmazásával a könyvtár lényegesen hozzájárulhat egy tudós, egy szakterület vagy egy intézmény eredményeinek valós feltérképezéséhez. A naprakész bibliometriai ismereteket az érdekeltekkel közösen használva a könyvtár nagy terhet vehet le a kutatók válláról, és újabb tanúbizonyságot adhatja nélkülözhetetlenségének a tudományos életben is.

Bibliometria nem csak könyvtárosoknak

Előzetesen – a gyakran emlegetett kételyek ellenére – kiemelnénk a bibliometriai módszereknek az adott szakterület tudományos tevékenységének megítélésében betöltött felbecsülhetetlen értékét. Általánosan elfogadott tény, hogy a szakmabeliek által befolyásosnak tartott folyóiratok, közlemények és szerzők megnevezésével a tudományág önmagáról alkotott véleményét kapjuk eredményként.

A tudományos tevékenységet értékelő bibliometriai alkalmazások alapjaként az a feltételezés szolgál, hogy a fontos tudományos közleményeket, illetve a szakterületen befolyásos tudósokat

gyakrabban idézik. Ebből eredően a többször hivatkozott publikációt, a gyakran idézett folyóiratot és a magas idézettségi mérőszámokkal rendelkező kutató vagy intézmény munkáját jobb minőségűnek szokás értékelni (Meho & Rogers, 2008).

A tudományos közlemények hatásának mérhetősége megosztja a tudományometriával és bibliometriával foglalkozó kutatókat (Bornmann et al. 2008, Kostoff, 1998, Hood & Wilson, 2001, Phelan, 1999, Wallin, 2005). Ennek egyik magyarázata lehet az egyes tudományágak publikációs és hivatkozási szokásainak a különbsége (például a hivatkozások száma egy tanulmány végén, a régebbi és újabb közlemények idézésének aránya, referált folyóiratban vagy egyéb módon publikált eredmények értéke és frissesége stb.). Az egyik tábor kutatási eredményeivel azt bizonyítja, hogy a bibliometriai értékelés szoros kapcsolatban áll sok más, a tudományos munka eredményességét mérő módszerrel, tényezővel és véleménnyel, mint a díjak, kitüntetések, elismerések, ösztöndíjak, kutatásfinanszírozás, előléptetés és hírnév, valamint a szakmabeliek nem hivatalos értékelése. Például amikor ötvenhárom vezető csillagászt megkértek, hogy válasszák ki a század legfontosabb tudományos közleményeit, az eredmény önmagáért beszélt: a cikkek 92%-ára többen hivatkoztak, mint az átlag, vagyis a fontos publikációk idézettsége magasabbnak bizonyult (Abt, 2000).

Az ellentábor szerint az idézettség a tudományra gyakorolt hatás mellett nagy mértékben függ a kiadói szakma sajátosságaitól, és sajnálatos módon ki van téve olyan tényezőknek, mint a közlés időzítése, a folyóirat hozzáférhetősége, a publikáció műfaja és elhelyezése a folyóiratban vagy a könyvben, a folyóirat típusa, az olvasó és a szerző kapcsolata, a közlemény elérhetősége elektronikus úton, stb. Példaként idézhetnénk az egyik orvosi egyetem szerzőinek hivatkozási szokásait vizsgáló tanulmányt, amely azt találta, hogy a városi székhelyű tanszékek kutatói nem használnak több csak elektronikus formában elérhető folyóiratot, mint nyomtatottat. Viszont a kisebb, kihelyezett tagozatok kutatói, akik

nem férnek hozzá a nyomtatott kiadványokhoz, lényegesen kevesebbet idéznek ilyen forrásokból (deGroot, 2008). A tudományban jelentős hatással rendelkező tanulmányokat pedig esetleg soha vagy csak ritkán idéznek, ahogy ezt egy sajátos terület, a bioföldrajz publikálási és hivatkozási gyakorlata alapján kimutatták. A szerzők annotált bibliográfiája a függelékben jó példa arra, ahogyan mások eredményeit és munkáját használják, de formai hivatkozások nélkül (MacRoberts, M. H. & MacRoberts, B. R., 2010). Az idézettséget befolyásoló tényezők teljesebb listája alapján javasolható a tudománymetria eszközeinek alaposabb megértése és az eredmények kritikai szemléletű értelmezése (Bornmann et al., 2008). Az idézettség elemzéséről szóló szakirodalom részletesebb vizsgálata azt sugallja, hogy a tudománymetriai mutatók alkalmazásánál a legnagyobb körültekintéssel kell eljárunk és figyelembe kell vennünk az egyedi tényezőket az általános problémák mellett (Phelan, 1999).

Elfogadott az a tény, hogy egy viszonylag kis számú tudósgárda publikálta az összes közlemény nagy részét (ld. ISI Highly Cited adatbázisáról a későbbiekben), míg egyesek szerint a közlemények közel 90%-ára egyszer sem hivatkoznak, sőt, a megjelenő cikkeknek közel 50%-át a szerzőkön, szakreferenseken és szerkesztőkön kívül soha senki sem olvassa el (Meho, 2007). Mindez nagy felkészültségű szakemberek kutatásaiból ismeretes, akik az előfizetéses és ingyenes adatbázisok évtizedeken át gyűjtött adatait statisztikai módszerekkel elemzik, és azokból a tudomány szempontjából lényeges következtetéseket vonnak le. A tudománymetria és bibliometria eszközeivel a dokumentumokban található vagy azokhoz hozzárendelt adatok bármely számszerűsíthető eleme mérhető: szerzőség (egyéni szerző, intézmény), származás, eredet, (földrajzi terület, nyelv), kiadvány (folyóirat, formátum), tartalmi elemek és – a legfontosabb – a hivatkozás. Az egyes tudományágak eltérő kommunikációs és publikációs szokásai miatt abszolút számoknak sokan nem látják hasznát, viszont az értékelésnek van értelme az adott

szakterület összefüggésében, értő interpretáció kíséretében. Bibliográfiai elemzésünkhöz, hozzáférhetőségtől (ingyenes vagy előfizetéses) és szakterülettől függően, számos eszköz közül választhatunk. Tapasztalataink szerint a források megválasztásához érdemes a könyvtáros szakember segítségét kérni.

A következőkben bemutatjuk, hogy tapasztalataink (a szakirodalommal egyetértésben) azt igazolják, bibliográfiai elemzésünkhöz célszerű egynél több forrást használni. Forrásnak a leggyakrabban használt Thomson Reuters termékeit (Social Science Citation Index, Web of Science és ISI Highly Cited), a versenytárs SCOPUS és a Google Scholar adatbázisait választottuk, amelyeket már több tanulmány is összehasonlított (Ball & Tunger, 2006, Bar-Ilan, 2008, Bakkalbasi, Bauer, Glover & Wang, 2006, Jacsó, 2008, Kloda, 2007, Levine-Clark & Gil, 2009, Meho & Yang, 2007, Norris & Oppenheim, 2007), de a *szenvedélybetegségek kutatása* téren még nem készült az egyéni vagy csoportos tudományos teljesítménymutatók összehasonlításával végzett elemzés.

A hivatkozás

A tudományos publikálás gyakorlatában a hivatkozás általában a szövegben előforduló, formailag szabályozott utalás egy publikációra, melyet a szerző cikke végén az irodalomjegyzékben megad. A hivatkozások arról tanúskodnak, hogy az új tudományos eredmény szervesen kapcsolódik a korábbi ismeretekhez, ezek forrásaira a szerző utal a szövegben és a közlemény végén. Az irodalomjegyzék (az egyes hivatkozási rendszerekben *bibliography*, *references*, *works cited*) első szerző szerinti ábécében tartalmazza minden olyan közlemény bibliográfiai adatait (szerző vagy szerzők, cím, a megjelenés helye, ideje), melyre a szövegben egyszer vagy többször utalt. Szakterülettől függően az egyes tudományos folyóiratok különféle közlési és hivatkozási stílusokat részesítenek előnyben (*output styles*). A legtöbb folyóirat valamely

nagy tudományos szervezetek stílusrendszerét részesíti előnyben, pl. APA (Amerikai Pszichológiai Társaság), MLA (Modern Nyelvtudományi Társaság), AMA (Amerikai Orvostudományi Társaság) stb., de a folyóirat elő is írhatja a saját formát. A cikkírás és idézés folyamatát könnyítik a hivatkozás-menedzselő szoftverek (*citation management software*, *bibliographic management software*), így a Thomson Reuters *EndNote* vagy *Reference Manager* egyedi számítógépen használatos alkalmazásai, a ProQuest által fenntartott, online környezetben működő *RefWorks* vagy a nyílt forráskódú, ingyenes *Zotero*. A hivatkozás pontosságát segíti elő a gyakorlatban az is, hogy a nagy tudományos adatbázisok, platformok és könyvtári-bibliográfiai rendszerek (EBSCO, Elsevier, H.W. Wilson, Web of Science, OCLC WorldCat, Ovid, CrossRef, Serial Solutions) szintén integrálják ezeket az alkalmazásokat, a szövegszerkesztő programokkal egyetemben. Ennek révén a tanulmány szövegtestében hivatkozott cikkekből a tanulmány végére pillanatok alatt generálható a folyóirat hivatkozási szabályainak megfelelő irodalomjegyzék. Ez részben megkönnyíti a szerzők és szerkesztők munkáját, de befolyásolhatja a szerzőt a publikálandó cikk közlési helyének megválasztásában. A hivatkozás pontosságát a szerkesztés folyamán a fenti rendszerekkel ugyancsak kompatibilis szoftverek is ellenőrzik (pl. eXtyle – inera.com). A később ismertető mérőszámok közös sajátossága, hogy az adatok erről a szöveg végén előforduló listáról származnak, vagyis függetlenül a szövegben előforduló utalások számától, minden hivatkozást csak egyszer vesznek figyelembe. A hivatkozások bibliográfiai értékelésében a közleményre hivatkozó folyóirat rangjának, ugyan csak nincs súlya, valamint az sem számít, hány szerző írta a cikket.

A tudományos ismeretek a hivatkozások révén formailag is egymáshoz kapcsolhatóak. Egyrészt visszafelé történő hivatkozás formájában (*backward citation*, *cited articles*) az új tudományos ismereteket a már meglévő eredményekhez viszonyítják, vagyis a cikk által hivatkozott más

publikációkra vonatkoznak. Másrészt az adott közleményre történő hivatkozásokkal annak tudományos hatását bizonyítják (*forward citation, citing articles*). A tudományos térképek pontosabb ábrázolására törekvő egyes adatbázisok megkülönböztetnek első- és másodgenerációs hivatkozást is, például a Thomson Reuters hivatkozási térképei (*citation maps*). Az elsőgenerációs hivatkozás közvetlenül idézi az adott közleményt, míg a másodgenerációs valamelyik idéző közleményre hivatkozik. A bibliometriai elemzésekben az idézettségi mutatók általában az elsőgenerációs idéző közlemények számán alapulnak. Teljes tudományágak és földrajzi egységek rendszere is feltérképezhető, mint ahogyan ezt az Elsevier legújabb, úttörő alkalmazása, a SciVal lehetővé teszi (<http://www.scival.com>).

Hivatkozásnak számít tehát a publikáció végén lévő irodalomjegyzék minden egyes tétele, függetlenül attól, milyen célból történt az utalás. A hivatkozás miértjének közelebbi elemzése a számszerűen leírható adatok mögött rejlő minőségi különbségekre utal. A meglévő ismeretekre történő építés, szakirodalmi áttekintés, anyagok és módszerek leírása, az állítások igazolása, adatok hitelességének alátámasztása, mások eredményeinek helyesbítése vagy kritizálása mellett előfordul a saját műre történő hivatkozás vagy az udvariasságból történő idézés is. Ezek mind egy-egy hivatkozásként esnek a latba az idézettség szempontjából, ami már önmagában vitára adhat okot.

A hivatkozások demokratikusak, mindegy, miért idéztük valakinek a cikkét, minden hivatkozás ugyanolyan tételnek számít a listán. Ugyan udvariassági hivatkozásnak számít, ha egyes szerzők kölcsönösen hivatkoznak egymás közleményeire vagy egy nagytekintélyű szakember cikkére hivatkozunk, jóllehet a témához nincs is köze, de ezek is növelik a teljes hivatkozások számát. Már nem ennyire ártatlan dolog, amit bizonyos folyóiratok a szóbeszéd szerint művelnek: elvárják, szinte megkövetelik, hogy a náluk publikáló szerző idézzon a folyóiratban megjelent cikkekből. Ennél is vitathatóbb

az a gyakorlat, miszerint az adott szám elején, egy vezércikkyszerű ismertetőben összefoglalják a szám tartalmát, amellyel növelik a hivatkozások számát. Az ilyen manipulációk kiküszöbölésére le szokták vonni az önhivatkozások számát az összes hivatkozásból, illetve eredeti közleményként határozzák meg a hivatkozható dokumentumokat. Ezzel szemben a hivatkozás dokumentálása elmaradhat olyan esetben, amikor a hivatkozás pontatlan, vagyis az adatbázisban indexelt mezőknek nem megfelelő alakban került a cikkbe. Ennek forrása lehet a szerző, aki a közleményre nem jól hivatkozik, vagy az adatbázis, ha például két szerző, akiknek a vezetékneve és keresztnévük első betűje is azonos, nem különböztethető meg.

A hivatkozáselemzés (*citation analysis*) egyszerű leíró statisztikai adatokkal (pl. közlemények száma, átlagos vagy éves hivatkozás cikkenként, leggyakrabban hivatkozott cikkek rangsora, stb.) és az ezekből számított összetettebb mutatókkal történő kvantitatív vagy kvalitatív elemzés (pl. h-index és ennek variációi, g-index, és súlyozott indexek).

A hivatkozás számlálása mindig ugyanazon adatbázis adatai alapján történik, vagyis ha az adott közleményre olyan folyóiratban hivatkoztak, amely nem szerepel az adatbázisban, az nem fog hivatkozásként szerepelni. Könyvfejezetek hivatkozásait még mindig kevés forrás tudja beszámítani. Ugyancsak kimaradhatnak az adatbázis által évről évre szerint nem indexelt évfolyamokban szereplő hivatkozások. Értelemszerűen a nem lektorált folyóiratok hivatkozásai sincsenek benne a *Web of Science* többnyire rangos folyóiratokat figyelő hivatkozási indexeiben, és a nem angol nyelvű cikkek is hátrányos helyzetbe kerülnek az idézés lehetősége vagy dokumentálása szempontjából. Az idézettség nagyságrendje önmagában nem feltétlenül jelenti, hogy az adott közlemény fontos vagy hasznos (Abt, 2000). Jogos a kérdés, hogy azonos értékű-e a magas impakt faktorú tudományos folyóiratban történő hivatkozás az alacsony folyóiratbeli idézéssel.

Bibliometria és tudománymetria

A bibliometriai elemzéseknek gazdag az irodalma mind angol, mind pedig magyar nyelven. A tanulmányok közös jellemzője, hogy szinte minden érdekelt fél szerepel szerzőként: elméleti és gyakorlati szakember, természet- és társadalomtudós, oktató és kutató, könyvtáros, szerkesztő, adatbázis-forgalmazó, kutatásfinanszírozó-döntéshozó.¹ Az idézettség vizsgálatának tárgya lehet egy adott szakterület vagy téma, a kutatók közti kommunikációs formák, egy adott folyóirat közlési és hivatkozási gyakorlata, és igen gyakran a hivatkozási rendszerek és adatbázisok különbségei, használata és pontatlansága. Az irodalmat áttekintő cikkek ismertetésében szerepelnek felhasználói tanulmányok, információ-keresési szokásokra és állományfejlesztésre vonatkozó cikkek, valamint a kutatók és közlemények eredményességét vizsgáló elemzések. A tudományos tevékenységet értékelő ágak terminológiája nagy változatosságot mutat. A leggyakrabban használt kifejezés a bibliometria (*bibliometrics*), ezt követi a tudománymetria és az informetria (*scientometrics*, *informetrics*), de más fogalmak is használatosak (*bibliometry*, *technometrics*, *scientometry*, *librametry*, *statistical bibliography*). A DIALOG információ-tudományi adatbázisaiban a három leggyakrabban előforduló terminus közül a bibliometria megnevezés 1975 óta folyamatos növekedést mutat (Hood & Wilson, 2001).

Bár a szó francia, '*bibliometrie*' alakját már használta Paul Otlet 1934-ben (Hood & Wilson, 2001), az elnevezés Pritchardtól származik, aki 1969-ben a korábban használatos bibliográfiai statisztika helyett az új terminust javasolta (Pritchard, 1969). Meghatározása szerint a bibliometria matematikai és statisztikai módszerek alkalmazása könyvekre és más kommunikációs formákra.

A tudománymetria (*scientometrics*) a bibliometria orosz nyelvű megfelelőjeként született (Nalimov és Mulchenko, 1969, idézi Hood & Wilson, 2001), majd az 1978-ban alapított *Scientometrics* című folyóirat népszerűsítette

ezt a fogalmat Braun Tibor közreműködésével (Rousseau, 2007). A tudománymetria célja többértű, nemcsak az egyes tudományágak szakirodalom formájában megmutatkozó teljesítményét méri.

A német '*Informetrie*' szóból származó informetria (*informetrics*) szót a bibliográfiát és scientometriát is magában foglaló megnevezésként szokás értelmezni (Hood & Wilson, 2001). A tudománymetria történetének átfogó ismertetése, köztük az 1743-ból származó legkorábbi citációs index és a három idevonatkozó fő törvény bemutatása (Lotka, Zipf, és Bradford törvényei a múlt századból) érdekes olvasmány angol nyelven (például Brookes, 1990 vagy Heltzer, 2010).

Bibliometriai eszközök

Évtizedeken át egyetlen cég uralta a piacot, az 1960-ban Eugene Garfield által alapított, Philadelphiában található *Institute for Scientific Information* (ISI), amely jelenleg a Thomson Reuters tulajdonában van. A multidiszciplináris adatbázis egyeduralmát a tárgyszavakkal ellátott folyóiratok nagy számának és a hivatkozások indexelésének köszönhette. A modern követelményeknek megfelelően vizuális formában is láthatjuk keresésünk eredményét, emellett számos eszköz elemzi az adatokat, és integrálja adatait más, a tudományos kommunikációt segítő szoftveralkalmazásba. (Az ISI történetéről ld. Garfield, 2006.)

Jelenleg is ez az adatbázis szolgál kiindulópontként a tudományos tevékenység értékeléséhez mind a hozzáférhetőség, mind pedig az értékelési formák megalapozása eredményeként.

Közben az Elsevier 2004-ben piacra dobta *SCOPUS* nevű térítéses adatbázisát (Scopus.com), elterjedt a *CiteSeer* (<http://citeseer.ist.psu.edu>), és a *Google Scholar* is egyre szélesebb körben indexeli a tudományos közleményeket. A Google Scholart nevezik a citációs indexek új generációjának is, amelynek előnye, hogy szerepelnek benne konferencia-előadások,

disszertációk, szakdolgozatok és egyéb, a szürke irodalom körébe tartozó publikációk, sőt az adott szerző által írt és szerkesztett könyvek, könyvfejezetek hivatkozásai is (Noruzi, 2005). Létrejöttek egy-egy tudományágra szakosodott adatbázisok, vagy a korábban meglévő adatbázist hivatkozásokkal bővítették (mint például Chemical Abstracts, MathSciNet, PsycINFO). Ezt a tudományágak publikációs tevékenységei és szokásai közti eltérések indokolják: egyes tudományágakban a konferenciák nyomtatott előadásai vagy a prepublikációs közlemények sokkal fontosabbak, időszerűbbek, mint másokban.

Egy adatbázis bibliográfiai vonatkozású eszközei természetesen nem választhatók el az adatbázis tartalmától, hiszen minden eszköz csak az általa feltárt tartalmakra épít forrásként. Az adatbázisok tartalmának vizsgálata általánosabb képet nyújt az adatbázisok dimenzióiról (időbeliség, mélység, frissesség, teljesség, pontosság). Témánk szempontjából különösen fontos az adatbázisok által feltárt források elemzése (a feldolgozott primer források típusa, műfaja, nyelve és földrajzi származása); erről összefoglalóan magyarul is olvashatunk (Jacsó P., 2005).

A szenvedélybetegségek kutatása és a könyvtár

Az addikció tudományának bibliometriai vizsgálata nem könnyű feladat, és ezidáig kevés tanulmány született a témában. Az egyik az *Addiction* folyóiratban közölt publikációk idézettségét hasonlította össze a közlés előtti szakmai bírálat rangsorolásával, vagyis egy és ugyanazon folyóiratot vett alapul forrásként, és annak közlési gyakorlatát elemezte (West & McIlwaine, 2002). Egy másik tanulmány az alkohollal kapcsolatos nemzetközi kutatásokat vizsgálta az alkoholbetegség elterjedtségének függvényében azzal a céllal, hogy a téma iránti érdeklődést és elkötelezettséget felmérje szerte a világban. (Rajendram, Lewison, & Preedy, 2006). A szerzők a Thomson Reuters adatbázisai alapján az egyes földrajzi

egységek publikálási szokásaiból az alkohol-fogyasztás függvényében bibliometriai módszerekkel azt mutatták ki többek közt, hogy a közlemények 58%-a az USA és Kanada területét öleli fel orvosbiológiai témában, jóllehet ez a régió a világ összes alkoholbetegségének kb. 13%-át képviseli. A 87%, vagyis az összes többi régió a közlemények 8%-ával járult hozzá az alkoholkutatáshoz. Az okokat és következtetéseket nem kívánjuk részletezni, példánk mindössze a bibliometriai kutatás egy lehetőségét illusztrálja. Egy harmadik tanulmány kifejezetten az addikciós folyóiratokban 1984 és 1988 között megjelent közleményeket vizsgálta bibliográfiai eszközökkel az ISI adatbázisa alapján. Bár nagy a változatosság a hivatkozások számát illetően, a vizsgált 541 cikknek mindössze 28,8%-ra nem hivatkoztak az adott időtartam végéig. Ez a társadalomtudományok hivatkozási szokásaihoz képest igen jó arány (Howard & Howard, 1992). Egy rövidebb elemzés pedig a társszerzők számának folyamatos növekedéséről számol be (Howard & Walker, 1992).

Vizsgálatunk szakterülete, az addikció-kutatás különösen specifikus kutatási ággként bibliometriai értékelés szempontjából problémás tudományágnak tekinthető. A terület multidiszciplináris jellege, módszertani és terminológiai sokfélesége további nehézséget okoz. Egy szűk szakterületen a tudós publikációja általában kisebb érdeklődésre tarthat számot, és viszonylag kevés kutató fog cikkére hivatkozni, hiába jelent az meg magas impaktfaktorú folyóiratban (Bornmann et al. 2008). Egy új tudományág kutatási témáinak ugrásszerű növekedését nem feltétlenül képes követni az adatbázisok teauruszainak szóhasználata sem, ami az addikcióval foglalkozó szakágon belül jelenleg az újabb információ- és kommunikációs technológiai (*information and communications technologies, ICT*) addikciók (internet, videójátékok, mobil eszközök, stb.) esetében kimutatható. A terminológia, illetve annak következetes használatának hiánya megnehezíti a dokumentumok lekeresését, és ezt a szakirodalom szóródása tovább nehezíti (Carbonell, et al. 2009). Az alkohol tudományterülete ugyanilyen: nem elég egyetlen

adatbázist használni, hogy az összes releváns cikket megtaláljuk.

Könyvtárunk a *Center of Alcohol Studies* nevű interdiszciplináris intézet információs osztályának szerves része, az alkohol- és egyéb szenvedélybetegséggel foglalkozó szakmai anyagok nemzetközileg elismert gyűjtőhelye. Az intézetet a Yale Egyetemen alapították a harmincas évek végén, csak 1962-ben került mai helyére, a Rutgers Egyetemre. A könyvtár az intézet által kiadott szakmai folyóirat, a világ második legrégebb szenvedélybetegségekkel foglalkozó folyóirata, a *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*² melléktermékeként, annak kutatási bázisaként és adattáraként jött létre.

Az elmúlt három évben kutatóink és oktatóink kérésére többször is végeztünk bibliometriai forrásokat igénylő gyűjtőmunkát, keresést és elemzést; megbízásunk – a szakirodalomban ismert céloknak megfelelően – egyéni és csoportos teljesítmények értékelésére, folyóiratok minőségének megítélésére szolt. Hamarosan nyilvánvalóvá vált számunkra, hogy az egyes kutatóktól kapott feladatok eredményei a többiek érdeklődésére is számot tartanak. *Könyvtári órák* címmel előadás-sorozatot indítottunk, ahol kutatóink és oktatóink számára bemutattuk a hozzáférhető eszközöket, illetve azok néhány felhasználási lehetőségét, aminek következményként ilyen jellegű kéréseink megsaporodtak. Különösen nagy sikere volt a Thomson Reuters Web of Science látványos idézettségi térképeinek, míg az adatbázisokban található adatok pontatlansága, hiányosságai és az adatbázisok lekérdezési eredményei közti, időnként óriási diszkrepancia, valamint ennek következményei az egyes mutatók generálása során sokkoló hatású volt. Intézetünk multidiszciplináris témáinak és soknemzetiségű kutatógárdájának köszönhetően a lehető legváltozatosabb problémákba bötöttünk. Megoldásainkat több könyvtáros szakmai fórumon is megvitattuk. A következőkben ismertetjük, milyen szerepet vállalt könyvtárunk a bibliometriai eszközök érdemi használatának terjesztésében és a helytelen adatok módosításában.³

Az egyéni kutatói tevékenység mérése: egy gyakran idézett tudós példája

Az intézeti kutatók teljesítményének felméréséhez és összehasonlításához egyszerű és összetett statisztikai számítással létrehozott mutatókat szokás használni. Az egyik legfontosabb adat az egyes években publikált közlemények száma. Publikációs listáját mindenki napra készen tartja, hogy a megfelelő időben és célra benyújtsa (éves értékelés, előléptetés, ösztöndíj-kérellem stb.). Az értékelés céljától függ, mi kerül a listára, de általában a lektorált vagy referált szakmai folyóiratokban megjelenő cikkek és könyvfejezetek esnek a legnagyobb súllyal latba,⁴ szemben a konferencia-előadásokkal vagy nem referált folyóiratokban publikált írásokkal. A listán szerepelnek a pályázatból finanszírozott kutatások adatai is (köztük az összeg és a finanszírozó adatai).

A szakirodalomban tárgyalt problémák közül (Phelan, 1999) az adatbázisokban előforduló névváltozatok, duplikátumok és elírások az intézeti kutatók több mint a felénél jelentkeztek. Amerikai nevek esetében kevesebb volt a pontatlanság, de a pályán eltöltött hosszabb idő sem garantálta, hogy a kutató névváltozatai konszolidálódjanak minden adatbázisban. A házastársa nevét felvevő kutató értelemszerűen két szálon is futhatott, s ezek nem biztos, hogy találkoztak. A keresztnéveket gyakran csak kezdetűvel jelölő és indexelő folyóiratok miatt sok oda nem illő közleményt is találtunk a gyakori amerikai nevek esetén (pl. Bates, Johnson, Ray, White). A rövid és gyakori kínai neveket, pl. a *Yit* szinte lehetetlen megbízható módon megkülönböztetni a hasonló néven publikálóktól (még a szakterület szűkítésével sem) a legtöbb adatbázisban, holott kutatónk tanulmányait többnyire az Egyesült Államokban, angol nyelven publikálta. A cirillből átírt, orosz nyelven is publikáló kutatókkal ennél is több a probléma (a korai változatok Vashchillo alakban szerepelnek, míg az USA-ba költözése óta kutatónk Vaschillo formában használja

nevét); bár a gyakori Google Scholar keresés hatására egy idő után megjelent a *Vaschillo* keresési javaslat.

Egyik feladatunk különféle mutatók alapján egy rangidős kutató, dr. *Helene Raskin White* tudományos profiljának összeállítása volt a a *Professor II* cím megpályázására.⁵ Ez az amerikai tudományos életben elérhető legmagasabb cím, az egyetemi tanár (*full professor*) fölött. Dr. White tudományos minősítése szempontjából releváns publikációinak száma közel kétszáz, beleértve a referált folyóiratcikkeket és szakkönyvfejezeteket. Kiindulásként ezeket lekerestük (vagy besz kenneltük a nyomtatott változatot), a rekordokat pontosítottuk, és a teljes szövegű dokumentumokat elektronikus formában (pdf) archiválva hozzáférhetővé tettük a bírálók számára (hiperlinkek formájában). Ez a publikációs jegyzék szolgált alapul, hogy az egyes cikkek hivatkozásait és az azok alapján számított mutatókat összegyűjtsük.

Dr. White szerepel az *ISI Highly Cited* kutatói között, amely a világ legrangosabb kutatóit gyűjti össze. A Web of Science adatbázisai az elmúlt ötven év tudományos publikációt indexelve a 250 leggyakrabban idézett kutatót listázzák huszonegy szakterületen. A társadalomtudományok területéről 370 kutató került bele. (Az összes tudományágat tekintve a Rutgers Egyetemről 30 kutató szerepel a listán, közülük három magyar származású, míg Magyarországról összesen 7.) Dr. White publikációinak száma itt 248, a nem referált közleményeket (reports, research reports stb.) is beleszámítottuk, de kihagytuk a 2007 után publikált közleményeket (az ISI Highly Cited 1981 és 2007 között indexel). A Thomson Reuters Social Science Indexes listáján Dr. White-nak 121 publikációja szerepel; ezekre 2902-szer hivatkoztak. A saját hivatkozást leszámítva az összes hivatkozás 2203. Ebben az adatbázisban egy cikkre 400-nál többször hivatkoztak, négyet 100-nál több közlemény idézett, tizenhét publikációra 50–99, tizenegyre 25–49, huszonnyolcra 10–24 és további tizenhétre 3–9 alkalommal hivatkoztak. Legismertebb cikkének hivatkozási száma 453 volt

(2010 júliusi adatok). A teljes publikációs lista alapján generált mutatók közül cikkeinek átlagos idézettsége 23,58, míg h-indexe 28.⁶

Összevetésképpen a SCOPUS-ban Dr. White 96 közleménnyel szerepel. Első keresésünk során, 2009 nyarán ezek két szerző között oszlottak meg: *Raskin White, Helene* hét (ezekhez nincsenek hivatkozások rendelve) és *White, Helene R.* kilencvenhat közleménnyel (ezekre 2378-an hivatkoztak). Mindketten a Rutgers Egyetem kutatói, de más intézetben két különböző kódszámmal feltüntetve. Dr. White helyesbítési kérelmére az Elsevier ugyan módosított, de a mai napig két néven szerepel (*White, Helene R.*, illetve *White, Helen R.*), holott a Kongresszusi Könyvtár katalógusában a szabványos névforma *White, Helene Raskin* (82033512 jelzetszámmal). Az irreálisan alacsony publikáció-szám természetesen jóval alacsonyabb h-indexet és idézettségi mutatókat jelent, és a két szerző rekordjait is összesítenünk kellene. A SCOPUS 1996-ra nyúlik vissza, és bár találtunk korábbi rekordokat is, a hetvenes évek óta publikáló kutató esetében ez az adatbázis mégsem bizonyult kielégítő és megbízható forrásnak. Közös megegyezés alapján a SCOPUS által adott 600-zal kisebb idézettségi adatot és a jelentősen alacsonyabb h-indexet nem használtuk az előléptetési csomagban.

A harmadik adatbázissal nehezebben boldogultunk. A Google Scholar esetében nem könnyű az összes cikk és az összes hivatkozás számát lekérdezni. Az egyes cikkek esetében ugyan találunk egy *cited by* (hivatkozta) és *számadata*-t, de ezek pontossága is megkérdőjelezhető az alábbiak alapján. Maga a Google Scholar ugyan nem generál bibliometriai adatokat, de van két szoftver, amely a Google Scholar adataira épülve számítja ki egy sor mutatót: a *Publish or Perish* (Publikálj vagy pusztulj el!) és a *Tenureometer* *Scholarometer*-re nemrég átkeresztelt bibliometriai alkalmazás (ingyensen letölthető a Firefox oldalsávjába telepíthető módon). A *Publish or Perish* nevű alkalmazás is ingyen letölthető a www.harzing.com oldaláról. Ez – módjával – alkalmas egyéni szerzők és

folyóiratok tudományos teljesítményének mérésére is. A Publish or Perish lekérdezésünkre a következő mutatókat generálja (ld. alább):

- ⊗ a szerző összes közleményének száma (papers)
- ⊗ a szerző közleményeire történt hivatkozások (citations)
- ⊗ átlagos idézettség közleményenként (cites/paper)
- ⊗ átlagos idézettség szerzők szerint (cites/authors)
- ⊗ közlemények átlaga szerzőnként (papers/authors)
- ⊗ közlemények átlaga évente (authors/papers)
- ⊗ Hirsch-féles h-index és kapcsolódó mutatói (h-index)
- ⊗ Egghe-féle g-index (g-index)
- ⊗ jelenlegi h-index (hc-index)
- ⊗ súlyozott idézettségi arány (age-weighted citation rate = AWCRC)
- ⊗ az egyéni h-index két változata
- ⊗ az egy közleményre eső szerzők számának elemzése (AWCRpA)

tumba lementve és White sajátkezű ellenőrzése után megmaradt cikkeket alaposabban megvizsgálva azt láttuk, hogy több cikk két rekorddal is szerepel. Ennek oka az eltérő forrás; mindkét rekordhoz hivatkozások vannak rendelve, vagyis amint töröljük a rekordot, az összpublikációk száma ugyan valós lesz (és a h-index esetleg csökken), de a hivatkozások között szerepelnek eredeti, tehát a megmaradt rekordhoz nem kapcsolt hivatkozások is. Az oda nem valók nagy figyelmet és sok időt igénylő kigyomlálása után White publikációinak száma 217 lett, viszont elvesztettünk sok valós hivatkozást.

	ISI	Scopus	Google Scholar
publikációk száma	121	96	285
hivatkozások száma	2902	2378	5374
h-index	28	24*	39

*Helene R. White publikációs adatai
a három adatbázisban*

*A Scopus h-indexe csak 1995 után publikált cikkekre vonatkozik.

Papers:	285	Cites/paper:	18.86	h-index:	39	AWCR:	430.71
Citations:	5374	Cites/author:	2207.63	g-index:	67	AW-index:	20.75
Years:	165	Papers/author:	121.06	hc-index:	24	AWCRpA:	166.73
Cites/year:	32.57	Authors/paper:	3.14	hI-index:	13.58	e-index:	46.39
				hI,norm:	26	hm-index:	25.55

Helen R. White közleményei Publish or Perish-sel a Google Scholar adatai alapján az első, nyers változatban

Első keresésünk eredményeként White összes publikációjának száma itt 285; ezekre 5374 hivatkozás történt, a h-index 39-es. (Lásd fenn.) A Scholarometerrel hasonló számokat kaptunk: az összes cikk száma 299, amire 5541-en hivatkoztak, míg a h-index 39-re jött ki. A forrás nyilván azonos, ez megmagyarázza a hasonlóan magas adatokat. B a tudományág szűkíthető a keresésnél a Publish or Perishben, s a forrás alapján a duplum-találatok zömét is ki lehet törölni, meglehetősen nehézkes és időigényes az eszköz alkalmazása. Az adatokat Excel-formá-

Mindezek ellenére egyetértünk abban, hogy Google Scholarnak kétségkívül megvannak a maga előnyei sok tudományterületen, mivel a referált szakfolyóiratok mellett a nem hagyományos értelemben vett tudományos közleményeket is indexeli, és sok terület publikálása nem feltétlenül korlátozódik csak a bevált kommunikációs csatornákra. Viszont a keresés és lekérdezés eredményét alaposan meg kell vizsgálni, mielőtt következtetéseket vonnánk le belőlük. Menetközben a kutató összes közleményének bibliográfiai rekordjait a *RefWorks* hivatkozás-

kezelő szoftver segítségével is egy mappába gyűjtöttük a duplumok kiszűrése és törlése végett. (Ez óhatatlanul előfordul, mivel az említett három mellett több adatbázist is használtunk forrásként a közlemények teljes szövegének letöltésére.) Az összesítés során tártuk fel kutatónk nevének következő változatait a szerző mezőben, beleértve a kis- és nagybetűs változatokat és az egybeírást is (zárójelben az előfordulások száma): White, H.R. (86), White, Helen R. (1), White, Helena R. (1), White, Helena Raskin (1), WHITE, HELENE R. (37), White, Helene, Raskin (41), White, HeleneR (24), White, HeleneRaskin (4).

Ennek okait részben már feltártuk, de a különféle adatbázisokból letöltött rekordokban emellett a névmezők is eltérő módon szerepelnek. A kutatói azonosító (*researcher ID*) bevezetéséről már régóta szó van: adatbázistól független többszámjegyű kódszámot kapna minden egyes szerző; ez hosszú távon kiküszöbölné a kutatók névváltozataiból adódó pontatlanságokat.

A folyóiratok teljesítményének értékelése

Kutatónk publikációinak számán kívül kíváncsi volt azoknak folyóiratoknak a szakmai presztízsére is, melyekben közleményei megjelentek, illetve arra, hogy mivel lehet a Thomson Reuters folyóirat-impakt faktorán kívül egy-egy kiadvány minőségét mérni. Ekkor merült fel két további a folyóiratok minőségét érintő kérdés. Egyik pályakezdő kutatónk ösztöndíjpályázata határidejének közeledtével gyors publikálási lehetőséget keresett egyik részeredményének a megjelentetésére. Természetesen csak szakmailag elfogadott, referált folyóirat jött szóba, melyben a közlemények elbírálásának, elfogadásának és közlésének viszonylag rövid az átfutási ideje, a beküldött közlemények magas százalékat elfogadják, és impakt faktora sem a legalacsonyabb. A szokásos források ilyen esetben a *JCR* (a Thomson Reuters *Journal Citation*

Reports[®]) és az előfizetési *Ulrich's Periodical Database*. Az újabbak közül próbálkoztunk az Elsevier SCOPUS-ának adatain alapuló, de ingyenes *SCImago Journal and Country Rank* (scimagojr.com) és a térítési *PubsHub* próbaverziójával is (pubshub.com). (Utóbbi elsősorban az orvostudományi folyóiratok és konferenciák gyűjtőhelye.)

A harmadik kérdés egy pályája csúcán lévő kutatótól érkezett, akit évente többször felkérnek szakkönyvek, kézikönyvek és tankönyvek fejezeteinek írására vagy szakmai kiadói testületek szerkesztőségében való közreműködésre. Jelen esetben egy általa nem ismert kiadó szakmailag lektorált, nyílt hozzáférésű folyóiratot kívánt indítani, ennek szerkesztőbizottságába hívták meg a szakma egyik jeles képviselőjeként. Az első felkérés 2007 októberében érkezett pszichológiai témában, majd 2008 augusztusában ugyanattól a kiadótól egy másik témában kapott felkérést. Az elsőt kollegáival és a könyvtárosokkal konzultálva a szakmai érdekellentétekre hivatkozva visszautasította, a második alkalommal azonban már mindannyian gyanakodni kezdtünk. Az intézetből más kutatók is kaptak ilyen meghívást, de csak egy év múlva igazolódott gyanújuk, amikor is a szóban forgó kiadó botrányba keveredett: egyik folyóirata ugyanis elfogadta közlésre a *New England Journal of Medicine* egy munkatársának és egy doktorandusz hallgatójának a *SCiGen*⁷ (<http://www.pdos.csail.mit.edu/scigen/>) cikkgyártó szoftverrel generált „cikkét” (Grant, 2009). A trükk már egyszer bevált, amikor az egyik konferencia, a *World Multi-Conference on Systemics, Cybernetics and Informatics* az értelmetlen szózuhatagot előadásként elfogadta. Ezután a szerzők a széles nyilvánosság elé tárták a turpisságot.

Az ilyen típusú kérdések gyors megválaszolására belső használatra összeállítást készítettünk a már bevált forrásokra támaszkodva (az újabbakat is figyelembe véve) a szenvedélybetegségekkel foglalkozó publikációkról. Egy adatbázisba szerveztük a szakfolyóiratokról elérhető összes információt, amire csak szükség lehet: a folyóirat háttérétől (kiadó, tulajdonos, megjelenés

gyakorisága, elérhetőség, tudományos mutatók) a publikálási lehetőségekig (közölt témák és műfajok, a cikk beadásának módja, átfutási idő a cikk beérkezésétől a szakértői véleményig és a közlésig, elfogadási és elutasítási arány, hivatkozási forma stb.). Az adatok zöme az Ulrich's Periodical Directory és az illető folyóiratok honlapján megtalálható, de sokat segített a *PubsHub* adatbázis is az élettudományok területén.

A Journal Citation Reports® (JCR) és az impakt faktor (IF)

Ha tudományos folyóiratról van szó, a legfontosabb teljesítménymutató az impakt faktor, ami a folyóirat cikkeire történő hivatkozások összeszámolása révén a folyóirat presztízsét és szakmai színvonalát jellemzi. Az impakt faktor, másképp hatástényező a folyóiratban megjelent cikkek idézettsége alapján számított mutató, amely azt tükrözi, milyen mértékben hivatkoznak a folyóiratban megjelent közleményekre. Eugene Garfield és *Irving H. Sher* a philadelphiai Institute for Scientific Information (ISI) számára hozta létre abból a célból, hogy a világ legfontosabb tudományos folyóiratait figyelő szolgáltatás, a *Current Contents* számára meghatározzák és kiválasszák a megfelelő forrásokat (Garfield & Sher, 1963). A Journal Citation Reports® (JCR), a Science Citation Index (SCI) kiegészítő kötete (illetve ma már szoftver alkalmazása) 1976 óta évente közli előfizetői számára az előző két év idézettség adatai alapján az egyes folyóiratok impakt faktorát és egyéb mutatóit szakterületek szerint. A nyomtatott változatokat követte a mikrofilm- és a CD-ROM-formátum, de adatbázis sokáig csak más szolgáltatókon keresztül volt kereshető. 1997 óta a *Web of Science* segítségével online kereséssel azonnali hivatkozás-elemzés áll rendelkezésünkre a több mint nyolcezer indexelt folyóiratban közölt cikkek alapján. Jelenleg minden év júniusában az előző év idézettségének megfelelően a következő nyolc fontos statisztikai adatot frissítik:

1. *kétéves impakt faktor*: úgy számítják ki, hogy az adott folyóirat előző két évben megjelent publikációira a tárgyévben történő hivatkozások számát osztják az előző két évben megjelent publikációk számával.
2. *ötéves impakt faktor*: számítási módja ugyanaz, csak két év helyett öt év hivatkozásainak adataira épül. Az ötéves impakt faktor tavalyelőtti bevezetésének az egyik fő érve az volt, hogy a legutolsó két év adatainak értékelése a tudomány lassabban mozduló ágazatait hátrányos helyzetbe hozhatja.
3. *összes idézet száma* (Total Cites): ahányszor az adott folyóiratot a tárgyévben idézték az ISI adatbázisaiban található bármely folyóiratban, beleszámolva az önidézéseket is, azaz a szerző saját cikkére való hivatkozásokat is.
4. *frissességi index* (Immediacy Index), az adott folyóirat tárgyévben megjelent cikkeire a tárgyévben történő összhivatkozások száma osztva a tárgyévben a folyóiratban megjelent cikkek számával. Ez az érték az idézettség gyorsaságát mutatja, vagyis hogy milyen gyakran idézik az adott folyóirat közleményeit a megjelenés évében.
5. *a cikkek száma* (Article Count): a folyóiratban megjelent tárgyszavazható közlemények száma a tárgyévben.
6. *az idézettség felezési ideje* (Cited Half-Life): a tárgyévtől visszafelé számított évek száma, amelyben megjelent cikkeire a folyóirat a tárgyévben kapott összes idézeteinek felét kapta. Ez az érték mindössze azt jelzi, hogy általában milyen régi cikkeket idéznek egy adott folyóiratról. Egy első közlést előnyben részesítő folyóirat idézettségi félideje hosszabb lehet, mint a gyorskölő folyóiraté.
7. *Eigenfactor mutató* (Eigenfactor score): nyílt hozzáférésű (eigenfactor.org), de a JCR-ban is közreadott eredmény, amely a Google Page Rankhez hasonló, bonyolult algoritmus alapján, a folyóirat rangjának megfelelően súlyozza az idézeteket. Az Eigenfactor azt mutatja, hogy a folyóirat

hivatkozási adatai mekkora hányadot foglalnak el a JCR-ban a teljes Eigenfactor-pontszámból (100), ötéves adatokra vonatkozóan, önidézéses nélkül.

8. *cikk-hatás mutató* (Article Influence Score): az Eigenfactoron alapul, amit az öt év alatt közölt cikkek számával osztva és kerekítve az átlagos cikk-hatás mutató a JCR-ban.

Az impakt faktorról számtalan tanulmány született, és a fenti mutatókat is sok kritika érte (pl. Berhidi et al., 2007, Coleman, 2007, Kostoff, 1998, Marton et al., 2006), de a legtöbb mégis az impakt faktort érinti. Akad olyan vélemény is, amely teljesen megszüntetné (Abbasi, 2004). A szerző szerint az egyes tudományágak abszolút összehasonlítása minőségi elemzés nélkül szinte értelmetlen, mivel a szemléket (*review article*) gyakran közlő folyóiratok impakt faktora túlzottan magas (jó példa rá az egyébként is magas impakt faktorú *Cell*), főleg ha a többi vezető folyóirat ugyanezen a szakterületen nem közöl ilyeneket, mint pl. a *New England Journal of Medicine* (Garfield, 1998).

Egy folyóirat jelenléte az adatbázisokban

Egyedi helyzetünket kihasználva az intézet folyóirata, vagyis a kiadó nézőpontjából is megvizsgáltuk az adatbázisokat és szolgáltatásaikat. Az érdekelt bennünket, hogy milyen képet kap a potenciális felhasználó (könyvtáros, tudós, olvasó) az egyes adatbázisokban folyóiratunkról, ha valamelyik cikkét szeretné elolvasni, ha publikálna benne, illetve hogy az egyes források milyen képet mutatnak a kiadványról. Ehhez egyrészt módszeresen végigböngésztük a keresési és hozzáférési lehetőségeket a folyóirat címváltozatainak felhasználásával, másrészt megpróbáltuk az idézettséget nyomon követni néhány reprezentatív cikket példaként felhasználva (köztük intézetünk kutatóinak gyakran idézett publikációit). A menet közben talált hibák helyreigazítása végett a szerkesztő több-ke-

vesebb sikerrel felvette a kapcsolatot az egyes adatbázisokkal.

Jelenleg is független folyóiratunk, a *The Journal of Studies on Alcohol and Drugs* 1940-ben indult *Quarterly Journal of Studies on Alcohol* címmel. Alapítója, Howard W. Haggard, a Yale Egyetem Alkalmazott Élettani Intézetének (Laboratory of Applied Physiology) igazgatója, az elsők között kezdte tanulmányozni az alkoholnak az emberi szervezetre gyakorolt hatását. A folyóirat az 1933-ban feloldott alkoholtilalom után megszáporodott úttörő kutatásoknak szándékozott fórumot biztosítani, elsőként az Egyesült Államokban. Tanulmányok és recenziók mellett rövid összefoglalókat is közölt a világban megjelent alkohol-témájú közleményekről, melyeket szak tudósok írtak és tárgyszavaztak. A kutatócsoport önálló intézetként 1943-ban kezdett dolgozni, s az új szervezet lett a folyóirat otthona. R. Brinkley Smithers nagylelkű adományának köszönhetően 1962-ben költözött az immár *Center of Alcohol Studies* névre hallgató intézet a folyóirattal együtt a New Jersey állambeli Rutgers Egyetemre. A hetvenes években virágzásnak indult alkohol-kutatás publikációs igényének megfelelően a folyóirat havonta jelentkezett; ez címváltozással járt: elmaradt a negyedéves megjelenésre utaló szó (*quarterly*), a címe *Journal of Studies on Alcohol* lett. 2007-ben újabb címváltozásra került sor, a bővülő addikciós kutatások eredményeinek helyt adó folyóirat immár címével is jelzi, hogy a drogokkal kapcsolatos cikkeknek is teret ad, beleértve az alkohol- és kábítószerfüggőség minden aspektusát, így lett *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*.

Ezzel egyidőben egy másik jelentős változás történt: a folyóirat elektronikus formában is hozzáférhető lett. E két változás elég volt ahhoz, hogy több adatbázisba is pontatlan adatok kerüljenek. Évekbe telt, míg az elektronikus változat meglétét mindenhol regisztrálták, illetve a két cím rekordja (a *Journal of Studies on Alcohol* és a *Journal of Studies on Alcohol and Drugs*) egy bibliográfiai rekordba került. Az utóbbi különösen fontos a folytonosság miatt (lásd az impakt faktor számítási módját). A továbbiak-

ban a folyóiratot JSA/JSAD formában említjük.
A Journal Citation Reports® a következőképpen

értékeli a folyóiratot a 2009-es évben (lásd az
ábrán a JCR adatait):

Journal Summary List Journal Title Changes											
Journals from: search Full Journal Title for 'JOURNAL OF STUDIES ON ALCOHOL AND DRUGS'											
Sorted by: Journal Title SORT AGAIN											
Journals 1 - 1 (of 1) Page 1 of 1											
MARK ALL UPDATE MARKED LIST Ranking is based on your journal and sort selections.											
Mark	Rank	Abbreviated Journal Title (linked to journal information)	ISSN	JCR Data ⌵						Eigenfactor™ Metrics ⌵	
				Total Cites	Impact Factor	5-Year Impact Factor	Immediacy Index	Articles	Cited Half-life	Eigenfactor™ Score	Article Influence™ Score
☐	1	J. STUD. ALCOHOL DRUGS	1937-1888	5927	2.065	2.769	0.291	127	9.0	0.01108	0.983

A JSA/JSAD-mutatók számításának módja a korábbi meghatározások alapján

Kétéves impakt faktor

Hivatkozás 2009 közleményre:	2008-ból = 140	Közlemények száma:	2008-ban = 108
	2007-ből = 306		2007-ben = 108
	Összesen: 446		Összesen: 216
:	$\frac{\text{Hivatkozások száma}}{\text{Közlemények száma}}$		$\frac{446}{216} = 2.065 \text{ IF}$

Ötéves impakt faktor

Hivatkozás 2009-ben közleményre:	2008-ból = 140	Közlemények száma:	2008-ban = 108
	2007-ből = 306		2007-ben = 108
	2006-ból = 400		2006-ban = 108
	2005-ből = 389		2005-ben = 118
	2004-ből = 260		2004-ben = 98
	Összesen: 1495		Összesen: 540
	$\frac{\text{Hivatkozások száma}}{\text{Közlemények száma}}$		$\frac{1495}{540} = 2.769$

Frissességi index (Journal Immediacy Index) kiszámítása

Hivatkozások száma 2009ben közleményekre 2009-ből	= 37
Közlemények száma 2009-ben	= 127
:	$\frac{\text{Hivatkozások száma}}{\text{Közlemények száma}} = \frac{37}{127} = 0.291$

Az idézettség felezési ideje (Cited Half-Life) 9 év

Részletezés: A folyóirat cikkeire történő hivatkozások évekre lebontva a 2009-es hivatkozások kumulatív százaléka alapján:

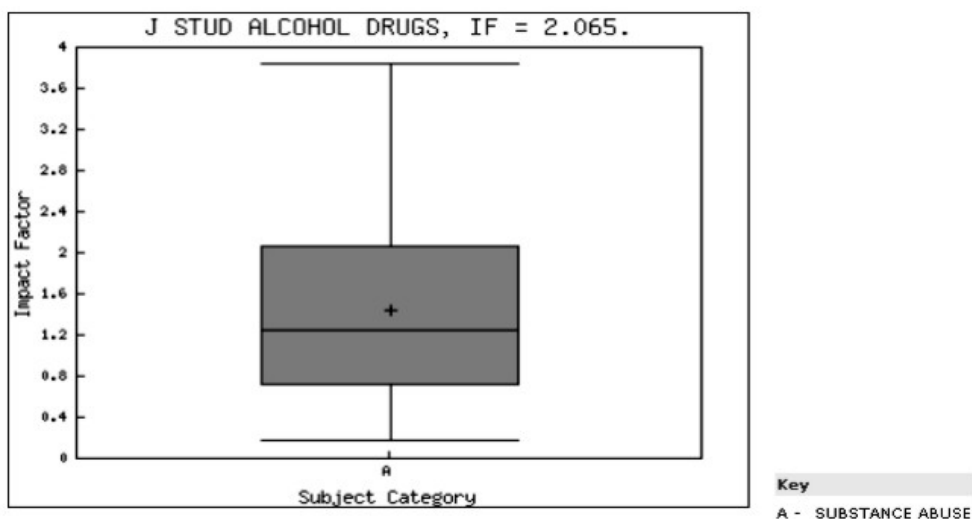
Hivatkozott évfolyam	2009	2008	2007	2006	2005	2004	2003	2002	2001	2000	1999-től mind
2009-es hivatkozások száma	37	140	306	400	389	260	319	757	345	356	2618
Kumulatív %	0.62	2.99	8.15	14.90	21.46	25.85	31.23	44.00	49.82	55.83	100

A folyóirat forrásadatai (Journal Source Data)

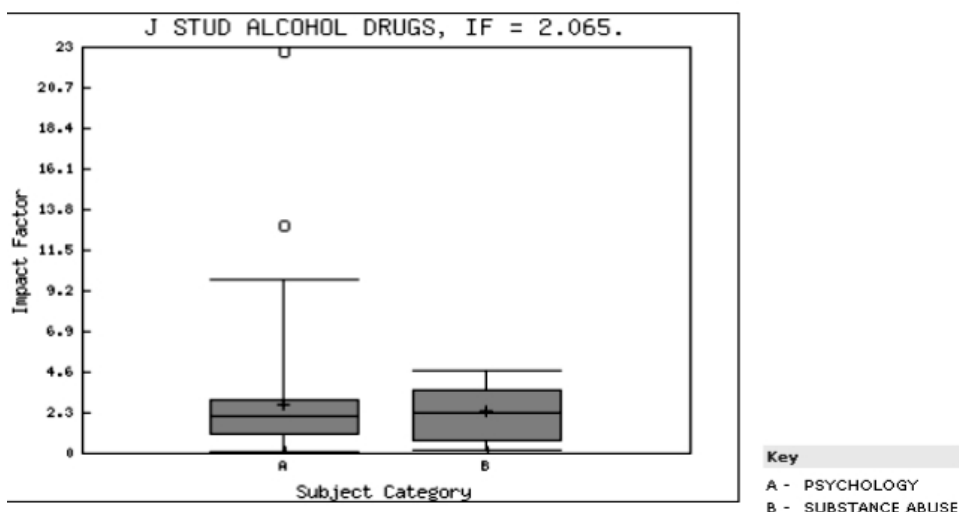
	Hivatkozható egységek			Egyéb
	Cikkek	Összefoglalók	Összesen	
JCR-adat 2009-ben (A)	125	2	127	0
Hivatkozások száma (B)	5164	217	5381	0.00
Arány (B/A)	41.3	108.5	42.	

A Thomson Reuters adatbázisai a folyóiratokat a természet- vagy a társadalomtudományok valamelyik szakterületi kategóriájába sorolják: *Science Citation Index Expanded* (SCI-E) és *Social Sciences Citation Index* (SSCI). A folyóiratok több szakterületi kategóriában is szerepelhetnek, így ugyanaz a cím különböző kategóriákban is előfordulhat; a JSA/JSAD az SCI-E-ben és az SSCI-ben is szerepel. Az elsőben a *Szenvedélybetegségek* (Substance Abuse) kategóriában a tizenegy tudományos folyóirat egyike (impakt

faktor átlaga 2,289), de a *Pszichológiában* is szerepel hetvenegy folyóirat között, ahol az átlagos impakt faktor 2,065. Az SSCI-ben ugyancsak a *Szenvedélybetegségek* (Substance Abuse) kategóriába sorolták huszonegy folyóirattal egyetemben, ahol az átlagos impakt faktor csupán 1.240, vagyis az állandó impakt faktor mellett különböző szakterületen egy-egy folyóirat más-ként minősül. A kategóriák figyelembe vétele nagyon fontos; gyakorlatilag a folyóirat adott szakterületen belüli relatív értékét mutatják.

A JSA/JSAD helyezése a *Szenvedélybetegségek* kategóriában (2009 JCR Social Science Edition)

A JSA/JSAD helyezése a Pszichológia (A) és a Szenvédélybetegségek (B) kategóriában (2009 JCR Science Edition)

A természettudományos folyóiratok között kevésbé előkelő helyet foglal el a JSA/JSAD; ennek a magasabb impakt faktorú folyóiratok száma az oka. A pszichológiai folyóiratok között van 22 feletti impakt faktorú is, itt a JSA/JSAD a középmezőnyben (a harmadik negyedben) foglal helyet, és mindössze 36. a hetvenegyből. A *Szenvedélybetegségek*-kategóriában ugyancsak a középmezőnyben szerepel, és tizenegyből a nyolcadik (a Science Edition szerint), a társadalomtudományi kategóriában viszont, a *Szenvedélybetegségek*eken belül az előkelő hatodik helyre került az impakt faktor alapján huszonkét folyóirat között, s a második negyedben foglal helyet. (További rangsorokat is érdemes megneézni célunktól függően a JCR korábban felsorolt mérőszámainak bármelyike alapján.)

A folyóirat értékelése nyílt hozzáférésű eszközökkel, SCImago Journal & Country Rank

A SCImago Journal & Country Rank (SCImago folyóirat- és országgrangsor) ingyenesen elérhető portál, amely az Elsevier SCOPUS adatbázisára épülve folyóiratok és országok tudományos

mutatóival áll rendelkezésünkre. A SCImago a Google PageRank alapján számítja a következő mutatókat a SCOPUS 1996 óta gyűjtött adatai alapján. A mutatók egyrészt az összefoglaló táblázatban láthatók (ld. JSA/JSAD ábra), másrészt arányok szerinti megfelelő párosításban, mint hivatkozás és önhivatkozás aránya, vagy hivatkozható és nem hivatkozható dokumentumok (ld. a magyarázatok utáni ábrákat):

A JSA/JSAD-ot a következő három szakterületre sorolják be: orvostudomány; társadalomtudományok; gyógyszer, toxikológia és gyógyszergyártás, s három tárgyszót kapott: egészségügy (társadalomtudomány); pszichiátria és mentálhigiéne; toxikológia. Utóbbi három jelzi a folyóiratok közötti rangsorban elfoglalt helyét. A JSA/JSAD az első negyedben található (pl. a SJR alapján 96-ból a hatodik, h-index szerint a második) az egészségügy – társadalomtudomány – területén, a pszichiátria és mentálhigiéne tárgykörben (a 40.291 közül az SJR alapján.), a toxikológiában pedig a második (74 közül a 26.). A rangsorolás több mutatószám alapján történik, amelyeket részletesen a (SCImago, 2007) tartalmaz. A *SCImago Journal & Country Rank* magyarázatainak fordítása a szerzőktől ered:

– *SJR-mutató* (SJR indicator) az adott folyóirat átlagos cikkének tudományos értékét

☒ Display journal title

Just copy the code below and paste within your html page:

`<a href="http://www.scimagojr.com">`

How to cite this website?

SJR is developed by:

Scope:

The Journal of Studies on Alcohol and Drugs (formerly the Journal of Studies on Alcohol and the Quarterly Journal of [...])

Show full scope

Charts Data

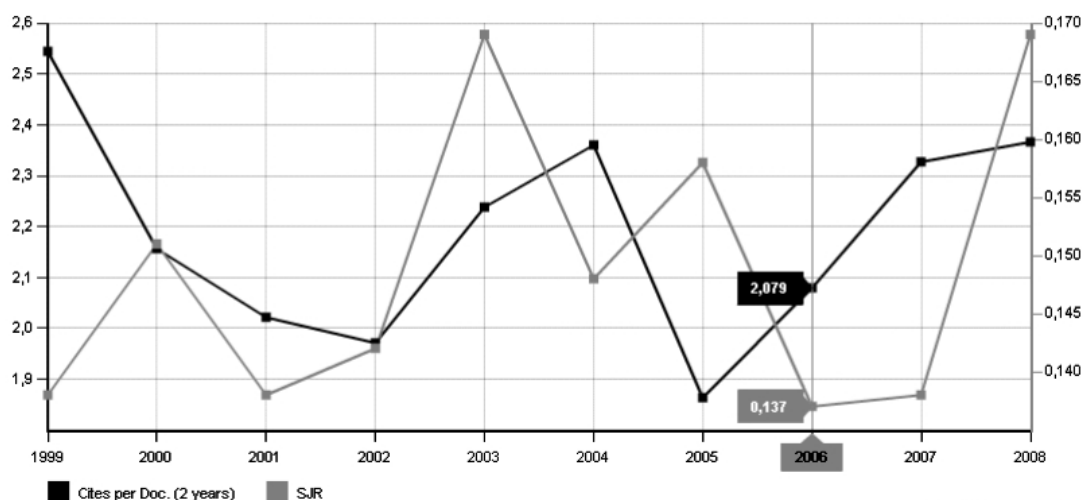
Indicators	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
SJR	0,138	0,151	0,138	0,142	0,169	0,148	0,158	0,137	0,138	0,169
Total Documents	125	121	98	110	109	100	129	113	109	111
Total Docs. (3years)	246	287	333	344	329	317	319	338	342	351
Total References	4,410	3,960	4,001	4,600	3,721	3,672	4,646	4,124	4,466	4,615
Total Cites (3years)	556	757	760	729	851	788	818	787	839	836
Self Cites (3years)	55	96	103	96	119	87	84	92	74	88
Citable Docs. (3years)	222	269	314	332	317	309	312	323	324	334
Cites / Doc. (4years)	2,50	2,92	2,80	2,43	2,78	2,73	2,81	3,04	2,76	2,59
Cites / Doc. (3years)	2,50	2,81	2,42	2,20	2,68	2,55	2,62	2,44	2,59	2,50
Cites / Doc. (2years)	2,54	2,16	2,02	1,97	2,24	2,36	1,86	2,08	2,33	2,37
References / Doc.	35,28	32,73	40,83	41,82	34,14	36,72	36,02	36,50	40,97	41,58
Cited Docs.	170	207	236	249	240	240	244	248	253	264
Uncited Docs.	76	80	97	95	89	77	75	90	89	87
% International Collaboration	8,80	4,13	0,00	0,91	11,93	13,00	15,50	10,62	11,93	9,91

A JSA/JSAD adatai a SCImago Journal & Country Rank alapján

méri; azt jelzi, hogy a kiadvány egy átlagos közleménye milyen központi helyet foglal el a tudományos kommunikációban;
– *hivatkozás dokumentumként* (cites per

doc): a két évfolyamra vonatkozó adat, s az impakt faktorról azonos számítási mód alkalmazásával a kiadvány átlagos cikkének tudományos hatását méri.

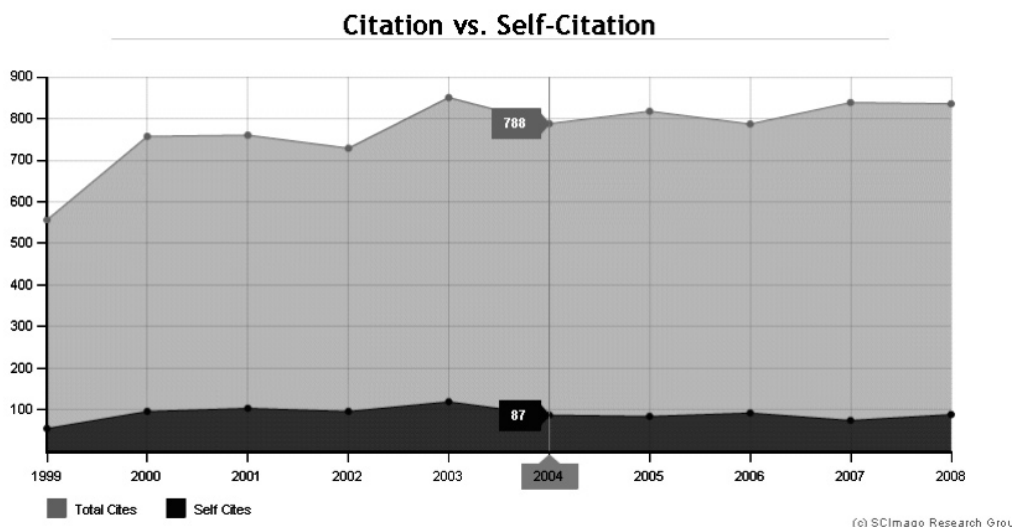
SJR indicator vs. Cites per Doc (2y)

(c) SCImago Research Group

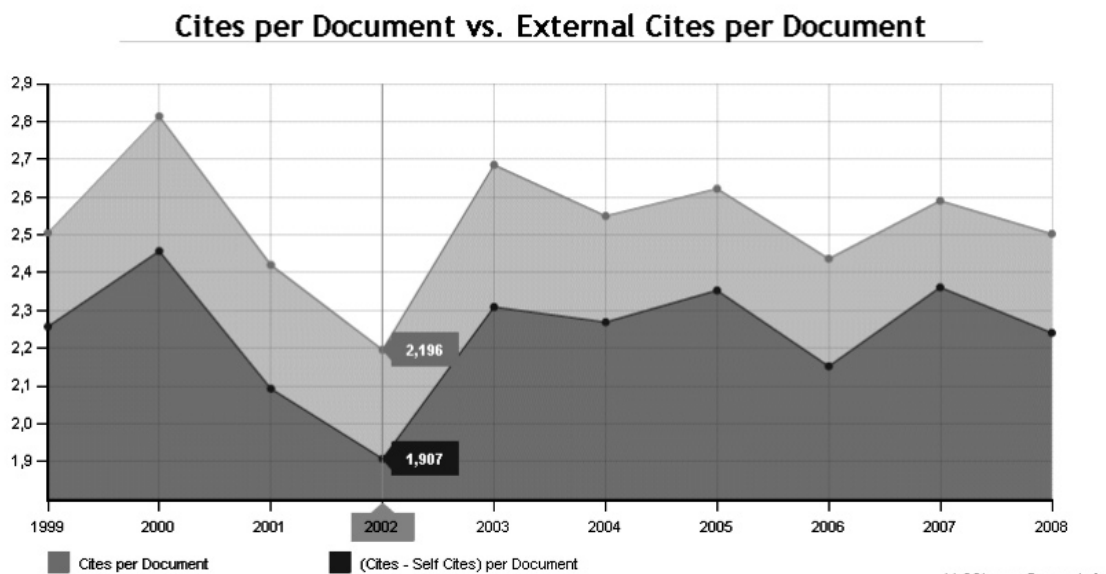
– *hivatkozás kontra önhivatkozás* (citation vs. self-citation): az elmúlt három évben az adott kiadvány dokumentumaira történt

hivatkozások száma az adott kiadványban és más kiadványokban;

– *hivatkozások száma dokumentumonként* (cites per document) és a *külső hivatkozások száma dokumentumonként* (external cites per document): az elmúlt három évben az adott kiadványra történt hivatkozások

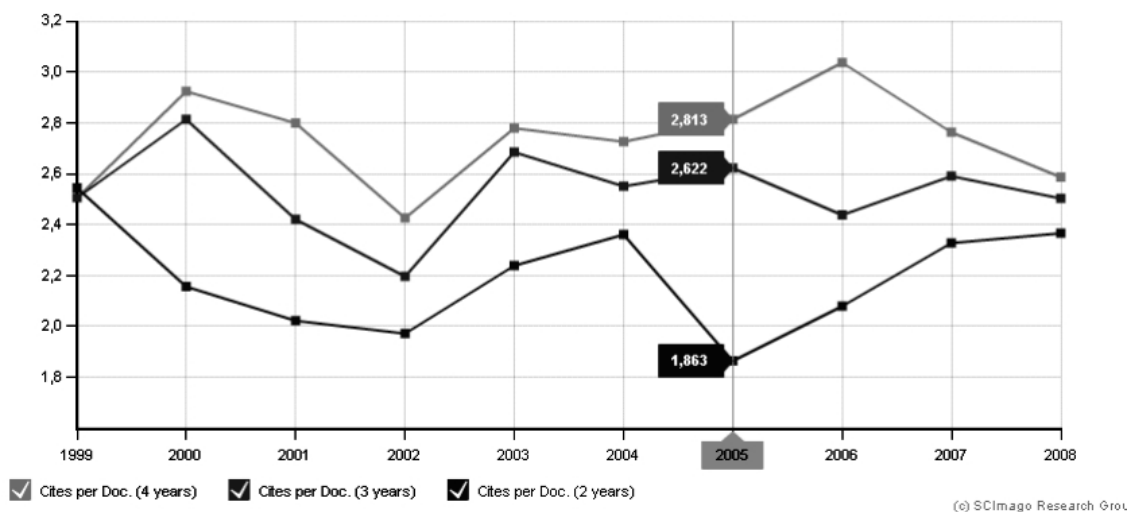
teljes számának alakulása dokumentumonként, illetve kizárólag más kiadványokban (az adott folyóiratban található önidézők eltávolítása után);

– *hivatkozások száma dokumentumonként két, három és négy évre lebontva*: az elmúlt három évben az adott kiadvány dokumentumaira történt hivatkozások teljes

számának alakulása az elmúlt két, három és négy évben; a kétéves mutató megegyezik az impakt faktoral.

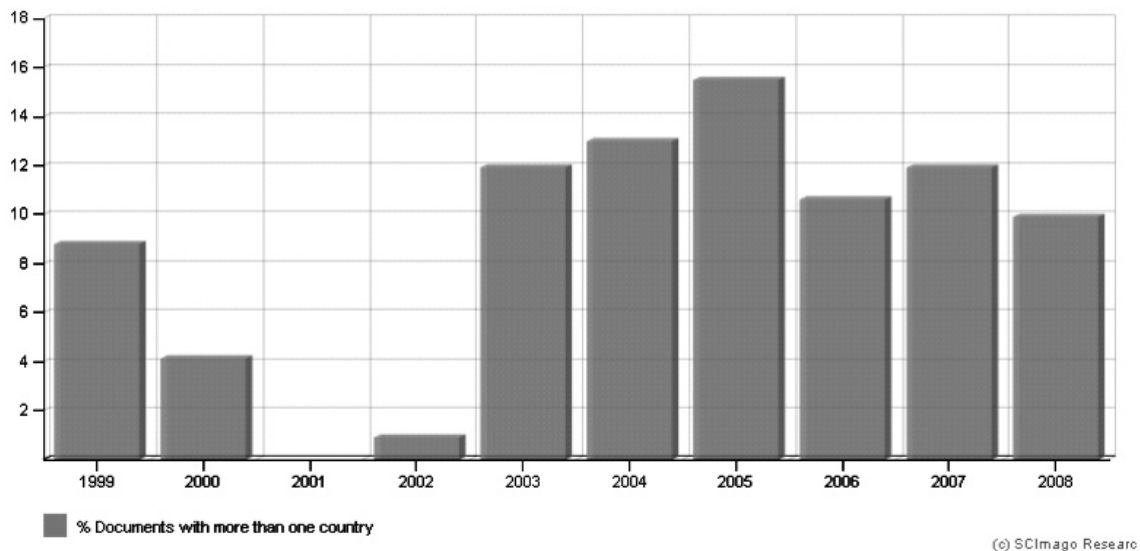
Cites per Document in 2, 3 and 4 years windows

- nemzetközi együttműködés (international collaboration): a folyóirat azon dokumentu-

mainak száma, amelynek szerzői egynél több országot képviselnek.

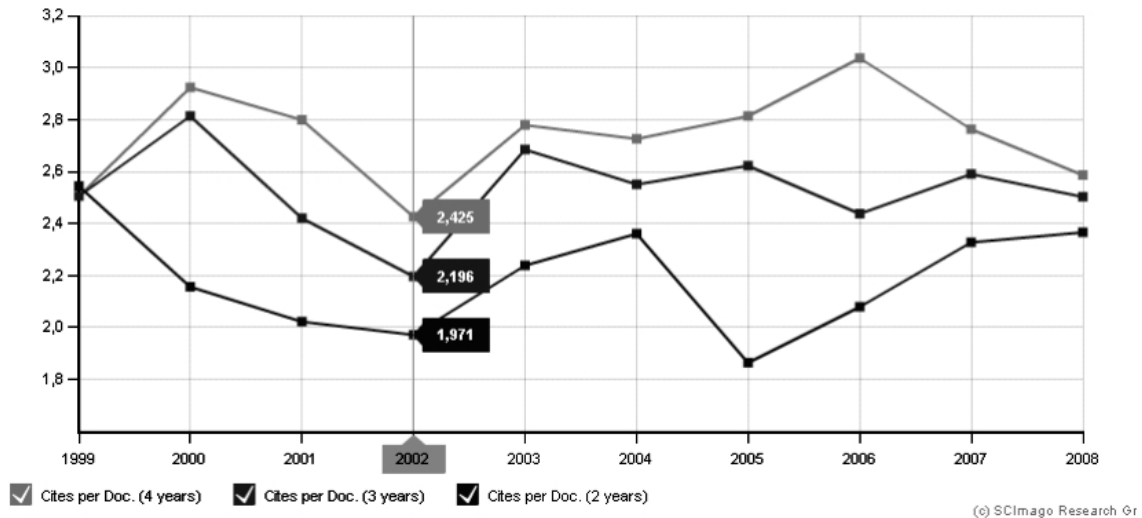
International Collaboration

– hivatkozható kontra nem hivatkozható dokumentumok (journal's citable vs. non citable documents): hároméves időszakban mutatja az érdemi kutatásokról szóló, tehát hivatkozható dokumentumok számát,

mint például az eredeti kutatási eredményeket publikáló cikkek, konferencia-előadások, ismertetések (nem minden közlemény számít eredeti kutatásnak, ezek nem hivatkozhatók).

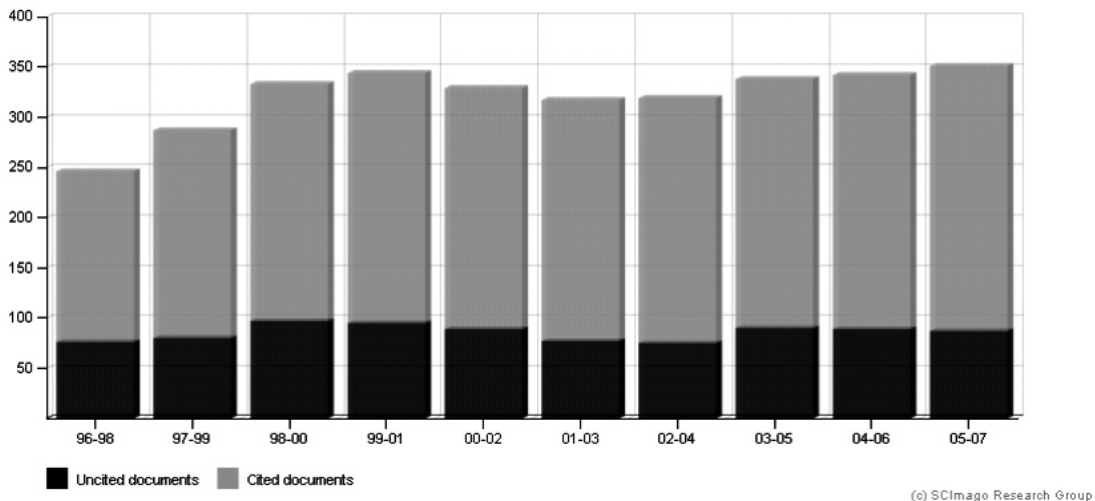
Cites per Document in 2, 3 and 4 years windows

– a folyóirat hivatkozott kontra nem hivatkozott dokumentumai (journal's cited vs. uncited documents): a cikk megjelenését

követő évben nem hivatkozott és legalább egyszer hivatkozott közlemények aránya hároméves időszakokban csoportosítva;⁸

Journal's Cited vs. Uncited Documents

A Google Scholarban végzett első lekérdezés 2009 nyarán sikertelen volt, mivel mindössze 663 1975 utáni közleményt találtunk a Publish or Perish segítségével a közel három és félezerből (400-at a JSA-ból, 263-at a JSAD-ból). A

szerkesztő többszöri próbálkozása ellenére sem tudott kapcsolatba kerülni a Google Scholar munkatársaival, érdemi válasz sem érkezett tőlük. A kérelmek hatására egy év múlva annyiban változott a helyzet, hogy mind a JSA, mind

pedig a JSAD már többszörösen szerepel az indexelt folyóiratok között. JSAD lekérdezésre 1 364, JSA néven pedig összesen 4 568 cikket kaptunk, ez összesen jóval több, mint amennyi a valóság. Ennek oka a szerzőkhöz hasonlóan minden bizonnyal a duplum- rekordok relatíve magas száma.

Idézettség-követés

Egy éven keresztül figyeltük a JSA/JSAD leggyakrabban idézett cikkeit az ISI Web of Science

adatai alapján. Az első négy cikk adatait szemlélteti a következő ábra. A leggyakrabban idézett *Allen, 1997* a Google Scholarban meglepően alacsony számmal szerepel; ennek oka, hogy az eredeti folyóiratközlésben a szerzők intézménye szerepel szerzőként, amit a SCOPUS és a Web of Science szerzőkre bontott. A Google Scholar magasabb számot mutat a második és a harmadik cikk esetében, míg a negyedik közlemény következetesen szinte azonos hivatkozással szerepel. Érdekes még, hogy a Google Scholarban az adatok a vizsgált időtartam alatt csökkentek; ami a forrás pontatlanságára enged következtetni.

August 2009	<i>Article 1 Allen, 1997</i>	<i>Article 2 Helzer, 1998</i>	<i>Article 3 White, 1989</i>	<i>Article 4 Bucholz, 1994</i>
SCOPUS	918	494	361	643
Google Scholar	31	788	423	612
ISI	785	674	399	661

December 2009	<i>Article 1 Allen, 1997</i>	<i>Article 2 Helzer, 1998</i>	<i>Article 3 White, 1989</i>	<i>Article 4 Bucholz, 1994</i>
SCOPUS	940	505	377	670
Google Scholar	37	757	420	645
ISI	800	674	402	671

April 2010	<i>Article 1 Allen, 1997</i>	<i>Article 2 Helzer, 1998</i>	<i>Article 3 White, 1989</i>	<i>Article 4 Bucholz, 1994</i>
SCOPUS	969	510	408	696
Google Scholar	39	793	464	714
ISI	819	676	430	702

July 2010	<i>Article 1 Allen, 1997</i>	<i>Article 2 Helzer, 1998</i>	<i>Article 3 White, 1989</i>	<i>Article 4 Bucholz, 1994</i>
SCOPUS	1001	513	425	727
Google Scholar	39	785	465	730
ISI	838	678	451	719

Más módszerekkel is szokás értékelni a folyóirat teljesítményét, amelyek főleg a kiadók, illetve a publikálási lehetőséget latolgató kutatók érdeklődésére tarthatnak számot, mint például az egyes cikkek olvasottságának adatai a *COUNTER Statistics* vagy a *Google Analytics* letöltések alapján. Ezeket az adatokat aggregálva

újabb érdeklődést lehet kelteni a közösségi médiaplatformokon, például a Facebook és Twitter oldalakat automatizáltan összekapcsolva, a keresőmotor-optimalizálás íratlan törvényeinek megfelelően. Mivel a JSAD is élt ezzel a lehetőséggel, és jelen van a Facebookon és Twitteren, az elmúlt évben figyelemmel követtük a folyó-

irat honlapját látogatók és a letöltések számát. Különösen a friss híreket közzétevő napokon tapasztaltuk, hogy megugrott a látogatók száma. Egyelőre nem egyértelmű, hogy a tudományos kommunikáció terén új lehetőségeket jelentenek-e a Web 2.0 alkalmazások vagy sem, de az egyre szaporodó ilyen típusú forrásokra is érdemes odafigyelni.

Tanulmányunk célja a szenvedélybetegségek tudományterületén publikált tudományos közlemények hivatkozásait követő és értékelő három versenytárs bemutatása és szolgáltatásaik összehasonlítása volt - a kutatási eredmények közzésének értékelése céljából. E három adatbázis, a Google Scholar, a SCOPUS és a Web of Science sajátosságait vizsgáltuk meg közelebbről a cikket író tudós (szerző), a közleményt publikáló folyóirat és az évtizedekre visszamenő kutatás nézőpontjából.

Eredményeink minden aspektusból azt mutatják, hogy nem elegendő egy adatbázist használni a bibliometriai elemzésekhez a szenvedélybetegségek kutatásának interdiszciplináris és multidiszciplináris szakterületén. Az adatbázisokban az egyes szerzők és tanulmányok elérhetőségében mutatkozó szembetűnő különbségek és a hivatkozások pontatlanságai megkérdőjelezhetik az idézettségi mutatók érvényességét és a teljesítménymutatók használatát általában. Egy adatbázisra támaszkodva nem feltétlenül a valós kutatói teljesítmény rajzolódhat ki előttünk, jóllehet az adatbázisban összehasonlításuk más, hasonló kutatásokkal iránymutatóként szolgálhat. Célszerű azonban lehetőségeinkhez mérten más adatbázisokban is körülnézni, az értékeket összevetni, és tágabb összefüggésekben értelmezni.

A publikálás szempontjából azonban érdemes odafigyelnünk a változásokra; Tapasztalataink szerint a bibliometria eszközök könyvtári használata a szenvedélybetegségek kutatásában jelentősen segítheti az eredményeknek a megfelelő tudományos közleményekben való publikálását. Ez alatt a szélesebb, de célzottabb

olvasóközönség (mint potenciális hivatkozó a jövőben) mellett a rangos és viszonylag gyors közlési lehetőséget értik felhasználóink. A teljesítménymutatók alakulásának és az adatbázisok változásainak nyomon követésével a fontos eredmények hivatkozásokkal és mutatókkal is alátámasztva fontossá válhatnak.

Adataink elsősorban a Rutgers Center of Alcohol Studies tudományos tevékenységén alapulnak, ennek megfelelően a leíró elemzések az intézmény kutatási területének összefüggéseiben értelmezendők. Reméljük azonban, hogy más szakterületeken dolgozó kollegáink is hasznát vehetik vizsgálódásainknak, amikor egy adott szakág tudományos tevékenységének értékeléséhez teljesítménymutatókat választanak.

Certain data included herein are derived from the 2009 Journal Citation Reports®, Science and/or Social Sciences edition, prepared by THOMSON REUTERS® Inc. (Thomson®), Philadelphia, Pennsylvania, USA: © Copyright THOMSON REUTERS® 2010. All rights reserved.

A cikkben szereplő adatok egy részének eredete a 2009 Journal Citation Reports®, Science and/or Social Sciences kiadás, készítette a THOMSON REUTERS® Inc. (Thomson®), Philadelphia, Pennsylvania, USA: © Copyright THOMSON REUTERS® 2010. Minden jog fenntartva.

Irodalom

- ABBASI, K. (2004). Let's dump impact factors. = *British Medical Journal*, (329), 7471.
- ABT, H.A. (2000). Do important papers produce high citation counts? = *Scientometrics*, 48, 65–70.
- BAKKALBASI, N., BAUER, K., GLOVER, J., WANG, I. (2006). Three options for citation tracking: Google Scholar, Scopus and Web of Science. = *Biomedical Digital Libraries*, 3, 7.
- BALL, R., TUNGER, D. (2006). Science indicators revisited – science citation index versus SCOPUS: A bibliometric

- comparison of both citation databases. = *Information Services & Use*, 26 (4), 293–301.
- BÄR, Siegfried (2003). Professzorok és alattvalók. A tudományos kutatás diszkrét bája. Bp.: Akadémiai K.
- BAR-ILAN, Judit (2008). Which h-index? — A comparison of WoS, Scopus and Google Scholar. = *Scientometrics*, 74, 257–271.
- BERHIDI Anna, CSAJBÓK Edit, VASAS Livia (2007). Ismeretlen ismerős, avagy az impakt faktor és a többiek. = *Orvosi hetilap*. január 28. - 148. évf. 4. sz.
- BERHIDI Anna, SZLUKA Péter, VASAS Livia (2009): Tudomány-metria újítások. Vége az impakt faktor egyeduralmának? = *Magyar Onkológia*, (53), 2, 115–125.
- BORNEMANN, L., MUTZ, R., NEUHAUS, C., Daniel, H. (2008). Citation counts for research evaluation: standards of good practice for analyzing bibliometric data and presenting and interpreting results. = *Ethics in Science and Environmental Politics*, 8, 93–102.
- BRADFORD, S.C. (1953). *J. Documentation*. 2nd ed. Crosby Lockwood: London.
- BROOKES, B. C. (1990). Biblio-, Sciento-, Infor-metrics??? What are we talking about? In: L. Egghe, R. Rousseau (eds), *Informetrics 89/90. Selection of Papers Submitted for the Second International Conference on Bibliometrics, Scientometrics and Informetrics*, Amsterdam, Netherlands, Elsevier, pp. 31–43.
- CARBONELL, X., GUARDIOLA, E., BERANUY, M., & BELLÉS, A. (2009). A bibliometric analysis of the scientific literature on internet, video games, and cell phone addiction. = *Journal of the Medical Library Association*, 97(2), 102–107.
- COLE, J. R. (2000). A short history of the use of citations as a measure of the impact of scientific and scholarly work. In: B. Cronin & H. B. Atkins (eds.), *The Web of Knowledge: A Festschrift in Honor of Eugene Garfield*. Medford, NY: Information Today. 281–300.
- COLEMAN, A. (2007). Assessing the value of a journal beyond the impact factor. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58 (8), 1148–1161.
- CRONIN, B. & Meho, L. (2006). Using the h-index to rank influential information scientists. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 57 (9), 1275–1278.
- DE GROOTE, S. L. (2008). Citation patterns of online and print journals in the digital age. = *Journal of the Medical Library Association*, 96 (4), 362–369.
- EGGHE, L. (2006). Theory and practise of the g-index.= *Scientometrics*, 69, 131–152.
- GARFIELD, E. (1955). Citation indexes for science. = *Science*, 122, 108–111.
- GARFIELD, E. (1972). Citation analysis as a tool in journal evaluation.= *Science*, 178, 471–479.
- GARFIELD, E. (2006). The history and meaning of the journal impact factor. *JAMA*, 295(1), 90–93.
- GARFIELD, E. & Sher, I.H. (1963). New factors in the evaluation of scientific literature through citation indexing. = *American Documentation* 14 (3) 195–201, (<http://www.garfield.library.upenn.edu/essays/v6p492y1983.pdf>)
- GLANZEL, W., & MOED, H. F. (2001). Journal impact measures in bibliometric research: A state-of-the-art report. In: *Proceedings, ISSI-2001. University of N.S.W.* (pp. 3-5) Bibliometric & Informetric Research Group; University of N.S.W. Bibliometric & Informetric Research Group.
- GRANT, B. (2009). OA publisher accepts fake paper. The Scientist.com. 2009. június 10. Blogbejegyzés: <http://www.the-scientist.com/blog/display/55756/>
- HERTZEL, Dorothy H.(2010) 'Bibliometric Research: History [ELIS Classic]'. In: *Encyclopedia of Library and Information Sciences*, 3rd ed. Boca Raton [etc.]: CRC Press. Vol. 1. 546–583.
- HIRSCH, Jorge. E. (2005) An index to quantify an individual's scientific research output. = *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 102(46) 16569–16572.
- HOLDEN, G., BARKER, K., COVERT-Vail, L., ROSENBERG, G., & COHEN, S. A. (2008). Does social work abstracts work? = *Research on Social Work Practice*, 18(5), 487–499.
- HOLDEN, G., ROSENBERG, G., & BARKER, K. (2005). Tracing thought through time and space: A selective review of bibliometrics in social work. = *Social Work in Health Care*, 41(3), 1–34.
- HOLDEN, G., ROSENBERG, G. & BARKER, K. (2006). An assessment of the predictive validity of impact factor scores: Implications for academic employment decisions in social work. = *Research on Social Work Practice*, 16(6), 613–624.
- HOOD W. W., & WILSON, S.W. (2001). The literature of bibliometrics, scientometrics, and informetrics. = *Scientometrics*, 52, 291–314.
- HOWARD, M. O., & HOWARD, D. A. (1992). Citation analysis of 541 articles published in drug and alcohol journals: 1984–

1988. = *Journal of Studies on Alcohol*, 53(5), 427.
- HOWARD M.O. & WALKER R.D. (1996). Multiple authorship: trends over 50 years in the *Journal of Studies on Alcohol*. = *Journal of Studies on Alcohol*, 57(1):105–106.
- JACSÓ Péter (2005) Szöveges CD-ROM és webes adatbázisok tartalmának elemzése. Ford. Murányi Péter. Bp.: OSZK, Magyar Elektronikus Könyvtár: <http://mek.oszk.hu/03000/03040/03040.pdf>
- JACSO, P. (2004). Citedness scores for filtering information and ranking search results. = *Online Information Review*, 28(5), 371–376.
- JACSO, P. (2008). Google scholar revisited. = *Online Information Review*, 32(1), 102–114.
- JACSO, P. (2008). Testing the calculation of a realistic h-index in Google Scholar, Scopus, and Web of Science for F. W. Lancaster. = *Library Trends*, 56(4), 784–15.
- KLODA, L. A. (2007). Use Google Scholar, Scopus and Web of Science for comprehensive citation tracking. = *Evidence Based Library and Information Practice*, 2(3), 87–0.
- KOSTOFF, R.N. (1998). The use and misuse of citation analysis in research evaluation. = *Scientometrics*, 43(1), 27–43.
- LEVINE-CLARK, M., & Gil, E. L. (2009). A comparative citation analysis of Web of Science, Scopus, and Google Scholar. = *Journal of Business & Finance Librarianship*, 14(1), 32–46.
- LEYDESDORFF, L. (1998). Theories of citation? = *Scientometrics*, 43, 5–25.
- LEYDESDORFF, L. & SCHANK, T. (2008). Dynamic animations of journal maps: Indicators of structural changes and interdisciplinary developments. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 59(11), 1810–1818.
- LIN, T. M. Y., & Liao Chun-Wei. (2008). Knowledge dissemination of word-of-mouth research: Citation analysis and social network analysis. = *Libri*, 58(4), 212–223.
- LOTKA, A.J. (1926). Frequency distribution of scientific productivity. *J. Wash. Acad. Sci.*, 16(12), 317–325.
- MACROBERTS, M.H. & MacRoberts, B.R. (2010). Problems of citation analysis: A study of uncited and seldom-cited influences, = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 61(1), 1–12.
- MARTON JÁNOS: Bibliometria. (2003). In: Könyvtárosok kézikönyve. 1. köt. Alapvetés. Szerk. Horváth Tibor – Papp István. Bp.: Osiris. 83–147. (Osiris kézikönyvek)
- MARTON, J., Pap, H., Hulesch, K. (2006). Impakt faktor és kutatási teljesítmény - Az értékelés gyakorlata. = *Magyar Tudomány*, 112, 1, 92–98.
- MARTON János - Varró A. - Varró V. (2004): Impakt faktor és tudományos teljesítmény. = *Magyar Tudomány*, 110, 12, 1395–1403.
- MEHO, L. (2007). The rise and rise of citation analysis. = *Physics World*, 20(1), 32–36.
- MEHO, L. I. & Rogers, Y. (2008). Citation counting, citation ranking, and h-index of human-computer interaction researchers: A comparison of Scopus and Web of Science. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 59(11), 1711–1726.
- MEHO, L. I. & YANG, K. (2007). Impact of data sources on citation counts and rankings of LIS faculty: Web of Science versus Scopus and Google Scholar, = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 58(13), 2105–2125.
- NORRIS, M., & OPPENHEIM, C. (2007). Comparing alternatives to the Web of Science for coverage of the social sciences literature. = *Journal of Informetrics*, 1(2), 161–169.
- NORUZI, Alireza (2005). Google Scholar: The new generation of citation indexes. = *Libri*, 55(4), 170–180.
- OPPENHEIM, C.; & Renn, S.P. (1978). Highly cited old papers and the reasons why they continue to be cited. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 29, 225–231.
- PAPP, Z. (2004) A tudományos teljesítmény mérésének problémáiról. = *Magyar Tudomány*, 110, 2, 232–240.
- PHELAN, T.J. (1999). A compendium of issues for citation analysis. = *Scientometrics*, 45, 117–136.
- PRITCHARD, A. (1969). Statistical bibliography or bibliometrics? = *Journal of Documentation*. 25(4), 348, 349.
- RAFOLS, I., & LEYDESDORFF, L. (2009). Content-based and algorithmic classifications of journals: Perspectives on the dynamics of scientific communication and indexer effects. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 60(9), 1823–835.
- Rajendram, R., Lewison, G., & Preedy, V. R. (2006). Worldwide alcohol-related research and the disease burden. *Alcohol & Alcoholism*, 41(1), 99–106.
- ROUSSEAU, R. (2007). The multidimension world of Tibor Braun (ISSI e-zine), 2007, p. 23–6.
- SCHREIBER, M. (2008). An empirical investigation of the g-index

- for 26 physicists in comparison with the h-index, the A-index, and the R-index. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 59 (9), 1513–1522.
- SCHUBERT, András (2002). The web of scientometrics. = *Scientometrics*, 53, 3–20.
- SCImago. (2007). SJR — SCImago Journal & Country Rank. Retrieved July 24, 2010, from <http://www.scimagojr.com>
- SIMMONS, K. (2008). The misused impact factor. = *Science*, 5899, 165. <http://www.sciencemag.org/cgi/content/full/322/5899/165>.
- SMITH, L. C. (1981). Citation analysis. *Library Trends*, 30(1), 83–106
- Sombatsompop, N., & Markpin, T. (2005). Making an equality of ISI impact factors for different subject fields. = *Journal of the American Society for Information Science and Technology*, 56(7), 676–683.
- VINKLER, Péter, (1988).Néhány tudományterület egyes bibliometriai sajátosságai és ennek tudományterületi következményei. = *Könyvtári Figyelő*, 34, 4, 237–254.
- VINKLER, P. (2007). Eminence of scientists in the light of the h-index and other scientometric indicators. = *Journal of Information Science*, 33 (4), 481–491.
- WALLIN, J. A. (2005). Bibliometric methods: pitfalls and possibilities. *Basic & Clinical Pharmacology & Toxicology*, 97 (5), 261–275.
- WARD, R. K., Christensen, J. O. & Spackman, E. (2006). A systematic approach for evaluating and upgrading academic science journal collections. = *Serials Review*, 32 (1), 4–16.
- WEST, R., & McIlwaine, A. (2002). What do citation counts count for in the field of addiction? an empirical evaluation of citation counts and their link with peer ratings of quality. = *Addiction*, 97(5), 501.
- ZIPF, G.K. (1965). Human behavior and the Principle of Least Effort. New York: Hafner Publishing.
2. Korábban Journal of Studies on Alcohol, előzőleg Quarterly Journal of Studies on Alcohol címmel
 3. Példánkban szereplő adatok és eredmények saját gyűjtés, feldolgozás és elemzés eredményei. Az eszközöket, ha nem másként jelezzük, a Rutgers Egyetem biztosította. Az említett szerzők hozzájárultak nevük közléséhez.
 4. Peer-reviewed, vagyis a folyóirat felkérésére két egymástól független szakértő név nélkül minősíti, elfogadja vagy elutasítja a tanulmányt, amelynek szerzője ugyancsak ismeretlen a bírálók (lektorok) előtt.
 5. Dr. White hozzájárult publikációs adatainak nyilvános elemzéséhez és közléséhez.
 6. A h- vagy Hirsch-index az újabb mutatók egyike, mely egy-egy tudós életművére összpontosítva annak összhatását méri. Meghatározása szerint "egy kutató indexe h, ha az összes (N számú) cikke közül h darabra egyenként legalább h utalást kapott, míg a többi (N - h) cikk közül egyre sem kapott h-nál több utalást" (Hirsch, 2005). Az irodalom alapos összefoglalását ld. Jacsó, 2008. A h-index és az összhivatkozások száma közötti megfelelés arra utal, hogy a kutató tudományos tevékenységének jelentőségét jól mutatja az általa publikált közleményekre történt hivatkozás nagyságrendje (önhivatkozással vagy anélkül), de a h-index tovább finomíthatja a képet (Cronin & Meho, 2006). Népszerűségét mi sem bizonyítja jobban – az ellenvetések és módosítási javaslatok ellenére (Bar-Ilan, 2008) –, mint az, hogy a bibliometriai adatbázisokban mutatóként szerepel, sőt a Firefox böngészőben hozzáadható a h-index plug-in, amely természetesen a Google Scholar alapján számol (<https://addons.mozilla.org/en-US/firefox/addon/45283/>). Az egyes mutatókat összevető elemzések (Schreiber, 2008) a többi mutatószám mellett az egyik legfontosabb kiindulópontnak tekintik.
 7. A szoftvert három MIT-es (Massachusetts Institute of Technology) diák készítette mintegy válaszként a sok vitatottan tudományos értékű konferencia-előadásra. A program képes angolul szabatos, nyelvtanilag helyes mondatokkal a szakma legfelkapottabb terminusait használni, a formai követelményeknek megfelelő publikációt generálni ábrákkal, táblázatokkal, szakirodalmi hivatkozásokkal, irodalomjegyzékkel, csak az egésznek természetesen semmi értelme sincs.
 8. Bár a SCImago Journal & Country Rankhoz hasonlóan a Thomson Reuters JCR is sok grafikonnal szemlélteti adatait, ez utóbbiból – mivel előfizetési - cikkünkbe ezek nem kerülhettek be.

Jegyzetek

1. A bibliometria tudományának történeti háttéréről, alakulásáról és legfontosabb kérdéseiről részletesebben olvashatunk angol nyelven Cole, 2000, Hood & Wilson, 2001, Heltzer, 2010, Kostoff, 1998, Leyersdorf, 1998, Phelan, 1998, Wallin, 2005, magyarul Berhidi, Szluka, Vasas, 2009, Marton, 2003, Marton, Varró, & Varró, 2004, Papp, 2004, Vinkler, 1988 munkáiban.

Az olvasás össztantárgyi feladat

– konferencia felhívás –

Tisztelt Pedagógusok, Könyvtárosok, Tisztelt Kollégák!

A közhiedelemben (de még a pedagógusok körében is) elterjedt nézet, hogy az olvasás fejlesztése szinte kizárólag a szépirodalmi művek olvasását, olvastatását jelenti. Valójában az olvasásfejlesztés ennél jóval tágabb tevékenységi kört ölel fel. A különféle szaktárgyakban kiadott olvasási feladatok elvégzésével a szövegértés legalább olyan hatékonyan fejleszthető, mint a magyarórán. Az olvasásfejlesztés tehát a tantestület egészének felelőssége!

E kérdéskört tisztázandó, a Magyar Olvasástársaság (HUNRA) a NymE Savaria Egyetemi Központtal, a Berzsenyi Dániel Könyvtárral, a SEK Egyetemi Könyvtárával, a Könyvtárostanárok Egyesületével összefogva „Az olvasás össztantárgyi feladat” címmel 2011. május 13-14-én országos szakmai konferenciát szervez Szombathelyen.

A pedagógusok, a pedagógusképző intézmények oktatói és a könyvtárosok széles körei számára szeretnénk jó példák sorával bizonyítani, hogy az olvasási készségek fejlesztése korántsem csak a tanítók vagy a magyartanárok felelőssége. Ezért ezúttal nem a szépirodalom oktatása lesz a központi téma – noha nyilván ez is szóba kerül majd –, hanem minden más! A természettudományoktól a testnevelésig, a társadalomtudománytól a vizuális kultúráig és a zeneoktatásig. Vagyis a konferenciánk éppen a szépirodalmon kívüli területek olvasásfejlesztő hatására, a felfedező, információszerző olvasási stratégiákra, s azon belül is a főként természet- és társadalomtudományi tantárgyak ilyen jellegű szerepére koncentrál.

Reményeink szerint a jó példák sorának bemutatásával a konferencia hatékonyan hozzájárul majd a pedagógus-, valamint könyvtárosképzések és -továbbképzések szellemének megújításához is.

A kétszer félnaposra tervezett szakmai programban péntek délután (május 13.) plenáris előadások sorát hallgatjuk és vitatjuk majd meg, szombat délelőtt pedig (május 14.) 8.30 és 13.00 között a szekciókban folytatjuk a téma kifejtését. Szakmai programunkra főként gyakorló pedagógusok és könyvtárosok jó gyakorlatának, kísérleteinek bemutatását várjuk. Az említett fő témán belül az alábbi témakörökben lehet előadással, szekciónszervezési javaslattal jelentkezni:

1. A NAT, a kormányrendeletek, tantervek szövegértéssel kapcsolatos irányelvei
2. Olvasásfejlesztés és tehetséggondozás
3. Olvasásfejlesztés, szakszöveg olvasása – a szakórákon
4. A könyvtár szerepe az olvasásfejlesztésben (szakkönyvek, szakfolyóiratok, internet)
5. Mérések, teszteljárások, kutatómódszertan
6. Sikeres fejlesztési módszerek az iskolán kívül
7. Olvasásfejlesztés és szakképzés

Az előadások 20 percesek. Az előadásokon túl – érdeklődés esetén – lehetőséget szeretnénk nyújtani minden pedagógusnak és könyvtárosnak, hogy amennyiben kipróbált, sikeres olvasásfejlesztési módszerről szeretne hírt adni, ezt műhelymunka keretén belül megtehesse.

A részvétel lehetőségéről, feltételeiről tájékozódhat a Magyar Olvasástársaság honlapján www.hunra.hu.

A konferencia szervezőbizottságának tagjai:
Borosné Jakab Edit, Fűzfa Balázs, Imre Angéla, Köntös Nelli,
Nagy Attila, Pallósiné Toldi Márta,

Szeretettel várjuk Szombathelyen 2011 májusában!

Fiatalok egyenlő eséllyel: mit tehet a könyvtár?

Projektek és példák néhány európai országból

FEIMER Ágnes

A tanulmány a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban 2010. szeptember 22-én a „Könyvtárak a veszélyeztetett élethelyzetű gyerekekért és fiatal felnőttekért” címmel rendezett konferencián elhangzott előadás szerkesztett változata.

A könyvtárak világszerte fontos feladatuknak tartják, hogy szolgáltatásaik révén elősegítsék a hátrányos helyzetű rétegek beilleszkedését a társadalomba. Számos európai országban kiemelten figyelnek a fiatalokra, különösen a társadalmi kirekesztődés által fenyegetett csoportokra, akik speciális programok (amelyek kialakításában gyakran ők maguk is részt vesznek), lehetőségek nélkül egyébként soha nem válnának könyvtárhasználóvá. Ezek a programok arra is alkalmasak, hogy megváltoztassák a könyvtárról, könyvtárosokról alkotott, sokszor negatív képet a fiatalokban, és tudatosítsák bennük, hogy a könyvtár „nekik való” hely, amelynek jobba

formálásában, a számukra otthonos környezet kialakításában, az ő érdeklődésükre számot tartó rendezvények szervezésében ők is részt vehetnek, számítanak a véleményükre.

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár szeptembertől új szolgáltatást, mentori szolgálatot indított veszélyeztetett élethelyzetű fiatalok számára. A mentori szolgálat indítására 2010. szeptember 22-én került sor az e témához kapcsolódó kiállításmegnyitó és konferencia megrendezésével.

A konferencián tartott előadásom nagyrészt a Nagy-Britanniában lezajlott *Partners for Change*¹ elnevezésű projektre koncentrált, be-

mutatva annak tágabb társadalmi kontextusát, a 2002-ben alakult Olvasási Ügynökség (The Reading Agency, TRA) tevékenységét, különös tekintettel a fiataloknak szánt programjaira (pl. HeadSpace) és néhány, a mostani munkát megalapozó kezdeményezésre (pl. Youthboox). Néhány „nem hagyományos” könyvtár ill. szolgáltatás rövid ismertetésére is sor került, többek között a londoni *Idea Stores*, a leedszi *Studio 12*, vagy a *Kirjasto 10* nevű helsinki könyvtár bemutatására. Idő hiányában azonban a konferencián nem sikerült minden kiválasztott fontos kezdeményezésről szólnom, amit ezzel a tanulmány-nyal próbálok az érdeklődők számára pótolni.

Nagy-Britannia: a Partners for Change projekt

A 2005 májusa és 2007 júniusa között zajló *Partners for Change (PfC)* projekt célja az volt, hogy az Anglia dél-nyugati részén élő 11-19 éves, hátrányos helyzetű fiatalokat bevonja a közkönyvtári programok kialakításába. Az elképzelés az volt, hogy ha a fiatalok részt vesznek a közkönyvtárakkal kapcsolatos döntésekben, a könyvtárosok is jobban képesek lesznek ennek a korosztálynak – amelyhez hagyományosan nehezen értek el a közkönyvtárak – az igényeit kielégíteni. (Más országok kutatásai is azt igazolták, hogy ez a korosztály a leggyakoribb „elmaradó” könyvtárlátogató: iskolaváltás, életmódváltás stb. miatt.)

Azt is remélték, hogy ha a hátrányos helyzetű fiatalok aktívan részt vesznek a közkönyvtárakkal kapcsolatos döntési folyamatokban, jobban a sajátjuknak érzik majd a könyvtári szolgáltatásokat, és a projekt befejeztével továbbra is hajlandók lesznek ezeket igénybe venni. Abban is bíztak, hogy a projekt révén a fiatalok jobban fogják értékelni azt az olvasmányválasztékot, amit a közkönyvtárak nyújtanak, és később is visszatérnek, hogy folytassák a számukra örömet nyújtó olvasást.

A projektet az Olvasási Ügynökség (TRA) koor-

dinálta és nagyrészt a Paul Hamlyn Alapítvány finanszírozta a Múzeumok, Könyvtárak és Levéltárak Tanácsa (MLA) kiegészítő támogatásával. A projekt a fiataloknak nyújtott könyvtári szolgáltatások javítását célzó *Fulfilling their Potential* elnevezésű országos program része, amelynek során új megközelítési módok és eszközök kipróbálásra nyílt lehetőség.

Országos háttér: a Fulfilling their Potential program

2004-ben a *Framework for the Future* nevű stratégiai és cselekvési terv részeként az MLA megbízásából született kutatási jelentés azt hangsúlyozta, hogy a közkönyvtáraknak új módokat kell találniuk a 11-19 éves korosztály könyvtári ellátására. Ezután több szervezet, többek között a gyermekkönyvtárosok egyesülete, az Országos Ifjúsági Hivatal és az Olvasási Ügynökség hosszú távú stratégiát dolgozott ki, amely az ifjúságnak nyújtott szolgáltatások javítását célozza. Ez az országos vízió és stratégia lett a *Fulfilling their Potential* (Képességeik kiteljesítése, Önmegvalósítás, a továbbiakban FtP) program, amelynek lényege a jobbitás (improvement framework). A közkönyvtáraknak olyan szolgáltatásokat kell nyújtaniuk, amelyek pozitív hatással vannak a fiatalokra, azaz

1. a fiatalok úgy érzik, a könyvtár kulcsfontosságú hely számukra,
2. lehetőségük van a könyvtári szolgáltatások alakítására,
3. részt vesznek kreatív olvasási tevékenységben,
4. tájékozódási és tanulmányi céllal használják a könyvtárat.
5. úgy tekintenek a könyvtárra, mint kapura a szélesebb közösséghez.

Az FtP teljes mértékben összhangban áll a kormány *Minden gyerek fontos* (Every Child Matters) és *A fiatalok fontosak* (Youth Matters) irányelvével.

Az FtP-ben érdekelt csoportok felismerték, hogy a program részeként még számos kutatási pro-

jektre van szükség annak tisztázására, hogy a fiatalok (különösen a társadalmilag hátrányos helyzetűek) mit várnak el a közkönyvtáraktól, és hogy megtudják, milyen módon tudnának sikeresen közeledni a fiatalokhoz, és bevonni őket a folyamatba. A PfC az első akciókutatási projekt volt, amelyet az FtP program keretében fejlesztettek ki.

Partnerkapcsolatok és résztvevők

Három könyvtári szolgálat, két megyei (Dorset, Gloucestershire) és egy városi (Swindon) vett részt a projektben.

Dorsetben a célcsoportot a fiatal utazók (Travellers), azaz a vándorló életmódot folytatók alkották (összesen 26 személy). A Traveller-közösség 2000 óta hivatalosan elismert etnikai kisebbség az Egyesült Királyságban. A partnerintézmény a *Traveller Education Service* (az utazók oktatási szolgálata) volt. *Gloucestershireben* a társadalmi kirekesztés határán (at risk of social exclusion) álló, mintegy 137 fiatal képezte a célcsoportot, a partnerek helyi ifjúsági klubok, iskolák, speciális szervezetek (the County's Reintegration Service) voltak. *Swindonban* a fiatal szülőket és gyermekeiket (összesen 69 személyt) jelölték meg célcsoportként, és a programban a fiatal szülőknek lakást nyújtó helyi lakásszövetkezet és egy szociális vállalkozásfejlesztési szervezet (social enterprise agency) volt a partner, amely képzést nyújt a fiatal szülőknek.

Az Országos Ifjúsági Hivatal (National Youth Agency) több módon is támogatta a projektben részt vevő csapatokat. Egyrészt képzést nyújtott a könyvtárosoknak a projekt kezdeti szakaszában, amikor még a tervezésnél tartottak, másrészt konzultációs lehetőséget biztosítottak az egész projekt során.

A projekt szakaszai és értékelése

A projekt három szakaszból állt:

1. képességfejlesztés képzéssel és partnerkapcsolatok kialakításával,

2. új megközelítési módok kipróbálása a fiatalok bevonására,
3. a fiatalok részvétele hatásának és hatékonyságának áttekintése és beillesztése az FtP programba.

Mindhárom szakaszban lényeges szempont volt az értékelés, hogy a könyvtárak lássák, a projekt tanulságait hogyan lehet hosszú távon kamatoztatni. Az értékelés azért is fontos volt, hogy más könyvtárak is megismerjék a tanulságokat, és mindezt beilleszthessék az FtP program menetébe.

Miután a projekt a fiatalok viszonylag kisebb számára vonatkozott, az adatgyűjtés kvalitatív módszerekkel történt. A projektben részt vevő könyvtárak munkatársainak naplót kellett vezetniük, és a fiatalokkal való minden beszélgetésről beszámolót kellett írniuk. A vártnál nehezebb volt kvalitatív adatokat nyerni a projektben részt vevő fiataloktól. Sokan boldogan részt vettek a könyvtár által kínált tevékenységekben, de vonakodtak attól, hogy elmondják, milyen élményt jelentett nekik az a lehetőség, hogy részt vehettek a könyvtári szolgáltatások alakításában. A projekt egyik tanulsága, hogy többféle módot kell biztosítani a fiataloknak a visszacsatolásra (pl. videonaplók készítése, blogok stb.)

Projekteredmények

1. *A fiatalok szívesen elmondják a közkönyvtári szolgáltatások javításával kapcsolatos véleményüket és javaslataikat.*

A projektben 232 fiatal vett részt, ami jelentősen nagyobb létszám, mint a célcsoportként kijelölt 150 (Dorsetben 26, Gloucestershire-ban 137, Swindonban 69). Ezek a számok azt mutatják, hogy a fiatalok szívesen vesznek részt ilyen kezdeményezésekben.

Azonban mindhárom könyvtári szolgálat azt jelezte, hogy a vártnál több időt vett igénybe a kölcsönös bizalom megteremtése a célcsoporttal. Ez különösen Dorsetben volt érvényes, ahol a könyvtárosoknak hosszú időn keresztül keményen meg kellett dolgozniuk azért, hogy az utazó

(vándorló) közösség elfogadja őket. Mindhárom helyről arról számoltak be a könyvtárosok, hogy nagyfokú rugalmasságra van szükség a fiatalokhoz való közeledés során, és többféle módszert kell alkalmazni.

2. A hátrányos társadalmi helyzetű fiatalok nem mindig tudják, mit várhatnak el egy közkönyvtártól.

Dorsetből és Swindonból azt jelezték a könyvtárosok, hogy célcsoportjuknak kevés tapasztalata volt a közkönyvtárak használatáról, és plusz foglalkozásokat kellett szervezni, hogy megértsék, mit nyújthat számukra a közkönyvtár. Ez fontos volt, mielőtt kikérték véleményüket a szolgáltatások bővítésével kapcsolatban.

Swindonban a fiatal anyák pl. úgy ismerték meg közelebről a könyvtár munkáját, hogy a könyvtárosokkal együtt dolgoztak az ún. *Mesezsák* készítésében, amelybe könyvek, játékok és más kellékek kerültek, amelyek a gyerekek szánt felolvasó alkalmakhoz és más rendezvényekhez nyújtottak segítséget. Dorsetben a fiatal utazók csoportjából a nőket hívták meg a hozzájuk legközelebbi közkönyvtárba egyik este. Miután előzőleg felmérték érdeklődési körüket, az estét a divat és a szépség témája köré szervezték: szépségápolási szakember állt rendelkezésükre, könyvtárbeutatót tartottak, és internetes forrásokat mutattak meg az egészség és szépség témájában. Mindez segített a kölcsönös bizalom megteremtésében, és pozitív képet nyújtott a könyvtár szolgáltatásairól. Dorsetben azonban még a korábbi negatív tapasztalatokat is le kellett győzni. (Állandó lakcím hiányában nem kölcsönöztek számukra.)

3. A hátrányos társadalmi helyzetű fiatalok gyakran nem bíznak abban, hogy meg tudják változtatni a dolgokat.

Főként Gloucestershire-ből számoltak be arról a fiatalok, hogy bár gyakran kérdezték a véleményüket különböző nyilvános szolgáltatásokról, mégsem voltak meggyőződve arról, hogy bármi is megváltozott volna véleményük hatására. Ezenkívül ritkán tájékoztatták őket arról, mi tör-

tént a beszélgetések eredményeképp.

A fiatalok visszajelzéseiből és a képzés során szerzett ismeretek révén a könyvtárosok megértették, mennyire fontos a rendszeres visszacsatolás, hogy a fiatalok megtudják, mi változott ötleteik és javaslataik hatására. Gloucestershire-ben is és Swindonban is speciális esteket szerveztek, hogy szélesebb körben bemutathassák a fiatalok hozzájárulását.

Swindonban a fiatal szülőknek (akik egy gyermekkönyvtár berendezésének tervezésében vettek részt) lehetőségük volt a helyi parlamenti képviselővel beszélgetni arról, hogyan kerültek be a projektbe. A könyvtárosok azt remélték, hogy a résztvevők hozzájárulásának nyilvános bemutatása és az azt követő jelenlét a helyi médiában segít abban, hogy úgy érezzék, értékeli őket.

4. A hátrányos társadalmi helyzetű fiatalok életmódja nem teszi lehetővé, hogy olyan mértékben kapcsolódjanak be a könyvtár munkájába, ahogy az a könyvtárosok elvárják.

Sok könyvtáros meglepődve tapasztalta, hogy az általuk felkeresett fiatalok milyen körülmények között élnek. A vándorló közösségnél, ahol a hat táborból 3 nem hivatalosan engedélyezett volt, döbbenet fedezték fel, hogy a fiataloknak gyertyafény mellett kell olvasniuk, mivel nincs áram. (Folyóvíz sem volt.)

Swindonban előfordult, hogy a fiatal szülők a megbeszélte találkozóra nem jöttek el.

A könyvtárosok megértették, hogy a sikeres munka érdekében el kell fogadniuk azokat a körülményeket, amelyek között ezek a fiatalok élnek. Rugalmasabb, személyre szóló szolgáltatásra van szükség a célcsoport igényeinek kielégítéséhez.

5. A könyvtárosoknak támogatásra és képzésre van szükségük, hogy magabiztosan járjanak el, amikor a fiatalokat a könyvtári döntéshozatalban való részvételre kérik fel.

A PfC projektben részt vevő könyvtárosok gyakran utaltak arra, mennyire értékeli az Ifjúsági Hivataltól és az Olvasási Ügynökségtől kapott

folyamatos támogatást és képzést. Különösen értékesnek tartották a projekt kezdetén, hogy alapos képzést kaptak a fiatalok bevonásának különböző módszereiről, és nem kellett rögtön, ismeretek nélkül belevágniuk a feladatba.

Vezetőiknek is meg kell ismerniük a projektet, megérteniük fontosságát, céljait, mert ez segítheti a hátrányos társadalmi helyzetű fiatalokkal kapcsolatos későbbi munkát.

6. A fiatalok részvétele a könyvtári szolgáltatásokban segítheti a hátrányos helyzetű fiatalok érdeklődésének felkeltését a könyvek és olvasás iránt

A projekt folyamán a könyvtárosok sokféle könyvet és más forrást használtak a fiatalok érdeklődésének felkeltésére. Gloucestershire-ben mangákat, Dorsetben viszont az utazók kérésére speciális (utazással kapcsolatos) anyagokat szereztek be. Swindonban a fiatal szülők, amikor könyvekről beszéltek a kisgyerekeikkel, maguk is érdeklődőbbé váltak az olvasás és a könyvek iránt.

7. A partneri kapcsolatok segíthetik a könyvtárakat a hátrányos társadalmi helyzetű fiatalok elérésében és bevonásában.

Mindhárom könyvtári szolgálat azt jelezte, hogy a helyi partneri kapcsolatok nagyban segítették őket a fiatal célcsoport elérésében. Swindonban a könyvtárosok a lakásszövetkezet és a szociális vállalkozásfejlesztési szervezet nélkül nem tudtak volna tartós és bizalommal teli kapcsolatot létesíteni a fiatal szülőkkel. A partnerintézmények munkatársai híd szerepet tölthettek be a könyvtárosok és a fiatalok között. Jól működő partneri kapcsolatoknál a partnerintézmények munkatársai meggyőzhetik a fiatalokat arról, milyen jelentős esemény, hogy részt vehetnek egy ilyen projektben, és gyakorlati támogatást is nyújthatnak nekik, hogy biztosítsák folyamatos részvételüket.

Mindhárom helyről azt jelezték a könyvtárosok, hogy a partneri kapcsolatok kiépítése sok időt vett igénybe, mivel mindkét félnek meg kellett értenie egymás szerepét és céljait.

A PfC projekt tanulságainak beépítése a részt vevő könyvtárak szolgáltatásaiba

A részt vevő könyvtárak számára a projekt nem egyszeri alkalmat jelentett a fiatalokkal való kapcsolatfelvételre. Mindannyian azért vettek részt a projektben, mert elhatározták, a tanulságokat arra használják, hogy hosszú távon megváltoztassák a fiatalok és a könyvtári szolgáltatások viszonyát. Mindhárom könyvtár meghatározta, hogyan őrzi meg és bővíti ki feladatait a fiatalok, különösen a társadalmilag hátrányos helyzetűek bevonásával kapcsolatban, és ezt a szolgáltatási tervében is tükrözi.

Mások számára is átvehető tanulságok

Az alkalmazott akciókutatási modell révén számos átvehető tanulság fogalmazódott meg, melyeket bármely könyvtár felhasználhat, ahol javítani szeretnék a hátrányos helyzetű fiatalok könyvtári ellátását. Összefoglalva:

1. Készülj fel, hogy rugalmas legyél a hátrányos társadalmi helyzetű fiatalokkal való kapcsolatfelvétel során, és ne keseredj el, ha kezdetben a fiatalok semmiben sem akarnak részt venni!
2. Adj a fiataloknak ízelítőt a közkönyvtári kínálatból, mielőtt megkérdeznéd tőlük, milyen ötleteik vannak a szolgáltatások jobbításával kapcsolatban!
3. Gondoskodj róla, hogy elegendő támogatás és forrás álljon a könyvtárosok rendelkezésére ahhoz, hogy hatékonyan tudjanak dolgozni a fiatalokkal!
4. Tájékoztasd a fiatalokat részvételük határsáról, és alkalomadtán adj lehetőséget az ünneplésre és annak bemutatására, milyen változás következett be tevékenységük nyomán!
5. Olyan könyveket és egyéb forrásokat válassz ki, amelyek feltehetően megragadják a célcsoport fantáziáját!
6. Építs ki partneri kapcsolatokat a fiatalokkal foglalkozó szervezetekkel!

7. Realisztikus célokat tűzz ki a hátrányos társadalmi helyzetű fiatalokkal való munkában!
8. Fogadd el a fiatalok mostani életmódját!
9. Találj módot a fiatalok érdeklődésének és részvételének a fenntartására!
10. Használj országosan elérhető eszközöket és forrásokat, hogy alapvető változás következzen be a fiatalokkal való könyvtári munkában!

Országos változások kezdeményezése

Az Olvasási Ügynökség (TRA) minden alkalmat felhasznált arra, hogy a projekt tanulságait az FtP program további fejlesztéseibe beépítse. A tapasztalatokat a dél-nyugati régióban és országosan is terjesztették. 2007 februárjában a *Fulfilling their Potential* programról rendezett konferencián mutatták be a PfC projektet, ahol Swindonból az egyik részt vevő fiatal beszámolt a projekttel kapcsolatos tapasztalatairól. Azt remélik, hogy ez a szétsugárzó tevékenység más könyvtárakat is arra ösztönöz, hogy adaptálják az FtP program célkitűzéseit, és javítsák módszereiket és gyakorlatukat.

A PfC projekt tapasztalatairól az Ifjúsági Könyvtárak Országos Testületének is beszámoltak, és a projektet a Kulturális, Médiaügyi és Sportminisztérium (DCMS) esettanulmányként használja annak illusztrálására, milyen pozitív szerepet játszik a közkönyvtár a fiatalok életében.

Ezenkívül az Olvasási Ügynökség a PfC projekt tapasztalatait felhasználta a soron következő FtP akciókutatási projektek tervezésénél. A 2007 áprilisában indult *HeadSpace* projekt (részletesen ld. később) a fiatalok aktív bevonását „magasabb fokozatra kapcsolta”, lehetővé téve a hátrányos társadalmi helyzetű fiatalok számára, hogy megszervezzék és működtessék a saját maguk által kitalált könyvtári szolgáltatást.

Összegzés

A Paul Hamlyn Alapítvány támogatása kiváló lehetőséget teremtett annak feltárására, hogy

a hátrányos társadalmi helyzetű fiatalokat hogyan lehet bevonni a könyvtári szolgáltatások alakításába. A projekt során kiderült, hogy a hátrányos helyzetű fiatalok – a könyvtárosok támogatásával és bátorításával – hajlandók a helyi közkönyvtár munkájában részt venni. Aktív részvételük előnyös egyrészt a könyvtár számára, mivel biztosítja, hogy a szolgáltatások jobban megfeleljenek a fiatalok igényeinek, másrészt maguknak a fiataloknak is hasznos, mert fejleszti önbizalmukat és a hitet önmagukban. A projekt tanulságait bármely közkönyvtár hasznosíthatja, amely aktív stratégiát szándékozik kidolgozni a hátrányos helyzetű fiatalok részvételének előmozdítására.

Az Olvasási Ügynökség fiatalokkal kapcsolatos programjai

Az Olvasási Ügynökség² az MLA megbízásából országos stratégiát dolgozott ki a fiataloknak nyújtott könyvtári szolgáltatások javítására, amely a 11-19 éveseket állítja középpontba. 2009/2010-ben 75 könyvtári szolgálattal működtek együtt, programjaikba 12 500 fiatalot vontak be, közülük sok szegény környezetből származott.

A *HeadSpace*³ azt a sürgető igényt elégíti ki, amely ingyenes, lakóhelyhez közeli, biztonságos hely létrehozása iránt jelentkezik, ahol a fiatalok pozitív tevékenységekben, önkéntes munkákban vehetnek részt, fejleszthetik képességeiket és növelhetik önbizalmukat. Eddig húsz *HeadSpace* nyílt meg (ebből tizenhármat a Lottóalap támogatásával), és továbbiak is lesznek; a projekt világos üzenete, hogy a fiatalokat várják, és részvételüket értékelik a könyvtárban.

A projektben eddig

- öt és fél ezer fiatal vett részt, 40%-uk társadalmi kirekesztődés által fenyegetett csoportból,
- több mint 50%-uk nem használta a könyvtárat korábban,

- kétezren vettek részt a környezet kialakításával, személyzet toborzásával, az állomány kiválasztásával, kreatív rendezvények tervezésével és lebonyolításával kapcsolatos vezetői döntésekben,
- háromszázan hosszú távon is vállaltak önkéntes munkát,
- harminchatan találtak hosszú távon munkát maguknak.

A HeadSpace-szel kapcsolatos tapasztalatok azt bizonyítják, hogy a fiatalok önkéntes munkája képességeik javulását, önbizalmuk erősödését és a közösség ügyei iránti elkötelezettséget eredményez.

A Library offer to young people (Könyvtári kínálat fiataloknak): ehhez is a HeadSpace ad mintát. Bemutatja azokat a szolgáltatásokat, amelyeket a könyvtárak nyújthatnak a fiataloknak, és azt is, hogyan lehet bevonni a fiatalokat a helyi könyvtári szolgáltatások működtetésébe. Mindez széles körű kutatásokon és konzultációkon, a fiatalok és a könyvtárak közötti együttműködés pozitív példáin alapul.

*Fulfilling their Potential*⁴ (ld. fent is): a TRA két éven keresztül folytatott konzultációkat fiatalokkal, hogy megismerje véleményüket a helyi könyvtárról és arról, mit látnának ott szívesen. A konzultációk után dolgozta ki a TRA új programjait (groupthing, Participate és HeadSpace). Jelenleg az FtP projekt keretében fiatalokkal foglalkozó könyvtárosoknak rendeznek képzéseket Anglia észak-nyugati régiójában. A fiatalok itt már aktívan részt vesznek a helyi közkönyvtár életében, az állománnyal, a környezettel és a rendezvényekkel kapcsolatos döntésekben. A program honlapján számos esettanulmány olvasható.

A *groupthing* egyrészt a fiataloknak, másrészt a könyvtáraknak szánt szolgáltatás. A *groupthing.org* a fiatalok biztonságos, ingyenesen elérhető közösségi hálózata, ahol beszélgethetnek társaikkal olvasásról, írásról és arról, hol tudják publikálni írásaikat.

A *MyVoice – write or wrong?* kísérleti kreatív projekt. Kilenc fiatal (13-19 éveseket) támogatott abban, hogy írják meg véleményüket a rasszizmusról, háborúról, durva szélsőségeségről és a fiatalok médiában való jelenlétéről. Könyvtárosoktól és íróktól kaptak szakmai segítséget.

A *Participate* programcsomag, amely a könyvtárak fiatalokkal való munkáját támogatja (konzultációs lehetőségek, szemináriumok, új források a jelenlegi kormányzati irányelvekről stb.).

Az *Out of the Box*⁵ az Ifjúsági Hivatallal közös program, amelynek keretében olvasásra próbálják rávenni azokat a fiatalokat, akik kimaradtak az iskolarendszerű oktatásból. A projekt előzményei a *Boox for Us*, a *Youtbboox*, illetve folytatása, a *YouthBOOX: Moving On*.

A *Boox for Us* 1998 novemberében indult és 1999 májusáig tartott. Az Olvasás Éve rendezvénysorozat keretében 17 500 fontot kapott, s a *Well Worth Reading*, a TRA elődje és az Országos Ifjúsági Hivatal szervezte. Célja a társadalmi kirekesztés elleni harc, olyan fiatalok elérése, akik egyébként nem mennének maguktól könyvtárba. Hat demonstrációs projekt keretében ifjúságvédelmi szakemberek és könyvtárosok működtek együtt 13-16 éves, hátrányos társadalmi helyzetű fiatalok (többek között az iskolai képzésből kizárt/kimaradt gyerekek) olvasási kultúrájának fejlesztésében. Kb. nyolcvan fiatal vett részt ezekben a projektekben, amelyek főként ifjúsági klubokban és gyermekotthonokban zajlottak. A cél az volt, hogy az olvasást élvezetes szabadidős tevékenységgé változtassa a fiatalok számára, és ráirányítsa figyelmüket életük fontos kérdéseire. A könyvtárosok nagyra értékelték az ifjúságvédelmi szakemberek munkáját, akik jó érzékkel tudtak kapcsolatot teremteni a fiatalokkal, különösen a hátrányos helyzetűekkel, és segítették a könyvtárosokat olyan programok tervezésében, amelyek valóban érdekelték őket.

A 2000 januárjában indított és négy évig tartó *Youthboox* célja az volt, hogy feltárja, milyen

olvasásra nevelő „trükkök” működnek leghatékonyabban 13-18 évesek körében. Húsz önkormányzat vett részt benne, szoros partneri kapcsolatok alakultak ki az ifjúságvédelmi szakemberek és az iskolai/közkönyvtárosok között. A programban videó- és képregény-készítés, könyvtári átalakítások, magazinkészítés, történetek fényképekben elmesélve digitális fényképezőgép használatával, vers- és novellairás stb., tehát kreatív tevékenységek is szerepeltek.

A *YouthBOOX: Moving On* program az olvasásfejlesztést és az alapvető készségek fejlesztését tűzte ki célul a hátrányos társadalmi helyzetű fiatalok körében. Ebben a fő partner az Országos Ifjúsági Hivatal és az Alapvető Készségek Ügynöksége volt. A program öt helyi projekttel indult, amelyek az alacsonyabb szintű olvasási készségekkel rendelkező fiatalokat célozták meg.

Az *Out of the Box* hat demonstrációs projektjének egyike Hertfordshire⁶ megyében zajlott, Hemel Hempstead város könyvtárában. A cél fiatal önkéntesek toborzása volt a 16-25 éves korosztálynak szóló könyvek kiválasztására, amelyeket aztán különgyűjteményként helyeztek el a könyvtárban (mivel ez a „normál” beszerzéseken felüli állományrészt jelent). Az országos ifjúsági önkéntes program, a *vinvolved* vállalta a reklámfeladatokat és az önkéntesek toborzását, a könyvtár pedig képzést szervezett a könyvkiválasztás folyamatának tudnivalóiról. Az önkéntesek toborzásánál fontos szempont volt, hogy a kiválasztott fiatal érdeklődjön a könyvek és az olvasás iránt, rendelkezzen számítógépes ismeretekkel, ismerje a windowsos alkalmazásokat és az internetet (mivel a kiválasztás nagyrészt a szállítók honlapjáról történik), és megfelelő időt tudjon szánni a projektre. A fiatalok négy alkalommal, egyenként két és fél órás kurzuson vettek részt, amelynek során megismerkedtek a projekt célkitűzéseivel, a könyvtár szolgáltatásaival, állományával, katalógusával és az „önkiszolgálási” lehetőségekkel, az állomány kiválasztásának megyei szintű kritériumaival, szolgáltatói honlapokkal, valamint részletesen a kiválasztás (előszerzeményezés) folyamatával. A projekt hi-

telességéhez nagymértékben hozzájárult, hogy a címek kiválasztását semmiféle módon nem cenzúrázták – erről az önkéntesek meg is győződhetek –, így valóban sajátjuknak érezték a projektet. Azzal, hogy a fiatalok esélyt kaptak az általuk használt szolgáltatás befolyásolására a közvetlen könyvkiválasztással, új készségeket is elsajátítottak, ami növelte önbizalmukat és javította elhelyezkedési lehetőségeiket, jó érzéssel töltötte le őket pozitív hozzájárulásuk a könyvtár állományának alakításához. A könyvtárosok azt is remélték, a projekttel bebizonyosodik, hogy a hertfordshire-i könyvtárak érzékenyen reagálnak a helyi közösség igényeire. A projekt során a fiatalok a felnőtt szépirodalomból 1000, a gyermekirodalomból 500 font értékben választottak műveket, amelyek rövid időn belül népszerűek lettek, az első négy hónapban 69%-os kölcsönzési eredményt mutattak (az átlagos 38,6%-kal szemben). A kölcsönzők viszont csak mintegy 10%-ban tartoztak a megcélzott 16-25 éves korosztályhoz, tehát a célcsoport elérése még nem sikerült teljesen. A Hemel Hempsteadben 2009-ben zajlott projekt eredményeire építve a megye további könyvtáraiban is terveznek hasonló, már célzottabb toborzással az iskolákban, ifjúsági központokban, és lehetőséget biztosítva a korábbi résztvevők számára, hogy mentorként működjenek közre a programokban.

Új típusú, a tanuláshoz és kreatív tevékenységeknek is helyet adó közkönyvtárak

*Idea Stores*⁷

A Tower Hamlets London 215 ezer lakosú városrésze, ahol a lakosság 49%-a színes bőrű. Egyharmaduk Bangladesből, a többiek Szomáliából, Kínából, Vietnámból, Afrikából és a karibi térségből érkeztek. A kerületet két véglet jellemzi: egyrészt itt laknak az Egyesült Királyság legszélsőségeiből, analfabetizmussal és

munkanélküliséggel leginkább sújtott rétegei, ugyanakkor a százezer embert foglalkoztató multinacionális cégek zömében igen jól fizetett alkalmazottai is.

Itt indult 1999-ben az Idea Stores gondolata és megvalósítása. A kerület könyvtárainak akkori látogatottsága csak 20%-os volt, miközben a többi kerületé az ott élő lakosság 50%-át érte el vagy meg is haladta. Ezért olyan szolgáltatásokat kellett kitalálni, amelyekkel be lehetett csábítani az embereket a könyvtárba. Arra a következtetésre jutottak, hogy az információs szolgáltatásokat, a felnőttoktatást és az önképzést kombinálni kell a hagyományos könyvtári funkciókkal.

A könyvtári épületeket a főbb utcákba telepítették, a heti 46 órás nyitva tartást heti 71-re emelték, vagyis minden nap nyitva tartanak, az évi 365-ből 357 napon elérhetőek. Jelentősen megemelték a könyvek, CD-k, DVD-k számát, és jobb elhelyezést, hozzáférhetőséget biztosítottak ennek az állományrésznek. Az épületek számítógépparkját a felhasználók és a könyvtárosok igényei szerint alakították ki.

Az ún. LLL (lifelong learning), „az élethosszig tartó tanulás” szervezett képzései nem bizonyultak elégségesnek. Ki kellett egészíteni írás- és olvasástanulási kurzusokkal. A várható pozitív eredmény növelése érdekében a legkiválóbb építészeket kérték fel, hogy alakítsák, díszítsék, színezzék, világítsák meg a belső tereket természetes színekkel, természetes fénnel, sok-sok üveglalakkal, hogy inkább egy bevásárló központhoz, mint a megszokott, hagyományos oktatási intézményekhez hasonlítsanak.

A rugalmas építészeti megoldások lehetővé teszik a közösségi tevékenységek, az oktatási és könyvtári szolgáltatások integrációját. Az osztálytermek, a számítógépes laborok és a könyvvállomány nem különülnek el egymástól. A kávézóban pihenő látogató például hatalmas üvegfalakon keresztül láthatja az éppen folyó tanfolyamokat. Ez az elrendezés növeli a belátható tereket, és a látvány is bátorítja, tanulásra ösztönzi a könyvtár látogatóit.

A 2002-től működő új szemléletű könyvtárnak új nevet is kívántak adni, „modern könyvtár”,

„képzési platform”. A képzést, a tanulást akarták hangsúlyozni az elnevezéssel, hogy a hátrányos helyzetűek azonnal értsék, nem hagyományos könyvtárról van szó. Végül az „Idea Stores” mellett döntöttek. Az első Store megnyitása óta további tíz nyitotta meg kapuit.

*Studio 12*⁸

A leeds-i városi könyvtár központjában létrehozott szolgáltatás arra mutat példát, hogy a közkönyvtárosok mennyire tudják megvalósítani a társadalmi integrációs irányelveket. Egy média-művészeti szervezettel együttműködve a Studio 12 Leeds legszegényebb részéből származó fiataloknak nyújt ingyenes hozzáférést egy felvételek készítésére alkalmas stúdióhoz, akkreditált képzéshez, és professzionális technikai eszközökhöz zenei, video- és más médiafelvételek készítésére. A stúdióban az új technikai lehetőségek – úm. videoszerkesztő készlet, digitális képmegjelenítő berendezés, zenei és animációs szoftverek stb. állnak az érdeklődők rendelkezésére. Heti négy napon át tart nyitva. A fiatalok munkáit a stúdió weboldalán mutatják be, élő közönségnek pedig a város központjában adhatják elő műveiket.

Példák skandináv országokból

A skandináv országokban a hátrányos társadalmi helyzetűek csoportjába elsősorban az etnikai kisebbségek (bevándorlók) tartoznak, a számukra nyújtott könyvtári szolgáltatások példaértékűek lehetnek minden ország számára. A bevándorlók meglehetősen nagy hányadának (47%) nincs munkája, tehát többszörösen is hátrányos helyzetű. (A dánoknál ez az arány csak 24%). Az OECD kutatásai szerint a harmadik generációs bevándorlóknak ugyanannyi szociális problémájuk van és ugyanolyan magas a bűnözési szint náluk, mint szüleiknél, ezért ezekben az országokban is kiemelten foglalkoznak a könyvtárak a fiatalokkal, különösen a bevándorló családból származókkal. *Dániában* pl. a fiatalok iskolai

feladatainak megoldásához az ún. házi feladatkávézók⁹ nyújtanak segítséget, amelyek hálózata fokozatosan épül ki a dán közkönyvtárakban. Egyre nagyobb hangsúlyt fektetnek a barátságos, kötetlen összejöveteleket lehetővé tevő könyvtári környezet kialakítására, és számos olvasásfejlesztési projektet is megvalósítottak ezekben az országokban. A fiatalok kreativitását segíti, önkifejezési lehetőséget kínál számukra a svéd *Demotek* projekt. A fiatalok alkotásai (írások, filmek, hangfelvételek) bekerülnek a helyi közkönyvtárak állományába, megtekinthetők, kölcsönözhetők. Finnországban a *Kirjasto 10* nevű helsinki könyvtár¹⁰ nyújt színteret elsősorban a fiatalok zenei alkotómunkájához, fellépésekhez, kiállításokhoz és egyéb kulturális eseményekhez.

A Libraries for All projekt¹¹

A Libraries for All – European Strategy for Multicultural Education (ESME), azaz a Multikulturális Oktatás Európai Stratégiája – Mindenki Könyvtára kétéves, 2008 októberétől 2010 szeptemberéig tartó európai kísérleti projekt, amely multikulturális közkönyvtárak és interkulturális könyvtári szolgáltatások modelljeinek kidolgozását tűzte ki célul. Kulcsfontosságú momentum a projektben a bevándorlókkal való együttműködés annak érdekében, hogy a bevándorló lakosság kulturális tőkéje is bekerüljön a fejlesztési folyamatba. A projektben részt vevő négy ország (Ausztria, Csehország, Németország és Svédország) kiválasztott kísérleti könyvtáraiban helyi tanácsadó testületeket hoztak létre a multikulturális ügyekhez. Ez a testület könyvtárosokból és a bevándorló közösség választott tagjaiból áll. Néhány könyvtárban a tanácsadó testület tagjai aktívan részt vesznek a konkrét projektfeladatokban is. Fontos szerepet játszanak a célcsoport elérésében, az információ begyűjtésében és terjesztésében a helyi közösségen belül, ezzel is népszerűsítve a könyvtárakat és a helyi közösségnek nyújtott szolgáltatásokat. Mind a négy kísérleti projektben (a helyszínek

Götzis, Prága, Frankfurt és Gothenburg) közös az anyanyelvi fejlődés támogatása, a második idegen nyelv tanulásának segítése a bevándorlók számára és a digitális szakadék áthidalása számítógép-használati tanfolyamok szervezésével. A projekt értékelése után az egyes könyvtárak tapasztalatainak és a bevált gyakorlat korábban összegyűjtött esettanulmányai felhasználásával kézikönyvet fognak készíteni arról, hogyan kell a „mindenki könyvtárát” megvalósítani. Néhány példa a projekt honlapjáról, az említett „Best Practices” menüpontból:

Újságot olvasunk – együtt Odenseben¹²

Az odensei városi központi könyvtárban zajló programban különböző országokból származó bevándorló és menekült nők vettek részt. Ők maguk választhatták ki az őket érdeklő újságcikkeket. (Témájuk rendszerint a nők élete általában, egészség, gyerekek, családi élet, oktatás, munkalehetőségek Dániában, rasszizmus, nyelvtudás, globalizáció, vallás, politika volt.) A kiválasztott cikkeket elolvasás után megbeszélték. A nők egy másik projektben is részt vettek, amelynek célja, hogy felkészítse őket az álláskeresésre. A beszélgetés kiindulópontja sokszor a résztvevők élettörténete volt. A nők megtanulták, hogyan kell beszédbe elegyedni és különböző témákról társalogni egymással. A három hónapig tartó programot két könyvtáros és egy asszisztens vezette, hetente háromszor találkoztak a résztvevőkkel. Felkerestek szociális és egészségügyi iskolákat, kórházat és kávéházat is, ahol a nyelvet gyakorolhatták.

Itt mindnyájan itthon vagyunk¹³

A program helyszíne az ostravai városi könyvtár Csehországban. 2006 októberében roma használók részére nyitottak közkönyvtárat Ostrava-Vitkovicében a 2004 óta folyó ún. *Romani Kereka* (Cigánykör) program részeként. Az ezen a területen lakó romák még a város többi részéhez képest is rosszabb körülmények között élnek, ezért ezt a területet választották ki egy

speciális integrációs tevékenység helyszínéül. A célcsoport igényeinek feltérképezése érdekében együttműködtek a szociális gondozókkal és a romákkal, valamint tanulmányozták a vonatkozó szakirodalmat is. Felhasználták a korábbi, roma gyerekekkel kapcsolatos tapasztalataikat és a nemzetközi bevált gyakorlat példáit. 2005-ben meglátogatták a pécsi Gandhi gimnázium könyvtárát, amely sikeres modellnek bizonyult számukra. (A program részletes ismertetését ld. Péterfi Rita cikkében¹⁴.)

Együttműködés a roma közösséggel¹⁵

Rožnov pod Radhoštěm városi könyvtára már több mint 25 éve szervez rendezvényeket, vetélkedőket a nevelőotthoni klubnak, amelyeken a nevelőotthonban élő gyerekeken kívül a városban lakó roma gyerekek is részt vesznek. Az előbbieknél láthatóan sokkal tanultabbak és aktívabbak, mint a többiek, még a többségi társadalom gyerekeivel összehasonlítva is. Ez a különbség jól érzékelhető volt az ún. boszorkányok napján rendezett vetélkedőkön (a szeptember, gyógyital-készítés, jelmezverseny stb. során). A könyvtár kiemelt figyelmet fordít az idősebb (12-15 éves) roma korosztályra is: heti egy alkalommal például csak ők használhatják az internetes számítógépeket. Ezt a lehetőséget különösen a fiúk értékelik. A könyvtár romákkal kapcsolatos tevékenységében nagy segítséget nyújtott az indiai származású *Kumar Vishwanathan*, aki rengeteg tapasztalattal rendelkezik az ostravai roma közösséggel való folyamatos kapcsolattartásból adódóan, és számos ötlettel, jó tanáccsal szolgált a további munkához, programokhoz. Ennek egyik példája, hogy az *Egészséges Rožnov* nevű civil csoporttal közösen a könyvtárosok gyakran viszik kirándulni a roma gyerekeket a környékbeli hegyekbe, összekapcsolva a természetjárást a turistautak megtisztításával is. A moráviai roma közösség egyik tagjának (aki gyermekkorától aktív könyvtárhasználó) kezdeményezésére a könyvtár részt vett a városban zajló *A Roma Kultúra Hete* programjaiban: egyrészt helyet biztosított

egy gyermekrajz kiállításnak, másrészt ott rendezték a roma kórus koncertjét is.

A bemutatott programok a *Libraries for All* talán nem legjellemzőbb esetei, de a két csehországi példát a célcsoport és a magyar tapasztalatok átvétele miatt tartom fontosnak. A négy (osztrák, cseh, német és svéd) kísérleti könyvtár bizonyára rövidesen közzéteszi a projekt eredményeit a honlapon, az egyikről már cikk is született¹⁶.

A jelenlegi európai politikai környezetben, amikor több vezető európai politikus állítja, hogy a multikulturalizmus zsákutca, az asszimilációt kínáló modell megbukott, nem lehet eléggé hangsúlyozni, mennyire fontos, hogy a kulturális intézmények, elsősorban a könyvtárak tegyék a dolgukat, és szolgáltatásaikkal továbbra is támogassák az eltérő etnikumú csoportok társadalmi integrációját. Ebben sokat segítenek a több országot átfogó projektek, példaértékű országos kezdeményezések, és az IFLA – amelynek e témával foglalkozó szekciója (Section on Library Services to Multicultural Populations) ebben az évben ünnepli fennállásának 30. évfordulóját – folyamatos szakmai irányítása.

Felhasznált források és irodalom

1. EASTELL, Ciara: The Partners for Change project: involving socially excluded young people in shaping public library services. = *New Review of Children's Literature and Librarianship*, 14. vol. 2008. 1. no. 31-44. p.
2. <http://www.readingagency.org.uk/young/>
3. <http://www.readingagency.org.uk/young/headspace/>
4. <http://www.readingagency.org.uk/young/fulfilling-their-potential/>
5. <http://www.readingagency.org.uk/young/out-of-the-box/>
6. HUMPRHEYS, Carol – JACKSON, Annette: Consultation and beyond. = *Public Library Journal*, 25. vol. 2010. 2. no. 7-9. p.
7. <http://www.ideastore.co.uk/en/home>

8. <http://www.leeds.gov.uk/page.aspx?pageidentifier=BF903A AFBD10EB4A80256E1C004E7376>
8. http://www.finno.dk/education-en/school-homework-cafes?set_language=en
10. <http://www.lib.hel.fi/en-GB/kirjasto10/>
11. <http://www.librariesforall.eu/>
12. <http://www.librariesforall.eu/en/best-practices/we-read-the-newspaper-together-in-odense>
13. <http://www.librariesforall.eu/en/best-practices/we-are-all-at-home-here>
14. PÉTERFI Rita: Közös utak : a cigányság könyvtári ellátása Északkelet-Csehországban. = Könyvtári Figyelő, 19. évf. 2009. 1. sz. 81-87. p.
15. <http://www.librariesforall.eu/en/best-practices/cooperation-with-the-roma-community>
16. SCHUMANN, Silke: Frankfurt am Main példája EU-Projekt : Interkulturelle Familienangebote der Stadtbücherei im Rahmen von »Libraries For All«. = BuB : Forum Bibliothek und Information, 62. vol. 2010. 6. no. 445-447. p.

Az osztrák közkönyvtárak támogatási programja

Az osztrák Új könyvtártámogatás (Büchereiförderung Neu) rendszere a könyvtáros-képzést, a hozzáférés és a médiakínálat minőségének javítását célozza meg, mégpedig a strukturális átalakítások (a média-állomány gyarapítása, gépek beszerzése) és az innovatív, fenntartható projektek (közkönyvtárak építése vagy átépítése, könyvtári hálózatok kialakítása, innovatív szolgáltatások bevezetése) támogatása révén. A pályázatot március végéig kell benyújtani, a részletes projekt- és pénzügyi tervvel együtt. A pályázóknak a vállalt önrésztől és tevékenységükről is számot kell adniuk.

(A pályázati útmutatók és űrlapok a minisztérium honlapján érhetők el.)

A majdani nyertes pályázatokat az osztrák kulturális tárca (Bundesministerium für Unterricht, Kunst und Kultur = BM:UKK) gondozza és értékeli.
(Forrás: <http://www.bmukk.gv.at/buechereifoerderung-neu>)

Az IFLA 2011 augusztusában a San Juanban (Puerto Rico) megrendezésre kerülő 77. világkonferenciáján (fő témája: Könyvtárak, túl a könyvtárakon: integráció, innováció és információ mindenkinek) az elektronikus dokumentumok kötelezpéldány-szolgáltatásának kérdéseit is megvitatják. Az e-dokumentumok könyvtári szerepével 2010-ben göteborgban a Nemzeti könyvtárak Igazgatóinak Tanácskozása (CDNL - Conference of Directors of National Libraries) foglalkozott korábban, amikor a British Library 2009-es felmérése kapcsán elemezték a kötelezpéldány-szolgáltatás bevezetésének lehetőségeit.

(IFLA-HUN, 2011. jan. 24. Haraszi Katalin híre alapján)

Terrorizmus a könyvtárban, terroristák a könyvtárban, avagy a PATRIOT Act (kettős) hatása az Amerikai Egyesült Államokban

A szólásszabadság és az állam biztonságának konfliktusa

ELEK JUDIT

„A könyvtár maga az univerzum.”
(Umberto Eco)¹

Jelen tanulmány a könyvtár intézményéhez kapcsolódó kérdésekkel foglalkozik, konkrétan azzal, hogyan érvényesülnek és mennyiben korlátozhatók az állampolgári alapjogok a könyvtárban. A 21. század elejére jelentősen megváltozott a könyvtár szerepe. Ez elsősorban a technikai fejlődéssel magyarázható, de más történelmi, politikai tényezők is szerepet játszottak benne. Az internethasználat ugyanis valóban alaposan

megváltoztatta a könyvtári munkát mind az olvasó, mind a könyvtári szakember számára, de ez csak az egyik szempont. Gyorsabb és könnyebb lett az információ elérése, ami egyrészt előny természetesen, de másrészt jelentős veszélyforrás is lehet. Az internet, azaz a számítógépes könyvtár, a virtuális információ ugyanis nem csak ismeretszerzésre használható. A tudás megszerzéséből, birtoklásából nem következ-

nek feltétlenül pozitív célok, hiszen az egykor oly békés könyvtár – bármilyen meglepőnek is hangzik – akár a terrorizmus eszközévé is válhat. (Ez a megállapítás természetesen a hagyományos könyvtárra is érvényes.) Ebből következik, hogy meg kell védeni az információ „birtokosát”, jelen esetben a könyvtár olvasóit és munkatársait, hogy ne kerüljenek kiszolgáltatott vagy akár életüket, testi épségüket is veszélyeztető helyzetbe. Aktuális tehát a kérdés, mennyire ellenőrizhető, szabályozható, korlátozható, tiltható az információhoz való hozzáférés.

Az Amerikai Egyesült Államokban 2001. október 24 óta hatályos *Patriot Act*² megmutatja, hogy milyen szerepe lehet egy könyvtárnak az állam biztonsági érdekei és az állampolgári alapjogok konfliktusában, adott esetben a terrorizmus elleni harcban. A könyvtár működése során felmerülő alkotmányossági aggályok jól illusztrálják az állampolgári alapjogok hatását a kultúra jogi szabályozására.

Biztonsági szempontok és az emberi jogok konfliktusa a könyvtárban a 2001. évi Patriot Act után az Egyesült Államokban

Hogyan fér össze, hogyan kerül egymás mellé két látszólag olyan távoli kifejezés, mint a nemzetbiztonság és a könyvtár? Hogyan lehetséges, hogy nemzetbiztonsági kérdések egyáltalán felmerülhetnek a könyvtárban, a béke szívében? Az Egyesült Államokban 2001. szeptember 11-e után a terrorveszély és a személyes szabadságjogok konfliktusa már létező alkotmányossági kérdés, amivel a jogász- és a könyvtáros szakma egyaránt foglalkozik.

Az Egyesült Államok törvényhozása már 2001. október 24-én, alig néhány héttel a szeptember 11-i terrortámadás után! megtette az első lépést a **PATRIOT Act** megalkotásával. (Uniting and Strengthening America by Providing Appropriate Tools Required to Intercept and Obstruct Terrorism Act of 2001 = nagyjából

Amerika Összefogása és Megerősítése a Terrorizmus Feltartóztatásához és Megakadályozásához Szükséges Megfelelő Eszközök Biztosításával.) A betűszó az angolban kiadja a *patriot* – hazafi szót. A jogszabály így *hazafias törvény*ként ment át a köztudatba, s bár tartalmát tekintve inkább terrorizmus ellenes törvénynek tekinthető, itt a továbbiakban *Patriot Act*ként említjük.

Írásunkban a törvény 215. szakaszával foglalkozunk: ugyanis itt ér össze a jogszabályban a könyvtár és a nemzetbiztonság fogalma. A Patriot Act említi először a könyvtárat, a könyvtári információszerezést az adott esetben lehetséges vizsgálati formaként. A könyvtárat látszólag azonosítja a biztonsági szakszolgálattal, hiszen a könyvtár is gyűjt információt, valamint megfigyel *törvényes* cselekményeket, – de éppen ebben különbözik a büntetőjogi nyomozástól, amelynek célja a *jogellenes* cselekmények feltárása.

A Patriot Actet viszonylag hamar elfogadta a szenátus és a képviselőház is, majd 2001. október 26-án *Bush* elnök is aláírta. A jogszabály gyors megszületésének egyik oka, vagy éppen ürügye éppen az volt, hogy az Egyesült Államok Igazságügyi Minisztériumának jelentése szerint a 2001. szeptember 11-i terroristák nyilvános könyvtári gépekről is leveleztek, így alapos gyanú merült fel, hogy *könyvtári számítógépeket is bevontak terrorcselekmény előkészítésébe*. A törvény megalkotásával a jogalkotó szándéka többek között az volt, hogy a lehallgatási és felügyeleti jogszabályokat az Internet korának megfelelően korszerűsítse, összehangolja mind az élő, azaz közvetlen, mind a megőrizhető kommunikációs eszközök (e-mail, hangfelvétel) tekintetében.³

A Patriot Act könyvtári szempontból jelentős fejezetei

Könyvtári szempontból a törvény első két fejezete érdekes. Az első fejezet a belső biztonság javításáról, a terrorizmus elleni intézkedések

erősítéséről szól, a második pedig a vizsgálati eszközök fejlesztéséről. Ez egyben nagyobb hatalmat is ad a vizsgálódó kormányzati szervezeteknek. Itt található ugyanis a könyvtári szempontból lényeges, 215. szakasz. Eszerint a szövetségi nyomozók és hírszerzők bármely nyilvános vagy szakkönyvtárban adatokat gyűjthetnek az olvasók olvasási, kölcsönzési internetezési, elektronikus levelezési szokásairól, ugyanakkor megtiltják a könyvtár munkatársainak, hogy az olvasót a hatóság érdeklődéséről tájékoztassák. Ugyanez vonatkozik a könyvesbolti adatokra is. *A 215. szakasz alapján a szövetségi nyomozók vizsgálati felhatalmazás, azaz engedély nélkül átnézhetik a könyvtár valamennyi nyilvántartását anélkül, hogy igazolniuk kellene, hogy az érintett személyeket kémkedéssel vagy terrorizmussal gyanúsítják.* A nyomozók ugyan kérnek bírói engedélyt, de ez titokban történik, és ellene fellebbezésnek helye nincs. Ráadásul a könyvtárosnak tilos nyilvánosságra hoznia, hogy az FBI átvizsgálta az olvasó adatait, ha ezt megteszi, vád alá is helyezhetik. (Ez az ún. *kettős titoktartási klauzula*, a 215. d/ szakasz. Az adatokat rögzítő berendezéseket a könyvtári személyzet tudta nélkül lehet elhelyezni – a könyvtári személyzet pedig nem tájékoztathatja erről az olvasót. A *kettős kööttséget* megfogalmazó 215. d/ szakasz rendelkezik arról is, hogy a vizsgálatot végző ügynöknek nem kell bizonyítania, hogy miért indult vizsgálat, a könyvtáros viszont nem értesítheti az olvasót a vizsgálódás tényéről. A titoktartási klauzula miatt a téma nehezebben is kutatható, hiszen még kevesebb az információ. A Patriot Act tehát a hétköznapi élet olyan területein is lehetővé teszi a kormányzati beavatkozást, ahol ez eddig fel sem merült, mint például a könyvtárhasználat. A 215. szakasz nem nevesíti ugyan a könyvtárat, hanem szakmai, forgalmi adatokról (*business record*) beszél, de az értelmezések és a rendelkezésre álló dokumentumok szerint a törvény hatálya egyértelműen kiterjed a könyvtárra. Az Amerikai Könyvtárosok Egyesülete (ALA) azonnal felismerte ennek jelentőségét.

Az információgyűjtés változása az 1970-es évektől

Az információgyűjtés módszereinek változása jól nyomon követhető a Patriot Actben. 2001. szeptember 11-e után a terrorizmus elleni harc már egy új típusú háború eszköztárát használja, új szemlélettel. A rendőri intézkedések helyett a terrorizmussal kapcsolatos *adatgyűjtés*, illetve a bűnüldöző és felderítő szervek közötti információcsere hatékonyabbá tétele lett a cél.

A Patriot Act idején már sokkal szigorúbb a vizsgálat, mint korábban: minden információt tartalmazó dologra kiterjed, legyen az papíralapú vagy elektronikus dokumentum, bármilyen olvasói, vagy a könyvtári személyzetre vonatkozó adat, tehát bármely könyvtári dokumentum, könyv, számítógéphasználati és kutatási napló, e-mail, telefonhívás. A kapott információk korlátlanul felhasználhatók mind az információt gyűjtő, mind a végrehajtó hatóságok számára, és ez minden típusú könyvtárra érvényes. Ennek következtében alapjaiban változik meg a könyvtár és az olvasó – elsősorban *bizalmi* – viszonya.

Az adatkezelés, adatvédelem, adatbiztonság, a magánszféra (*privacy*), a szólásszabadság és a tudomány, valamint a kutatás szabadsága terén merül fel a legtöbb kérdés. Az állampolgár és a könyvtáros a szólásszabadság érvényesülésének sérülését látja, ugyanakkor a nyomozó hatóság mindezt alkotmányos alapokon indokolhatónak érzi.⁴ A könyvtáros is „védi” az állam biztonságát, de önmagát is védenie kell, azaz tilos a sajtó- és véleményszabadság korlátozása, de nem is lehet indokolatlanul házkutatást tartani.

Jól példázza ezt a kettősséget az ún. *Könyvtári Tudatosság Programja* (*Library Awareness Program*). Az FBI 1970-es évek elején meghirdetett programja a könyvtárosokat elsősorban hazafias érzelmeikre támaszkodva akarta bevonni a kémelhárításba. Az FBI a szovjet kémek elhárítására az Egyesült Államok legnagyobb és legjelentősebb könyvtáraiban (pl. a New York Public Library-ban) figyelte, mit kutatnak a

Kelet-Európából érkezett olvasók. A program hivatalosan néhány évig működött (az 1970-es években már inkább csak ajánlások formájában), hatása azonban a mai napig érezhető.

Az 1990-es évek elején a program alapján már nemcsak az olvasási szokásokat vizsgálták, hanem minden olyan könyvtári tevékenységet, aminek nemzetbiztonsági relevanciája lehetett. Mivel a Library Awareness Program elsősorban a hazafias érzelmekre számított, nem a szabadságjogokat védte, de az információszerzés *még nem volt jogilag kikényszeríthető*, a könyvtárosok számára *nem járt semmilyen kötelezettséggel*. Ez azt jelentette, hogy a könyvtáros még szabadon *mérlegelhetett*, hogy „jó hazafiként” kiszolgáltatja-e az adatokat, vagy az alkotmányossági szempontú aggályainak hangot adva és az olvasó érdekeit védve, nem szolgáltatja ki a rá vonatkozó adatokat.

A Patriot Act új elemei a könyvtárak és a tudományos kutatás vonatkozásában

A törvény kiterjeszti a könyvtári vizsgálat és tényleges fizikai kutatás lehetőségeit, ugyanakkor – a Library Awareness Programhoz képest – már korlátozza a vizsgálat megkérdőjelezésének lehetőségét. Sokkal szélesebben definiálja azoknak a dokumentumoknak a körét, amelyekben a végrehajtó hatóságok kutathatnak, és amit a könyvtártól követelhetnek. Megteremti az e-mail-forgalom vizsgálatának lehetőségét, és módosítja a végrehajtó hatóságok információgyűjtő módszereit, mindez jelentős fokozati és formai különbséget jelent. A törvény alkalmazásának gyakorlati következményeként az olvasót a könyvtárban *potenciális terroristaként* kezelik. Bárki, aki belép a könyvtárba, lényegében egy nyomozati cselekmény, vizsgálat alanya lesz, hiszen szinte minden könyvtári „mozdulat” a vizsgálat tárgya lehet és bizonyos fókig minden olvasó gyanúsított. A könyvtáros pedig úgy érezheti, neki kell kémkednie az olvasó után.

Az olvasó, a könyvtáros és a könyvtár viszonyának átértékelése a Patriot Act alapján

Az olvasó által kért könyvtári anyag nem feltétlenül fedí az olvasó szándékait, motivációit, ráadásul ugyanazon dokumentumnak is lehet több olvasata. Az öncenzúra miatt a könyvtárosok is beleeshetnek ebbe a csapdába, és már nem csak az olvasóra, egymásra is gyanakodhatnak, ez pedig mindenképpen súlyos terhet ró a könyvtárosok szólásszabadságára.

Új problémákat vet fel a könyvtári statisztika. A szolgáltatásokról többnyire igazgatási és költségvetési célú adatgyűjtés készül, ilyen lehet pl. a könyvforgalomról, az internethasználatról vagy a leggyakrabban látogatott internetes oldalakról készült adatok összegzése. De éppen a szólásszabadság védelme érdekében manipulálhatnak is az adatokkal, pl. titkosíthatják a számítógépes be- és kijelentkezést, ez viszont pénzügyi, anyagi hátrányokkal is járhat a könyvtár számára.

Fontos az is, hogy kérték-e a könyvtárat, hogy bizonyos anyagokat kivegyen akár a nyomtatott, akár az elektronikus állományából – időlegesen vagy állandóan –, valamint azt is, mit mondhat erről a könyvtáros a könyvtárhasználóknak, tudatában van-e a könyvtáros az információgyűjtésnek, és milyen szabályokat alakítottak ki a könyvtárak ezzel kapcsolatban. (Mindez a korábbi idők hazai könyvtári gyakorlatára emlékeztet.)

Itt érdemes egy kis kitérőt tenni, az összehasonlítás kedvéért. A magyarországi zárt anyag szabályozásának alapja egy 1959-ben kiadott belső utasítás, amelyet csak az érintett könyvtáraknak küldtek meg. Ezek szerint zárt anyagnak minősülnek a fasiszta, a népellenes, a szovjetellenes, a demokráciaellenes, az ellenforradalmat dicsőítő és a pornográf művek, valamint a felsőbb szervek utasítása alapján annak minősített dokumentumok. Ettől függetlenül egyszerűen állományvédelmi okból is lehetett valami zárt anyag. A szabályozás érdekessége a mi szem-

pontunkból, hogy a kiadványok kezelésének szabályzata is zárt anyagnak minősült. E szabályok már az 1980-as években lazultak, az utolsó rendelkezés egy 1981. évi művelődési miniszteri utasítás volt, ami már csak a Magyar Népköztársaság állami, társadalmi berendezkedését veszélyeztető és a pornográf művekkel foglalkozik, valamint megmaradt a külön intézkedéssel ennek minősülő anyagok kategóriája. Az 1980-as évek folyamatos revíziója után végül az egyes intézmények főigazgatói utasítással gyakorlatilag feloldották a zárt anyagok használatának másolását és tilalmát. 1990-től csak a kiadói szervek kívánsága és egyes hatályos jogszabályok, pl. az adatvédelem, ill. a szerzői jog alapján van zárt anyag, de belső használata továbbra is rendezetlen. A közelmúltban a politikai, vagy egyéb okokból a zárt anyagokkal kapcsolatos, gyakran félrevezető tájékoztatás azonban még nem a demokrácia keretei között ment végbe.

A hatósági beavatkozás technikája, története és formái az Egyesült Államok könyvtáraiban

Általánosságban elmondható, hogy a hatóságok mindig is kétféle technikát alkalmaztak a beavatkozásra. Az egyik a *korlátozó jellegű információkezelés* (zárolás). Ilyen volt például a nálunk is sokáig használt „zárt anyag”, amiről az előbb volt szó, ill. a különböző címkézések, a biztonsági célra is felhasználható könyvtári szakozási módszerek. Olyan szakrendszert is ki lehet alakítani, amiből könnyen kivonható helyre csoportosítható egy adott dokumentumcsoport. Egyes műveket is ki lehet emelni egy könyvtár katalógusából – manapság az internetről is azzal a céllal, hogy az államellenesnek nyilvánított anyagokat meg se lehessen találni egy adott könyvtár katalógusában. A hatósági beavatkozásnak ezt a formáját a hidegháború idején alkalmazták, a technikai fejlődéssel jelentősége csökkent. Ma már inkább egy másik, „személyes” beavatkozási technikát alkalmaznak, ami abból áll, hogy

a könyvtárostól kérnek, gyűjtenek különböző információkat. Ez a gyakorlatban azt jelenti, hogy a könyvtárost mint célszemélyt használják fel; beszervezik, lehallgató, ill. nyomozó készülékeket helyeznek el a könyvtárban, vagy a könyvek és más dokumentumok forgalmáról kérnek adatokat. Ez a 1990-es évekre és a későbbi, a Patriot Act utáni időre volt jellemző.

A könyvtárak és a könyvtáros szervezetek lépései a könyvtári érdekvédelem és a szólásszabadság összeegyeztetése terén

Az Egyesült Államokban erős a könyvtári lobbizás, ami részben az Amerikai Könyvtárosok Egyesülete (American Library Association), részben a *Jogászok a Könyvtárért* nevű civil szervezet (Lawyers for Libraries) tevékenységében nyilvánul meg. Mindkét szervezet határozottan részt vesz a könyvtári nyilvánosságot érintő szabályozásban is. Az amerikai könyvtáros szakma öntudatos társadalmi csoport, és elsősorban az olvasót védi. A Patriot Act által érintettek köréből a könyvtárosok reagáltak elsőként (!); egyrészt szisztematikusan ellenálltak a kormányzati nyomásnak, másrészt sok esetben ők maguk tájékoztatták az olvasót a vizsgálat tényéről, és nem adták át az adatokat. A Patriot Act azért került viszonylag hamar a jogvédők érdeklődésének fókuszába, mert cselekvésre képes és hajlandó réteget érintett.⁵ A könyvtárosság szakmaként és a könyvtári szervezetként társadalmi, politikai szempontból az adott társadalom nyilvánosságának, kultúrájának mércéje is lehet, és annak, hogy az adott társadalom mennyire tartja fontosnak a könyvtárat.

Az Egyesült Államokban ez a fajta tudatosság hamar megjelent. Egyrészt már 1876-ban megalkotották az Amerikai Könyvtárosok Egyesületét, az ALA-t, amelynek profilja messze túlmutat a könyvtárszakmai kérdéseken. Már az alapítástól kezdve a *Library Bill of Rights*, mint saját könyvtári „alapjogi charta” elkészítésével

és a Charta folyamatos módosításával bizonyítja ezt, a könyvtári tudatosság, a szakemberek képzése mellett. A szervezeti fejlettség mellett legalább ennyire fontos a szakmai tudatosság.⁶ Mindez nyilvánvalóvá teszi, hogy fejlett demokráciákban a könyvtár jelentőségét nem kell bizonyítani.

Az Amerikai Könyvtáros Egyesület megalakulása és jelentősége

Tekintsük át röviden (legalább a 20. század elejétől), hogyan birkózott meg az Egyesült Államokban a könyvtáros szakma „a közjó védelme” és a „szólásszabadság védelme” alapelvek együttes alkalmazásának feszültségeivel. Ez a hidegháború idején merült fel először, majd a terrorizmus 2001. évi nyílt megjelenésekor kellett újrafogalmazni.

Az Amerikai Könyvtárosok Egyesülete 1876-ban még könyvtárkezelési tanácsadó testületként nem bírt különösebb politikai jelentőséggel. A két világháború között kezdedt tudatosodni, hogy a könyvtár lényegében a szólásszabadság letéteményese is. 1939-ben a szakmai tudatosság első lépéseként – még a Charta előtt – jelent meg az *ALA Etikai kódexe*.⁷ Ez a dokumentum már kimondja, hogy a könyvtáros felelős az olvasóért; az olvasóval kapcsolatos bármilyen információt a magánszféra részének kell tekinteni. Ez azért fontos, mert ha egyszer elvesz egy szabadságjog, azt nehéz visszaállítani.⁸ 1948-ban készült el a később többször módosított *Könyvtári Alapjogi Charta (Library Bill of Rights)* amelyet 1961-ben és 1980-ban módosítottak, majd 1996-ban lényegében újra megerősítettek. Ennek az a jelentősége, hogy a korábban ismertetett (a közösségi érdekeket védő, korlátozó) intézkedések mellett itt jelenik meg először, hogy a könyvtári gyűjteményfejlesztés lényeges szempontja a semlegesség, és az, hogy bármely vélemény aktívan képviselhető, vagyis garantálja az alkotmányban deklarált vélemény szabadságot. A könyvtárakat érintő önálló charta megjelenése

már önmagában is sokat elárul a kérdés jelentőségéről.

A Könyvtári Alapjogi Charta

A Chartában deklarálták először, hogy a könyvtárosnak politikai, gazdasági, társadalmi szempontból egyaránt ellenállást kell tanúsítania mindenféle cenzúrával szemben bármilyen információgyűjtés esetén, ráadásul ezt intézményes keretek között kell tennie, de a politikai zaklatástól a könyvtárost is meg kell védeni.⁹

A hidegháború időszakában alakult ki a mai szabályozás előképe. Először csak a szovjetbarát anyagokat vonták ki a könyvtárakból, később már az Amerika-ellenes dokumentumokat is letiltották. Mit tehetett a könyvtáros, ha megakarta oldani a „közjó védelme” és a „szólásszabadság védelme” közötti alapkonfliktust? A könyvtárosok a Charta megfogalmazásával próbáltak egyensúlyt teremteni. A Charta szerint „A könyvtárnak ellenállást kell tanúsítani mindenféle cenzúrával szemben, mert a könyvtár felelős az információgyűjtés és a tájékoztatás kötelezettségéért.” A Charta szerint „a könyvek cenzúrája [...] kihívást jelent a könyvtárosnak, hogy teljesíteni tudja az információellátási és a felvilágosítás-adási kötelezettségét, így tudja fenntartani a demokratikus értékeket és így képes ellenállni a cenzúrának”. Ebben a dokumentumban fogalmazzák meg először az együttműködés igényét a tudomány, az oktatás és a kiadók szervezeteivel.

1953-ban már a kiadókkal együtt adták ki a „Nyilatkozat az Olvasás Szabadságáról” (*Freedom to read statement*) című dokumentumot, amely az előzménye a 2003. évi „Az olvasás szabadságáról szóló törvénynek”. Ezt a törvényt a Kongresszus végül nem fogadta el, 2005. márciusában azonban újra benyújtották.

Az olvasás szabadságáról benyújtott törvény célja már a Patriot Act módosítása, mivel a könyvtárakat és a könyvesboltokat kivonná a Patriot Act 215. szakaszának hatálya alól.¹⁰ Ekkor érkezik el majd a törvényi szabályozás

szintjére a könyvtárhoz, olvasáshoz való jog, a törvény ugyan a mai napig nem hatályos, de ez az információhoz való jog törvényi megjelenésének példája!

Érdemes még az 1980-as évek végéről és az 1990-es évek elejéről néhány ALA-dokumentumot említeni. Ezek mindegyike a „*Könyvtári Tudatosság Program*” részeként keletkezett:

- 1986-ban „A könyvtári dokumentumok bizalmas kezelésével kapcsolatos politika” (*Policy on Confidentiality of Library Records*),
- 1995-ben „Nyilatkozat a Szakmai Etikáról” (*Statement of Professional Ethics*), végül
- 1996-ban módosították a Chartát (*Library Bill of Rights*), ami lényegében a már létező Charta megerősítését jelentette.

Milyen megoldás lehetséges a Patriot Act után?

Az Amerikai Könyvtárosok Egyesülete történelmileg is hivatásának érzi a szólás- és gondolatszabadság védelmét. Ez érvényes az egész könyvtáros társadalomra, ami jól látható az ellenállást tükröző dokumentumokból. A könyvtári közösségnek el kell érni a Patriot Act 215. szakaszának megváltoztatását. A vita lényege ma is az, mi fontosabb, a szabadság vagy a biztonság. Az alkotmány-kiegészítések által garantált információhoz való jog, az egyesülés és a magánszféra szabadsága áll szemben a Patriot Act legnagyobb újdonságával (egyben veszélyével), hogy a politikai ellenőrzés és vizsgálódás kiterjed a könyvtárakra és a könyvesboltokra is. A könyvtárosoknak változatlanul ki kell szolgálniuk az olvasót, meg kell őrizni a demokratikus értékeket és lehetőséget kell nyújtani bármilyen jellegű kutatásra anélkül, hogy ennek rájuk nézve bármilyen jogi következményei lennének.

A Patriot Act hatálybalépése után 2002-ben született a *könyvtárosok első* válaszdokumentuma, melyet az ALA szólásszabadsággal foglalkozó hivatala, az OIF (*Office for Intellectual*

Freedom) fogalmazott meg. (Az 1967-ben alapított intézmény feladata az ALA szólásszabadsággal kapcsolatos politikájának megvalósítása a Library Bill of Rights -nak megfelelően, alapelve a könyvtárak és a könyvtári anyagok szabad hozzáférhetőségének biztosítása.) Az OIF első dokumentuma még csak a Patriot Act megfelelő szakaszait elemzi anélkül, hogy bármilyen ajánlást tenne arra vonatkozóan, hogyan viselkedjen a könyvtáros, amennyiben hatósági beavatkozásra kerül sor. Ugyanabban az évben a második ajánlás szerint az ALA már a Library Bill of Rights alapján értelmezi a törvényt, azaz a könyvtárban (legyen az valódi, vagy virtuális) a magánszférához való jog azt jelenti, hogy mindenki szabadon, érdeklődésének megfelelően kutathat anélkül, hogy bárki gyanúsítaná vagy nyomozna utána. Bízom csak akkor létezhet, ha a könyvtár a használóival kapcsolatos személyes információkat a maga részéről is bizalmasan kezeli.

2003-ban készült el egy újabb ALA dokumentum, amely a könyvtárosok képzésének és továbbképzésének fontosságát emeli ki. Kiemeli egyrészt, hogyan lehet és kell „együttműködni a törvénnyel a szólásszabadság megsértése nélkül”, hogyan lehet az olvasók magánszféráját biztosítani bizonyos dokumentumok visszatar-tása mellett, és együttműködni más, a szólásszabadság érdekében működő szervezetekkel. Ugyanakkor kötelezi az ALA-t, hogy szerezzen be és tegyen nyilvánossá minden információt arról, mihez van joguk a hatóságoknak a könyvtárakkal és az olvasókkal kapcsolatban.

Az ALA dokumentumok egyelőre úgy fogalmaznak, hogy a könyvtáros csak akkor adhat át bármilyen adatot a nyomozó hatóságnak, ha arra „jó oka van”. Mindenképpen fenn kell tartani a magánszféra védelmét, a bizalmi kapcsolatot az olvasóval, a szólásszabadság és az eszmék szabad áramlásának ideálját, ugyanakkor együtt kell működni a törvénnyel. (Véleményem szerint valahol itt lehet meghúzni egy könyvtáros szervezet kompetenciájának a határát.)

A Patriot Act 2005. évi meghosszabbítása utáni helyzet

2005. decemberében a Kongresszus elfogadta a Patriot Act hatályának időbeli meghosszabbítását.¹¹ Bush elnök határozottan kiállt a szabadságjogok védelmezőivel szemben, még a vizsgálatok bírói engedélyezését is meg akarta szüntetni, mondván a terrorizmus háborús cselekményt jelent, nincs idő a bírói engedélyezési eljárás kivárására. A szabadságjogok védelmezői azonban egyelőre győztek és keresztülvitték az akarukat azon a Kongresszuson, amelyik 2001-ben, rövid idővel a terrortámadás után még elég jelentős többséggel szavazta meg a törvényt, a szakma és a civil szervezetek bevonása nélkül. 2005 végén az elnök a végsőig küzdött a törvény enyhítése ellen, de az obstrukcióval fenyegető demokraták miatt végül kompromisszumra kényszerült. A kongresszusi vita során a 215. szakasz végül bizonyos változtatásokon ment keresztül, elsősorban azzal a céllal, hogy a szabadságjogokat kevésbé veszélyeztesse, még az is elhangzott, hogy nincs bizonyíték arra nézve, hogy valóban történtek vizsgálatok a könyvtárakban. 2006. március 9-én írta alá Bush elnök a törvény időbeli hatályának meghosszabbítását, ennek alapján a jogszabály 2009. december 31-ig volt hatályos.

A jelenlegi statisztikák szerint mind a könyvtárosok, mind az olvasók általában a törvény mellett állnak, mert a terrorizmust még annak árán is meg kell állítani, hogy a szabadságjogokat korlátozzák. Így áll ez a szabályozás a szabadságjogokat mindenekfelett és mindenekelőtt tisztelő országban.

2008. április 1-jén a könyvkereskedők, könyvtárak, kiadók és írók képviselői nyílt levelet intéztek a Kongresszushoz, melyben felkérték őket, hogy fogadják el azt a 2007-ben benyújtott törvényjavaslatot, amely visszaállítaná az olvasói magánszféra Patriot Act által eddig korlátozott garanciáit.

A törvényjavaslat tárgyalására 2008. végéig nem került sor, mindez nyilvánvalóan már az új el-

nök feladata lett. Obama 2001-ben még nem volt a szenátus tagja, tehát az eredetit nem szavazhatta meg, de következetesen állítja, hogy támogatja a törvényt, ami szerinte erősíti az állampolgári szabadságjogokat, anélkül, hogy feláldozná azokat az eszközöket, amire a végrehajtó hatalomnak a biztonságot fenntartásához van szüksége.¹²

Obama elnök végül egy évvel meghosszabbította a Patriot Act bizonyos rendelkezéseit, anélkül hogy helyt adott volna a demokratikus szabadságjogokat védők követeléseinek. A törvény hatálya 2009 végén járt volna le, de egyszerűen kiterjesztették a lejáratot. 2010. február 25-én a kongresszus változtatás nélkül elfogadta az egy éves meghosszabbítást. A Bush-kormányzat idején még Obama is erőteljesen bírálta a törvényt demokrata párti politikusként, sőt, egy ízben még a törvény hatályon kívül helyezését is követelte, most pedig csendben, minden különösebb sajtóvisszhang nélkül aláírta a törvény meghosszabbítását. Több dolog is késztette erre: a múlt évben több terrorista merényletkísérletet is lelepleztek, és a demokraták népszerűsége is csökkent.

A jogvédő csoportok folyamatosan támadják a törvényt. Egyrészt „28 terrorista támadási kísérletet hiúsítottunk meg 2001. szeptember 11-e óta, és ez nagy részben a Patriot Actnak köszönhető” – írta a *Christian Science Monitor* 2010. március 1-jén elemzőket idézve. Ugyanakkor az *ACLU (American Civil Liberties Union)* már régen felhívta a figyelmet a 215. szakaszra, ami a kormányzatnak könnyebb hozzáférést tesz lehetővé a gyanúsított feljegyzéseihez – adott esetben annak könyvtári szokásai megfigyelése alapján.

A 2009 márciusában keletkezett újabb dokumentum (*Reclaiming patriotism. A call to reconsider the Patriot Act*) felhívás a Patriot Act újragondolására. A dokumentum szerzői szerint kevés bizonyíték van arra nézve, hogy a Patriot Acttől Amerika biztonságosabb lett. De sok szerencsétlen példa van arra, hogy a kormányzat oly módon zaklatta a különböző intézményeket, hogy azzal ártatlan emberek emberi jogait sértette,

ugyanakkor elherdálta a biztonságra költendő értékes anyagi és egyéb forrásokat.

A Patriot Act súlyosan, alkotmányellenesen terjesztette ki a kormány hatáskörét, hogy belekíváncsiskodjon az emberek magánéletébe anélkül, hogy bármilyen bizonyítéka lenne, hogy az emberek bármilyen rosszat cselekedtek. A felhívásban az ACLU határozott javaslatokat fogalmazott meg a törvény 215. szakaszának módosítására.

Ezek szerint a Patriot Act valószínűleg a „kémtevékenység” első nyilvánvaló kiterjesztése volt 2001 szept. 11-e után, de biztos nem az utolsó, sőt nem is a legpéldátlanabb. Az utóbbi években sokat változtak a nemzetbiztonságra vonatkozó törvények. A kongresszusnak fel kell ismernie, hogy a túl széleskörű, beavatkozó jellegű és kontroll nélküli vizsgálati programok nemkívánatos eredményre vezetnek, mert alkotmányos elveket sértenek és aláássák a közbizalmat az Egyesült Államok terrorellenes programjában. Ezt kell átgondolni kormányzati alkotmányos rendszerünk funkcionálásához és válságok idején ez még sokkal fontosabb.

Összefoglalás

Bár a több száz oldalas törvényben csak egy szakasz foglalkozik kifejezetten a könyvtár intézményével, mégis az eljárás egésze, de elsősorban a törvény szelleme mindenképpen hatályos a könyvtár tekintetében. A hidegháborús éveket idézi, és az összes enyhítő módosítással együtt is az állam védelmi szempontjait erősíti a szabadságjogok védelmezőivel szemben. Az információhoz való szabad hozzáférés az állampolgár számára a demokrácia sarkalatos pontja. A könyvtárak súlyos konfliktusoknak néznek elébe, amikor ez a tétel ütközik azzal az elvvel, mely szerint az információ gyűjtése, tárolása és felhasználása a terrorizmus megelőzésének eszköze lehet.

A Patriot Act ürügy is lehet a végrehajtó hatalom számára saját hatáskörének kiterjesztésére, s bár ez nem túl hatékony a könyvtár vonatkozásában,

„diktatórikus” módszereket hoz a demokráciába. A végrehajtó hatalom terjeszkedése az amerikai jogi normarendszer része, nem a válságkezelés átmeneti velejárója. *„A konzervatívok már régóta szorgalmazták, hogy a kormány rendelkezzen mindazokkal a jogosítványokkal, melyeket mostanában bevezettek, és jogszerűnek tartanak, szeptember 11-e talán csak jó alkalom volt a bevezetésükre. A kormány terrorizmusellenes intézkedései csak az első lépéseket jelentik egy új, sokkal kevésbé liberális államberendezkedés felé.”*¹³

Ha a könyvtár „maga az univerzum”, egyben a kultúra reprezentánsa, felmerül a kérdés, hogy a terrorizmus elleni küzdelemben az alapvető emberi jogok korlátozásával nem sérül-e nagyobb mértékben az egyén szabadsága, mint amennyit biztonsága érdekében nyerhet.

Jegyzetek

1. ECO, Umberto: Die Bibliothek. München : Hanser V., 1987.
2. USA PATRIOT Act, H. R. 3162
3. DWORKIN, Ronald: A terror és a szabadságjogok elleni támadás. = Beszélő, 2003. december.
4. Az emberi jogok dokumentumokban. Szerk. Kocsis István, Szabó Imre. Budapest : KJK, 1980.
5. MIKLÓSI Zoltán: A terrorizmus elleni háború és az emberi jogok. = Fundamentum, 2004. 3. sz. 43–49. p.
6. IFLA UNESCO Közkönyvtári Irányelvek. <http://www.ki.oszk.hu>
7. ALA Code of Ethics. www.ala.org/alaoif/statementspols/codeofethics/codeethics.htm
8. STARR, Joan.: Libraries and national security: an historical review. www.firstmonday.org Vol. 9. 2004. No. 12.
9. ALA i.m.
10. Freedom to Read Act. H. R. 1157
11. H.R.3199
12. Senate speech, 2006. február 16. (www.factcheck.barackobama.com)
13. DWORKIN, R.: i.m.

HIRDETÉSI ENCIKLOPÉDIA

A 38. KIADÁS MEGJELENIK 2011. MÁJUSÁBAN

KÖNYV + ONLINE

Félévente bővítve és aktualizálva.
Kizárólag a médiumoktól
származó adatok.

KÖNNYŰ KEZELHETŐSÉG

400 oldalon, közel 4000 médium
adata, 10 tartalomjegyzék
és 4 regiszter segítségével.

BARÁTSÁGOS ÁR

könyv + online:
12 190 Ft + áfa

SOKSZÍNŰSÉG

Médiumok részletes adatai, mé-
diaajánlatok, média-adatbanki
jelentések. Kivitelezők minden
szakterületről, szövetségek, újság-
írók és szövivők részletes adatai.

MEGRENDELHETŐ

S&S Karakter Kft.

1055 Budapest, Honvéd u. 40.

Tel.: 475-0802. Fax: 475-0803

sskarakter@mediaasz.hu

www.mediaasz.hu

MAGYARORSZÁG EGYETLEN MÉDIAADATTÁRA

A nemzeti könyvtárak marketing-irányultsága

SCHWAMM, Hartmud – STEPHENS, Derek – CLEEVE, Marigold

Hartmut Schwamm, Derek Stephens és Marigold Cleeve: Marketing orientation of national libraries (Libri, vol. 59. 2009. pp. 259–274.) című tanulmányát Viszocsekné Péteri Éva tömörítette.

Bevezetés

A 21. században a nemzeti könyvtáraknak sok kihívással kell szembenéznük. Az új technológiák, a megváltozott használói elvárások, a visszafogott költségvetések küldetésük és politikájuk újragondolására, új működési módszerek alkalmazására kényszerítik őket. A cikk azt értékeli, hogy a kiválasztott európai nemzeti könyvtárak a marketingelveket mennyire tették magukévá, és marketingorientációjuknak köszönhetően hogyan tudnak szembenézni az új kihívásokkal. A marketingorientációnak nincs egységes meghatározása. A szakirodalomban megfigyelhető a fejlődés a marketing működési vonatkozásainak általános vitájától az esettanulmányokban rögzített kutatásokig. Nagy, széles körű kutatás

azonban nem folyt. A könyvtárosokat csak a piacorientált magatartásról szóló részek írásába vonták be, mint amilyen a felhasználó-orientáció vagy a versenyorientáció. A marketinggel foglalkozó szakirodalomban többféleképpen használják a piacorientáció (market orientation) és a marketingorientáció (marketing orientation) fogalmakat: néha szinonimaként, ami félreértésekhez vezet; mások szerint a piacorientáció lehet kifelé irányuló és versenyközpontú, míg a marketingorientáció inkább tevékenység és reklám alapú. Jelen tanulmány a két fogalmat szinonimaként kezeli, de elsőbbséget ad a marketingorientációnak. Rokonfogalom a marketing gondolkodásmód (marketing mindset), amelynek kialakítása a könyvtárosok körében Harrison és Shaw¹ szerint olyan akadályokba

ütközik, mint a piac minimális ismerete, a munkatársak szakértelmének a felhasználói igények elé helyezése, a reklámtól való idegenkedés. A könyvtárosok viselkedésével azonban csak néhány tanulmány foglalkozik.

A nemzeti könyvtárak és marketing-irányultságuk

2001-ben egy IFLA-rendezvényen egy hét lépésből álló útmutatót adtak ki, amelyet a nemzeti könyvtárak marketing-stratégiájuk javításában, fejlesztésében tudtak használni. A marketing-stratégia marketingorientációvá alakításához a következő elemek szükségesek: küldetésnyilatkozat, piacszegmentálás, marketingterv, a cég identitása (brand), reklám és pr, digitális marketing (honlap), a felhasználói igények ismerete és kielégítése, értékelés.

A marketingorientáció legmeggyőzőbb szószólója a British Library volt. 2004-ben azzal érvelt, hogy ahhoz, hogy a változó világban tartani tudja a helyzetét, alkalmaznia kell a marketingorientáció három kulcselemét: a felhasználó-orientációt, az erőfeszítések integrációját, a célok megvalósítását. Megközelítése szerint a marketing-irányultság fejlesztése öt piaci szektor meghatározását (szegmentálás), új brand felépítését és értékmérést (minőségellenőrzés) tartalmazott. 2005-ben a British Library-ben végzett, húsz nemzeti könyvtárra kiterjedő kutatás szerint a könyvtárak küldetésükben és célcsoportjukban eltértek egymástól. Az európai nemzeti könyvtárak különböző megközelítéseiről azonban módszeres kutatás egyelőre nem folyt. Jelen tanulmány célja, hogy

- ☉ meghatározza, az európai nemzeti könyvtárak használják-e honlapjaikat küldetésük és szolgáltatásaik reklámeszközeként;
- ☉ azonosítsa, a nemzeti könyvtárak fizikai entitásukban használják-e a marketing-elveket, és ha igen, akkor hogyan;

- ☉ értékelje azt a szintet, amelyet a nemzeti könyvtárak vezetői a marketingorientációval elértek vagy el szerettek volna érni.

Az elemzésekhez minőségi és mennyiségi módszereket egyaránt alkalmaztak. A kutatásnak számos korlátja volt, főleg logisztikai és időbeni nehézségek. Ezért mindössze néhány európai nemzeti könyvtárat vizsgáltak, a honlapok elemzését az angol nyelvűekre korlátozták, a vizsgálatokhoz és az interjúkhoz vett minta mérete meglehetősen kicsi és földrajzilag behatárolt volt.

Jelenleg 48 európai országban van nemzeti könyvtár, ezek együttesen 50 honlapot működtetnek. Közülük 23 olyan van, amely jó angol-szággal készül, és kettő olyan, amelyen az angol a hivatalos nyelv. Mintaként 15 angol nyelvű honlapot választottak abból a feltevésből kiindulva, hogy az ország gazdasági fejlettsége (GDP) összefügg a nemzeti könyvtár marketing-irányultságával. Az európai országokat GDP-jük szerint rangsorolták, majd körülbelül öt egyforma, 8–10 országot tartalmazó csoportra osztották őket. Ezután mindegyik csoportból kiválasztottak három-három, méretét és földrajzi helyzetét tekintve eltérő országot, ezzel biztosítva a minta reprezentatív jellegét. A csoportok összetétele:

1. csoport: Izland, Írország, Norvégia
2. csoport: Hollandia, Nagy-Britannia, Németország
3. csoport: Ciprus, Észtország, Szlovénia
4. csoport: Bulgária, Lettország, Magyarország
5. csoport: Fehéroroszország, Szerbia

A honlapok elemzésének kritériumai:

- ☉ jól szervezett, a tartalom jól szerkesztett;
- ☉ különböző lehetséges felhasználói köröket céloz-e meg, és ennek megfelelően ajánlja a könyvtár szolgáltatásait;
- ☉ kihasználja-e a web által kínált lehetőségeket.

A honlapok mint marketing-eszközök értékelé-

sére a média tartalomelemzésének Berelson-féle mennyiségi módszerét használták. Az elemzések összehasonlításához az egyes szempontokat 1–10 közötti ponttal lehetett értékelni az alábbiak szerint:

- ☉ 1–4: alapszint: jellegzetességek nincsenek vagy csak részlegesen vannak, korlátozott használhatóság;
- ☉ 5–7: középszint: a tulajdonságok átlagos szintűek, a honlapok működnek;
- ☉ 8–10: jól fejlesztett: professzionális dizájn, széles körű tartalom, átlagon felüli, jó példa.

A fentiekhez hozzáadták a tartalom szervezésére és a tartalommal összefüggő tulajdonságokra vonatkozó pontokat, majd a marketinggel kapcsolatos tulajdonságoknál a pontok kétszeresét, hangsúlyozva ezzel ez utóbbi szempont fontosságát a végeredményben. A pontozásos módszerben mindig van szubjektív elem, ami az eredményeket némely esetben vitathatóvá teszi (például egy-egy szempont esetében miért 7 vagy 8 pontot kapott a könyvtár).

A honlapok elemzésének eredményei

Tartalomszervezés tekintetében a honlapok általában használhatók voltak. Néhány azonban „holt” (dead) csatolásokat (Ciprus, Magyarország), zavaró, élő szövegeket (Szerbia) vagy a használhatóságra ható vizuális megjelenítéseket (Fehéroroszország, Szlovénia) tartalmaztak. Egy honlapon (Észtország) a Hírek rovatban elavult tételek voltak. A legjobbnak Írország, Észtország és Németország honlapjai bizonyultak: jól szerkesztettek, könnyen navigálhatóak és esztétikus kivitelűek. Nagy-Britannia és Hollandia honlapjai bizonyos tekintetben kivételnek számítottak, mivel inkább portálként működnek.

A tartalommal összefüggő tulajdonságok szerint a honlapokat három csoportba sorolták. Az elsőbe a legalacsonyabb pontszámot elért országok

(Bulgária, Ciprus, Magyarország) kerültek, amelyek a szolgáltatásokról és a könyvtárról csak alapinformációkat tartalmaztak. A bolgár honlapon még online katalógus sem volt, a ciprusin pedig volt katalógus, de nem működött. A középső csoportba került Fehéroroszország, Izland, Lettország, Norvégia, Szerbia és Szlovénia, honlapjaik a könyvtárról és a szolgáltatásokról közepes mennyiségű információt, működő katalógust tartalmaztak, kinézetük kellemes volt, de messze elmaradtak a vezető csoport mögött. A legfejlettebb és legigényesebb honlapok csoportjába Nagy-Britannia, Észtország, Németország, Írország és Hollandia került. Ezek széles körű tájékoztatást adnak a szolgáltatásokról, a katalógusokról, az állományokról. A British Library kivételével a honlapok bizonyos szintig kétnyelvűek. Az összes nemzeti könyvtár számára gondot okoz az online katalógusok integrálása, a fő nehézséget az jelenti, hogy a katalógusok vizuális megjelenését a honlap többi elemével összehangolják.

A marketing-irányultság fontosságát vizsgáló elemzés eredménye alapján szintén három csoportot alakítottak. Bulgária, Ciprus, Izland és Magyarország közreadja a küldetésnyilatkozatát (esetenként a Rólunk rovatban), de ezen túlmenően nincsenek jelentések, könyvtárpolitikai nyilatkozatok; a rendezvényekről, eseményekről szóló információk, ha vannak is, akkor elévültek. A célcsoportok megszólítása esetükben nagyon korlátozott. A második csoportba került Fehéroroszország, Észtország, Németország, Lettország, Norvégia, Szerbia és Szlovénia honlapjain különböző módokon jelentek meg a jelentések és a nyilatkozatok, a célcsoportok megszólítása. Összességében a marketing-irányultság bizonyos vonásait mutatták, de nem egyenletes módon. A legjobb eredményt Nagy-Britannia, Írország és Hollandia érte el. A honlapok számos könyvtárpolitikai dokumentumot és éves jelentést tartalmaznak. Láthatóan érték, mely felhasználói csoportot akarják megszólítani, és hogyan. A brit és az ír nemzeti könyvtár speciális oktatási ajánlatokat is tartalmaz (Felső-

oktatás számára, Oktatás & események rovat), sőt a British Library honlapján az oktatási rendezvényekre online jelentkezés is lehetséges. Az ír könyvtár honlapján az Amazonhoz hasonló online könyvesbolt működik. A holland nemzeti könyvtár honlapján az olvasók minden délután közvetlen párbeszédet folytathatnak (chat) a könyvtárosokkal.

(Nem szabad elfelejteni arról, hogy a kutatás 2008 júliusában folyt, amikor, például, a fehér-orosz honlap éppen indult.)

A fenti három szempont szerint kapott pontokat *összegezve* a végeredmény: az élen Írország, Hollandia és Nagy-Britannia áll. Az ír és a holland honlap egyformán a legtöbb pontot kapta, mivel mindhárom elemzés szerint jól kiegyensúlyozottak. A British Library honlapja átmeneti állapotban volt, a különböző forrásoknál látszott, hogy eltérő helyekről származnak és még nincsenek teljesen integrálva. A honlapok a marketingorientáció hat releváns vonását mutatták: küldetésnyilatkozat, piac-szegmentálás, reklám, digitális marketing, cégidentitás, felhasználói igények és elégedettség. Kisebb mértékben, de ebbe az irányba halad Németország és Észtország is. A második csoport (Szlovénia, Lettország, Szerbia, Fehéroroszország) honlapjai tömörek és működnek, de nem mutatnak marketing-irányultságot, mivel nincs külön ajánlatuk a különböző célcsoportok számára, vagy nem teljesen használják ki a digitális források előnyeit. A harmadik csoport (Norvégia, Izland, Magyarország, Ciprus, Bulgária) honlapjain csak alapinformációk találhatók a szolgáltatásokról és az állományokról, szigorúan a katalógust helyezve a középpontba. Ebben a csoportban nem érzékelhető, hogy a könyvtárak ajánlatai különböző felhasználói csoportoknak szólnak. Az élen álló öt ország honlapjai jól szerkesztettek és jól szervezettek. A középső csoportban van néhány kiváló példa, de összességében több következetességre lenne szükségük. Az utolsó csoport korlátozottan kínál információt, elektronikus forrást azonban nem. Az élen járók kínálatai felhasználói csoportoknak címezve jelennek

meg. A British Library ajánlata a legfejlettebb: az egyetlen intézmény, amely az üzleti életet is megcélozza. Az utolsó 6–7 helyen állókról az a benyomás alakult ki, hogy nem értik teljesen a felhasználói csoportokat vagy a speciális, célzott ajánlatokban rejlő lehetőségeket. A legigényesebb honlapok (holland, ír, brit) megmutatták a nemzeti könyvtárak jövőbeni honlapjainak helyét: digitalizálás, webes kiállítások, elektronikus gyűjtemények. Mindössze néhány honlapon voltak jelentős digitális források elérhetők. Úgy látszik, a nemzeti könyvtárak vonakodnak a web 2.0 lehetőségeinek használatától. Kivételt képez Fehéroroszország, ahol felhasználói fórum működik, és szakértői blogjával a British Library.

Ajánlások:

- ◎ Dizájn és használhatóság szempontjából a katalógusokat jobban kell a honlapokba integrálni.
- ◎ Nagyobb interaktivitás és a használók által generált tartalom (web 2.0) megmutathatja a használóra összpontosított gondolkodásmódot.
- ◎ A különböző piaci szektorok tükröződjenek a honlap kinézetében és az ajánlatokban.
- ◎ Az értéket növeli, ha több digitális forrás érhető el.
- ◎ A digitális forrásokat fel lehet használni arra, hogy a honlapok egy „élménynél” többet nyújtsanak.

A fizikai környezet értékelése

Az osztrák, belga, brit, német, holland és portugál nemzeti könyvtár épületét vizsgálták abból a szempontból, hogy a marketing-irányultság érzékelhető-e a fizikai környezeten, majd rangsorolták őket. A könyvtári terek értékelésére a *J. Cooper* által fejlesztett érzéki észlelet vizsgálat (sensory perception audit = SPA)² módszerét alkalmazták. Az SPA-ban a kutató csak megfigyelő, aktívan nem vesz részt a munkában. Cooper három terület értékelését javasolja: kül-

ső kinézet; nyilvános szolgáltatások belső terei; célcsoportok belső terei. A marketingorientáció meghatározásához 23 szempontot tartottak fontosnak és rangsoroltak.

Marketing-profilja miatt viszonyítási alapul a British Library-t választották. Ez nem jelentette azt, hogy a többi nemzeti könyvtárban nem volt többé-kevésbé fejlett marketingszemlélet. A pontozás során a British Library minden szempontnál 8 pontot kapott azért, hogy ha valahol az övénél jobb megoldást találnak, annak a könyvtárnak a British Library-nél több pontot tudjanak adni. Az SPA során a fő problémát az jelentette, hogy egy-egy könyvtár vizsgálatára csak egy-egy nap volt. Ebben az esetben is megfigyelhető volt a szubjektivitás szerepe a pontozásban.

Mielőtt egy-egy könyvtárat felkerestek volna, kiinduló információkat gyűjtöttek a szervezetről, beleértve a méretét, éves költségvetését, létszámát, és az eredményeket esetleg befolyásoló jellemzőket. Például az Osztrák Nemzeti Könyvtár épületében több múzeum is található; a Belga Királyi Könyvtárban a kiadványokat flamandul, franciául és németül kell előállítani; a Német Nemzeti Könyvtár (Deutsche Nationalbibliothek = DNB) három városban (Lipcse, Berlin, Frankfurt) működik stb.

A pontok összesítése után ebben az esetben is három csoport alakult ki: a legrosszabb eredményt Ausztria és Portugália érte el, a középső csoportba Belgium, Németország és Hollandia került, az első helyet Nagy-Britannia egyedül foglalta el. A brit könyvtár pontjai sokkal magasabbak voltak, a többiek eredményei között nem volt jelentős különbség. Általában a nemzeti könyvtárak fizikailag jó állapotban voltak és jó szolgáltatásokat kínáltak. Lényegesebb eltérések abban voltak, ahogy az intézmények a kiállításokat és a múzeumokat gyűjteményeik reklámozására használták. Ausztria kivétel volt abból a szempontból, hogy ott a fő hangsúlyt a múzeumokra helyezik; de mivel ezek egy műemlék épületben több helyen vannak, elvész annak az előnye, hogy az épületnek csak egyetlen bejárata van. Az ellenpélda a British Library célorientált, új épülete.

A British Library külön helyet foglalt el a kiválasztott könyvtárak között, a vizsgált tulajdonosságok épületen belül és kívül egyaránt szembe-tűnők. Célcsoportjainak jól szervezett és speciális szolgáltatásokat kínál: a nagyközönségnek (beleértve a turistákat), a kutatóknak, a felsőoktatásnak és az üzleti életnek. Fizikai megjelenésében egyetlen más könyvtár sem mutatta, hogy ismerné a piaci szektorokat. Épületét tekintve a többi könyvtár is helyes irányba halad, példaként szolgálhat a frankfurti könyvtárban a nagyközönség számára nyílt kávézó, a belga könyvtár korszerű bejárati tere vagy a holland könyvtár állandó interaktív kiállítása. A könyvtárakban különböző módokon működtetnek üzleteket és kávézókat, de a szolgáltatásokban a központi helyet az olvasótermek foglalják el. Valamennyi könyvtárban észrevehetők a korszerűsítésre irányuló erőfeszítések. A szolgáltatások és az épület adta lehetőségek marketingjének átfogó megközelítése azonban csak a British Libraryben volt látható. Ezt a tények is igazolták, mivel a könyvtár forgalmas és népszerű volt a különböző használói csoportok körében.

Az SPA módszer egészében használható volt, a könyvtárak által elért pontszámok azonban a marketingorientáció egyforma szintjét mutatták, és nem feleltek meg teljesen a kutatók benyomásainak. A további kutatásokhoz mennyiségi módszereket kell használni, például a látogatókból álló fókuszcsoportok bevonásával. Érdekes lehet a vizsgálatokban a könyvtári szolgáltatásokból származó bevételeket (belépő díjak, olvasójegyek díja) vagy a kávézók bevételeit is figyelembe venni. A bevétel és a marketing-irányultság között valószínűleg lehet összefüggést találni.

Ajánlások:

- ☉ Előnyös, ha a könyvtárban egy belépési pont van a szolgáltatások hangsúlyos jelzésével.
- ☉ A kávézót úgy kell reklámozni a látogatók és a munkatársak számára, mint a nemzeti könyvtár integráns részét, és a többi szolgáltatás közelében kell elhelyezni. A szabadtéri

teret ülőhelyekkel lehet megtölteni, forgalmas és népszerű helyé lehet tenni.

- © Egy, a központban elhelyezett, széles árukínálattal (könyvek, dvd-k, írószerek, képeslapok stb.) rendelkező bolt nemcsak nagyobb bevételt jelent, de erősíti a nemzeti könyvtár imázsát.
- © Egy nemzeti könyvtár meglátogatása integrált élmény legyen. A nemzeti könyvtáraknak az olvasótermeknél és a kiállításoknál többet kell nyújtaniuk, a látogatóknak érezniük kell a nemzeti örökséget. Egy összetett ajánlat kiegyensúlyozottan és szervezeten, jól látható és következetes brandinggel tartalmazza az alapszolgáltatásokat (olvasótermek), a kiállításokat és rendezvényeket, a kávézó és az üzlet kínálatát.

Interjúk az európai nemzeti könyvtárak vezetőivel

Az előző fejezetben vizsgált hat nemzeti könyvtár vezetőivel 2008. július 1 és 24-e között készült interjúk témája annak a szintnek a meghatározása volt, amelyre ők értékelik a marketing fontosságát. A kutatók elemezték a marketinggel megvalósítását az intézményen belül elősegítő és gátló tényezőket, és megkísérelték megállapítani, hogy van-e valamilyen ellentmondás a vezetők önértékelése és a projektben kapott eredmények között. A British Library számára összeállított kérdések némiképp eltértek a másik öt könyvtárétól. Az interjúk során kapott mennyiségi adatok elemzését az NVivo 7 programmal végezték. Az interjúkban a kérdezők folyékonyan beszéltek angolul és németül, de a belga, a holland és a portugál interjúalanyoknak voltak nehézségeik az idegen nyelv használatával.

A British Library volt az egyetlen nemzeti könyvtár, ahol a marketing fogalmát a belső és külső kommunikációban egyaránt használják, kisebb mértékben a DNB-ben is. Annak oka, hogy miért nem használják magát a fogalmat, könyvtáranként változott: Belgiumban úgy ér-

telmezik, hogy a marketing csak a profitorientált üzleti életre vonatkozik; Hollandiában inkább a stratégiai, mint a marketingtervre helyezik a hangsúlyt; Portugáliában vannak reklámtervek, de elismerték, átfogó marketing-stratégiájuk nincs. A DNB-ben a marketingterv nem vonatkozik az egész intézményre, úgy gondolják, hogy a marketingben a különböző részlegeknek eltérő a szerepük.

Még ha az intézményeknek nem is volt marketingtervük, vezetőik látták, hogy szükség van valamiféle, a marketinggel összefüggő tevékenységre, mint a pr, vagy általában a felhasználóbarát megközelítés. Az egyik fő hajtóerő a szervezeti változás, amely új nyomást gyakorol a könyvtárakra, különösen a költségvetésükre. Például 2002-ben Ausztriában megváltoztatták a könyvtár jogi státuszát, kötelességévé téve a látogatók számának növelését. A változások a vezetést is érinthetik, például Belgiumban az átszervezés során az igazgatónak új munkakört határoztak meg: míg korábban az igazgató tudományos szakember (academic) volt, az új, menedzsment-orientált igazgatót hat évre nevezték ki. Portugáliában is volt átszervezés, amikor a költségcsökkentés a közigazgatást is érintette: a felsővezetőváltás marketingszemléletet és szélesebb körű fejlesztéseket is hozott, mint a könyvtár megnyitása a nagyközönség számára.

A British Library-ben a menedzsment bevezette a használó-orientált szemlélettel járó stratégiai marketing fogalmát. A munkatársak néhány esetben érezhetően tartottak a változásoktól, a marketing-koncepciót meg kellett velük értetni. Portugáliában úgy döntöttek, hogy a változásokat lépésenként vezetik be.

A British Library volt az egyetlen nemzeti könyvtár, ahol részletesen meghatározták a használói csoportokat. Más könyvtárakban a használók adatainak megszerzéséhez olyan alkalmakat kerestek, amikor ezt kis erőfeszítéssel meg lehetett tenni, például kiállításokon. Minden könyvtárban a fő használói csoportot a kutatók és a nagyközönség képezte. Míg az első csoportot viszonylag könnyű meghatározni, a második nagyon széles körű és meghatározhatatlan. Prob-

lémát okozhat a használók adatainak összegyűjtése, mivel a felmerülő kiadásokat nem minden könyvtár engedheti meg magának, amíg nem érdekelt az adatgyűjtésben. Valamennyi nemzeti könyvtár célja, hogy látogatóit múzeumai-ba és kiállításaira is becsalogassa. Ugyanakkor néhányuk konfliktuslehetőséget látott abban, ha a nagyközönség a nemzeti könyvtárat csak múzeumként tartja számon.

A használói elégedettséget csak a British Library-ben és a holland nemzeti könyvtárban vizsgálták. A British Library-ben például az iránt is érdek-lődtek, miért mennek az emberek a könyvtárba, és ez miért fontos számukra. A holland könyv-tárnak volt olyan használói csoportja (panel), amellyel az új webes funkciókat tesztelték. A többi könyvtárban nem volt rendszeres vissza-csatolás, az eseti felmérésekben és szakmai ta-pasztalatokban bíztak. Több könyvtár az okot a munkatársak időhiányában látta; ezzel szemben a holland könyvtárban egy kutatás néhány válto-záshoz vezető, pozitív eredményt hozott.

A British Library-ben meg vannak győződve ar-ról, hogy a nemzeti könyvtár egy értékes márka, lelkesen fejlesztették, hogy ezzel is erősítsék a könyvtár jó hírnevét. A többi könyvtár is egyet-értett ezzel a szemlélettel, bár ez a fajta mar-ke-ting-megközelítés viszonylag újnak számított a könyvtári világban. A DNB logóját termékein „minőségi bélyegként” használja, ugyanakkor a belga könyvtár kétnyelvű logója nehézséget okoz a turistáknak.

Az interjúkban visszatérő téma volt a digitali-zálás és a honlap mint kommunikációs és mar-ke-tingeszköz fontossága. A digitalizálásban a holland könyvtár foglalja el a vezető helyet, az elektronikus publikációk e-Depot nevű szol-gáltatásával, míg Ausztriában, Belgiumban és Portugáliában a honlapok teljes átszervezését tervezték. A DNB-ben új munkakört (státuszt) létesítettek a webes tevékenységekre. A holland és a portugál könyvtár önkritikusan ítélte meg honlapját: a holland könyvtár elismerte, hogy honlapja inkább katalógus-orientált, a portugál könyvtárban a műszaki fejlesztések késése aka-dályozza a munkát.

A marketing jövőjét tekintve valamennyi könyv-tárvezető egyetértett abban, hogy a marketing egyre fontosabb lesz. A Belga Nemzeti Könyvtár úgy tartotta, hogy a marketing segített a pénz-ügyi és politikai nyomás kezelésében, a portugál könyvtárban úgy vélték, hogy a politikai válto-zások és a pénzügyi korlátozások miatt a mar-ke-ting jövője elég bizonytalan. Ausztriában a már végbement változások megszilárdulását várják az elkövetkező néhány évben. A British Library-ben nagyon pozitívan értékelték a marketingori-entáció fejlesztésével elért eredményeket: a szer-vezeti kultúra kifelé irányulóbb lett, a marketing segített biztosítani azt, hogy a folyamatban lévő beruházások egyre inkább a nagyközönség szá-mára szervezett rendezvényekben és tevékeny-ségekben valósuljanak meg, és jelentősen javít-totta a kormány, a részvényesek és a média szá-mára a könyvtárról kialakított képet. A British Library-ben a marketinget a versenyben a túlélés döntő elemének tekintik, a vezetők önértékelé-sét megerősítették a könyvtár fizikai entitását vizsgáló kutatási eredmények. Németország és Hollandia, ahol az interjúkban a marketinget fontosnak tartották, ugyancsak jó eredményeket ért el a kutatásban és a honlapok pontozásában, azaz a vezetők önértékelését esetükben is alátá-masztották a vizsgálat más részei.

Következtetések

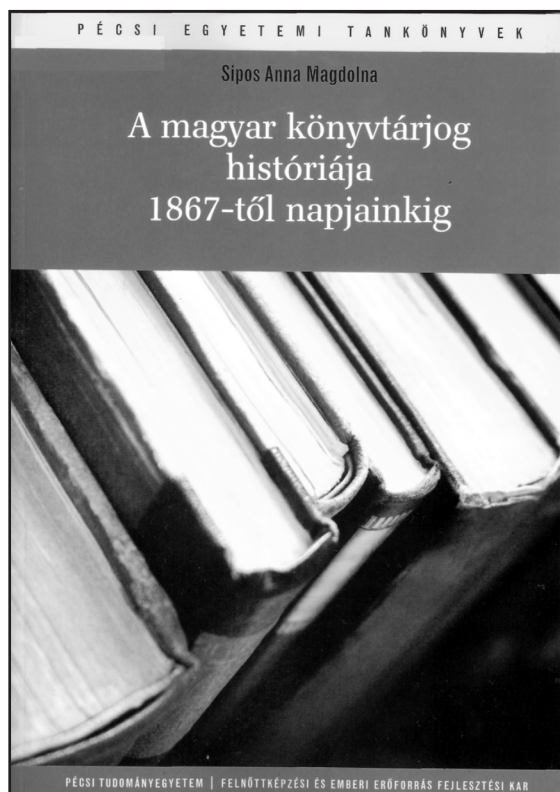
A marketingorientáció fejlesztése nagy lépést jelent az olyan intézményeknél, mint a nemzeti könyvtárak. Míg az átmenetet a felső vezetés kezdeményezheti, a stratégiai gondolkodásra mind a munkatársak, mind a befektetők részéről szükség van. A befelé irányuló szemléletet kifelé irányulónak kell felváltania, ismerni kell a hasz-nálókat és a piaci szektorokat, érdemes más pia-coktól tanulni. A stratégiai megközelítés kulcsa, hogy magában foglalja az összes marketinggel kapcsolatos tevékenységet. A nemzeti könyvtá-raknak nyitottnak kell lenniük a más gazdasági ágazatokból származó új gondolatok számára, együtt kell működniük a nonprofit és a profit-

orientált szervezetekkel. A jövő még több változást, még nagyobb nyomást és versenyt tartogat a könyvtárak számára. A marketingorientáció az egyik módja annak, hogy a kihívásoknak sikeresen meg tudjanak felelni.

Hivatkozások

- 1 HARRISON, P.J., SHAW, R.N.: Intra-organisational marketing culture and marketing orientation: a case study of the implementation of the marketing concept in a public library. = Library Management, 25. 2004. 391–398.
- 2 COOPER, J.: How to evaluate your library's physical environment. = Marketing Library Services [online] 21(3) 2007. <http://www.infoday.com/mls/may07/Cooper.shtml>

Most jelent meg

A Pécsi Egyetemi Tankönyvek sorozatban Sipo Anna Magdolna: A magyar könyvtárjog története 1867-től napjainkig (Pécsi Tudományegyetem Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Kar, Pécs, Alexandra, 2011. 263 p. ISBN 978 963 297 416 3) című monográfiája.

„A kötet a magyar könyvtárügy kialakulásának meghatározó tényezőjét, a jogi szabályozás fejlődését, valamint annak társadalmi tényezőit és politikai meghatározóit mutatja be. Azt a folyamatot, amelyben a magyar könyvtárügy a polgári berendezkedésű állam és a törvénykezési folyamat fejlődésével együtt haladva elérte a jelenlegi jogi szabályozás szintjét. Ez a fejlődés – hasonlóan más, a közjó szolgálatába állított állami tevékenységekhez – közel sem egyértelműen töretlenül felfelé ívelő folyamat: az ország történelmével, gazdasági és társadalmi jelenségeivel párhuzamosan futó törések és az azokat jellemző megtorpanások, majd hirtelen megugró fejlődési szakaszok tagolják, ám az előrehaladás tendenciája megkérdőjelezhetetlen.” – olvasható a kötet borítóján. A következő számok egyikében ismertetjük a művet.

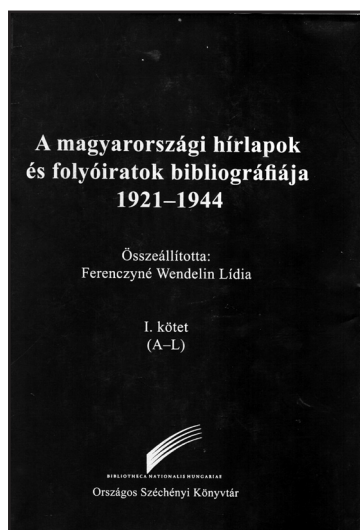
(A szerk.)

A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944

Bibliográfiatörténeti szakirodalmunk egyik sok évtizedes megállapítása, már-már epitheton ornansa, miszerint „nincs retrospektív sajtóbibliográfiánk”. Az állítás – főleg, ha a könyvek 1473-tól bár nem egységes gyűjtőköri és szerkesztési elvek alapján, de mégiscsak létező bibliográfiai rendszerével vetjük össze – igaz; ugyanakkor persze az egyes korszakokban kiadott hírlapokat vagy különböző területek folyóiratait összegyűjtő és az időszaki kiadványokat regionális metszetben regisztráló sajtóbibliográfiákkal azért szép számmal rendelkezünk. Az eltérő szerkesztési elvekkel és célokkal összeállított munkák azonban kétségtelenül nem állnak össze egységes rendszerre, illetve akadnak a hazai időszaki kiadványok bibliográfiai feltartásában hiányzó korszakok, így vitathatatlanul jogos a panasz.

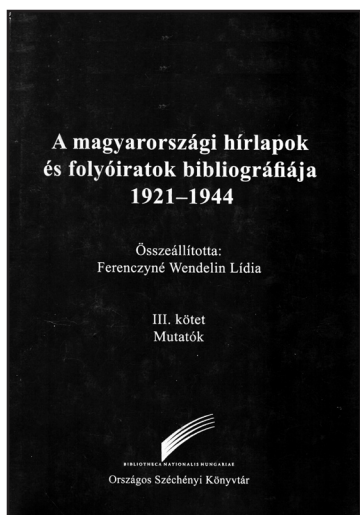
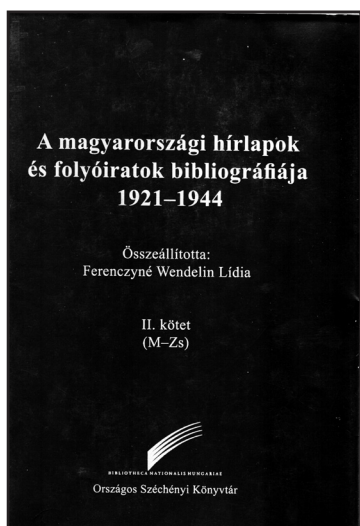
A retrospektív magyar sajtóbibliográfia megteremtését az arra elsősorban hivatott intézményben, az Országos Széchényi Könyvtárban több alkalommal megkísérelték. Az 1930-as években, *Fitz József* időszakában készült el az átfogó koncepció *Magyarország időszaki sajtójának könyvészete* címmel; ebben a területi hungarikumok mellett a nyelviiek is szerepeltek volna. A tíz tomosra tervezett vállalkozásból azonban mindössze három kötet jelent meg 1941-ben és 1942-ben (*Dezsényi Béla: A magyar hírlapiro-*

A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája, 1921–1944 / összeáll. Ferenczyné Wendelin Lidia ; [közread. az] Országos Széchényi Könyvtár. – Budapest : OSZK, 2010. 3 db (2504 p.) ISBN 978-963-200-581-2

dalom első százada 1705–1805; Kemény György: Magyarország időszaki sajtója 1911–1920; Monoki István: A magyar időszaki sajtó a román uralom alatt). Az 1950-es években Dezsényi Béla dolgozta ki az *Ephemerides Hungaricae* elnevezésű, a két világháború közötti korszakkal szemben immár elsősorban a területi hungarikumokra fókuszáló tervezetet. A vállalkozás 1919-ig hat részben tette volna közzé az anyagot. A nagyszabású terv azonban elakadt, pontosabban *Busa Margit* jóformán minden támogatás nélkül, egyéni erőfeszítéssel és áldozatvállalással folytatta az anyaggyűjtést, amely évtizedekkel később realizálódott a két egységben 1986-ban, illetve 1996-ban megjelent bibliográfiájában (*Magyar sajtóbibliográfia 1705–1849; Magyar sajtóbibliográfia 1850–1867*). Az *Ephemerides Hungaricae* program elvetése után az 1970-es évek végén az OSZK-ban elkezdődtek ismét a retrospektív nemzeti sajtóbibliográfia előmunkálatai, az elgondolás szerint 1975-ig terjedt volna a gyűjtőkör időbeli határa. E program részeként indult el az 1921-1944-es korszak anyaggyűjtése, az 1980-as évek második felében azonban megszakadt a munka. A nemzeti könyvtár 2005-ben kidolgozott cselekvési tervében azután ismét megjelent a retrospektív sajtóbibliográfiai kötelezettség, nevezetesen az időszaki kiadványok elektronikus adatbázisba szervezésének kérdése. Ez tette szükségessé a korábban elkezdett program folytatását, az 1921–1944 közötti korszak sajtóbibliográfiájának elkészítését és közreadását.

A kezdetektől, 1705-től tehát *Busa Margit*nak köszönhetően 1867-ig rendelkezésre áll a történelmi Magyarország területén megjelent hírlapok és folyóiratok jegyzéke. *Kemény György* tette közzé az 1911–1920 között évek anyagát és *Dezsényi Béla – Falvy Zoltán – Fejér Judit* munkájaként tanulmányozható az 1945–1954-es évkör hazai sajtójának bibliográfiája. Vagyis eddig – két évtizedet leszámítva – nem, vagy csak nehezen, a különféle, nem is mindig az alapregisztráció teljességével és tudományos igényességével készült kurrens összegzésekből lehetett képe a kutatóknak az 1867 utáni évtizedek magyarországi sajtótermékeiről. A *Ferenczyné Wendelin Lidia* összeállításában most megjelent monumentális adattár éppen egy ilyen, sajtóbibliográfiai fel nem tárt korszak, az 1921 és 1944 közötti közel negyedszázad hazai időszaki kiadványait veszi számba, megbízható alapot nyújtva a korszak szellemi élete valamennyi szegmensét kutatóknak a forrásanyag felkutatásához és ezzel lényegében az 1867-től 1910-ig terjedő bő négy évtizedre szűkült a magyarországi retrospektív sajtóbibliográfia által fel nem tárt időszak. (Bár természetesen előbb-utóbb az 1955 utáni évekről is szükséges lesz valamilyen formában az anyag tudományos célú regisztrálása, illetve a 2005-ben meghirdetett retrospektív nemzeti bibliográfiai sajtóadatbázis megteremtése.)

Vitathatatlan, hogy a sajtóbibliográfiák szerkesztése számos olyan problémát és ezekből következő elvi döntést igénylő kérdést vet fel, amelyek a könyveknél nem vagy csak alig érzékelhetők. Monografikus mű esetében a kiadvány teljes élettörténete összefoglalható a bibliográfiai leírásban néhány adatelem megadásával (a kivételektől ezúttal eltekintve); az időszaki kiadványoknál éppen a periodicitásból következően azonban nem. Vannak szép számmal ma is megjelenő kiadványok, akár tudományos folyóiratok, akár politikai hírlapok, amelyek a kiegyezés tájékán indultak, például az *Orvosi Hetilap* 1857, a *Századok* 1867, a *Magyar Könyvszemle* 1876, a *Népszava* 1880 óta jelenik meg. Az évtizedek alatt kisebb-nagyobb mértékben változhat a lapok címe, alcíme, közreadója, szerkesztője, nyomdája, módosulhat periodicitása, mérete, mellék- vagy társlapjai keletkezhetnek, beolvadhat a lap egy másikba vagy ellenkezőleg, ő olvaszthat magába periodikumot. Sokszor szinte kideríthetetlen, hogy meddig élt a lap, melyik volt az utolsó száma; ritkábban ugyan, de az indulás pontos idejét sem könnyű megállapítani. Alapregisztráció csak autopszia útján készíthető, gyakran azonban csak több gyűjtemény anyagából lehet felkutatni a megbízható leírás elkészítéséhez szükséges hiányzó számokat, évfolyamokat. És akkor még nem is érintettük a kérdések kérdését, azt, hogy egyáltalán mi tekinthető időszaki kiadványnak. Vagyis adott periodikum szabatos és a kutatót megfelelő mértékben informáló bibliográfiai leírásának elkészítése nagyságrendekkel meghaladhatja a valamely monografikus kiadványt reprezentáló tétel szerkesztéséhez szükséges előzetes kutatást, erőfeszítést és időt. A Ferenczyné Wendelin Lídia összeállításában megjelent *A magyarországi hírlapok és folyóiratok bibliográfiája 1921–1944* klasszikus bibliográfia. Azt értem a jelzős szerkezet alatt, hogy nem vállalkozott a bibliográfia elvi funkcióitól idegen célok kielégítésére, a tájékoztatási eszközök ezen csoportjába tartozó „műszerek” alapvetően hármas, nevezetesen a számbavételi, az azonosítási és a sajtóbibliográfiától elvárható mélységű és szintű informatív funkciót magas színvonalon kielégíti. Vagyis arra vállalkozott, hogy a mindenkori Magyarország területén 1921 és 1944 között megjelent periodikumok adatait összegyűjtve lehetővé tegye a lapok megbízható azonosítását a megjelenési adatok részletes feltüntetésével és a lap történetére, közleményeire vonatkozó alapinformációk megadásával. Kiadványtipológiai szempontból a bibliográfia a mai felfogással szemben az évkönyveket, naptárakat mellőzte (ezek adatai ugyanis a korszak könyvtermését regisztráló bibliográfiában megtalálhatók), viszont a roppant nagy történeti és kulturális forrásértéket jelentő folyamatosan megjelenő műsorfüzeteket, áruismertetőket, sokszorosított iskolai újságokat vagy éppen illegális politikai lapokat regisztrálta. A teljességre törekvés jegyében a szó szoros értelmében vett kéziratos periodikum

adata is található a bibliográfiában: a 201. tétel-számú *Aquinas* 1924 és 1929 között Szegeden készült kézirással, majd írógéppel. A teológiai hallgatók által készített kiadvány csak az OSZK Kézirattárában tanulmányozható, adatai mégis – nagyon helyesen – bekerültek a bibliográfiába. A számozott, belső terjesztésű bizalmas kiadvány sem csak az 1945 utáni években jelent meg Magyarországon; a Külügyminisztérium például ilyen formában sokszorosítva tette közzé az *Angol-amerikai Könyv és Folyóiratszemle* című periodikumot 1943-ban és 1944-ben.

A lehető legnagyobb bibliográfiai teljesség elérése volt tehát az elsődleges cél, nem vállalta fel viszont az összeállítás a bibliográfia elvi funkciójától lényegében idegen lelőhelyjegyzék feladatát és nem kívánja betölteni a korszak sajtótörténeti (egyébként hiányzó) monográfiájának szerepét sem. Mindezen funkciókra az 1950-es évekbeli Ephemerides Hungaricae koncepció jegyében részben vállalkozott Busa Margit az 1986-ban, illetve 1996-ban megjelent bibliográfiájában. Bizonyos értelemben ez a mármár maximalista célkitűzés okozta az 1950-es évekbeli elgondolás kudarcát. A kiegyezés utáni években, a hazai sajtó óriási ütemű mennyiségi gyarapodásának időszakában a fennmaradt példányszámok pontos számbavétele alighanem megoldhatatlan lenne. És nem vállalkozhatott természetesen a korszak sajtórepertóriumának elkészítésére sem, még olyan köztes formában sem, ami *Lakatos Éva* nagyszerű vállalkozásában, a lajstromozó bibliográfia és a repertórium műfaja között elhelyezkedő, a *Petőfi Irodalmi Múzeum* kiadásában 1972-ben indult és 2000-ben befejezett *Magyar irodalmi folyóiratokban* megfigyelhető: az egyes közlemények adatait ugyan nem vette fel (ez már csak terjedelmi okokból is képtelenség lett volna), viszont a kiadványban publikáló szerzők névsorát közétette.

A most napvilágot látó testes, három fizikai egységre tagolt bibliográfia 7666 tételben sorakoztatja betűrendben a periodikumok címét. (A 2. kötet címlapján a regisztrált tételek számok összesítése sajtóhibával jelent meg, a 6777. szám nyil-

vánvaló elírás.) A valóságban valamivel több kiadvány adatát tartalmazza, ugyanis néhány tétel számához betűjel csatlakozik, vagyis utólagos betoldás, például 2952/a, 3239/a, 4318/a. Önálló tételek számot kaptak a főlapok, melléklapok és társlapok, a párhuzamos idegen nyelvű főcímek és az állandó mellékletek a betűrend megfelelő helyén a főlap címére utalóként kaptak helyet. A leírások természetesen példányok, többnyire az OSZK-ban található lapok kézbevétele alapján készültek, ezek hiányában azonban néhány esetben hiteles forrásokból származó adatok is szerepelnek a tételek között. A szakirodalomból átvett leírásoknál megtalálható a kútfő adata, ezek a 3. kötetben közreadott *Hivatkozások, források* elnevezésű rész segítségével feloldhatók. Mindössze egy esetben nem tudtam azonosítani a megjelölt forrásmunkát, a 4708. tételek számú lap az 1930-as években megjelenő *Moturbach Híradó*. A példányból nem ismert periodikum „*Négyessy Pál adata*” alapján került be a bibliográfiába; közelebbit azonban nem lehet tudni az adatközlőről és az információ formájáról, elérhetőségéről. A nem érdemi címváltozatok adatai a megjegyzésbe kerültek, a jelentősebb variációk önálló tételek számot kaptak és a lapok közötti kapcsolatot az „előbbi cím”, „utóbbi cím” utaló megjegyzés hozza létre.

A következő adatsorozatban az alcím(ek) található, valamennyi változat és az esetleges idegen nyelvű párhuzamos alcím adatát megadja az összeállító. Néha oldalnyi terjedelmű ez a rész, egyik bizonyítékként a bibliográfia alapregisztrációs, tudományos jellegének, ugyanakkor szemléletesen demonstrálva azt a régi hírlaptáros megállapítást, miszerint „*az időszaki kiadványoknak csak egy állandó jellemzője van: a szüntelen változás*”. Az alcímek módosulásánál megtalálható azoknak pontos időpontja is.

A megjelenés helyeként a kiadványon található forma olvasható. Megtalálhatók egyébként a bibliográfiában azoknak a lapoknak adatai is, amelyek több országban, köztük Magyarországon jelentek meg vagy itteni nyomdában készültek. Akad példa arra, hogy a lap megjelenési helyeként semmilyen földrajzilag pontosabban azonosítható településnevet nem lehetett megál-

lapítani, ekkor szögletes zárójelben s.l. olvasható. A 2656. tétel az *Igaz Szó*, alcíme szerint „*A magyar hadifoglyok lapja a Szovjetunióban*”. 1942-ből mindössze egy fennmaradt számával szerepel a periodikum a bibliográfiában, közelebbi megjelenési helye ismeretlen. Indokolt volt felvétele? A bibliográfia gyűjtőköre a területi hungarikum. Ha igaz az alcím meghatározása, akkor nem területi, hanem alighanem nyelvi hungarikumról van szó.

A negyedik adatszoportban található az összevont számozási adatok. Amennyiben a kiadvány 1921 előtt indult vagy 1944 után is megjelent, akkor ezt a tényt nyitott évszám jelzi. Hasonló megoldást láthatunk azoknál a lapoknál, amelyek ugyan a korszakban indultak, de keletkezésükkor nem Magyarországhoz tartozó településen jelentek meg; alapesetben tehát korábban az 1938-1941 között visszacsatolt országrészekén láttak napvilágot. Ezeknek a periodikumoknak – mint például az *Erdélyi Helikon* – részletező adatai csak a magyarországi időszakra vonatkoznak, a tényleges indulás éve a megjegyzésben található. Néhány esetben azonban ez az adat hiányzik. A 3002. tétel a *Komáromban* megjelent *Katolikus Értesítő*, adatai 1938-tól olvashatók, az indulás éve azonban lemaradt, ugyanakkor a szintén komáromi kiadású *Kis Tükör*-nél (3242. tétel) viszont szerepel az 1928-as indulási év. Azoknál a lapoknál, amelyek 1944-es évfolyama a következő évben jelent meg, nem mindig következetes megoldást figyelhetünk meg. Az óriási adatmennyiségben végső soron érthető módon néha elmaradt a létező 1944. évfolyam feltüntetése, vagyis a tárgyévi és a tényleges megjelenés eltérő évének közlése. A *Magyar Könyvszemle* (4043. tétel) 1944. évi évfolyamából csak az 1. füzet jelent meg a tárgyévben, az évfolyamból hiányzó számok valóban 1945-ben, vagyis a bibliográfia évköri időpontján túl láttak napvilágot, de erre vonatkozó megjegyzést nem találunk. Ugyanakkor az *Egyháztörténet*-nél (1318. tétel) a megjegyzésben olvashatjuk, hogy az 1944. évfolyam 3-4. füzet 1945-ben jelent meg és hasonló módon szerepel ez az adata a *Levéltári Közleményeknek* (3674. tétel), a *Magyar Nyelvnek* (4168. tétel) és az *Időjárásnak*

(2584. tétel).

Az ötödik adatszoport a kiadvány periodicitását közli, amennyiben módosult a megjelenés időszakossága, a változás pontos ideje is szerepel. A hatodik adatszoport a periodikum szellemi közreműködőit (felelős szerkesztő, főszerkesztő, szerkesztő) tünteti fel. Nem kétséges, hogy a mintegy tízezer szellemi közreműködő felsorolása és szerkesztői működésük idejének pontos megadása alapvető segítséget jelent a bibliográfia használójának és újságírók, politikusok, írók, szerkesztők, különféle szakterületek művelői stb. munkásságának feltérképezését teszi lehetővé. A közreműködők feltüntetése azonban szükségesé teheti adott esetben a névváltozatok kezelését, egységesítését már magában a leírásokban is. Indokoltnak éreztem volna a névváltozatok megadását akár szögletes zárójelben már ebben az adatszoportban és nem bíztam volna ezt a funkciót, mármint az azonos szerkesztői életművek egybegyűjtését teljes egészében a névmutatóra. A 37. tételszámon regisztrált 1928 című irodalmi lap egyik szerkesztője *Glatter Miklós*. *Radnóti*-ról van szó természetesen, de erre már a leírásban célszerű lett volna utalni. Így talán nem fordult volna elő az a klasszikus balszerencsés eset a névmutatóban, hogy a Glatter Miklós név mellett szerepel a 37. tétel, sőt onnan egy utaló is elvezet a Radnóti Miklós névalakhoz, azonban a költő ezen a néven nem található a bibliográfia névmutatójában. Hasonló probléma figyelhető meg az 5045. tételszámú *Névtelen Jegyző*-nél. Egyik szerkesztőjeként a *Bethlen Iván* név olvasható, ő azonban nem sokkal később *Boldizsár Iván*-ra változtatta nevét és így lett ismert alakja a magyar szellemi életnek. A névmutatóban külön található Bethlen Iván és Boldizsár Iván, immár mint ezen a néven lapot szerkesztő személy, de az azonosság nem tűnik ki.

Némileg hasonló nehézségek figyelhetők meg a következő, a közre- és kiadó személyeket, testületeket vagy intézményeket tartalmazó adatszoportban. Az adatok forrása értelemszerűen maga a periodikum volt, ha azonban nem tartalmazta, meghatározásukhoz olykor külső forrást is felhasznált az összeállító. Természetesen előfordult, hogy nem sikerült semmilyen

érdemi adatot találni, ezek egyébként többnyire diáklapok. Ilyen például az 1014. tétel, *A Diák*, csak annyit tudunk meg, hogy „*A 4. osztály hivatalos lapja*”. Egyik szerkesztőjeként a *Rényi Alfréd* név olvasható, a lap megjelenési ideje alapján a diákszerkesztő akár a későbbi híres matematikus is lehet. Hasonló a 3253. tételszámú *A Kisdiák*, melyről csak annyi állapítható meg, hogy 1929-ben mint a „*2/A. osztály*” lapja jelent meg. Értelemszerűen külső forrásból származik néhány legális, a *KMP* által kiadott folyóiratnál a párt neve, azonban nem egységesen szerepel ez az adat, jobb lett volna a kiadókra a szakirodalomból származó adatokat következetesen a megjegyzésben közölni. A 100 % (32. tétel) kétségtelenül a *KMP* folyóirata volt, kiadójaként és szerkesztőjeként azonban csak egy személy, *Tamás Aladár* neve szerepelt a lapon. A kommunista pártot mint közreadó testületet a *Gondolat*nál (1982. tétel) vagy a *Front*nál (1857. tétel) alkalmazott megoldáshoz hasonlóan kellett volna a megjegyzések között feltüntetni.

A tételek nyolcadik adatcsoportja a nyomdák, a kilencedik a periodikum méretét tünteti fel. A tizedikben – ha szükséges volt – találhatók a kapcsolódó tételek, vagyis a főlapok, melléklapok és társlapok adatai, illetve a periodikum esetleges előzményei vagy folytatásai. A következő adatcsoportba kerültek a megjegyzések, lényegében minden olyan adat, amely a kiadvány élettörténetének mélyebb megismerését szolgálhatja. Komoly segítséget jelent ebben a részben a periodikumról készült, akár nyomtatott, akár kéziratos repertórium bibliográfiai adatainak közlése.

Az utolsó, tizenkettedik csoportba kerültek a részletes számozási adatok. Vitathatatlan, hogy a bibliográfia használatát és a klasszikus bibliográfiai funkciók teljesülését ez a rész jelentősen megkönnyíti. Amit csak ma ki lehetett deríteni egy-egy periodikum megjelent számairól, az mind megtalálható az adatcsoportban. Hogy a kutatók és könyvtárosok elsősorban szakmai és információs igényei kielégítése mellett ezen adatok közlésének gyűjtők és az antikváriusok számára is nagyon komoly, akár anyagi értelemben is kifejezhető jelentősége lehet, egy friss példá-

val kívánom szemléltetni. E sorok írása közben került a kezembe a kitűnő és nívós *Honterus Antikvárium* 2010. december 10-ei árverésének míves katalógusa. A jegyzék 270. tételszáma alatt kínálják *Lehel Ferenc* művészettörténész egy-személyes, vagyis a periodikum minden cikkét maga írta *Nemzeti Művészet* (4964. tétel) című folyóiratát. Az aukciós tételben megjegyzésként olvasható, hogy a folyóirat 1934-1937 között jelent meg és napvilágot látott összes száma kalapács alá kerül. Nos, nem, Ferenczyné bibliográfiájából tudható, hogy a lapnak volt 1938-as évfolyama is, ez azonban nem található az OSZK-ban, csupán az *Országgyűlési Könyvtár* őrzi a tényleges utolsó évfolyamot. Szó volt róla, hogy a bibliográfia nem lelőhelyjegyzék, nem tünteti fel a fennmaradt példányok valamennyi őrzési helyét. Érthetően, hiszen alapesetben a nemzeti könyvtár állományában az anyag túlnyomó többsége megtalálható. Az OSZK-ból hiányzó – de csak a hiányzó! – évfolyamok, netán számok lelőhelyét azonban tartalmazza a bibliográfia. Találunk példát arra is egyébként, hogy a szerkesztő közli, ha a nemzeti könyvtárban eredetiben nem, csak valamilyen másolatban olvasható a kiadvány (443., 1114., 2307., 2875., 4999.) Remélhetően előbb vagy utóbb, de inkább előbb sikerül a nemzeti könyvtárból hiányzó számokat legalább másolatban beszerezni.

A bibliográfia két fizikai egysége folytatólagos lapszámozással tartalmazza a tételek leírását. A harmadik kötetben a 2313. oldaltól a 2504. lapig a mutatók kaptak helyet. Az óriási információ-mennyiség több szempontú visszakeresését négy mutató (földrajzi, közreműködő személyek, kiadók és közreadók, nyomdák) oldja meg és a lelőhelyek, valamint a hivatkozások és források jegyzéke teszi teljessé az apparátust. Két további mutató, nevezetesen az idegen nyelvű periodikumok jegyzéke és egy szakcsoportok, témák szerinti kétségtelenül további hasznos segítséget jelenthetett volna.

A négy mutató minden szempontból megkönnyíti a tájékozódást, ugyanakkor bizonyos finomításokkal, kisebb-nagyobb következetlenségek kiküszöbölésével a bibliográfia használata könnyebbé, gyorsabbá válhatott volna. Elsősorban a

nevek egységesítésére és az utalók következetes használatára gondolok.

A földrajzi mutatóban szerepel *Bratislava* (746., 4508. tétel) és *Pozsony* (832. tétel), *Bécs* (5368., 6026. tétel) és *Wien* (csaknem húsz tételszámmal), azonban utaló nem kapcsolja össze az azonos helyneveket. A *Cluj* alak mellett viszont már – természetesen – utalót is találunk a *Kolozsvár* névformához, sőt, innen is utaló vezet a *Cluj* formára.

A közreműködő személyek mutatójában az illető által használt és a leírásokban szereplő valamennyi névforma megtalálható és a különféle alakokról „lásd még” utaló irányít az összes változatra. A megoldás korrekt, de egyes esetekben akár több soron át húzódó permutációs sorozatok figyelhetők meg. Kétségtelen, hogy kevésbé közismert, a szakirodalom által sem igazán kutatott életművű szerkesztők esetében nem könnyen dönthető el az állandósult névforma, de az egy helyre összegyűjtött és csak rövid utalóval az egységesített alakhoz elvezető megoldás alkalmazása mellett elkerülhető lett volna az olyan eset, mint például az alábbi, amikor a névmutatóban közvetlenül egymás után a következők olvashatók: „*Rusztek Károly* 2382, *Rusztly Károly* 286, 294, *Rusztly Károly* ld. még *Rusztek Károly*; *Rusztly-Rusztek Károly*, *Rusztly-Rusztek Károly* 294, 2773, *Rusztly-Rusztek Károly* ld. még *Rusztek Károly*, *Rusztly Károly*”. Nem mindig történt meg a névmutatóban az azonos nevű, de külön személyek szétválasztása. A *Gulyás Pál* név mögött négy tételszám olvasható, kettő a bibliográfus, kettő pedig a költő által szerkesztett periodikumhoz vezet. A *Németh László* név mögött az író kívül még két személyhez köthető lapok tételszámai szerepelnek. A *Singer és Wolfner* könyvkiadó egyik tulajdonosa a két világháború között a nevét *Farkas István*ra magyarító festőművész volt, aki a cég több lapját is ezen a néven szerkesztette a 30-as években. A névmutatóban a *Wolfner István* forma mellett utalót találunk a *Farkas István* névalakra, ahol azonban több mint húsz tételszám található, a különféle tárgyú és földrajzi megjelenésű lapok szerkesztői közül kell kiválasztani és megkeresni a releváns adatot,

a festőművész-kiadó által szerkesztett néhány lapot. Hogy van példa azonos nevű személyek külön közlésére, példát szolgáltat a két *Peller Károly* vagy a *Fürst György* név kétszeri, külön feltüntetése. Mindezek persze nem igazán hátráltatják a bibliográfia használatát, legfeljebb némi kényelmetlenséget okoznak.

Hasonlóan a kiadók és közreadók mutatójához. A probléma itt egyébként még összetettebb, hiszen személyek névformájának egységesítése mellett intézmények, testületek, szervezetek szüntelenül alakuló és változó nevét kellett figyelembe venni és egységesíteni. Több esetben nem természetes személyiségű közreadók teljes nevükön és rövidített alakjukban külön szerepelnek úgy, hogy nem kapcsolja össze őket utaló: *IGE* (3691. tétel), *Írók Gazdasági Egyesülete* (3982. tétel); *Társadalmi Egyesületek Szövetsége* (4941., 6293., 6725. tétel), illetve *TESZ* (1990. tétel). Hasonlóan problematikus a szerzetesrendek által kiadott periodikumok visszakeresése. A koncepció szerint a rendek a *Római Katolikus Egyház* egységesített forma mögött sorakoznak és az adott közösség névformájáról utaló vezet ehhez a helyhez. Van utaló a ferences és a bencés rendről, viszont hiányzik a domonkosról, a jezsuitáról, a kapucinusról, a karmelitáról és pálosról, holott az egységesített *Római Katolikus Egyház* alak mögött mindegyik megtalálható. Mind fellelhető, de némileg körülményes, amíg a kutató rájön a rendszerre. Legalább a bevezetőben jó lett volna utalni arra, hogy a szerzetesrendek alapvetően a *Római Katolikus Egyház* egységesített névalakhoz rendelve kereshetők.

Mindezek a használatra vonatkozó kisebb észrevételek semmit sem vonnak le a bibliográfia tudományos értékeiből. Olyan mű született, amely – elkoptatott kifejezés, de igaz – nélkülözhetetlen segédkönyve lesz mindazoknak, akik az 1921-1944 közötti Magyarország legtágabban felfogott szellemi életét kutatják.

Pogány György

Hálózati révkalauz : magyarországi hajózási információs források az interneten / Kíszl Péter.
– Eger, EKF Líceum Kiadó, 2010.
– 255. p
ISBN 987-963-9894-58-7

Hálóba fogott hajók

Online hajózási információk

Hajóval járjuk be azokat a tereket, amelyeket fizikai felépítésünk miatt egyébként nem tudunk. Hajózunk a vízen, léghajóval, űrhajóval járjuk be az eget; a keresztény templomok misztikus terei is hajókra tagolódnak. Egy hajó alakú könyvet kézben tartva arra gondolunk, az üzenet formájának jelentősége van. A tudományos szándék mikéntje a tartalom szempontjából is meghatározó lehet. Ahogy elmondjuk a dolgokat, azzal alakzatokba rendezzük őket.

A sólyán

hegesztik össze a hajó acélszerkezeti elemeit. A műhelynek és a vízpartnak ez az a köztes része, amely lehetővé teszi a vízre bocsátást. A Kíszl-hajó sólyáján kitűnő szakemberek segítettek a vízre siklást. A közlekedéstudomány és az információtudomány két jeles szakembere, *dr. Pál Ernő* tudományos főmunkatárs (Közlekedéstudományi Intézet) és *dr. Sebestyén György* professzor intézetigazgató, egyetemi tanár (ELTE BTK) lektori munkája minőségi garancia. Az *EKF Líceum Kiadó* vezetőjének, *dr. Kis-Tóth Lajos* általános rektorhelyettesnek köszönhető a muníció ehhez az igényes kivitelű könyvhöz. Az 1996 óta működő kiadó számos értékes tudományos közleményt, egyetemi jegyzetet, különleges kiadványt jelentetett meg, melyek közül van már Fitz József díjas is. A *Hálózati révkalauz* újabb büszkesége lehet a flottának. Az olvasószerkesztő *Berke Barnabásné* szintén remek munkát végzett: mindenütt a hegesztés sima varrataival találkozunk. A hajófestés (fotók, tipográfia) gyönyörködtető és elegáns. *Kosztolicz Péter* (Magyar Hajózási Egyesület) jó minőségű fotóira mindannyiszor azért is rácsodálkozhatunk, hogy ennyifajta hajó jár Magyarországon? A *Vinczegrafika* tipográfiai munkája erős kommunikációs hatást fejt ki. A következetesen végigvitt *webdesign elemek* – a laptükör elkülönülő blokkjai, a menügombokba írt fejezetcímek, a címek – mellett megjelenő kurzor nyíl és a kék színátmeneteinek hangulati hatása valóban a hálózati révkalauz illúzióját nyújtják. Stílusosak az oldalszámokhoz tartozó kompasz-ikonok is. A sólyán szorgoskodó szakmai tanácsadók és segítők közül meg kell

említeni, kihez köthető a vízre bocsátás elmaradhatatlan rítusa, az ünnepélyes névadás. A *Hálózati révkalauz* című dr. Fodor János egyetemi adjunktus (ELTE BTK) leleménye.

A rakomány

a szállítás lényege. Minél unikálisabb, annál értékesebb. (Képzeljük csak el az első kávészállítmány felett érzett büszkeséget!) A Kiszl-hajó rakománya – hasonlóan a szerző első, *Üzleti információ, céginformáció és a könyvtárak* című könyvéhez* – unikális és gazdag. Magyarországon még nem készült hasonló tematikájú munka. A bevezető szellemes kifejezésével élve, ez az első magyar „webszextáns”, hozzáteesszük, az újszerű vállalkozások esetén szinte törvényszerű hiányosságok, bizonytalanságok nélkül. A hasonló törekvések számára is mintaértékű megközelítést nyújthat a kalauz. Nemcsak a tematikai megközelítésben, a hajózás minden aspektusának (irányítási, rendészeti, környezetvédelmi, közlekedési, szállítási, gazdasági, nemzetközi kapcsolatok, sport) hiánytalan feltárásában jeleskedik a mű, hanem a bemutatott dokumentumok, tájékoztató-tájékoztató eszközök sokféleségében is. A megismertetett és elemzett források között egyaránt megtalálhatók kurrens folyóiratok, archív dokumentumok, közlönyök, szabályzatok, statisztikák, online katalógusok, adattárak, projektek, képgalériák, szöveges és képi információhordozók.

A *Kikötők a hálón* a könyv törzsfejezete. 200 oldalon át kapunk eligazítást az interneten keresztül elérhető, hajózással kapcsolatos információforrásokról és intézményekről. A 10 alfejezet és az ezeken belüli 58 cím gondos alapossggal és széles körültekintéssel kalauzol a *hajózási szervezetek* (államközi, minisztériumi, társadalmi), *közüntézmények* (benne szakkönyvtárak, levéltárak, múzeumok, kiállítóhelyek), *adattárak, fórumok, sajtótermékek, hirdetőportá-*

lok, kikötők, webkamerák, képzési lehetőségek, statisztikai adatok, antikváriumok, árverezőházak között. A pusztá kalauzoláson túlmutató szerzői eszközök közé tartozik a szakzsargon megismertetése, szakértői anyagok idézése és ütköztetése, a történeti háttér megrajzolása, az összefüggések közérthető magyarázata. A kalauz egyik kiemelkedő erénye az erős metodikai megalapozottság. A szerző az egyetemi oktató felkészültségével és gondosságával adja át többek között az online katalógusok használati tudnivalóit, tanít az információk megtalálására, értékel és javaslatot tesz a hatékony tárgyszavas keresésekhez. Ez a módszertani stabilitás lesz az ellenszere annak a természetes sajátosságnak, mint ami az online források illékonyasága és variabilitása. Ezáltal lesz a kalauz akkor is fontos, adaptálható segédeszköz, ha megváltozik egy szervezet neve vagy egy honlap elérhetősége. Az eszközök közé tartozik továbbá az áradó információ megosztása. Megtudhatjuk, hogy a tekintélyes nemzetközi szervezet, a *Duna Bizottság* székhelye Budapesten van. Megismerhetjük a *MAHART* szerteágazó családfáját, s azt, hogy a *Közlekedésbiztonsági Szervezet* honlapjának időrendi listájából visszakereshetők a súlyosabb vízi események. A szerző felhívja a figyelmet a *Magyar Digitális Képkönyvtár* (OSZK) hajózási vonatkozású ritkaságaira, továbbá a *Magyar Nemzeti Filmarchívum Filmhíradók Online* portáljára, ahol az 1914–1943 közötti időszak felvételei közül többek között megnézhetjük az 1932-es jégzajlást a Dunán. E könyv segítségével szerezhetünk tudomást a *Magyar Tengerészek Egyesülete* retrospektív adatbázisáról és a *RIS* (River Information System) *Tudástáráról* (benne például a hajótípusokról, vitorlásismeretekről, kötélfajtákról). Beavat minket a hajóregiszterek, személyhajó katalógusok szolgáltatásaiba. Mindezzel nemcsak a könyvtári tájékoztatás nélkülözhetetlen alpműveként, hanem olvasmányos ismeretközlő műként is tekinthetünk a *Hálózati révkalauzra*. Tudományos kutatók,

* Kiszl Péter: *Üzleti információ, céginformáció és a könyvtárak*. Budapest, ELTE, 2005. 235 p.

gyakorlati szakemberek, hivatásos vagy hobbi szinten „vízi emberek”, gyűjtők számára egyaránt hasznos forrás. Vállalt küldetésének abban is sikerrel megfelelt, hogy a kívülállók számára bepillantást engedjen a hajózők világába. Dr. Kiszl Péter új könyve a dialektika és a retorika harmonikus alakzata. Minden helyénvaló és kellően meggyőző benne.

A bóják és a kódlobogók

a tájékozódást segítik. Alakjukkal és színükkel egyértelmű jelzéseket adnak. A már méltatott tipográfiai jelek mellett a *könyvészeti apparátus* is kiválóan helytáll. A páros címloldal és a verzó tartalmazza az előírt azonosítókat, s kolofoon valóban záradék. Lám, a bibliográfiai adatok tekintetében támasztott szabványi előírások és az invenciózus tipográfia milyen jól megfér egymással! A mű világos szerkezetű, tartalomjegyzéke részletezően informatív. Az *ábrák, táblázatok, hajófotók jegyzéke* fontos adalék. Figyelemreméltóak és valószínűleg az olvasók kedvenc lapjai lesznek a *grafikus adatbázisokat bemutató ábrák, a térképek és a muzeális dokumentumok képei. A szekszárdi Páskum Nyomda* kitűnő munkát végzett.

Mint már említettük, a kalauz műfaját meghaladó közlésmódú műről van szó. Az egy-egy bekezdésben megbúvó olyan érdekességek miatt, mint például a *Kútmúzeum* vagy a *Nemzetközi Duna Nap*, érdemes lenne fontolóra venni egy újabb megjelenés esetén *tárgymutató* szerkesztését.

A záró apparátus három önmagában is tájékoztató értékű anyagból áll. Az első táblázatos formában felsorol 58, honlappal rendelkező *hajózási céget* (a tevékenységi körrel és elérhetőséggel), a második összefoglalja a *komp- és révátkelő-*

helyeket (ki gondolná, hogy 64 van belőlük?), a harmadik: kör- és oszlopdiagramokkal – eddig publikálatlan – *hajózási statisztikákat* közöl (a Magyarországon lajstromozott vízi járművek életkora és számuk alakulása 1989–2008. között, stb.). Itt említjük meg, hogy mindhárom esetben inkább a *függelék* kifejezést használnánk a *melléklet* helyett, hiszen fizikailag nem különül el a könyvtől.

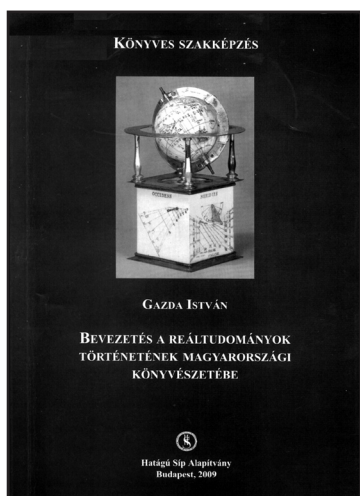
A hajóhídon

olyan kapitány áll dr. Kiszl Péter személyében, aki hiteles személy ezen a poszton. A könyvtár- és információtudomány habilitált szakembere paksi hajós dinasztiába született. A hajózási társaságban ő is tevékenykedik, így nem írhatta volna nála alkalmasabb személy e művet. Tudományszervezői eredményeket is felmutatva, a legjobb erőket megnyerve, csapatmunkában dolgozott. Jártasságot ebben oktatói munkája és rangos szakmai megbízatásai révén szerzett. Nem véletlen tehát, hogy a kötet szerencsés ötvöze a különböző szférákból (felsőoktatás, hajózás, könyvtár- és információtudomány) érkezők hozzáadott tudásának. Kiszl Péter hajója jó sodorvonalban van.

A precíz, mindenre figyelő, átfogó képet adó könyv a *Széchenyi emlékévknek* is tisztelegve jelent meg.

Vörös Klára

A könyv megvásárolható
az ELTE BTK Jegyzetboltjában
(1088 Budapest, Múzeum krt. 6-8.) vagy
megrendelhető az EKF Líceum Kiadótól
(<http://kiado.ektf.hu>).

GAZDA István: Bevezetés a reáltudományok történetének magyarországi könyvészetébe /Gazda István. – Budapest : Hatágú Síp Alapítvány, 2009. – 252 p.
(A könyves szakképzés füzetek, ISSN 1785-8410 ; 16)
ISBN 978-963-7615-56-6

A reáltudományok történetének könyvészete

A Hatágú Síp Alapítvány a könyvkereskedelmi pályára készülő diákok, továbbá a könyves szakma különböző területein tevékenykedők számára 2004-ben indított, *A könyves szakképzés füzetek* című sorozata újabb, immár a 16. kötetrel gyarapodott.

Az eddig közreadott füzetek többnyire különböző történeti témákat dolgoztak fel, mint a könyv története, a magyar könyvkereskedelem kialakulása, a régi könyvek ápolása és restaurálása, valamint egy-egy humán diszciplína, mint például a történelem, a nyelv- és irodalomtudomány, valamint a könyvkultúra hazai forrásainak könyvészete.

A közelmúltban megjelent kiadványban *Gazda István*, az ismert tudománytörténész és bibliográfus arra vállalkozott, hogy a reáltudományok, a matematika és a természettudományi alapstúdiumok, a fizika, kémia, csillagászat, a földtudományok, a botanika a zoológia, valamint az alkalmazott diszciplínák 1945 előtti hazai történetével foglalkozó irodalmát összegezze.

A legtöbb reáltudomány területén már korábban is születtek különböző mélységű összegző jellegű munkák, tudománytörténeti áttekintések, retrospektív bibliográfiák és kalauzok, azonban ezek egymástól függetlenül, eltérő gyűjtőkörrel és szerkezetben készültek.

Gazda István munkája az első, mely a természet- és alkalmazott tudományok történetére vonatkozó irodalmat együtt és egységes szerkezetben tekinti át. Az összeállítás leginkább a bibliográfiai kalauz műfaji kritériumainak felel meg. Kritikai megjegyzéseit a szerző nem az általánosan elfogadott módon az egyes művek felsorolása közben teszi meg, hanem a fejezetek elején ad igényes tudománytörténeti értékelést.

A kötet szerkezetileg három fő részből áll. Az áttekintő jellegű összegző munkákat tartalmazó első fejezet élén találhatók az átfogó tudománytörténeti kézikönyvek, majd ezt követően kerül-

nek bemutatásra a témakör irodalmát regisztráló bibliográfiák és repertóriumok, valamint ismerteti a publikált biográfiai összeállításokat. A további alfejezetekben olvashatók a tudós társaságok, egyetemek, kutatóintézetek, közgyűjtemények történetét bemutató publikációk. A záró alfejezetben találjuk a magyar és külföldi reáltudományi kutatások kapcsolattörténetének szakirodalmát.

A kiadvány leggazdagabb, legterjedelmesebb fejezete a második, mely az egyes reáltudományok irodalmát diszciplínák szerinti tagolásban közli. Valamennyi alfejezet szerkezete, tagolása egységes: mindegyik tudománytörténeti kronológiával kezdődik, ezt követi a főbb történeti munkák, összefoglaló kézikönyvek listája, s a sort a bibliográfiai és biográfiai összeállítások zárják.

A kötet zárófejezete az alkalmazott tudományok, az orvostudomány és gyógyszerészet, az állatorvos-tudomány, az agrártudomány, valamint a műszaki tudományok történetéhez kapcsolódó könyvészeti munkákat ismerteti. Az egyes alfejezetek szerkezete lényegében megegyezik a második fejezet felépítésével, az ott alkalma-

zott struktúrával, azzal a különbséggel, hogy itt a kronológiákat bemutató alfejezet elmaradt, helyette az egyes diszciplínák tudománytörténet-írásának jeles személyiségeiről olvashatunk színvonalas történeti értékelést.

E könyvészeti munka elkészítésére aligha lehetett volna Gazda Istvánnál avatottabb személyt találni. Az ő széles körű tárgyismerete, filológiai precizitása garantálja e hézagpótló kiadvány színvonalát.

Műfajából adódóan e gyűjtemény szükségszerűen válogató jellegű, mégis rendkívül gazdag, s az elkövetkezendő tudománytörténeti kutatások nélkülözhetetlen forrása. E gyűjtemény ahhoz is hozzásegít, hogy megismerhessük a második világháborút megelőző korszak nemzetközi összehasonlításban is elismerést kiváltó hazai természettudományi kutatások teljesítményét.

E kötet gondosan szerkesztett, kellően tagolt, jól áttekinthető, használatát személynév- és intézményi névmutató, valamint internetes adatbázisok mutatója segíti.

Szabó Sándor

Könyvtár- és információtudomány

Általános kérdések

1/2011

SOKOLOV, A. V.: Informaciologija kak šurrealističeskaja gigateoriâ. – Bibliogr. 9 tétel In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2010) 4., p. 5-17.

Az informáciológia mint szürrealista gigaelmélet

Informatika

1990-ben Moszkvában jött létre a Szovjetunió Informatizálási Akadémiája, amely két évvel később nemzetközi szervezetté vált (International Informatization Academy = IIA, www.iiac.org), majd az ENSZ társult tagja lett. A világon több mint 300 részlege van, tagjai között több ezer akadémikus található. 1993-ban a Moszkvai Állami Rádiótechnikai, Elektronikai és Automatikai Intézetben megalakult az informáciológiai tanszék, *Az informáciológia alapjai* kurzus több főiskola tanrendjébe bekerült. A Művelődési Minisztérium 1999-ben nappali, esti és levelező tagozattal megalapította a Moszkvai Informáciológiai Intézetet. V. I. Siforov akadémikus már az 1970-es években felvetette az „informológia” metaelmélet ötletét, amely általánosítja az összes információtípusról és fajtáról meglévő ismereteket, szintetizálja az információval foglalkozó tudományok elméleti eredményeit.

Az IIA működéséhez az elméleti alapokat I. J. Uzvišin, a szervezet elnöke dolgozta ki. Eszerint az információológia általánosító egyedi alaptudomány, amely a világmindenség keletkezésének és fejlődésének okait és forrásait vizsgálja, a tudományok tudománya. Az információ mint jelenség megismerésének szintjei: tapasztalati (empirikus), alkalmazott elméletek, meta-, mega- és gigaelméletek. Teljes meghatározása szerint az információológiát gigaelméletnek kell tekinteni.

A természettudományok területén az információológia magában foglal mindent az elemi részecskéktől a világmindenség meghódításáig, bebizonyítja, hogy a relativitáselmélet csak része a világmindenség általánosító-egyedi elméleteinek. A bioszférával foglalkozó részben figyelmet érdemel az ember információológiai kódja, a világon mindenhol egységes gondolati-képalakító nyelv stb. A társadalmi-kulturális fejezet a humán-kulturológiai szférával, a tudomány, az oktatás, a kultúra információlogizálásával, a világ információológiai védelmével/biztonságával stb. foglalkozik. Az információológiai általánosítások feltárják Newton fizikai, Wiener kibernetikai törvényeiben rejlő ellentmondásokat, pontosítják a Mengyelejev-táblázatot, az információgént javasolva a táblázat első elemének. Uzvišin megfogalmazta az információológia kilenc alaptörvényét, az ötdimenziós egyetemes információs térben bevezette az ún. Uzvišin-állandót.

Az Oroszországi Tudományos Akadémia áltudományokkal foglalkozó bizottsága élesen elítéli a fenti elméletet. Az információológia megjelenésével kapcsolatban azonban két dolgot meg kell említeni: (1) az IIA az 1990-es évek elején, az új társadalmi berendezkedés keresése idején alakult; társadalmi-kulturális egységese abban rejlik, hogy eredményesen imitálta a társadalmi-tudományos tevékenységet, a posztszovjet értelmiség szimbóluma lett. 1993 novemberében az IIA elnöksége határozatot hozott a könyvtárügyi részleg megalakításáról, ami kétségtelenül a könyvtártudomány akadémiai elismertségét jelenti, a nemzetközi szervezet pedig a könyv-

tár- és bibliográfiatudomány akadémikusaival és doktoraival bővült. Az információológiai szemléletnek a könyvtártudományra gyakorolt hatását mutatja, hogy a Belgorodi Állami Kulturális és Művészeti Intézetben „Információológia” címmel kurzust indítottak. Ezt is többféleképpen lehet értékelni: egyrészt jó, hogy az oktatás túlmegegy a számítógépesítésen, másrészt az oktatók nincsenek felkészülve egy új szemlélet átadására. (2) Az információológia az információs megközelítést abszolutizáló világnézetnek, az informatizmusnak a példája.

A fentiek alapján Uzvišin a tudomány Salvador Dalijának tekinthető, az információológia pedig az információ szürrealista vákuum-panteista gigakoncepciójának. A szürrealizmus szembevető és emlékeztető jelenség volt a 20. század irodalmában és képzőművészetében, az információológia pedig egy eredeti és nagy jelentőségű epizód lesz az információ megismerésének oroszországi történetében.

(Viszocsekné Péteri Éva)

2/2011

SOKOLOV, A. V.: Informatičeskie opusy : opus 1. Bluždaâ v debrâh informatizacii. – Bibliogr. 32 tétel In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2010) 8., p. 5-26.

Informatikai ópuszok. 1. ópusz: bolyongás az informatizálás útvesztőiben

Információ; Informatika

Az információ az egyik legelterjedtebb és legtöbb jelentésű szó a mai orosz nyelvben. A tudományos és a tájékoztató irodalomban, a tananyagokban sokféle magyarázata van, amelyek külön-külön hasznosak lehetnek az adott területen, de összesítve zavart okozhatnak. Mint minden létfontosságú érték, az információ is misztikus, mitologikus. Az orosz Könyvtári Enciklopédia szerint, az információ „tényeket objektíven tükröző adat vagy ismeret”, de mi van a mesékkel, a szépirodalommal, a tudományos

feltételezésekkel? A 20. században végbement információs és számítástechnikai forradalom, napjaink globális informatizálása egybeesett a kapitalizmus és a humanizmus válságával, a gazdasági és ökológiai krízissel, az értelmetlen túlfogyasztással. Az információ a világgazdaság fejlődésének legfontosabb forrása, a tudományos-műszaki haladás és a szellemi alkotás fő mozgatója, tehát anyagi erő lett. A könyvtáros szakma helye a jövőben a „Mi az információ?” kérdésre adott választól függ.

Az információ szó elterjedésének történeti elemzése azt mutatja, hogy folyamatosan növekvő népszerűsége nem annyira a megismerés iránti igényeknek, mint a misztifikálásának köszönhető.

A szovjet materialista filozófia idején (1950–1980) kezdetben kétféle értelmezés volt elfogadott: a Shannon-féle és a szignaletikus. Shannon szerint az információ tudományos absztrakció, a szignaletikus koncepció az információ fizikai természetére helyezi a hangsúlyt. Az 1970-es években a szakmai vita eredménye három értelmezés lett: az attributív, a funkcionális és az antropocentrikus (szociocentrikus) koncepció. Az 1980-as évekre a vita kimerült, a dialektikus materializmus nem tudott választ adni a kérdésre.

A posztsovjét filozófiát a pluralizmus szabadsága jellemzi, legitimmé váltak az idealista, dualisztikus és teológiai nézetek. Az objektív idealista és teológiai koncepciók elismerik az információ objektív létezését valamilyen valóságban, ezzel állnak szemben a szubjektív idealista és a szubjektív materialista nézetek. Nem véletlen, hogy Oroszország új vezetői az 1990-es években az információs technológia lemaradását a nemzetbiztonságot fenyegető tényezőként értékelték. Az egységes információs tér minél gyorsabb kialakítását az ösztönözte, hogy a minden természetes és jogi személy számára elérhető állami információs források nélkül a fejlett piacgazdasággal rendelkező, demokratikus jogállam felépítése Oroszországban problémás lehet, vagyis az informatizálás a demokrácia és a piaci reformok biztosítója.

Az információs társadalom fejlesztési stratégiájáról 2008-ban elfogadott dokumentum alapelve, hogy az információs társadalom az emberiség fejlődésének új szakasza. Az áltudományos magyarázatok sorába tartozik az információológia (ld. az 1/2011. számú referátumot), a bioenergoinformatika és a kvantuminformáció. Az információs mitológiával foglalkozók számára a lehetőséget a fogalom határozatlan-sága adja, olyan tulajdonságokkal ruházhatják fel, amilyennel csak akarják. A valós ember nem tud egyszerre két szociogén valósághoz tartozni (társadalmi valóságban élő személyiség, vagy a technogén információs valóságban élő információhasználó lenni). Az információs társadalmat a többi típustól a műszaki-technológiai, társadalmi-gazdasági, politikai és intellektuális mutatók tartalma különbözteti meg. Ezek általánosításával az információs társadalom meghatározása: intellektuálisan fejlett liberális-demokratikus társadalom, ahol nagy teljesítményű számítógépes-kommunikációs rendszerekre épülve teljes az informatizálás mind a társadalmi termelésben, mind az emberek mindennapi életében. Az információs társadalom misztifikálásából és globális ideológiává válásából valójában a multinacionális cégek húznak hasznot. Az információs társadalmat nem a könyvtárosok találták ki, a cél inkább a könyvtárak kiszorítása, mint a javuk szolgálata.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Történet

Lásd 67

Kutatás

3/2011

SHENTON, Andrew K.: Etic, emic, or both? : a fundamental decision for researchers of young people's

information needs. – Bibliogr. In: New review of children's literature and librarianship. – 16. (2010) 1., p. 54-67.

A fiatalok információigényeivel foglalkozó kutatások nézőpontja

Gyermek- és ifjúsági olvasók; Igény; Információkeresés; Iskolai könyvtár; Könyvtártudományi kutatás

A gyermekek és fiatalok esetében is nagyon fontos, hogy információszükségeiket ismerjék azok a könyvtárak és tájékoztató intézmények, amelyek nekik nyújtják szolgáltatásaikat. Az ezzel foglalkozó vizsgálatok és tanulmányok legtöbbje azonban nem közvetlen tapasztalaton alapul, hanem vagy elméleti alapú (a pszichológia, pedagógia, fejlődés- és neveléslélektan megállapításait veszi alapul), vagy a könyvtárhasználati statisztikákból (esetleg célzott mérésekből) von le következtetéseket. Ez – nyilvánvalóan – könyvtárcentrikus, tehát egyrészt nem vesz tudomást a könyvtárat nem használókról, másrészt csak a könyvtár által kielégíthető érdeklődésekre világít rá, illetve inkább a kérést, igényt tapasztalja, holott a kíváncsiság nem azonos a szükséglettel. Az alapkérdés az, hogy a vele foglalkozó felnőtt, vagy maga a fiatal vonandó be mint „célszemély” a vizsgálatba, azaz kívülről vagy belülről próbáljuk-e megismerni egy adott csoport valamely tulajdonságát.

Az egyik érvrendszer szerint mivel a gyermekek és fiatalok majdnem teljesen a felnőttektől függenek szükségleteik kielégítésében, természetes, hogy a felnőttek ismerik leginkább e szükségleteket. Számos tanulmány szerint a gyermek sok esetben nincs is tudatában saját szükségleteinek. Ha pedig érzi is azokat, nehézségei lehetnek annak közlésével: hiányzik a megfelelő szókincsük, egy kérdőív kitöltése bizonyos mértékű olvasási és íráskészséget feltételez. A személyes kérdésfeltevés könnyen tanuló-tanító helyzetbe csúszik, így nem tényleges, hanem „elvárt” (vagy elvártaként vélt) válaszokat kap a kérdező. Végül probléma lehet (gyermekvédelmi szempontból) a szülői engedély is.

A másik érvrendszer kezdhető azzal a morális kérdéssel, hogy megengedhető-e, hogy a társadalom egy csoportja beszél egy másik nevében; ez – nyilván – minél idősebb a gyermekcsoport, annál igazságtalanabb. Viszont minél fiatalabb gyermekekről van szó, annál valószínűbb, hogy a vizsgáló nem azt ismeri meg, ami a gyermeket éppen foglalkoztatja, hanem amit a felnőtt feltételez. Szükséges tehát, hogy a gyermekek információszükségeinek vizsgálatába magukat a gyermekeket vonjuk be, azaz ne kívülről, hanem belülről ismerjük meg azokat.

A hagyományos vizsgálati módszerek azonban nem adnak megbízható eredményeket kisgyermekek és fiatalok körében. Az e körben alkalmazható módszerek egyike az „információorientált út”, ami a legkézenfekvőbb és legegyszerűbb: azt kérdezzük meg, hogy mi az az információ, amit éppen keres (vagy legutóbb keresett). Hátránya, hogy az „információ” kifejezést mindenki másképp értelmezi, és ha a kérdező meg akarja magyarázni, könnyen befolyásolhatja a választadót. Az „életközponthoz vezető út” kerüli az információ szó használatát, az „élet dolgairól” kérdez, nem a tájékozódási szükségletekről. Akár beszélgetés során, akár néhány napos naplővezetést kérve, túl sok adat gyűlhet egybe, amiből nagy munka az információszükségletekre mutatók azonosítása. Annak is nagy a valószínűsége, hogy még azonos helyzet is más-más információigénnyel jár, így a kutató képességein múlik, hogy mennyire tud általánosítható eredményekhez jutni. Egy másik módszer a megoldott probléma után „fejt vissza”, hogy mi segített a megoldásban illetve a szükséges információk megtalálásában, így jut el az információigények felismeréséhez. Ez a módszer elsősorban információkeresésre alkalmas környezetben (pl. iskolai könyvtárban) alkalmazható.

A gyermekek és fiatalok információszükségeinek felmérésére tehát számos stratégia áll a kutatók rendelkezésére, mindegyiknek vannak előnyei és hátrányai. Főleg azok, amelyek „belülről”, azaz közvetlenül a gyermekektől próbálnak adatokat szerezni, nagymértékben függenek a kutató személyétől, viselkedésétől is,

ugyanakkor a gyermekek saját körülményeire jobban rávilágítanak. A gyermekekkel foglalkozó felnőttektől szerzett adatok viszont olyan igényekre is rámutatnak, amelyeket a gyermekek esetleg fel sem ismertek. A leginkább megbízható adatokat a mindkét megközelítést alkalmazó kutatások hozhatják.

(Mohor Jenő)

Tudománymetria, bibliometria

4/2011

AHARONY, Noa: Information literacy in the professional literature : an exploratory analysis. – Bibliogr. In: Aslib proceedings. – 62. (2010) 3., p. 261-282.

Az információs műveltség fogalma a szakirodalomban

Bibliometria; Felmérés; Használói szokások; Terminológia; Szakirodalmi szemle (forma)

A tanulmány az információs műveltséggel és az ennek nyomán kibontakozó irányzatokkal foglalkozó tanulmányokat tekinti át az 1999 és 2009 közötti időszakban a Web of Science (WOS) adatbázis alapján. Az adatbázisban talált publikációk tekintetében egyaránt nyújt *leíró statisztikai elemzést* a dokumentumtípusokról, szakterületekről, szerzőkről, a források címéről, a publikálás évéről, a nyelvről, országról és kulcsszavakról, és *alapos tartalmi elemzést* a kulcsszavakról és referátumokról. A legfontosabb eredmények azt mutatják, hogy az információs műveltség kifejezés különféle jellemzőkkel bír egy további érdekes kontextusban, az egészségügy és orvostudomány területén. Ez a felfedezés azt a tendenciát tükrözi, hogy az információs műveltséget sokan társítják az egészséggel és az orvostudománnyal, és rávilágít, hogy e speciális területen az embereknek mennyire szükségük van az információs műveltségre. A tanulmány arra hívja fel a figyelmet, hogy az információs

műveltség már nem csak a könyvtárosok és oktatók számára fontos kérdés.

(Autoref.)

5/2011

ÅSTRÖM, Fredrik: The visibility of information science and library science research in bibliometric mapping of the LIS field. – Bibliogr. 18 tétel In: The library quarterly. – 80. (2010) 2., p. 143-159.

Az információtudományi és könyvtártudományi kutatás jelenléte a könyvtár- és információtudomány bibliometriai feltérképezése során

Bibliometria; Hivatkozás; Informatika; Könyvtártudomány

Az információtudomány és a könyvtártudomány viszonyáról évtizedek óta tart a vita, és azok a próbálkozások is, hogy megbízható és általánosan elfogadott módszereket alkalmazzanak a tudományterületek elemzésére, nagyon eltérő eredményeket hoztak. Ezért aztán hivatkozás-elemzéseket végeztek, amelyben a könyvtártudomány és az információtudomány eredményeit hasonlították össze külön-külön is, de úgy is mint könyvtár- és információtudományt. Noha nagy különbségek vannak, elsősorban a szerzők síkján végzett elemzésekben, a hivatkozási adatok képe alátámasztja a könyvtár- és információtudományi terület közös koncepcióját, amelyben a könyvtártudomány és az információtudomány a két részterület. Az elemzésekben a változók többsége a könyvtár- és információtudomány interdiszciplináris jellegéből ered, s amely pl. a különböző részterületek hivatkozási gyakorlatában tapasztalható.

(Autoref.)

6/2011

CAMPANARIO, Juan Miguel – CANDELARIO, Antonia: La influencia de las autocitas en el aumento del factor de impacto en revistas de Ciencias Sociales.

– Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 2., p. 185-200.
Res. angol nyelven

Az önhivatkozások szerepe az impakt faktor növekedésében a társadalomtudományi folyóiratok esetében

Bibliometria; Hivatkozás

A *Social Science Citation Index* 1998 és 2007 között feldolgozott folyóiratai alapján vizsgálták az impakt faktor emelkedésének esetleges összefüggését az önhivatkozások mennyiségével. Ehhez kiválasztottak 63 olyan folyóiratot, melynek impakt faktora négy egymást követő csökkenés után emelkedni kezdett, és 23 olyant, ahol az impakt faktor legalább hat éven keresztül folyamatos emelkedést mutatott.

Kétségtelenül megállapítható, hogy az önhivatkozások mennyisége nagy súllyal szerepel az impakt faktort meghatározó tényezők között. Megfigyelhető volt a csökkenés után emelkedő impakt faktorú folyóiratok esetében, hogy a tendencia-változás évében abszolút számokban mérve növekedett az önhivatkozások mennyisége. A legalább hatéves folyamatos emelkedést produkáló folyóiratoknál nem volt megfigyelhető, hogy az önhivatkozások meghatározó szerepet játszottak volna a növekedésben. Arra vonatkozóan, hogy az önhivatkozásokat szándékosan növelték volna az impakt faktor emelése érdekében, azaz, hogy visszaéltek volna egy bibliometriai mutatóval, semmilyen gyanú nem merült fel.

(Mohor Jenő)

7/2011

DING, Ying: Semantic Web : who is who in the field : a bibliometric analysis. – Bibliogr. 28 tétel In: Journal of information science. – 36. (2010) 3., p. 335-356.

A szemantikus web kutatói: bibliometriai elemzés

*Bibliometria; Felmérés; Hivatkozás; Publikálás
-tudományos kiadványoké; Számítógép-hálózat*

A szemantikus web az egyike azoknak a törekvéseknek, amelyek az ember-gép kapcsolat javítását célozzák oly módon, hogy az adatokat a gép számára érthető módon „tálalják” az információk és szolgáltatások közvetítése érdekében. Gyorsan fejlődő és multidiszciplináris terület. A tanulmány a szakterület alapos bibliometriai elemzésére vállalkozott a Web of Science (WOS) és a Scopus adatbázisokból kigyűjtve az 1960-2009 közötti időszak adatait. A Scopusból 44 157 tanulmányt és a hozzájuk tartozó 651 673 hivatkozást, a WOS-ból pedig 22 951 tanulmányt és 571 911 hivatkozást talált. A cikkek és hivatkozások alapján értékeli a szemantikus webbel kapcsolatos kutatási teljesítményt, felsorolva a legtermékenyebb szereplőket, a legfontosabb tudományos kommunikációs csatornákat, a leggyakrabban hivatkozott szerzőket, a legnagyobb hatású tanulmányokat és a kiemelkedő „sztárokat”.

(Autoref.)

8/2011

DORTA-GONZÁLEZ, Pablo – DORTA-GONZÁLEZ, María Isabel: Indicador bibliométrico basado en el índice h. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 2., p. 225-245.
Res. angol nyelven

A h-indexen alapuló bibliometriai mutató

Bibliometria

A tudományos kutatás nagy hatást gyakorol egy ország gazdasági és társadalmi fejlődésére, ám az erre fordítható anyagi források korlátozottak. Fontos tehát a kutatási tevékenységek és eredmények értékelése, a támogatások elosztásának szempontjából is.

A tudományos tevékenység eredményeinek egyike a publikáció. Így az értékelés egyik fontos eszköze a bibliometria. A klasszikus

bibliometriai mutatók (a publikációk száma, a hivatkozások összmennyisége és az egy cikkre jutó hivatkozások átlaga) azonban nem kielégítően mutatja egy kutató valódi „termését”, hiszen erősen befolyásolják az „eldugott” és a túlhivatkozott cikkek.

Hirsh 2005-ös cikke (*An index to quantify an individual's scientific research output*) nyomán a h-index vált az egyik legszélesebb körben használt bibliometriai mutatóvá egy kutató sikerének meghatározására és munkája jövőbeni hatásának előjelzésére. Ezt leginkább – egyrészt – egyszerűségének köszönheti, hiszen egyetlen indikátorról van szó, mely kombinálja a produktumot és a hatást, ráadásul könnyen meghatározható. Másrészt a hivatkozások eloszlásának köszönhető „hosszú fark” (*long tail*) okozta eltérést is kiküszöböli. Kétségtelen ugyanakkor, hogy vannak korlátai is, leginkább abban, hogy diszkriminálja a különböző publikációs habitusú kutatókat, és gyakorlatilag „bünteti” az igényesebbeket, azaz, akiknek kevés, de gyakran idézett publikációjuk van a dömpingszerűen publikálókkal szemben. Ennek kiigazítását célozza a nagy matematikai apparátussal bemutatott kiegészítő indikátor, amely különbséget tud tenni az azonos h-index értéket elért szerzők között azzal, hogy a legtöbb hivatkozást kapott cikkekhez legközelebb esőket (azaz, amelyek a jövőben valószínűleg sok hivatkozást kapnak) is nagyobb súllyal veszi figyelembe.

A javasolt kiegészítő indikátor gyakorlati alkalmazását az nehezíti, hogy a figyelembe vendő publikációkat befogó kör sugarát minden esetben empirikus módon kell meghatározni. Hangsúlyozandó, hogy a javasolt indikátor nem helyettesítheti, csak kiegészítheti a h-indexet, különösen olyan esetekben, amikor az értékelés során ésszerű kétségek merülhetnek fel.

(Mohor Jenő)

9/2011

ROMÁN-ROMÁN, Adelaida – GIMÉNEZ-TOLEDO, Elea: Cómo valorar la internacionalidad de las revistas de Ciencias Humanas y su categorización en

ERIH. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 3., p. 341-377.

Res. angol nyelven

A humán tudományi folyóiratok nemzetköziségének értékelési lehetőségei

Folyóirat; Szakirodalom -humán tudományi

A tudományos és szakfolyóiratok nemzetközisége olyan minőségi jellemző, amit egyre nagyobb mértékben vesznek figyelembe mind az értékeléssel foglalkozó, mind az anyagi támogatásról döntő illetékesek.

Tíz év ezelő foglalkozó szakirodalmából a nemzetköziségnek három jól mérhető és legkevésbé vitatott mutatóját emelték ki: a szerkesztőség mellett működő tudományos tanácsadó testület összetételét, a megjelentetett cikkek szerzőinek hovatartozását és a nemzetközi adatbázisokban való jelenlétet. 36 kiválasztott spanyol humán tudományi folyóiratot vizsgáltak meg a fenti szempontok alapján. Figyelembe vették a tanácsadó testületek esetében a külföldi tagok arányát és az országok számát, a cikkek esetében hasonlóképpen a nemzetközi cikkek arányát és az országok számát, a jelenlét esetében a különböző kategóriájú adatbázisokban való feldolgozottságot, illetve a folyóirat webes elérhetőségét. (Az adatbázisokat a tudományos publikációk értékelését vizsgáló csoport – *Grupo de Investigación de Evaluación de Publicaciones Científicas* – aszerint kategorizálta, hogy milyen szigorú követelményeket támaszt a feldolgozandó folyóiratokkal szemben.)

A folyóiratokat mind az egyes szempontok, mind azok összesítése alapján sorrendbe állították. A folyóiratok durván harmada vitathatatlanul magas fokú nemzetköziséget mutat mindhárom szempont szerint, másik közel harmada világosan, de nem olyan kiemelkedően nemzetközi jellegű, végül a fennmaradó több mint egyharmad kétségtelenül magas színvonalú folyóiratnak viszont igen csekély a nemzetközi elterjedtsége. Az említett 36 folyóirat mindegyike szerepel az ERIH (*European Reference Index for the*

Humanities) adatbázisban, ám – meglepő módon – az a négy folyóirat, amely a vizsgálatban a legmagasabbra értékelt nemzetköziséget mutatta, az ERIH-ben C kategóriájú, ugyanakkor a sorrend alsó részén található két folyóirat A kategóriájú az ERIH szerint.

Fontos megjegyezni, hogy az itt felhasznált három mutató kétségtelenül könnyen megállapítható és egyértelműen utal a nemzetköziségre, azonban a nemzetközi jellegnek további mutatói lehetnek. Elemezhető a publikációk témájának nemzetközisége, a cikkek hivatkozásainak és a kapott hivatkozások belföldi/külföldi aránya. Tekintettel a különféle értékelések közötti elté-

résekre, ajánlatos, hogy minden értékelő tegye egyértelművé, hogy milyen kritériumok alapján állapította meg a közreadott rangsort, illetve, hogy az összehasonlíthatóság érdekében az alkalmazott módszerek világosak, átláthatók és tárgyyszerűek legyenek.

(Mohor Jenő)

Információszerzés (information management)

Lásd 10, 121

Könyvtár- és tájékoztatásügy

Általános kérdések

10/2011

BERNIUS, Steffen: The impact of open access on the management of scientific knowledge. – Bibliogr. In: Online information review. – 34. (2010) 4., p. 583-603.

A nyílt hozzáférés hatása a tudományos ismeretek szervezésére

Felsőoktatási intézmény; Hozzáférhetőség; Információszerzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A cikk az open access (OA) hatását vizsgálja a tudományos ismeretek létrehozására, visszakeresésére és továbbítására. Ennek során a hangsúlyt a tudományos kutatásra mint a felsőoktatási intézmények egyik kulcstevékenységére helyezi. Meghatározza az OA potenciális előnyeit a hagyományos előfizetés-alapú publikálási modellel szemben a tudományos kutatók szemszögé-

ből. (A cikk szemléletmódja alapján analitikus koncepcionális kutatás.) Először a szervezeti tudás létrehozásának SECI-modelljét alkalmazza a tudományos információ szervezésére (az egyetemmel mint szervezettel). A második lépésben az így létrejövő keretet használja fel az OA tudományos ismeretek szervezésére gyakorolt hatásainak bemutatására. Az OA gyorsítja a tudományos ismeretek létrehozását és elősegíti terjesztését. A szakterületi repozitóriumoknak kell a legjobb feltételeket nyújtaniuk a tudományos ismeretek kereséséhez. Továbbá gazdaságossági szempontból az OA jelentősen képes csökkenteni a tudományos kommunikáció költségeit. A cikkben a vizsgálat tárgya a tudományos kutatás. Annak érdekében, hogy teljes képet alkothassunk, a nyílt hozzáférésű tartalmak információszerzési folyamatokra gyakorolt hatását az oktatásban és vezetésben is figyelembe kell venni. A cikkben megfogalmazott eredmények hasznosak lehetnek a felsőoktatási intézmények döntéshozói számára, különösen az OA kezdeményezés finanszírozása tekintetében.

(Autoref. alapján)

11/2011

SOKOLOV, Arkadij Vasil'evič: Knižnost'. Internet. Intelligentsztnost'. – Bibliogr. 17 tétel In: Bibliotekovedenie. – (2010) 3., p. 21-27.

Könyves kultúra, internet, intelligencia (1. rész)

Értelmiségi olvasó; Információs társadalom; Művelődéstörténet; Olvasás

Minden kultúra tevékenységi forma, a kommunikációs kultúra a társadalmi kommunikáció történetileg kialakult formája. Típusai: beszélt, írott, nyomtatott és információs kultúra. A *könyves kultúra* írott és nyomtatott kommunikációs kultúra, amely biztosítja az írott és nyomtatott üzenetek (dokumentumok) létrehozását, szervezi mozgásukat a társadalomban.

Az *intelligencia* a személyiség szellemi állapota, amelyet az intellektus (értelmi fejlettségi szint) és az etikai önmeghatározás definiál. Az intelligens személyiségek két típusa: az *intelligensek* (Radiscev, Szaharov) és az *intellektuálok* (Nagy Péter, Lenin, Gajdar). A 20. század végén elterjedt annak a híre, hogy az orosz értelmiség (intelligensek) végre eltűnik a történelem porondjáról, helyükre jól tájékozott, ésszerűen gondolkodó, nyugati típusú intellektuálok jönnek; a könyvekkel tele szobákat felváltja egy miniatűr notebook és a széles sávú hálózat. A könyvbarát értelmiség, a Gutenberg-galaxis lakóinak jövője a képzett és kreatív emberek szubjektív törekvéseitől és a kommunikációs kultúra változásának, alakulásának objektív törvényeitől függ.

Az oroszországi szellemi élet történetében nem nehéz felfedezni az értelmiség és a könyves kultúra együttes fejlődését a kereszténység megjelenésétől kezdődően. A kéziratos könyvek kultusza Nagy Péter cár reformjaiig egyedülálló volt. A könyvnyomtatás és az ún. polgári írás széles körű elterjedése, az orosz felvilágosodás a képzett és lelkes könyvbarátoknak volt köszönhető. Ebben az időben a népet felvilágosító és gyógyító tanítókat, orvosokat, könyvtárosokat tartották értelmiséginek, a kör a 20. században

írókkal, tudósokkal, mérnökökkel, művészekkel és egyéb „szellemi munkásokkal” bővült.

A Gutenberg-galaxis törvényei:

1. Minden civilizált társadalomban a műveltség és az alkotó önkifejezés alapja a könyv; és fordítva: a társadalom könyvkultúrája az emberek műveltségének és kreativitásának forrása.
2. A könyves kultúra szellemi-erkölcsi tartalmát az általánosan ismert, intelligens írástudók alakítják; és fordítva: az erkölcstelen irodalom a társadalom alacsony műveltségi szintjének bizonyítéka.
3. A társadalom tagjainak a könyvvállományok tartalmához történő szabad hozzáférése az adott nemzedék könyvvelenes értelmisége korlátozza, és fordítva: minél nagyobb a könyvvelenesség, annál alacsonyabb a társadalom műveltsége.

Érdekes megjegyezni, hogy a Szovjetunióban a teljhatalom idején a cenzúra és az ideológiai nyomás ellenére az irodalom támogatta az értelmiségi szellemet, letéteményese volt az orosz klasszikusok gondolatszabadságának és humánus ideáljainak. Főleg a „visszadobott” és szamizdat irodalom (és nem a tömegkommunikációs eszközök) vezetett a Szovjetunió válságához.

A 3. törvény értelmében a szólás- és sajtószabadságnak az oroszországi társadalomban a műveltség növekedésével kellett volna járnia, a valóságban azonban az emberbarát (altruista) és önzetlen értelmiséget gyorsan kiszorította az etikailag gátlástalan intellektuálok határtalan egoizmusa. Bár a könyvkiadásban nő a címek száma, a példányszám nem növekszik; a kis példányszám a könyvek piaci árának emelkedéséhez vezetett. Tematikáját tekintve a könyvkiadás nem a tudományos és művészeti könyvek javára bővült, a posztszovjet társadalomban érzékelhető az intelligencia csökkenése (igazolódik a 2. törvény).

Az olvasási kedv mérséklődése a Gutenberg-galaxis végét jelenti: aki nem olvas, annak nincs szüksége se kiadókra, se könyvtárakra, se könyvesboltokra. Az olvasás szerepvesztése járvány-

szerűen terjed, 2010-ben az oroszok 42%-a csak ritkán, 35%-a egyáltalán nem olvas könyvet. Az olvasás iránti érdektelenség még feltűnőbb a fiatalság körében. Ezek a tények egyértelműen az orosz könyves kultúra kimerülését, az orosz intelligencia végét jelzik.

(Viszocsekné Péteri Éva)

12/2011

SOKOLOV, Arkadij Vasil'evič: Knižnost'. Internet. Intelligentnost'. – Bibliogr. 11 tétel In: Bibliotekovedenie. – (2010) 4., p. 20-26.

Könyves kultúra, internet, intelligencia (2. rész)

Értelmiségi olvasó; Információs társadalom; Kommunikáció; Számítógép-hálózat

Marshall McLuhan alapelve, hogy az emberiség szellemi és anyagi fejlődését nem a munkaeszközök és a természet meghódítása, vagy a gazdaság és a politika határozza meg, hanem a kommunikációs kultúra szintje. Az alkalmazott kommunikációs eszközöktől függően az emberiség történetét négy korszakra osztotta: az írásbeliséget megelőző barbárság (az ember hallgat); az írásbeliség (fő helyre a látás kerül); Gutenberg kora (az emberek jobban hisznek a holt betűknek, mint az élőszónak); az elektronikus eszközök korszaka (a hallás és a látás szintézise).

McLuhan elméleteit az 1960-as években, a televízió széles körű terjedésének kezdetekor fogalmazta meg. Nem látta előre a számítástechnika lehetséges fejlődését, a hipermédia megjelenését. Ezzel együtt a formálódó globális információs-kommunikációs közeget logikus McLuhan-galaxisnak nevezni. McLuhan igazságtalan volt a könyves kultúrával szemben, az individualizmus, az egoizmus, a militarizmus, a nacionalizmus terjesztésével vádolta, figyelmen kívül hagyva, hogy könyvek nélkül lehetetlen lett volna a technogén civilizáció. A McLuhan-galaxis tárgyi alapja (szubsztrátuma) a galaxisban cirkuláló üzenetek alapját képező szám

(digit). A közkönyvtárakban az elektronikus dokumentumok és a hagyományos kiadványok már régóta egymás mellett találhatók. A Google számos művelődési és könyves programot indított, köztük 2006-ban a Kongresszusi Könyvtárral együttműködve a *Digitális Világkönyvtár* projektet. Ily módon az intelligens könyvbarátok (bibliofilek) saját kezűleg alakítják át a Gutenberg-galaxist McLuhan-galaxisá.

A McLuhan-galaxis törvényei:

1. A digitalizálás az információs-kommunikációs kultúra alapja; és fordítva: az információs (multimédiás) kultúra feltételezi a társadalmi kommunikáció digitalizálását. A digitalizált társadalmi kommunikáció fő csatornája az internet.
2. Az információ áru, a kommunikáció tökebefektetési terület, az információs kultúra a tömegek irányításának és fizetőképes igényeik kielégítésének eszköze.

Sajnálatos módon a kommercializálódott internet nem csak a könyveket ellenzők eszköze a korlátlan szólásszabadság idején, hanem a posztindusztriális társadalomban segíti az intelligenciaszint csökkenésének folyamatát. Az internetre épülő információs kultúra új ember típust alakít ki, az őseitől testileg és szellemileg eltérő *homo informaticust*. Az új információs technológiák új lehetőségeket nyitnak az alkotóerő megvalósításához, fejlesztik a gondolkodást, a térlátást, az újdonságérzetet; ugyanakkor a könyvolvasás hiányában az ember már nem a szavak világában él. Az internet létszükségletté válhat, függőséget okozhat, vonzereje egyesek szerint abban van, hogy az embert a virtuális hálózati világba helyezve bekapcsolja az ősi társadalom genetikai emlékét, ily módon beíródik a társadalom genetikai kódjába. Abszurd helyzet alakul: a humán értelmiség a konzervatív könyves kultúrával szolidáris, a cinikus intellektuálok pedig a haladó digitalizálással. A paradoxon következménye a széplelkű értelmiségiek veresége, mivel emberbarát és toleráns viselkedésüket régmódinak és reakciónak ítélik. Oroszországnak azonban nem csak a digitalizálásért lelkesedő intellektuálokra van

szüksége, hanem olyan irracionális értékekre is, mint a lelkiismeret, önzetlenség, tolerancia, a kultúra mélységes tisztelete, s ezeket mindig az értelmiség képviselte.

Az értékek megőrzésében a könyvtáraknak van fontos szerepük. Még nincs megfogalmazva, de léteznie kell a McLuhan-galaxis 3. törvényének az információs kultúra intelligenssé tételéről. Valószínűleg a Web 2.0-nak szerepe lesz abban, hogy az intellektuális *homo informaticus*ból intelligens *homo postinformaticus*, a Könyvtár 2.0 állandó használója váljék.

(Viszocsekné Péteri Éva)

13/2011

STURGES, Paul – GASTINGER, Almuth: Information literacy as a human right. – Bibliogr. In: Libri. – 60. (2010) 3., p. 195-202.

Az információs műveltség mint emberi jog

Használoi szokások; Használók képzése; Hozzáférhetőség; Szellemi szabadság; Tájékoztatás szabadsága

Az ENSZ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 19. cikkelyében foglalt szellemi szabadságjogok egyértelműen kapcsolatba hozhatók egy konzekvens kormányzati, szakértői és civil társadalmi felelősséggel, amely a szellemi szabadság tényleges gyakorlásához szükséges feltételek megteremtésére vonatkozik. A társadalmi médiák és a felelős számítógép-használat képviselői szintén egyre inkább hasonló következtetésekre jutnak, a média- és a számítógépes műveltség jelentőségét hangsúlyozzák. Ez a fajta következtetés a figyelmet természetesen az információs műveltség központi jelentőségére irányítja. Miközben számtalan gondosan kidolgozott program létezik az információs műveltség oktatására, ezek főleg a gyakorlati szempontú igényeket elégítik ki. Azonban az olyan általános értelmű nyilatkozatok, mint a 2003-as Prágai Nyilatkozat (The Prague Declaration) „A társadalom információs műveltségéért”, és

a 2005-ös Alexandriai Kiáltvány (Alexandria Proclamation), úgy tűnik, az emberi jogokból, különösképpen a 19. cikkelyből kiindulva igyekeznek megalapozni az információs műveltséggel kapcsolatos tevékenységeket. A cikk szerint emberi jogi nézőpontból kiindulva az információs műveltség egy stabil, tág interpretációjához érkezünk. Ez a modell magában foglalja a média-, számítógépes, webes, és jelentős mértékben az állampolgári ismereteket, ami inkább szolgálja az emberi igényeket, mint az információs szakemberek által megállapított prioritások. A cikk gyakorlati és tudományos szempontból is hangsúlyozza e megközelítés jelentőségét.

(Autoref.)

Lásd még 38, 121

Nemzeti könyvtárügy

14/2011

BARBRO, Thomas: Swedish libraries : an overview. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 36. (2010) 2., p. 111-130.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Áttekintés a svéd könyvtári rendszerről

Könyvtárügy

A svéd könyvtári infrastruktúra igen fejlett, a svéd lakosság jelentős hányada könyvtárhasználó. A cikk áttekintést nyújt az ország könyvtári rendszeréről. Bemutatja a közkönyvtárak, az egyetemi és a főiskolai könyvtárak kialakulását és fejlődését. Kiemel néhány speciális könyvtári gyűjteményt (pl. a hangos könyvek és Braille írású dokumentumok könyvtárát). Ismerteti az 1997-es könyvtári törvény hátterét. Áttekinti a nemzeti irodalompolitikát, valamint a svéd írókra, fordítókra és illusztrátorokra vonatkozó javadalmazási rendszert. Az új szervezeti rendszerben a nemzeti könyvtár felügyeli a közkönyvtá-

rákat és a felsőoktatási könyvtárakat egyaránt, a közkönyvtárak és a tudományos könyvtárak között pedig mélyül az együttműködés. (A svéd könyvtárügyről ld. még a 17/2011. és a 80/2011. számú referátumokat.)

(Autoref.)

15/2011

KEKKI, Kirsti: Ministry of Education and Culture sets National Library policies In: Scandinavian public library quarterly. – 43. (2010) 2., p. 14-17.

A finn Oktatási és Kulturális Minisztérium könyvtárügyi programjai

Állami irányítás; Fejlesztési terv; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár

A finn Oktatási és Kulturális Minisztérium tanácsosa írásában a finn könyvtárügy irányításának fontos alapelveit és eredményeit vázolja.

A tárca úgy időzíti könyvtári programjait, hogy azok a kormány új programjaiba bekerülhessenek. A jelenlegi kormányprogramban (2007-2011) olvasható rész a 2006-2010-es könyvtárfejlesztési programból (*Library development program 2006-2010*) származik, amely kimondja, erősíteni kell a könyvtárak szerepét olyan helyi szolgáltatásként és többféle szolgáltatást nyújtó rendszerként, mely segíti a lakosság tanulását, információ- és kulturális ellátását. Ez a szöveg szerepel a tárca *Könyvtári stratégia 2010* (*Library strategy 2010*) című programjában is, amely kimondja, hogy változatos, magas színvonalú információkat és szolgáltatásokat kell biztosítani az egész országban az ajánlások felhasználásával. (Az alapvető szolgáltatások továbbra is ingyenesek.)

Egy kis, gyéren lakott országban fontos, hogy a könyvtárügyben dolgozók azonos célokat képviseljenek a szolgáltatások fejlesztésében, s a döntéshozók és a politikusok egységes, megbízható képet kapjanak a könyvtáros szakmáról, és szívesen támogassák törekvéseit.

A jogszabályok és az országos programok célja, hogy a könyvtárigazgatóknak eszközzel és útmutatókkal szolgáljon a munkájához (amikor pl. a helyi döntéshozók előtt az anyagi források szükségességét kell indokolniuk). Az országos stratégia abban segíti a könyvtárakat, hogy alternatív elképzeléseket nyújt. A jogszabályok és az állami források biztosítják a szolgáltatások minőségét és a hozzáférést (mind az átmenet, mind a gyorsuló digitális fejlődés során).

Az állami stratégiai programok szétszágazása a könyvtárakban azoknak a könyvtárosoknak a közreműködésével valósult meg, akik nem félnek az új dolgoktól. Mit sem ér a stratégia, ha a települések nem állnak mellé. Itt is fontos az országos adatok és tények ismerete: ezek nélkül sem értékelni, sem tervezni nem lehet.

Az első könyvtári törvény (*Library Act and Decree, 1998*) céljait a *Könyvtárak szabályozása 2001-2004* (*Library policy 2001-2004*) bontotta ki részletesen, s a könyvtárak helyi, regionális és országos feladatait tartalmazta. Emellett minőségbiztosítási ajánlásokat is megfogalmazott, bátorítva a könyvtárakat, hogy a település határain átlépve regionálisan működjenek együtt. Rögzítette a könyvtári szolgáltatások általános alapelvét is: a minőségbiztosítás révén a könyvtár részfelelősséget vállal a lakosság információellátásáért.

A kilencvenes évektől a tárca a regionális kooperációt, a fejlesztési programokat és a tartalommal kapcsolatos szolgáltatásokat támogatta, az elmúlt években pedig fokozott mértékben segítette a minőségi központi szolgáltatásokat a közkönyvtárak központi könyvtárában és a finn nemzeti könyvtárban.

Az állam és a települések közötti feladatok megosztását a 2010-es könyvtári stratégia (*Library strategy 2010: policy for access of knowledge and culture*) szabályozta: a települések a létesítmény, a személyzet, korszerű dokumentumok és eszközök, míg az állam a folyó költségek, a beruházások, bibliobuszok és fejlesztési programok biztosításáról gondoskodik. Fontos elem, hogy a könyvtáraknak nem izoláltan, hanem a közigazgatással összefogva, együtt kell

biztosítaniuk a lakosság információellátását. (Sajnálatos módon az ún. információs társadalmi szerződés nem valósult meg, de a téma újra felbukkant a *Finnish public library policy 2015* című dokumentumban.)

A 2006-2010-ről szóló fejlesztési programot (*The library as a multi-service centre in rural and densely populated areas*) szándékosan a települések és szolgáltatások strukturális átalakítása előtt fogalmazták meg. A program szándéka, hogy még jobban tisztázza a könyvtár jövőbeli szerepét és fő célját a dinamikus vidéki élet részeként, s alternatív megoldásokat kínál a helyi könyvtári és mobil szolgáltatásokra.

A következő időszak a 2009-es közkönyvtári stratégiai programnak (*Finnish Public Library Policy 2015: National strategic areas of focus*) megfelelően a szakértelemre és a minőségre koncentrál. A programban az is szerepel, hogy a könyvtárak szoros versenyre kényszerülnek a hálózati szolgáltatások népszerűsége miatt a többi szereplővel is. Ebben a helyzetben a könyvtárak alapvető tevékenységük javításával tudnak csak helytállni. A jövőbeli sikerek érdekében olyan hozzáadott értékekkel kell előrukkolniuk, melyre senki más nem képes; a sikerért meg kell dolgozni. Ezek azok a célkitűzések, amelyek mellett az új jogszabályok előkészítése során az új partnerhálózatokkal együtt elkötelezték magukat.

(Murányi Lajos)

16/2011

MANILOVA, Tat'ána L'vovna: Zasedanie kolegii Ministerstva kul'tury Rossijskoj Federacii „O problemah material'no-tehničeskogo osnašeniâ bibliotek i vnedreniâ novejših informacionnyh tehnologij” In: Bibliotekovedenie. – (2010) 4., p. 15-19.

Az orosz kulturális minisztérium kollégiumának ülése „A könyvtárak anyagi-műszaki ellátása és a legújabb információs technológiák bevezetésének problémái” címmel

Állami irányítás; Fejlesztési terv; Könyvtárügy

2007-től Oroszországban az állami szervek fokozott figyelmet fordítanak a könyvtárakra. A gosuslugi.ru portálon kulturális szolgáltatásként egyelőre csak a könyvtárak szerepelnek. A közép- és hosszú távú tervekben megfogalmazott feladatokat a jelenlegi anyagi-műszaki alapokon nem lehet megoldani, az anyagi bázis és a bérezés mindig is nagyon alacsony szinten mozgott. A válság ellenére viszonylag kedvezők a körülmények ahhoz, hogy a minisztérium fokozza a könyvtárak anyagi-műszaki helyzetének javítására és az információs technológiák bevezetésére irányuló erőfeszítéseit.

Az országos statisztika szerint 2010-ben 45,8 ezer közkönyvtár volt, közülük 9 a minisztériumhoz, 260 nagyobb irányítási egységek végrehajtó szerveihez és 45,5 ezer a helyi önkormányzatokhoz tartozott. 2000 óta többszörösére nőtt a számítástechnikai és adatátviteli eszközök (számítógépek, másológépek, faxok, internetkapcsolat stb.) száma, ugyanakkor csökkent a saját járművel rendelkező könyvtáraké. A regionális központi könyvtárakban esedékessé vált a terület növelése és a technológiai folyamatok korszerűsítése, erre a 2006–2011. évi tervek 2,8 milliárd rubelt irányoznak elő. A könyvtárak anyagi-műszaki bázisának korszerűsítésére indult „*Falusi könyvtári modellek kidolgozása*” projekt (2006–2009) keretében 180 modellkönyvtár létesült, ezek nyomán kétezer falusi könyvtárat korszerűsítettek. A „*Könyvtárakkal nem rendelkező lakott települések mobil ellátási rendszerének kialakítása*” projekt (2009) keretében hat bibliobusz készült el, 2010-re további ötöt terveztek. Ezekre nagy igény van, mivel Oroszországban a lakott települések negyedében nincs állandó könyvtár, a meglévőknek pedig nincs sok lehetőségük korszerű szolgáltatásokra. A Kulturális Minisztérium számos javaslatot állított össze a könyvtárak informatizálására, ide sorolható a 2,2 milliárd rubeles, 2012-ig szóló, a könyvtáraknak az internethez való csatlakozására irányuló projekt, a 2011–2020. évekre szóló „*Információs társadalom*” projekt, vagy

a szociális és egészségügyi minisztériumnak a különböző fogyatékkal élők kiszolgálását célzó „Elérhető közeg” projektje.

A Kulturális Minisztériumhoz tartozó szövetségi könyvtárakat külön-külön kell kezelni, mivel az állományok nagysága, gyűjtőköre, az olvasók száma és összetétele, a valódi és virtuális belépések száma stb. szerint lényegesen eltérnek egymástól. Közös, hogy mindegyikük tudományos-módszertani központként működik, kiadói tevékenységet folytat, van saját honlapja vagy portálja. Közös problémájuk az alapterület nagysága, többen helyiségeket is bérelnék. Mindnyájukat érinti a raktári terület fokozódó válsága, mivel a szövetségi szintű könyvtárakban a gyarapodás messze meghaladja a selejtezést. Több könyvtárban is folynak átépítési, rekonstrukciós munkálatok, a legégetőbb probléma továbbra is az Oroszországi Állami Könyvtár új épületének tervezése, és az építkezés megkezdése. A védelmi rendszerek kialakítása és fejlesztése, beleértve a tűzvédelmet is, könyvtáranként változó, a finanszírozási lehetőségektől függ.

A szövetségi könyvtárakban 1990 óta folynak számítógépesítési munkák: elektronikus katalógusok épülnek, folyik a digitalizálás, a források és a szolgáltatások elérhetők a honlapokon. Gyorsítani kell a számítógépparkok és a szoftverek megújítását (csak az Oroszországi Állami Könyvtárban évente több mint ötszáz gépet kell venni). A halaszthatatlan informatizálási munkákra legalább 160 millió rubel szükséges. Az anyagi-műszaki ellátással és az új információs technológiák bevezetésével kapcsolatos kérdések megoldását tovább már nem lehet halogatni, a sokéves alulfinanszírozás és a jelenlegi helyzet már a közeljövőben is jelentős károkat okozhat.

(Viszocsekné Péteri Éva)

17/2011

Time for culture In: Scandinavian public library quarterly. – 43. (2010) 2., p. 20-22.

Svédország: kormányrendelet a kultúráról

Feladatkör; Jogszabály -könyvtárügyi; Könyvtári rendszer -országos; Központi szolgáltatások; Nemzeti könyvtár

Svédországban a könyvtári szolgáltatások magas színvonalúak minden könyvtártípusban, melyeket közpénzből finanszíroznak. Jellemző a konvergencia: egyre több egyetemista használja a közkönyvtárakat, sok iskolai könyvtárat integrálnak a helyi közkönyvtárba. A fejlesztések során törekednek a tudományos és a közkönyvtárak közötti szakadék áthidalására és a regionális határok átlépésére.

Napjainkban megfelelő áttekintésre és együttműködésre van szükség a nemzeti könyvtár, a regionális és a települési könyvtárak között a svéd könyvtári törvény szellemében (1996), ezért javaslat született, hogy a Svéd Nemzeti Könyvtár (SNK) tudományos feladatain túl legyen felelőse ennek az országos helyzetkép elkészítésének, ösztönzője az együttműködésnek és fejlesztésnek azokban a könyvtárakban is, amelyek fenntartói a régiók és a települések. A kormányzat megbízta az SNK-t, készítsen tervet ezeknek a feladatoknak a gyakorlati megvalósítására. (A tudományos és a felsőoktatási könyvtárak nem tartoznak a nemzeti könyvtár hatáskörébe, tehát a jövőben is megőrzik önállóságukat.)

Az SNK a megyei könyvtárakkal együtt ellenőrzi a könyvtári törvény megvalósítását, s végzi a vonatkozó információk és statisztikai adatok szolgáltatását; a megyei könyvtárak segítik és kiegészítik az SNK munkáját. Mivel az SNK elsősorban tudományos tevékenységet folytat (a nyomtatott kulturális örökség megőrzése és feltárása mellett), és nincsenek tapasztalatai a közkönyvtárak terén, a kormányzat biztosítja számára a szükséges speciális forrásokat. A már említett feladatok mellett gondozza a nemzeti online katalógust (LIBRIS), a digitalizálásban szerzett tapasztalatai révén e szektorban is fontos szerepe lehet. Jelenleg ugyan a Svéd Kulturális Tanács (*Kulturrådet*) az országos nemzeti könyvtári statisztika felelőse, de ez a feladat átkerülhetne az SNK-hoz, és a megyei könyvtárakkal kooperálva végeznék az adatgyűjtést.

A megyei könyvtárak feladata a terület könyvtárainak fejlesztése és megújítása. Költségvetésük 30%-át az állam, 70%-át megyékük biztosítja. Vannak kölcsönzőközpontok és kötelezpéldány-könyvtárak, amelyek a könyvtárközi kölcsönzések központi intézményei (a stockholmi Nemzetközi Könyvtárnak is ez a feladata). Az országos könyvtári szolgáltatások infrastruktúrájában a megyei könyvtárak a kulcsszereplők, de a kormányzat szeretné tisztázni és kibővíteni feladataikat (a koordinálásban és a minőségfejlesztésben). Ebben a helyzetben az SNK és a Vakkok Könyvtára közötti együttműködés alapvető fontosságú, és további fejlesztést kíván.

A legújabb (2009. évi) iskolai könyvtári statisztika szerint a tanulók egyötödének semmilyen iskolakönyvtára sincs. Az iskolák nyolcvan százaléka közkönyvtárakból kölcsönöz, ott olvas, tájékozódik. A könyvtári törvény kimondja, hogy megfelelő iskolai könyvtárakra van szükség, amelyek a tanulókat olvasásra és a szakirodalom használatára ösztönzik, biztosítják a tananyagot, s amelyek fenntartói a települések. Az oktatási törvény tervezete (2009) kimondja, hogy minden tanulóknak biztosítani kell az iskolai könyvtárat. (A fentiekben leírt koordinációs elvek szerint az SNK statisztikai adatgyűjtésének ki kell terjednie az iskolai könyvtárakra is.)

A könyvtári törvény 1997-ben lépett hatályba, s előírta, hogy minden településen a lakosság számára közkönyvtári szolgáltatást (köztük ingyenes kölcsönzést) kell biztosítani. (A 2004. évi módosítás a könyvtárak együttműködését is előírta.)

A *Kulturrádet* ugyan összesíti a statisztikai adatokat, de nem vállalkozik a települések fejlesztési terveinek – és a könyvtári törvény végrehajtásának – értékelésére sem, ezért a kormányzat úgy döntött, hogy ezt a jelenlegi ciklus során el kell végezni, a felmerülő javaslatokat pedig 2010-ben közre kell adni.

(Murányi Lajos)

Lásd még 11, 77, 80

Együttműködés

Lásd 47, 97

Jogi szabályozás

Lásd 17, 95

Könyvtárosi hivatás

18/2011

ZAHARENKO, Marina Pavlovna: Privlekatel'nost' bibliotečnoj professii dlâ molodeži : opyt sociologičeskogo issledovaniâ In: Bibliotekovedenie. – (2010) 3., p. 112-117.

A könyvtáros szakma vonzereje a fiatalság számára: szociológiai kutatások tapasztalatai

Felmérés; Könyvtárosi hivatás; Pályakezdő könyvtáros

Az utóbbi két évtizedben a könyvtáros szakma társadalmi helyzete Oroszországban is megváltozott, az a vélemény alakult ki, hogy a szakmát a más téren sikertelen emberek művelik. Alacsony fokú a szakma társadalmi elismertsége, fontossága, vonzereje. Az általános tapasztalatok szerint egy életképes szervezetben a munkatársak kor szerinti megoszlása egyenletes: 30 éves korig, 31–35 éves korig és 45 év felett egyaránt 30–35%. Ezzel szemben a könyvtári munkatársak átlagéletkora 45–55 év, a fiatalok aránya nem haladja meg a 17–20%-ot.

A könyvtárak munkaerő helyzetéről nincsenek össz-oroszországi kutatások, csupán regionális és városi szinten végzett helyi szociológiai vizsgálatok ismertek. A könyvtárosok szám szerinti összetételéről objektív képet csak a 2010-re tervezett, szövetségi szintű népszámlálás eredményei adhatnak. Addig is az Oroszországi

Könyvtári Egyesület égisze alatt elkezdődött egy komplex szociológiai kutatás *Fiatal munkatársak az oroszországi közkönyvtárakban* címmel. Az első szakasz 2009-ben májustól novemberig tartott, decemberben és 2010 januárjában megtörtént az elsődleges feldolgozás. A második szakaszt 2010. május–decemberre tervezték, ekkor tíz, legjellemzőbbként kiválasztott régióban fogják vizsgálni a munkaerő helyzetét. A kutatás célja a fő motívumok feltárása, a szakmai tevékenységre ható pozitív és negatív tényezők meghatározása. A reprezentatív felméréshez az űrlapokat elektronikus és postai úton terjesztették, közzétették az egyesület honlapján és a szakfolyóiratokban. A vizsgálatokhoz a válaszok közül 1280-at jelöltek ki – gyakorlatilag az összes létező közkönyvtártípus képviselve volt. Az elemzéshez életkor szerinti (18–21, 22–25, 26–30, 31–35 évesek), végzettség szerinti (felsősokú könyvtárosi, felsőfokú egyéb, középfokú könyvtárosi, középfokú egyéb szakmai, általános középfokú), a munkával való megelégedettség szerinti (teljesen elégedett, elégedett, de nem teljesen, „inkább nem, mint igen”, nem) csoportokat alakítottak. A vezetőket és az alkalmazottakat külön kezelték (arányuk 1:4). A válaszadók majdnem fele városi közkönyvtárban dolgozik, ötöde gyermek és ifjúsági könyvtárban, falusi könyvtárban 5%-uk. A kérdőív 9 kérdést tartalmazott, a válaszok zártak vagy félig zártak, választhatók vagy nem választhatók voltak, és lehetőség volt egyéni megjegyzésekre is. Külön blokkban szerepeltek a hagyományos kérdések: kor, nem, munkában eltöltött idő, beosztás, végzettség. Három kulcskérdés volt: „Elégedett-e a munkájával?”, „Munkájában a legvonzóbb ...”, „Elégedetlenségének lehetséges okai?”

A válaszok alapján megállapítható, hogy az elégedettség függ az életkortól és a végzettségtől, a munkában töltött idő növekedésével csökken a teljesen elégedett munkatársak száma. A szakma legvonzóbb tulajdonságainak megjelöléséhez 11 lehetőség közül lehetett többet is választani, az elégedetlenséghez pedig 13 lehetőség közül többet. A foglalkozásban a legvonzóbbnak a válaszadók több mint fele az információhoz való

folyamatos hozzáférés lehetőségét, a kulturális-műveltségi szint növelését és az emberekkel folytatott munkát jelölte meg, ezeket objektív és egyetemes mutatóknak is lehet minősíteni. Az elégedetlenségre okot adó listából a válaszadók háromnegyede az alacsony fizetést, harmada a szegényes műszaki hátteret, ötöde a szakma lenézettségét jelölte meg.

Összefoglalva: a könyvtárak fiatal munkatársainak motivációja egészében véve pozitív, a szakmához való viszonyukra lényeges hatással van életkoruk, végzettségük, munkában eltöltött idejük és beosztásuk.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Lásd még 20, 81

Oktatás és továbbképzés

19/2011

APPLETON, Leo: LolliPop for learning resources : information literacy staff training within further education. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 42. (2010) 3., p. 191-198.

Az információs műveltség oktatása könyvtárosoknak egy brit továbbképzési intézményben

Felmérés; Felsőoktatási könyvtár; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Személyzet; Továbbképzés

Az információs műveltségnek fontos szerepe van a továbbképzésben is. A könyvtárosok informatikai jártasságának fejlesztésére kétféle, a virtuális tanulási közegben használható programot fejlesztettek ki, a Pop-I eredetileg a közkönyvtárosok információs műveltségének fejlesztésére szolgált. A LolliPop pedig ennek továbbfejlesztett, a felsőoktatási könyvtári szektorra alkalmazott változata, amelyet az Egyesült Királyság számos egyetemén és főiskoláján al-

kalmaztak mind a személyzet, mind a hallgatók képzésében.

A *West Cheshire College* jelentős továbbképző és felnőttoktatási intézmény (csak központi campusán több mint húszezren tanulnak); *Learning Resources* (tanulmányi források) részlege könyvtárral, információtechnológiával, elektronikus tananyagokkal és digitális média-szolgáltatásokkal támogatja a hallgatók munkáját. Ugyancsak ez a részleg a tanulási technikák és az információs műveltség oktatásának gazdája is. Ennek érdekében dolgozták ki 2006-ban a *Springboard* (ugródeszka) oktatási programot, amely a dolgozatírástól a bibliográfiai hivatkozás gyakorlatáig, az információkeresési technikáktól a prezentáció-készítésig sok mindenre kiterjedt. A virtuális tanulási környezet (*virtual learning environment* – VLE) bevezetésével szükségessé vált, hogy egy ehhez alkalmazkodó, az információs műveltséget támogató programot találjanak. A LolliPop bevezetése mellett döntöttek, és azt először a *Learning Resources* személyzetén „próbálták ki”, akik számára a részvétel kötelező volt.

A projekt minden szempontból sikeresnek bizonyult: a LolliPop nyomán azok, akik saját informatikai felkészültségüket „nem igazán”-ra értékelték, átkerültek a „meglehetősen” csoportba, a „meglehetősen”-ből pedig „nagyon” lett. A LolliPop hatékonyan működik a virtuális tanulási környezetben, és – mivel ez frissen bevezetett, és a továbbképzési szektorban még nem igazán ismert forma – segít is a VLE megismerésében.

(Mohor Jenő)

20/2011

BEWICK, Laura – CORRALL, Sheila: Developing librarians as teachers : a study of their pedagogical knowledge. – Bibliogr. In: *Journal of librarianship and information science*. – 42. (2010) 2., p. 97-110.

Felmérés a könyvtárosok pedagógiai ismereteiről

Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Felmérés; Használók képzése -felsőoktatásban; Könyvtárosi hivatás; Könyvtárosképzés, dokumentálóképzés

A könyvtárosok széles körű bevonása az információs jártasság oktatásába aggodalmat keltett tanári szerepükkel kapcsolatban. Ennek ellenére kevés kutatás foglalkozik azzal, hogyan tesznek szert pedagógiai ismeretekre, és hogyan gyakorolják ezeket. A szerzők kérdőíves módszert alkalmaztak a főleg mennyiségi adatok összegyűjtésére 82 brit felsőoktatási intézményben dolgozó szakreferens oktatói szerepéről, pedagógiai képességeiről és szakmai képzettségéről. A kérdőív szerkezete és az adatok értelmezése két szakértői interjún és egy szakirodalmi szemlén alapult. A felmérésből kiderült, hogy a megkérdezettek számos oktatással kapcsolatos tevékenységben vesznek részt, ami munkájuk fontos részét képezi. A feltevésekkel ellentétben többségük magabiztosnak érzi magát az oktatással kapcsolatban, és úgy érzi, megvan hozzá a kellő tudása, mivel tanítási tapasztalataik során elméleti pedagógiai ismereteket is szereztek. Bár szakmai képzettségük hasonló volt, többségük részt vett egy rövid kiegészítő képzésen. A válaszadók támogatják az oktatói modul beillesztését az alapfokú szakmai képzésbe, és személyre szabott kurzusok szervezését a jelentős oktatási tevékenységet folytató könyvtárosok számára.

(Autoref.)

21/2011

MUNIQUE, Ilona: Das Fachwissen in Form halten : the next generation : Präsenzveranstaltung versus virtuelles Lernen. – Bibliogr. lábjegyzetben In: *BuB*. – 62. (2010) 7/8., p. 528-531.

Res. angol és francia nyelven

A szakmai ismeretek frissen tartása. Az új generáció szempontjai: virtuális tanulás vagy személyes jelenlét?

A szakmai továbbképzés legismertebb formái továbbra is a szemináriumok és a tanfolyamok, amelyek a tanulók személyes jelenlétét igénylik. Ezeket vagy „házon belül”, vagy egy központi helyszínen szervezik, rendszerint valamilyen szponzor szervezet (tanácsadó testület, minisztériumi osztály, magánvállalat stb.) meghívására, ami egy célcsoportnak szól. Ezek rendszerint egynapos oktatási formák. Félnapos tanfolyamokat általában konferenciákhoz vagy egyesületi rendezvényekhez kapcsolódva szoktak szervezni.

A virtuális oktatási környezet nem helyettesíti az interszónális kapcsolatokat, de sok előnyt kínál, és kibővíti a lehetőségeket. A hagyományos oktatási tevékenység továbbra is „osztálykeretekben” folyik. Ha ezt kiegészítik média és egyéb IT-eszközökkel, azaz virtuális elemekkel, bizonyára alkalmas lesz a fiatal, hálózaton felnövő generációk számára is. Az átmenet egyik oktatási formából a másikba egyre gördülékenyebb, az elvárások magasabbak, és az eredményesség egyaránt múlik a résztvevőkön, a szervezőkön és az oktatókon. Mindez nem feltétlenül gazdaságosabb, mint korábban remélték, de sokkal rugalmasabb, izgalmasabb, és – mindenekfelett – sokkal inkább témára orientált. Mindazonáltal eljött az ideje a könyvtárosok továbbképzésében is a paradigmaváltásnak. Ez már megtörtént a kutatás és a felnőttképzés területén.

(Autoref.)

22/2011

STEIERWALD, Ulrike: Kann man Verantwortung lernen? : Leadership Coaching im Master-Studium der Hochschule Darmstadt In: BuB. – 62. (2010) 4., p. 315-320.

Res. angol és francia nyelven

Vezetési ismeretek (coaching) oktatása a
Darmstadti Egyetem mesterkurzusának keretében

A Darmstadti Egyetem média tanszékén folyó informatikai és műszaki mesterképzés egyik fő célja a vezetési ismeretek elsajátíttatása a hallgatókkal. A program az elmélet helyett a gyakorlati képzésre helyezi a hangsúlyt, amelynek során a hallgatók szituációs szerepjátékok (amelyekben ők játsszák a vezetőket) segítségével értik meg, mit jelent másokat irányítani, és ez milyen következményekkel jár.

E gyakorlatoknál fontos szempont volt, hogy a vezetői magatartás nem lehetett fölérendelt szerep, és a vezetői szerep nem helyettesíthető a spontán „valódiságba” vetett naiv hittel sem. Csak a megfelelően értelmezett szerepgyakorlás, amely lehetőséget nyújt a valódiság és a szerep, a személy és a személyiség közötti átváltozás játékára, képes a résztvevők vezetési képességeinek és felelősségvállalásának feltárására és fejlesztésére. Így „nőtte ki magát” a személyzeti vezetésről tartott hagyományos szeminárium vezetői *coaching* tanfolyammá.

Sokan úgy vélik, az egyetemi képzés keretében oktatott coaching nem utánozhatja igazából a való életet, és minden hallgató csak „belenőhet” a vezetői pozícióba. Mindkét kifogás helyénvalónak tűnik, de az alternatívákat is figyelembe kell venni. Ha a személyzeti vezetés csak a való életben sajátítható el a legjobban, fennáll a veszélye az antihumánus viselkedésnek, és az embereket nem szabad kitenni a kísérletezgetésnek.

A legfontosabb cél, hogy a hallgatók megtanulják, a humánerőforrás-menedzsment területén nem léteznek szabványos megoldások, előre megírt forgatókönyvek. Inkább egyrészt az empátia gyakorlására és objektív megfigyelésre, másrészt elemző problémamegoldásra van szükség.

(Autoref.)

23/2011

SUKIASÂN, È. R.: Kak segodnâ učit bibliotecznyh menedžerov v Rossii i za rubežom In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2010) 8., p. 49-54.

Hogyan képzik ma a könyvtári menedzsereket Oroszországban és külföldön?

Továbbképzés; Vezetés

A cím csak Oroszországban érthető, mivel a legtöbb országban a menedzsereket nem képzik, hanem továbbképzik a vezetés területén. Oroszországban az iskolapadból egyenesen főiskolára került fiatalokat készítik fel a könyvtári vezetésre. Míg az USA-ban a könyvtári szakembernek először rátermettségét kell bizonyítania, addig Oroszországban a publikált szakirodalom alapján összeállított tananyagot kell megtanulnia, és ebből szóbeli vizsgát kell tennie. A hallgatók nincsenek hozzászokva az írásbeli vizsgákhoz, ennek tapasztalataira pedig később nagy szükségük lenne, például pályázatok írásakor. Az USA-ban a fiatal szakembereket először rövidebb tanfolyamokra küldik, elemzik eredményeiket és kudarcaikat. Oroszországban a fiatalok kezdeményezéseit szóban minden vezető támogatja, senki sem akadályozza meg őket abban, hogy javaslatokat tegyenek, de közvetlenül nem tudnak részt venni az intézményt érintő távlati kérdések megvitatásában, mivel a döntéseket általában az igazgató által megbízhatónak ítélt csapat készíti elő.

A személyzeti vezetéssel foglalkozó oroszországi szerzők könyveit tanulmányozva elmondható, hogy a benne foglaltakat ugyanolyan nyugodt stílusban írják le, ahogy az egyetemeken az előadásokat tartják, nem érdekli őket, hogy közben a hallgatók mit csinálnak. Az USA-ban a monográfiákban és a tankönyvekben a szerzők

lehetőleg formalizált szövegeket adnak közre, sokszor táblázatos formában, kérdésekkel, helyzetelemzéssel nehezítve az olvasást. Ezt a stílust az oroszországi szakemberek nem tudták azonnal átvenni, számos tankönyv még ma is „Előadás-sorozat” címmel jelenik meg, és még az „erről a következő előadáson” kifejezés is megtalálható bennük. Van azonban néhány tartalmában, stílusában és formájában új könyv – orosz szerzők művei, oroszul, tartalmuk viszont (közmondások, szólások, példák, törvények) amerikai, angol vagy ausztrál eredetű. A külföldi tapasztalatokat az orosz életből vett példákkal, helyzetekkel, jogszabályokkal kellene illusztrálni úgy, hogy a tartalom az oroszországi élet-szemléletet tükrözze.

Sok évvel ezelőtt a szerző sikeres vezetőképző foglalkozásokat tartott Karéliában, módszere ismert, csak senki sem alkalmazza. Bár az oktatás tartalma nem képezi a cikk tárgyát, annyit meg kell jegyezni, hogy a mintegy 10 évvel ezelőtti tananyagok ma már valóban nem használhatók. Az eltelt idő alatt lényegesen változott a jogi, gazdasági helyzet, ezzel a könyvtárigazgatók is tisztában vannak. A kérdés csak az, hogy a fiatal, friss diplomás menedzserek valódi támogatást tudnak-e nekik nyújtani.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Szabványok, normatívák

Lásd 63

Konferenciák

Lásd 102

Könyvtárak és tájékoztatási intézmények

Nemzeti könyvtárak

24/2011

KLUKOWSKI, Bogdan: Biblioteka Narodowa Gruzji
In: Poradnik bibliotekarza. – (2010) 7/8., p. 15-18.
: ill.

A Grúz Nemzeti könyvtár

*Könyvtártörténet -nemzeti; Nemzeti könyvtár;
Országgyűlési könyvtár*

A főváros orosz nevéől eleinte *Tifliszi Nyilvános Könyvtárnak* nevezett későbbi nemzeti könyvtárat 1846-ban alapították a grúz politikai és szellemi élet ismert alakjai. Ez volt az első nyilvános könyvtár a Kaukázusban. 1849-ben a gyűjtemények együttesen több mint 13 ezer kötetet számláltak, és a könyvtár nyelvi sokszínűségére jellemző, hogy állományában 19 nyelven találhatunk műveket. 1929-től a *Grúz Parlament Könyvtára*, másik nevén a *Nemzeti Könyvtár*, a Tbiliszi Földbank épületében van, amely az idők során további két épülettel bővült. 2006-ban egy újabb, több mint 20 éve a Nyilvános Könyvkamarához tartozó épületet adtak a nemzeti könyvtárnak a benne található grúz nyelvű régi nyomtatványokkal együtt.

Az egymáshoz közel eső épületekben több olvasóterem is található: központi olvasóterem, tudományos, pedagógiai olvasó, folyóirat-olvasó (főként elektronikus formátumú folyóiratokkal). Külön olvasótartanak fenn a francia, angol, német nyelvű kiadványok számára, valamint az egyes gyűjteményrészekből (térképgyűjtemény, grafikai, zenei gyűjtemény) való kiszolgálásra. A legtöbb olvasóban elektronikus katalógus áll rendelkezésre. 2007 eleje óta internetes szol-

gáltató központ, valamint egy gyermekrészleg is működik a könyvtárban.

1852-ben a könyvtár a Kaukázus teljes területére vonatkozóan megkapta a kötelespéldányjogot. 1868-ban a nyilvános könyvtár egyesült a *Kaukázusi Múzeummal*, 1913-ban pedig az addigi *Tifliszi Nyilvános Könyvtárból* a *Kaukázusi Múzeum Tudományos Könyvtára* lett. Elhelyezési problémák miatt a gyűjteményeket 1914-ben bedobozolták, és így tárolták mintegy 10 éven át. 1923-ban az egykori nyilvános könyvtár helyén megnyitották a *Grúz Nemzeti Országgyűlési Könyvtárat*, amely 1937-ben tovább gazdagodott az 1880 és 1927 között működött *Grúziai Olvasásnépszerűsítő Társaság* értékes állományával. 1993-ban a kormányzat megerősítette a kötelespéldányjogot.

A könyvtár állományában a cikk keletkezésekor közel 4 millió könyv, 232 ezer kötet folyóirat és 52 ezer napilap volt található. A különgyűjtemények nagy grúz írók és egyéb jelentős személyiségek magángyűjteményeit, grúz nyelvű régi nyomtatványokat, kéziratos énekeskönyveket stb. tartalmaznak. A *Georgica* központ bővelkedik a grúziai vonatkozású hazai és külföldi kiadású kiadványokban.

A könyvtár katalógusai minden dokumentumtípusra kiterjednek a nyomtatott könyvtől a plakáton keresztül a CD-ROM-ig. A könyvtár eleinte egészen 1991-ig a nem könyv jellegű dokumentumok elektronikus leírásainak elkészítésekor orosz mintákat követett, majd 1997-ben került sor a teljes függetlenedésre, amikor a nemzeti könyvtár elkezdte az ISBD alkalmazását. A tbiliszi egyetem könyvtáros tanszékével karöltve készítették el a *„Dokumentumok bibliográfiai leírása”* című saját kiadványt.

Az elektronikus könyvtár 2001-ben jött létre. Klasszikus irodalmi műveket találunk itt a szerzők rövid életrajzaival, valamint egy ógrúz szótárat. „Grúz klasszikus irodalom” címszó

alatt 93 grúz klasszikus szerző művei érhetők el fordításokban. E gyűjtemény 2500 könyvet foglal magában, teljes szöveges, kulcsszavas kereshetőséggel. Az e-könyvtár másik részében grúz, orosz és angol nyelvű munkák találhatók. A könyvtár harmadik részét képező elektronikus archívum oktatási anyagokat, könyveket és egyéb publikációkat tartalmaz a tudományok széles köréből.

Az adatbázisokat és az elektronikus katalógusokat naponta átlagosan 250 olvasó használja. A könyvtár szerverein összesen 64 ezer könyvet, folyóiratot vagy egyéb nyomtatványt találunk a grúz irodalom, történelem vagy újságírás területéről.

A könyvtár fenntartója az állam, éves összkiadásai elérik az 1 millió USD-t. Az 520 személyt, köztük 440 könyvtárost foglalkoztató könyvtár szolgáltatásai ingyenesek. A Grúz Könyvtárosok Egyesületével karöltve jelenteti meg a könyvtár a „Grúzia Könyvtára” („Sakartvelos Biblioteka”) című, angol és orosz nyelvű összefoglalókkal megjelenő folyóiratot.

A könyvtár neve gyakran változott az évek során: a Szovjetunióhoz való tartozás idején a *Grúz Köztársaság Állami Könyvtára* volt, majd 1990-ben a *Grúz Nemzeti Könyvtár* nevet kapta, 2006-tól pedig a mai grúz állam atyja és alapítója iránti tiszteletből az *Ilja Csavcsavadze Grúz Nemzeti és Országgyűlési Könyvtár* nevet viseli. 1991-től tagja az IFLA-nak.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 46, 73, 92, 110, 114, 115

Felsőoktatási könyvtárak

25/2011

BARCLAY, Donald A.: The myth of browsing : academic library space in the age of Facebook In: American libraries. – 41. (2010) 6/7., p. 52-54.

A böngészés mítosza – egyetemi könyvtári terek a Facebook korában

Böngészés; Egyetemi könyvtár; Ésszerűsítés; Gépi információkeresés; Könyvtáráépület -egyetemi, főiskolai; Szabadpolc

2009 végén a Syracuse-i Egyetemi Könyvtár igazgatója a gazdasági realitások, a helyhiány és az új technológiák által kínált lehetőségek láttán ismertette terveit, amelyek szerint a könyvtári szabadpolcos állomány egy részét – többnyire kevésbé használt könyveket és bekötött folyóiratokat elszállítat a távoli raktárakba. Az így felszabadult helyet közös munkára és tanulásra alkalmas terek kialakítására kívánták szánni. A kar és sok esetben az egykori és a jelenlegi diákok is úgy jellemezték az ötletet, hogy „örültség”.

A hasonló ötletekkel szembeni ellenállás két feltételezésen alapul. Az első a könyvkiválasztásban a böngészés fontosságát hangsúlyozza, a második szerint a könyvek jelenléte nyomán kialakuló különleges atmoszféra elősegíti a tudományos munkát. Történetileg ugyanakkor nem is kell nagyon sokáig visszatekinteni, hogy lássuk: a böngészés csak néhány évtizede jelent meg lehetőségként, hiába érezzük úgy, hogy ez az idők kezdetétől fogva alapvető joga a tudományos munkát végzőknek. A második világháború előtt egyetlen egyetemi könyvtár sem adott erre lehetőséget.

A böngészés alkalmat adhat véletlenszerű rátalálásokra, felfedezésekre, azonban erre csak akkor van lehetőség, ha a könyvek a polcon vannak. Azok a könyvek, amelyekre a legnagyobb igény mutatkozik, jellemzően használatban vannak. Ha valami csoda folytán valamennyi katalógusban lévő könyv kint van a helyén, akkor is minden mű csak egy helyen lehet, még akkor is, ha több témához kapcsolódik. E mellett további fizikai korlátok is vannak. A böngészés hatékonyságát gátolja, ha a könyvet a legfelső vagy a legalsó polcon helyezik el.

Létezik egy olyan hiedelem is, hogy ha a könyv fizikailag nincs jelen, akkor többé nem érhető el, illetve nem található meg. Ennek éppen az ellenkezője igaz. A meglévő és a fejlődő online keresési eszközök nyomán sokkal könnyebben megtalálhatók, mintha a könyvespolcon állná-

nak. A kulcsszavas keresésekkel, a referátumok, ismertető, mintafejezetek elérésével a hagyományos osztályozási technikáknak sok korlátja áthidalható. Ráadásul olyan projektek nyomán, mint a Google Books vagy a HathiTrust egyre több könyv tartalmához férhetünk hozzá online. Ha szükséges a művet papíron is a kezünkbe fogni, akkor a print-on-demand (nyomtatás igény szerint) szolgáltatások nyomán azok olcsón és gyorsan rendelkezésre állnak.

A tér jobb kihasználása nem jelenti, hogy az egyetemi könyvtárat internetkávézóvá változtatják. Jóllehet a könyvek pusztán jelenlétének is üzenetértéke van, nem valószínű, hogy 2 millió, többnyire használatlan könyv jobban hordozza ezt az üzenetet, mint 200 ezer intenzíven használt. Világos ugyanakkor, hogy a nagy mennyiségű könyvállományok helyben tartása egyre inkább fenntarthatatlan luxussá válik.

Kihívást jelent a helyben lévő állományok nagyságát úgy csökkenteni, hogy ne vesszen el a könyvtár „lelke”, és az egyetemmel se kelljen értelmetlen „háborút viselni”. Ez a kihívás a felsőoktatási könyvtárosoktól azt kívánja, hogy hatékonyan kommunikálják az intézmény célkitűzéseit, hogy a könyvtár a jövőben is megmaradjon olyan helynek, ahova az emberek szívesen mennek gondolkodni és tanulni.

(Tóth Máté)

26/2011

BÄRTSCH, Christine – BENITZ, Susanne: Die Spitzenbibliothek der Schweiz : ETH-Bibliothek Zürich als Gastgeberin der 11. InetBib-Tagung : Rasante Entwicklung zur grössten nationalen wissenschaftlichen Informationseinrichtung In: BuB. – 62. (2010) 4., p. 304-306.

A zürichi Államszövetségi Műszaki Főiskola Könyvtára a 11. InetBib-konferencia házigazdája

Felsőoktatási intézmény; Főiskolai könyvtár -műszaki

A zürichi Államszövetségi Műszaki Főiskola könyvtára, amelyet 1853-ban alapítottak az

egykori politechnikai főiskola könyvtáraként, s akkor egy könyvtárossal működött, ma Svájc legnagyobb informatikai intézménye, a természettudományi és a műszaki információ országos központja. Hétmillió állományából 2,7 millió könyvet és folyóiratot, 2 millió jelentést, 1,6 millió fényképet, 5 200 nyomtatott és 11 200 digitális folyóiratot, 140 szakmai adatbázist biztosít használóinak. A digitális szövegek (e-text) száma közel 100 ezer, ebből 48 ezer elektronikus könyv (e-Book).

A több tucat fiókkönyvtár mellett ugyancsak a főiskola könyvtárához tartozik két fontos kulturális intézmény: a Max Frisch-archívum és a Grafikai Gyűjtemény. A könyvtárban 200 munkatárs mellett hetven segédkönyvtáros dolgozik.

A főiskola főépületében található központi könyvtár a helyhiány miatt szabadpolc nélküli raktári kölcsönzéssel és rendkívül kevés olvasói munkahellyel működik egyáltalán nem korszerűen. A könyvtár szíve valójában a Campus Science Cityn dobog, a főiskola másik helyszínén. Itt a város szélén sok fontos tanszék működik és további fejlesztés is várható. A könyvtár tervei szerint itt fog megépülni „A jövő információs centruma”.

(Katsányi Sándor)

27/2011

HOHMANN, Tina: Neue Lernorte : Learning und andere Grids an der Universität von Warwick. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliothek. – 34. (2010) 2., p. 163-170.

Res. angol és francia nyelven

A tanulás új színterei: tanuló- és más egységek a Warwick Egyetemen

Egyetemi könyvtár; Könyvtárárpület -egyetemi, főiskolai

Az egyesült királyságbeli Warwick Egyetemen létesült információs egységek (ún. *gridek*) kialakításukkal és innovatív koncepciójukkal példaként szolgálhatnak a megújulást kereső

felsőoktatási könyvtárak számára. A tanulmány azt mutatja be, miként működnek ezek az egységek a gyakorlatban, miben áll sikerük titka, s milyen szerepet játszanak ebben az építészeti és belsőépítészeti megoldások.

2003-ban az a döntés született az egyetemen, hogy az összes diákintézményt egy korszerűsített épületben (university house) helyezik el. Egy központi kávéház mellett ide került az igazgatóság, a diáktanácsadó és a külföldi diákokkal foglalkozó iroda, valamint a munkaközvetítő. Itt kapott a könyvtár egy 1 350 m²-es területet, majd az érdekeltek bevonásával kidolgozták a terek használatának koncepcióját. Így jött létre a tanulást kiszolgáló egység (*learning grid*), ahol a teret az egyéni és a csoportos tanulás számára alakították ki – 24 órás nyitva tartással, 10 ezer kötetes kézikönyvtárral, korszerű információs technológiával és diákfelügyelettel (*student advisors*) – elsősorban az alsóévesek számára. 2006-ban a központi könyvtár korszerűsítése kapcsán lehetőség nyílt arra, hogy a learning grid koncepcióját egy másik használói csoportra, a kutatókra és doktoranduszokra is kiterjesszék: így jött létre 2008-ban két szinten a kutatást szolgáló egység (*research grid*). Itt már könyvtárosok (support officers) teljesítenek szolgálatot, és a terek kialakítása sem olyan „fiatalos”.

A legújabb egység az egyetemi oktatást szolgálja (*teaching grid*), és az új módszertani megoldások kipróbálására biztosít lehetőségeket – konferenciák, ülések rendezésével (pl. az elektronikus tanulásról). Itt már könyvtárosok és oktatók alkotják a személyzetet (*teaching advisors*).

Komoly szerepet játszott a koncepció megvalósításában – a rendelkezésre álló magas összeg mellett – a környezet kialakítása (rugalmas és átlátható térkialakítás, minőségi anyagok beépítése és a legkorszerűbb eszközök felhasználása). A szerző részletesen bemutatja az egységek kialakítását és működését, számos fényképpel és alaprajzzal illusztrálja a megoldásokat. A tanulmányt az egyik diák véleménye zárja: „Több ez, mint egy könyvtár.”

(Murányi Lajos)

28/2011

MANUEL, Sue – DEARNLEY, James – WALTON, Graham: Strategic development of UK academic library websites : a survey of East Midlands university libraries. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 42. (2010) 2., p. 147-155.

A brit felsőoktatási könyvtárak honlapjainak stratégiai fejlesztése. Felmérés az East Midlands-i egyetemi könyvtárakról

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Honlap; Igény

A felsőoktatási könyvtárak honlapjainak stratégiai fejlesztése folyamatos feladat. A könyvtárak számára hozzáférhető módszerek, amelyek által megismerhetik saját weboldaluk használatát, szintén folyamatosan változnak. A brit felsőoktatási könyvtárak egy csoportjáról készített előzetes felmérés betekintést nyújt az általuk alkalmazott módszerekbe és folyamatokba. A tanulmány rámutatott néhány kérdéses pontra, melyek a használói igényeket kielégíteni képes weboldalak fenntartásával kapcsolatban merültek fel. A szóban forgó könyvtárak példája bizonyította, hogy gyakorlati lépéseket tesznek a honlapok fejlesztése céljából. Ugyanakkor néhány esetben az intézmény ügyvitel korlátozta a könyvtárak honlapfejlesztési törekvéseit. A tanulságokat felhasználják a brit felsőoktatási könyvtárakról készülő nemzeti felmérésben.

(Autoref.)

29/2011

SEEHOLZER, Jamie – SALEM, Joseph A.: The learning library : a case study of the evolution from information commons to learning commons at Kent State University Libraries. – Bibliogr. In: College & undergraduate libraries. – 17. (2010) 2/3., p. 287-296.

Az információs köztértől a tanulási köztérig. Esettanulmány a Kenti Állami Egyetem könyvtárában

A Kenti Állami Egyetem könyvtárában 2003-ban avatták fel az információs közteret. Az információs köztér a felsőoktatási könyvtárakban olyan központi helyszínt jelent, ahol egymáshoz közel állnak rendelkezésre a technikai eszközök és a könyvtári referenz szolgáltatás. A számítógépes munkaállomások közelében használhatják az olvasók a számítástechnikai helpdesket és a nyomtatott információforrásokat. A hallgatók a munkaállomásokról elérhetik az online katalógust, kereshetnek az interneten és elektronikus adatbázisokban, feladataik elkészítéséhez rendelkezésükre állnak a szükséges szoftverek, a technikai és a professzionális kutatási segítség. Az információs köztér kialakítása Kentben (és mindenütt) azt célozta, hogy a könyvtár ne csak megtalálni segítsen a szükséges információt, hanem segítsen akkor is, amikor a használók az információval további munkát végeznek. A korszerű technikával felszerelt tantermek kialakítása, a kényelmes terek, az egyéni és csoportmunkára alkalmas bútorzat beszerzése, az évéssel-ivással kapcsolatos szabályok rugalmas kezelése, kávézó létrehozása szintén részei a köztér fejlesztésének. Mindez összefügg „a könyvtár mint hely” mozgalommal; a fejlesztéseket ugyanakkor felgyorsította a digitális forradalom, a hallgatói közösség változása és a közös tanulás térhódítása.

Az információs köztér által nyújtott szolgáltatások egy része új a könyvtárak számára, igénybevételekhöz a felsőoktatási intézmény nem könyvtáros szakembereinek szakértelmére és együttműködésére is szükség van (multimédiás projektek, tutorálás, korrepetálás, szoftverhasználat stb.). Kentben például hallgatói multimédia-stúdiót hoztak létre, a multimédiás ismereteket beépítették az információs jártasságok közé. Bevezették a digitális kamerák, videokamerák és hasonló eszközök kölcsönzését. Az oktatási központ tanácsadást működtet a matematika és a kreatív írás tárgyakhoz kapcsolódva. A csoportmunkához a termeket és a különböző konzultáci-

ókat elektronikusan lehet előjegyezni. Bizonyos szolgáltatások integrálódtak.

Az információs köztérre való áttérés óta eltelt csaknem tíz év alatt a könyvtár honlapját kétszer újították meg, és az online katalógust is korszerűsítették. Most a mobil elérésen dolgoznak, folyik a használói igények felmérése. A referenz munkában is korszerű eszközöket alkalmaznak. Van online könyvtárbemutató, távoktatás, kurzusoktól független használóképzés videókkal („How do I?”), online eseménynaptár, saját keresési eszköztár. Összefoglalva: arra törekednek, hogy az egyetemi könyvtár az egyetemi élet szerves részévé váljon.

A használóközpontú szemléletnek köszönhetően az információs köztér (amely Bennett szerint „támogatja a felsőoktatási intézmény küldetését”) időközben tanulási köztérre kezdett átalakulni (amely viszont – Bennett megállapítását folytatva – „valóra váltja a küldetést”). A tanulási köztér az egyetem működésére is kihatott; hozzájárult ahhoz, hogy a legkülönbözőbb igényekkel jelentkező hallgatókat az egyetem meg tudja tartani, és segítse eredményes tanulásukat. További fejlesztésén gondolkodnak (több tér a hallgatóknak, hosszabb nyitvatartási idő, további szolgáltatások a hallgatók számára). Fontos teendő az egyetemen belüli együttműködés és a szolgáltatások egyeztetése (hogy ne küldjék a használót egyik helyről a másikra), újabb igények alapján a hangos tevékenységek számára megfelelő helyek kialakítása. A köztér tapasztalatai közül a szerző a következőket emeli ki és ajánlja mások figyelmébe: partneri viszonyt érdemes kialakítani a külső oktatási szolgáltatókkal, törekedni kell a hallgatóközpontú szemléletre a szolgáltatások és eszközök fejlesztésében, élni kell az új lehetőségekkel.

(Hegyközi Ilona)

30/2011

SIMONS, Ellen: The new learning environment : impact on staff and students In: LIBER quarterly. – 20. (2010) 2.

Az új tanulási környezet hatása a személyzetre és a használókra

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Ésszerűsítés; Könyvtárápület -egyetemi, főiskolai; Munkaszervezés; Személyzet

A tanulmány az oktatásban bekövetkezett változásokkal és ezeknek az egyetemi könyvtárakra gyakorolt hatásával foglalkozik. Bemutatja, hogy a három hollandiai városban (Breda, Tilburg és Den Bosch) működő Avans Egyetem oktatási stratégiája hogyan befolyásolja az épületek tervezését és berendezését, különös tekintettel az *Xplorara*, az Avans Egyetem tanulási központjára.

Az Avans tanulási központjának három helyszínén – amelyeket 2006-ban és 2007-ben nyitottak meg – kétezer hallgatói munkaállomás áll a használók rendelkezésére. A hagyományos könyvtár multimédiás tanulási központtá alakult, és most az Avans Tanulási és Innovációs Központhoz tartozik.

Az új épület és új szervezeti struktúra új munkakörnyezetet igényelt az oktatók számára. A szerző kiemelten foglalkozik az átalakulás folyamatával és azzal, milyen következményekkel járt ez a könyvtári személyzet számára. A könyvtárosok átfogó képzést kaptak. Ezenkívül az informatikusokat is tovább képezték az oktatással kapcsolatos ismereteik bővítése érdekében. A könyvtárosok és a más területen dolgozó kollégák (pl. oktatási tanácsadók, e-tanulási tanácsadók, a multimédiával foglalkozó személyzet stb.) közötti együttműködés számos előnnyel járt az Avans Tanulási és Innovációs Központon belül. A szerző beszámol a vonatkozó hallgatói vizsgálatok eredményeiről is, végül pedig következtetéseket von le az új épületekben, új oktatási modellekkel, új szervezettel és

új munkakörnyezetben való négyéves munka tapasztalatai alapján.

(Autoref.)

Lásd még 40, 65, 71, 72, 75, 79, 100, 113

Közművelődési könyvtárak

31/2011

CHARTERIS, Sue: Encouraging people to work together In: Library + information update. – (2010) jun., p. 28-31.

A brit közkönyvtárak helyzete egy kormányzati felmérés tükrében

Ésszerűsítés; Fenntartó szerv; Könyvtárpolitika; Közművelődési könyvtár; Szolgáltatások

A szerző vezette 2009-ben az északnyugat-angliai közkönyvtárak (Wirral régió) tervezett bezárásával kapcsolatos kormányzati felmérést. Jelenítését, amelyben leírta, hogy az önkormányzatok dolgozzanak, hogy felmérjék a célközönség igényeit, és értékeljék a szakmai terveket, a könyvtárosok és a használók dicsérettel illették, az önkormányzatok pedig elutasítóan fogadták. Az alább ismertetett interjúban a szerző „jobb szolgáltatásokhoz kínál stratégiát a kedvezőtlen gazdasági viszonyok közepette”.

Jó dolog, hogy a könyvtárak olyan helyek, ahová „csak úgy” beugorhat az ember. A helyi önkormányzatok szolgáltatásai között nagy elismerést vívtak ki maguknak. Erősségük abban áll, hogy az emberek megbíznak bennük, elégedettek szolgáltatásaikkal. Az alapvető szolgáltatások mellett sok egyébre is vállalkoznak.

A miniszterelnök, David Cameron víziója a „nagy társadalomról” a könyvtárakat és a használókat is mozgósíthatja. A közösséggel együttműködve megújulhatnak a települési könyvtárak szolgáltatásai. Az önkormányzatok sok helyen már sort kerítettek az ezekről szóló lakossági

konzultációkra, de azok a jelenlegi szolgáltatásokról szóltak. Hátra van még a konzultáció arról, hogy mit gondolnak a változásokról.

Nagyon fontos az önkormányzatokat (és azok tisztviselőit, akik életkori helyzetük miatt esetleg éppen nem vesznek igénybe könyvtári szolgáltatásokat) meggyőzni arról, hogy a könyvtárak fontos intézmények. A könyvtár szociális szerepét sokan ismerik. Most ismét az alapszolgáltatásokra kell felhívni a figyelmet, és azokat kell „eladni” a változó körülmények közepette.

A Kulturális, Médiaügyi és Sportminisztérium (DCMS) modernizálási vizsgálata arra ösztönzi az önkormányzatokat, hogy tekintsék át alapvető szolgáltatásaikat, mégpedig mindig a helyi igények tükrében. Az önkormányzatok tehát nem kerülhetik el a konzultációt a lakossággal. A DCMS jelentése megerősítette, hogy a könyvtárak sajátos helyzetben vannak, mivel törvényben rögzített szolgáltatásokat nyújtanak.

A *Total Place* brit kormányzat program, amely az egy-egy területen nyújtott közszolgáltatásokat takarékosági és hatékonysági okokból együtt kezeli, és az állampolgárok szemszögéből tekint a szolgáltatásokra, nagy lehetőséget jelent. Viszont csak a helyi igények kielégítése után lehet azt a kérdést feltenni, hogy milyen további igényekkel tudna még a könyvtár foglalkozni. A könyvtárügyben történtek olyan kezdeményezések, hogy több önkormányzat működjön együtt a könyvtári szolgáltatások terén, ezek tapasztalatai megfontolásra érdemesek. Fontos szempont, hogy a települési közkönyvtárak átalakítására az érintett közösségekkel szorosan együttműködve és a partneri kapcsolatok iránt nyitottan kerüljön sor.

Ami a bezárásokat illeti, a döntést megelőzően meg kell hallgatni az illető könyvtár munkatársait. Ezek a megbeszélések az önkormányzat számára is hasznos információkat hozhatnak. A bezárás nem az egyedüli megoldás egy költségvetési krízis esetében, sokkal inkább az a szolgáltatások optimalizálása, és annak rugalmas megszervezése. Vannak alternatívák, és keresni kell a megoldásokat az esetleg szétaprózott

szolgáltatások egyesítése és fenntarthatósága érdekében.

A könyvtári költségvetések a következő három évben 30%-kal csökkenhetnek. Időben neki kell fogni a tervezésnek, hogy a könyvtárak felkészüljenek. Az új modelleket meg kell beszélni a célközösséggel, folyamatos tájékoztatást kell adni számára a dolgok előrehaladásáról.

Arra a kérdésre, hogy módosításra szorul-e az 1964-es törvény a közkönyvtárakról és a múzeumokról, a szerző azt válaszolta, hogy nem. A törvényalkotás hosszú folyamat, és az eredménye nem garantált. A törvényhozó szándéka ma is világos, ti. hogy hozzáférést kell biztosítani a tanulás és olvasás lehetőségéhez, ismeretszerzési és szabadidő-eltöltési céllal – hogy ezt hogyan teszik a könyvtárak (könyvek, hanglemek vagy IT segítségével), az egy másik kérdés. Sokkal fontosabbnak ítéli, hogy a kormányzati felmérések elindultak, és ezek módszertana átalakulóban van.

(Hegyközi Ilona)

32/2011

MOORE, Chris – CREASER, Claire: Sunday opening in UK public libraries. – Bibliogr. In: *Journal of librarianship and information science*. – 42. (2010) 3., p. 199-208.

Vasárnapi nyitva tartás a brit közkönyvtárakban

Felmérés; Igény; Közművelődési könyvtár; Nyitva-tartási idő

A közkönyvtárak a szórakoztató vagy információszerző olvasás lehetőségének biztosításától a 20. század végére az információellátás mellett a közösségi élet központjaivá is váltak. Ennek következtében megnőtt a nyitva tartás iránti igény nem csak az órák számát, hanem a nyitva tartás mikéntjét tekintve is. A társadalom azonban nem tudja finanszírozni a folyamatos (24/7) nyitva tartást, így megfontolást és helyi döntést igényel a hétköznapi 9-17 órán kívüli és a vasárnapi nyitva tartás.

A brit kereskedelmi jogszabály vasárnap 10-18 óra között legfeljebb hatórás nyitva tartást engedélyez, a könyvtárakra azonban ez nem vonatkozik. A „tartsd meg értéknek a vasárnapot” kampány szerint kell egy nap, hogy legyen idő a családdra, a barátaira és a közösségre, pihenj és érezd jól magad. Nem világos, hogy ebben van-e szerepe a könyvtárnak. A keresztyén könyvtárosok közössége foglalkozott a vasárnapi nyitva tartás etikai kérdéseivel, azonban a társadalom „multikulturalizálódása” itt is hat: számos vallási kultúra más napot jelöl ki, illetve nem emel ki egy napot sem. A szakmai közbeszédben sokat vitáznak a vasárnapi nyitva tartásról, a szakirodalomban akad néhány beszámoló egyedi tapasztalatokról, azonban komolyabb felmérés, vizsgálat nem nagyon készült.

A közkönyvtári hálózatokat működtető 208 helyi könyvtári hatóságnak küldtek elektronikus kérdőívet az Egyesült Királyságban. A visszaérkezett 35,6% földrajzi, hatósági és lakossági szempontból egyaránt jól reprezentálja az országot. A válaszolók 39,2%-ának legalább egy könyvtára nyitva van vasárnap, 55,4%-nál nincs vasárnapi nyitva tartás, 5,4% pedig megszüntette azt. A válaszolók által működtetett könyvtárak 8,5%-a tart nyitva vasárnap, míg 88,8% tart nyitva szombaton. A vasárnapi nyitvatartási órák száma átlag négy (3-6 között változik), átlagosan a látogatások 7, a kölcsönzések 8 százaléka esik vasárnapra. A szombat a legforgalmasabb nap: 16%-os látogatási és 18%-os kölcsönzési aránnyal, a nyitvatartási idő átlag 5,2 óra. A vasárnapi nyitva tartás kísérleti bevezetésének egyik céljaként a szombat tehermentesítését említették.

A nem nyitva tartás okai között leginkább a költség és a személyzet szerepelnek. Vannak, akik fontosabbnak tartják a hétköznapi nyitva tartás meghosszabbítását (illetve, akik örülnek, hogy a megszorítások közepette fenn tudják tartani a jelenlegi állapotot). Szerepel még, hogy a használók meg vannak elégedve az adott helyzettel, a potenciális használók pedig nem jelezték, hogy érdekeltek lennének. Az esetleges nyitva tartásról legtöbben a használóktól, ezt követően

a potenciális használóktól, majd a személyzettől (és szakszervezetüktől) illetve más közösségektől kértek véleményt. A vasárnapi nyitva tartástól várt eredmény (hatás) sorrendje szerint első helyen áll a látogatások, majd a beiratkozások, a kölcsönzések számának növekedése, illetve a „családi tanulás”, végül a közösségi alkalmak lehetőségének bővülése. Sokan jelezték, hogy ha a körülmények lehetővé tennék, a nyitás mellett döntenének.

A nyitva tartók közül legtöbben először csak egy könyvtárban vezették be a vasárnapi nyitva tartást. Erről leginkább a személyzet (és a szakszervezet), a potenciális használók, egyes közösségek, kulturális csoportok, és legkevésbé a használók véleményét kérték ki. A nyitva tartás motivációi sorrendben a beiratkozások, látogatások növelése, az előírásoknak való megfelelés, a közönség nyomása, a kölcsönzések növelése, a közösségi igényeknek megfelelés voltak.

A felmérés eredményei nem mutatnak egységes képet. Nincs egyetértés abban, hogy vasárnap délelőtt vagy délután jobb-e nyitva tartani. Nem egyértelmű, hogy milyen helyen lévő könyvtárat érdemesebb nyitva tartani vasárnap. Nagyobb az egyetértés abban, hogy a vasárnapi nyitva tartáshoz kapcsolódjon valamilyen különleges kínálat. A személyzeti ellátás kulcskérdését különféle módon oldják meg. Van, ahol a személyzet munkabeosztásába illesztik a vasárnapot, van, ahol külön vasárnapi személyzet dolgozik, vagy önkéntesek állnak munkába; ez utóbbi esetekben a személyzet néhány tagja is jelen van, vagy készenlétben áll. Érdekes, hogy a nyitva tartás mellett döntők többen beszélték meg ezt a személyzettel (és a szakszervezetekkel), mint a nem nyitva tartók.

(Mohor Jenő)

33/2011

State of America's libraries : usage soars, funding shrinks In: American libraries. – 41. (2010) 5., p. 13-14.

Jelentés az amerikai könyvtárakról: növekvő használat, csökkenő források

Felmérés; Igény; Könyvtárhasználat; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

„Az amerikai könyvtárak helyzete 2010-ben” c. jelentést április 11-én tette közzé az Amerikai Könyvtáros Egyesület. Ebből az derül ki, hogy az utóbbi években egyre nagyobb számban fordulnak a könyvtárhoz az amerikaiak. A trend már évek óta megfigyelhető volt, és a válság alatt még jobban felerősödött.

A jelentésből kiderül, hogy 219 millióan érzik úgy (a 309 millióból), hogy a könyvtár javítja az életminőségüket. Több mint 223 millió amerikai szerint azzal, hogy a könyvtár szabad hozzáférést biztosít a dokumentumokhoz és forrásokhoz, fontos szerepet tölt be abban, hogy az ember sikerre vigye elképzeléseit. A közkönyvtárak többségében fenntartanak olyan szolgáltatásokat, amelyek segítik a munkahelyüket vesztett emberek elhelyezkedését. A növekvő könyvtárhasználat mellett a finanszírozási források azonban csökkentek.

A jelentésből a következő fontos megállapítások emelhetők ki:

- Jelentősen nőtt az internethasználat 2007 óta a közkönyvtárakban. Az intézmények több mint 71%-a kínál ingyenes internet-hozzáférést. A vezeték nélküli internet (wifi) a könyvtárak több mint 80%-ában érhető el.
- Az amerikaiak 96%-a szerint az iskolai könyvtárak jelentős szerepet töltenek be az oktatásban azzal, hogy minden gyereknek lehetőséget kínálnak az olvasásra és a tanulásra (az iskolai könyvtárak finanszírozási forrásai szintén apadtak)
- Az amerikai felsőoktatási könyvtárakban mind a fizikai, mind pedig a virtuális használati mutatók jelentősen növekedtek. 20,3 millió látog

atást regisztráltak hetente, ami 1,5 millióval több, mint két éve. A diákok 95%-a a saját felsőoktatási könyvtáruk honlapját legalább heti rendszerességgel használja.

- Az amerikai könyvtárak továbbra is jelentős erőfeszítéseket tesznek a kisebbségek és a hátrányos helyzetűek ellátására.
- A könyvtárépítések jobban haladtak 2009-ben, mint ahogyan azt korábban gondolták a recesszió miatt. Ennek az lehet az oka, hogy a címzett támogatások korábban elkezdett építkezéseket még végigvitték.

A teljes jelentés a <http://tinyurl.com/State2010> címen érhető el.

(Tóth Máté)

34/2011

WOLFF, Katarzyna: Biblioteka publiczna w opinii społecznej In: Bibliotekarz. – (2010) 7/8., p. 10-14.

A közkönyvtárak és a közvélemény

Igény; Könyvtárhasználat; Könyvtárkép; Közművelődési könyvtár; Közvéleménykutatás

A könyvtáraknak egyre inkább kell törekedniük arra, hogy a társadalmi környezet igényeinek és elvárásainak megfeleljenek. Mindez a sürgető technológiai felzárkózás mellett azt is jelenti, hogy a könyvtárak a közösségi élet új szereplőjévé válhatnak azáltal, hogy alternatív, „fizikai” találkozási pontot jelentenek a lakosság számára egy olyan világban, ahol a kommunikációt egyre inkább a – különböző technikai eszközök révén történő – közvetett érintkezés jellemzi. A legmeghatározóbb tényező ugyanakkor a szolgáltatások újragondolásában a (már tényleges vagy még csak potenciális) olvasó/használó egyre nagyobb jelentőséget nyerő véleménye.

Ezek a tényezők ösztönözték a *Lengyel Nemzeti Könyvtár* munkatársait arra, hogy az olvasói szokások feltérképezésére irányuló rendszeres, kétévente megismételt felmérés kérdőívén elhelyezzenek további két kérdést: 1. Véleménye szerint milyen feladatot látnak el a közkönyv-

tárak, illetve milyen lehetőségeket kell(ene) biztosítaniuk a lakosság számára? 2. Ön személy szerint mivel foglalkozna szívesen a közkönyvtárban?

A válaszolók többsége annak ellenére fejtette ki véleményét a könyvtárak működésével kapcsolatban, hogy sem a könyvolvasás, sem a könyvtárlátogatás nem tartozott a kedvelt tevékenységei közé. Miközben a megkérdezettek 38%-a vallotta, hogy legalább egy könyvet elolvas évente, és mindössze 24% fordul meg könyvtárban legalább egyszer az évben, addig 80%-uk fogalmazta meg véleményét a közkönyvtárak működéséről, 61% pedig a személyes elvárásainak is hangot adott.

A konkrét elvárások között a hagyományos szolgáltatások vezetnek: a könyvkölcsönzés a válaszolók 88%-a, a helyben olvasás a megkérdezettek közel fele, az újságolvasás 38%-uk szerint a nyilvános könyvtár által nyújtandó szolgáltatás. 28% hívta fel a figyelmet az internetezési lehetőség fontosságára, 14% tartotta fontosnak az elektronikus információhordozók (CD-k, hangkazetták stb.) kölcsönzésének lehetőségét. A válaszolók egytizede gondolja, hogy a könyvtárnak lehetőséget kell nyújtania a zenehallgatásra, filmnézésre, online tanfolyamokon való részvételre.

Ha közelebbről vizsgáljuk e számokat, szembeötlő, hogy a könyvtárakat csupán a könyv felől megközelíteni képes, a hagyományos szolgáltatásokra hangsúlyt fektető csoport, még ha a legnagyobbak is mondható, a legkevésbé tekinthető kompetensnek, lévén képviselőinek többsége éppen azokból a társadalmi csoportokból kerül ki, amelyekre a legkevésbé jellemző a könyvtárlátogatás, egyáltalán a könyvolvasás. Érdemes tehát azok elvárásait szemügyre venni, akik a hagyományos szolgáltatások prioritását nem megkérdőjelezve, mégiscsak jóval változatosabb igényeket képesek megfogalmazni a könyvtári szolgáltatásokat illetően. A cikk ennek alapján az elvárások háromféle típusát, valamint ezzel összhangban, három közkönyvtári modellt vázol fel.

Az első modell, a médiatéma tipikus hívei a negyvenedik életévüket be nem töltött, felsőfokú végzettséggel rendelkező városlakó fiatalok, akik a gyűjtemény sokrétűségét és helyben használhatóságát, az internetezést, a komputeres technika által támogatott helyi szolgáltatásokat tartják fontosnak. Ők alkotják az összes megkérdezett mintegy egyötödét.

A második, társadalmi összetételét tekintve már jóval sokrétűbb, a megkérdezettek mintegy egytizede által képviselt csoport számára a könyvtár az a hely, ahol információt találhat az adott településről, régióról, a munkalehetőségekről, ahol eltöltheti szabadidejét, találkozhat barátaival, kollégáival. E csoport tagjai jellemzően falun vagy kisebb városban laknak, elsősorban fiatalok vagy idősebbek, akik inkább könyvet olvasnak, mint interneteznek.

Az előzőeknél jóval kisebb, a válaszolók egy tizenegyede által alkotott csoport ugyancsak a gyűjtemény összetételének sokrétűségére fekteti a hangsúlyt, ugyanakkor jobban szereti a különböző információhordozókat otthon használni. A „multikölcsönzők” általában fiatalok, képzettek, legalább középfokú iskolai végzettségűek, valamint városlakók és internethasználók. Eltérnek az előző két csoporttól abban, hogy kevésbé jellemző tevékenységük a könyvolvasás.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 45, 80, 86, 87

Tudományos és szakkönyvtárak

35/2011

GALLUZZI, Anna: Parliamentary libraries : an uncertain future?. – Bibliogr. In: Library trends. – 58. (2010) 4., p. 549-560.

Parlamenti könyvtárak: bizonytalan jövő?

Feladatkör; Igény; Országgyűlési könyvtár; Szolgáltatások

A parlamenti könyvtárak a parlament intézményeit szolgálják nemzeti vagy helyi szinten. Általában a parlamenttel egy időben alakulnak meg, és az adott ország parlamenti modelljének megfelelően működnek. A parlamenti könyvtár feladata a parlamenti munka támogatása, valamint a megfelelő információforrások elérhetővé tétele az egész parlament számára. A parlamenti könyvtár tehát egyfajta szakkönyvtár a gyűjtőkör és a használók szempontjából egyaránt. Napjainkban a parlamenti könyvtárak történetük fordulópontjához érkeztek. Világszerte radikális változásokon mennek keresztül, és újrafogalmazzák küldetésüket. Két alapvető kihívással szembesülnek, egyrészt az információs társadalom irányába tartó közeledéssel, másrészt a parlamentek változó szerepével. A parlamenti könyvtárak két fő irányba mozdulnak el: szolgáltatásaikat más parlamenti irodák és bizottságok tevékenységével integrálva dokumentációs központokká válnak, olykor feladva ezáltal fizikai megjelenésüket, másrészt hagyományos szerepükön túllépve kiterjesztik szolgáltatásait a nagyközönség felé megszerezve a nemzeti könyvtári státuszt, vagy egy tudományterület, például politikai és jogi tudományok központi szakkönyvtárává válva.

(Autoref.)

36/2011

WATT, Iain: Members use of information and changing visions of the parliamentary library. – Bibliogr. In: Library trends. – 58. (2010) 4., p. 434-458.

A parlamenti képviselők információhasználati szokásai és változó elképzelések a parlamenti könyvtár feladatairól

Feladatkör; Igény; Országgyűlési könyvtár; Szolgáltatások használata

A parlamenti könyvtárak arra az elvre épülnek, hogy a képviselőknek alapvető szükségük van minőségi információs szolgáltatásokra a döntéshozatal folyamatának támogatásához. Ez az alapelv azonban kétségbe vonható. A parlamenti könyvtárak történelmi jelentősége szükséges mítoszként értelmezhető, mely előrevetíti a parlament korszerűségét és döntéseinek legitimitását. A parlamenti könyvtárak történetének hagyományos elbeszélése – miszerint a parlamenti könyvtárak kialakuló koncepciója a képviselők igényeire adott válasz – nem állja meg a helyét. A szolgáltatásokkal kapcsolatos elképzelések eredete inkább egyéb szolgáltatások másolásában, szakértői véleményekre adott válaszokban és szélesebb körű szakmai fejlesztésekben rejlik. A könyvtár nem jelent többé korszerűséget, és a mítosz kötelezettséggé vált. A cikk a képviselői információs munka egy alternatív paradigmáját fogalmazza meg, amely a korlátozott racionalitás koncepcióján, valamint Gigerenzernek a „gyors és lényegre szorító” döntéshozatalról szóló művén alapul. Újabb kutatások bizonyítják a heurisztika jelentőségét a képviselői döntéshozatalban. Ebben a döntéshozatal-modellben a parlamenti könyvtár jelentősége inkább a környezet jobb megértésén és a döntést igénylő kérdések összeállításában rejlik, mint a döntéshozatalhoz szolgáltatott információban. Az információhoz való könnyebb hozzáférés biztosítása és a parlamenti szakértők tájékoztatására való összpontosítás hasznosabb lehet a ténylegesen használt információ minőségét tekintve, mint a termék minőségének javítására tett erőfeszítések. A könyvtár kompetenciáinak átcsoportosítása a parlamenti információs munka új területeire, része a jövőre vonatkozó elképzeléseknek.

(Autoref.)

Iskolai könyvtárak

37/2011

BRZEZIŃSKA, Danuta: Bibliotek szkolnych walka o przetrwanie In: Poradnik bibliotekarza. – (2010) 9., p. 3-6.

A lengyel iskolai könyvtárak küzdelme a fennmaradásért

Állami irányítás; Érdekvédelem; Iskolai könyvtár; Jogszabály -könyvtárügyi; Megszűnés -könyvtáré

Az iskolai könyvtáraknak jelentős szerepet kellene vállalniuk az oktatás megfelelő színvonalának biztosításában, illetve abban, hogy az oktatási intézmények képesek legyenek megfelelni az új keletű társadalmi kihívásoknak. A korszerű technikával felszerelt, az információkhoz való hozzáférés egyenlő esélyét garantáló, jól funkcionáló iskolai könyvtár elengedhetetlen feltétele az értékes pedagógiai munkának. A fenntartó önkormányzatok azonban ahelyett, hogy igyekeznének az új szemléletet magukévá tenni, s ennek szellemében eljárni, hajlamosak a takarékoság jegyében a kiadások racionalizálását éppen az iskolai könyvtárakon kezdeni.

2009-ben Lengyelországban több, a városi előljárók által „újszerűként”, illetve „modellértékűként” aposztrofált megoldás született, amelyek lényege az iskolai könyvtárak nyilvános fiókkönyvtárrá alakítása. Az eljárás törvényes volta azonban megkérdőjelezhető. Az iskolai könyvtárak likvidálásának szükségszerű velejárói lesznek az elbocsátások, amelyek mintegy 75 ezer könyvtárostanárt érintenek. Közülük azoknak, akik valamely közkönyvtárban találnak állást, az alapoktól kell újraépíteniük a karrierjüket.

A lengyel *Települési Önkormányzatok Országos Szövetsége* kezdeményezte a könyvtári törvény módosítását, javaslatot téve a köz- és iskolai könyvtáraknak (az utóbbiak teljes felszámolásához vezető) összevonására vonatkozó tilalom megszüntetésére. A javaslatot a várható anyagi megtakarítással indokolták. Félő azonban, hogy a rövid távú célok érdekében meghozott törvé-

nyek, rendelkezések visszavonására egyhamar nem kerül sor, és az intézkedések következtében sérül a hosszú távú társadalmi érdek, jelen esetben a közoktatás színvonalának fenntartása. A tény, hogy a jelek szerint a lengyel kulturális vezetés hajlandóságot mutat az összevonási tilalom eltörlésére, mobilizálta a különböző könyvtári szervezeteket, amelyek 2009. november 18-án közös tanácskozásra ültek össze, majd írásos tiltakozásukat átnyújtották a kulturális tárca vezetőjének. A körülmények különös összjátéka, hogy éppen a rákövetkező napon jelent meg egy beszámoló Wrocław város honlapján „A Wrocław Városi Könyvtár az iskolákban” címmel a „modellértékű” megoldás megvalósításáról.

A kormányzati tervek kiváltotta médiavisszhang tiltakozási hullámot indított útjára, amelyhez a kultúra egyéb területeinek képviselői (pl. írók, színészek) is csatlakoztak. 2010-ben a tiltakozások és a megegyezési kísérletek folytatódtak. Június 15-én a kormány elfogadta a kultúra reformálását célzó rendeletek alapelveit, amelyekben – hivatkozva a pénzügyi források hatékony felhasználásának szükségességére – kimondta, hogy bizonyos kulturális intézmények, elsősorban könyvtárak, ill. múzeumok összevonása a későbbiekben megkerülhetetlenné válik. Június 16-án került sor az *Iskolai könyvtárak jövője* című konferenciára, amelyre Lengyelország minden régiójából érkeztek szép számmal az újabb tárgyalásokra kész kollégák, és ahol bemutatták az iskolai könyvtár és információs központ korszerű modelljét. A kormány és az országgyűlés részéről csupán csekély számú, feltűnően felkészületlen meghívott volt jelen, akik elzárkóztak a további megbeszélésektől. A sajtóban különböző, vélhetően a közvélemény formálását célzó cikkek láttak napvilágot az iskolai könyvtárakról.

A szerző szerint úgy tűnik, az értelmetlen takarékoság éveiben nincs esély arra, hogy az iskolai könyvtárosok nyugodt lélekkel koncentráljanak elvégzendő feladataikra.

(Dancs Szabolcs)

Lásd még 3

Munkafolyamatok és szolgáltatások

Állomány, állományalakítás

38/2011

BERTRAND, Anne-Marie: L'offre et la demande : un éclairage américain. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – 55. (2010) 3., p. 22-26.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Az olvasók igényei és a könyvtárak kínálata – amerikai tapasztalatok

Gyűjtőkör; Igény; Közművelődési könyvtár; Szellemi szabadság; Tájékoztatás szabadsága

Az amerikai és a francia közkönyvtárak összehasonlító vizsgálata újszerű eredményre vezetett: az amerikai könyvtárak nemcsak az olvasói igények minél magasabb hatásfokú kielégítésére töreksenek, hanem hetven év óta tudatosan harcolnak az információhoz jutás/juttatás szabadságáért. Ennek széles skálájába beletartozik, hogy olyan műfajú könyvek és filmek is bekerüljenek az állományba, amelyeket azelőtt nem szerzeményeztek. Ezért ma már nem meglepő, hogy pl. a New York Public Library a horror filmek kavalkádjától az ezer példányszámban beszerzett Harry Potter könyvekig mindenfélét megvásárol.

Természetesen a rendelkezésre álló éves költségvetési keret és az egyes könyvtárak látogatóközönsége kisebb-nagyobb különbséget alakított ki közöttük. A közkönyvtárak vallják, hogy a mai világban, minden könyvtárnak oktatási-nevelési funkciója van, hiszen biztosítania kell az élet-hosszig tartó tanuláshoz szükséges dokumentumokat. Ők mindenképpen a „Give them what they want” küldetést vallják. Az új technológia iránt elkötelezett könyvtárosok azt gondolják,

hogy az informatikai fejlesztések jelentik a választ az olvasók igényeire. Persze az olvasók nem mindig méltányolják ezt. San Francisco lakói például felháborodottan visszautasították ezt a szemléletet, és azért reklamáltak, hogy több könyv legyen a könyvtárban.

A különféle jogokért az amerikai könyvtárosok egyénileg és könyvtáros egyesületük, az ALA (American Library Association) segítségével is kiálltak 1939 óta, amikor is megszületett az első „Library Bill of Rights”. Szabályzatokat, referenciaműveket tettek közzé, irodákat, csoportokat alapítottak a szellemi szabadságért (*Intellectual Freedom Committee, Intellectual Freedom Round Table*), alapítványokat hoztak létre (*Freedom to Read Foundation*), amelyek számos funkciót látnak el napjainkban is. Rendszeresen megszervezik a *Betiltott Könyvek Hétét*, támogatják a jogaikban vagy személyükben bántalmazott könyvtárosokat, jogi támogatást nyújtanak mindenféle szellemi szabadságot sértő ügyben. Vallják, hogy a vélemény és a kifejezés, az írott szó szabadságát mindenképpen meg kell adni, szükség esetén meg kell védeni.

Elgondolkodtató kérdések azért itt is felmerülnek: mi legyen a közkönyvtárakba az interneten keresztül beszivárgó pornográf, gyűlöletet keltő információkkal? A holokauszt, az AIDS, kisebbségi és egyéb problémák megítélésével? Ki kell alakítanunk az értékek rangsorát? – teszik fel kérdésüket. A választ végül az ALA dokumentumai adják meg: vallástól, fajtól, nemtől, előítéllettől stb. mentesen kell a legérzékenyebb problémával is foglalkozni. Mindennek helye és joga van a közkönyvtárban. Ennek ellenére az amerikai könyvtárosok 37%-a nem ért egyet a pornográfia megjelenésével a könyvtárban. Ha lehetne, kitiltanák onnan.

A felmérésekből és a további véleményekből kiderül, hogy az információ szabadságában, az információ szabad áramlásában hinni egyszerű, de

gyakorlati megvalósítása igen nehéz. Ezt látták és ezt érzik a francia közkönyvtárak alkalmazottai is, akik a fenti példákon keresztül próbálják leszűrni a tapasztalatok igazságát, hogy a ma már sokféle nemzetiségből álló, szociálisan érzékeny olvasóikkal együtt közösen megtalálják helyüket ebben az információsabadságban.

(Pajor Enikő)

39/2011

CHADWELL, Faye A.: What's next for collection management and managers?. – Bibliogr. In: Collection management. – 35. (2010) 2., p. 59-68.

Hogyan tovább a gyűjteményfejlesztésben? Az ajándékok kezelése

Ajándék; Állománygyarapítás; Szabályzat -könyvtári

A gyűjteményfejlesztés során a könyvajándékok kezelésében komoly felelősség hárul a könyvtárosokra. Szerencsére jelentős mennyiségű szakirodalom foglalkozik az ajándékok gyarapításával (ideértve a könyveket, folyóiratokat és egyéb formátumokat is). A cikkek többsége az ajándékok befogadásáról szóló szabályzatok kidolgozásának a fontosságára hívja fel a figyelmet, kimondva ugyanakkor, hogy ez a tevékenység az állománygyarapítás egyik kulcseleme évszázadok óta az egész világon.

Két nemrég publikált cikk közül az egyik az ajándékok elfogadásának helyes módját ismerteti (útmutató elkészítését az ajándékok kiválasztásához, illetve azon könyvtárosok jegyzékének összeállítását, akik az ajándékozások során a könyvtárat képviselhetik), a másik egy belgiumi könyvtár gyakorlatát vázolja fel, itt az adományozást két fél közötti jogi aktusként tárgyalja. Létezik egy olyan felfogás is a gyakorló szakemberek körében, hogy a könyvadományok gyakorlata pénzadományokhoz vezethet, ezt azonban az egyik felsőoktatási könyvtár (University of Saskatchewan) nem erősítette meg. Szerintük a könyvadományok csak könyvadományokhoz vezetnek, többnyire ugyanazoktól vagy isme-

rőseiktől. Ennek ellenére az érdekelt könyvtárosoknak gondozniuk kell a teljes folyamatot (az elfogadástól, a köszöneten át az esetleges selejtezésig).

A tanulmány a továbbiakban felveti a kérdést, mi a teendő, ha nem kívánt művek érkeznek ajándékként a könyvtárba, és mindjárt gyakorlatias megoldásokkal szolgál (pl. az ilyen adományok megelőzése, eladása – hagyományos módszerekkel vagy az internet segítségével).

A feleslegessé vált könyvek eladásából sokan forrásokat remélnek fontos művek beszerzésére, noha az eladással töltött munkaidő jóval drágább olykor, mint a remélt bevétel. Ezt a csapdát elkerülendő olyan szolgáltatásokat lehet igénybe venni (az USA-ban), mint a *Better World Books* és a *bookrecycler.org*.

Az internet arra is alkalmas, hogy a gyűjtemény hiányait is pótolni lehessen, pl. olyan könyvjegyzékek közreadásával, melyek a könyvtár „óhajait” teszik közzé potenciális adományozók számára „örökbefogadás” céljából a könyvtár honlapján. (Sokan a *1st Reads* honlapját, mások az *Amazon.com* kívánságlistáját vetik be erre a célra). Előfordul, hogy a könyvek mellett fontos eszközök, számítógépek ajándékozására is sor kerül. Az adományozók felkutatására és a kapcsolattartásra számos új lehetőség és módszer kínálkozik.

A tanulmány a következőkben még két fontos kérdést elemez: miért lényeges az ajándékok megfelelő kezelése, illetve részletesen vizsgálja, mi kell ahhoz, hogy elmondhassuk, jól végeztük ezt a fontos gyűjteményfejlesztési tevékenységet.

Új módszerek kidolgozására is szükség lesz a jövőben, ha eredményes és hatékony munkát akarunk ezen a téren végezni.

(Murányi Lajos)

KLAUSS, Henning: Aussonderung oder Aufstellung im Lesesaal bzw. im Magazin : vorläufiges Konzept der UB der Europa-Universität Viadrina (EUV). – Bibliogr. In: Bibliotheksdienst. – 44. (2010) 6., p. 602-615.

Kivonás az állományból vagy szabadpolcos ill. raktári elhelyezés. A Viadrina Európa-egyetem könyvtárának állományapasztási gyakorlata

Állományapasztás; Állományapasztási tanácsadó; Egyetemi könyvtár

Németországban a felsőoktatási könyvtárak szűkös raktári viszonyai és az épületbővítések kilátástalansága miatt elterjedt a „nulla nettó növekedés” elve. Mivel ezeknek az intézményeknek általában nincsen megőrzési kötelezettségük, az állomány állandó frissítése és minőségének javítása mellett a gyarapításnak megfelelő mennyiségű állományt kell kivonni belőlük. Bár van olyan könyvtárosi vélemény, hogy a tudományos könyvtár lényegéhez tartozik az archiválás, és dokumentumot kivonni csak egészen kivételes esetekben szabad, s ezt a nézetet optimális körülmények között el is lehetne fogadni, a jelenlegi helyzetben csak az állandósult dokumentum-kivonás jelenti az egyetlen megoldást. A hivatalos állásfoglalások is ezt írják elő.

Baden-Württembergben egy minisztériumi irányelv szerint a gyarapodás mennyiségének évente minimum 10%-át, átlagosan 15%-át ki kell vonni az állományból. A brandenburgi irányelvek szerint – ha egy szakfőiskola könyvtárának nincs kilátása belátható időn belül raktárának bővítésére – szakcsoportok szerint annyi könyvet kell kivonni az állományból, amennyi az éves költségvetés alapján várható gyarapodás lesz. Ennek a javasolt módszernek a gyakorlati végrehajtása azonban számos nehézséget és bizonytalanságot rejt magában.

A Viadrina Európa-egyetem (Frankfurt/Oder) könyvtára kísérletet tett az állománykivonás kritériumainak pontos és részletekbe menő meghatározására. Olyan útmutatást kívántak a kivo-

nást végző szakreferensek kezébe adni, amely a minimumra csökkentheti ennek a tevékenységnek a szubjektivitását. A könyvtár által készített állománykivonási útmutató meghatározza a „nélkülözhető” és a „használhatatlan” dokumentumok kategóriáit, ezek alapján alkot csoportokat, majd részletesen felsorolja az egyes csoportokba tartozó eseteket. A „többes példány” és az „elavult” művek közé sorolja és kivonandónak ítéli pl. a régebbi kiadásokat, ha van újabb, az elavult tartalmú műveket, a preprinteket és vitairatokat is öt év elteltével (kivéve a saját egyetem kiadványait). Külön csoportot alkot az „érdeklenség”. Itt az irányelv megkülönbözteti a „nem használt irodalom” kategóriát (ha a művet az állományba vétel után öt éven át egyszer sem kölcsönözték) és a „gyengén használt irodalmat” (öt éven át legfeljebb két kölcsönzés). A kivonandó művek jegyzékében formális csoportok is szerepelnek, pl. az újságok (kivéve a helyi lapokat) és a „szürke irodalom”. Az utóbbit tíz év elteltével lehet kivonni, de ha tartalmuk nyilvános kiadványban is hozzáférhetővé válik, akkor azonnal. Külön csoportot alkotnak a könyvtárban más adathordozón, pl. mikrofilmen is hozzáférhető művek, vagy amelyek az interneten ingyenesen hozzáférhetők.

Lehetnek kivételes esetek, amikor a másodpéldány is megtartható, harmadik vagy negyedik példány azonban semmi esetre sem maradhat a raktárban. A döntés a szakreferensek feladata.

(Katsányi Sándor)

41/2011

LITVINOVA, N. N.: Licenzii na dostup k setvym udalennym resursam : poisk balansa interesov izdatelej i bibliotek-pol'zovatelej In: Naučnye i tehničeskie biblioteki. – (2010) 4., p. 41-48.

Licencek a távoli hálózati források eléréséhez, 1. rész: a kiadói és a könyvtári-felhasználói érdekek egyensúlyának keresése

Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyvtár; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség

A távoli hálózati források elérése világszerte egyre jelentősebb helyet foglal el a könyvtárak gyarapítási tevékenységében, a különböző, állami költségvetésből finanszírozott programoknak köszönhetően az utóbbi évtizedben széles körben elterjedt Oroszországban is. A külföldi folyóiratok többsége hálózati elérésű, a programokból kapott támogatást a nagy könyvtárak saját költségvetésükből több millió rubellel egészítik ki. A Tudományos Elektronikus Könyvtár (www.elibrary.ru) fejlődésével nő az oroszországi tudományos források elérhetősége is. A könyvtárak azonban még nincsenek teljesen tisztában a források elérésének szervezési-műszaki kérdéseivel, ezen belül a szolgáltatók által támasztott licenc-követelményekkel és azok alkalmazásával. Abból kell kiindulniuk, hogy az elektronikus forrás elérhetősége alapján különbözik a nyomtatott kiadványok megvételétől: egyrészt a forrás nem kerül a könyvtár tulajdonába, másrészt az elektronikus formátum lehetővé teszi a másolást és a hálózati terjesztést. A lehető legkisebb kockázatok (a kiadónak a másolás következtében csökkenhet a bevétele, a könyvtárak pedig kiadványok nélkül maradhatnak, ha valamilyen okból nem tudják megújítani az előfizetést) elérése érdekében a kiadók és a könyvtárak licenszszerződést szoktak kötni.

A Polgári Törvénykönyv 4. részének hatályba lépése miatt a másolatszolgáltatásban a könyvtárosok a „minél kisebb bajt okozni” jelszóval nagyon óvatosak lettek; csak ezzel magyarázhatók az USB-portok lezárására irányuló felhívások vagy az elektronikus folyóiratok előfizetésének célszerűtlenségére utaló állítások. A jelenleg használatos licencek jelentős nemzetközi szervezetek között hosszú éveken át folytatott tárgyalások eredményeként alakultak ki. Felépítésük, tartalmuk többé-kevésbé hasonló, egészen a konkrét megfogalmazásokig. Az oroszországi könyvtáraknál egy esetben ismert a szerződés megszegése, amikor a megengedett letölthető tartalom mennyiségének túllépése miatt az American Chemical Society blokkolta az előfizetett folyóiratok elérhetőségét. Ilyen esetben is lehet azonban tárgyalni a szolgáltatóval, bizo-

nyítani, hogy a túllépés nem volt szándékos, és a könyvtár megtette a szükséges intézkedéseket a hasonló esetek elkerülésére.

A szolgáltatók kötelezettségei mellett fontosak a könyvtárak kötelezettségeit tartalmazó fejezetek, ezek betartása/betartatása lényegesen megnehezíti a felhasználókkal folytatott munkát. Az oroszországi könyvtárakban megfelelő a távoli hálózati források elérésére vonatkozó általános szabályokról szóló tájékoztatás, ezek általában szerepelnek a könyvtárhasználati szabályok között, megtalálhatók a könyvtárak honlapjain. Bonyolultabb, speciális programok kidolgozását igénylő feladat az egyes forrásokhoz tartozó, egyedi követelményekről szóló tájékoztatás: ezt úgy kell elhelyezni, hogy az olvasó akkor láthassa, amikor a forrást igénybe veszi.

(Viszocsekné Péteri Éva)

42/2011

LITVINOVA, N. N.: Licenzii na dostup k setvym udalennym resursam : prodolzhenie temy In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2010) 6., p. 38-43.

Licencek a távoli hálózati források eléréséhez, 2. rész: a téma folytatása

Elektronikus folyóirat; Folyóirat-előfizetés; Hozzáférhetőség; Megőrzés

A cikk első része a távoli hálózati források eléréséhez szükséges licencek felépítésével, tartalmi szempontból pedig a benne foglalt követelmények legelterjedtebb megfogalmazásaival foglalkozott. Jelen cikk témája annak vizsgálata, milyen lehetőségek vannak abban az esetben, ha a könyvtár valamilyen okból nem tudja meghosszabbítani az előfizetést.

Az eltelt 15–20 év tapasztalatai azt mutatják, hogy a tudományos elektronikus termékek kiadói egyre gyakrabban fogadják el a licencekben a könyvtárak által megfogalmazott követelményeket. A licencekben szereplő biztosítékokat több szempont szerint is lehet csoportosítani, ezek közül a „tulajdonlás-elérés” szempontot

érdemes elemezni. E szerint a szempont szerint kétféle feltétel lehetséges: a licencelt anyagok valamilyen hordozóra rögzítése és könyvtári tulajdonba adása (archiválási jog – archival rights); az elérhetőség megőrzése a szolgáltató platformján azoknak a licencelt anyagoknak a tekintetében, amelyekre az előfizetés vonatkozott (örökös hozzáférés – perpetual access). Az archiválási jogokban foglalt hordozót kétféleképpen lehet előállítani: a felhasználást biztosító szoftverkörnyezetben vagy a könyvtár és a szolgáltató által egyeztetett formátumban (ez utóbbit azután a könyvtár saját elektronikus könyvtárába áttölti).

Az első megoldást a könyvtárak nem csak lemondás esetén alkalmazzák, hanem biztonságra törekedve az előfizetés kíséretjeként is. A kiadók a licencelt anyagokat meghatározott időközönként (általában évenként, optikai lemezen) küldik. Az oroszországi könyvtárakban is ezt a gyakorlatot folytatják: például az EBSCO Publishing rendszeresen küldi CD-it, amelyeket azután nagyon ritkán használnak. Ennek számos oka van, többek között a CD-n lévő adatbázisok felépítése, kompatibilitási problémák az újabb operációs rendszerekkel stb. A második megoldás bár vonzóbbnak tűnik, és sok könyvtárban külön helyet jelöltek ki az elektronikus dokumentumok tárolására, szintén számos műszaki problémát okozhat: a kiadók által kínált formátumok nem mindig felelnek meg a könyvtáraknak, a kapott anyagokat konvertálni kell; sok könyvtárban az elektronikus könyvtárat a nyomtatott állomány elhelyezéséhez hasonlóan szervezték, az egy dokumentum = egy fájl elv alapján. A licencelt anyagoknál azonban sokszor analitikus az elrendezés: a folyóiratok cikkek, a könyvek fejezetek összességét jelentik. Ebben az esetben ki kell dolgozni a megfelelő elrendezéshez szükséges programokat. Problémát okoznak még a nyelvi eszközök: a szolgáltatók által kidolgozott metaadatok sokszor nem felelnek meg az oroszországi követelményeknek (kevésbé használt osztályozási rendszerek, idegen nyelvekre épülő tárgyszavazás). Az oroszországi szolgáltatók ugyan az anyanyelvet használják, de licencelt

anyagaikban a metaadatok elsősorban nem a könyvtárak érdekeire orientáltak. Mivel mindkét megoldás nagyon munkaigényes, elképzelhető, hogy a könyvtárak jogaik érvényesítéséhez más utat fognak választani.

Az örökös hozzáférést rögzítő változatnak is megvannak az előnyei és a hátrányai: előnye, hogy a könyvtárnak nem kell erőfeszítéseket tennie a korábban előfizetett anyagok eléréséhez; hátránya, hogy elvész az ellenőrzés lehetősége. Mivel a szolgáltatók kereskedelmi vállalkozások, egy idő után előfordulhat, hogy az örökös hozzáférés sem tart örökké. Ennek megelőzésére több közös projekt indult a világban, mint a térítéses szolgáltatásokat nyújtó JSTOR, Portico, vagy a térítésmentesen elérhető LOCKSS.

Az USA szabványügyi szervezete által támogatott SERU (Shared Electronic Resources Understanding) mozgalom célja, hogy korlátozzák a licencekben foglalt alapvető követelmények számát. Ha ezt a kiadók és a könyvtárak is elfogadják, nem lesz szükség részletes szerződésekre.

(Viszocsekné Péteri Éva)

43/2011

NEWMAN, Michael L.: Collections strategies for electronic books In: Information outlook. – 14. (2010) 4., p. 10-12.

Az elektronikus könyvek gyarapítási stratégiái

Állománygyarapítás; Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Hozzáférhetőség; Igény

Fokozatosan nő az érdeklődés az elektronikus könyvek iránt: a könyvtárakban egyre több e-könyvet látni. Már egész állományrészek jöttek létre, ezért gyarapítási stratégiára is szükség van. A kaliforniai *Stanford Egyetemen* a könyvtárak decentralizáltan működnek: egyesek dinamikusan gyarapítják digitális gyűjteményüket, mások nem.

A szerző munkahelyén, a *Falconer Biológiai Könyvtárban* (FBK) a gyarapítók nem egy-egy

szakterületre koncentrálnak, hanem rájuk van bízva, hogy a kereslet és kínálat függvényében vesznek-e elektronikus könyvet. Persze sokkal több műszaki, orvosi és természettudományos (STM) könyv kapható, mint bölcsészettudományi. Az olvasói érdeklődés is azokban a tudományterületekben magas, melyben a legtöbb e-könyvet publikálják, bár az STM egyes ágaiban is eltérő lehet a kereslet és a kínálat mértéke.

Az FBK eddig több olyan elektronikus könyvet szerzett be, melynek nyomtatott változatát nagyon intenzíven használták, de olyan alapműveket is, melyeket korábban nyomtatott formában vettek volna meg. Néhány esetben azonban olyanokat is beszereztek hézagpótlásként, melyeket hagyományos formában nem vettek volna meg.

Mindhárom megoldás sikeresnek bizonyult. Optimális esetben a legkeresettebb műveket – a kínálat és a folyamatos elérés érdekében – mindkét formátumban szerették volna beszerezni, de csak néhányra futotta a keretből. A természet- és műszaki tudományok esetében már csak digitális formátumú monográfiákkal gyarapítják az állományt, s ezzel az olvasók is elégedettek. A nagy kiadóktól „csomagokat” vásárolnak, mivel jóval olcsóbban jutnak hozzá, mintha egyenként vennék meg őket.

Az FBK digitális gyarapítási stratégiáját négy tényező határozza meg: az olvasói igények, kapható-e a mű, az ár és a licencfeltételek. 2009 elején az egyetem természet- és műszaki tudományos könyvtáraiban végzett felmérés szerint az olvasók 16%-a elektronikus könyveket használt elsősorban, 22%-uk pedig fontosnak tartotta ezeket. (Azóta ez a 38%-ra nőtt.) Az elektronikus könyvek általában 50%-kal drágábbak, mint nyomtatott változatuk, ezért a műszaki és természettudományos művek esetében csak az elektronikus formátumot szerzik be. A Stanford Egyetem kiadóktól és aggregátoroktól is vásárol, s ez a jövőben is így lesz. Az aggregátorok szerepe rendkívül összetett. Számos előnnyel járnak, de hátrányuk is van, ami a digitális jogokkal kapcsolatos: gyakran erősen korlátozzák

az elérés, nyomtatás és letöltés mértékét, és ez zavart okoz az olvasók körében. Sok esetben nincs is felhatalmazásuk a kiadókkal tárgyalni a folyamatos elérés biztosításáért. (A kiadók is korlátozhatják persze a használatot.) Tehát a licencfeltételek is fontos részét képezik a gyarapítási stratégiának. Arról nem is szólva, hogy a legfontosabb műveket a kiadók nem is adják ki elektronikus formában.

Az FBK eddig sikeres tárgyalásokat folytatott a digitális tartalmak folyamatos hozzáférése érdekében, de az olvasás érdekében végzett letöltés nem szerepelt a licencfeltételek között. Ezt a jövőben meg kell oldani, hiszen a műszaki fejlődés újabb problémákat fog generálni.

Gondot okoz az is, hogy egyes kiadók csak csomagban hajlandók értékesíteni elektronikus könyveiket: ez elfogadhatatlan a könyvtárak számára. A gyarapítás folyamatát úgy kell alakítani, hogy ne legyen idő- és munkaigényes, mint pl. az elektronikus folyóiratok megjelenése idején.

A licencmegállapodások korlátozzák a könyvtárak gyarapítási lehetőségeit: a könyvtárak számára nem kaphatók a szövegyűjtemények és egyéb népszerű könyvek, mások csak kölcsönözhetők, de megvásárolni nem lehet őket (vagy csak elképesztően drágán). A elektronikus könyvek azonban egyre nagyobb szerepet fognak játszani a könyvtárak mindennapjaiban.

(Murányi Lajos)

44/2011

POMERANTZ, Sarah B.: The role of the acquisitions librarian in electronic resources management. – Bibliogr. In: Journal of electronic resources librarianship. – 22. (2010) 1/2., p. 40-48.

A gyarapító könyvtáros szerepe az elektronikus források kezelésében

Állománygyarapítás; Elektronikus dokumentum; Felmérés; Munkakör; Személyzet

Az elektronikus források megjelenése a könyvtárakban erőteljesen átalakította a könyvtári gyarapítás hagyományos munkáját. Számos új pozíció keletkezett, mint például az elektronikus forrásokért felelős könyvtáros, licencelésért felelős könyvtáros, digitális állománygyarapító. Az e posztot betöltőknek nem csak az elektronikus források licencelése, a szerződéskötési folyamat és a források technikai kezelése, hanem a hibaelhárítás és a használók képzése is feladatai közé tartozhat. Az is előfordul, hogy a beszerzési teendőket állománygyarapítási képzettséggel, gyakorlatlaltal nem rendelkező munkatársak végzik. A szerző felmérést végzett annak tisztázására, hogy kik a felelősök a könyvtárakban a digitális források beszerzéséért, és van-e valamiféle egyetértés abban, hogy a gyarapító könyvtárosok felelősségi körébe mi tartozik az elektronikus forrásokkal kapcsolatos számos feladat közül. A kérdőív 12 kérdéséhez, amelyek a könyvtár és a személyzet nagyságára, a költségvetés mértékére, a személyzet összetételére és képzettségére, valamint a felelősségi körökre vonatkoztak, egy szabadon kitölthető megjegyzés mező is csatlakozott. A felelősségi köröket egy ellenőrző listából lehetett kiválasztani három fokozatba sorolva: „egy személyben vagyok felelős”, „megosztott”, „nem az én felelősségem”. A képzettség fokát szintén lehetett osztályozni.

A kérdőívet a 2009. évi charlestoni könyvtáros konferencián és az ACQNET-L levelezési listán köröztették, három hétig lehetett kitölteni. 214 értékelhető válasz érkezett, 83,7%-a tudományos könyvtárból, 5,2%-a köz- vagy szakkönyvtárból. 1 millió dollár feletti költségvetéssel 40,2%, 300 ezer dollár alattival 23,7% rendelkezett. 48,8% válaszolta, hogy az elektronikus források a gyarapítási munkakör részét képezik, 61,3% pedig, hogy munkakörébe az összes dokumentumtípus gyarapítása beletartozik. A válaszadók 4,1%-ának nem tartozik feladatai közé a hagyományos dokumentumok beszerzése.

A kis és nagy költségvetésű könyvtárakat összehasonlítva kitűnt, hogy előbbiekből többségében egy munkatárs felelős az elektronikus forrásokért, míg az egymillió dolláros forrás felett

rendelkezők nagyobb részénél egy team vagy bizottság hozza a döntéseket.

Az ellátandó feladatok szempontjából a „részben az én felelősségem” válaszok aránya a legnagyobb, és mindössze negyvenheten felelősek egymaguk a licencelésért és a szerződéskötésért. Az egyedül és részben felelős, elektronikus forrásokkal foglalkozó gyarapító könyvtárosok többsége semmilyen erre vonatkozó formális képzést nem kapott, a gyakorlat során szerezték meg a szükséges ismereteket és jártasságot.

Mindannyian érzékelték és jelezték, milyen nagy kihívás az elektronikus források megjelenése. A gyarapító könyvtárosoknak az elektronikus források kezelésében betöltött szerepéről ugyan nem volt konszenzus, de legtöbben úgy vélték, hogy – habár saját erejükből rengeteg mindent megtanultak a szerződéskötés rejtelmeitől kezdve a szerzői jogi vonatkozásokig –, sokkal több továbbképzésre, a jó gyakorlatok megismerésére, jól körülírt munkafolyamatokra és az érintett szervezeti egységek közötti szoros együttműködésre lenne szükség.

(Fazokas Eszter)

45/2011

SCHNEIDER, Ronald: Bestandaufbau ohne Konzept, Gewichtung und Profil : das Belletristik-Angebot Öffentlicher Bibliotheken als Ort der Traditionspflege und unkritischer Nachfrageorientierung. – Bibliogr. lábjegyzetben In: BuB. – 62. (2010) 9., p. 616-621.

Res. angol és francia nyelven

A közkönyvtárak szépirodalmi kínálata: egyensúlykeresés a hagyományok ápolása és az igények kritikátlan kielégítése között

Állománygyarapítás; Közművelődési könyvtár; Szépirodalom

„A különféle ízlésű és kulturális szintű olvasóknak egyaránt joguk van arra, hogy a közkönyvtárakban megtalálják a speciális ízlésüknek megfelelő irodalmat, ezért a könyvtáraknak a

szépirodalmi művek teljes skáláját kell nyújtaniuk” – írja egy német szaklap. Ezt elméletileg el is fogadhatnánk, gyakorlatilag azonban ez – a könyvtárak mai helyzetében, amikor a növekvő feladatok és a csökkenő anyagi lehetőségek olója egyre tágabbra nyílik – megvalósíthatatlan. Elkerülhetetlen a szolgáltatások prioritásának felállítása, el kell dönteni, a könyvtári feladatok közül melyiket kell továbbfejleszteni, leépíteni, illetve a leépítés során melyik kedvelt tradícióról kell lemondani. A szépirodalom gyarapítása szempontjából célszerű három nagy tartományt megkülönböztetnünk: a triviális irodalmat (tartalmitag igénytelen, irodalmilag leegyszerűsítő sztereotípiákkal dolgozó, szórakoztató kiadványokat), a szórakoztató irodalmat (könnyen olvasható, de a triviális irodalomnál igényesebb, élvezetes olvasmányokat), és a magas színvonalú irodalmat (modern és posztmodern műveket).

2005-ben a németországi könyvtermés 14,3 %-a volt a szépirodalom (a könyvesbolti forgalom 37,7 %-a). 11 ezer új (szórakoztató) mű jelent meg, ennek 60%-a angol-amerikai szerzők fordítása volt (túlnyomó része a szórakoztató irodalom kategóriájába tartozott.) Ezzel szemben a németül írt és 2005-ben kiadott könyvek között a triviális irodalom volt a domináns, ezt követte a szórakoztató irodalom; a modern értékes irodalom 2-3%-kal szerepelt. Témájukat nézve a krimi és a thriller volt az első, ezt követték a női regények, a családregények és a szerelmes történetek, végül a sci-fi, a fantasy és a horror. A 2005-ös év toplistáján szereplő ötven mű közül negyven fordítás volt (túlnyomórészt angolból), ezek csaknem mind a szórakoztató irodalom kategóriájába tartoznak. A toplistán szereplő tíz német műből öt volt triviális, öt szórakoztató irodalom.

A német *Év könyve* díjjal kitüntetett művek listáján húsz cím szerepel: ebből tizenöt a magas színvonalú, öt a szórakoztató irodalomhoz tartozik. Másképp ítél a Jürgen Lodemann 1975-ben alapított sikerlistája, mely kezdettől a *minőség és olvasmányosság* követelménye szerint minősíti

a havi könyvtermést harminc kritikus pontozása alapján.

A könyvtárak rendszeresen megjelenő állománygyarapítási tanácsadójának két füzetében 430 szépirodalmi (szórakoztató) művet ismertettek (2005. 5. és 6. szám). Ezek 60%-a fordítás volt (azon belül 73% angolból). Ez nagyjából megfelel a könyvpiac és az olvasási igények arányainak. A jegyzékekben szereplő fordítások kétharmada igényes szórakoztató irodalom (főleg társadalmi regény és krimi) volt, egyharmada a triviális irodalom (főleg szerelmes és családregény). A német művek esetében a tájékoztató füzetekben megjelenő címeknek az egyharmada is triviális irodalom volt, a szórakoztató irodalom azonban kisebb arányban szerepelt (52%), a magas színvonalú irodalom aránya pedig 16% volt. Ez azért meglepő, mert a modern német irodalomra alig van igény a német könyvtárakban (Peter Handke vagy Botho Strauss kivételével). A beszerzésre ajánlott könyvek többsége azonban nem szolgálta a könyvtárak érdekeit, nem bizonyult minőségi olvasmánynak, és a könyvtár aktuális feladataihoz sem igazodott.

A tanulmány Konrad Umlauf alapkönyvére utalva felhívja a figyelmet a nyilvános könyvtár fő feladataira, a szervezett oktatás segítésére (jó szövegkiadások, klasszikusok beszerzésével) és a lakosság információs központjaként való működésre (hosszabb távon is maradandó értéket képviselő művek vétele). Mindkét funkció az értékes szépirodalom gyarapítását követeli meg, a válságból adódó pénzügyi nehézségeket is figyelembe véve. A könyvtárnak az *olvasmányosságot* kell szem előtt tartania, olvasható, jó könyveket propagálnia. (A szórakoztató irodalomnak csak a nagy és gazdag könyvtárakban van helye, közpénzből ezeket nem érdemes gyarapítani, ajánlani.) A könyvtárnak garantálnia kell a jó irodalmat, és szolgálnia az olvasót.

(Katsányi Sándor)

Lásd még 82

46/2011

AUBRY, Sara: Introducing Web archives as a new library service : the experience of the National Library of France In: LIBER quarterly. – 20. (2010) 2.

A webarchívum mint új szolgáltatás bevezetése a Francia Nemzeti Könyvtárban

Elektronikus könyvtár; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Patriotika; Számítógép-hálózat

A Francia Nemzeti Könyvtár (BnF) gyűjteményei a nemzeti örökség részét képezik, és közel 31 millió különböző típusú dokumentumot ölelnek fel (könyvek, folyóiratok, kéziratok, fényképek, térképek stb.). Az internet megjelenése új kihívásokat jelent a gyűjtemények számára. Egy nemzetközi tanulmány keretében a BnF irányelveket, munkafolyamatokat és eszközöket dolgoz ki, hogy összegyűjtse az internet francia vonatkozású részeit, és megszervezze tárolásukat, illetve hozzáférésüket. Új szolgáltatásként megalkották a francia nemzeti domén webarchívumát, amely 2008 áprilisa óta nyilvánosan hozzáférhető. Azóta folyamatosan dolgoznak ki stratégiákat a könyvtárosok bevonására és a felhasználók elérésére. A cikk a BnF tapasztalataival foglalkozik, különös tekintettel a következő témákra:

- *gyűjteményszervezés*: a webarchívumok mint új és problematikus gyűjteménytestek,
- *elektronikus források keresése*: a felhasználók számára kifejlesztett szolgáltatások és eszközök,
- *használat*: tények és adatok,
- *bevonás*: stratégiák a könyvtáros közösség kiépítésére és a felhasználók elérésére.

(Autoref.)

47/2011

BOYLE, Frances – BROWN, Chris: The UK Research Reserve (UKRR) : machinations, mayhem and magic In: Interlending & document supply. – 38. (2010) 3., p. 140-146.

A UK Research Reserve (UKRR) program megvalósítása

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -belföldi; Folyóirat; Megőrzés; Nemzeti könyvtár; Tároló könyvtár

Az *UK Research Reserve* (UKRR) az egyetemi könyvtárak és a *British Library* (BL) közös programja annak érdekében, hogy a nyomtatott folyóiratok példányai hosszú távon hozzáférhetők maradjanak az Egyesült Királyság tudományos közössége számára. A felsőoktatási alap (HEFCE) támogatásával vált lehetővé, hogy 2007-ben elindulhasson a nyolc egyetemi könyvtárat érintő kísérleti projekt. Célja, hogy megőrizze a tudományos kutatáshoz szükséges információkat, értékes teret szabadítson fel a felsőoktatási könyvtárakban, és jelentős megtakarításokat tegyen lehetővé. Az első fázis több mint 8 ezer címet adott át a „tároló könyvtárnak”, több mint 11 ezer méter polcot szabadított fel, megerősítette a BL kölcsönözhető állományát, és megalapozta a sikeres pályázást a második fázis finanszírozása érdekében.

A 2009 februárjában indult második fázis ötéves programját az alap 9,83 millió fonttal támogatja a következők érdekében:

1. A hozzáférhetőség növelése, azaz a BL integrált kéréskezelő és szolgáltató rendszer (*Integrated Request Management and Delivery System*) programjának megvalósítása, azaz a dokumentumszolgáltató rendszer modernizálása;
2. Együttműködő gyűjteményalakítás, azaz az UKRR tagjainak a kevésbé használt nyom-

tatott folyóiratok többes példányai kiszűrését célzó munkája;

3. További anyagiak biztosítása a programme-nedzsmentre és a működési költségekre.

A program célja, hogy öt év alatt évente 20 ezer méternyi anyagot dolgozzon fel a 29 tagedytem könyvtáraiban. (Az UKRR-hez 2009 folyamán volt lehetősége csatlakozni minden felsőoktatási könyvtárnak.)

Az UKRR célja egyrészt, hogy egy együttműködésen alapuló gyűjteményt hozzon létre, és a tagkönyvtárakban helyet és anyagiakat takarítson meg. Ennek érdekében azt szándékozik biztosítani, hogy a felkínált címekből az UKRR közösségen belül három példány maradjon meg: egy a BL-nél mint a dokumentumellátás alapja (hozzáférhető példány), kettő pedig mint tartalékpéldány egy-egy tagkönyvtárnál a hosszú távú megőrzés és a jövőbeni hozzáférhetőség biztosítása érdekében.

Az együttműködés első munkafázisa a kiválasztás: a tagkönyvtár kiválasztja azokat a kevésbé használt nyomtatott folyóiratait, amelyektől megválna. A felkínálás fázisában az UKRR szabványos formájában leírja az adott címeket és állományadatokat. Az összehasonlítás során a BL és az UKRR párhuzamosan dolgozik: a BL megvizsgálja, hogy kínálatának bővítésére vagy hiánypótlásra szüksége van-e az adott tételre, az UKRR pedig megállapítja, hogy tagkönyvtáraiban megtalálható-e a tétel, ellenőrzi ritka voltának mértékét. A BL válasza és a „ritkasági mérték” ismeretében történik meg a döntés a megtartásról, a BL-hez továbbításról, illetve a megszabadulás lehetőségéről.

Az UKRR program második szakasza során eddig 11,4 km-nyi anyagot kínáltak fel, és 8 km-nyi polc szabadult fel. A felkínált tételeknek csak 16%-a volt átfedés. A legnagyobb kihívást idáig a folyóiratok világában jól ismert problémák (különszámok, melléklapok stb.) ellenőrzése jelentette.

(Mohor Jenő)

Lásd még 111

Feldolgozó munka

48/2011

HOWARTH, Lynne C. – MOOR, Leslie – SZE, Elisa: Mountains to molehills : the past, present, and future of cataloging backlogs. – Bibliogr. jegyzetekben In: Cataloging & classification quarterly. – 48. (2010) 5., p. 423-444.

Restancia a katalogizálásban: múlt, jelen és jövő

Feldolgozó munka; Hatékonyság; Munkaszervezés

A katalogizálás restanciájának fogalma nem egyértelmű, ezt különböző szerzők különbözőképpen határozták meg: a még nem katalogizált művek, a katalogizálás üteménél gyorsabban növekvő beszerzés, a 30 napnál tovább várakozó művek, olyan művek, amelyek feldolgozása valami miatt elakadt stb.

Mi okozza a restanciát? A főbb tényezők:

- a beáramló könyvek száma,
- a feldolgozók létszáma (ill. az alkalmazásukra fordítható összeg),
- a feldolgozandó dokumentumok nem szabványos jellege (pl. zeneművek, idegen nyelvű könyvek),
- az elavult katalogizálási módszerek és technikai eszközök (emellett az új technika alkalmazására való átállás nehézsége),
- az esetenként beáramló, az olvasók által nem igényelt nagyobb hagyatékok vagy ajándékok,
- az alkalmilag megemelt beszerzési keret által okozott többletvásárlás,
- a személyi változások, leépítések és költségvetési megszorítások,
- a nem megfelelő képzettségű katalogizálók, ill. a meglévők továbbképzésének hiánya (pl. az új szabványok követésében),
- a feldolgozandó új dokumentumtípusok terén való elégtelen jártasság (pl. a zeneművek helyes feltáráshoz zenei ismeretek is kellenek).

A nyelvtudás hiányain sok amerikai felsőoktatási könyvtárban az adott nyelven beszélő diákok alkalmazásával segítenek, ennek azonban hátránya a nagy fluktuáció, és hogy emiatt újra és újra be kell tanítani az új munkaerőt. A szláv nyelveken megjelenő irodalom a hidegháború vége óta könnyebben beszerezhető, de a nyelvtudás korlátozottsága miatt ez is növeli a restanciát. A feldolgozandó dokumentumokkal szemben többnyire az új projektek élveznek előnyt.

A copy cataloging lehetősége újfajta problémát vet fel: sok könyvtár elhanyagolja a nehezen feldolgozható anyagokat, és megvárja, míg a rekord hozzáférhetővé válik a közös katalógusban, ill. a Kongresszusi Könyvtárban. Ez a kivárási taktika egyfelől növeli a restanciát, másfelől aláássa a kollektív katalogizálást, mivel a mások által feldolgozott rekordok átvételének arányához képest csökken a saját hozzájárulás. Egy másik negatív tendencia: az eredeti rekordok feltöltése helyett az importált rekordok javíthatása, „tökéletesítése”, a szükségesnél jóval nagyobb mértékben.

A katalogizálás prioritásai is befolyásolják a restancia alakulását. Van, ahol a legkönnyebben katalogizálható könyveket dolgozzák fel legelőbb, van, ahol a könyvtár számára legfontosabb műveket, és olyan is van, ahol az unikális dokumentumokat részesítik előnyben (a közös katalógus gazdagítása érdekében).

Sok helyen felmerült a katalogizálási munka „kiszervezése” (outsourcing), ill. a szerződéses katalogizálás, néhol pedig a restancia felszámolására alkalmi „kommandókat” hoznak létre (pl. egy bizonyos nyelvű anyag soron kívüli katalogizálására). A könyvtáros asszisztensek bevonása is járható út, ők végzik el a munka nagy részét, míg a szakképzett katalogizálókra csak a tartalmi elemzés, az egységesített adatok kezelése, valamint az ellenőrzés hárul. Vannak példák az olvasószolgálatos kollégák bevonására is. A változtatás nélkül átvett rekordok használata csökkenti a restanciát. Néhány könyvtárellátó cég elkezdte a leírásoknak a dokumentummal együtt, hozzáadott értéként történő kiszállítását.

A költségekre gondolva olyan tényezőket kell figyelembe venni, mint pl. a katalógusrekordok minősége és bekerülési költsége, a szabványosított és az egyedi eljárások viszonya, az elérhető erőforrások, a katalogizálási termék gazdaságossága, a kapacitásoknak az igényekhez való igazítása, a fizikai mozzanatok csökkentése automatizálás, ill. kiszervezés útján, célok kitűzése és a teljesítmény ellenőrzése stb.

A digitalizálás sem szünteti meg a restanciát, de tartalmi változást hoz, és a metaadatok késedelmes megadása miatt is csúszhat a feldolgozás – miközben a használók egyre gyorsabb hozzáférést követelnek. Az új fejlemények (pl. a használók által végzett katalogizálási tevékenység és az egyszer megállapított adatok bővülő újrahaznosítása) a restancia kérdését is új megvilágításba helyezik.

(Mándy Gábor)

Katalógusok

49/2011

IACONO, Antonella: Opac, utenti, rete : prospettive di sviluppo dei cataloghi elettronici. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bollettino AIB. – 50. (2010) 1/2., p. 69-88.

Res. angol nyelven

Az elektronikus katalógusok fejlődési lehetőségei

Igény; Információtechnológia; Online katalógus

A könyvtárak online katalógusai fejlesztésének szükségessége évek óta fontos szakmai téma. A fejlődést és a fejlesztés igényét több tényező befolyásolja. Egyikük elméleti jellegű: a dokumentumleírás felfogásában lezajlott változások, azaz az FRBR megjelenése, a katalogizálás nemzetközi elveinek újrafogalmazása, a nemzeti normatívák átalakítása, a bibliográfiai ellenőrzés fejleményei jellemzik. Ugyanakkor szélesedett a feltárandó dokumentumok köre,

nőtt – és változott – a használók igénye, és módosult a webhasználat is.

Ez utóbbiakról két jelentős tanulmány született nemrég. A *British Library*, a *University College of London* és a JISC konzorcium *Information Behaviour of the Researcher of the Future* (2008) című tanulmánya szerint az „új generáció” mindössze két százaléka kezdi keresését egy könyvtár honlapján, a keresések 89%-ában a Google jelenik meg, és a fiatal használók 93%-a megelégedett a valamilyen kereső révén kapott eredménnyel. Az OCLC *Online Catalogs What Users and Librarians Want* (2009) tanulmánya rámutat, hogy a könyvtárosok és a használók OPAC-felfogása közötti szakadék oka az információk rendezésének kétféle tradíciója: a könyvtáré és a webé. Azt az értéket, amit a könyvtárosok az adatok minőségének tulajdonítanak, az információrendezés klasszikus elvei befolyásolják, míg a használók elvárásai leginkább a legismertebb webhelyeken található információk minőségéből és rendezettségéből következnek. A feladat tehát a kétféle igény összehangolása, a két „világ” integrálása lenne az új minőségű online katalógus érdekében.

A könyvtáros leginkább következetességet, pontosságot, a duplikátumok kiszűrését, a hibátlan leírásokat várja el a katalógustól. Az olvasó (használó) számára fontosabb a távolság lerövidítése a dokumentum és OPAC-beli reprezentációja között: közvetlen *link* a leírástól a digitális (szöveges vagy multimédiás) dokumentumhoz, vagy lehetőség a „találat” értékelésére: hozzáférés az ismertetéshez, kivonathoz, a tartalom egy részének megjelenítése, illetve a megtalált dokumentum használatának lehetővé tétele: előjegyzés, másolatrendelés.

Az OPAC ilyen lehetőségekkel való *gazdagítása* mellett a fejlődés másik formája a *kiterjesztés* a könyvtár által közvetlenül birtokolt dokumentumokon túl azokra a forrásokra, amelyekre a használónak leginkább szüksége van. A fejlesztés további területe a felhasználói felület (interfész) átalakítása, és az újabb, a webes keresőeszközhöz jobban hasonlító (igazodó) keresési módok bevezetése, alkalmazása.

Manapság egyre több szó esik a Web 2.0-ról, ami egyes kritikusok szerint pusztán blöff, többek szerint viszont több mint technológiai fejlődés, sokkal inkább a web fejlődésének új filozófiája. Ebben az interaktivitás, a közös cselekvés nyilvánul meg, és megjelenik a *social networking* jelensége, amely a használó számára lehetővé teszi a közreműködést (*wiki*) és a tartalmak megosztását (*sharing*). Ezek a technológiák és ez a filozófia teszi lehetővé, hogy a használó „*prosumer*”-ré váljon, egyszerre legyen előállító (*producer*) és fogyasztó (*consumer*). Megjelenik a felhasználó előállította tartalom (*user generated content*) és az egyirányú információáramlás, a „csak olvasható” webet felváltja az olvasható/írható web. A „részvétel” és a „párbeszéd” ideáit előtérbe állító „2.0-s Könyvtár” eszméje mellett megjelennek a „*social cataloguing*” webhelyei is. Amellett, hogy megpróbáljuk visszaterelni az olvasókat a katalógus használatához egyrészt azzal, hogy használhatóbbá, másrészt, hogy láthatóbbá tesszük (egyes OPAC-ok már a Facebookon is jelen vannak), szükség van az OPAC mint a könyvtár és használója közötti párbeszéd eszköze szerepének újraértelmezésére is.

(Mohor Jenő)

50/2011

NEUMANN, Andreas: Die Bibliothek in der Hosentasche : der OPACplus mobil der Bayerischen Staatsbibliothek In: BuB. – 62. (2010) 9., p. 576-577.

Res. angol és francia nyelven

Könyvtár a nadrágzsebben: a Bajor Állami Könyvtár online katalógusának (OPACplus) mobiltelefonos változata

Általános tudományos könyvtár; Online katalógus; Telefon

2010 márciusa óta működteti a Bajor Állami Könyvtár online katalógusának mobil verzióját, az OPACplus mobilt. Önálló modul helyett a jelenlegi OPAC-ot bővítették egyéb funkciókkal.

Más eszközökhöz képest a mobil készülékek új kihívást jelentenek az online katalógus tervezéséhez és működtetéséhez. A legnyilvánvalóbb különbség egy PC-hez képest a képernyő jóval kisebb mérete. Ezért nagyon fontos a lényeges részleteket könnyen olvasható formátumban közölni, hogy a használók számára jól láthatóak legyenek a legfontosabb funkciók. A túl sok információ és a túl sok görgetés kerülendő. Ezért az olyan funkciók, mint a navigáció, regisztráció és rendelés a képernyő felső részébe kerültek. A navigációs és kibővített keresési opciók szükség szerint nyithatók meg ill. zárhatók be. Ily módon könnyű az áttekintés, és a fontos információk nincsenek „eldugva”.

A találati lista és a részletes megjelenítés egyaránt ugyanazokat a funkciókat kínálja, mint az „igazi” OPACplus. A használó hozzáférhet digitális dokumentumokhoz, tartalomjegyzékekhez és a megfelelő adatbázisokhoz vezető linkekhez. Az indító képernyőt módosították: több helyet hagytak a klikkelhető tételeknek, a gyakran használt funkciók pedig feltűnő gombok segítségével érhetők el.

(Autoref.)

51/2011

YANG, Sharon Q. – HOFMANN, Melissa A.: The next generation library catalog : a comparative study of the OPACs of Koha, Evergreen, and Voyager. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 29. (2010) 3., p. 141-150.

Új generációs könyvtári katalógusok. A Koha, az Evergreen és a Voyager OPAC-jának összehasonlítása

Felmérés; Integrált gépi rendszer; Online katalógus

A cikk két nyílt forráskódú és egy kereskedelmi online katalógust hasonlít össze abból a szempontból, hogy mennyire rendelkeznek a könyvtári katalógusok következő generációjától elvárható tulajdonságokkal.

Az online katalógusok kiválasztásában az elterjedtség játszott szerepet (a Kohát 936, az Evergreent 543 helyen alkalmazzák világszerte, a kereskedelmi WebVoyage-t pedig csak Észak-Amerikában 1424 helyen – főként felsőoktatási könyvtárakban). Az összehasonlításhoz demókat, ill. valóságos katalógusokat elemeztünk, mindegyik rendszer esetében három-három mintán. A Koha 3.0-s, az Evergreen 2.0-s és a WebVoyage 7.1-es verzióját vették alapul.

Az összes könyvtári információ *egyetlen belépési pontból* való elérhetőségét egyik rendszer sem biztosítja, de a Koha a folyóiratok rekordjából lehetővé teszi a ProQuest Serials Solutions portálon tárolt teljes szövegek elérését.

A *korszerű webinterfész* mindhárom rendszerben megfelelő, a Google-oldalra emlékeztet, s ráadásul nagymértékben testre szabható. A Koha navigációs lehetőségei korlátozottabbak (csak „előre” és „hátra” gomb van), míg a másik kettő belső navigációs gombokkal lehetővé teszi a címlisták, tárgyszólisták és a rekord közötti navigálást. A WebVoyage képernyője világossá teszi az egyes keresőávokban lévő adatok típusát, és náluk lehet AND, OR és NOT operátorokat is használni, a másik kettőben csak az AND létezik.

Mindhárom rendszer törekszik a *tartalom gazdagítására* (pl. könyvborítók megjelenítése), a Koha nyújtja a legtöbbet: címkék, leírások, kommentek, Amazon-könyvismertetések. A WebVoyage hivatkozik a Google Books könyvismertetéseire és tartalmi összefoglalóra, de nem tartalmaz címkéket, leírásokat és kommenteket.

A három rendszer közül csak a Koha teszi lehetővé a *fazettás navigációt*. A keresést szűkíthetjük a dokumentumok elérhetősége, tárolási helye, a könyvtárak, szerzők, témakörök és sorozatok szerint, több lépcsőben is. Az Evergreen szűkítés helyett új keresést indít, a WebVoyage pedig csak a dokumentumtípus, a nyelv és a kiadási év szerint képes szűrni a találatokat.

Egyszerű *kulcsszavakkal* mindegyik katalógusban lehet keresni.

Információkeresés

52/2011

FAGAN, Jody Condit: Usability studies of faceted browsing : a literature review. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 29. (2010) 2., p. 58-66.

A fazettás böngészés használói vizsgálatának irodalma

Böngészés; Ember-gép kapcsolat; Felmérés; Használói szokások; Online katalógus

A fazetták olyan kategóriák, amelyek szerint egy keresést lehet szűkíteni, pontosítani. Elvileg a MARC rekord bármelyik mezője ilyen fazetta lehet. A főbb használati területeik *McGuinness* szerint: a keresőkifejezések kontrollálása, navigálás az oldalon, a keresés áttekintése és a célnak megfelelő irányítása, segítség a böngészéshez és a direkt kereséshez, a kétértelműségek kiküszöbölése. Ezek a funkciók koherens és széles körű kategóriarendszert használnak, lehet látni a következő lépéseket, és vissza lehet térni egy előző fázisba, logikus alternatívákat kínálnak, és csökkentik az üres találati halmazok számát. Hátrányuk, hogy a számításba jövő kategóriákat előzetesen ismernünk kell, a kategóriastruktúrákat esetleg saját kezűleg kell megszerkesztenünk.

A szerző a releváns irodalmat is ilyen fazettás kereséssel derítette fel, az *ACM Digital Library*, a *Scopus*, valamint a *Library and Information Science and Technology Abstracts (LISTA)* adatbázisait. Kiderült, hogy a *klaszterálás* kevésbé használható a kategóriarendszerek felépítésére, mert bár teljesen automatizálható, könnyen alkalmazható bármely szakterületen, és az új trendeket is képes felfedezni, ehhez képest nehezebben kiszámítható, az ily módon generált csoportokba gyakran oda nem illő tartalom is belekerül, a csoportok és alcsoportok önkényesnek tűnhetnek.

A találatok *relevanciája* vagy népszerűsége szerinti rangsorolást egyik rendszer sem valósítja meg.

A *keresőkérdések pontosításában* az Evergreen a legjobb: ha nincs találat, javasol hasonló tartalmú, de másképpen írt kifejezéseket. A Kohában van egy helyesírás-ellenőrző modul, de automatikusan működik, így összemosza a szándékosan nem szabványosan beírt keresőkérdésre kapható találatokat a többivel.

Egyik rendszer sem ajánl fel *egyéb hasonló tételeket*.

A *használói hozzájárulást* egyedül a Koha enged meg: a címkék, címkefelhők betűmérete és betűtípusa jelzi a címke használati gyakoriságát (emellett mindegyik címke könyvtári dokumentumokhoz vezető hiperlinkként működik). Az Amazon-könyvismertetés mellé a használók elküldhetik a saját véleményüket is (ezek moderálás után jelennek meg).

RSS-feed (értesítés az új beszerzésekről és egyéb újdonságokról) csak a Kohában van.

A három rendszer kritériumok szerinti összehasonlítása azt mutatja, hogy a Koha áll legközelebb az új generációs OPAC követelményeihez (a 10-ből 6 kritériumnak egészen megfelel, a keresőkérdés pontosításának pedig félig). A második helyre a szintén nyílt forráskódú Evergreen került (4 kritériumnak tesz eleget), míg a kereskedelmi WebVoyage az utolsó (3 megeléggel).

A meglévő integrált könyvtári katalógusokkal szemben a célirányosan kifejlesztett, önálló OPAC-oknak van több esélyük a következő generációs szolgáltatások nyújtására. Erre példák: az Ex Libris *Primo* rendszere, a Villanove University *VuFind* rendszere, valamint az Oregon State University által kifejlesztett *Library Find*. Az utóbbi kettő a tíz kritériumból nyolcnak felel meg. Mivel azonban az ilyen önálló rendszerek drágák, még sokáig hiányozni fognak a kis és közepes közkönyvtárakból.

(Mándy Gábor)

Lásd még 60

A szerző külön vizsgálta a fazettás böngészésre, valamint az olyan könyvtári interfészekre vonatkozó irodalmat, amelyek a fazettás böngészést is magukban foglalták. A könyvtárosok által végzett kutatások elsősorban a megvásárolni kívánt katalógusokkal kapcsolatos használói magatartás felmérésére irányultak.

A fazettás böngészés eredményeit a szerző így összegzi:

- a fazetták hasznosak a navigációs struktúrák létrehozásában;
- a fazettás kategorizálás nagyban segíti a hatékony visszakeresést;
- a fazetták segítenek a sehova sem vezető utak kizárásában;
- a keresés gyorsabb a fazetták segítségével;
- nagyobb a releváns találatok esélye;
- több találat van;
- a használóknak többnyire jobban tetszik (bár nem mindig reagálnak pozitívan);
- a használók jobban szeretik a megjósolható, többdimenziós hierarchiába rendezett eredményeket;
- a fazettás rendszerek nagyobb használói elégedettséget produkálnak;
- a használók önbizalma nagyobb a fazettás keresésben;
- az ismerősebb hagyományos webes interfészt is sokan választják;
- a fazettás interfésszel szemben gyakran kezdeti óvatosság jelentkezik.

A szerző tanácsokat ad a könyvtárakban végzendő vizsgálatok tervezésével, a feladattípusok kialakításával és a vizsgálandó személyekkel kapcsolatban. Hangsúlyozza, hogy ha a könyvtárak minél speciálisabb keresőkérdést, feladatokat és mérési eszközöket választanak a használói vizsgálatokhoz, annál objektívabb felmérést tudnak végezni, és az eredmények könnyebben összehasonlíthatók lesznek.

(Mándy Gábor)

53/2011

KORAH, Abe – CASSIDY, Erin Dorris: Students and federated searching : a survey of use and satisfac-

tion. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 49. (2010) 4., p. 325-332.

A hallgatók és a közös keresés: használati és elégedettségi felmérés egy amerikai egyetemi könyvtárban

Egyetemi hallgató; Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások; Igény

A tanulmány azt vizsgálja, mennyire használják a hallgatók a WebFeat közös keresési (federated search) interfészét, amelyet nemrég vezettek be a Sam Houston Állami Egyetem könyvtárában, és mennyire elégedettek az új szolgáltatással. A hallgatók önkéntes alapon vettek részt egy elektronikus felmérésben, amelynek során visszajelzést adtak arról, milyen gyakran végeztek az órák során a federated search funkciót, különböző adatbázisokat és online keresőgépeket használó kutatást, és hogy mennyire feleltek meg ezek a keresőeszközök az órai keresési igényeknek. A felmérés szerint a közös keresést nagymértékben használják, de csak mérsékeltén elégedettek vele. A legtöbb hallgató számára ugyanis a közös keresés nem helyettesíti az órai feladatok során szintén gyakran használt különféle adatbázisokat és online keresőgépeket. A közös keresési funkció használata az alsóbb éves hallgatók körében volt a legintenzívebb, a használat és az elégedettség mértéke csökkent a hallgatók felsőbb évfolyamba lépésével. A hallgatók „hovatartozása” – ami egyben a felsőoktatási környezetben szerzett tapasztalatok mennyiségét is jelenti – nagyobb szerepet játszott a közös keresés használatában és a vele való elégedettségben, mint az életkor vagy a tanult szakterület. A hallgatók szinte korlátlan lehetőségekkel és csatornákkal rendelkeznek a kutatásaikhoz szükséges információk beszerzésére a könyvtárakban és online módon egyaránt. Az utóbbi években megszorodtak és népszerűvé váltak az ingyenes webes források, mint pl. a Wikipédia. Az adatok megkérdőjelezhető minőségétől eltekintve ezek az eszközök egyszerűen, használóbarát módon „tálalják” az információt, és nem igényelnek túl alapos ismereteket az információszervezésről és a keresési technikákról.

Ez a nyilvánvaló egyszerűség rengeteg hallgató számára igen vonzó, és az egyetemi könyvtárak számára komoly kihívást jelent, hogy a hallgatók figyelmét a hiteles és megfelelő könyvtári kutatási anyagokra irányítsa.

(Autoref.)

54/2011

MacFARLANE, A. [et al.]: The effect of dyslexia on information retrieval : a pilot study. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 66. (2010) 3., p. 307-326.

A diszlexia hatása az információkeresésre

Felmérés; Gépi információkeresés; Használói szokások; Hátrányos helyzetű olvasó

A cikk azt vizsgálja, hogyan használják a diszlexiások az információkeresési rendszereket, különös tekintettel keresési szokásaikra. A diszlexia kognitív profilját használták a naplózás megtervezéséhez, amely rögzíti a különbséget a diszlexiások és kontrollcsoport között. Egy Okapi-felületet használtak két témával a TREC-gyűjteményből, hogy rögzítsék a használók információkeresési szokásait. A naplódokumentumok segítségével a diszlexiások és a kontrollcsoport információkeresési szokásainak különbségét vizsgálták, vagyis azt, hogyan használta a két csoport az Okapi-t. Kiderült, hogy az összegyűjtött kvalitatív információk (pl. tapasztalat) nem biztos, hogy megmagyarázzák ezeket a különbségeket. A keresési változók alapján nem lehetett különbséget tenni a csoportok között, de regisztráltak ugyanarra a változóra vonatkozó témabeli különbségeket. Azok a használók, akik több dokumentumot néznek meg, több dokumentumot ítélnak relevánsnak, mindkét használói csoportból és mindkét téma szempontjából. A naplódokumentumok szerint komoly különbség lehet az egy keresésen belül használt finomítások száma alapján a használók csoportjai között, mert valószínűleg kicsi a téma hatása erre a változóra. Ez az első vizsgálat, mely a diszlexia információke-

resési szokásokra való hatásával foglalkozik, és a további kutatások alapjául szolgálhat.

(Autoref.)

55/2011

PERTTILÄ, Reija – EK, Stefan: Information behaviour and coping functions of long-term unemployed people in Finland. – Bibliogr. In: Libri. – 60. (2010) 2., p. 107-116.

A hosszú ideje munkanélküli használók információ viselkedése és problémakezelési módszerei Finnországban

Felmérés; Használói szokások; Hátrányos társadalmi helyzetű olvasó; Információkeresés

A munkanélküliséggel való küzdelem módját már az 1930-as évek óta tanulmányozzák. A munkanélküliek információkeresési szokásai azonban csak mostanában kerültek a kutatók érdeklődési körébe. Ezek tanulmányozása annak felderítésére, vajon van-e kapcsolat a munkanélküliek információszerezési gyakorlata és a problémákkal való megbirkózás módja között, valóban új vállalkozás. Ez a tanulmány a Finnországban hosszabb ideje munkanélküli emberek információs magatartásának és problémakezelési módszereinek kvantitatív vizsgálata. Célja annak felmérése, milyen információkeresési gyakorlattal rendelkeznek a hosszabb ideje munkanélküliek, milyen módon próbálják kezelni élethelyzetüket, és vajon van-e kapcsolat e kettő között. Az információkeresési gyakorlatuk vizsgálata a mindennapos élethez szükséges információk keresésére irányult, ami egyrészt orientációs célú, másrészt probléma-specifikus információkeresés (Savolainen elméletével összhangban). A vizsgálati anyag 750 olyan személy válaszát tartalmazta, akik már több mint egy éve nem találtak munkát, így jól reprezentálják a hosszú ideje munkanélküli finnországi réteget. Az eredmények azt mutatják, hogy a hosszú ideje munkanélküli emberek rendkívül aktívak az információkeresésben, és egyaránt alkalmaznak aktív és passzív problémakezelési módszereket.

Az is kiderült, hogy van kapcsolat a munkanélküliek problémakezelési módszerei és információkeresési gyakorlata között. Az erősen a problémákra koncentrálni embereket jóval aktívabbak az orientációs célú információkeresésben, mint a közepesen vagy gyengébben probléma-központúak. A probléma-specifikus információkeresésnél azok bizonyultak a legaktívabbnak, akik sokféle módszert alkalmaztak a mindennapi boldogulásukhoz.

(Autoref.)

56/2011

SAMPATH KUMAR, B.T. – PAVITHRA S.M.: Evaluating the searching capabilities of search engines and metasearch engines : a comparative study. – Bibliogr. In: Annals of library and information studies. – 57. (2010) 2., p. 87-97.

Keresőgépek és metakeresők összehasonlítása és értékelése

Gépi információkeresési rendszer; Információkeresési rendszer értékelése

A cikk két internetes keresőgép (Google és Yahoo), valamint két metakereső (Metacrawler és Dogpile) keresési hatékonyságát hasonlítja össze a pontosság és a relatív teljesség alapján. Tizenöt különböző könyvtár- és információ-tudományi témájú keresést futtattak le a keresőkben. Minden esetben az első száz találatot értékelték, és megállapították, hogy az egyszerű keresőgépek nem eredményeztek nagyobb pontosságot a metakeresőknél. Annak ellenére, hogy többféle keresőgép adatbázisaiban keresnek, a metakeresők nem adtak nagyobb teljességet. A felmérés eredményei segítséget nyújtanak az interneten böngészőknek, hogy a megfelelő eszközt válasszák az információkereséshez. A keresőgépek tervezőinek is adnak ötletet, hogyan tehetnék még hatékonyabbá az egyes keresőmotorok keresési képességeit.

(Autoref.)

Lásd még 25

Olvasószolgálat, tájékoztató munka

57/2011

CONNAWAY, Lynn Silipigni – RADFORD, Marie L.: Virtual reference service quality : critical components for adults and the net-generation. – Bibliogr. In: Libri. – 60. (2010) 2., p. 165-180.

A virtuális referenz szolgáltatás minősége: a felnőttek és a netgeneráció számára fontos tényezők

Felmérés; Használói szokások; Hatékonyság; Referenz; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások használata

„A szinkronitás felé: a virtuális referenz szolgáltatások értékelése a használók, a potenciális használók és a könyvtárosok szemszögéből” elnevezésű projekt a virtuális referenz szolgáltatások (VRS) használóinak szokásait és igényeit vizsgálta, hogy kijelölje a könyvtári rendszer és a szolgáltatások fejlesztésének irányait. A cikkben a VRS-használókkal készített online felmérés és telefonos interjúk eredményei olvashatók. Az online kérdőívet 137 VRS-használó töltötte ki és 76-tal készült telefonos interjú. Mind a kvalitatív, mind a kvantitatív adatokat a leíró statisztika, a megalapozott elmélet (Grounded Theory – GT: témaelemzés) és a kritikus események módszerével (Critical Incident Technique – CIT) gyűjtötték össze és vizsgálták. Az eredmények rámutattak, hogy a használók a referenz szolgáltatás más módjait is igénybe vették, de a chat referenzt találták a legkevésbé feszélyező formának. A VRS választásának legfőbb indoka a kényelem. Azért választják, mert bárhol, bármikor hozzáférhető, azonnali és hatékony. A tájékozott, pozitív hozzáállású és jól kommunikáló könyvtárosok szintén sokat számítanak. A netgeneráció tagjainak eredményeit összevetették az idősebb korosztályéval. Mindkét csoport pozitívan értékelte és szívesen venné újra igénybe a VRS-t. A netgeneráció tagjai még inkább használnák a

szolgáltatást, ha felhívnák rá a figyelmüket. A fiatalabb VRS-használók számára az is fontos volt, hogy személyes kapcsolatot alakíthassanak ki a könyvtárossal, akivel közvetlenebbül érintkezhetnek. A VRS használói azt szeretnék, hogy a könyvtáros gyorsan és különböző formátumokban nyújtson szaktájékoztatót. A cikk következtetéseket és ajánlásokat fogalmaz meg a gyakorlatra és a könyvtárosképzésre vonatkozóan. A könyvtárosoknak különböző módokon kell pontos információt nyújtaniuk egy hibrid referenz modellben, amely megfelelő, irányadó és megbízható szolgáltatással felel a különböző igényekre és kommunikációs formákra.

(Autoref.)

58/2011

OLSZEWSKI, Lawrence – RUMBAUGH, Paula: An international comparison of virtual reference services. – Bibliogr. In: Reference & user services quarterly. – 49. (2010) 4., p. 360-368.

A virtuális tájékoztató szolgálatok nemzetközi összehasonlítása

Felmérés; Online üzemmód; Összehasonlító könyvtartudomány; Referenz

Amerikai könyvtárosok az Egyesült Államokon kívüli országokban működő virtuális tájékoztató szolgálatokat hasonlították össze azzal a céllal, hogy hasonlóságokat és különbségeket keressenek, illetve, hogy megállapítsák regisztrálható-e változás a 2006 és 2008 között eltelt időszakban. 10 ország (Ausztrália, Belgium, Franciaország, Németország, Mexikó, Hollandia, Szlovénia, Dél-Afrika, Svédország és az Egyesült Királyság) 23 könyvtárának virtuális tájékoztató szolgálatának tranzakcióit elemezték a 2006. április 3-i héten. Mindenhol 25-25 kérdés szerepelt a mintában. A kiválasztott intézmények között egyaránt voltak köz-, szak- és nemzeti könyvtárak. A következő mintavétel a 2008. április 7-i héten történt ugyanilyen elvek szerint. (Addigra 3 könyvtár megszüntette ezt a

szolgáltatását, így a második mintavételben csak 20 könyvtár virtuális referenzpultja szerepelt.) A mintában kizárólag a QuestionPoint keretében webes (e-mail) formában lebonyolított tranzakciók voltak benne.

Összesen 991 tranzakciót elemeztek, 515-öt az első, 476-ot a második mintavételből. Ezeket hét szempont szerint kódolták: intézménytípus, nyelv, kérdéstípus, választípus, felhasználó státusza, a kérdés tárgya, átfutási idő.

Az angol nyelv a leginkább használt nyelv. Ennek csak részben az az oka, hogy a mintában több olyan állam is szerepelt, ahol a lakosság angol ajkú, hiszen jellemzően a többi vizsgált országban is ez a második leggyakrabban használt nyelv.

A kérdéstípusokat három osztályba sorolták: hozzáférési (a könyvtári gyakorlathoz és a források elérhetőségéhez kötődő), bibliográfiai (a könyvtárban az egyes dokumentumok meglétére vonatkozó) és tárgyi (egy tárgykörben egy meghatározott információra vonatkozó) kérdések. Az egyetemi könyvtárak kérdéseinek fele hozzáférésre vonatkozott. A közkönyvtárakba érkezett kérdéseknek viszont a háromnegyede az utolsó kategóriába volt sorolható. 2006 és 2008 között nem volt érdemi változás ebben a tekintetben.

A kérdésekre adott reakciókat hét típusba sorolták: megerősítés, felvilágosítás, tényszerű tájékoztatás, instrukció, bibliográfiai tétel vagy forrás, máshová irányítás, a válasz elmaradása. Az egyetemi könyvtárba érkezett kérdések felét instrukcióval válaszolták meg. Ugyanez a közkönyvtárakban a válaszoknak csupán egytizedét teszi ki. Ha csak a tárgyi kérdéseket vesszük, akkor az egyetemi könyvtárakban ezek 41%-át válaszolták meg instrukcióval, míg a közkönyvtárakban csak 5%-át. Mindez az eltérő szerepekre vezethető vissza. A közkönyvtár küldetése alapján szívesen végez kutatást a használó helyett, míg a felsőoktatási intézményekben sokkal inkább az önálló információkeresésre helyezik a hangsúlyt.

A 417 egyetemi könyvtári kérdést a kérdező státusza szerint is tipizálták: 51% egyetemi hallgató, 38% diplomás, 11% pedig egyetemi

dolgozó volt. Ezt a szempontot nem vizsgálták a közkönyvtárak körében.

A tárgyi kérdéseket téma szerint osztályozták a Dewey-féle tizedes osztályozás főcsoportjai alapján. Összesen a kérdések 44%-a humán-, 28-28%-a pedig természet- és társadalomtudományi vonatkozású volt. A közkönyvtárakban jóval magasabb (65%), az egyetemi könyvtárakban jóval alacsonyabb (36%) volt a humán tudományok aránya.

Az átfutási idő tekintetében jelentős eltérések vannak (néhány perctől több hétig). A kutatásban azt vizsgálták, hogy vajon teljesítik-e a könyvtárak a honlapjukon ígért átfutási időt. 2006-ban a válaszok 30%-a érkezett késve. 2008-ra ez az arány javult: az egyetemi könyvtárakban 27, a közkönyvtárakban 17%-ra csökkent a késedelmes válaszok aránya. Országonként azonban nagyon jelentős eltérések voltak.

További kutatások szükségesek a virtuális tájékoztatás egyéb hozzáférési módjai (pl. chat), illetve más országok gyakorlata vonatkozásában.

(Tóth Máté)

59/2011

WEIMER, Keith: Text messaging the reference desk : using Upside Wireless' SMS-to-email to extend reference service. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 51. (2010) 2., p. 108-123.

Az SMS-ből e-mail alkalmazás használata a referenz szolgáltatásban

Egyetemi könyvtár; Elektronikus posta; Referenz; Telefon

A szerző az Upside Wireless kanadai telekommunikációs cég „Küldj SMS-t a könyvtárosnak” („Text a Librarian”) szolgáltatását mutatja be. A University of Virginia Library bármely használója, akinek van SMS funkcióval ellátott telefonja, küldhet szöveges üzenetet az Upside Wireless által szolgáltatott helyi hívószámra. Az Upside „virtuális SMS csatornája” továbbítja az

üzenetet a könyvtári referenz e-mail címére. Ezt követően a könyvtárosok e-mail formájában válaszolnak a kérdésre, amelyet a használó SMS formában kap kézhez. A cikk bemutatja azt a folyamatot, ahogy a könyvtár kidolgozta az ötletet és leszerződött a telekommunikációs céggel, valamint a szolgáltatáshoz szükséges új munkaerőt, a kihívásokat, a sikereket és a lehetséges új irányokat. Rövid áttekintést nyújt az SMS referenz szolgáltatás jelenlegi helyzetéről.

(Autoref.)

Lásd még 88

Könyvtárközi kölcsönzés, dokumentumszolgáltatás

60/2011

BRINK, Helle – ANDRESEN, Leif: Danish libraries in WorldCat : and ordering facilities to ten Danish libraries In: Interlending & document supply. – 38. (2010) 3., p. 147-151.

Dán könyvtárak a WorldCat-ben

Együttműködés -nemzetközi; Könyvtárközi kölcsönzés; Központi katalógus -online

A dán könyvtárak 2008 decemberében szerződést írtak alá az OCLC-vel az együttműködésük kiterjesztéséről. Az országos közös katalógust feltöltötték a *WorldCat*-be; a legtöbb dán könyvtár a rekordátvétellel történő katalogizálás (copy cataloguing) forrásaként használja a *WorldCat*-et; tíz dán tudományos könyvtár pedig már rendelkezésre bocsátotta állományát nemzetközi könyvtárközi kölcsönzésre.

A dán könyvtári rendszert a koppenhágai Királyi Könyvtár, az Aarhusi (Jutland) Állami és Egyetemi Könyvtár, 98 közkönyvtári (ebből 6 regionális szintű) rendszer, tíz nagy tudományos könyvtár, körülbelül 40 egyetemi könyvtár és 250 kisebb tudományos könyvtár és számos kö-

zépiskolai könyvtár alkotja. A 17 millió rekordot tartalmazó dán közös katalógus, a DanBib három különböző részből áll: a *Netpunkt.dk* a könyvtárak és könyvtárosok, a *Zpunkt* a számítógépek, a *Bibliotek.dk* pedig a dán felhasználók hozzáférését biztosítja. Ez utóbbiak számára a könyvtárközi kölcsönzés és a saját postafiókba történő dokumentumszolgáltatás is ingyenes. A szolgáltatást részben a dán kormány, részben pedig az egyes könyvtárak fizetik.

A dán könyvtárak már 25 éve együttműködnek az OCLC-vel. Az új megállapodással arra nyílik lehetőség, hogy az összes dán rekordot elérhetővé tegyék a WorldCat-ben. A dán könyvtárak állományát és a dán nemzeti bibliográfiát 2009 decemberében exportálták. Összesen 7,6 millió rekord és 17,8 millió állományegység került be az adatbázisba. Ez azonban csak a kezdet, hiszen 2010-ben a következő teendők voltak: konkordanciajegyzék készítése, amely biztosítja az átjárhatóságot az OCLC szakjelzetek és a dán szakjelzetek között, a folyóiratok állományadatainak feltöltése és a rendszeres frissítések elkezdése.

Négyféle forgatókönyv alapján érhető el az állomány attól függően, hogy ki kéri a könyvtárközi kölcsönzést.

1. Azok a *könyvtárak*, amelyek rendelkeznek a WorldCat/FirstSearch könyvtárközi kölcsönzési moduljára való előfizetéssel, a bibliotek.dk nélkül is küldhetnek könyvtárközi kérést. Amennyiben a tíz együttműködő dán könyvtár valamelyikében megvan a dokumentum, akkor az OCLC könyvtárközi kölcsönzés modulján keresztül lehet elküldeni a kérést.
2. Az előfizetéssel nem rendelkező *külföldi könyvtárak* számlát nyithatnak valamelyik dán közkönyvtári hálózatban, illetve regisztrálhatnak. Amennyiben az igényelt dokumentum megvan valamelyik dán kölcsönző könyvtárban, a kérést egyenesen oda fogják irányítani.
3. Azokat a *Dánián kívüli felhasználókat*, akik egy dán könyvtár által őrzött művet találnak a WorldCat-ben, a bibliotek.dk-hoz irányít-

ják. Számukra javasolt, hogy a rekordot nyomtassák ki, és a helyi könyvtáron keresztül indítsák el a könyvtárközi kérést a dán könyvtár felé.

4. Amennyiben egy *dániai felhasználó* a WorldCat-ben talál egy számára releváns rekordot, a rendszer a bibliotek.dk felületére irányítja, ahonnan – hasonlóan az eddigi gyakorlathoz – megrendelheti a dokumentumot.

Az északi országokból indított könyvtárközi kérések ingyenesek az ezekkel az országokkal kötött kétoldalú megállapodások értelmében, a többi ország esetében IFLA voucher-t vagy számlát használnak.

A könyvtárak számára egyre erősebben jelentkezik a kényszer, hogy több szolgáltatást kínáljanak kevesebb pénzért. Az egyik lehetséges válasz erre a nemzetközi együttműködés, amelynek eredménye kettős előny: egyrészt jobb lesznek az információforrások (egyre növekvő WorldCat), másrészt hatékonyabbá válik a könyvtárközi kölcsönzések adminisztrációja.

(Tóth Máté)

61/2011

GUY, Fred – PALMER, Joy Elizabeth: Lowering the barriers from Discovery to Delivery : a JISC funded EDINA and Mimas project. – Bibliogr. 5 tétel In: Interlending & document supply. – 38. (2010) 3., p. 158-167.

A kereséstől a dokumentumszolgáltatásig vezető út akadálymentesítése. A Discovery to Delivery projekt

Dokumentumszolgáltatás; Hozzáférhetőség; Igény kutatás könyvtári szolgáltatásokra; Központi katalógus -online; Kutatás információellátása

A cikk a brit Discovery to Delivery projekt (a kereséstől a dokumentumszolgáltatásig) koncepcióját és jelenlegi helyzetét mutatja be. A projekt négy különböző, de egymással összefüggő elemből áll. A cikk bemutatja az egyes elemekhez tartozó módszereket, és részletesen értékeli az eredményeket.

Az EDINA és a Mimas országos adatszolgáltató központok, amelyek hálózati hozzáférést biztosítanak a felsőoktatás számára digitális könyvtárakba szervezett adatokhoz, információk és kutatási forrásokhoz. Mindkét esetben a JISC nyújt támogatást a könyvtári és bibliográfiai szolgáltatások fenntartásához. A Mimas működteti a Copac-ot (a brit tudományos könyvtárak online központi katalógusát) és a Zetoc-ot (a British Library elektronikus tartalomjegyzék-adatbázisát), az EDINA pedig a SUNCAT-et (az időszaki kiadványok központi katalógusát). Ezeket a szolgáltatásokat egymástól függetlenül és eltérő időben alakították ki, de közös szabványok alkalmazásával biztosították az együttes működőképességet (interoperabilitást). A projekt sikeresen bizonyítja, hogy a különböző intézmények által elkülönülten kialakított szolgáltatások hogyan javíthatók a keresés és a dokumentumszolgáltatás összekapcsolásával a használók érdekében. Tervezték egy a helyi dokumentumszolgáltatásokhoz vezető link bevezetését, de kiderült, hogy további vizsgálatok szükségesek ennek hatékony működtetéséhez. A projekt arra példa, hogyan tudnak együttműködni az országos adatszolgáltató központok már létező szolgáltatásokkal.

(Autoref. alapján)

62/2011

HARER, John B.: Revisiting „information delivery in the evolving electronic library”: the information cycle network (ICN) then and now. – Bibliogr. In: Journal of access services. – 7. (2010) 2., p. 97-108.

Információszolgáltatás az elektronikus könyvtárban régen és ma

Dokumentumszolgáltatás; Elektronikus folyóirat; Elektronikus könyvtár; Hozzáférhetőség; Könyvtárközi kölcsönzés

1992-ben az „elektronikus könyvtár” fogalma még azt a benyomást keltette a kutatókban, hogy az információforrások szolgáltatása óriási mértékben javulhat az akkoriban kialakuló

teljes szövegű formátumoknak és az internet elterjedésének köszönhetően. Ugyanakkor a tapasztalat inkább azt mutatta, hogy a dokumentumszolgáltatás nehézkes folyamat, amely jelentős mértékben kötődik az egyes könyvtárak nyomtatott állományához. A cikk visszatekint erre az időszakra, és összehasonlítja az információforrások szolgáltatásának jelenlegi helyzetét azzal a képpel, ahogy 1992-ben elképzelték az „elektronikus könyvtárát”. Bár komoly előrelépések történtek az – elsősorban elektronikus formátumú – információforrások szolgáltatásának javítása és hatékonyabbá tétele érdekében, a mai könyvtárak hibrid természete miatt a nyomtatott anyagok szolgáltatása gyakorlatilag ugyanolyan figyelmet érdemel, mint 1992-ben.

(Autoref.)

63/2011

KRASIL'NIKOVA, I. Ű.: Kriterii kačestva i izmereniâ uslug mežbibliotečnogo abonementa i dostavki dokumentov. – Bibliogr. 13 tétel. In: Naučnye i tehničskie biblioteki. – (2010) 5., p. 31-40.

A könyvtárközi kölcsönzés és dokumentumszolgáltatás minőségi és mérési kritériumai

Dokumentumszolgáltatás; Hatékonyság; Könyvtárközi kölcsönzés; Normatívák, mutatószámok; Szabvány -könyvtári

A könyvtári szolgáltatások hatékonyságának vizsgálatában az új időszak az 1990-es években, az új információs technológiák bevezetésével, a szolgáltatások piaci alapokra helyezésével kezdődött. Az új körülmények jelentős hatással voltak a könyvtárközi kölcsönzésre és a dokumentumszolgáltatásra is. Az értékeléshez azonban a könyvtárak beszámolási kötelezettségeiben szereplő statisztikai adatok nem elegendők. Oroszországban nincs egységes országos könyvtári statisztika, a könyvtár típusától, főhatóságától függően eltérő adatlapokon beküldött adatokat nehéz összehasonlítani.

A probléma alapja a szabványosítás. Oroszországban több mint 60 országos szabvány érinti a könyvtárakat, a kiadói és az információs tevékenységet, többek között a könyvtárközi kölcsönzést is. 2007-ben az oroszországi nemzeti könyvtárak már foglalkoztak a könyvtári statisztika megújításával. A könyvtárközi kölcsönzésben dolgozók aktív részvételét tükrözik a szolgáltatást jellemző mutatókra tett javaslatok. A főbb mutatók: a kölcsönzők/olvasók száma, a kérések/rendelések száma, a saját/más könyvtárakból kiadott dokumentumok száma, a konzultációk száma, elektronikus források használata a kérések feldolgozása során. Az eredményességi kritériumok meghatározásához a statisztikai adatokat a valódi munkát jellemző, megbízható indikátorokká kell alakítani. Az ISO szabvány alapján ilyenek az állomány elérhetősége (gyorsaság, egyszerűség), használata, tájékoztatási szolgáltatások, a munka hatékony irányítása. A minőségi kritériumok meghatározásához javasolt értékelési szempontok: a szolgáltatott információ relevanciája, hasznossága, a teljesítés teljessége, operativitása (határidők), a dokumentumszolgáltatás sokfélesége, új technológiák alkalmazása, szerviz és kényelem, gazdaságosság. Ezekhez a szempontokhoz meghatározták az értékelési intervallumot is. A hatékonyság méréséhez az objektív adatokat szubjektív információkkal (felhasználói véleményekkel) kell kiegészíteni. A különböző könyvtárak által nyújtott szolgáltatások összehasonlításához D. Malárenko módszerét lehet használni.

A szolgáltatás értékeléséhez használt mutatók: pénzügyi mutatók, a szolgáltatás fenti jellemzői, megbízhatóság, egy könyvtárosra jutó terheltségi mutató (látogatók, teljesítések, tájékoztatások száma), negatív mutatók (pénzügyi hiányok, nem teljesített kérések). Mindegyik mutatóhoz egyértelműen meg kell határozni az értékelendő jellemzőt és az alapokat jelentő statisztikai adatokat. A számításhoz egy mintakönyvtár adatait veszik etalonként és ehhez viszonyítva különböző képletekkel számítják ki a szolgáltatás minőségi szintjének általános mutatóját. A kritériumok birtokában a könyvtárosok maguk is

értékelni tudják munkájukat, meg tudják találni a problémás helyeket és felszámolni azokat. A munkatársakkal szemben megfogalmazott követelmények: a kérések operatív teljesítése (általános esetben 3 nap, legfeljebb 15), operatív szolgáltatás (az esetek 90%-ában a kérés rögzítésére az olvasó ne várjon többet 1 percnél), a munkatársak szakértelme (a panaszok száma ne legyen 1-nél több 10 ezer olvasóra számítva), a szolgáltatás minőségi szintje (a használói elégedettséget évenként a munkatársak pontozásával kell mérni, a szakértelmre és a dokumentumok megtalálásában nyújtott segítségre 4–5 pontot kell kapni).

A minőségi munka fokozásának egyik eszköze a munkatársak bevonása a könyvtár irányításába. Külföldi tapasztalatok szerint rendszeresen (legalább évente kétszer) meg kell határozni a minőségi kritériumokat, felül kell vizsgálni az intézményen belüli mutatókat. A könyvtári termékekre és szolgáltatásokra is alkalmazható a minőségi tanúsítványi rendszer és a megfelelő információs jelölés odaítélése. Oroszországban elsőként a Tomszki Műszaki Egyetem tudományos-műszaki könyvtára kapta meg a National Quality Audit tanúsítványát arról, hogy megfelel az ISO 9001:2000 szabványban előírt minőségi követelményeknek.

(Viszocsekné Péteri Éva)

Tájékoztatási eszközök

64/2011

LUYT, Brendan – TAN, Daniel: Improving Wikipedia's credibility : references and citations in a sample of history articles. – Bibliogr. In: Journal of the American Society for Information Science and Technology. – 61. (2010) 4., p. [715]-722.

A Wikipedia hitelességének javítása: történeti témájú cikkek hivatkozásai

Enciklopédia, lexikon; Felmérés; Hivatkozás; Szakirodalom -történettudományi; Számítógép-hálózat

A cikk azt vizsgálja, hogy a Wikipédia történeti cikkeinek szerzői mennyire tesznek eleget a felület szabályzatában előírt, hivatkozásokkal biztosítandó ellenőrizhetőségnek. Megvizsgálták a hivatkozásokat és idézeteket egyes országok történeténél. Az eredmények szomorú képet festenek. Számtalan hivatkozás nélküli állítás található, amelyek pedig rendelkeznek vele, rosszul választják meg azokat. Ezek többsége néhány amerikai kormányzati vagy híroldalról származik, és csak kevés tudományos folyóiratokból. Az eredményeket tekintve kijelenthetnénk, hogy a Wikipédia nem megfelelő forrás a komoly tájékoztató munkához. De van egy másik lehetőségünk is, elvetjük a technikai determinizmust, és úgy tekintünk a Wikipédiára, mint egy szélesebb társadalmi környezet terméke. Olyan világban élünk, ahol az információt a pénzért kínált árukhoz hasonlóan visszatartják. Ugyanilyen fontos az a problematikus feltevés, hogy a szövegek a tudás egyenértékű hordozói. A képzési programok résztvevői felhívhatják a figyelmet a szövegek közösségi jellegére, hogy cáfolják ezeket a feltevéseket, és ezáltal kialakítsák a tudatosságot a Wikipédia szerzőinek és használóinak új generációiban, hogy a szövegeket (sőt a hivatkozásokat is) létrehozásuk és használatuk társadalmi összefüggéseinek tükrében kell értékelni.

(Autoref.)

65/2011

MORRIS, Sara E. – DEL BOSQUE, Darcy: Forgotten resources : subject guides in the era of Web 2.0. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 27. (2010) 2., p. 178-193.

Szakirodalmi kalauzok a Web 2.0 korában

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Információtechnológia; Szakirodalmi kalauz; Számítógép-hálózat

A szakirodalmi kalauzok régóta azt a célt szolgálják, hogy a használókat a forrásokhoz irányítsák. Mi a helyzet most a szakirodalmi kalauzok-

kal, és hogyan szerepeltetik bennük a változó technológiát a könyvtárak? Például blogokat, wikiket és chatet gyakran tartalmaz a könyvtári honlap, de a szakirodalmi kalauzok szintjén már nem találhatók meg ezek az újdonságok. A tanulmány mátrixot használ 21 felsőoktatási könyvtár szakirodalmi kalauzainak vizsgálatánál annak felmérésére, hol vannak elhelyezve ezek a kalauzok, hogy nevezik őket, milyen gyakran és mely Web 2.0-s technológiákat tartalmaznak a kalauzok.

(Autoref.)

66/2011

SOMMER, Dorothea: VD16, VD17, VD18 : Diversität und Integration. – Bibliogr. jegyzetekben. In: ABI-Technik. – 30. (2010) 2., p. 120-128. Res. angol nyelven

A német retrospektív nemzeti bibliográfiai projektek: a VD16, VD17 és VD18

Adatbázis; Elektronikus könyvtár; Nemzeti bibliográfia; Retrospektív bibliográfia

A 16., 17. és 18. századi retrospektív német nemzeti bibliográfiák a különböző projekt előzmények ellenére közös célt követnek: magas színvonalú bibliográfiai adatok szolgáltatását és minden nyomtatvány digitális megjelenítését. Ezek a vállalkozások túlnyomórészt a Német Kutatási Társaság által finanszírozott nagyszabású, országos bibliográfiai projektek, amelyek a jövőbeni Német Digitális Könyvtár történelmi alapját képezik. A többéves futamidőt figyelembe véve érthető a bibliográfiák eltérő módszertani gyakorlata, vonatkozik ez a formális bibliográfiai leírásra és a tárgyi feltárára, valamint a projekt szervezésére egyaránt. A projektek különbözősége és a feldolgozott évszázadok szerinti tagolódása miatt a katalógusrekordok és a digitális tartalom közös portálon való megjelenítése komoly kihívást jelent. A cikk áttekintést nyújt a német retrospektív nemzeti bibliográfiák kialakulásáról, célkitűzéseiről és jövőjéről,

amelyek fontos szerepet töltenek be a muzeális értékű nyomtatványtermés feltárásában és megismertetésében. Bemutatja a különböző könyvtárakban folyó katalogizálási és digitalizálási munkát, bepillantást nyújtva ezzel a retrospektív német nemzeti bibliográfia készítésének jelenlegi helyzetébe a digitális korban.

(Autoref.)

Hátrányos helyzetű olvasók ellátása

67/2011

ELFIMOVA, Tat'ána Nikolaevna: Rossijskaâ gosudarstvennaâ biblioteka dlâ slepyh na puti realizacii innovacionnyh proektov. – Bibliogr. 6 tétel In: Bibliotekovedenie. – (2010) 4., p. 108-115.

A Vakok Oroszországi Állami Könyvtára az innovációs projektek megvalósításának útján

Könyvtártörténet -nemzeti; Vak könyvtárhasználó

A *Vakok Oroszországi Állami Könyvtára*, a vakoknak és gyengén látóknak készült kiadványok, a fogyatékkal élők és a fogyatékoság problémáival foglalkozó dokumentumok egyedülálló gyűjteménye, 2010-ben ünnepelte alapításának 90. évfordulóját.

Története összefonódik a vakok 1881-ben létesített jótékonyági intézményével, amelynek feladata az oktatási intézmények alapítása és fenntartása mellett a vakoknak készülő kiadványok előállításának megszervezése volt. 1900-ban Oroszországban 24 iskola működött vak gyerekeknek, ezek mindegyikében volt iskolai könyvtár. Az intézményi tanács vállalta a postaköltséget annak érdekében, hogy a két kis nyomdában készülő kiadványok minden iskolába eljussanak. A gyarapítás másik forrása a jótékonyági tevékenység volt. *Anna Adler*, jótékonyágáról ismert személyiség saját pénzén külföldön vásárolt olyan berendezést, amellyel

oroszul lehetett domború pontírással könyveket előállítani (1885), Odesszában pedig 1889-ben nyílt meg a Braille-írású könyveket előállító magánnyomda. Anna Adler ötlete volt az is, hogy vak felnőtteknek is legyen helyük a könyvtárban, az első Braille-írású könyvekkel ellátott olvasóterem a *Rumjancev Múzeumban* nyílt meg.

A forradalom utáni években 1923-ig nem voltak speciális kiadványokat előállító nyomdák, bár már 1920-ban határozat született arról, hogy Moszkvában létre kell hozni a vakok könyvtárát. Az állomány a tanításhoz szükséges, forradalom előtti könyvekből állt, a könyvtár a vakok iskolájában, az alagsorban kapott helyet. 1924-ben 300 olvasója, 3000 kötete, 4 könyvtárosa és 7 kisegítő alkalmazottja volt. Az 1920-as évek végén a könyvtár osztályként beolvadt a Moszkvai Kormányzósági (majd Területi) Könyvtárba. Módszertani és szervezési osztályként a szem-betegeket foglalkoztató vállalatoknál és a kerületi könyvtárakban a vakok ellátására szolgáló mozgókönyvtárakat hoztak létre.

Az állományt feltáró katalógus kétféle írással készült. A 2. világháború alatt a könyvtár folyamatosan működött, a munka elsősorban a kórházakban folyt (felolvasások, a sebesültek oktatása a Braille-írásra). Az 1950-es években a könyvtár olvasótábora újabb csoportokkal bővült, akik a háborúban vagy felnőttként a munkahelyükön veszítették el látásukat. Az évtized végén a magszalagos hangos könyvek megjelenésekor a könyvtárban hangstúdiót létesítettek, az állomány az újabb dokumentumtípussal bővült. Az 1970-es években dolgozták ki a látássérültek esztétikai nevelési programját, a könyvtárban külön terem nyílt a tapintható tárgyak közzétételére, megnyílt a zenei osztály, gyarapodott a művészeti kiadványok, kották, hanglemezek állománya. A könyvtár külföldön olyan műszaki eszközöket szerzett be, amelyekkel a vakok önállóan tudnak az információval dolgozni. Mai nevét a könyvtár 1992-ben vette fel.

Az utolsó évtized eredményei: a technológiai folyamatok automatizálása, helyi hálózat kialakítása, akadálymentes hozzáférést biztosító eszközök alkalmazása, elektronikus katalógus,

közös adatbázisok építése stb. A könyvtár honlapja (www.rgbs.ru) és a vakok könyvtárainak internetes portálja (www.rusblind.ru) a látássérültek igényeinek figyelembevételével készült a W3C konzorcium ajánlásai alapján. A könyvtár aktívan részt vesz a hazai egyesületek és konzorciumok munkájában, a szövetségi és a nemzetközi projekteken. Új szervezeti formát jelentenek a szakmai központok, pl. a jogi információs központ, a gyermekközpont. Több stúdió és a nyomda összevonásával létrejött a vakok művészeti-esztétikai rehabilitációs központja.

2009-től a könyvtárban megjelentek a digitalizált könyvek. Az évtized végén az állomány 1,2 millió könyv, a felhasználók száma évenként meghaladja a 14 ezret. A könyvtár mindenkinek a rendelkezésére áll, akinek problémája van az olvasással, családtagjaiknak is, valamint a szakembereknek. Megmaradtak a hagyományos szolgáltatási formák is, mint a könyvek házhoz szállítása, postai küldése, felolvasó biztosítása.

(Viszocsekné Péteri Éva)

68/2011

SCHUMANN, Silke: Frankfurt am Main punktet mit EU-Projekt : Interkulturelle Familienangebote der Stadtbücherei im Rahmen von »Libraries For All« In: BuB. – 62. (2010) 6., p. 445-447.

Multikulturális kínálat a Frankfurter Városi Könyvtárban a „Libraries for all” projekt keretében

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Fiókkönyvtár; Nemzetiségi olvasó; Városi könyvtár

Az Európai Unió élethosszig tartó tanulást népszerűsítő Grundtvig-programja részét képezi a *Libraries for all – European Strategy for Multicultural Education (ESME)* projekt. Négy állam (Ausztria, Csehország, Németország és Svédország) könyvtárai vesznek részt ebben a projektben olyan tevékenységekkel, amelyek az integrációt és az egész életen át tartó tanulást támogatják. (A projektről a www.librariesforall.eu weboldal tájékoztat.)

Frankfurt am Mainban működik a Gallus városrészi könyvtár (ebben a városrészben a lakosok több mint a fele bevándorló) és a Sindlingeni városrészi könyvtár (amelynek vonzáskörében a lakók ötödének nincs német állampolgársága). E két könyvtár 2008 októbere és 2010 szeptembere között részt vett a Libraries for all programban. Első lépésként Frankfurtban tanácsadó testületet szerveztek nem könyvtári szakemberekből. Három alapvető célt tűztek ki: 1. Az anyanyelvi beszédkészség fejlesztése. 2. A német nyelv tanulásának támogatása. 3. A médiahasználati és olvasási kultúra fejlesztése. Kérdéses volt azonban, hogy hogyan lehet az iskolázatlan célcsoportot elérni, és küszöbfelelmüket legyőzve könyvtárlátogatóvá tenni. A tanács tagjai, akik munkájuknál fogva jól ismerték a bevándorlók szervezeteit és csoportjait, megadták ezeket a címeket, a könyvtárosok pedig felkeresték az bevándorlók egyesületeit és a velük kapcsolatban álló alapítványokat.

A két könyvtár interkulturális családi könyvtárként a következőket nyújtotta látogatóinak: többnyelvű könyvállomány a célcsoport igényeit figyelembe véve, a szülők részére szervezett sajátos könyvtárbemutató, beszélgetés a család mindennapi médiahasználatáról, kétnyelvű olvasásfejlesztő program szülőknek és gyerekeknek, felolvasás és a szöveg kreatív értelmezése, más intézmények rendezvényeinek könyvtári támogatása, a német nyelv tanulását segítő állomány, számítógépes nyelvi stúdió, tanfolyamok „Bevezetés a számítógép használatába” címmel.

A két könyvtárban egy év alatt 27 rendezvényt illetve könyvtárbemutatót tartottak, ezeken több mint háromszázan vettek részt. A projekt keretében tervezett és megvalósított szolgáltatásokat a továbbiakban is folytatni akarják, a tanács javaslatai továbbra is prioritást kapnak munkájukban.

(Katsányi Sándor)

69/2011

SERRANO MASCARAQUE, Esmeralda – MORATILLA OCAÑA, Alberto – OLMEDA MARTOS, Igna-

cio: Métrica para la evaluación de la accesibilidad en Internet : propuesta y testeo. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 3., p. 378-396.

Res. angol nyelven

Honlapok használhatóságának értékelése

Honlap; Hozzáférhetőség; Testi fogyatékos olvasó

Az esélyegyenlőség jegyében törvények, jogszabályok írják elő, hogy az elektronikus (internetes) szolgáltatásoknak is hozzáférhetőnek, használhatóknak kell lenniük a fogyatékkal élők számára is.

A honlapok (nem csak és nem elsősorban könyvtári, hanem szolgáltatói és kereskedelmi honlapok) ilyen szempontú értékelésének vannak automatikus szoftvereszközei, és vannak olyan normatív szempontrendszerek, mint a *World*

Wide Web Consortium kezdeményezte *Web Accessibility Initiative* (W3C WAI) által javasolt *Web Content Accessibility Guidelines*.

Az automatikus értékelés lehet kényelmes, gyors és objektív, valódi képet azonban csak a szakértői, kérdőíves megfigyeléssel együtt lehet alkotni. Ennek szempontjait a különféle normatívák előírásainak való megfelelés alapján állították össze, de arra is figyeltek, hogy a honlapok azonos módon jelennek-e meg különféle böngészők (Internet Explorer, Firefox és mások) használata esetén.

A gyakorlati próba azt mutatta, hogy elegendő a kezdőlapok vizsgálata és értékelése, hiszen azok teszik (könnyen vagy nehézségek árán) lehetővé az adott webhely további tartalmához, illetve szolgáltatásaihoz való hozzáférést.

(Mohor Jenő)

Lásd még 55, 99

Tájékoztatás, tájékoztatási rendszerek

Hálózatok, regionális rendszerek

Lásd 28, 69, 94

Könyvtártudományi tájékoztatás

70/2011

BÖLL, Sebastian K.: Informations- und bibliothekswissenschaftliche Zeitschriften in Literaturdatenbanken. – Bibliogr. In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 57. (2010) 1., p. 26-36. Res. angol nyelven

Könyvtár- és információtudományi folyóiratok a cikkadatbázisban

Adatbázis; Felmérés; Folyóirat -könyvtári

A tudósok és a gyakorlati szakemberek számára nagyon fontos, hogy lépést tartsanak a könyvtártudomány fejleményeivel. Ebben a formális kommunikációs eszközök (blogok, levelezőlisták) mellett kitüntetett szerepe van a könyvtártudományi folyóiratoknak, és a cikkadatbázisoknak, ahol ezek a közlemények elektronikus formában elérhetők.

A tanulmány rövid bevezetéssel szolgál az *informetriába* és ennek a könyvtártudományi folyóiratok vizsgálatában való alkalmazásába. A szerző tíz nagy szakirodalmi adatbázis anyagát vizsgálva (a címváltozásokat is figyelembe véve) 1205 szakfolyóiratból álló jegyzékhez jutott. Mivel ezek közül 218 már megszűnt, végül 968 olyan címet kapott, amelyeknek részben vagy egészében köze volt a könyvtár- és infor-

mációtudományhoz. Ezek elemzése és rangsorolása után négy kategóriát alakított ki:

15 folyóiratcím (1,5%) volt a *magfolyóirat* (közte 12 tudományos, 1 egyesületi folyóirat és 2 szakmagazin), valamennyi angol nyelvű, és az Egyesült Államokban vagy Nagy-Britanniában jelent meg (*American Libraries*, *Aslib proceedings*, *College and Research Libraries*, *Library Resources and Technical Services*, *Library Trends*, *Program*, *The Journal of Academic Librarianship*, *Online: The leading magazine for information professionals*, *Journal of Information Science*, *Information Processing and Management*, *Information Technology and Libraries*, *Library and Information Science Research*, *Online Information Review*, *Journal of American Society for Information Science and Technology*, *Information Today*).

Az ún. *központi folyóiratok* száma 88 (9,1%), az ún. *szelektív folyóiratoké* 173, a *periférikus folyóiratoké* pedig 674 volt. A tanulmány vizsgálta a folyóiratok publikációs nyelvét (többnyire angol), megjelenési helyét, valamint azt, hány adatbázisban fordulnak elő (átfedések). Az adatbázisok közül a LISA bizonyult a legmegfelelőbbnek (a fontos cikkek és folyóiratok indexelését illetően).

A szerző táblázatokkal és ábrákkal illusztrálja mondanivalóját, bőséges szakirodalom-jegyzékkel is szolgálva.

(Murányi Lajos)

Közgazdasági tájékoztatás

Lásd 123

Kutatás és termelés információellátása

71/2011

MacCOLL, John: Library roles in university research assessment In: *LIBER quarterly*. – 20. (2010) 2.

A könyvtárak szerepe az egyetemi kutatások értékelésében

Egyetemi könyvtár; Feladatkör; Kutatás információellátása; Tudományos kutatás

Lorcan Dempsey 2007-ben kelt megjegyzése – „a hálózat meg fogja változtatni a könyvtári rendszerek környezetét” – ma így szólhatna: a kutatási környezet változásai át fogják alakítani a könyvtárat. Erre mutat az OCLC két vizsgálata is, amely a kutatások értékelését, illetve ennek a könyvtárakra gyakorolt hatását tanulmányozta. A vizsgálódást a kutatói környezet feltérképezésével kezdték, amelyben számos egymást átfedő elem van jelen: a kutatók egyéni karrierje, a kutatóintézet elvárásai a kutatók felé az intézmény presztízsének növelése és a fenntartónak való megfelelés érdekében, valamint a fenntartó kívánalmai.

Öt olyan országot vizsgáltak, ahol a kutatások legnagyobb részt közpénzekből folynak: Hollandiát, Dániát, az Egyesült Királyságot, Írországot és Ausztráliát. Mindenhol az az érvényes következmény, hogy láthatóvá kell tenni, az adófizetők pénzének befektetése a kutatásokba jól kamatozik, megfelelően szolgálja az ország érdekeit, és jó versenypozíciót biztosít a globális piacon.

Nagy-Britanniában a *Research Assessment Exercise* (RAE) keretében kb. ötévente végzett minőségvizsgálat során kialakult rangsor a leginkább mértékadó az egyetemi kutatóhelyek besorolásában a forrásokért, hallgatókért és legjobb tudósokért folyó versenyben. Nemzetközi vonatkozásban a legismertebb az elsősorban Nagy-Britanniára koncentráló, évente a *Times Higher Education* magazinban megjelenő rangsor, valamint az Egyesült Államokat és számos más országot is figyelembe vevő *Academic Ranking of World Universities*, melyet a Shanghai Jiao Tong University publikál. Ennél is bonyolultabbak a sokszínű oktatási rendszerből adódó, különböző kategóriákat tartalmazó amerikai rangsorok.

Az értékelési kritériumok mennyiségi és minőségi mutatókból állnak össze. A lektorált (peer review) cikkek, a megjelent könyvek és a tudo-

mányos díjak száma, a neves kiadványokban betöltött szerkesztőségi pozíció, az idézettség és az impakt faktor, a doktori képzésben részt vevők száma és a kapott kutatási támogatások összege mind fontos tényezők az értékelésnél. A mennyiségi mutatók összegyűjtése olcsóbb, a minőségié viszont tekintélyt parancsolóbb. A könyvtárak szerepe felértékelődhet a fokozódó versenyhelyzetben, hiszen a könyvtárosok pártatlan szereplők, a tudás tárháza pedig az a hely, ahol a legjobban átlátják az ismeretek keletkezésének és terjedésének útjait és módjait. Az elmúlt évtizedekben a könyvtárosok profikká váltak a számítógépes adatgyűjtésben és feldolgozásban, a metaadatok kezelésében, szakértői lettek a bibliometriának, a szerzői jognak, a licenckérdéseknek, a nyílt hozzáférésnek és a tudományos eredmények megosztására szolgáló eszközök-

nek. Ezért a szakreferensek képviselőjében a könyvtárigazgató és a vezető kollégák értékes tanácsokkal szolgálhatnak a dékánnak, rendszeresen tájékoztathatják az aktuális trendekről és a tudományos eredményekről. Azért, hogy a könyvtár ezt a kívánatos szerepet betölthesse, egyre tudatosabban, gyorsabban és szélesebb körben kell szemmel tartani a campus keretében folyó összes tudományos tevékenységet.

(Fazakas Eszter)

Lásd még 77

Oktatás információellátása

Lásd 121

Vezetés, irányítás

Általános kérdések

Lásd 22

Tervezés

Lásd 75

Munka- és rendszerszervezés, értékelés

72/2011

BELLINI Paolo – CATINELLA, Beatrice: Seconda rilevazione nazionale GIM. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bollettino AIB. – 50. (2010) 1/2., p. 55-68. Res. angol nyelven

A könyvtári rendszereket figyelő egyetemközi csoport második országos felmérése

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hatékonyság; Normatívák, mutatószámok; Statisztika

Habár az olasz könyvtárak gyakorlatában konszolidált helye van a statisztikai adatgyűjtésnek, az egyetemi könyvtárak esetében ez mindig csak az adott intézmény érdeklődésének kielégítését, döntéseik előkészítését szolgálta. A módszerek és a szabályok különbözősége nem tette lehetővé az összehasonlítást. Ezen a helyzeten kívánt változtatni néhány egyetem, amikor 2000-ben létrehozta a *Gruppo interuniversitario per il monitoraggio dei sistemi bibliotecari* (egyetemközi csoport a könyvtári rendszerek megfigyelésére – GIM) elnevezésű munkacsoportot. A GIM célul tűzte ki, hogy egységes módszereket dolgoz ki a felsőoktatási könyvtárak szolgáltatásainak mérésére és értékelésére, fenntartja állandó mérésüket, országos és nemzetközi projekteket dolgoz ki e tárgykörben. Fő célkitűzése

volt, hogy országos szinten egységesen elfogadható és alkalmazható indikátorkészletet dolgozzon ki (és tartson karban) a „benchmarking” érdekében, akár egy egyetem hasonló könyvtáiról, akár különböző egyetemek könyvtári hálózatáról van szó. Az indikátorok kidolgozása során figyelembe vették a szakirodalmat és az olasz könyvtári valóságot egyaránt, és arra törekedtek, hogy olyan adatokból dolgozzanak, amelyek vagy már benne vannak az egyetemi könyvtári adatgyűjtési gyakorlatban, vagy amelyek könnyen mérhetők. Az első országos adatgyűjtésre 2003-ban került sor, melyhez 40 indikátorból álló készletet állítottak össze (részben saját fejlesztésként, részben a nemzetközi szakirodalomból merítve). A felméréshez külön kérdőívet használtak az egyes könyvtárak illetve a teljes egyetemi könyvtári rendszer felmérésére.

2007-ben végezték a második felmérést, az összehasonlíthatóság érdekében azonos módszerrel és azonos kérdőívekkel, az indikátorokat viszont részben módosították. Ami a mennyiségi mutatókat illeti, növekedett a könyvtárak alapterülete és állománya, de csökkent az előfizetett papíralapú folyóiratok mennyisége. Az e-folyóiratok száma már 2002-ben is meghaladta a papíralapúakét, arányuk a második felmérésben már 3:1 volt. Nem változott a személyzet létszáma. Az egyetemi könyvtárakra fordított teljes pénzesz-szeg alig több mint 3%-kal emelkedett. Nőtt a kölcsönző, könyvtárközi kölcsönzésben részt vevő és a dokumentumszolgáltató könyvtárak száma, és – a nemzetközi tendenciával szemben – a kölcsönzések száma is.

Az indikátorok némelyikét (pl. a teljes személyzet – könyvtári személyzet, a könyvtári –összegyetemi alapterület és a költségek arányát) nem tudták megállapítani. A használhatóság fontosabb mutatói közül az átlagos heti nyitvatartási idő nem egészen egy órát csökkent, de nőtt az olvasók tere (olvasói tér/teljes alapterület x 100), az OPAC-rekordok/teljes állomány x 100; az elektronikus források költsége/teljes gyarapítási költség x 100; az e-folyóiratok/összes kurrens folyóirat x 100 indikátor. A sza-

badpolc-folyóméter/összes polcfolyóméter x 100 indikátor viszont csökkent. Növekedtek a hatásosság mutatói: a lehetséges használók/olvasói férőhelyek; forgalmazott dokumentumok/lehetséges használók; használóképzésben részt vevők/hallgatók x 100; állománygyarapításra fordított összeg/lehetséges használók indikátorok, azonos maradt a dokumentumállomány/lehetséges használó indikátor. A hatékonyság növekedését a bérköltség/teljes költség x 100; dokumentumforgalom/személyzet; gyarapodás/személyzet; lehetséges használók/személyzet indikátorok mutatják. A nyitvatartási órák x olvasói férőhelyek/bérköltség indikátort országos szinten nem számolták ki.

Kiemelendő az elektronikus források és szolgáltatások jelentősen megnövekedett szerepe: az elektronikus források költsége/teljes gyarapítási költség x 100 indikátor négy év alatt megduplázódott (10,89-ről 22,29%-ra). A GIM további munkájára nézve a felmérések gyakoribbá és rendszeressé tétele, az eredmények gyorsabb közreadása javasolható, és fontos lenne a felmérések kiterjesztése a minőség irányába (újabb kérdőív ill. interjúk révén).

(Mohor Jenő)

73/2011

DA COSTA, Nicole: Un contrat de performance à la Bibliothèque nationale de France In: Bulletin des bibliothèques de France. – 55. (2010) 4., p. 26-29. Res. angol, német és spanyol nyelven

Teljesítményszerződés a Francia Nemzeti Könyvtárban

Hatékonyság; Nemzeti könyvtár

A Francia Nemzeti Könyvtár (BnF) közönségkapcsolatait illetően számos rendelkezés létezik az utóbbi évtizedből. 2001-től a pénzügyi helyzetre is érzékenyen figyelnek, ezért az ekkor megalkotott törvényhez igazítják az azóta megjelent dokumentumokat. Közöttük azt is, amelyet „*contrat de performance*”-nak, azaz

teljesítményszerződésnek neveztek el. Ennek az a célja, hogy előrelátható, lépésről-lépésre megtervezett, a létező normákhoz, rendeletekhez igazodó, mintegy előre programozott munkatevékenységet folytassanak az alkalmazottak minden szakterületen.

Módszerek, felmérések, kérdőívek, auditív anyagok, esettanulmányok készültek. Ezek mindegyikét statisztikai vagy egyéb módszerrel mérték, majd kontrollálták, végül pedig szöveges elemzésnek is alávetették. Mindegyik stratégiai célnak számító részt számos különféle indikátor követ, ami hozzájárul a jövőbeli célok pontos meghatározásához, az elvárt, végül kapott eredmények pontos méréséhez. Ezenkívül segít mindenkinek abban, hogy egy adott tevékenység jelenlegi helyzetét és fejlődő trendjeit meg tudja határozni. Az indikátorok kizárólag a pontos mérés egyik lehetséges eszközei, amelyekkel az objektív ítéletalkotás lehetőségét kívánják megeremteni. Részét képezik a teljesítményszerződésnek, tehát összességében elősegítik a továbblépéshez szükséges tervezési szakaszok pontos meghatározását és a döntéshozatalt.

A BnF tevékenységi körének vizsgálatában a teljesítményszerződés csak részben mérőeszköz, hiszen az adott részleg elvégzett munkája, aktivitása, tevékenysége az elért eredmények gazdag tárházát vonultatja fel, tehát nem hagyható figyelmen kívül. Ezek az eredmények már a maguk természetes módján is mutatják, hogy milyen fejlettségi szinten áll vagy éppen milyen fejlődési szakaszon ment keresztül a vizsgált szakmai csoport. Az eredményeket akarva-akaratlanul a közintézményt használó publikum magatartása is befolyásolja. Problémáik, feltett referenz és egyéb kérdéseik, a kiállításokon, a könyvtár rendezvényein való megfordulásuk, ennek gyakorisága, az új és e-dokumentumok, a digitalizált állományegységek letöltései számszerűsíthetők, statisztikailag mérhetők, tehát beleszámítanak a nemzeti könyvtár szolgáltatási minőségének vizsgálatába. Ebbe azonban olyan érzékeny és néha többféleképpen értékelhető mutatók is beletartoznak, mint például a használók elégedettsége. Mindenesetre az adott

könyvtári részleg fejlődésének önellenőrzéséhez ez is adalékot szolgáltat. Különösen akkor, ha az erre vonatkozó felmérések körültekintően készültek.

A contrat de performance típusú ellenőrzés a nemzeti könyvtár dolgozóinak teljes körét és minden munkaszintjét érinti. Senki sem kivétel alóla. Ezért évente két nagy értekezlet-sorozat foglalja össze az erre vonatkozó, szigorúan elvégzendő feladatokat: év elején az ellenőrzési-mérési folyamat célcsoportjait, típusait, mennyiségét és kiterjedési körét határozzák meg, év végén pedig összesítik az eredményeket. Ez a fajta elemzés nemcsak a vezetés számára ad megbízható, pontos képet, hanem nagyban hozzájárul az egyes alkalmazottak személyi és szakmai, ezzel együtt pedig magának a könyvtári részlegnek az önfejlődéséhez.

(Pajor Enikő)

74/2011

FUTTERLIEB, Kristin: Telearbeit im Bibliothekswesen : eine Herausforderung für Führungskräfte. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bibliotheksdienst. – 44. (2010) 6., p. 572-594.

Távmunka a könyvtárakban - kihívás a vezetők számára

Munkakör; Munkaszervezés; Távmunka; Vezetés

A távmunka egy hivatalos meghatározás szerint „a kommunikációs technológia által lehetővé tett olyan tevékenység, amelyet a munkavállaló munkaidejének egészében vagy egy részében munkahelyén kívül végez.” A szakirodalom az erre alkalmas munkakörökben előnyösnek tartja ezt a formát, a könyvtáros munkája pedig bővelkedik az ilyen jellegű tevékenységekben.

Az Egyesült Államokban egy szűkebb felmérés szerint már 1990-ben a könyvtárosok 12%-a távmunkában dolgozott, Németországban ez az arány sokkal alacsonyabb. A Berlieni Állami Könyvtárban 2007-ben vezették be ezt a munkaformát, 2008-ban a 800 munkatárs közül tizen-

egyen éltek a lehetőséggel. Ők munkaidejüknek 25-60%-át tölthetik otthon. Választásuk részben családi, részben egészségi okokra vezethető vissza. Hét különféle részlegben dolgoznak és szakmai képzettségük szintje is sokféle, három vezető is van köztük.

Az eddigi tapasztalatok alapján részlegvezetőik a munkavégzés szempontjából előnyösnek látják az új formát, úgy érzékelik, hogy növeli a résztvevők motivációját és felelősségérzetét, különösen a mozgássérültek számára nagyon előnyös. Ugyanakkor a vezetőkre nagyobb terhet ró a távmunkát végzők irányítása és munkájuk ellenőrzése.

(Katsányi Sándor)

75/2011

MORONI, Ilaria – VEZZOSI, Monica: Biblioteche universitarie tra passato e futuro : esperienze e prospettive dei sistemi bibliotecari di ateneo in un'indagine qualitativa. – Bibliogr. jegyzetekben In: Bollettino AIB. – 50. (2010) 1/2., p. 89-108.

Res. angol nyelven

Az olasz egyetemi könyvtári rendszerek tapasztalatai és perspektívái egy minőségi felmérés tükrében

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Hatékonyság; Tervezés

A könyvtári rendszereket figyelő egyetemközi csoport (GIM) második országos felmérése (lásd a 72/2011. számú referátumot) után kérdőíves minőségi felmérést végeztek, a társadalomtudományi vizsgálatok szokásos (Olaszországban nem túl gyakran alkalmazott) módszerei szerint. A kérdések nagy része arra irányult, hogy a GIM felmérésből fakadó megállapítások mennyire és milyen formában vannak jelen az adott egyetemi könyvtári hálózatban.

Az utolsó kérdéscsoport a jelen tervekre és a jövőbeli stratégiákra vonatkozott. A 77-ből 36 egyetemről 40 vezető (könyvtárigazgató ill. a könyvtárért felelős személy) válaszaiból összességében a következő kép rajzolódik ki.

Az egyetemi könyvtárakra mind hatékonyság, mind hatókör szempontjából a digitalizálás tette a legnagyobb hatást. A hatékonyságot leginkább a belső és külső szervezeti változások növelték. Egyrészt összpontosították az elektronikus forrásokat érintő belső munkákat, és az OPAC-okkal és más bibliográfiai keresőeszközökkel foglalkozó részlegeket (vagy munkacsoportokat) hoztak létre. Másrészt nagyobb lett az egyetemközi együttműködés az elektronikus források beszerzése terén, a gyűjtemények és az OPAC-ok közös használatában. Ami a hatásosságot, azaz a hatókör növekedését illeti, a dokumentumforgalom emelkedése nem utolsósorban az OPAC-ok megnövekedett tartalmának köszönhető (ami esetenként összeköttetésben áll a nagyobb egyetemen belüli és egyetemközi együttműködéssel), valamint az online szolgáltatásoknak és az automatizált kölcsönzésnek.

Az új források és új eszközök szükségessé tették az újabb használóképzést, ennek online formái tovább növelték a távoli használók körét is. A nyilvánvalóan megnövekedett könyvtárhasználatot a minőségi javuláson kívül a fizikai lehetőségek javulása, a nagyobb olvasói tér, a hosszabb nyitva tartás, a szolgáltatások magasabb szintre emelése is okozza. A centralizációval, koordinációval, a folyamatok optimalizálásával megnövelt hatékonyság jelentős anyagi megtakarítással is jár, és az újszerű szerzeményezési magatartás még a kiadói-kereskedői piacot is kedvezően tudja befolyásolni.

A sokrétű megújulással szemben még mindig jelentős a papíralapú folyóiratok mennyisége, egyrészt, mert bizonyos szakterületeken szegényes az e-folyóiratok kínálata, másrészt, mert vannak olvasótípusok, akik ragaszkodnak a hagyományos formákhoz, illetve akik hiányos számítástechnikai ismeretekkel rendelkeznek. Az ezt jelző egyetemi könyvtárak általában intenzív és mélyreható tevékenységet folytatnak az információs műveltség terjesztése érdekében, és erőteljesen népszerűsítik az online forrásokat és szolgáltatásokat.

A jövőre nézve a hatásosság és a hatékonyság további emelkedését várják: egyrészt a szervezeti

fejlődés és a digitális könyvtár képességei, másrészt a képzés és a kommunikáció növelése révén. A stratégiai tervek között szerepel a további belső átszervezés, a folyamatok optimalizálása, a személyzet továbbképzése és a papírhoz kötődő szolgáltatások csökkentése. Cél az egyetemközi kapcsolatok további erősítése, a (főként az elektronikus források beszerzésére irányuló) koordináció, stratégiai szövetség létrehozása. Stratégiai jelentősége van a használóképzésnek, a szolgáltatások népszerűsítésének és színvonaluk emelésének. Tervezik a mennyiségi felméréseket, de nem jelenik meg a minőségi felmérések, az olvasói vélemények és igények megismerésére törekvő vizsgálatok terve.

(Mohor Jenő)

76/2011

TURNER, Steven J.: Website statistics 2.0 : using Google Analytics to measure library website effectiveness. – Bibliogr. In: Technical services quarterly. – 27. (2010) 3., p. 261-278.

2.0-s honlap statisztika. A könyvtári weboldalak hatékonyságának mérése a Google Analytics segítségével

Hatékonyság; Honlap; Normatívák, mutatószámok; Szolgáltatások használata

A könyvtári honlapok hatékonyságának mérése hagyományosan a találatok és látogatások számának egyszerű nyomon követésére helyezi a hangsúlyt. A könyvtárak számára ez a megközelítés nem a leghasznosabb, mivel a honlap az intézmény egyedi és egyre fontosabb képviselője, amely speciálisabb és sajátos hatékonyságmérést igényel. A könyvtáraknak a honlappal kapcsolatban specifikus célok kitűzésére, majd mérhető definiálására kellene törekedni oly módon, hogy meghatározzák az ezt alátámasztó használói tevékenységeket, és kombinálják ezeket az egyedi (mikro) méréseket a szokványos e-kereskedelmi (makro) honlapmérésekkel, ezáltal árnyaltabban és tökéletesebben mérhető a honlapok hatékony-

sága. Ilyen típusú mutatók kifejlesztése és nyomon követése hagyományosan elérhetetlen volt a könyvtárakhoz hasonló szervezetek számára, mivel sokba kerültek. 2005-ben a Google ingyenes vizsgálati eszköze lehetővé tette a könyvtárak számára, hogy maguk készítsék el és mérjék a mikro és makro kulcsteljesítmény-mutatókat (Key Performance Indicators), nyomon kövessék a céljaikra vonatkozókat, és pénzben kifejezhetővé tegyék felületeiket annak érdekében, hogy professzionális, üzleti szempontú elemzést kapjanak a weboldal hatékonyságáról.

(Autoref.)

Lásd még 48, 94, 117, 119

Pénzügyi és gazdasági kérdések

77/2011

GRIEBEL, Rolf: Die Förderung der wissenschaftlichen Informationsinfrastruktur durch die Deutsche Forschungsgemeinschaft : Zwischenbilanz zum DFG-Positionsrapport »Wissenschaftliche Literaturversorgung- und Informationssysteme: Schwerpunkte der Förderung bis 2015«. – Bibliogr. jegyzetekben In: Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie. – 57. (2010) 2., p. 71-86.

Res. angol nyelven

Az információs infrastruktúra támogatása Németországban. Áttekintés a DFG „Szakirodalom-ellátási és információs rendszerek: támogatási prioritások 2015-ig” c. állásfoglalásának eddigi megvalósulásáról

Digitalizálás; Egybehangolt állományalakítás; Kutatás információellátása; Támogatás -pénzügyi-állami, hatósági

A „Szakirodalom-ellátási és információs rendszerek: támogatási prioritások 2015-ig” c. állásfoglalás, amelyet 2006-ban adott ki a Tudományos Könyvtárak és Információs Rendszerek

Bizottsága, kulcsfontosságú dokumentum a Német Kutatási Társaságnak (DFG) az információs infrastruktúra területére vonatkozó támogatási stratégiájának megértéséhez. E stratégia fő célja integrált digitális környezet kialakítása és alkalmazása a kutatók számára. A cél fontosságára való tekintettel a DFG elnöksége a szakirodalm-ellátási és információs rendszerek program költségvetési támogatását további négyéves periódusra (2008-2012) 125 millió euróval emelte. A tanulmány az állásfoglalás eddigi megvalósulását mutatja be kiválasztott területeken, többek között az országos gyűjtőköri program (Sondersammelgebietssystem=SSG) továbbfejlesztésében, a digitalizálásban és a nemzeti licencek kérdésében.

(Autoref.)

78/2011

LANDAU, Herbert: Winning grants : a game plan : how to write proposals that work In: American libraries. – 41. (2010) 9., p. 34-36.

Haditerv pályázatok elnyeréséhez

Pályázat -könyvtáraknak; Támogatás -pénzügyi -társadalmi

A pályázatok elnyeréséhez szerencse is kell, de minél több feltételnek megfelelően, annál nagyobb esélyünk van a sikerre.

Csak arra pályázzunk, ami összhangban áll az intézményünk céljaival (ebben a stratégiai tervek, célkitűzések, munkatervvel lehetnek segítségünkre), egyben a pályázatot kiíró intézmény céljaival is, valamint meg kell fontolnunk, hogy egyáltalán vonatkozik-e ránk a kiírás. Ha egyedül nem vagyunk jogosultak pályázni, esetleg más intézményekkel együtt is próbálkozhatunk. A sikeres pályázáshoz megfelelő szakember és pénz is kell. A szerző számításai szerint egy átlagos amerikai kormányzati pályázat elnyeréséhez 80-160 órányi munka kell, valamint megfelelő logisztikai és marketinghátter. Kell egy megfelelő kvalitású és képzettségű projektvezető, aki kidolgozza az ütemtervet és kiválogatja a

pályázat elkészítéséhez szükséges munkatársakat. Szükség lehet külső tanácsadókra, árajánlatok bekérésére, szerkesztőkre és grafikusokra, költségvetési szakemberekre, valamint nyomdai háttérre is. Mindezeket számításba kell venni, és nem szabad pályázni olyan támogatásra, amelynek elnyerése nagyobb költséggel jár, mint maga az elnyerhető összeg. A siker esélyének nagyságát is meg kell fontolni; minél több a pályázó, ez annál kisebb.

Egy kisebb volumenű pályázathoz (pl. könyvespolc vagy egyetlen számítógép beszerzése) elég egyetlen személy is (aki a fent említett szerepek mindegyikét maga tölti be). A tízezer dollár alatti összegek megpályázásához elég egy vagy két munkatárs, de egy öt vagy hat számjegyből álló támogatás esetében már egy egész team szükséges. A team tagjait a következő kritériumok alapján kell összeválogatni:

1. a tárgykör ismerete,
2. íráskészség,
3. képzelőerő és a problémák, megoldások tisztánlátása,
4. a nagy pszichikai nyomás alatti munkavégzés képessége,
5. az utasítások végrehajtásának készsége,
6. megbízhatóság a határidők betartásában.

Ha egynél több személy is részt vesz a megírásban, valakinek ügyelni kell az egységes stílusra és a szabványosságra. (Ehhez érdemes útmutatót készíteni.) Hasonlóan fontos az elkészült szöveg esetleges gépelési hibáinak korrigálása (jó, ha többen is átnézik).

(Mándy Gábor)

79/2011

NICHOLAS, David [et al.]: The impact of the economic downturn on libraries : with special reference to university libraries. – Bibliogr. In: The journal of academic librarianship. – 36. (2010) 5., p. 376-382.

A gazdasági válság hatása az amerikai és brit egyetemi könyvtárakra

Egyetemi könyvtár; Felmérés; Gazdálkodás -könyvtárban; Költségvetés; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

A gazdasági világválság könyvtárakra gyakorolt hatását vizsgáló, két egymást követő felmérés eredményét ismerhetjük meg a cikkből. Az első a charlestoni könyvtáros konferencián készült, különböző országokból és könyvtártípusokból érkező 835 könyvtáros részvételével, a követő vizsgálat fókuszcsoportha pedig 16 angol egyetemi könyvtár igazgatója volt.

A könyvtárak költségvetése az előző évvel összehasonlítva nagyobb részben azonos maradt (az inflációt nem számolva), vagy csökkent. Körülbelül negyedükben 10 százalékkal vagy ennél is nagyobb mértékben, és ez leginkább az egyetemi könyvtárakat sújtotta. Az angliai egyetemi könyvtárak 35%-ánál, az Egyesült Államokban pedig 44%-uknál csökkent a költségvetés. A követő vizsgálat fókuszcsoporthjában hasonló a helyzet.

A következő évre szóló várakozások többnyire pesszimizmust mutatnak, leginkább (55%-ban) az angol egyetemi könyvtárakban gondolják úgy, hogy csökkenni fognak a források. Az Egyesült Államokban némileg optimistábban 41,8% várja ugyanezt. A fókuszcsoporthban is jól érzékelhető a borúlátás, a következő 3 évben 5 és 10% közötti csökkenést jósolnak évente, és úgy vélik, az elmúlt évtized spórolásai után nem maradt annyi belső tartalék, hogy pusztán takarékoskodással meg tudják úszni ezt az érvágást. A digitalizálás és távoli elérés eufóriájában töltött tíz aranyév tovaszállt – mondják a résztvevők. És mivel az aranykor nem tér vissza, át kell strukturálni, újra kell tervezni a működést.

2010-ben a könyvtárak beszerzési keretének 57,2%-át fordították elektronikus tartalmak megrendelésére, és a legtöbben (61%) az erre fordított pénz csökkentését látják a jövő útjának, 30,5% gondolja, hogy inkább a személyzet leépítése lesz a megoldás. Magas és folyamatosan emelkedő árak miatt a folyóiratok és adatbázisok a legsebezhetőbbek, és a használatuk gyakoriságára vonatkozó vizsgálatok szerint időnként

kétes, hogy megéri-e a rájuk fordított pénz. Az e-könyvek kilátásai sokkal jobbak, főleg a vállalati és közkönyvtárakban, a felsőoktatási könyvtárak pedig – használói érdekeit szem előtt tartva – a nyomtatott könyvek beszerzését is preferálandónak tartják a jövőben.

A személyzettel kapcsolatos takarékosági lépések a válaszadók szerint a legnagyobb mértékben az egyetemi könyvtárakat fogják sújtani, a kisebb és a vállalati könyvtárak munkatársai védettebbnek tűnnek. Viszonylag nagy az egyetértés abban, hogy a szolgáltatásokra és az infrastruktúra működtetésére fordított pénz csökken majd a legkevésbé.

A könyvtárosok nyitottan és tetterre készen állnak a kihívások elé, sok ötletük, javaslatuk van a nehéz helyzet könnyítésére. Ezeket ún. „trade off” analízissel elemezve az derült ki, hogy elsősorban a nyomtatotról az elektronikus forrásokra való áttérés gyorsításától, a használóknak a szabadon elérhető elektronikus források felé terelésétől és a könyvtári szolgáltatások valamint az infrastruktúra működtetésének külső vállalkozásba adásától várnak eredményeket. Erősíteni kell a könyvtárak közti együttműködést, nagyobb hangsúlyt kell helyezni az osztott szolgáltatásokra, a nyílt hozzáférésű források és repozitóriumok használatára is.

(Fazakas Eszter)

80/2011

Playing together SOU 2010:11 : regional cultural activities with government support In: Scandinavian public library quarterly. – 43. (2010) 2., p. 18-19.

A svéd közkönyvtárak új támogatási rendszere

Könyvtári rendszer -országos; Közművelődési könyvtár; Támogatás -pénzügyi -állami, hatósági

Svédországban közel 1300 közkönyvtár van, közülük 290 központi könyvtár, ezernél több a fiókkönyvtárak száma. Évente 70 millió látogatót regisztrálnak, és ugyanennyi dokumentumot kölcsönöznek. A közkönyvtárakat a települések

tartják fenn, a települési könyvtárak szolgáltatásait a megyei könyvtárak, az ún. regionális kölcsönzőközpontok (Malmö, Stockholm és Umea) és a kötelespéldány-jogú könyvtárak egészítik ki. A megyei könyvtárakat elsődlegesen a megyei tanácsok finanszírozzák. A központi kormányzat átlagosan a pénzeszközök egynegyedét biztosítja a könyvtárak számára.

Svédországban 1930-ban rendelettel hozták létre a megyei könyvtárakat. Az 1996-os, majd a 2005-ös könyvtári törvény előírta a könyvtárak együttműködési kötelezettségét és a települések számára a könyvtárfejlesztési tervek elkészítését. 2009 őszén a Kulturális Minisztérium kezdeményezte a könyvtári törvény gyakorlati alkalmazásának vizsgálatát.

A könyvtári szolgáltatások támogatására szánt központi pénzalapot jelenleg a Svéd Kulturális Tanács (*Kulturrådet*) osztja el. Az elosztást két rendelet szabályozza (1996), egyikük a közkönyvtárak, a másik a regionális kulturális tevékenységek központi támogatására vonatkozik.

A megyei könyvtárak arra kapnak központi támogatást, hogy a kisebb közkönyvtárakat dokumentumokkal, tanáccsal, információval, szolgáltatásokkal és képzéssel segítsék feladataik ellátásában. 2010-ben 49,1 millió svéd koronát szántak erre a célra. (2008-ban 41,4 millió koronás működési támogatást nyújtottak 23 könyvtárnak. Ezen túlmenően 5,4 millió koronát fordítottak fejlesztésre, 15 könyvtár kapott támogatást a regionális együttműködés előmozdítására, és még közel 1 milliót szántak a közkönyvtárak működtetésére. A támogatást évente átszámítják az árak és a bérek szintjének megfelelően.

2011-től új kulturális együttműködési modell lép életbe Svédországban. A kormányzat az *Itt az ideje a kultúrának* című programjában (lásd a 17/2011. számú referátumot) bejelentette, hogy a nemzeti könyvtár speciális feladatot kap a könyvtári rendszer működtetésében. Ebbe beletartozik az országos helyzetkép elkészítése, az együttműködés és a szolgáltatások fejlesztése, a könyvtárak tevékenységének figyelemmel kísérése – a megyei könyvtárakkal együttműködve. Egyúttal szabályozzák a nemzeti könyvtár és a

megyei könyvtárak munkamegosztását, ami a statisztikai és információszolgáltatást illeti. A nemzeti könyvtár lesz felelős a könyvtári törvény gyakorlati megvalósításának monitorozásáért is.

Svédországban a könyvtárak a legintenzívebben használt kulturális intézmények. A működésükre szánt támogatást a javasolt együttműködési modellel összhangban fogják felosztani. A nemzeti könyvtár feladata lesz, hogy döntsön a regionális kulturális tevékenységekre kiírt pályázatokról és a könyvtárak működtetésére szolgáló központi pénzüsszegek elosztásáról. A regionális könyvtári tevékenységekre fordítandó összegek a regionális kulturális tevékenységek között szerepelnek majd külön tételként, a megfelelő összegeket a nemzeti könyvtár rendelkezésére bocsátják. Ösztönzik majd a közgyűjtemények együttműködését, a vonatkozó nemzeti és regionális intézmények közös erőfeszítéseit is beleértve.

Ami a köz- és iskolai könyvtárak számára szóló dokumentumvásárlási pályázatokat, az olvasásfejlesztést és az irodalmi rendezvényeket illeti, ezek támogatásáról továbbra is a Svéd Kulturális Tanács dönt. A támogatás előfeltétele, hogy a település ne csökkentse saját vásárlásra szánt eszközeit, és rendelkezzen olvasásfejlesztési tervvel a gyermekek és a fiatalok esetében, a könyvtárak, iskolák és óvodák együttműködése keretében. Az olvasásfejlesztés támogatását (a potenciális támogatottak körét) egy 1998-as rendelet szabályozza. Hasonló rendelet szól az irodalom támogatásáról. Ezek a rendelkezések előreláthatólag szintén megújulnak.

Az olvasás ösztönzése a kormányzat fontos célja, 2010-ben legalább 13 millió koronát szánnak erre. Jelenleg hat projekt zajlik, ezekben 15 megye érintett. A megyei könyvtárak vezetői közös intézkedési tervet fogadtak el. Előnyt élveznek a nagyszabású, együttműködésen alapuló projektek, amelyekben közkönyvtárak, óvodák, iskolák, gyermekrendelők és önkéntesek vesznek részt.

(Hegyközi Ilona)

Lásd még 31, 112

Személyzet

81/2011

WILLIAMS, Peter – NICHOLAS, David: Why aren't there more black and minority ethnic LIS staff?. – Bibliogr. In: Library + information update. – (2010) jun., p. 47-49.

Miért nincs több fekete és más kisebbséghez tartozó könyvtáros Nagy-Britanniában?

Könyvtáros -hátrányos helyzetű; Könyvtárosi hivatás; Munkabér, alkalmazás; Személyzet

Évek óta gond, hogy az Egyesült Királyság könyvtáraiban, néhány kivételtől eltekintve, nincs megfelelő számú fekete és más etnikumhoz tartozó szakember. Ez főleg Londonban van így: az angol könyvtáros egyesület (CILIP) adatai szerint a közkönyvtárak személyzetének csak 3,9%-át teszik ki, pedig minden harmadik londoni ennek a népességszámú csoportnak a tagja. (Az Egyesült Királyságban a lakosság 45%-a fekete vagy más etnikum tagja.) Országosan a CILIP tagjainak csak 2 százaléka vallja, hogy az etnikai kisebbséghez tartozik, míg Londonban ez az arány 8%, ezért megbízták a CIBER céget, nézzen utána, mi ennek az oka. A vizsgálat során az érintett kisebbség különböző típusú könyvtárakban dolgozóit kérdezték meg pályájukról, tapasztalataikról, a felmerült akadályokról, azok leküzdéséről. A cikk azokat a tényezőket veszi sorra, melyek a megkérdezettek pályaválasztását, illetve alkalmazását befolyásolták.

A megkérdezettek tengerentúlon szerzett képesítéseit általában nem ismerik el, mivel nem felelnek meg a CILIP követelményeinek, bár képesítés nélkül is lehetne könyvtárosként dolgozni, például asszisztensként. Mivel ezt sokan nem tudják, nem is próbálkoznak.

A megkérdezettek fele szerint a könyvtárosok többnyire fehérek és középosztálybeliek – az ördögi kör tipikus esete –, ezért az idegen etnikumhoz tartozók haboznak a könyvtárban állást

keresni, hiszen kevés hasonsszerű dolgozik ott. Érdekes módon mások tagadták ezt, és bizonyos körzeteket említettek, ahol változatos a személyzet összetétele. Az állásinterjúkban közreműködők véleménye szerint rosszabbul teljesítenek a jelöltek, ha a bizottságban nincsenek a *kisebbséget képviselő* szakemberek is. Megemlítették azt is, hogy kevés könyv van a kisebbségek nyelvén a közkönyvtárakban, ez pedig mind a könyvtárlátogatás, mind a pályaválasztás szempontjából negatív hatású lehet. A *kulturális különbségek* terén két téma merült fel: zömmel olyan országokból jönnek (pl. Pakisztánból), ahol kevés a könyvtár, és nem szokás könyvtárba járni, ezért szóba sem jön pályaként, vagy olyan országból érkeznek, ahol nem szokás állásinterjú során „eladni magukat”. Néhány megkérdezett nehezen fejezte ki magát angolul, ami kezdetben nehézséget okozott, illetve az állásinterjún hátrány volt, előnyt jelentett viszont a *kétnyelvűség* (pl. egy kínai könyvtáros esetében). Csak néhányan érezték munkahelyükön *megkülönböztetést* kollégák, illetve olvasók részéről (utóbbiak nem voltak olyan udvariasak velük, mint a többiekkel).

Sok problémát okoz a bevándorlók *jogi helyzete*. Az EU-n kívül született egyik bevándorló esete jó példa rá. Tanulóvizummal érkezett, heti 20 órában vállalhatott munkát. Tanulmányai befejezése után vízuma lejárt, így munkavállalási engedélyért folyamodott. Az engedélyeztetési folyamat két évig tartott; addig részmunkaidőben dolgozott, de ingatag helyzete miatt lemaradt egy nyolcórás állásról. Ezután menedékjogot kért, de hamar rájött, hogy rossz lóra tett, mert ügyének rendezéséig nem dolgozhatott. Hosszú idő után végre az Egyesült Királyságban maradhatott. Ha sorsát rávetítjük a többiekre, fogalmunk lehet, mennyi akadály tornyosul a nem EU-s etnikum munkavállalása előtt. A bevándorló státusszal összefüggő bürokratikus akadályok leküzdése nem az egyetlen gond: a hagyományos (9-től 5-ig) könyvtáros állások sem jók nekik, hiszen *többet kell tanulniuk*, mint másoknak (pl. az angolt vagy olyan szakmát, amit hazájukban nem tudtak elsajátítani). Mivel számos kedvezmény-

ből kimaradnak, másodállást vagy túlmunkát is kell vállalniuk.

A vizsgálat ugyan nem volt átfogó, de elsőként tárta fel azokat a nehézségeket, amelyekkel a jelenlegi és jövőendő könyvtárosok szembesültek, és olyan kérdésekre világított rá, melyek megmagyarázzák, miért nem vonzó a könyvtáros pálya az etnikumok számára. Érdekes azt a kérdést is felvetni, ez csak egyes etnikai csoportokra jellemző, vagy más területeken is így van-e.

(Murányi Lajos)

Lásd még 18, 44, 74, 90

Marketing, közönségkapcsolatok

82/2011

HUMPHREYS, Carol – JACKSON, Annette: Consultation and beyond In: Public library journal. – 25. (2010) 2., p. 7-9.

Fiatalok bevonása a könyvtári állomány alakításába és a szolgáltatások népszerűsítésébe

Előszerezeményezés; Ifjúsági olvasó; Könyvtárpropaganda; Városi könyvtár

2009-ben Hertfordshire megye könyvtáraiban a 16-25 éves korosztályra különleges figyelmet fordítottak. A program indulása az *Out of the Box* kezdeményezéshez kapcsolódott (ennek célja a kallódó, iskolából kimaradt fiatalok olvasási készségeinek fejlesztése volt), amelynek gazdái a National Youth Agency (Országos Ifjúsági Ügynökség), a The Reading Agency (Olvasási Ügynökség) és a Department for Children, Schools and Families (Gyermek-, Iskola- és Családügyi Minisztérium).

A projekt során önkéntes fiatalok választottak ki könyveket beszerzésre, és népszerűsítették a könyvtári szolgáltatásokat. Olyan fiatalokat kerestek, akik érdeklődnek a könyvek és az olvasás iránt, értenek a számítógéphez, és rá-

szánják az időt erre a munkára. A résztvevők kiválasztásakor együttműködtek önkéntesek szervezeteivel is.

A jelentkezőket a könyvtárosok négy alkalomból álló rövid bevezető képzés keretében ismertették meg a teendőikkel. Az általános tudnivalók után többek között a kiválasztás szempontjairól, a könyvkereskedelmi weboldalokról esett szó; logót terveztek a gyűjtemény számára, végül informális keretek között megbeszélték a tapasztalatokat, és elbeszélgettek arról, mit olvasnak a fiatalok, mit várnak a könyvtártól stb. (Érdekes fejlemény volt, amikor a csoport tagjai a beszerzési forrásokkal ismerkedve egyszer csak váratlanul SMS-ezni kezdtek, hogy megkérdezzék ismerőseiket, mit szeretnének olvasni a könyvtárban.)

A csoport által kiválasztott kötetek beszerzésére külön költségvetés állt rendelkezésre (200-250 kötet megvásárlását tervezték). A javasolt műveket végül mind beszerezték (lényeges része volt a projektnek, hogy a szakemberek nem „cenzúráznak”). A kitűzött összeget meghaladták ugyan, de a következő kurzus tananyagába beiktatták a költségvetéssel való gazdálkodás témakört. A 16-25 éves korosztálynak szánt köteteket új polcokon, külön kezelt gyűjteményrészben szolgáltatják.

A statisztikai adatok a projekt sikerességére utalnak. A projekt négy hónapja alatt 263 kötet került be az állományba. Ezeket összesen 1099-szer kölcsönözték (az átlagos kölcsönzésszám 4,2 volt, éves szinten ez feltehetőleg 12,6 lesz). A kölcsönzéseknek csak egy részét kezdeményezte az érintett korcsoport (9,5%). Erre többféle magyarázat is lehet: a kiválasztott dokumentumok minden korcsoport tetszését elnyerték; a gyűjteményrész a bestsellerek korábbi helyére került (!); még nem sikerült a célcsoportot elérni.

A projekt célja az volt, hogy a fiatalok beleszólást kapjanak a könyvtári állomány kiválasztásába, új ismereteket szerezzenek, amelyek akár elhelyezkedésüket is segíthetik. A projekttel bizonyítani kívánták, hogy a hertfordshire-i könyvtárak figyelnek a helyi közösség igényeire, különösen a fiatalokéra. A sikerben nagy része

volt a projekt publicitásának. A tapasztalatokat másokkal is meg kívánják osztani, ezzel összefüggésben felmerült a fenntarthatóság kérdése. A részt vevő fiatalok közül egyesek a projekt után egyéb könyvtári önkéntes munkákra is jelentkeztek: ifjúsági csoportok vezetésére, a nyári olvasási programokban való részvételre és hasonlókra. 2010-ben megismétlik a programot, az előző évi résztvevők mentorok lesznek.

(Hegyközi Ilona)

83/2011

KURTH, Udine: Was erwartet wer von wem? : Lobbyarbeit für Bibliotheken aus der Sicht einer Politikerin In: BuB. – 62. (2010) 7/8., p. 549-552.

Res. angol és francia nyelven

A könyvtári lobbitevékenység egy politikus szemszögéből

Állami, társadalmi szervekkel kapcsolat; Public relations; Támogatás -pénzügyi -általában

A sikeres lobbizás azzal a kérdéssel kezdődik, hogy „ki mit vár kitől”. A válasz attól függ, kik éppen a szereplők. Esetünkben három fő csoport jöhet számításba: a kormányzat, a használók és a könyvtárak.

Az a tény, hogy a könyvtárak fontosak, nyilvánvaló: a német elnök megerősítette ezt a weimari Herzogin Anna Amalia Könyvtár újramegnyitáskor mondott beszédében. A könyvtári munka fontosságát a Bundestag bizottságának „A kultúra Németországban” c. felmérése is hangsúlyozta. E dokumentum zárójelentésében foglalt ajánlások a könyvtári lobbitevékenység gazdag tárházát jelentik, amelyeket figyelembe kell venni, és mindennek előtt a napi munkába be kell építeni. Ezeknek az ajánlásoknak az értékét az adja, hogy minden politikai tényező egyhangúlag elfogadta. Ez nagyon sokat jelent.

A lobbitevékenység elsősorban a könyvtárak finanszírozásának megoldására irányul. Bármennyire is helyénvaló a közpénzből való támogatás

állandó igénylése, ez kevés. A könyvtárosoknak sokkal gyakrabban és erőteljesebben kell hangsúlyozniuk a könyvtárak társadalmi jelentőségét. Politikai támogatást kell találni, s ez intenzív tárgyalásokat igényel a lehető legtöbb döntéshozóval. A sikeres lobbizáshoz a következő nyolc pontot kell figyelembe venni:

1. Soha ne feltételezd, hogy mások ismerik a problémáidat!
2. A tiednél sokkal több probléma létezik.
3. Panaszkodni nem elég.
4. Fedezd fel, kik a szövetségeseid, és hogyan tudod megnyerni őket!
5. Figyelj meg mindent alaposan, hogy megtudd, ki miben tud segíteni!
6. A másoktól való tanulás azt jelenti, megtanulni, hogyan nyerj.
7. Időben fogj hozzá a cselekvéshez!
8. A lobbizás nem könyörgés és nem illetlen dolog.

(Autoref.)

84/2011

LI, Yiu-On – WONG, Irene S.M. – CHAN, Loletta P.Y.: MyLibrary Calendar : a Web 2.0 communication platform. – Bibliogr. In: The electronic library. – 28. (2010) 3., p. 374-385.

Az Én Könyvtáram (MyLibrary) Naptár mint Web 2.0-s kommunikációs felület

Egyetemi könyvtár; Információtechnológia; Kommunikáció -használókkal; Könyvtárpropaganda

A tanulmány a Hongkongi Baptista Egyetem könyvtárának *MyLibrary* projektjét mutatja be; a program a könyvtár és használó kommunikációját hivatott javítani és minél szélesebb körben megismertetni a könyvtár szolgáltatásait, tevékenységét és segítő programjait. A házilag kifejlesztett *iCalendar Data Conversion Program* és az *Innovative Millennium Patron API Form* alkalmazásának vizsgálata áll a cikk középpontjában. Az előbbi a várható események, könyvtári rendezvények, elektronikus levelek,

feljegyzések stb. adatait kivonatolja, majd ezeket elektronikus eseménynaptárrá alakítja, melyek így jutnak el a használókhoz, az utóbbi viszont a használók szolgáltatásokra szóló előjegyzéseit hitelesíti. A projekt Web 2.0-s alkalmazásokat és közösségi hálózati szoftvereket használ fel dinamikus hálózati tartalmak közzétételére és összegyűjtésére Könyvtár 2.0-s modell formájában. Ez lehetővé teszi, hogy az olvasó saját számítógépén (amely támogatja az iCalendar formátumot) mint egyablakos hozzáférési ponton automatikusan és megbízható módon értesüljön a könyvtári eseményekről, előjegyzéseiről, lejáró kikölcsönzött könyveiről stb.

Az Én Könyvtáram Naptár rugalmas és egyedülálló Web és Könyvtár 2.0-s eszköz, amellyel a könyvtár proaktív módon tudja propagálni szolgáltatásait és eszközeit, erősítheti és elmélyítheti a könyvtár és olvasói közötti viszonyt. (Részletebben lásd a (<http://www.hkbu.edu.hk/library/electronic/libdbs/mycal.html> címen).

(Autoref.)

85/2011

LONSDALE, Ray – ARMSTRONG, Chris: Promoting your e-books : lessons from the UK JISC National e-Book Observatory. – Bibliogr. In: Program. – 44. (2010) 3., p. 185-206.

Az e-könyvek népszerűsítése: a JISC National e-Book Observatory projektjének eredményei

Egyetemi könyvtár; Elektronikus könyv; Felmérés; Irodalompropaganda; Szolgáltatások használata

A tanulmány a National e-Book Observatory (2007-2009) projekt kvalitatív részének azon eredményeit mutatja be, amelyek arra vonatkoznak, hogy az elektronikus tankönyveket hogyan propagálják a brit egyetemeken a könyvtárak, az oktatók és a kiadók. Arról, hogy a hallgatók és az oktatók hogyan találják meg a könyvtár által kínált e-könyveket, egy másik tanulmány fog megjeleni a folyóirat egy későbbi számában.

A Joint Information Systems Committee (JISC) támogatásával létrejött brit e-tankönyv-gyűjtemények leírása után a projekt mélylog-elemzést, benchmark-vizsgálatokat és fókuszcsoportokat alkalmazott a könyvtári e-gyűjtemények kezelésének és használatának bemutatására. A fókuszcsoportok a könyvtári személyzetből, oktatókból és hallgatókból álltak, a párbeszédet a NVivo7 nevű szoftver segítségével írták át és elemezték.

A kvalitatív tanulmányok szerint a könyvtárak sokféle propagandaeszközt használtak, bár ezek nem mindig érték el céljukat. Gyakran a könyvtáraknak nincsen hivatalos reklámstratégiájuk az elektronikus forrásokkal kapcsolatban. Sokszor hangsúlyozták az oktatók elkötelezettségének fontosságát, bár erről kevés tény tanúskodik. A kiadók és aggregátorok a könyvtáraknak és közvetlenül az oktatóknak is propagálják termékeiket. A hallgatók viszont az elektronikus források katalógusbeli jelenlétén kívül nagyrészt nem érzékelték a propagálást, és bizonyos esetekben világosan kifejezték, hogy úgy vélik, többet kellene tenni a könyvtári e-források népszerűsítéséért számukra.

A projekt az első országos felsőoktatási e-könyvhasználati vizsgálatot írja el. A tanulmány gyakorlati útmutatást nyújt a propagandamódszerekről, s jelentősen hozzájárul ahhoz a szakirodalomhoz, amely az e-könyvek hallgatóknak és oktatóknak történő népszerűsítésével foglalkozik.

(Autoref.)

86/2011

OVERGAARD, Louise: Mindspot partners up In: Scandinavian public library quarterly. – 43. (2010) 3., p. 11-13.

Mindspot: partneri együttműködés és szolgáltatások fiatalok számára

Együttműködés -helyi; Ifjúsági olvasó; Könyvtárpropaganda; Rendezvény; Városi könyvtár

Az Aarhusi Városi Könyvtár ifjúsági részlege több éve új típusú szolgáltatásokat (Mindspot) szervez célközönsége számára, amihez a helyben rendezett zenei fesztiválok szervezőivel is együttműködést épített ki.

Az Aarhus Took It (ATI) egy évente megrendezett hiphop fesztivál, amely a legjelentősebb hiphop művészeket vonultatja fel. A könyvtár már 4 éve együttműködik a fesztivál szervezőivel. A fesztivál programjaival párhuzamosan három napon keresztül ingyenes előadásokat, vitákat, break tánc show-t, és koncerteket szerveznek, amelyekre mindenkit meghívnak.

A fesztiválszervezők és a könyvtár együttműködnek a reklámozásában is, mindkét fél hoz közönséget, valamint megosztják az előadók díjának a költségét. A sikeres közös munka eredménye, hogy nagyon sokféle embert sikerül megszólítani az egyetemi hallgatóktól a zenei újságírókig, a híres és kevésbé híres hiphop előadóktól a könyvtárhasználókig.

Az ATI szintén sokat profitál a rendezvényből, hiszen a könyvtárral egy újabb helyszínt nyernek, ahol olyan dolgokat is be lehet mutatni, amelyeknek nincs természetes terepe a fesztivál színpadjain.

A SPOT egy évente megrendezésre kerülő fesztivál, amely fórumot kíván adni a dán, illetve a skandináv zenei előadóknak. A SPOT fesztivállal való együttműködés szintén négyéves múltra tekint vissza. Az intézmény a rendezvény ideje alatt működteti a spotmobilt, amely lényegében egy speciális rendezvényeknek helyet adó, könyvtárnak berendezett lakókocsi.

A könyvtár a fesztivál segítségével képes megszólítani a fiatalokat, lehetőséget adva nekik, hogy kibontakoztassák képességeiket és kiéljék érdeklődésüket, ezzel a könyvtár együttműködő partnereivé válva.

A tervezés és az értékelés során a fesztivál szervezőbizottsága és a könyvtár együtt találja ki a programokat. A SPOT jegyeket ajánl fel a könyvtárnak, valamint helyet biztosít a

spotmobilnak. Mindkét fél egyaránt reklámozza az eseményt. A fiatalok pedig a könyvtár körül, annak személyzete segítségével koncerteket rendezhetnek.

A két rendezvény azt példázza, hogy a zenei fesztiválokkal való együttműködés milyen különböző formákban és milyen eredményekkel valósulhat meg. A könyvtárnak lehetősége van arra, hogy szélesítse, és egyben még célzottabbá tegye a szolgáltatásait. Az új partneri kapcsolatok arra is teret adnak, hogy a könyvtár újradefiniálja a szolgáltatásait, és újragondolja a saját szerepét.

Míg az ATI célja meglehetősen konkrét: olyan alternatív programokat kínálni, amelyek szélesebb kör érdeklődésére is számot tarthatnak, mint a fesztivál átlagközönsége, addig az kevésbé világos, hogy a SPOT mit szeretne elérni a partnerséggel. A fesztivál főszervezője azonban így is elégedett az együttműködéssel.

Általános tanulság, hogy a közös alkotás egy olyan folyamat, amely folyamatos követést, reflexiót és a változásokra való nyitottságot igényel. Mindig kell lennie azonban egy világos iránynak, amelynek alapján látható, hogy a használók mit fognak profitálni az együttműködésből, a szervezők hogyan tudják teljesíteni elképzeléseiket, és miként válhatnak egyenrangú partnerekké.

(Tóth Máté)

87/2011

RATIA, Taina: Events in abundance at the Cultural Capital's Library In: Scandinavian public library quarterly. – 43. (2010) 3., p. 4-6.

Programok a finn kulturális főváros könyvtárában

Könyvtárpropaganda; Rendezvény; Városi könyvtár

Turku 2007 márciusában átadott új könyvtára, a város egyik építészeti csodája rendkívül népszerű közösségi helyé nőtte ki magát. A látogatók számát illetően Finnország legnagyobb könyvtára lett. Hétköznapiokon átlagosan körülbelül

4 ezer, hétvégén 2 ezer fő a látogatók száma naponta.

Turku város jelölése az Európa Kulturális Fővárosa címre 2011-ben komoly lehetőségeket hozott a szervezeti reformok megvalósítására. A rendezvények sora szükségessé tette egy központi rendezvényiroda felállítását, ahol 6 teljes állású és 1 részmunkaidős alkalmazottat foglalkoztatnak. Korábban a szerényebb volumenű programokat a könyvtár különböző szervezeti egységei, fiókjai szervezték. A jelenlegi megoldás sokkal nagyobb szabású és professzionálisabban megszervezett eseményeket eredményez.

A használoktól is várják az ötleteket a programokra vonatkozóan, amelyek megvalósításába bevonják partnerként az ötletadókat is. A 2011-ben megvalósuló projektek egyrészt kiterjesztik a könyvtár kapcsolatait, másrészt pedig megváltoztatják a felhasználókban élő könyvtárképet, amely szerint az intézmény csak tájékoztató, és dokumentumokat kölcsönöz.

A könyvtár kulturális főváros évre kidolgozott programsorozata a *Találkozások a könyvtárban* címet kapta. Az egyik leginkább figyelemre méltó rendezvénysorozat a *Culture Out Loud* (Kultúra hangosan), amelynek keretében különböző népek irodalmát, zenéjét, táncait, nyelvét és hagyományait mutatják be.

A kulturális főváros évet megelőzően 2010-ben *876 Shades of Darkness* (A sötétség 876 árnyalata) címmel egy halállal kapcsolatos előadássorozatra került sor. Korábban az Åboi Egyetemen közösen egy judaizmusról szóló előadássorozatot is tartottak.

A Night of Reading (Az olvasás éjszakája) és a *Weekend of Darkness* (A sötétség hétvégéje) a könyvtár *By the Reading Light* (Az olvasólámpánál) projektjének része. A 2010 ősztől egészen 2011 végéig zajló rendezvények részben nemzeti szinten valósultak meg azzal a céllal, hogy a szép- és szakirodalmat, valamint a gyermek- és ifjúsági szerzőket, zenéket, azok különböző fajtáit megismertessék a nagyközönséggel.

Az 1827. évi turkui tűzvész emlékére indították a *Fire! Fire!* (Tűz! Tűz!) projektet 2011-ben. A *Blazing Love* (Lángoló szerelem) programok a romantikus irodalommal és zenével kapcsolatosak. A Turkui Egyetemen együtt szervezett „TIUKU tudomány és kultúra Turkuban” projekt keretében olvasókörök elindítását kívánják támogatni az olvasásban rejlő örömforrás hangsúlyozásával. Eddig összesen 8 olvasókör alakult a könyvtárban, ahol lehetőség van az egymással való találkozásra, az olvasási tapasztalatok kicserélésére.

A programok mellé gyakran rendeznek kiállítást is, ami sajátos dialógust teremt a rendezvényekkel. A saagai gyermekkönyvtárban külön Barbie baba és képregény kiállításokat rendeztek.

2009 és 2010 nyara között összesen 22 ezer ember vett részt valamelyik könyvtári rendezvényen, és 11 valamilyen speciális téma köré szervezett, valamint 90 új könyvek bemutatására szolgáló kiállítást rendeztek. A közösségi médiumok által olyan embereket is sikerült becsábítani, akik egyébként nem járnak a könyvtárba.

(Tóth Máté)

Lásd még 78, 108

Felhasználók és használat

Általános kérdések

88/2011

BADOŠEK, Radim: Typologie specifických čtenářů v knihovnách In: Čtenář. – 62. (2010) 2., p. 66-72.

Különleges olvasói típusok a könyvtárban

Kommunikáció -használókkal; Olvasó; Olvasó-szolgálat

A könyvtár olyan hely, ahol az emberek információk, ismeretek és tudás után vágyakoznak, magasabb intellektuális, kulturális élményekre tartanak igényt. A könyvtár ugyanakkor nyitottságával és demokratizmusával gyűjtőhelye lehet a furcsa szerzeteknek, deviáns eseteknek. A könyvtáros gyakrabban találkozik a normálistól eltérő viselkedéssel, kényszerképzetekkel, kommunikációs zavarokkal és egyéb hátrányokkal, mint más közszolgák.

Általában a népesség 4%-ára jellemzőek pszichopata személyiségjegyek. A könyvtári személyzet nem hatalmaskodik, büntet, ellenkezőleg, a segítőkészség, a barátságosság, nyitottság jellemző rájuk. Az a feladatuk, hogy segítsenek tájékozódni, irodalmat ajánlani, tanácsot adni. A problémás emberek nem csak tanácsért fordulnak a könyvtárhoz, típusaik különleges személyiségjeggyel bírnak.

A *kéjenc* típus keresztnevéen szólítja, becézgeti a könyvtárosokat. Egy generációval idősebb áldozatánál, túlzottan gáláns, a nőkkel nincs sok kapcsolata, csak férfiak tartoznak ebbe a típusba. Távolságtartó viselkedés alkalmazása javasolt esetükben, ne engedjük az intim zónánkba őket.

A *bennfentes* túl jól érzi magát a könyvtárban, kötetlenül, szabadosan viselkedik. Többre tart igényt, mint mások, megpróbálja áthágni a mindenkre vonatkozó szabályokat, jogokat vindi-

kál magának. A szociális szerepek betartásában labilis, mint a gyerekek, akik újra és újra tesztelik, mit engedhetnek meg maguknak. Időben figyelmeztessük őket a szabályokra.

Az *őrült* típus minden normán kívül és felül áll. A köznyelv megkülönbözteti a bolondot és az őrültet: a bolond képtelenséget állít, az őrült viszont erőszakosan és dühösen viselkedik.

A *zavart* nem tudja, hol van, érthetetlenül beszél, túl sok idegen szót használ, amelyek nem helyénvalóak. Zavaros beszéde követhetetlen.

Ránézésre látszik, akikkel *nem lehet kommunikálni*, mert nincs náluk valami rendben. A világot egyáltalán nem értik, torzítva érzékelik. Esetükben a pillanatnyi ítélőképesség hiányzik. A könyvtáros részéről a kedvesség lehet helyénvaló. Ha ön- vagy közveszélyesség esete áll fenn, szakszolgálat hívása szükséges.

Az őrültek közé sorolhatjuk a különböző *fanatikusokat*. Többségük átlagon felül és kritikátlanul hisz valamiben. Rendkívül színes a skála, bármi lehet, amit szívesebben elhiszünk, mint a kegyetlen igazságot.

A *hisztérikus* típust gyakran fölismerjük külön, szituációhoz nem illő, szélsőséges ruházataról. Hangos beszéd, túlzott gesztusok, beszédbeli túlzások jellemző rájuk. Feltűnőek, az érzelmeik szélsőségesek. Eltúlozzák saját fontosságukat, de érzelmeik gyorsan változnak.

A *bőbeszédű* típus szövegét az egyik fülünkön be, a másikon kiengedhetjük. Ez a típus nem olyan veszélyes a könyvtárosra, mint a kéjenc kliens. Ha nem bírja abbahagyni, szakítsuk félbe és hagyjuk ott. Mire visszajövünk, elfelejti, mit akart mondani.

A *csodaváró* típus olyan szolgáltatásokat akar, amelyek nem tartoznak a könyvtár körébe, nem érti meg, hogy a könyvtárosok nem jogászok, nem szociális munkások, nem mindenhatóak. Összeütköznek a szabályokkal, mert megszok-

ták, hogy nekik minden jár (rendőrök, vezető beosztásúak).

Az *álomszuszek* típus annyira beépíti a könyvtárat az életritmusába, mintha otthon lenne. A napi sajtót bújva elbóbiskol és horkol. Rendszerint nincs vele gond, pontos, mint az óra, ismertek a szokásai, egyetlen dologgal lehet felbosszantani, ha kizökkentjük a megszokott ritmusából.

A *tolvaj* típus jellegzetes tulajdonsága a megtevés, nem mindig lop, csak kívágja az újságból, könyvből, amire szüksége van. A külsejük alapján nehezen felismerhetők, a lopások oka eltérő lehet. Lophatnak szeméremből, takarékosságból, kétségbeesésből, vagy megszokásból. Sportból is lophatnak, mert az emeli az adrenalin szintet. Igazi kleptomániással csak kivételesen találkozhatunk, ő értékre és hasznosságra való tekintet nélkül mindent lop. Jogos a könyvtáros gyanakvása és határozott fellépése esetükben.

A *panaszkodó* típus folyamatosan a sérelmeivel terhel, nagy meggyőző erővel. Képtelenség segíteni neki, nem lehet lebeszélni, nem ajánlott mellé állni, és vele szembe fordulni sem. A panasz a könyvtárosokra is kiterjedhet, hibát bármiben lehet találni, amire panaszkodni lehet.

A *specialista* olyan típus, aki egy területen „proffi” és csak az érdekli, nem hajlandó másokkal törődni, neheze esik a belátás. Belső problémája a mások meg nem értése. A problémáira kell koncentrálni és nem a személyiségére, a szakterületén vetélkedni sohasem lehet vele.

A *címzetes* típus szereti pajzsként maga elé tolni a címeit, fokozatait, főleg azok ilyenek, akiknek nehezen sikerült megszerezni a címüket. Szeretik hangsúlyozni azt a hivatalos elismerést, amely kiemeli őket a többiek közül.

A *pszichopata* típusnál véget ér a tréfa, fokozatai közül a könnyebb esetek érzelmileg sérültek, velük professzionális információs szakemberként viselkedjünk. Gépies magatartás jellemző rájuk, az érzelmeket feldolgozó hardverük nem aktív. A normális olvasók „unalmasabbak”, de a könyvtárosok között is lehetne tipizálni az eseteket.

(Prókai Margit)

89/2011

LEDERMANN, Teresa – RENNER, Jens: Information? Ja! : Abkupfern? Nein! : Umfrage zur Plagiatsproblematik unter Lehrenden der Hochschule Ansbach In: BuB. – 62. (2010) 6., p. 460-462.

Res. angol és francia nyelven

Felmérés a plagizálásról az Ansbachi Egyetem hallgatóinak körében

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Egyetemi oktató; Felmérés; Szerzői jog

A plagizálás olyan idős lehet, mint maguk az írásbeli egyetemi vizsgák. Kétség kívül azonban az interneten rendelkezésre álló nagy mennyiségű információ másolásának lehetősége kísértést jelent bárki számára, aki már eljátszott azzal a gondolattal, hogy másoktól kölcsönözzön szövegeket, ahelyett hogy maga írná meg őket. Az egyetemeknek saját maguknak kell megtalálni a probléma kezelésének módját, ami köztes megoldás lehet a félrenézés és a plagizálást felderítő szoftverek rendszeres használata között. Ez új kihívást is jelent az egyetemi könyvtáraknak.

A bajorországi Ansbachi Egyetemen a professzorok körében végzett vizsgálat a következő eredményeket hozta: a téma naponta felmerül, és komolyan veszik; a műszaki tudományok kurzusainál csak a szigorúbb eljárásrend következtében tűnik kevésbé súlyosnak a probléma; az oktatók meglehetősen eltérő módszereket alkalmaznak a felderítésre és vizsgálódásra; nincs nyoma annak, hogy megtorló intézkedésekre került volna sor. Széles körben propagálták és bizonyos esetekben igénybe is vették a könyvtárnak a végleges szakdolgozatok átvizsgálására vonatkozó ajánlatát, de egy év elteltével ismét megfélekedtek róla az oktatók. A felmérés hasznos emlékeztetőnek bizonyult, és úgy tűnik, van érdeklődés e szolgáltatás iránt, ami újfajta tevékenységi kör meghonosodását jelenti a könyvtárban.

(Autoref.)

90/2011

SAINE, Reetta: Älkää peljätkö! In: Kirjastolehti. – 102. (2009) 2., p. 14-15.

Korunk könyvtárának biztonsági kihívásairól finn szakvélemények tükrében

Ergonómia; Kommunikáció -használókkal; Rendbontás; Személyzet

A könyvtár a természeténél fogva a nyilvánosságnak szánt intézmény, elvben bárki számára nyitott létesítmény. Olyan közösségi hely, amely nyitva tart késő este is, gyakran bizony kisszámú személyzettel látja el a teendőket, sőt olykor egyedül teljesít szolgálatot a könyvtáros. Ha a statisztikai adatokat vesszük szemügyre, a könyvtár biztonságos helynek számít mind a személyzet, mind az olvasók szempontjából. Kellemetlen incidensek ennek ellenére is adódhatnak.

A Tamperei Városi Könyvtár biztonsági szakemberei zajongó fiatalok csoportjairól és drogos fiatalokkal kapcsolatos tapasztalataikról számolnak be. Szerintük a zavart keltő, rendbontó felhasználót kiküldeni, eltávolítani mindkét fél számára rossz döntés. Célszerű az ügyfelet úgy leszerelni, s csak szükség esetén eltávolítani, hogy ha majd visszatér, ne érezze magát megálázva.

Amennyiben a szolgálatban lévő személyzet kellemetlenkedő ügyfelet észlel, a legfontosabb, hogy ő maga őrizze meg a nyugalmát. A nehéz ügyfél leszerelése a kifárasztásos technikán alapul, ami persze időigényes. A szóbeli ráhatás, a beszélgetés megnyugtatója az ügyfelet, miközben van idő megtalálni a közös hangot. Ezután kell az eseményt a helyes mederbe terelni. Néha már egy kis engedménnyel közömbösíteni lehet a kellemetlen szituációt, és mindkét fél elégedetten távozik a helyszínről.

Egy biztonsági szakoktató szerint a fenyegető helyzetek nagy stresszt idéznek elő, ezért is fontos erről megelőző jelleggel beszélni. Szituációs gyakorlatokat is érdemes kipróbálni, így felkészülve az esetleges váratlan helyzetekre. Ha

ilyenek adódnak, fejben kész a megfelelő viselkedési forma, és ez valóban működik. A gyakorlati dolgokról érdemes közösen megállapodni. Már egy kávészünet elégséges arra, hogy a kollégák beszélgessenek saját munkaközösségük viselkedési kultúrájáról a konfliktusok kapcsán: melyek, ill. hol vannak a saját határaink, milyen esetben jöjjenek a kollégák egymás segítségére, hogyan tudnak egymásnak segíteni stb.

A munkahelyeken természetesen konkrét változtatásokat is kell és lehet tenni a biztonság növelése érdekében. A bútorok célszerű elhelyezésével biztosítani lehet a menekülő útvonalat, és a személyzet létszámát is érdemes az esti órákra megnövelni. A jó munkahelyi légkör is nagyban növeli a biztonságérzetet az alkalmazottakban. Az ún. „nehéz” ügyfél a szakemberek szerint nem feltétlenül jelent fizikai veszélyhelyzetet. Sajnos a fiatal generáció rossz szokásai is hasonló helyzetet eredményezhetnek, mint pl. a hangoskodás, az olvasók zavarása, sértő szavak, rendbontás stb. Sok könyvtárnak éppen a gyermekkorú olvasókkal van kimondottan nehézsége. Korunk gyermekeinek a fegyelmelés, a tekintély önmagában nem sokat jelent, miközben a jogaikat nagyon is jól ismerik. A helyzetet mégsem tanácsos kiélezni, főleg nem a gyermekek esetében – vélik a finn szakemberek. Az ő viselkedésük hátterében sokszor a figyelemfelhívás, a kortársaknak szóló feltűnési vágy áll, sokszor pedig valamilyen segítségkérés is lehet a motívum.

Néha azonban valóban cselekedni kell. Egy bizonyos könyvtárban bántalmaztak, megütöttek egy könyvtárost, ami azonnali beavatkozást igényelt. A szakszerű utógondozás (tapasztalt kríziselhárító szakemberekkel együtt) sem tudta feledtetni még sokáig a félelmet az alkalmazottban, akit az atrocitás ért. Bármilyen könyvtárat ért vandalizmus vagy betörés hasonlóan nagy traumát képes okozni az ott dolgozóknak.

A rendőrség illetékes szakreferense is a prevencióra helyezi a hangsúlyt. Gondoskodni kell menekülési útvonalról, éles tárgyakat sosem szabad kézközelben hagyni, és mindenkinek fejben kell tudni a segélyhívó számát.

Mindazonáltal a könyvtár még ma is nagyon biztonságos hely mind az olvasók, mind pedig a munkatársak szemszögéből. A Helsinki Kirjasto 10 például az egyik leglátogatottabb finn könyvtár, biztonságát külön szakszolgálat látja el. A szóvivő biztonsági szakember is úgy nyilatkozott, hogy a normális bejárásokon kívül alig fordult elő, hogy a szolgálatra máskor is szükség lett volna a nagy forgalmat lebonyolító, főként a fiatalok körében népszerű könyvtárban.

(Kránitz Lászlóné)

Lásd még 30, 36, 109

Használat- és igényvizsgálat

91/2011

MAYNARD, Sally – O'BRIEN, Ann: Scholarly output : print and digital in teaching and research. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 66. (2010) 3., p. 384-408.

Nyomtatott és elektronikus publikációk használata az oktatásban és a kutatásban

Egyetemi oktató; Elektronikus publikáció; Felmérés; Használói szokások; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szerzői jog

A cikk a JISC (Joint Information Systems Committee) által szponzorált felmérés eredményeit mutatja be a különböző formátumú tudományos publikációk felhasználásának jelenlegi helyzetéről és trendjeiről az oktatásban és a kutatásban, valamint a használatukkal kapcsolatban felmerülő problémák jellegét és mértékét. Mintegy 60 brit felsőoktatási intézményt választottak ki véletlenszerű mintavétellel, ezek egyes kiválasztott tanszékeivel pedig felvették a kapcsolatot. A tanszékek egy online kérdőívet kaptak, amelyre 304 válasz érkezett különböző tudományterületeken tevékenykedő és eltérő in-

tézménytípusban dolgozó egyetemi oktatóktól. A felmérésből kiderül, hogy a nyomtatott publikációkat még mindig jobban kedvelik mind az oktatásban, mind a kutatásban, ugyanakkor már az e-folyóiratok is tért hódítottak. Az internetes anyagokat egyre inkább használják az oktatásban és a kutatásban egyaránt, bár ez elsősorban hagyományos eszközöket jelent, például az ajánlott irodalom jegyzékeit és a tudományos forrásokhoz tartozó linkeket. Nyilvánvaló volt, hogy bizonyos tartalmakat az oktatók hoztak létre. A Web 2.0 használata nem volt elterjedt, de a válaszadók igénybe vették az intézményi távoktatási felületeket. Az oktatók tudatában voltak a szellemi tulajdonjogoknak, de nem mindig voltak tisztában saját felelősségükkel ezen a területen.

A tanulmány alapvetően konzervatív szemléletmódot tár fel az elektronikus információval kapcsolatban. Ez az eredmény talán a minta méretéből adódik, ami viszonylag kicsi volt, valamint a korosztályból, amely 45-65 év körüli volt. Ami a kutatást illeti, a kutatásokat értékelő gyakorlat (RAE, Research Assessment Exercise) hatása egyértelmű volt. Eddig nem született hasonló tanulmány, amelyben a tudományos publikációk hagyományos és új formái közötti átmenetet vizsgálták volna az oktatásban és a kutatásban. Ezen a gyorsan fejlődő területen a tanulmány további kutatások alapjául szolgál.

(Autoref.)

92/2011

MICHEL, Véronique – TOUITOU, Cécile: Zoom sur le public de la Bibliothèque nationale de France. – Bibliogr. lábjegyzetben In: Bulletin des bibliothèques de France. – 55. (2010) 5., p. 18-24.

Res. angol, német és spanyol nyelven

2009-es pillanatfelvétel a Francia Nemzeti Könyvtár használóirol

*Egyetemi hallgató; Felmérés; Könyvtárhasználat;
Kutató -mint olvasó; Nemzeti könyvtár*

A Francia Nemzeti Könyvtár (BnF) új helyére való átköltözése előtt már sok évvel elkezdte vizsgálatait használóival kapcsolatosan. 2009-ben az új François Mitterand könyvtár két részlegébe járó olvasók – egyrészt a 16 év feletti fiatalok, másrészt pedig a kutatók – használói szokásait vizsgálták.

A mindenki számára nyitott *tanulmányi könyvtár*; az ún. „függőkert”, a tudományok összességének enciklopedikus gazdagságú és minőségű állományát kínálja tíz olvasótermében az oda látogatóknak. Az ugyanebben a részben, de a földszinten található, *kutatókat kiszolgáló könyvtár* minden tekintetben zártabb, szigorúbb, a régebben megszokott, hagyományos könyvtárképhez igazodik. Időszakos, éves bérlettel látogatható annak, aki megfelel az ún. „akkreditációs” követelményeknek, vagyis megfelelő iskolázottsággal, szakmai eredménnyel rendelkezik. A *tanulmányi könyvtárat* 2009-ben körülbelül 550 ezerszer keresték fel látogatói, 87%-uk állandó beiratkozott olvasó volt. Az átlag életkor 26 év, és a nemi megoszlás most sem tér el a korábban megszokottól: a körülbelül 44 ezer beiratkozott olvasónak 56%-a nő. Ebből 29% a jog és a gazdasági tudományok, 17% az egyéb tudományok, 12% a nyelvek és az irodalomtudomány, 10% az orvostudomány iránt mutat érdeklődést. A jogi-gazdasági érdeklődés erősségét a szakolaszótermek kihasználtsága ránézés alapján is alátámasztja. Ezek jóval zsúfoltabbak, mint a többi olvasóterem. A természettudományos és egyéb tudományos diszciplínákat 58%-ban elsősorban a férfiak képviselik.

A beiratkozott olvasók 12%-a idegen országbeli. Ez az arány megegyezik a 2009-ben a felsőoktatásba beiratkozott idegen nemzetiségű fiatalok arányával. Nagyonbbrészt párizsi illetőségűek (50%). Hasonló az aránya a Párizs környékieknek (46,4%) és mindössze csak 3,6% jött Franciaország más, messzebbi tájairól. Bárhonnan is jöttek, általánosságban elmondható, hogy a könyvtáron belül mindenkinek megvan a maga

megszokott olvasótermi helye. Ez általában a tanulmányozott szakterülettől függ. Mindenki igyekszik oda ülni, ahol a legközelebb van a szükséges szakirodalomhoz. Az előzőekben már említett jogi-gazdasági termék telítettsége azonban időnként más olvasótermekbe üzi az ide szokottak egy részét. A vizsgálat során és azon kívül is jól látható, hogy vannak olyan termek, amelyek az ún. akadémikus, tanulmányi funkciókat töltik be szigorúan és vannak olyanok ugyanitt, amelyek inkább a nyugalmas olvasás, készülés terei, netán a pihenést szolgálják.

A *kutatói könyvtárba* jóval kevesebb, 28 ezer fő iratkozott be 2009-ben, akiknek 330 ezer belépését regisztrálták az év folyamán. Átlagos életkoruk 38 év, 53,5%-uk nő 36 éves átlag életkorral, míg a férfiak 42 évesek átlagosan. Itt már több mint 30% a külföldi nemzetiségű, vidékről is 16% a feljáró kutatók száma és az összességében 84% franciának 56%-a párizsi, 28%-a Párizs környéki. Majd 50%-uk tudományos érdeklődésének középpontjában a történelem, nyelv- és irodalomtudomány áll. A művészet, építészet, gazdaság, jog csak ezután következik, mindegyik a maga körülbelüli 10%-ával. Az ide járó közönség nagy része egyetemi tanulmányokat folytat, illetve 52% doktori iskolába jár. Az egyetemista nők aránya itt is kiugró: 62% az összegyetemi hallgatósághoz viszonyítottan. A tanulmányi év, a vizsgák és sok minden befolyásolja e könyvtárrész kihasználtságát, de a vizsgálatok azért egyértelműen bizonyítják, hogy ez a könyvtárrész sem veszített a fontosságából megnyitása óta, sem népszerűségéből, és az évek múlásával továbbra is stabil a helyzete.

Egy nagyon kényes pontja van e felméréseknek: ez az internethez és a könyvtár honlapjához, illetve digitalizált és egyéb számítógépes szolgáltatásaihoz kötődik. Az internethasználók kiléte, internetezési szokásai, szakmai profiljuk, elvárásaik ugyanolyan változóak és illékonyak, mint maga a rendszer. Itt is többféle felmérés készült a jobbítás érdekében, de a szakemberek ezzel kapcsolatos kételyei sem rejthetők véka alá. E gondokkal szintén szembenézve a Francia Nemzeti Könyvtár szakmai csapata a továbbiakban is

mindent megtesz azért, hogy olvasóik elégedettségét és a szakma elismerését megőrizték.

(Pajor Enikő)

93/2011

NICHOLAS, David [et al.]: Diversity in the e-journal use and information-seeking behaviour of UK researchers. – Bibliogr. In: Journal of documentation. – 66. (2010) 3., p. 409-433.

Felmérés brit kutatók elektronikusfolyóirat-használatáról és információkeresési szokásairól

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Használati szokások; Kutató -mint olvasó

A cikk „Az e-folyóiratok használatának és jelentőségének vizsgálata Nagy-Britanniában” elnevezésű projekt egyes eredményeit mutatja be. A cikkben bemutatott vizsgálat a Science Direct folyóirat-adatbázis használatát értékeli különös tekintettel az élet-, a gazdasági, a kémiai, a föld- és környezettudományokra és a fizikára tíz jelentős brit kutatóintézetben. A felmérés célja, hogy vizsgálja a kutatók adatbázis-használati szokásait, valamint kiderítse, ezek a szokások függenek-e a témától, tudományterületektől, illetve az intézménytől, amelyben dolgoznak. A 2007. januártól áprilisig terjedő időszak naplóját SPSS (Software Package for Social Sciences) segítségével elemezték. Jellemzően az összes megtekintett anyag fele-harmada a Science Direct-folyóiratok 5 százalékából került ki. A kutatók jelentős hányada egy közvetítő honlapon keresztül jutott el a Science Direct oldalára, s ez különösen jellemző volt az élettudományok területén és a rangosabb kutatóintézetek esetében. Jelentős eltérések mutatkoztak mind intézményi, mind tudományterületi szempontból az információkeresési szokásokat tekintve. A legintenzívebb kutatásokat végző intézmények esetében az egy főre eső folyóirat-használat magasabb volt, és használói sokkal kevesebb időt töltöttek el az egyes látogatások alkalmával. Jelentős, 100-300%-os különbség mutatkozott a

témák és az intézmények között a megtekintett anyagok korát tekintve. Csupán négy hónappal azután, hogy a Science Direct tartalmát megnyitották a Google indexelője számára, a fizikai folyóiratok oldalait célzó forgalom egyharmada ebből az irányból érkezett. A cikk egyike azon kevés vizsgálatoknak, melyek a brit kutatók információkeresési és –használati szokásainak tudományterületi és intézményi különbségeit vizsgálják, és a brit tudományos könyvtárak számára is rendkívül hasznos lehet.

(Autoref.)

94/2011

RED'KINA, N. S.: Эффективност' библиотечных сајтов. – Bibliogr. 19 tétel In: Научные и технические библиотеки. – (2010) 9., p. 56-66.

A könyvtári honlapok hatékonysága

Hatékonyság; Honlap; Szolgáltatások használata

Az internet használatának oroszországi terjedését a statisztikai adatok is alátámasztják: 2009-ben a Rumetrika adatai szerint a lakosság 35%-a különböző feladatainak megoldásához rendszeresen használta a hálózatot. Az országos közvélemény-kutató intézet adatai azt mutatják, hogy a lakosság 14%-a használja a könyveket a közkönyvtárakban, és mindössze 3% a tudományos vagy hatósági könyvtárakban.

Ahhoz, hogy a könyvtáraknak a virtuális térben is szilárd helyük legyen, új formákra és munkamódszerekre van szükségük. A honlap a könyvtár legfontosabb stratégiai fejlesztési iránya. Fő feladatai: a külső olvasók tájékoztatása a könyvtár tevékenységéről, a látogatók információs igényeinek tanulmányozása, a szakmai együttműködés fejlesztése, a könyvtár elismertségének növelése, korszerű, információs szocio-kulturális intézmény képének kialakítása. A honlapok értékelésének számos módszere ismert, először azonban az értékelés fogalmát kell tisztázni. Az értékelési eljárásokban a legvitatottabb és legbonyolultabb kérdés

az eszközrendszer megválasztása. Az értékelési módszerek mennyiségi és minőségi lehetnek. A minőségi módszerek közé tartoznak a szakértői értékelések. Az értékelés minőségét az értékelési eljárással szembeni követelményekben (objektív, megbízható, hozzáférhető stb.) lehet rögzíteni.

Az értékelés minőségét növelni lehet a távoli felhasználók véleményének vizsgálatával. Erre példa a Tauriai Nemzeti Vernadskij Egyetem tudományos könyvtárában végzett felmérés, ahol az objektivitást az biztosította, hogy a távoli felhasználó számára az egyetlen kritérium a találatokkal való elégedettsége. A formalizált módszerek kritériumai közé sorolható a honlap látogatottsága, a regisztrált felhasználók száma, az oldalak elhelyezése a találatokban stb.

Gyakorlatilag minden könyvtár honlapján van számláló. A Runet hálózatban a könyvtárak között legnépszerűbb a SpyLog (www.spylog.ru), a LiveInternet (www.liveinternet.ru) és a Google Analytics. A számlálók rangsorolásra is alkalmasak, pl. a látogatottság alapján. Mivel a rangsorolás általában tematikus felépítésű, katalógusként is használható. Erre példa a Mail.ru rangsor, amelyben a „Kultúra–Irodalom” fejezetben 33 könyvtár statisztikáját vizsgálták. Egy rövid időszak adatai alapján is elemezni lehetett a honlapon folytatott munka eredményességét: az Állami Történeti Könyvtárban 2010 áprilisában csaknem egyharmaddal nőtt a belépések száma, amit a híranyag megújításával és a források számának bővítésével magyaráznak.

Fontos mutató a honlapon töltött idő. Úgy tartják, hogy ha a felhasználó 2 percnél rövidebb ideig van a honlapon, az meglehetősen rossz eredmény, ha 6 percnél többet, az már nagyon jó. Hatékonysági mutató még az egyedülálló tartalmat szolgáltató (unikális) hosztokról le-töltött oldalak száma. A hatékonyság növelésére kiegészítően elemzik a kulcsszavakat, a belépési-kilépési oldalakat, a Google Analytics-ben az elutasítások mutatóját. Ez utóbbit a szakemberek az egyik legfontosabb mutatónak tartják.

Hatékony és minőségi könyvtári honlapok kialakításakor több tényezőt is figyelembe kell

venni, mint a dizájn, a felépítés, a tartalom, az anyagok rendelkezésre bocsátásának stílusa és módjai, az elérhető információs termékek és szolgáltatások stb. A honlap optimalizálása sokrétű feladat, tartalmazhatja többek között a források auditálását, a tartalommal való feltöltést, a keresés menetét.

(Viszocsekné Péteri Éva)

95/2011

WU, Huan-Chueh [et al.]: College students' misunderstandings about copyright laws for digital library resources. – Bibliogr. In: The electronic library. – 28. (2010) 2., p. 197-209.

A főiskolások sokszor megsértik a szerzői jogot az elektronikus dokumentumok esetében

Egyetemi hallgató; Elektronikus dokumentum; Felmérés; Szerzői jog; Szolgáltatások használata

A tanulmány egyrészt azt vizsgálja, milyen szerzői jogi problémák merülnek fel, amikor a könyvtáros elektronikus dokumentumok használatát ajánlja, másrészt azt, mennyire nincsenek tisztában a diákok a használat szerzői jogi kikötéseivel.

A szerzők négy könyvtárost kérdeztek meg a diákok magatartásával kapcsolatban, emellett a szerzői jogi problémákkal összefüggő, nyílt kérdéseket is tartalmazó (9 pontos) kérdőívet is összeállítottak, melyekre a diákoktól vártak választ. A diákoknak nemcsak arra kellett válaszolniuk, hogy elfogadható-e a magatartásuk, hanem ezt meg is kellett indokolniuk. Tizenhét felsőoktatási intézményből százkilenc értékelhető kérdőívet kaptak (köztük 48 alsóéves, 56 posztgraduális és 5 doktorandusz-hallgatóét) vissza. A könyvtárosokkal folytatott interjúkból kiderült, hogy a diákok rendszeresen letöltik, illetéktelenek között terjesztik a dokumentumokat, és jóval túllépnek a felsőoktatás céljain és jellegén. A diákok válaszai megmutatták, hogy négy területen is félreértik a szabályokat: szerintük minden elektronikus dokumentum korlátlanul

letölthető, mindenkivel megosztható, a letöltött anyagok köztöttségek nélkül bármire felhasználhatók; valamennyi tanulmányi célú felhasználás jogszerű (fair use), és bármit letölthet, ha befizette a tandíjat.

A tanulmány rávilágít a diákoknak az elektronikus dokumentumok használatával kapcsolatos nézeteire és tévedéseire, amit könyvtárhasználati oktatásuk megtervezésekor célszerű figyelembe venni, s a további kutatási irányokat is kijelöli.

(Autoref.)

Lásd még 3, 33, 34, 38, 52, 53, 55, 57, 58, 100, 106, 116

Olvasás

96/2011

FUTOVÁ, Gabriela: Aktivita na podporu čítania vo verejných knižniciach na Slovensku In: Knižnica. – 11 (2010) 6., p. 42-44. : ill.

Olvasástámogató akciók Szlovákia közkönyvtáiraiban

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Ifjúság nevelése olvasásra; Közművelődési könyvtár; Olvasótábor

Az olvasás a gyerekek körében életkortól függetlenül egyszerre lehet gond és létszükséglet. A könyvtár az iskola mellett, amely elsősorban tanítja, különböző tevékenységekkel motiválhatja az olvasást. A könyvtáros inkább barát lehet, mint a tanár, aki kényszer nélkül navigálhatja a könyvek felé az olvasókat.

Az olvasás népszerűsítéséért a könyvtárak az elmúlt évtizedben különböző akciókat szerveztek. Több országban elterjedt az a kampány, amely a Cseh Köztársaságból indult 2000-ben „Éjszakázás Andersennel” címmel. Célja annak bizonyítása volt, hogy az olvasás nagy kaland lehet. A könyvtári éjszakázás hamar elterjedt, nem csak Csehországban, Szlovákiában, Lengyelország-

ban, hanem Magyarországon és Szlovéniában is. Az akció nem csak reklámfogás, különleges atmoszférája a kicsiket és nagyokat egyaránt megragadta. 2010-ben az éjszakázás 905 városban több mint 30 ezer gyermeket és 10 ezer felnőttet csalogatott a könyvtárakba közép-európai városokban.

Szlovákiában a „*Népmese Napja*” rendezvénysorozat első ízben 2008-ban, Pavol Dobšinský születésének 180. évfordulóján indult játékokkal, versenyekkel. A második évben országos akció keretében kutatás indult a szerző könyvei iránt, amelyhez 63 könyvtár csatlakozott. A kutatás eredményeként Dobšinský 3657 könyvét kutatták föl az olvasók a könyvtárakban. 2010-ben a gyerekeknek a verseny során a szerző könyveiben könyvtári állományok címkeit, szétszabdalt neveit kellett felkutatni.

„*Olvassunk – olvasási maraton*” címmel az UNICEF szólította meg a könyvtárakat az olvasás tömeges népszerűsítésére. Az év folyamán összesen több mint 20 ezer 6-15 év közötti gyermekolvasó csatlakozott a maratonhoz.

A „*Gyermekeolvasók Királya*” cím elnyerését első alkalommal a kassai gyermekkönyvtár kezdeményezte, majd több könyvtár átvette. A királyok első történelmi összejövételére 1998-ban került sor, a harmadikra pedig 2008-ban. A királyok az ünnepélyes nagygyűléseken megfogalmazták küldetésüket.

A „*Heviklubok*” létrehozásának célja az volt, hogy felnőtt irányítók, animátorok közreműködésével a könyvtárakban, iskolákban olyan klubok alakuljanak, amelyek segítenek a gyerekeknek a szabadidő értelmes eltöltésében, barátok szerzésében és pozitív élettélmények felfedezésében.

A „*Gyermekeolvasó Napja*” háromnapos rendezvénysorozat az IBBY szlovákiai szekciójának, a BIBIANA-nak a szervezésében. A gyermekirodalomra hívja föl a figyelmet, szerzői találkozó-sokra nyújt lehetőséget, minden évben más város és könyvtár ad helyet a rendezvénynek.

Az „*Aranyhalacska – Gyermekeolvasói ankét*” során szavaznak a legjobb szlovák gyermekkönyvről. Az év gyermekeolvasó címet a kiadá-

si évtől függetlenül a gyermekek ítélik oda az általuk arra méltó alkotásnak.

Az „*Olvasótáborok*” feltérképezése a könyvtárakban folyamatban van, több könyvtár szervezett ilyen szünidei akciót a gyermekek számára.

A gyermekekkel való rendszeres foglalkozás záloga lehet annak, hogy hosszú távon, felnőtt korukban is könyvtárlátogatók maradjanak.

(*Prókai Margit*)

97/2011

McCUNE, Bonnie: Early literacy : a sustainable statewide approach In: American libraries. – 41. (2010) 9., p. 42-44.

Olvasásra nevelés kisgyermekkorban Colorado államban

Együttműködés -belföldi; Gyermekolvasó; Ifjúság nevelése olvasásra

2004-től 2008-ig Colorado államban együttműködési projekt zajlott, az Amerikai Könyvtáros Egyesület (ALA) közművelődési szekciója és a Gyermekkönyvtáros Egyesület kezdeményezése nyomán a kisgyermekek írás-olvasás tudásának fejlesztésére (*Every Child Ready to Read@your library*). Ez workshopokat, pályázatokat és stratégiai együttműködést, valamint kutatást és visszajelzést is magában foglalt. Az akció előtt felmérték a könyvtárak ilyen irányú tevékenységét és hozzáállását. Az első évben képzéseket tartottak, alapítványi támogatásból angol és spanyol nyelvű broszúrákat készítettek a részt vevő intézmények számára. A továbbiakban a projektnek saját költségvetést biztosítottak. Egy 2007-es felmérés kimutatta, hogy széles körű igény van az egész államot felölelő hálózat létrehozására, a vélemények és problémák megvitatására képes, lehetőleg elektronikus rendszerre, valamint még több, személyes részvételt biztosító képzésre. 2008 januárjában megalakult a *Colorado Libraries for Early Literacy* nevű hálózat.

A hálózat azóta egyre terjeszkedik, saját weboldalt hoztak létre, oktatóvideókat készítettek (a helyi független közszolgálati rádióval együttműködve), és rendszeresen képezik az állam könyvtárosait, támogatják az olvasásra nevelő és olvasást tanító könyvtári meseórákat, a kiadványok cseréjét és a hírverést. Eljutottak a gyermekvédelmi intézményekhez, a hátrányos helyzetű gyermekek szüleikhez, az iskolákhoz, hangos olvasásokat tartottak, a szülőknek pedig képzést.

Amerikában vita folyik az iskola előtti gyermekgondozás módjáról: óvodát válasszanak a szülők, vagy otthon maguk készítsék fel gyermeküket az iskolára. Sok szülő az utóbbit részesíti előnyben. Ugyanakkor nagy számú veszélyeztetett gyermek nem részesül állami ellátásban.

Az anyagi vonzat sem lebecsülendő. Egyedül a négyévesek általános óvodai ellátása évi 150 millió dollár felett van, és egy új, nagyszabású programnak kevés az esélye, nem is beszélve a szülők képzéséről.

A coloradói projekt sikerének főbb tényezői: a résztvevők személyes elkötelezettsége, a könyvtárvezetéstől kapott támogatás, a könyvtárak együttműködése, a meglévő személyzet tudásának kihasználása (külső források keresése helyett), a kitűzött célok elérhetősége, az egyszerű irányítási struktúra, valamint a közös platform megléte (*Every Child Ready to Read*).

(*Mándy Gábor*)

98/2011

MENZEL, Sonhild – KOVÁČOVÁ, Sylvia (ford.): Vstup zakázaný pre chlapcov? : Nové smery v podpore čítania, orientovaného na pohlavie čitateľov In: Knižnica. – 11. (2010) 6., p. 38-41. : ill.

Res. angol nyelven

Fiúknak tilos a belépés? Új irányok az olvasásra nevelésben

Csoportos foglalkozás az olvasókkal; Ifjúság nevelése olvasásra; Könyvtárpropaganda

Az olvasás szó a fiúk számára poros, régimódi ízű: unalmas üldögélés vagy a németóra jut eszükbe róla. A fiúk nem szeretik a nem férfias dolgokat, sokszor életre szóló ellenállás, elutasítás alakul ki bennük az olvasással szemben. Másként fejlődnek és tanulnak, mint a lányok, kevesebbet és rövidebb szövegeket olvasnak, előnyben részesítik a feszültséget, a fantasztikumot, a képregényeket.

Milyen lehetőségük van a könyvtáraknak arra, hogy javítsák kínálatukat a fiúk számára? A drezdai városi könyvtárban kiemelt szerepet kapott a gyermekekkel és az ifjúsággal foglalkozó munkacsoport, egyik célcsoportjuk a fiúk lettek.

Fontos szempont a gyarapításban a fiúk speciális igényeinek megfelelő gyűjtemény kialakítása. A kiadói kínálat újabban kedvezőbb, kifejezetten fiúknak szóló sorozatok jelennek meg, amelyekre az érdekes borító mellett a tartalomban fiús témák, akciók, sok feszültség jellemző. A sorozatra a *Fiúk* kulcsszó hívja föl a figyelmet, a könyvtárakban jól látható helyre kerülnek. Az igazi nehézséget a potenciális fiú könyvtárhasználók becsalogatása jelenti a könyvtárba. Kampányszerűen került sor a felnőtt férfi korosztály olvasásra invitálására „*Az ember (ha férfi) olvas!*” címmel. A kétértelmű (*Man(n) liest!*) felirattal a drezdai városi könyvtárakban a felnőtt férfi olvasókat csalogatták a könyvtárba. A Michelangelo Dávid szobráról készült plakáttal nem csak a férfiakat szólították meg. A drezdai sportgimnázium fiú diákjai közreműködtek abban a fotósorozatban, amellyel az ifjú titánokra hatottak. A kampány rámutatott, hogy az olvasó fiúk ugyanolyan „cool”, sportos egyének lehetnek, mint a mai fiúideálok. A kétméteres plakátokon a fiúk kedvenc könyvük társaságában megnyerő, magabiztos pózokban láthatóak. A monumentális, mozgatható reklámfelületek mellett külső és belső plakátokon is a „menő fiúolvasó” megjelenítésére törekedtek a könyvtárak. A „mintaolvasók” körébe híres férfiakat

(színészeket, sportolókat) is bevontak, példát mutatva velük különböző rendezvényeken. Új sorozat indult iskolás csoporttalálkozások néven, amelyeken éjszakai olvasást, saját alkotásokkal fellépő zenei rendezvényeket szervezhetnek a fiatalok.

Köztudott, hogy a fiúk előnyben részesítik a gyakorlatias szakirodalmat, szívesen átfutják az újságokat, ám az irodalmi szövegek kevésbé vonzzák őket. Nem tudnak hosszasan az olvasásra összpontosítani, de annál jobban szeretnek vitatkozni. 2009-től a *learning by doing* elvet alkalmazva, férfi könyvtáros vezetésével 8-12 év közötti fiúk számára olvasóköri alakult.

A *Könyvek fiúknak – lányoknak tilos a bemenet!* mottó indította el az olvasóköri kialakítását, reklámozását. A plakátok, rölapok mellett mozgatható óriásplakátok is népszerűsítették az újdonságot. A kezdetben minimális érdeklődést lassan felváltotta egy stabil érdeklődő csoport, akik az olvasás mellett havonta kétszer találkoznak, vitatkoznak a könyvtárban.

Az *olvasás lehet férfias* mottóval a munkatársak számára készült workshopon a fiúk olvasástámogatási lehetőségeit, stratégiáit vették számba a könyvtárosok. A fiúk számára készült akciós napok mellett a *Fantasztikus irodalom éjszaka*ja rendezvény és egy speciális fiúprogram, a *medien@age* is szerepelt.

A *Fiúk felolvasnak* akcióba potenciális fiúolvasókat vontak be. A rendezvények felhívták a fiúk figyelmét a könyvtári lehetőségekre, kínálatra. A könyvtár által kitalált és tesztelt *Könyvtári activity* társasjáték az 5. osztályos korosztálytól kezdve minden könyvtárban használható.

A gyűjteményben bővítik a természet, építés, sport, technika, közlekedés körébe tartozó ifjúsági szakterületeket. A könyvtári munkába önkéntes szociális munkát végző fiatal férfiakat is bevonnak. A könyvtár arra törekszik, hogy a fiúk olvasókként megtalálják helyüket az életben, a későbbiekben olvasó apákká váljanak, akik majd a gyermekeiknek is felolvasnak.

(Prókai Margit)

99/2011

PÉREZ PULIDO, Margarita: Programs promoting reading in Spanish prisons. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 36. (2010) 2., p. 131-137.

Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Olvasásnépszerűsítő programok a spanyolországi börtönökben

Börtönkönyvtár; Felmérés; Olvasásra nevelés

A cikk a hátrányos helyzetű csoportok, köztük a fogvatartottak olvasás és írás útján történő rehabilitációjának hatékonyságát vizsgáló tanulmányokkal és kutatási eredményekkel foglalkozik. Napjainkban a világ számos országában bevezettek az olvasást népszerűsítő programokat a börtönökben, azonban a speciális tartalom és jelleg, valamint annak mértéke, hogy mennyire működnek, országonként különbözik mind kulturális, mind jogi értelemben. Ezért is fontos a spanyolországi helyzet aktuális elemzése, amely felhívja a figyelmet a legújabb és leghatékonyabb módszerekre, valamint ezek felhasználására a jövőbeni összehasonlító tanulmányokban. A szerző ezzel a céllal mutatja be a követendő gyakorlat példáit, elemzi a módszereket, és vizsgálja a programok által képviselt innováció mértékét a börtön sajátos környezetében, valamint a spanyol kulturális és jogi kontextusban.

(Autoref.)

Olvasáskutatás

100/2011

VOURC'H, Ronan: Les étudiants, le livre et les bibliothèques universitaires In: Bulletin des bibliothèques de France. – 55. (2010) 5., p. 13-16.

Res. angol, német és spanyol nyelven

Az egyetemisták, a könyv és az egyetemi könyvtárak Franciaországban

Egyetemi hallgató; Egyetemi könyvtár; Felmérés; Olvasási szokások

Franciaországban az egyetemisták mindennapi életét figyelő és segítő nemzeti egyesület, az OVE (*Observatoire national de la vie étudiante*) háromévenként az egyetemisták életét, tanulmányait, szokásait, életét, igényeit érintő felmérést végez. Minden kérdéssor legalább 250 kérdésből áll, és körülbelül 25 ezer kérdőív kerül elemzésre. A felmérés kizárólag Franciaországra vonatkozik, ám részét képezi az Eurostudent európai programnak, ahol az itt nyert véleményeket az EU tagállamainak felsőoktatásában tanulók hasonló adataival vetik össze.

A hatodik ilyen felmérést 2010 tavaszán könyv formában is kiadták. Könyvtári szempontból az egyetemi hallgató és a könyv kapcsolata érdekes. Ismeretes, hogy az átlag-egyetemista nem kötődik az olvasás, a könyvtár kulturálódási lehetőségeihez. Nincs olyan igénye erre, mint az élet egyéb dolgaira – legalábbis ezt tükrözik az említett felmérések. A könyvtől való távolodás jelensége szinte az egész felsőoktatási hallgatói társadalmat érinti. Az eredendő szociális helyzet nagyon hangsúlyos tényező. Ha a hallgató olyan környezetből jön, ahol a szülők maguk is olvasnak, felsőfokú diplomával rendelkeznek, és ilyen munkaterületen is dolgoznak, gyerekük kötődése a könyvhöz sokkal erőteljesebb. Az otthoni könyvek aránya pedig egyenes arányban áll azzal, hogy milyen szakterületen és milyen intézményben tanul az illető. Természetes tehát, hogy a humán tudományok, nyelvek iránt érdeklődők szépirodalmi és szakirodalmi könyvválogatása is nagyobb társaikénál. Ami *szépirodalmi* olvasottságukat illeti, a bűnügyi regények, majd a novellák, ezután pedig a képregények kapnak kiemelkedő szerepet. 1997-től ez a helyzet nem változott. A szépirodalom egyéb műfajai – a versek, társadalmi és egyéb regények, klasszikus irodalom stb. – ugyanúgy hanyatlást mutatnak, mint a képzőművészeti, színházi, klasszikus kultúrát bemutató dokumentumok.

A *szakmai tudományos műveket* nem kedvelik, ez alól csak akkor van kivétel, ha valami kötelezettség miatt a hallgató közelebbi kapcsolatba

kerül a kérdéses művel. Így a gazdasági és humán tudományi iskolákban az irodalomtörténeti, történeti és egyéb szakkönyvek azért utat találnak maguknak. A technikai, műszaki könyveket az átlag közönség elutasítja, de a műszaki végzettségre vágyók körében megtalálják olvasóikat. A bölcsészettudományi karokon 48,8%, az orvostudományi karokon belül pedig 59,2%-ot tesz ki a szakirodalom olvasása.

A hallgatók könyvhöz jutási lehetőségei közül a *vásárlás* a legjellemzőbb: 67,5%. Ezt követi a *könyvtári kölcsönzés* 38,9%, a *barátoktól kölcsönkapott* könyv 26,5% és a *szülőktől* szintén kölcsönkapott könyv 17,6%. A baráttól és a könyvtárból való kölcsönzésnek általános hagyománya van a felsőoktatási hallgatók között. A kisebb anyagi lehetőségekkel bírók könyvtári kölcsönzései (40,9%) csak néhány százalékkal előzik meg a tehetősebb társaik kölcsönzését (35,6). A vásárlás mértékét egyértelműen a szülő anyagi helyzete határozza meg.

Az egyetemi könyvtárak éppen ezért azt feltételezték, hogy ha a hallgatónak korlátozottabb az anyagi lehetősége, akkor gyakrabban jön a könyvtárba. Ez azonban nem így van. A tízéves felmérések egyértelműen bebizonyították, hogy a könyv elvesztette régi megbecsültségét a mai generáció szemében. Túl komoly, túl akadémikus, nem tudja felvenni a versenyt a mai szakszos, csak töredékeket, paragrafusokat, egy-egy szakaszt felkínáló, linkről linkre ugráló internetes „olvasással” szemben.

Régen a kevesebb otthoni könyv és a kevesebb könyvtárba járás nem jelentette azt, hogy a hallgató nem olvas, hiszen ott voltak az újságok, folyóiratok. Ez utóbbiak az interneten 2000-ig csökkenést mutattak, majd megerősödtek 2003-tól, amikor megjelent az ingyenes hozzáférés lehetősége. A jelenlegi felmérések szerint az egyetemisták 40%-a olvas hetente egyszer valamilyen hetilapot és mivel 62,6%-uk olvas valamilyen szépirodalmat, bizhatunk abban, hogy a fiatal egyetemisták szabadidejükben azért kézbe veszik még a könyvet, még ha a szakirodalmat hanyagolják is.

(Pajor Enikő)

101/2011

WOLFF, Katarzyna: Współczesny czytelnik w świetle badań Biblioteki Narodowej In: Poradnik bibliotekarza. – (2010) 4., p. 3-9. : ill.

Korunk olvasója a Lengyel Nemzeti Könyvtár kutatásainak fényében

Nemzeti könyvtár; Olvasási szokások; Olvasásvizsgálat

A Lengyel Nemzeti Könyvtár 1989 óta, egy két-évente megismételt országos felmérés keretében vizsgálja a 15. életévüket betöltött lakosok olvasási szokásait. A cikk a húsz esztendő alatt felgyülemlett eredmények összegzésére, egyszerűsítve a levonható következtetések, lehetséges tanulságok megfogalmazására vállalkozik.

2008-ban először kerültek kisebbségbe a magukat könyvolvasóként meghatározók a könyvek iránt érdeklődést nem mutatókkal szemben. A könyvolvasás iránti érdeklődés megcsappanásának jeleit a kilencvenes évek közepétől regisztrálják. Az utóbbi időszakban a folyamat felgyorsult. Természetesen az eredmények értékelésekor nem szabad felednünk, hogy a felmérés továbbra is a hagyományos, nyomtatott könyvekre terjed ki, és nem számol az újszerű, elektronikus információforrásokkal.

A legutolsó felmérés tanulsága, hogy a társadalom bizonyos csoportjai az átlagnál jóval többet olvasnak. Ilyenek például azok, akik éppen valamilyen képzésben vesznek részt (69%), a magasabb végzettségűek (66%), a vezető beosztásúak és egyes területek szakemberei (67%), a háztartást vezető nők (53%), az 500 ezresnél nagyobb lélekszámú települések lakosai (57%), a gyakorlott internethasználók (51%). Kirívóan sokat olvasnak a könyveket vásárlók (86%) és a könyvtárlátogatók (80%). Jellemzően keveset olvasnak az elemi iskolai végzettségűek (16%), a szakmunkások (23%), a munkanélküliek (19%), a munkások (22%), a falusiak (27%) és a saját bevallásuk szerint rossz anyagi helyzetben lévők (21%).

A fentiekből arra lehet következtetni, hogy kétféle Lengyelország létezik: egy kulturális értelemben jobban ellátott, magát művelő, mind az intellektuális, mind az anyagi potenciálját folyamatosan növelni igyekvő, a jövőre koncentrázó Lengyelország, valamint egy elhanyagolt, nem fejlődő Lengyelország, amelyet az a veszély fenyeget, hogy kívül reked a 21. század főbb folyamatain. Ha azonban a felmérések eredményeit közelebbről szemügyre vesszük, és adatainkat kiegészítjük az olvasás gyakoriságára vonatkozókkal, kiderül, hogy a kulturálisan prosperáló Lengyelország elsősorban városokban lakó, felsőfokú végzettségű nőkből áll. A két nem között a legutóbbi felmérés már húsz százalékpontos különbséget regisztrált. Említést érdemel, hogy miközben jelentősen növekszik a felsőoktatásban részt vevők száma, csupán kismértékben nő a könyvolvasók száma a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében, azaz a felsőfokú képzésbe újonnan bekerülők kevesebbet olvasnak.

2008-ban a következő kiadványtípusok örvendtek a legnagyobb népszerűségnek: a romantikus és rémregények, a kézikönyvek és enciklopédiák, a tényirodalom, a fantasztikus művek, kötelező olvasmányok és tankönyvek, valamint a gyerekkönyvek és ifjúsági regények. Különösen sokan, a könyvolvasók mintegy 17%-a választott a felsoroltaktól eltérő, nem populáris irodalmat olvasmányául: főleg nehezebben emészthető (külföldi és lengyel) kortárs irodalmat, valamint klasszikusokat (pl. *Kafka* Perét vagy *Thomas Mann* Varázshegyt). Meglepő módon a felére csökkent a kötelező olvasmányok és szakkönyvek olvasottsága, ami valószínűleg abból adódik, hogy az internet ezen a két területen jelent különösen konkurenciát. Erősödött ugyanakkor a populáris irodalom pozíciója.

Az olvasói ízlés változékonyságáról árulkodik, hogy a legolvasottabb könyvek és szerzők 2004-es és 2008-as listája csekély átfedést mutat. Ha az elmúlt húsz évre tekintünk vissza, három olyan címet találunk, amely mindig jelen volt a kedvenc olvasmányok toplistáján: *Sienkiewicz* Trilógiája, *Mickiewicz* Pan Tadeusza, valamint a *Harlequin* regények. Joggal következtethetünk

ebből a lengyel olvasó ízlésének konzervativizmusára, valamint a könnyed, szórakoztató olvasmányok iránti fogékonyságára, ugyanakkor a legutóbbi felmérések arról tanúskodnak, hogy egyre többen fordulnak a nehezebb olvasmányok felé, és mozognak egyre otthonosabban az irodalom világában. Lehet, hogy elérkezett a korszak, amikor egyre kevesebben olvasnak, ugyanakkor az olvasóközönség egyre tudatosabbá, az olvasói ízlés pedig egyre kifinomultabbá válik?

Az olvasmányok beszerzésének legfontosabb forrása 2008-ban is a könyvtár volt. A könyvvásárlás messze elmarad utána. Az internetet használók egyre többen vannak, s köztük olyanok, akik egyáltalán nem olvasnak könyvet, jól-lehet sokuk nyilván elolvas ezt-azt a világhálón barangolva.

A vázolt jelenségek arra utalnak, hogy az olvasás a jövőben a kulturális elittevékenységek közé fog tartozni, akár már most a színházba járás vagy a jazz zene hallgatása. Hogy hányan lesznek a könyvolvasók, arról változatlanul a család, az iskola, a könyvtár és az olvasói ízlést kiismerni képes kiadók döntenek. A két Lengyelország tehát továbbra is fennmarad.

(*Dancs Szabolcs*)

Használók képzése

102/2011

ŠPIRANEC, Sonja – PEJOVA, Zdravka: Information literacy in South-East Europe : formulating strategic initiatives, making reforms and introducing best practices. – Bibliogr. In: The international information & library review. – 42. (2010) 2., p. 75-83.

Az információs műveltség Délkelet-Európában. Stratégiai kezdeményezések, reformok és a bevált gyakorlat bevezetése

Délkelet-Európa a világ egyik olyan földrajzi régiója, amely hátrányban van a globális információs műveltség vívmányai tekintetében. Az információs műveltség itteni helyzetének megértéséhez, fogalmi értelmezéséhez, valamint a követendő gyakorlatok megállapításához nemrég két fontos, az UNESCO által is szponzorált workshop járult hozzá döntően, amelynek fókuszában az információs műveltség kihívásai álltak Európának ezen a részén. Az első workshopot – „Az információs műveltség terjesztése Közép- és Délkelet-Európában” címmel –, melyet részben az UNESCO szervezett és a CEI (Central European Initiatives) is támogatott, 2006-ban rendezték Ljubljanában (Szlovénia). A másodikat, melyet szintén támogatott az UNESCO, Ankarában (Törökország) tartották, az „Oktatók képzése az információs műveltségre” (Training-the-Trainers in Information Literacy) workshop-sorozat (11 előadás) részeként, melyek a világ minden régióját érintették. A cikk áttekinti és vizsgálja a találkozók résztvevői által elfogadott főbb szabályokat, valamint a két workshop résztvevői által bemutatott követendő gyakorlatokat, megvitatja az információs műveltséggel kapcsolatos jelenlegi támogatási és promóciós akadályokat. A szerzők arra törekednek, hogy rámutassanak a régióspecifikus akadályokra az információs műveltség területén Közép- és Délkelet-Európában, valamint a fent említett ankarai és ljubljanoi workshopok eredményei alapján meghatározzák a súlypontokat jövőbeni helyi és regionális események, találkozók és egyéb kezdeményezések számára, melyeket meg lehet és meg is kell tartani.

(Autoref.)

103/2011

WARREN, Scott – DUCKETT, Kim: „Why does Google Scholar sometimes ask for money?” : engaging science students in scholarly communication and the economics of information. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 50. (2010) 4., p. 349-372.

Miért kerül néha pénzbe a Google Scholar? Egyetemi hallgatók képzése a tudományos kutatás és az információ-gazdaságtan összefüggéseire

Gépi információkeresés; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Hozzáférhetőség; Térítéses szolgáltatás

A cikk képzési stratégiákat vázol fel a tudományos kommunikáció, illetve a tudományos információ gazdasági környezete oktatásáról. A tudományos kommunikáció üzleti vonatkozásának oktatása segít megértetni a hallgatókkal a Google és a könyvtár által előfizetett források kapcsolatát, valamint azt, hogyan lehet a tudományos eredményeket megosztani és elérni, mi a szerepe a könyvtáraknak a költséges információ szolgáltatásában, és hogyan jelennek meg az egyenlőtlenségek az információhoz való hozzáférésben. Egy ilyen képzés keretbe foglalja a keresőeszközöket, így pl. a cikkadatbázisokat vagy a Google Scholar, ezáltal megfelelő kiindulópontul szolgálhat a hallgatók képzéséhez a hasonló eszközök használatára.

(Autoref.)

104/2011

WILLIAMS, Simone: New tools for online information literacy instruction. – Bibliogr. In: The reference librarian. – 51. (2010) 2., p. 148-162.

Új eszközök az információs műveltség online oktatására

Egyetemi hallgató; Használói szokások; Használók képzése -felsőoktatásban; Információtechnológia

A cikk az online oktatási eszközök új területét vizsgálja, mint források beépítése a kurzuskezelő szoftverbe és a felsőoktatási intézmény honlapjába, podcastok, képernyőfotók, blogok, internetalapú játékok és virtuális háromdimenziós környezet használata. A cikk tárgyalja ezeknek a módszereknek a hatásait az egyetemi hallgatók információs kompetenciáira.

(Autoref.)

Lásd még 13, 19

Információelőállítás, -megjelenítés és -terjesztés

Digitalizálás

Lásd 120

Nyomtatott dokumentumtípusok

Lásd 105

Audiovizuális, elektronikus, optikai információhordozók

105/2011

ABRAM, Stephen: P-books vs. e-books : death match? In: Information outlook. – 14. (2010) 6., p. 30-32.

Nyomtatott könyv kontra elektronikus könyv: halálos meccs?

Elektronikus könyv; Könyv

A szerző írásában a kétféle formátum előnyeit és hátrányait taglalja. Az összeállított lista a rohamos technológiai fejlődés és a jogszabályváltozások miatt nem sokáig lesz aktuális, mégis érdekes áttekinteni, mi volt a helyzet 2010 augusztusában.

A nyomtatott könyv előnyei:

A könyvet kézben tartani tagadhatatlanul jó érzés. A dombornyomás, aranyozás, speciális illusztrációk, versformák esztétikai élménye maradéktalanul csak a hagyományos könyvek-nél érvényesül. A betűtípus és az illusztráció

megváltoztathatatlan, így nem csorbul a szerző és a művész eredeti elképzelése. Sok szabadon elérhető elektronikus dokumentum nem tartalmaz még címlapot sem, pedig ez, sőt még az előzéklap is a könyv szerves része.

Egyelőre a kölcsönadás és ajándékozás nagyszerű élménye is a nyomtatott könyvhöz kapcsolódik, mivel nem korlátozza a DRM (digital rights management). A nyomtatott könyvek többnyire mentesek az amúgy minden médiafelületet ellepő reklámoktól, hirdetésektől. A könyvvel nem jár együtt számítógépes vírus (legfeljebb könyvmoly). A jól nyomtatott művet könnyebb olvasni, mint az e-olvasó képernyőjét, bár ezek valószínűleg hamarosan jobb minőségűek lesznek. A hagyományos könyv használatához nem szükséges elem és szoftverfrissítés. Olvasásakor függetlenek maradhatunk mindenféle technológiától, és bárhol olvashatunk, ahol elegendő fény van. A könyvgyűjtők kincsei megmutatják gazdájuk ízlését, kultúráját, képzettségét, és még dekoratívak is. Tudja-e ezt egy e-könyvgyűjtemény?

Az elektronikus könyvek előnyei:

A szövegek szükség szerint nagyíthatók, a betűtípus változtatható. Néhány készülék hangos felolvasásra is alkalmas. Segítségével hordozhatóvá válik akár több száz könyv is. A nyomtatásban már hozzá nem férhető könyvek digitalizált változataival kalandozhatunk a múltban. Olvasás közben, vagy azt kiegészítve nézhetünk videót, hangokkal és animációkkal mulattathatjuk magunkat. Környezetvédelmi szempontból hasznos, előállításához nem kell fákat kivágni. A szövegek kijelölésének lehetősége, a tartalomhoz fűzhető megjegyzések és ezek közzététele, a közösségi használat segítheti a tanulást. Egy szóra bökve a szótár funkció segítségével azonnal megláthatjuk annak jelentését, definícióját.

Némely e-olvasók lehetővé teszik a Twitterhez és Facebookhoz való kapcsolódást is, így azonnal megoszthatóvá válik az olvasmányélmény. Ellentétben a nyomtatott könyvvel számtalan keresési lehetőséget kínál. Az idézeteket megfelelő formában tartalmazza. Számos leendő fejlesztése szolgálni fogja a minőségi oktatást.

Meglepő, hogy hányan jósolják a nyomtatott könyv, az olvasás és a könyvtárak halálát pont akkor, mikor a statisztikák szerint nő az olvasási kedv, a kiadott könyvek, a felsőoktatási hallgatók és a kutatók száma. A befektetők és fejlesztők rengeteg pénzt és energiát fordítanak arra, hogy a könyvek elérhetőek legyenek a táblagépeken, mobiltelefonokon, számítógépeken, a Google és más nagyvállalkozások pedig hatalmas erővel digitalizálnak. Egyre sokasodnak az online könyvruházak, és nő a könyvtári kölcsönzések száma. Éppen a legjobb időszak arra, hogy valaki könyvtáros legyen, és részt vegyen az olvasás, a könyvek, az oktatás, a kultúra és szórakozás újfajta megközelítésében és alakításának izgalmas folyamatában.

(Fazokas Eszter)

106/2011

KIRIAKOVA, Maria [et al.]: Aiming at a moving target : pilot testing ebook readers in an urban academic library In: Computers in libraries. – 30. (2010) 2., p. 21-24.

E-könyv olvasók használata egy főiskolai könyvtárban

Egyetemi hallgató; Elektronikus könyv; Felmérés; Főiskolai könyvtár; Szolgáltatások használata

A City University of New York (CUNY) John Jay College Lloyd Sealy könyvtárának gyűjteményében az 1990-es évektől vannak elektronikus folyóiratok és könyvek. 2009-ben az elektronikus könyvek olvasására szolgáló hordozható készülékeket (az e-olvasókat) tesztelték. Eredetileg az volt a céljuk, hogy az Amazon és a Sony e-olvasóit összehasonlítsák, később – mivel az

Amazon hitelkártyához kötötte a használatot – csak a Sony termékeivel (PRS-505, PRS-700) folytatták a vizsgálódást.

Egy nyári kurzus keretében jövődöbeli hallgatók (163 fő) kis csoportjai (6-8 hallgató) körében az e-olvasók használatát kérdőíves módszerrel vizsgálták. Az olvasókészülékekre feltöltöttek néhány könyvet, a hallgatóknak pedig egy bevezető előadást követően megtanították a használat fortélyait, majd megfigyelték, hogy boldogulnak, valamint kérdőívet is kitöltettek velük.

Az első megfigyelés az volt, hogy a hallgatók érintőképernyős készülékekre számítottak. A számukra készített segédletet szinte egyáltalán nem vették igénybe, inkább intuícijukra hagyatkoztak. Legtöbbjük most első ízben találkozott e-olvasóval. 62%-uk olvas szöveget valamilyen mobil eszközön. 96%-uk találta kényelmesnek az e-olvasók használatát, és 84,5%-uk nyilatkozott úgy, hogy ha választhatna a nyomtatott könyvek olvasása és az e-olvasók használata között, az utóbbiakra szavazna (az okok: könnyű kezelhetőség, hordozhatóság, kényelem, az érdekes élmény, azonnali hozzáférés sok könyvhöz). A hallgatók arról érdeklődtek, hogy tankönyvek is elérhetőek-e az e-olvasókon, és csalódottak voltak, hogy az e-olvasó csak fekete-fehér képeket jelenít meg.

Ami a technikai kérdéseket illeti: mindkét vizsgált modell igen csekély súlyú, a PRS-700 érintőképernyővel rendelkezik. Könyvjelző funkciója mindkét modellnek van, jegyzeteket hozzáfűzni csak a PRS-700-nál lehet. Egyik modell sem működik „drót nélkül” (könyvtárak számára ez akár előnyös is lehet). A szöveg nagyítható, de ez bonyodalmakkal jár (az oldalszámok korrekt idézésekor).

A Lloyd Sealy könyvtár nem csak dokumentumok olvasásához adja az e-olvasókat, hanem gyarapítási eszközként is használja őket. Ami a választékot illeti, a főiskolai hallgatók számára releváns kínálnak (tankönyvek, egyetemi kiadók kiadványai, szerzői jog által még védett művek) csak igen kis része érhető el e-könyvként. Könyvtárak számára az e-könyvekért fizetendő térítés gondot jelenthet, mivel más kifi-

zetési módszerek vannak használatban. A Sony cég egy-egy e-könyvből 6 példány szolgáltatását engedélyezi e-olvasókon és kijelölt számítógépeken. A Lloyd Sealy könyvtár gyűjteménye sok olyan e-könyvet tartalmaz, amelyek sajnos nem olvashatók a Sony olvasókkal. Az e-olvasó akkor működik optimálisan, ha egy személy használja. Könyvtári e-olvasó esetén az előző olvasó jegyzeteit és könyvjelzőit ki kell törölni, ezek megőrzésének még nincs kialakult mechanizmusa.

Egy év tapasztalatai alapján megállapították, hogy az e-olvasók piaca igen gyorsan fejlődik, például a két vizsgált Sony olvasó már elavultnak tekinthető. Más cégek is újabb és újabb termékekkel jelentkeznek, köztük olyan alkalmazásokkal, amelyek okostelefonokhoz kapcsolódnak. Egyének számára az e-olvasók jól használhatók (az egyéni olvasókhöz igazodik a tartalom kínálata is), de a könyvtári alkalmazás több problémát is felvet (kölcsonzés, a tartalom beszerzése, kezelése, szerzői jog, feldolgozás), amelyekre a forgalmazók még nem gondoltak. A felmérés következtetése: egyelőre még nem érdemes az e-olvasókkal foglalkozni, könyvtári meghonosításukba időt és energiát fektetni. Inkább a meglévő eszközökkel célszerű az e-könyveket szolgáltatni, a rendelkezésre álló szoftvert a célhoz adaptálni.

(Hegyközi Ilona)

107/2011

SPARKS, Sue [et al.]: A registry of archived electronic journals. – Bibliogr. In: Journal of librarianship and information science. – 42. (2010) 2., p. 111-121.

Archivált elektronikus folyóiratok nyilvántartása

Elektronikus folyóirat; Felmérés; Hozzáférhetőség; Megőrzés

Az elektronikus folyóiratok archiválásával kapcsolatos aggodalmak az utóbbi években fokozódtak. Az archivált címeknek nincs közös listája, és bizonytalanok a rájuk vonatkozó ada-

tok. Ezért nehéz dolguk van a folyóirat-gyűjtemények kezelőinek a döntéshozatal során, vajon megszabaduljanak-e a régebbi nyomtatott változatoktól, és elmozduljanak-e a csak elektronikus megrendelés irányába. 2007-ben a brit JISC (Joint Information Systems Committee) megvalósíthatósági tanulmányt készített az archivált e-folyóiratok nyilvántartásáról. A tanulmány másodelemzésekre, interjúkra és workshopokra támaszkodva megállapította, hogy érzékelhető igény van több, könnyen hozzáférhető információra az archivált e-folyóiratokról. Ugyanakkor a könyvtárosok olyan megoldást várnának el, amely több mint annak egyszerű rögzítése, hogy hol van archiválva egy folyóirat, illetve a változások követése. A könyvtárosokat biztosítani kell arról, hogy hozzáférhetnek a folyóiratokhoz akkor is, amikor a megszokott módon nem érhetők el. Ezen kívül az archívumoknak és a nyilvántartásnak hosszú távon fenntarthatóknak kell lenniük.

(Autoref.)

Lásd még 41, 42, 43, 85, 91, 93, 95

Információ- és kommunikációs technológia

108/2011

FRENCH, Bill: Marketing LIS courses with Web 2.0 tools In: Information outlook. – 14. (2010) 3., p. 12-14.

Könyvtárosképző kurzusok népszerűsítése Web 2.0-s eszközökkel

Információtechnológia; Könyvtárosképző intézmény; Public relations

A University of Brighton 1947 óta szervez könyvtárosképző kurzusokat, jelenleg csak posztgraduális szinten, információtudományi és információmenedzsment szakirány keretében.

A kurzusok meghirdetésénél néhány éve a webkettes eszközöket is bevetették, egyrészt a költségvetés szűkössége miatt, másrészt mert ezekkel szélesebb közönséget érnek el, harmadrészt pedig tesztelni kívánták a webkettes megoldások alkalmazását kommunikációs és marketingcélokra.

Első lépésként blogot indítottak. Ennek tanulságai: a blog legyen könnyen megtalálható, saját doménnévvel; legyen saját szerkesztésű, ne kelljen alkalmazkodni pl. az egyetem kívánalmaihoz; legyen jól megkülönböztethető a stílusa és a megjelenése; legyen folyamatosan frissítve. A blog neve Information Matters lett, sikerült a doménnevet is megszerezni (www.informationmatters.net). Szerkesztésére a WordPress platformot választották. Kialakították a dizájnt, logót csináltattak. A blog működtetése nehezebbnek bizonyult, mint gondolták. A munkatársak nem tudták, hogyan szólítsanak meg egy ismeretlen közönséget; a blogolás nem része a munkafolyamatoknak; aki nem olvas blogot, nem is tudja, milyen szerepe van a kommunikációban. De blogolni érdemes: örömet látni, hányan olvassák a blogot, honnan jönnek, milyen keresőkifejezésekkel találnak rá a blogra. A WordPress-ben szerkesztett blogot később hackertámadások miatt áttelepítették a WordPresshez mint hoszthoz üzemeltetésre.

Legközelebb az intézmény a YouTube-on jelent meg. A prospektusokat kívánták így kiváltani saját készítésű videókkal. Ehhez kellett egy videokamera, amely nem érzékeny a fényviszonyokra, és külső mikrofon csatlakoztatható hozzá. A készülő reklámvideóknál ügyelni kell arra, hogy azok ne legyenek túl hosszúak. Több tucatot készítettek már, ezek megtekinthetők a www.youtube.com/user/infostudies címen.

Más közösségi médiumokat is kipróbáltak, hogy javítsák a kommunikációt az oktatói személyzetten belül, illetve az oktatók és a hallgatók között. A Twitter szerkesztése idő hiányában abbamaradt: nem volt elegendő számú követője, és olyan speciális ajánlatok sem akadtak, amelyeket terjeszteni lett volna érdemes. A Ning a Facebookhoz és a MySpace-hez hasonlóan hasz-

nálható kommunikációs és információmegosztó szolgáltatásként. Könnyű működtetni, egyszerűen létre lehet hozni alcsoportokat az egyes kurzusok vagy érdeklődési területek számára. Szerkesztésére természetesen időt kell áldozni. A PBWorks wiki – bár még nem mindenki használja az intézményben – a dokumentumok megosztására szolgál. A Google Wave-et a Google így hirdette: „ilyen lenne az e-mail, ha ma találnák fel”. Bármilyen legyen az előnye, egyelőre legfeljebb kipróbálására kerítenek sort.

A webkettes szolgáltatások vegyes eredményeket hoztak: a YouTube bevált, a Twitter nem igazán. A Facebookot is hamarosan kipróbálják, bár a szerző szerint összemosza a személyes kapcsolatokat a szakmaiakkal. A webkettes szolgáltatások tesztelésénél tisztában kell lenni azzal, hogy bármely alkalmazás adaptálása munkával jár, és különös gondot kell fordítani a szolgáltatás folyamatos működtetésére, fenntartására.

(Hegyközi Ilona)

109/2011

MIRANDA, Giovanna F. – GUALTIERI, Francesca – COCCIA, Paolo: How the new Web generations are changing library and information services. – Bibliogr. In: Medical reference services quarterly. – 29. (2010) 2., p. 132-145.

Hogyan változtatják meg az új webgenerációk a könyvtári és információs szolgáltatásokat?

Használó; Információtechnológia; Könyvtárosi hivatás; Számítógép-hálózat; Szolgáltatások

Az internet első évtizedének (1990-2000) a statikus weboldalak és a dokumentumokra alapozott szolgáltatások voltak a jellemzői. A második évtizedben (2000-2010) létrejött az interaktív Web 2.0, amely összeköti a portálokat, blogokat, wiki oldalakat, elősegíti a használók együttműködését, ez fokozatosan az adatok és a tudás hálózattá, szemantikus hálózattá (Web 3.0) fejlődik. 2020 és 2030 között várható az intelligens, sze-

mélyre szabott programokra és intelligens gépekre épülő Web 4.0 megjelenése.

A közösségi hálózatok (social networking), a közösségi könyvjelzők (social bookmarking), a blogok, az önkéntességen alapuló wiki oldalak és a folkszonómiák a könyvtárosokat is segítik a szolgáltatásaik testesztésében. A cél a szolgáltatások minél gyorsabb eljuttatása a használókhoz. A könyvtárosok is megoszthatják a tudásukat, és a használóknak lehetőséget adhatnak arra, hogy a könyvtári szolgáltatásokban aktívan részt vehessenek. A használókat arra kell ösztönözni, hogy információszerzésük során időről időre térjenek vissza a könyvtárosokhoz, akik segíthetnek a saját speciális könyvjelzőik és keresőkifejezéseik kollektív fejlesztésében (*collabulary* = *collaborative vocabulary*). A használóktól kapott visszajelzéseknek nagy szerepe van a szolgáltatások fejlesztésében. A cikk a *Delicious* és a *Connotea* vállalkozásokat említi a kollektív tárolás, megosztás és indexelés példáiként.

A kollektív munka és interaktív környezet árnyoldalaiként említhetjük a Web 2.0-s eszközök megbízhatóságával, hosszú távú elérhetőségével, a bizalmas információk védelmével kapcsolatos aggályokat. Az öntevékenységen alapuló szolgáltatások hirtelen eltűnhetnek, az alapos szakmai tudás nélkül publikált adatok értéktelennek bizonyulhatnak, és a szerzői jogvédelem is könnyen sérülhet.

A könyvtárosok kompatibilisek a Web 2.0 új eszközeivel (pl. az RSS a jeladó információszolgáltatás, a címkézés pedig az indexelés egy formája), a személyre szabás és a források minőségének ellenőrzése eddig is a tevékenységük fő kompetenciái közé tartozott. Még a Web 2.0 egyes hátrányainak kiküszöbölésében is segíthetnek a használók által kiválasztott anyagok szűrése, szabványosított kulcsszavakkal, osztályozási rendszerekkel való rendszerezése,

szakszerű szószedetek kifejlesztése stb. révén. A Web 3.0 szemantikus web lesz, az eszközök szoros integrációján alapul. A dokumentumokat szabványos módon, ellenőrzött szókészletek és metaadatok segítségével, intelligens programok használatával indexelik. Előrelépés várható a természetes nyelv gépi megértésében. Mivel a könyvtárosok szakértők a katalogizálás, indexelés és információszervezés területén, a Web 3.0 kifejlesztésének kulcsszereplőivé válhatnak.

A technológia fejlődése ösztönzi az információ terjesztésének és megosztásának új módjait. A használók különféle forrásokból szerzett adatok összeillesztésével új tudást hozhatnak létre. A *Kongresszusi Könyvtár* digitalizált fotókat tett közzé a Flickr portálon, kérve, hogy a használók lássák el azokat címkékkel (taggekkel).

A Web 3.0 környezetben előtérbe kerül az adatok géppel olvashatósága, és az interakció lehetősége tovább nő. Az Amerikai Rákkutató Intézet (NCI), egy metatezaurusz-projekt keretében géppel olvasható ontológiát fejleszt ki. A *Wikiproteins* egy webre alapozott interaktív, szemantikailag támogatott műhely. Az Amerikai Országos Orvostudományi Könyvtár egy-egy nyelvi rendszert (*UMLS*, *Unified Medical Language System*) fejlesztett ki a különböző forrásokból származó elektronikus orvostudományi-biológiai információ visszakeresésére és integrálására. Az UMLS szemantikai hálózat széles tárgyköri kategóriákkal dolgozik.

A könyvtárosok nagy szerepet játszhatnak a Web 2.0 előnyeinek kihasználásában, és főleg a Web 3.0 technológia kifejlesztésében, de ehhez – mint annyiszor – meg kell újulniuk.

(Mándy Gábor)

Lásd még 49, 64, 65, 76, 84, 104

Könyvtárgépesítés, könyvtáráépület

Könyvtáráépítés, -berendezés

110/2011

REVOREDO, Iliana: Die neue Nationalbibliothek Perus : ein Haus für die Geschichte In: Bibliothek. – 34. (2010) 2., p. 222-224.
Res. angol és francia nyelven

A Perui Nemzeti Könyvtár új épülete

Könyvtáráépület -nemzeti; Nemzeti könyvtár

A Perui Nemzeti Könyvtárat 1821 augusztusában alapították, egy hónappal Peru függetlenségének kikiáltása után, a sürgősséget azzal indokolva, hogy az általános műveltség a fegyvereknél hatásosabban fogja szolgálni az ország függetlenségét. A gyűjtemény nagy része azonban Peru 1823. és 1824. évi lerochanása során elpusztult, majd az 1879-1883. évi újabb háború után az 56 ezer kötetből csak 738 maradt meg. Ricardo Palma, aki 29 éven át vezette a könyvtárat, sikeresen „összekoldulta” az új állományt, amely még az 1943-as tűzvész után is főnixként újjászületett.

1986-ban határozta el a kormány új könyvtár építését. 1990-1992 között minden külföldre utazónak 30 dollárt kellett az új épület céljára befizetnie. 1994-ben kiírták az építési pályázatot, 1996-ban elkezdődtek a munkák, de 1997-ben az anyagiak hiánya miatt abba is maradtak. 2003-ban kampány indult, „Egy nuevo solt Peru Nemzeti Könyvtáráért” jelszóval. (1 nuevo sol = 0,25 euró). Rövidesen összegyűlt az építés folytatásához szükséges összeg. Az építés teljes költsége 13 millió euró volt, az állam által biztosított pénzhez hozzájárult még az az 5 millió USA dollár, amit a spanyolországi FAD alapít-

ványtól kaptak, harmincéves lejáratú hitelként. Újra indulhatott az építkezés, és 2006-ra készen állt az új könyvtár.

Az épület hasznos alapterülete 20 ezer négyzetméter, 12 szakolvasótermében 500 munkahely áll a látogatók rendelkezésére. A raktár 6 millió kötet befogadására alkalmas, restauráló laboratóriuma Latin-Amerikában a legkorszerűbbek közé tartozik. Az épület kulturális központ is, 530 férőhelyes színházteremmel, előadó- és kiállítási termekkel és egy 700 férőhelyes szabadtéri amfiteátrummal.

Az építészek 2006-ban elnyerték Peru legmagasabb építészeti kitüntetését, az Arany Hatszög díjat. Dicsérték az építészeti és a természeti környezethez való jó alkalmazkodását, grandiozitása ellenére is emberi mértékeit, jól áttekinthető funkciórendszerét. De a díjtól függetlenül is tagadhatatlan a könyvtár életbevágó fontossága egy olyan országban, ahol az iskolázottsági szint az amerikai statisztikákban a legalacsonyabbak közé tartozik.

(Katsányi Sándor)

111/2011

TRICHLER, Willi: Für das nächste Vierteljahrhundert vorgesorgt : die Schweizerische Nationalbibliothek in Bern bezieht ihr zweites unterirdisches Magazin In: BuB. – 62. (2010) 4., p. 311-314.

Felkészülve a következő negyedszázadra: megépült a berni Svájci Nemzeti Könyvtár második mélyraktára

Épületgépészet; Könyvtáráépület -nemzeti; Raktár

A svájci Nemzeti Könyvtár 1931 óta Bern központjában egy Bauhaus stílusú épületben működik. Az 1980-as évek végén a súlyos helyhiány-

nyal küszködő épület problémáinak megoldására egy szakértő bizottság tett javaslatot.

Elvetették a város peremén építhető új könyvtár tervét, viszont a műemléki és városképi jelentőségű épület bővítése tiltott volt, ezért mélyraktárak építésében látták a megoldást. A legégetőbb problémák sürgős megoldásaként 1997-re elkészült az első föld alatti raktár, ez azonban nem rendelkezett klímaberendezéssel, és csak ideiglenesen oldotta meg a gondokat. Mára viszont a távlati terveknek megfelelően elkészült a második mélyraktár is. Építése 2005-2009 között folyt, négy szinten 9500 négyzetméter felülettel rendelkezik, 31 millió svájci frankba került. Huszonöt évig be tudja fogadni a könyvtár gyarapodását, a jelenleg rendelkezésre álló üres tereket 15 évig az állami levéltár használhatja. Az állványok tervezésére nemzetközi pályázatot írtak ki, végül 14 m hosszú, 2,3 m magas mozgóállványokat alkalmaztak, amelyekben a modern tárolórendszernek megfelelően elektronikus dokumentumokat vagy más tárgyakat is el lehet helyezni, pl. a természettudományi múzeum ásványgyűjteményét vagy a filmarchívum tekercseit. A történeti értékű térképek részére külön szekrények készültek.

A tervezésnél különösen ügyeltek a vízbeszivárgás lehetőségének kizárására és a megfelelő klimatikus viszonyok biztosítására (18 fok hőmérséklet, 45% páratartalom). A klíma az aggregátorok leállása esetén is két hétig változatlan marad. A most megnyílt új raktárba kerül a nemzeti könyvtár kiemelten védett állománya, a teljes hírlap- és folyóirat-állomány, a régi könyvek és térképek, a különgyűjtemények.

Figyelemmel voltak a föld alatt dolgozó raktárosok bezártság érzésére is. Az előterem munkahelységeiben szobahőmérséklet van, a szintenként más színűre festett raktárhelyiségekben dolgozók pedig a világítóudvaron (a felszínre nyíló üvegtornyon) keresztül érzékelhetik az időjárást is. A napfényt elektronikusan mozgatott tükörrendszer sugározza le 26 méter mélységbe, rossz idő esetén pedig a torony tetején levő időjárásjelző készülék jelzése alapján a lenti ablakokban

(digitalizáltan közvetített képpel) megjelenik az eső, a havazás vagy akár a jégeső.

(Katsányi Sándor)

112/2011

VERHO, Seppo: Vihreä kirjasto In: Kirjastolehti. – 102. (2009) 4., p. 22-23.

A zöldkönyvtárak a finn szaksajtóban

Ergonómia; Gazdaságosság -könyvtárban; Könyvtárépület; Környezetvédelem -könyvtárban

A zöldkönyvtár fogalma, ha nem is mindenki számára ismert, a könyvtári szakirodalomban már jó ideje használt, mégis újszerű terminológia. A cikk szerzője a következő képlettel indítja írását: üvegház + könyvtár = zöldkönyvtár. Ez az egyszerű képlet a jövőben valósággá válhat a könyvtári gyakorlatban.

Természetesen a könyvtárakat ennél könnyebben is zöldebbé lehet varázsolni, mégis jelentősége van annak, hogy ma már a világon létrejött a zöldkönyvtárak szövetsége, amely különösen Amerikában vált ismertté. E szövetség fő filozófiája, törekvése az, hogy a könyvtárak is vegyék ki a részüket az ún. „zöld gondolat” elterjesztéséből, tekintve, hogy a PR-tevékenységükön keresztül lehetőségük nyílik a környezettudatos gondolkodás népszerűsítésére.

Mindenütt megfontolják ma már a könyvtárakban, mit érdemes energiatakarékossági szempontból vásárolni. Energiatakarékos anyagok használata sok helyen szolgálja az olvasók kényelmét a könyvtárakban. Sok amerikai zöldkönyvtárban még a padlózat is parafából és bambusznádból készül, és mindenféle környezetkímélő technológiára utaló jelzések kísérik, vezetnek az odaátogatót a könyvtárakban.

A hulladék újrahasznosítása például alapvető kérdés a zöldkönyvtárak mozgalmában. Szőnyegek, textíliák, sőt fűtőberendezések is tartalmazhatnak újrahasznosított anyagokat a zöldtechnológia szerint. Újra elterjedőben van Amerikában az a korábbi gyakorlat, hogy a tetőről lecsurgó

esővizet felfogják, és öntözésre használják. A cikkíró megemlíti, hogy sok amerikai könyvtárban a mellékhelyiségek is víz nélküli technológiára épülnek.

Ami az új könyvtárak létesítését illeti, többféle megoldás is létezik. Lehet építeni például ún. passzívházat, amely a saját maga energiáját rak-tározza el és használja fel. Ezek a házak a cél-szerű fűtőberendezések segítségével jól haszno-sítják az egyébként általában veszendőbe menő energiát, továbbá a nap- és földenergiát egyaránt kiaknázzák.

Sok könyvtár hasznosítja az ún. zöldtetőket. A házak lapostetőire humuszt, földet és növény-zetet telepítenek. Ezek azért hasznosak, mert a belső helyiségek hőmérsékletét szabályozzák, kiegyensúlyozzák a házak hőmérsékleti viszonyait.

A Berliini Szabadegyetem Filológiai Intézetének könyvtára több szempontból is példaértékű lehet a zöldkönyvtári szemléletet illetően. Ebben a könyvtárban a levegő-cirkulációt is tudatosan hasznosítják az energiagazdálkodásban (erről az egyetem honlapján lehet bővebben tájékozódni). Ennek a technológiának köszönhetően 35%-kal lett kevesebb az energiafelhasználás.

Az említett könyvtár fölé hatalmas, duplaüveg-falú, karéjalakú, a természetes fényt átengedő tetőszerkezet magasodik. A rendkívül jól meg-tervezett levegőáramoltatási rendszer az épület hőmérsékletét télen emeli, nyáron pedig megfe-lelően csökkenti. Miután a tetőzetet a fényviszo-nyokra figyelemmel tervezték, ennek megfelelően a könyvtár a nap nagy részében természetes fényt használ, elektromos áramot világításra alig vesznek igénybe.

A kupola közepén található a szabad, falakkal nem határolt központi, egyébként betonelemek-ből álló épületrész, ahová a könyvtári munka is koncentrálódik. Az alsóbb szintek mindig vala-mivel nagyobb kiterjedésűek, mint a felsőbbek. Az egyes szintek szélén helyezték el az olva-sóhelyeket, ennek következtében napközben az olvasók számára elegendő a kupola felső részéből áradó természetes fény mennyiség. A középén található épületrész betontömegében

található az épület meleget eltárolni képes fű-tési rendszere.

A cikk felvételt közöl a Berliini Szabadegyetem Filológiai Intézete könyvtárának olvasóteréről, valamint közli a zöldkönyvtárak legfontosabb internetes elérhetőségeit, ezenkívül más, a té-mában kiemelt fontosságú szervezeteket is fel-sorol.

(Kránit Lászlóné)

Lásd még 25, 27, 29, 30

Számítógépes könyvtári rendszerek

113/2011

BOISVERT, Denis – SÉGUIN, Benoit: Implantation en mode coopératif d'un système de gestion de bibliothèques dans huit établissement du réseau de l'Université du Québec : (UQTR, UQAC, UQAR, UQO, UQAT, ETS, INRS, ENAP). – Bibliogr. In: Documentation et bibliothèques. – 56. (2010) 2., p. 49-62.

Res. angol és spanyol nyelven

Integrált gépi rendszer bevezetése az Université du Québec nyolc könyvtárában

Egyetemi könyvtár; Együttműködés -helyi; Integrált gépi rendszer; Szoftverválasztás

A cikk egy integrált könyvtári rendszer beve-zetésének folyamatát mutatja be az *Université du Québec* könyvtári hálózatában. Ezen belül részletesen ismerteti a kereskedelmi integrált könyvtári rendszer kiválasztását és beszerzését, egy dolgozói részvételre épülő vállalati dön-téshozatalt, az integrált rendszer háromlépcsős bevezetését, a közös katalógus létrehozását, a nyolc adatbázis egyesítése során felmerülő problémákat, az egyetem támogató csapatát és a műszaki környezetet, a pénzügyi hátteret és az előre nem látott váratlan eseményeket, a menedzsmenteszközöket, a kommunikációs

terv szerepét, a munkatársakra gyakorolt hatást a tanulás és az oktatás tekintetében, valamint a projektmenedzsment-eszközök használatát.

(Autoref.)

Elektronikus könyvtár

114/2011

ALTENHÖNER, Reinhard – STEINKE, Tobias: Kopal : cooperation, innovation and services : digital preservation activities at the German National Library In: Library hi tech. – 28. (2010) 2., p. 235-244.

Kopal: együttműködés, innováció és szolgáltatás. Digitális megőrzés a Német Nemzeti Könyvtárban

Digitalizálás; Együttműködés -belföldi; Elektronikus könyvtár; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

A Német Nemzeti Könyvtár (Deutsche Nationalbibliothek, DNB, www.d-nb.de) gyűjtő és megőrző feladatai 2006 óta már a német hálózati dokumentumokra is kiterjednek. Ebből számos teendő adódik. A DNB középtávú stratégiájának megfelelően digitális könyvtárának kiépítésébe kezdett. Ennek a stratégiának az elemei a következők: az egyik legfontosabb teendő a hosszú távú megőrzés, valamint a digitális megőrzés módszereinek és eszközeinek a folyamatos fejlesztése a különböző nemzetközi programokban (PARSE, SHAMAN), és digitális megőrzési szolgáltatások kialakítása.

Még nem tudni, miként lehet száz évre a digitális objektumokat archiválni, de az alapelvek egyértelműek: 1) a bit folyamatok megőrzése, 2) a digitális dokumentumok migrációja és emulációja, 3) a vonatkozó műszaki információk rögzítése és ismerete, 4) a rendszer és infrastruktúra komplexitása miatt megfelelő kutatási hálózat és tudásmegosztás létrehozása, 5) a szövetségi rendszer miatt a tartományok felelőssége, 6) az együttműködés szükségessége.

A DNB már 1997-ben megtette az első lépéseket a hosszú távú megőrzés érdekében (a kiadókkal kötött egyezség révén); azóta az online disszertációk és az elektronikus folyóiratok is a gyűjtemény részei lettek, de egyéb tapasztalatokkal is gazdagodott.

Nyilvánvaló, hogy a hosszú távú megőrzés stratégiájának és infrastruktúrájának a megvalósításához együttműködő partnerekre van szükség. 2003-ban és 2004-ben két kezdeményezést indítottak el: a *nestort* (Network of Expertise in Long-Term Storage of Online Resources = az online dokumentumok hosszú távú megőrzésének szakértői hálózatát), mely a különböző kulturális intézményeket is segíti, és a *kopalt* (Kooperativer Aufbau eines Langzeitarchivs Digitaler Informationen = a digitális információk hosszú távú archívumának kooperációs kiépítése), amelynek alapja a nyílt archiválás (OAIS).

A tanulmány a kopal műszaki koncepciójának részletes bemutatása után az archiválási rendszernek struktúráját és koncepcióját, a fejlesztési programok tapasztalatait és a felmerült követelményeket ismerteti, végül pedig a következő időszak fontos teendőit vázolja fel.

(Murányi Lajos)

115/2011

AVDEEVA, Nina: Innovative services for libraries through the Virtual Reading Rooms of the Digital Dissertation Library, Russian State Library. – Bibliogr. In: IFLA journal. – 36. (2010) 2., p. 138-144. Res. francia, német, spanyol és orosz nyelven

Az Orosz Állami Könyvtár Elektronikus Disszertációk virtuális olvasótermein keresztül biztosított innovatív szolgáltatásai könyvtáraknak

Disszertáció; Elektronikus könyvtár; Elektronikus publikáció; Hozzáférhetőség; Megőrzés; Nemzeti könyvtár

Az Orosz Állami Könyvtár (OÁK) az 1944 óta Oroszországban megvédett kandidátusi és dok-

tori disszertációk egyedülálló gyűjteményével rendelkezik. (A disszertációk valamennyi tudományágat felölelik az orvostudomány és a gyógyszerészet kivételével.) 2003-ban hozták létre az Elektronikus Disszertációk Könyvtárát (EDK), hogy az értékes gyűjteményt megőrizzék, és széles körben elérhetővé tegyék. A potenciális olvasók érdekében Oroszország és a Független Államok Közössége különböző intézményeinek könyvtárában virtuális olvasótermeket létesítettek. Az EDK katalógusa és keresőmotorja az EDK honlapján érhető el. Az engedélyezett DefView program segítségével megnézhetők a szerzői jogi védelmet élvező dokumentumok, ugyanakkor a jogellenes másolás is kizárt. Az EDK-projekt keretében létezik a Nyílt Elektronikus Disszertációk Könyvtára, amely a szerzőknek lehetővé teszi, hogy disszertációjukat vagy annak kivonatát az EDK honlapján szabadon hozzáférhetővé tegyék. Az OÁK folyamatosan dolgozik az EDK fejlesztésén annak érdekében, hogy közös információs zónát teremtsen.

(Autoref.)

116/2011

BROWN, Cecelia – ABBAS, June M.: Institutional digital repositories for science and technology : a view from the laboratory. – Bibliogr. In: Journal of library administration. – 50. (2010) 3., p. 181-215.

Intézményi repozitóriumok a természettudományok területén: felmérés tudósok körében

Elektronikus könyvtár; Felmérés; Kutató -mint olvasó; Publikálás -tudományos kiadványoké; Szakirodalom -természettudományi

Az amerikai intézmények számos esetben alakítanak ki intézményi repozitóriumokat és szakterületi online gyűjteményeket főleg a biológiai tudományok területén. A cikkben interjút készítettek a University of Oklahoma húsz földrajztudósával és biológusával, amelynek során számba vették a kutatásaikban, az oktatásban és

alkotómunkájukban használt online forrásokat. Bár korábban nem volt tudomásuk a szerepéről, egyhangúlag támogatták egy intézményi repozitórium létrehozását. A tudományos információ campuson belüli megosztásának és az adatok biztonságos tárolásának lehetőségét az intézményi repozitórium értékes tulajdonságának tartották. Támogatásuk ellenére a résztvevők nem szándékoznak túl sok időt és energiát szentelni egy intézményi repozitórium létrehozására, azon túl, hogy szívesen rendelkezésre bocsátják publikációikat.

(Autoref.)

117/2011

CASSELLA, Maria: Institutional repositories : an internal and external perspective on the value of IRs for researchers' communities. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 20. (2010) 2.

Az intézményi repozitóriumok értéke a kutatói közösség számára külső és belső nézőpontból

Elektronikus könyvtár; Hatékonyság; Megőrzés; Normatívák, mutatószámok

Az intézményi repozitóriumok komoly innovatív technológiát képviselnek, de kezelőik számára még mindig nehézséget okoz, hogy kritikus mennyiségű tartalmat gyűjtsenek össze, és bizonyítsák ennek hatását a kutatásra. A cikkben a szerző olyan teljesítménymutatókat sorol fel, melyek alkalmasak az intézményi repozitóriumok értékelésére. Tizennégy belső mutatót választ ki és illeszt be a *balanced scorecard* négy nézőpontjába. További három külső mutatót is vizsgál. A szerző reméli, hogy tanulmánya elősegíti majd az intézményi repozitóriumok számára általánosan elfogadott teljesítménymutatók kidolgozását, amelyek segítséget nyújthatnak a repozitóriumok kezelői számára gyűjteményeik költséghatékonyságának és jelentőségének bizonyításához.

(Autoref.)

118/2011

GÓRNY, Mirosław – CATLOW, John – LEWANDOWSKI, Rafał: The state of development of digital libraries in Poland. – Bibliogr. In: Program. – 44. (2010) 3., p. 207-214.

A digitális könyvtári fejlesztések helyzete Lengyelországban

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Tervezés

A lengyel digitális könyvtárak története 2002-ig nyúlik vissza, amikor a lengyel kormány úgy döntött, hogy felállítja a Lengyel Internet Könyvtárat, a PBI-t (*Polska Biblioteka Internetowa*), amely az ország központi digitális könyvtáraként fog funkcionálni. A könyvtárosok már ekkor kétkedtek abban, hogy egy központi intézmény képes lesz ellátni ezt a feladatot. A legfőbb ellenérv az volt, hogy a könyvtárak nem szívesen adták oda a saját digitalizált állományait egy külső intézménynek.

2003-ban a poznani egyetem és a helyi nagyobb könyvtárak megalapították az első regionális digitális könyvtárat, a WBC-t (*Wielkopolska Biblioteka Cyfrowa* <http://www.wbc.poznan.pl/dlibra>). Eben az együttműködő könyvtárak maguk szkennelik be a gyűjteményüket, konvertálják a megfelelő formátumra, katalogizálják, és beküldik egy közös hardver platformra. A legjellemzőbb formátum a DjVu, a bibliográfiai leírások a Dublin Core alapján, a digitális gyűjtemények pedig a dLibra szoftverrel készülnek. A Wielkopolska Digitális Könyvtár modelljét alapul véve több digitális könyvtárat is alapítottak Lengyelországban. 2009-ben a regionális digitális könyvtárak száma meghaladta a 40-et.

A PBI-t 2008-ban beolvasztották a nemzeti könyvtárba, amely közben megalapította a saját digitális könyvtárát Polona néven ([http://www.](http://www.polona.pl/dlibra)

[polona.pl/dlibra](http://www.polona.pl/dlibra)). Ez ugyanazokkal a technikai jellemzőkkel bír, és ugyanúgy a dLibrát használta, mint a többi regionális digitális könyvtár.

A regionális digitális könyvtárak elsősorban a helyben megjelent, ott tárolt, vagy régiós vonatkozású műveket digitalizálják. A regionális gyűjteményekben a könyvek, egyetemi jegyzetek és az újságok dominálnak. A művek – szerzői jogi megfontolások miatt – jellemzően 1939 előtti-ek. A regionális digitális könyvtárak katalógusai közös felületen kereshetők.

A felszínen úgy tűnik, hogy a lengyel digitális könyvtárak dinamikusan fejlődnek, jóllehet a digitalizálás mértéke messze nem tart lépést a felhasználói igényekkel. A digitális könyvtárak dolgozói néhány éve egy szakmai közösséget (Biblioteka 2.0 digitális könyvtárosok fóruma) is létrehoztak. A használók egyre jobban hozzászoknak a digitális könyvtárak internetes jelenlétéhez. A lengyel digitális könyvtárakban tett látogatások száma elérte az 50 milliót.

A fejlesztések legfőbb gátló tényezője, hogy a digitalizálást nem tekintik a könyvtárak céljának, ez a tevékenység még mindig a kísérletezések időszakát éli. Ráadásul sok könyvtáros érzi úgy, hogy a digitalizálás veszélyezteti az állásukat. A finanszírozás tekintetében elszórt támogatások jellemzik a területet, amelyeket sokszor felkészületlen intézmények kapnak. Hiányzik a közös tervezés, ami a munka szétforgácsolódásához, alulfinanszírozottsághoz és nagyon alacsony hatékonysághoz vezet.

Jelenleg a könyvtárak leginkább azt szeretnék, hogy jogi eszközökkel szabályozzák a területet, hogy végre a digitalizálás világosan megfogalmazott elvek, célok és követelmények mentén történjen.

(Tóth Máté)

ISMAGILOVA, A. H.: Ocenka kačestva elektronnyh bibliotek. – Bibliogr. 12 tétel. In: Naučnye i tehničeskije biblioteki. – (2010) 5., p. 60-66.

Az elektronikus könyvtárak minőségének értékelése

Elektronikus könyvtár; Hatékonyság; Honlap

Az elektronikus források mennyiségének rohamos növekedésével és az internethasználat elterjedésével fontos kérdés lett a források minősége. A Kazanyi Állami Kulturális és Művészeti Egyetemen folytatott kutatások célja a tatár nyelvű honlapok értékelése volt, választ keresve arra, hogy a nemzeti elektronikus könyvtárak mennyire teljesítik küldetésüket a legjobb anyanyelvi irodalmi alkotások terjesztésében és propagálásában.

A kutatások során olyan módszereket vizsgáltak, mint a *brüsszeli minőségi struktúra* (Brussels Quality Framework), a *Minerva* projekt, a *Russian-Cyberspace.org* projekt keretében kidolgozott elemzési eljárások. Ez utóbbiban a minőségi elemzéshez a következő kritériumokat ajánlják: azonosítás, elérhetőség, szerzőség, a hitelesség foka, aktualitás, átláthatóság és objektivitás, felépítés és navigáció, információs dizájn, interaktivitás, kommunikációs hálózatok kialakítása. Az elemzéshez minden kritériumhoz konkrét kérdéseket tesznek fel a tartalom egészére és az egyes részletekre vonatkozóan. A Minerva projekttel összehasonlítva: a Russian-Cyberspace.org egyedibb, nagyobb jelentőséget kap a tartalom, részletesen vizsgálja a felhasználókat, az elemzésben feltett kérdésekre csak az oldal létrehozója tud válaszolni.

1997-ben jelent meg a webometria, az információs források létrehozásának és használatának mennyiségi oldalait vizsgáló, új tudományos irányzat. A spanyol Cybermetrics Lab kutatócsoport *A világ egyetemének webometria rangsorolása* projektjében csak mennyiségi paramétereket használ, minőségi szempontokat nem. Mégis érdekes lehet a digitalizált dokumen-

tumok teljessége és terjedelme értékelésekor, valamint a szakmai közösség számára a honlap aktualitása és relevanciája tekintetében.

A. B. Antopol'skij *Az internetforrások mint a régiók információs fejlettségének mutatója* c. anyagában a forrás minőségi indexéhez az oldalak és a fájlok számát, a Google Scholarban található hivatkozásokat ajánlja. Az elektronikus források elemzésének gyakorlati eredményeivel foglalkozó kutatások közül néhány: G. V. Ádrova módszerét a távoli felhasználók megkérdezésére építi. Egy ukrain egyetem tudományos könyvtárában ezt a módszert használják az elektronikus könyvtár létrehozásában a hatékonyság mérésére. Ádrova szerint a módszer könnyen elérhető és objektív kutatási eljárás, az újdonság, a gyorsaság, a hitelesség és az aktualitás jellemzi; ugyanakkor a lehetséges felhasználói válaszok olyan általánosságok, amelyek nem elegendőek a források erősségeinek és gyengeségeinek értékeléséhez (kiváló, megfelelő, rossz stb.). S. V. Dudčenko módszere a honlap látogatottságán alapul. Véleménye szerint egy honlap határfoka azzal mérhető, hogy az olvasó ott marad-e, átnézi-e az oldalt, visszatér-e rá még aznap. Ez az állítás is vitatható, mivel a hálózatban sokan „bolyonganak”, különböző okokból egy-egy oldalt megnéznak, ami nem jelenti, hogy érdeklő is az adott honlap vagy elégedett az online forrással.

Összefoglalva: a nemzeti elektronikus könyvtárak minőségi elemzéséhez egyelőre sem sokoldalú és teljes értékű módszer, sem kritériumok nincsenek. A nemzeti információs forrásokat tartalmazó elektronikus könyvtárak és honlapok elemzéséhez minőségi, strukturális, műszaki, nyelvi paramétereket kell figyelembe venni. Az objektív értékeléshez ajánlott még vizsgálni: az elektronikus könyvtár küldetését; vannak-e teljes szövegű dokumentumok a honlapon vagy csak bibliográfiai adatok és hivatkozások más honlapokra; a többnyelvűség lehetőségét; a szerzői jogi követelmények betartását; a források eléréséhez szükséges időt; látogatottsági statisztikát; célcsoportot (létezik-e valóban); van-e lehetőség megjegyzések írására; a honlap tulajdonosát (in-

tézmény vagy magánszemély); elhelyezhet-e a felhasználó saját digitalizálású anyagot; létezik-e (szakmai, szociális, egyéb) közösség az adott forrás körül; a kivitelezés tükrözi-e a forrás és a honlap nemzeti sajátosságait.

(Viszocsekné Péteri Éva)

120/2011

KRIŠTOFOVÁ, Katarína: Slovenská digitálna knižnica : detašované pracovisko SNK vo Vrútkach In: ITlib. – 14. (2010) 2., Digitalizácia a knižnice, p. 22-24.

Szlovák Digitális Könyvtár: Ruttkai Szlovák Nemzeti Könyvtári Részleg

Digitalizálás; Elektronikus könyvtár; Nemzeti könyvtár

Szlovákia – uniós belépésével és EGK tagságával – 2004-től részesül a Norvég Projekt anyagi támogatásából, összesen 67 millió euró összegben.

A „Szlovák Digitális Könyvtár – Ruttkai Nemzeti Könyvtári Részleg” projekt a szlovák írott kulturális örökség digitalizálását tűzte ki célul. A projekt benyújtása 2006 márciusában, jóváhagyása 2007 júniusában történt.

Ruttkán a Szlovák Nemzeti Könyvtár keretében, a projektnek köszönhetően kerül sor az „Integrált Konzerváló és Digitalizáló Központ” részlegének kialakítására. A beruházás megvalósítását 2013-ig tervezik, mely a történeti könyvgyűjtemények, Szlovákia írott könyvörökségének komplex védelmét és archiválását szolgálja. A program kiemelt feladatai közé tartozik a turocszentmártoni nemzeti könyvtár szlovákiai anyagának digitalizálása, a nemzeti könyvtár központi épületének átépítése, korszerűsítése, új tárolóhelyek kialakítása, a ruttkai részleg rekonstrukciója és technológiailag alkalmassá tétele a digitalizálásra, mikrofilmezésre, konzerválásra és restaurálásra.

A projekt megvalósítására 1 359 906,7 euró vissza nem térítendő anyagi eszköz áll rendelkezésre.

A megvalósítást 2007 decemberében kezdték.

A projekt célja egy új kompetenciaközpont kialakítása a szlovák kulturális örökségen belül az írásbeliség és a tudományos örökség digitalizálására. A digitalizált dokumentumok archív médiatárolókon lesznek hozzáférhetőek a tudományos, szakmai és szélesebb közönség számára a „Memoria Slovaca” (www.memoria.sk) portálon keresztül.

A projekt tevékenységi köre magában foglal építési munkálatokat, technológiai beszerzéseket (3000 oldal/óra teljesítményű nagykapacitású digitalizáló robotok), digitális tárolóhely kialakítását (1 500 terabyte), optikai csatlakozás kiépítését Ruttkai és Turocszentmárton között.

2008 tavaszán a technológiai infrastruktúra 3 fontos része valósult meg: létrehozták a moduláris adatközpontot (ún. BlackBox), amely a szerverek mobilis, hermetikusan zárt, klimatizált, konténeres elhelyezését biztosítja, kialakították a hosszú távú archiválás tárhelyét, valamint két digitalizáló robot beszerzésére is sor került. 2009 végéig a robotok összesen 600 ezer oldalt digitalizáltak a hosszú távú archiválás számára.

Az Európai Unió kulturális politikájának prioritásai közé tartozik a kulturális örökség digitalizálása. Az Europeana portál keretében 10 millió dokumentumot tesznek elérhetővé a közeljövőben a használók számára (europeana.eu) az anyanyelvükön. A projekthez több mint 1000 különböző típusú kulturális és közgyűjteményi intézmény kapcsolódik (könyvtárak, levéltárak, múzeumok, audiovizuális archívumok). Az Europeana kancellária székhelye a holland nemzeti könyvtárban található. Jelenleg az összes digitalizált dokumentumból a francia részesedés 47%-os. Az Europeana 1.0 verziójú projekt 2,5 évig tartott, 2010-ben az újabb verzió bevezetésével válik hozzáférhetővé a 10 milliót meghaladó digitalizált dokumentum. A projekt második szakasza 2011-ben indul, többnyelvű lehetőségekkel és a szemantikus web előnyeivel.

A projektet az Európai Bizottság eContentplus programja finanszírozza. Tematikus hálózat kialakítására kerül sor, amelybe száznál több

közgyűjtemény csatlakozik, nyílt hozzáférésű eszközök alkalmazásával. Az EuropeanaTravel projektet az EU finanszírozza, célja több mint 1 millió objektum (térképek, kéziratok, fotók, filmek, könyvek és képeslapok) digitalizálása az utazás és turisztika témakörén belül. A kiválasztott anyagok digitalizálására cseh, észt, finn, ír, lett, magyar, német, lengyel, osztrák, szlovák és svéd nemzeti és egyetemi könyvtárak gyűjteményéből kerül sor.

(Prókai Margit)

121/2011

LLORENS, Faraón [et al.]: The University of Alicante's institutional strategy to promote the open dissemination of knowledge. – Bibliogr. In: Online information review. – 34. (2010) 4., p. 565-582.

A University of Alicante intézményi stratégiája az ismeretek nyílt terjesztésének elősegítése érdekében

Elektronikus könyvtár; Felsőoktatási intézmény; Hozzáférhetőség; Információs szervezés; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

Az információs és kommunikációs technológiák elterjedtek a hétköznapi életben, és ebben a változó környezetben az oktatás nem működhet továbbra is a régi típusú modellek szerint, melyek nem vesznek tudomást a társadalomban végbemenő fejlődésről.

A cikk bemutatja a spanyol Alicante-i Egyetem az „open knowledge” (ingyenesen hozzáférhető ismeretek) támogatásával kapcsolatos vállalkozását. Az oktatási környezet nem maradhat rugalmatlan, zárt és elszigetelt, ahol a hallgatók passzív szerepbe kényszerítve szabályozott oktatásban részesülnek. Gyors és döntő átalakuláson kell átesnie, ami választ ad a társadalom új kihívásaira. Mindenre szükség van a közösen létrehozott tudás megosztásához, amely által további fejlődés érhető el.

Az egyetem intézményi repozitóriumát (RUA) és ingyenes oktatási anyagát (OCW-UA) a kezdetektől úgy tervezték, hogy kapcsolódjon az

ismeretek nyílt terjesztéséhez. Ily módon az intézménynek sikerült – kisebb projektek helyett – globális stratégiai vállalkozásként bemutatni az ismeretek nyílt terjesztésének programját. A nyilvánvaló oktatási hasznon túl a törekvésnek megvolt az az előnye, hogy az egyetem – mint minőségi (tudományos és oktatási) tartalomszolgáltató – szerepét megerősítette.

A RUA az egyetem oktatói által publikált oktatási anyagok tárhelye, amelyek az OCW-UA-n keresztül hozzáférhetőek, míg az OCW-UA a RUA-ban az oktatók által archivált tartalom egyfajta információs szervezési modellje. A projektek közötti kapcsolat megkönnyítette az egyetem nyílt ismeretszerzéssel kapcsolatos stratégiai programjának bemutatását, melyet az oktatók így jobban elfogadtak.

(Autoref.)

122/2011

MOATTI, Alexandre: BibNum, bibliothèque numérique d'histoire des sciences In: Bulletin des bibliothèques de France. – 55. (2010) 3., p. 50-53. Res. angol, német és spanyol nyelven

BibNum, tudománytörténeti digitális könyvtár

Elektronikus könyvtár; Művelődéstörténet; Tudománytörténet

A BibNum nevű digitális tudományos könyvtárat – amely a tudományos élet fontosabb tanulmányait tartalmazza – 2008 októberében indította a Cerimes, a francia felsőoktatási multimédia információs és kutatóközpont. A projekt célja, hogy többletértéket adjon a főbb tudományos munkákhoz oly módon, hogy kortárs tudósokat kérnek fel, fűzzenek megjegyzéseket a szövegekhez, bemutatva azok mai relevanciáját a műszaki, a természet- és a gazdaságtudományok területén.

(Autoref.)

123/2011

PIANOS, Tamara: EconBiz : meeting user needs with new technology. – Bibliogr. In: LIBER quarterly. – 20. (2010) 1.

EconBiz: új közgazdasági és üzleti információs portál

Elektronikus könyvtár; Gépi információkeresés; Igény; Információtechnológia; Portál; Tájékoztatás -közgazdasági

A virtuális könyvtárak megpróbálják kombinálni a hagyományos könyvtári szolgáltatásokat az új típusú dokumentumokkal és szolgáltatásokkal. Az első generációs virtuális könyvtárak többnyire az információkereső rendszerek könyvtári központú szemléletével nyújtották szolgáltatásaikat. Az új virtuális könyvtárak igyekeznek a használói igényekre koncentrálni, de ezt gyakran könnyebb mondani, mint megvalósítani. A szerzői jogi korlátozások, műszaki akadályok és más hasonló okok sokszor megnehezítik a használók igényeinek kielégítését.

A 2010 augusztusában újraindított új EconBiz portál az üzleti élet, a közgazdaságtan és egyéb rokon területek irodalmára koncentrál. Különböző adatbázisokból mintegy 6 millió rekordot tartalmaz. A Lucene/Soir keresőgép-technológiáján alapul a ZBW által kifejlesztett metaadat-struktúrával kombinálva, gyors, kényelmes és komplex keresést tesz lehetővé. Szabványos közgazdasági tezaurszt is tartalmaz, amely kulcsszavak és rokon kifejezések felkínálásával segíti a keresést végzőket. A dokumentumok vagy online elérhetők, vagy a csak nyomtatott formában létezők esetében megadják elérési módjukat. A német elektronikusfolyóirat-könyvtár (EZB) által kifejlesztett adatbázis az online és nyomtatott folyóiratokról, valamint a német időszaki kiadványok központi katalógusa (ZDB) szintén elérhető a portálon, ami gyors hozzáférést nyújt a folyóiratok minden formájához. Ezenkívül eseménynaptár, útmutató a kereséshez és egy online referenzpult is segíti a használók komplex igényeinek kielégítését.

Az EconBiz portált a Német Központi Közgazdaságtudományi Könyvtár (ZBW) a Kölni Egyetemi és Városi Könyvtárral szorosan együttműködve fejlesztette ki. A keresőgépes technológia nagy részét egy információtechnológiai cég szolgáltatta.

A tanulmány bemutatja a használói igények különböző vizsgálatokból történő összegyűjtésének folyamatát, majd a tényleges igények megállapítását, a portál beüzemelésével kapcsolatos feladatokat és gondokat.

(Autoref.)

124/2011

QUINN, Brian: Reducing psychological resistance to digital repositories. – Bibliogr. In: Information technology and libraries. – 29. (2010) 2., p. 67-75.

A digitális repozitóriumokkal szembeni bizalmatlanság mérséklése

Elektronikus könyvtár; Kutató -mint olvasó; Megőrzés; Publikálás -tudományos kiadványoké

A digitális repozitóriumok potenciális értéke a kutatók együttműködésétől függ, azaz attól, hogy hajlandóak-e ott elhelyezni publikációikat. Bár sok kutató nem szívesen ajánlja fel munkáját, a szakirodalom kevésbé foglalkozik az ellenállás pszichológiai okaival. A cikk áttekinti az erre vonatkozó pszichológiai szakirodalmat, és vizsgálja, milyen eszközökkel lehetne csökkenteni a kutatók ellenérzését műveik digitális repozitóriumokban való elhelyezésével kapcsolatban. A pszichológusok több hatékony stratégiát dolgoztak ki az ellenállás csökkentésére, amelyek e probléma megoldásánál is szóba jöhetnek. A cikk ezeket a stratégiákat, valamint alkalmazhatóságukat vizsgálja.

(Autoref.)

Lásd még 46, 62, 66

Kapcsolódó területek

Múzeumok, levéltárak

125/2011

MARTÍN-POZUELO, M. Paz: Prospectiva archivística : nuevas cuestiones, enfoques y métodos de investigación científica. – Bibliogr. In: Revista española de documentación científica. – 33. (2010) 2., p. 201-224.

Res. angol nyelven

Levéltári perspektívák. Új kérdések, új súlypontok és új kutatási módszerek

Levéltár

A levéltárak és az archivisztika is ki van téve a társadalmi és a technológiai változások hatásainak, és jelenleg olyan mélyreható átalakulási folyamatot él át, amely egész természetét meg fogja változtatni.

A futurologiai módszerekkel végzett elemzés főbb következtetései szerint a levéltáraknak jobban be kell ágyazódniuk a társadalomba, és nagyobb figyelemmel kell lenniük a felhasználói igényekre. Ennek érdekében revízió alá kell vonni saját elméleti konstrukciójukat és mód-

szertani mechanizmusait. Ezt viszont nem lehet megtenni a jelenben és a közeljövőben felmerülő kérdések és bizonytalanságok kellő mélységű elemzése nélkül. Mindehhez szükség van azokra a módszerekre és eszközökre, amelyekkel meg lehet ismerni a levéltárakkal szemben támasztott társadalmi és közvetlen felhasználói igényeket. Fel kell ismerni a különböző szakterületek multidiszciplináris együttműködésének szükségességét. A mindezeken alapuló perspektíva-kutatás teheti lehetővé a levéltárak jövőjének meghatározásában kulcsszerepet játszó változók felismerését; a kulcstényezők változásával összefüggésben a jövő tendenciáinak elemzését; és az olyan résztényezők perspektíváit, mint a demográfiai helyzet, a szakmák és az oktatás jövője, a szakképzés, a levéltárak teljesítőképessége és a levéltári innovációk, a levéltár-politika, a levéltári hálózat és a levéltárak közötti együttműködés.

(Mohor Jenő)

Kiadói tevékenység

Lásd 9

Az ismertett cikkek forrásai

ABI-Technik (DE)

American libraries (US)

Annals of library and information studies (IN)

Aslib proceedings (GB)

Bibliotekarz (PL)

Bibliotekovedenie (RU)

30. (2010) 2.

41. (2010) 5., 6/7., 9.

57. (2010) 2.

62. (2010) 3.

(2010) 7/8.

(2010) 3., 4.

Bibliothek (DE)	34. (2010) 2.
Bibliotheksdienst (DE)	44. (2010) 6.
Bollettino AIB (IT)	50. (2010) 1/2.
BuB (DE)	62. (2010) 4., 6., 7/8., 9.
Bulletin des bibliothèques de France (FR)	55. (2010) 3., 4., 5.
Cataloging & classification quarterly (US)	48. (2010) 5.
Collection management (US)	35. (2010) 2.
College & undergraduate libraries (US)	17. (2010) 2/3.
Computers in libraries (US)	30. (2010) 2.
Čtenář (CZ)	62. (2010) 2.
Documentation et bibliothèques (CA)	56. (2010) 2.
The electronic library (I)	28. (2010) 2., 3.
IFLA journal (I)	36. (2010) 2.
Information outlook (US)	14. (2010) 3., 4., 6.
Information technology and libraries (US)	29. (2010) 2., 3.
Interlending & document supply (GB)	38. (2010) 3.
The international information & library review (I)	42. (2010) 2.
Itlib (SK)	14. (2010) 2.
The journal of academic librarianship (US)	36. (2010) 5.
Journal of access services (US)	7. (2010) 2.
Journal of documentation (GB)	66. (2010) 3.
Journal of electronic resources librarianship (US)	22. (2010) 1/2.
Journal of information science (GB)	36. (2010) 3.
Journal of librarianship and information science (GB)	42. (2010) 2., 3.
Journal of library administration (US)	50. (2010) 3., 4.
Journal of the American Society for Information Science and Technology (US)	61. (2010) 4.
Kirjastolehti (FI)	102. (2009) 2., 4.
Knižnica (SK)	11 (2010) 6.
LIBER quarterly (I)	20. (2010) 1., 2.
Library hi tech (US)	28. (2010) 2.
Library + information update (GB)	(2010) jun.
The library quarterly (US)	80. (2010) 2.
Library trends (US)	58. (2010) 4.
Libri (I)	60. (2010) 2., 3.
Medical reference services quarterly (US)	29. (2010) 2.
Naučnye i tehničeskie biblioteki (RU)	(2010) 4., 5., 6., 8., 9.

New review of children's literature and librarianship (GB)	16. (2010) 1.
Online information review (I)	34. (2010) 4.
Poradnik bibliotekarza (PL)	(2010) 4., 7/8., 9.
Program (GB)	44. (2010) 3.
Public library journal (GB)	25. (2010) 2.
The reference librarian (US)	51. (2010) 2.
Reference & user services quarterly (US)	49. (2010) 4.
Revista española de documentación científica (ES)	33. (2010) 2., 3.
Scandinavian public library quarterly (Sx)	43. (2010) 2., 3.
Technical services quarterly (US)	27. (2010) 2., 3.
Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie DE)	57. (2010) 1., 2.

REFERÁTUMOK

